BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
LVIII
B
20
NAPOLI

LEGATORIA
Niola Salvatore
Via Giovanni Paladino, 19
NAPOLI

Digitized by Google

M·HENRICI
KIPPINGI
ANTIQUITATUM
ROMANARUM
LIBRI·IV

LVIII-B-20

HENRICI KIPPINGI

ANTIQUITATUM ROMANARUM

LIBRI QUATUOR.

Continentur res Sacræ, Civiles, Militares, Domeſticæ, prolatis ad fidem abundè faciendam teſtimoniis Hiſtoricorum, Faſtorum, Poëtarum, Jureconſultorum, Inſcriptionum, Numiſmatum, Iconum, Scalpturarum:

Loca plurima ſacrarum literarum & celebrium Authorum exponuntur, defenduntur, corriguntur ſecundum fidem eorum, qui ſuperioris ac noſtri pariter ſeculi

PRINCIPES CRITICI habentur:

Multa in Theologicis & Philoſophicis controverſa accurate deciduntur.

BONO. PUBLICO. ET. VERE. LIBERALIUM. ARTIUM. COMMODO.

Cum Indice Rerum ac Verborum copioſo.

FRANEQUERÆ,
Ex Officinâ LEONARDI STRICK, Bibliopolæ. M DC LXXXIV.

PRÆFATIO.

Lectori Benevolo Salutem.

CEperam ante aliquot annos in varia Poëtarum omnium antiqui ævi, eaque obſcuriora loca Animadverſiones diffuſas conſcribere. Erat conſilium, quandò nimis ſemper deditus fui Veterum ſtudioſæ lectioni, pro memoriæ ſubſidio conari ità, ne fugitiva oblivio eas mihi ſubduceret. Intereà factum eſt, ut quandò non licebat pertexere ſingula & omnia, ſtaret calamus cœterum alacris, verum injuriæ temporum obnoxius; & quis ignorat, has manſuetiores literas ſeceſſum ſcribentis & ocia uberrima quærere, tantò digniores ut illá obtineant, quòd non ſint Agyrtarum nugæ impoſtoriæ vel Silenorum oblongi pili? Eſſe hoc ſeculo, qui vanis potius occupent operam ſuam hariolationibus, aut lucroſis nugis, palam eſt, olim aliter erat, cum artes non ſordido quidem lucro, ſed honeſto ſplendore metiebantur Viri docti. Nec hodie deſunt, tantum quod ubique locorum non ſunt, poſtquam optimis etiam connivere allubeſcit, quandò Satyrorum inſanorum clamoribus fatuis & ambitioſis impares ſunt. Ne tamen perirent, in faſciculum redegi, miſcellas Diſſertationes in publicum editurus, ut quovis modo jacturam reſarcirem. Hæ dum moliuntur, dum comuntur, annus eſt, ajebat olim Comicus de ſuis, egò verius de his Nymphis meis, & quia nec ita ſatis cohærebant, demum compoſui, ut haberent formam juſti operis, Antiquitatum Romanarum Titulo. Hæc indicavi, ne mireris, quod ſint

ubique copioſa Poëtarum allegata. Nam hi *latices ſunt, à quibus promanaverunt fontes, eoque derivando Hiſtoricos ac Faſtos, in facili erat, amnem efficere, ſi non littoribus ſuis latum, ſaltem aquis profundum. Hoc volo, pepercisse me verbis, rerum tamen haut quicquam omiſiſſe. Gyraldos & Sigonios deſcribere nolui, contentus ità feciſſe Roſinum, quanquam nemo iſtorum à me neglectui habitus fuerit. Legi enim, fateor, ſed oneris inſtar duxerim, alterá vice eosdem relegere, adeò ſeſe diffundunt Nomenclatorum & Rhetorum more. Demſterus ab ingenio deſtitutus haut erat, maximæ lectionis præſidio inſtructus, attamen melius operæ pretium facturus, ſi non tam convaſare promiſcua, quam deligere eximia voluiſſet, itaque omisſis triariis, ignobilem volonum aciem in campum educebat. Ego Recentiorum monumenta perluſtrare cum magná animi voluptate auſus, ex novis teſtimoniis corrigo, defendo, demuto antiquos ritus rituumque teſtes. Addo ſummæ & optimæ fidei Cenſores, quos Roſinus ignorat prorſus,* Inſcriptiones *dico, & commodis locis aptiſſimè inſero, ut verè credas,* Lector, *te legere Antiquitates, cum Antiquisſimo ſermone & ſæpe Aborigi-num fantem audis, non ſolum Italiam, ſed quoque, Hiſpaniam, Galliam, Germaniam, Pannoniam, amplisſimi ejus Imperii provincias magnas, in Columnis & Marmoribus. Numiſmata, Icones, Scalpturæ eunt ſubſidio, magno labore nec minori ſumptu conquiſitæ ſuppetiæ, ut haberes eò plura firmamenta rerum pulcherrimarum. Pulcherrimæ ſanè literæ ſunt, quando*

& ipſe

& ipſe Deus voluit à Barbarorum crudelisſimis depopulationibus non prorſus memorias illas veteres deleri, conſervavit verò, ut ingratisſimi mortalium ſint Barbari illi muſtei, quibus iſta non placent. Adverſus illos horribile carmen pronunciamus : Qui. vetat. ingenio. valere. Bæotus. vel. ſi. mavelit. Phryx. Apollo. dixit. faunus. vates. approbavit. ſilenus. barbatus. diſſenſit. *Verum hic foras ire juſſus, ferulaceum galericulum adducebat ſuper aures, ne apparerent eſſe Midæ, atque condemnaretur ad ergaſtula, ubi mortui boves incurſant vivos. Hactenus de opuſculi noſtri ortu & methodo, ut pariter mecum id ſcires. Quod ſupereſt, ſervavi Laurentium illam legem :* Nemo alienum quid tollat in armum. *Sciens quidem, nam tale quid ſi peccatum à me eſt ſine dolo, ſi onuſtior adventor ab alterius veſtibulo diſcedo, quàm eò ingreſſus fui, litem aut vim fieri veto, & quisque habeat res ſuas, dummodò mihi relinquat meas, à recto judicio, cum neminis injuriâ, profectas. Reddo ſortem cum fœnore, & laudo illos, per quos profeci. Tu fruere bone Lector, & ſi quid me fefellit aut fugit, ſit venia. Nemo ità ingenio aut induſtriâ poteſt, ut omnia colligat, intelligat : nec veto, imò poſco, ut manum alius addat. Vale & fave.*

Ery-

Erycius Puteanus in Laudatione Juventutis Belgicæ:

QUid honeſtius, quàm de Eruditione, Hiſtoriâ, Antiquitate, Latinè diſſerere aut loqui? quid honeſtius, quàm ipſo ſermonis habitu, velut ſigno candidatum ſe præbere & probare Eruditionis, Hiſtoriæ, Antiquitatis?

Et paulò poſt:

UT rorem & imbrem etiam adultæ ſegetes poſcunt: ità Scientiæ literas, & extremâ quoque ſenectâ non minus ſucco quàm cibo opus, ut alamur. In omni convivio, cui Hilaritas præeſt, poculis fercula irriganda ſunt: & Philologiæ illo nectare magnarum Artium ſiccitas aut ſeveritas.

ANTIQUITATUM ROMANARUM

LIBER I.

Quo continentur Res ſacræ.

CAPUT PRIMUM.

De Diis Selectis Conſentibus.

I.

UNum Deum eſſe, paſſim docet Scriptura. Maximam Deorum copiam habuerunt Pagani, qui Chriſtum natum antevertendo procul remoti erant à fœdere ſancto cum Judæis ſancito, *Pſal.* 147.19-20. *Epheſ.* 2. 12. Verum Deum ignorabant, ut ipſi fatebantur, cum Epimenide Philoſopho autore in Atticâ ad depellendam peſtis vehementiam ponebatur ara *τῷ ἀγνώστῳ θεῷ*, *Actor.* 17.22. Meminerunt aræ hujus Diogenes Laërtius *in vitâ Epimenidis*, & Lucianus

in Philopatride. Itaque *Deum Judæorum*, qui omninò Deus verus erat, vocabant incertum. Lucanus:

Et dedita ſacris
Incerti Judæa Dei,

lib. 2. Pharſal. Triginta mille Deorum ſub Ductore uno maximo Jove educebant Græci priſci, quod refert Deorum millium conſarcinator Heſiodus in Theogoniâ. Τρὶς γὰρ μύριοι εἰσιν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ ἀθάνατοι Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων. Eorum præcipuos in ſacra ſua *vanitatis plena* deduxiſſe Romanos, ait Cicero *lib. 2. de Nat. Deor.* Credebant, eſſe *Deos Electos* majorum gentium, viginti: Junonem, Veſtam, Minervam, Cererem, Dianam, Venerem, Martem, Mercurium, Jovem, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, Janum, Saturnum, Genium, Solem, Orcum, Liberum, Tellurem, Lunam. Duodecim illos priore loco ſingulari nomine vocabant *Conſentes*, qui ab æthere ſummo ad Lunam uſque deſcenderent, & rebus humanis dirigendis operam indefeſſam navarent. Inſcriptio Daciæ: *I. O. M. cæteriſque Diis. Conſentibus. M. Oppelius. Adjutor. II. Vir. Col.* Gruterus in Volumine pag. 3. Reliquos octo *populares* vocare liceat, quoniam cultus eorum apud vulgum notior erat, ab antiquo. Hunc Deorum ſenatum magnum excipiebant alii minorum gentium Dii, qui rebus publicis intenti minus, privatis quorundam neceſſitatibus ſubvenire poſſe credebantur. Eorum nonnullos vocabant *Indigetes*, qui cum Heroës bello ac pace in vivis fuiſſent, aut etiam invento nobili adjuviſſent hominum res gerendas, poſt obitum ἀποθέωσιν meruerunt inque Deorum album relati ſunt. Lucanus:

Quaque patet terras inter, Lunæque meatus
Semidei manes habitant, quos ignea virtus

Ina

Innocuos vitæ patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animam collegit in orbes.

lib. 2. Pharſal. De virtute quod dicit, ante eum non diſſimiliter expreſſerat Virgilius:

Ardens evexit ad æthera virtus,

lib. 6 Æneid. Eodem pertinent iſta:

Ille Deûm vitam accipiet, divisque videbit
Permiſtos heroas, & ipſi videbitur illis,

Bucolic. 4. Et iidem erant *Novenſiles*, id eſt, noviſſimâ ſorte in Deorum numerum relati. Tertio loco veniunt *Semones*, ob meriti paupertatem infrà Cœlites poſiti, ut ait Fulgentius *Libello de priſco ſermone num.* 11. Alias Diabolorum & hominum quisquilias, quales erant Dii ſilvatici, agreſtes, marini, fluviatiles, montani, cum addis, myriades Deorum habebis. Hanc Paganorum nimis liberalem in faciendis Diis facilitatem ſcriptis nervoſis impugnaverunt Doctores Veteres, Cyprianus *libro de vanitate Idolorum*, Arnobius *libris adverſus gentes*, Euſebius *libris de præparatione & demonſtratione Evangelicâ*, Lactantius *Inſtitutionibus divinis*, Athanaſius *Oratione contrà Idola*, Auguſtinus ampliſſimo Opere *de Civitate Dei*, Prudentius *libris adverſus Symmachum.*

II. Deorum velut apparitores erant, Genii. Docebant Phœnices, Ægyptii & vetuſtiores Græci, quod Deus ante mundum ſenſibilem extitiſſet, eumque ad certum temporis initium condidiſſet: multis verò etiam ante mundum ſenſibilem productum ſeculis apud Deum exſtitiſſe mundum intelligibilem, id eſt, Genios & Mentes: ac *Mentes* demum arroganter agentes ſeque Deo æquare volentes ejectas cœlo, utque pœnas ſuperbiæ darent,

corpora quædam fragilia ope Geniorum effecta eſſe, in quæ, velut carcerem detruderentur, & ingrata ſæpè paterentur, *Genius* deinceps additis velut cenſoribus & exactoribus eorum quæ gererentur, quique eſſent interpretes pro humanis rebus ad Deos referendis, ut preces & ſacrificia maximè placerent, atque homines viciſſim beneficia Deorum acciperent, ubi Genii miniſtri eſſent providentiæ Superiorum, quatenus hi de ſublunaribus curarent aliquid, Locus eſt Daniel. 2. 11. *Præter Deos quorum habitatio cum carne non eſt.* Genios ergò credebant rebus humanis immiſceri, non verò Deos, aut hos rarius è cœlis deſcendere in terram, ut hominum rebus interſint, quod patet exemplo Lyſtrenſium, Act. 14. 11. *Dij aſſimilati hominibus deſcenderunt ad nos.* Ad quæ verba notavimus quædam *in Auctariis Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ pag.* 9. Prolixè refert illa Plato *in Sympoſio & Timæo*, unde porrò enotant Eugubinus *lib.* 8. *de perenni Philoſophiâ*, Alcinous *libro de dogmatibus Platonis cap.* 14. 15. 16. Johan. Fernelius *lib.* 1. *de abditis rerum cauſis cap.* 16. Adeòque certum eſt, verſari in terris & hominum negotiis immiſceri naturas quasdam eminentiores & robore pollentes, neque eſſe hæc commenta fabularum, nec ſpecies inanes vel imagines evanidas, ſed Res quasdam conſiſtentes & effectrices actionum manifeſtarum. Ariſtoteles veteris Philoſophiæ animoſus cenſor, ut pleraque Magiſtri ſui Platonis decreta, ità etiam Genios impugnat, & tantum Mentes quasdam aſſerit pro cœlis rotandis, unde non poſſint ad alia negotia obeunda deſcendere, *lib.* 12. *Metaphyſ. cap.* 12. *lib.* 8. *Phyſ. general.* Cæſalpinus *in quæſtionibus Peripatet. lib.* 2. *num.* 3. 4. 5. 6. Nec aliter ſtatuebant Aphrodiſæus, Simplicius, Themiſtius,

ſtius, Averrhoës, qui nullas eſſe credunt Naturas ſeparatas, atque effectus harum naturæ ordinariæ cauſis adſcribunt, uti prolixius oſtendunt Pomponatius *libro de Incantatione pag.* 115. *ſeqq.* Piccolomineus *libr. de rerum definitione pag.* 165. *ſeqq.* Stephanus Theupolus *lib.* 6. *Contemplat. Academ. cap.* 2.

III. De Saducæis vulgò ſcribunt, quod docuerint, Angelos tantum eſſe motus & impreſſiones quasdam naturales Dei juſſu vel bona vel mala operantes, Serarius *in Tribæreſio lib.* 2. *pag.* 150. Joh. Calvinus *lib.* 2. *Inſtitutionum cap.* 14. *diſt.* 9. Johan. Scarpius *in Curſu Theolog. Tom.* 1. *pag.* 186. Ludov. Crocius *in Syntagm, Theol. lib.* 3. *pag.* 753. Höttingerus *in Theſ. Philologico pag.* 34. 35. Huc applicant illud quod ſcriptum eſt Actor, 23, 8. *Saducæi quidem dicunt, non eſſe reſurrectionem, neque Angelum, neque ſpiritum,* Miratur Joſephus Scaliger *in Elencho Trihæreſii cap,* 16. negaſſe Saducæos, quod Angeli eſſent, qui tamen libros ſacros recipiebant, ubi tot modis apparitiones, effecta, prædicta Angelorum narrantur. Verior opinio eſt, quod hoc tantum negaverint, *eſſe Spiritus permanentes, utpote qui non minus ut homines, mortales in ortu & occaſu forent.* Quanquam verò Serarius *in Minervali lib.* 4. *cap.* 16. 17. conetur aliquid pro confirmandâ opinione alterà, (quæ vulgò de Saducæis invaluit) fruſtrà tamen eſt, adducendo Patrum quorundam teſtimonia, quos vel locus ex Actis prolatus, malè verò expoſitus, vel converſatio cum Samaritanis erronibus, in hanc ſententiam deſcendere compulit. Sanè tales fuerunt, cum quibus litigat Juſtinus *in Tryphone*, neque iſti aliter ſtatuere poterant, quia Epicuri magiſterium per omnia ſectabantur.

Joſephus quidem ordine enumerat τὰς κυρίας δόξας Saducæorum, verum quod negaverint, Angelos eſſe, omninò non meminit, *lib.* 18. *Antiquit. cap.* 2. *&* *lib.* 2. *de bello Iudaico cap.* 7. & confer Rabbinum Menaſſeh. Ben-Iſraël *lib.* 1. *de Reſurrect. mortuorum cap.* 6.

IV. Adferemus illa quæ demonſtrant, Genios eſſe ac verè operari. *Primò:* Dantur furioſi & obſeſſi, qui linguas ignotas perfectè loquuntur, cum tamen nunquam eas didicerint, & res occultas effutiunt, de quibus nemo illos erudivit. Omninò, igitur aſſiſtentes ſibi habent Naturas eminentiores, à quibus ſuppeditata noverunt, & quarum noxiâ intemperie affliguntur. Excipit *Ariſtoteles*, evenire hoc illis propter copiam atræ bilis concitatæ, quâ per idonea medicamenta evacuatâ inſanire deſinant & linguas neſciant, *problem.* 30. & ibid. Petrus Aponenſis *in Commentario*, Pomponatius *l. d.* Levinus Lemnius *lib.* 2. *de occultis naturæ miraculis cap.* 2. Reſpondeo: Quomodò humores concitati progenerabunt verba & nomina ſignificantia ex inſtituto, ut Philoſophus ipſe definit *lib.* 1. *de Interpretat. cap.* 2. *text.* 3, Et quod alibi docet, *nihil eſt in mente, quod non antea fuerit in ſenſu.* Quanquam verò per medicamenta poſſit humor melancholicus evacuari, ac tunc deſinant iſtæ mentis delirantis impreſſiones, cauſa tamen rei hujus eſt, quod Genius nequam citrà inſtrumenta congrua haut facilè cerebri actiones perturbat, his deſtitutus, perversè agere deſinit, rectè ait Franciſcus Valleſius *in ſacrâ Philoſophiâ cap.* 15. 18. Excedit vires naturæ, ut aliquis, non dico, verbum unum alterùmve linguæ ejus, quam neſcit, caſu proferat, ſed ut perpetuum ſermonem, & ad quævis non præmeditata aptè reſ-

reſpondeat, imò etiam res occultas indicio prodat.

V. *Secundò*: Dantur Oraculorum reſponſa, quæ apud Deorum ſimulachra edebantur. *Excipiunt*, vates Deorum cultibus addicti incumbebant terræ ſpiraculis, unde egreſſa, vel potius ſiderum virtute educta halituum copia movebat animos virorum ad præſagienda futura, Ariſtoteles *libro de mundo cap.* 4. Plinius *lib.* 2. *hiſtor. natur. cap.* 95. Pomponatius *libro de Incantatione pag.* 298. *ſeqq.* Verum hoc benè refellebant Theophraſtus, Ammonius, Apulejus, Philoponus, Avicennas, & Oraculorum cauſas efficientes docebunt, Genios eſſe. Prædicere futura, ultrà hominis vires eſt, Spiracula terrarum inanes & inanimes res ſunt. Sidera perinde ratione carent, itaque non agunt in mentem hominum, producendo in illâ notiones ſignificativas. Dicemus plura *infrà diſtinct.* 25. Eòdem referri debent ſomnia futurorum præſaga, de quibus eſt *infra cap.* 12. *diſtinct.* 9.

VI. *Tertiò*: Dantur Spectra & viſa, audita portentoſa, larvæ, terricula, nocturni tumultus. Plenæ de his ſunt hiſtoriæ, & novit Ariſtoteles libro *de miraculis auditis.* Malè verò cum Epicureis *ad fallaces imaginationes* refert; quos ait Plutarchus (*in vitâ Dionis pag.* 391.) ſtatuiſſe, terricula iſta eſſe hominum delirorum vanas cogitationes, qui cum aliquo mentis errore vel corporis intemperie vexantur, dœmonum invaſiones obtendant. Similia diſſerit Caſſius apud eundem Plutarchum (*in vitâ Bruti pag.* 400.) Verum ſpectra illa, quæ Dioni & Bruto viſa ſunt, edebant voces. Neque Dion, Brutus, erant viles animæ terroribus fortuitis obnoxiæ, ſed viri magni & rectæ mentis compotes, attamen uſque adeò ſpectris viſis commoti fuerunt,

ut a

ut amicis ſuis eorum quæ viderant ac audiverant; ſolliciti indicium facerent.

VII. *Quartò*: Dantur Magi, Sagæ, & ſpirituum familiares, qui ope horum (ſecundum ſcripta Iohannis Trithemii, Aureoli Paracelſi, Cornelii Agrippæ, Roberti Fluddi, Iulii Cæſaris Vaninii) mira comperiunt, mira operantur, arcana produnt, literas & linguas, quas nunquam didicerunt, noverunt, ad loca diſſita celerrimè pergunt, celerrimè domum revertuntur. Quomodò hoc, niſi ope Geniorum? Excipiunt, *multos fallit imaginativa ut referant de viſis factiſque, ubi meræ ſunt præſtigiæ.* Pomponatius *l. d.* Ioh. Wierus ſuſpecto opere *de præſtigiis dæmonum lib.* 3. *cap.* 11. 12. Verum fruſtrà illi imaginativam efficere poſſe garriunt, talia quæ omninò ſuprà vires hominum ſunt, dum cœli turbantur, tempeſtates concitantur, catenæ ferreæ lacerantur, homines & bruta citrà contactum læduntur. Et fruſtrà illi hominum faſcinatis ſenſibus imputant, quod ſpecie viſibili Genios referunt Sagæ apparere, commercia verborum, pacti, conſiliorum fatentur, homines vegeti & mentis integræ. Nocturna comitia in Bructero celebrat vulgus Weſtphaliæ, & vicinarum regionum. Neque ſunt illa mentis quædam illuſiones, verum Sagæ deportantur verè ad cœtus iſtos, ſcopis & furcis, hircis & felibus inſidentes, ope Geniorum vectorum, unguentis ſtygiis perlitæ & cerimoniis peractis. Exempla copioſa produnt Bodinus *lib.* 2. *demonomaniæ cap.* 4. Remigius *lib.* 1. *dæmonolatriæ c.* 14. *ſeqq.* Andræas Libavius *in Strigiportio*. Gödelmannus *lib.* 2. *de præſtigiis cap.* 4. Caſpar Scottus *in Phyſicâ curioſâ lib.* 1. *cap.* 23.

IIX. Virgilius de Mœri Incantatore:

His ego ſæpè lupum fieri & ſe condere ſilvis,

Buco-

Bucolic. 8. Quod Magi Sagæve in lupos, canes, feles verè demutari poſſint Geniorum artibus, affirmant Pomponatius *libro de Incantatione pag.* 292. *ſeqq.* Joh. Bodinus *lib.* 2. *demonomaniæ cap.* 6. Rectius dicitur cum Remigio *lib.* 2. *dæmonolatriæ c.* 5. Joh. Langio. *lib.* 1. *Epiſtolar. medicinal. num.* 70. Sennerto *lib.* 2. *Inſtitut. Medicar. pag.* 298. *ſeqq.* Caſparo Scotto *in Phyſicâ curioſâ lib.* 1. *cap.* 26. quod Genius imaginativam hominis corrumpat, ut ſæviat mere bruti, corpori verò nebulam circumfundat, ut exteriorem figuram in oculis aliorum mutet. Ratio hæc eſt: Hominem convertere in brutum, eſt creaturam unam ad alteram toto genere differentem redigere. Solius Dei hoc opus eſt, neque ſufficit potentia finita ad effectum iſtum edendum. Excipit Bodinus: (1) *Viſus apprehendit homines illos, ut veros lupos, canes, feles, aſinos.* Reſpondeo: Viſus non apprehendit objectum ipſum, quomodò in ſe & per ſe eſt, verum uti eſt præſtigiis circumfuſum, & quaſi novâ formâ refictum. Qualis ergò eſt rei imago, talis eſt apprehenſio ejusdem. (2) *Currunt quadrupedes, carent ſermone, edunt ſonos horridos.* Reſp. Curſus quadrupes eſt inflexio manuum ac pedum, quam Diabolus vector miſerorum illorum facilis præſtat. Ille etiam ſermonis uſum reprimit, ſonos alios præformat, rationis organa ſpeciebus falſis corrumpit. *Graſſantur in homines, oves, æquos laniando perinde ut veri lupi.* Reſp. Sævitia dæmonis eſt, qui abutitur homine profano, ſtrages pecorum efficit, ſed membra ſua commodante Mago malefico, non vero quidem lupo, veruntamen externam lupi imaginem præſtigiis circumfuſam gerente. (3) *Converſio in bruta nonnullos ſeptennio, alios quinquennio, alios triennio occupavit, ut Lucianus, Apulejus & Philoſtratus narrant, mirum verò eſt, cum præſtigiæ tan-*

to tempore durant. Reſp. Et brevi & longo tempore poteſt Genius malus præſtigiis ſuis obſidere homines, cumprimis ita poterat illo tempore ac locis illis, de quibus citati Autores produnt, ubi potentiſſimus erat in filiis inobedientiæ Epheſ. 2. 2. (5) *Edunt gramina & crudas carnes, à quibus homo prorſus abſtinet.* Reſp. Etiam hæc eſt Geniorum malorum perverſa impreſſio, cæterum ſunt homines carnium crudarum voratores, ut Canibales Indorum, Samojedæ Ruſſorum, ità Striges quoque hominum cadavera devorabant olim, & hodiè facere conſueverunt. Imò alios fames coëgit ut gramina & carnes crudas ederent, quare non fecerint idem Inſenſati illi & vecordes dæmonum ſubditi, in quibus temperamentum adeò vitiat, ut ferinos cibos appetant? (6) *Vulnerati in pedibus, dorſo, pectore, habuerunt vulnera in membris illis poſtquam redierunt ad priſtinam figuram.* Reſp. Corpora noviter efformata Genius malus applicat veris hominum corporibus, oribus ora, pedibus & brachiis pedes, ergò poſtquam infelices Satanæ luſus evanuerunt, & priſtina corporis figura deterſis nebulis reſtituitur, in membris illis vulnera habent, ubi percuſſi fuerunt. (7) *Carminibus Circe ſocios mutavit Uliſſis in volucres feraſque, uti ex Homero adducit Virgilius Bucolic.* 8. Reſp. Imò ſocios illos magicis artibus correptos vel interfecit Saga, vel alio abreptos oculis ſubduxit, interim Genius malus avium & ferarum ſpeciem mentitus, pro ſociis illis obtulit ſeſe Uliſſi erroni. (8) *Nebucadnezar mutatus eſt in bovem, Daniel.* 4. 23. 25. 32. 33. *Quarè ergò Magi non poſſent converti in lupos, caneſve?* Reſp. Mutatio illa non erat amiſſio figuræ humanæ, ſed rationis depravatio ex mota bile atrâ, ut bovis inſtar per deſerta oberraret, gramenque comede

mederet, quod ſatis conſtat ibid. verſ. 36. & confer Pererium *Comment. ad Dan. pag.* 330 *ſeqq.*

IX. Hactenus de *Geniis* & quatenus hi concurrunt ad res humanas vel juvandas; vel turbandas. Deinceps noſtra oratio ad *Deos* convertet ſeſe. Et quoniam Marcus Varro diligens Romanarum rerum ſcriptor, poſtquam Deorum ſuorum fata curioſè expenderat, fateri cogebatur, *multa futilia paſſim intercurrere*, omiſſis incertis, quæ magis certa exponemus, & Deos Selectos conſentes primò referemus.

X. JUNO Cretenſium Regina Jovis maximi ſoror, & uxor. Virgilius:

Junonem intereà compellat Jupiter ultrò:
O germana mihi, atque eadem gratiſſima conjunx;

lib. 10. Æneid. Rurſum:

Olli ſubridens hominum rerumque repertor:
Es germana Jovis, Saturnique, altera proles,

lib. 12. Æneid. Adeòque pellex, & penes eum ſortita imperium aëris, cum frater cœlo præpoſitus eſſet, ut Cicero *lib.* 2. *de Nat. Deor.* ſcribit. Eſtque aër cœlo proximus, velut diſtinctum ab eo Elementum, quanquam Cœlum ipſum, in quo aſtra moventur, non eſſe ab aëre diverſum, contendant Recentiores, Iohannes Keplerus *libro de ſtellâ Martis*, Iohannes Pena *præfat. ad Opticam Euclid.* Varia cognomina accepit, & eminens quidem illud eſt, quod in honorem Iovis appellatur Regina. Inſcriptiones Romanæ & Tranſſylvanicæ apud Iohan. Iac. Boiſſardum *part.* 3. *Inſcript. Roman. fol.* 128. & Gruterum *pag.* 4. 5. 6. 7. IUNONI REGINÆ. Eodem modo Germanicæ, apud Petrum Appianum in Collectaneis pag. 461. 469. Virgilius:

Aſt ego quæ Divûm incedo Regina, Joviſque
Et ſoror & conjunx,

lib. 1. Æneid. Iuvenalis:

Niveam Reginæ cædimus agnam,

Sat. 12. Aut Domina. Virgilius:

Iunoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus ſupera donis,

lib. 3. Æneid. δέσποινα ἄρτεμις eſt apud Sophoclem in Electrâ, ἥρα παμβασίλεια δῖος apud Orpheum in hymnis pag. 131 IUNONEM AUGUSTAM, habet Inſcriptio Dalmatica, apud Gruterum *in Volumine pag.* 24. Cognomina reliqua ſunt petita inde, quod conjugio & rebus familiaribus Diva præfecta eſſet. Adeòque vocatur: (1) Iugatina, quod matrimonia auſpicata faceret, eodemque ſenſu Iuga, ad cujus aram, quæ in vico Iugario erat, novi conjuges vinculis pro futuræ concordiæ omine jungebantur. Inſcriptio Italica: *Iunoni, Iug. Sex. Calpurnius. Sex. F. Veturia. Iuventianus.* Gruterus in Volumine pag. 24, Virgilius:

Iunoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ,

Lib. 4. Æneid. Græcorum ἥρη ζυγία, uti vocant Muſæus *carmine de Leandri amore*, & Apollonius *libr. 4. Argonautic.* Conſentit *Apulejus*: Qui te jam nuptam Tonantis & Reginam Dearum memorat, quam cunctus Oriens Zygiam veneratur; & omnis Occidens Lucinam appellat, *lib. 6. Mileſ. pag.* 174. Ità enim pro hoc loco adverſus Lipſium (*lib. 2. Elector. cap.* 26.) optimè contendit Elmenhorſtius *in emendationibus pag.* 223. & adde quædam alia apud Paulum Leopardum *lib. 20. Emendat. cap.* 5. Eodem ſenſu eſt, *Iunoni Pronubæ*, apud Gruterum pag. 25. Inſcriptionum: *Sil. Petronilia, M. Ann*

Iau

Januarij. conjux. graviſſ. ex. T. T. SS. HH. ut Iunoni. Pronubæ. ſuæ. virg. ereptæ. prim. ædes. mar. conſtruatur. Imp. (2) Cinxia, quod Zonam ſuccingeret, uti eſt *infrà lib.* 4. *cap.* 2. *diſt.* 4. (3) Domiduca, quod Sponſæ ad ſponſi domum deductæ inque itera ejus tranſeunti adeſſet. (4) Fluonia, quod menſtruorum fluxum curaret, ne ille fœcunditati obeſſet. (5) Moneta, quod nummos pro impenſis liberalibus in rem familiarem procuraret. (6) Lucina, quod partum adjuvaret, inque lucis adſpectum feliciter educeret. Ovidius:

Tendensque ad cælum brachia magno
Lucinam, Nixaſque pares clamore vocabam,

lib. 9. Metamorph. Virgilius:

Caſta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo,

Bucol. 4. Inſcriptio Romana: *Baſſa. Vitelli. Ro. q. Vitellio. q. f. filio. ſuo. Iunoni. Lucinæ. v. ſ. l. m.* Gruterus in Volumine pag. 24. Ej ſacrificabant puerperæ ſtatim poſt enixum feliciter partum. Plautus in Truculento: *Date mihi huc ſtactam atque ignem in aram. ut venerer Lucinam meam,* Act. 2. ſc. 5. Et paulò poſt: *Fer huc verbenam mihi, thus & bellaria.* (7) Levana, quod patrem faceret agnoſcere prolem ſuam. Moris erat, ut pater quam primum nata ei proles fuerat, nudam poſitam illam ab obſtetrice humi levaret, tolleretque, & gremio reciperet, in ſignum agnitæ ſobolis, & quod ſuam eſſe fateretur. Statius:

Raptum ſed protinus alvo
Suſtulit exultans, ac primâ lúcida voce
Aſtra ſalutantem dominus ſibi mente dicavit,
Amplexusque ſinu tulit, & genuiſſe putavit,

lib. 1. ſilv. 1. Virgilius:

Non

Non itâ me genitor bellis aſſuetus Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit,

lib. 9. Æneid. Terentius:

Quicquid peperiſſet, decreverunt tollere,

Andr. Act. 3. ſc. 1. Et idem:

Meminiſti, me eſſe gravidam, & mihi te maximo opere dicere,
Si puellam parerem, nolle tolli?

Heautontim. Act. 4. ſc. 1. Porrò:

Si puerum ut tollam cogit, cujus qui ſit, neſcimus pater,

Hecyrâ Act. 4. ſc. 1. Huc alluditur Sapient. 7. 3. *Ego quoque factus traxi communem nobis aërem, atque in terram iisdem incommodis malisque obnoxiam decidi.* Decidi, ut tollerer. Ovidius:

Tactaque naſcendi corpus haberet humus,

lib. 4. Triſt. Eleg. 3. Suetonius lib. 2. cap. 5. *Hoc quoque patribus conſcriptis allegaret, ſe eſſe poſſeſſorem ac velut æditũum ſoli, quod primum Auguſtus naſcens attigiſſet, peteretque donari, quaſi proprio ſuo ac peculiari Deo.* Et idem lib. 6. cap. 6. *Nero natus eſt Antii exoriente Sole, penè ut radiis prius quàm terrâ contingeretur.* Qui non tollebatur is pro abdicato cenſebatur, & exponebatur, Horatius:

Si cui præterea validus malè filius in re
Præclarâ ſublatus aletur,

lib. 2. Sat. 5. ubi vide Lambinum *in Commentario pag.* 193. Exponebant verò, id eſt, domo exportatos in loco publico, ut viâ publicâ, littore maris, ripâ fluminis, ſilvâ, deſerto projiciebant, &

for-

fortunæ permittebant, feris in prædam, hominibus in ſervitutem. Tacitus lib. 5. hiſtor, de Iudæis: *Augendæ tamen multitudini conſulitur, nam & necare quenquam ex gnatis nefas.* Ità rectè emendat Lipſius *notis ad h. l. pag.* 55. (quem eundem videris *Epiſtolis ad Belgas Centur.* 1. *num.* 85.) & malè vulgò legitur, *quenquam ex agnatis*. Græcis & Romanis in promiſcuo uſu fuerunt abjectiones infantum, & expoſitiones, imò neces. Id aliter in Iudæorum moribus, & gentem imprimis ſoboli ſtuduiſſe, adeò ut nulliusmodi partum necare fas, notat, ut novum, Tacitus, perinde uti Germanos eandem ob cauſam collaudat, *libro de moribus Germanorum cap.* 19. Ergò quia de liberis (non verò de agnatis) agit, ſtatim addit, *hinc generandi amor.* Scilicet, matres certæ erant, prolem tollendam eſſe. Porrò de hoc ità fatur Statius:

Infantem, linguaque ſimul ſalibusque protervum,
Dilexi, meus ille, meus, tellure cadentem
Excepi, atque unctum genitali carmine fovi;

lib. 5. Silv. 5. Nam quem pater pro ſuo filio agnoverat, eum ſtatim reddebat obſtetrici, ut ablueret, ungeret, tonſoresque umbilicum ejus circumcidebant. Ad hanc rem pertinet locus graviſſimus Ezechiel. 16. 4. 5. 6. *Quo die genita es, non eſt præciſus umbilicus tuus, aquis non es lota nec ſale ſalita: Non pepercit tibi oculus, ut faceret tibi unum ex iſtis, clementiâ utendo ergâ te, ſed projecta fueras in agrum cum faſtidio tui, tranſiens autem juxtà te vidi te conculcari in ſanguine tuo, & dixi tibi, in ſanguine tuo vive.* Omnia ferè dicit Propheta, quæ ad mores Veterum ſpectant. Præciditur umbilicus, nempe ab inteſtino illo per quod infans in utero adhæret matri.

tri, alimentumque ſuum capit, uti docent Andræas Laurentius *in Hiſtoriâ Anatomicâ lib. 8. pag. 314. ſeq* Ioan. Sperling. *libro de formatione hominis in utero pag. 119. ſeqq.* Sale fricabantur pueri, ut corpora tenella conſolidarentur, teſte Galeno *libro de ſanitate tuendâ cap. 7.* projiciebantur, quos nolebant alere. Porro Iuvenalis:

Tollis enim & libris actorum ſpargere gaudes
Argumenta viri, foribus ſuſpendere coronas,
Iam pater es, dedimus quod famæ opponere poſſis.
Iura parentis habes, propter me ſcriberis hæres,

Sat. 9. Tollebant, & eodem, quo filium agnoverant die, ad Ærarii Curatores deferebant nomen filii vel filiæ, ut matriculæ adſcriberetur, itaque jus civitatis haberent & in bona parentum ſuccederent, Briſſonius *lib.* 1. *Antiquitat. cap. 5.* (8) Cunina, quæ infantes tueretur in cunis. Pureolana Inſcriptio: *Cuninæ. felici. ſacr. Claudia. Helpis. D. D.* Gruterus *in Volumine pag.* 96. Scilicet adverſus faſcinum vetularum, unde poterat damnum procurari, non tantum homini, ſed quoque pecori juvenculo. Virgilius:

Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinet agnos,

Bucolic. 3. & adde Plinium *lib. 7. hiſtor. natur. cap.* 2. Danielem Sennertum *in Medicinâ practicâ lib. 6. pag. 375. ſeqq.* Ioh. Gerhardum Voſſium *in Lexico Etymologico pag.* 206. (9) Rumina, quæ mammis immulgeret parvulorum ori, ut carnem optimam aſſumerent. (10) Nundina, quæ boni ominis nomen adderet infanti. Nonus à partu dies erat *luſtricus*, (ut vocant Feſtus Pomponius *lib.* 11. *de verbor. ſignif. pag.* 307. Suetonius *lib. 6. cap. 6.*) quo dabatur fauſto omine nomen filio, nam filiæ qui-

dem

dem accipiebant nomen die octavo, Plutarchus *in quæſt. Roman. ſect.* 102. Et credebant, illo ipſo die Parcas vitæ tempora & eventa conſtituere novello homini. Virgilius de puero Salonino:

Talia ſecla ſuis dixerunt currite fuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.

Confer Ioſephum Scaligerum *lib. 2. Lectionum Auſonianarum cap.* 22. Marcellum Donatum *Elucidationibus ad Suetonium pag.* 902. *ſeqq.* Berneggerum *notis ad Suetonii Auguſtum pag.* 23. Iohannem Meurſium *in Exercitationibus Criticis lib.* 3. *cap.* 33. *& in auctario Philologico pag.* 119. Salmaſium *obſervationibus ad Ius atticum & Romanum pag.* 163. (11.) Fabulina, quæ expeditam & ſanam loquelam inderet natis, ut bellè fari poſſent. (12.) Matrona, quæ heram in rebus domi gerendis regeret. (13.) Soſpita, quæ actis omnibus eventum felicem tribueret. (14.) Manturna, quæ heram bono inſtinctu ità bearet, ut ne recederet à marito, ſed perpetuò cum eo manere vellet.

XI. Singulis hominibus aut Genium aut Iunonem adjungebant, illum quidem maribus, hanc verò fœminis, Tibullus:

Natalis Iuno ſanctos cape thuris acervos
Quos tibi dat tenerâ, ſancta puella manu.
Tota tibi eſt hodiè, tibi ſe lætiſſima compſit,
Staret ut ante tuos conſpicienda focos,

lib. 4. Eleg. 6. Poterat hinc fortè exponi locus Virgilii:

Nec Deus hunc menſâ, Dea nec dignata cubili eſt.

Bucolic. 4. Deus, id eſt, Genius, vitæ præſes, cui menſam Veteres conſecrabant. Quod verò Ser-

vius *Commentario h. l. pag.* 21. exponit *Deus, id eſt, Iupiter*, peregrinum cenſeri debet quia ſenſum optimum pervertit. Dea, id eſt, Juno, in cujus tutelâ ſunt lecti geniales. Senſus eſt: Infauſto omine aliàs natus eſſe videri poſſis, de quo vulgus cenſet, quod vix adoleſcere & cum parentum gaudio provivere contingat. Confer Angelum Politianum *in Miſcellaneis cap.* 89. Ioſephum Scaligerum *caſtigationibus ad Catullum pag.* 50. 51. Turnebum *in Adverſariis lib.* 16. *cap.* 13.

XII. Iunonis miniſtra IRIS eſt. Virgilius lib. 4. Æneid.

Tum Iuno omnipotens longum miſerata dolorem
Difficilesque obitus: Irim demiſit Olympo.

Et lib. 9. Æneid.

Irim de cælo miſit Saturnia Iuno.

Ovidius lib. 11. Metamorphoſ.

Iri meæ, dixit, fidiſſima nuncia vocis.

Eſt Hebræum עיר *Daniel.* 4. 10. & ibidem Hieronymus *in Commentario*, Clemens Alexandrinus *lib.* 2. *pædagog. cap.* 9. De Iride ſcribunt Philoſophi & Mathematici, Ariſtoteles *lib.* 3. *de meteor. cap.* 2. 3. 4. Erneſtus Sonerus *in Philoſoph. Altorff. pag.* 523. *ſeqq.* Iohannes Fleiſcherus & Iohannes Marci *peculiaribus libris*, Fridericus Riſnerus *in Opticis pag* 235. *ſeq.* Ambroſius Rhodius *in Opticis pag.* 411. *ſeqq.*

XIII. VESTA alia priſca, Saturni conjunx erat, alia minor & filia ejus. Et matrem quidem vocabant Tellurem. Ovidius lib. 6. faſtor.

Stat vi terra ſuâ, vi ſtando Veſta vocatur.

Notatio fallit, (quanquam res vera ſit, non obſtan-

ſtante quod Cælius Calcagninus libro peculiari *p.* 383. *ſeqq. Operum.* docere velit. moveri terram;) ut mox dicam. Filia erat Ignis, ac proinde Iuvenalis:

Ignem Trojanum & Veſtam colit Alba minorem,

Sat. 1. Nomen eſt ab Oriente, ac ſonat אש־יה *Ignis Dominus*, ut rectè monent Caſpar Peucerus *libro de divinat. fol.* 151. Chriſt. Becmannus *libro de Originibus Linguæ Latinæ pag.* 464. Gerhard. Iob. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 553. Itaque Myrſilus Lesbius autor eſt (teſte Lilio Gyraldo *in hiſtor. Deor. Syntagm.* 4. *pag.* 146.) quod veteres Tyrrheni vocaverint Horchian, id eſt, אור־יה. Virgilius:

Veſtaque mater
Quæ Thuſcum Tiberim & Romana palatia ſervas;

lib. 1. Georgic. Celebrior multò eſt Veſta minor, Domina ignis pervigilis qui ab Oriente venit. VESTÆ. SACRATO. IGNE. eſt in Romanâ Inſcriptione apud Gruterum *in Volumine pag.* 28. Chaldæi vocabant Orimasda, ab eis Perſæ acceperunt, & ab his porrò Aſiaticæ gentes, quas inter Phryges, & ab his ad Latinos & Romanos detulit Æneas. Qui ipſe etiam Palladium adduxiſſe putabatur, Latini Imperii incrementum futurum. In qua re non parvus error erat, quandoquidem Palladium Ilienſe in adyto Trojæ repoſitum inde aſportari non poterat, ſed aliud aliquod ad ejus imitationem confici licuit, Dionyſ. Halycarnas *lib.* 2. Plutarchus *in vita Camylli.* Si non fraudum compoſitor apud Virgilium:

Vos æterni ignes & non violabile veſtrum
Teſter numen, ait.

lib. 2. Æneid. Falſus eſt *Cornelius à Lapide*: Stellas velut ignes animatos & divinos Deorum vice invocat & conteſtatur, *Commentar. Epiſtol. ad Hebræos* 12. *num.* 71. Potuit ſenſum perverſum habere à Servio commentatore ſæpius ocioſo: *Solem & Lunam ſignificat.* Et paulò poſt: *Secundum Philoſophos dicuntur ſidera elementa eſſe, & habere proprias poteſtates*, notis ad h. l. pag. 242. Sunt nugæ Planetariorum & Pyrrhonicorum, quibus ubique favet Servius. De Veſtà loquitur fraudulentus, & æternis ignibus illi conſecratis, Virgilius:

Priamumque per aras
Sanguine fœdantem, quos ipſe ſacraverat ignes,

lib. 2. Æneid. Symbolum erat aſtrorum, quæ ignea eſſe veteres credebant & provectis à terrâ vaporibus nutriri. Τὰς ἀνάψεις τοῦ μεταρσίου ποιεῖται πυρὸς ἀφ' ἑαυτῆς, ait in hunc ſenſum Dionyſius Halycarnaſſæus *lib.* 2. & ante illum ità docuerant Anacreon *Cantic.* 19. Hippocrates *libro de flatibus*, nec aliter Plinius *lib.* 2. *hiſtoriæ naturalis c.* 9. & 68. & quæ diſſerit Iohannes Brodæus *lib.* 2. *miſcellaneorum cap.* 17. Cæterum hæc ſententia verà non eſt, adeòque Peripatetici eam ſemper averſati, negant ſtellas indigere alimentis ullis, quatenus per ſe incorruptibiles & naturæ perfectè cœleſtis durant in ſtatu perfecto citra ſubſidium naturæ inferioris, Ariſtoteles *lib.* 2. *de meteor. cap.* 2. & Iohannes Ludovicus Havenreuterus *commentario ibid. pag.* 191. 192. Attamen in eo peccant, quod ignem ſublunarem defendunt, Scipio Ceſenas Claremontanus *Opere de Univerſo lib.* 15. *cap.* 1. 2. *ſeqq.* Conimbricenſes *lib.* 3. *de Cœlo c.* 5, *quæſt* 1. Scaliger *Exercit.* 9. Keckermannus *lib.* 2. *Syſt. Phyſ. cap.* 10. Fortunius Licetus *de Lucernis ſubterraneis lib.* 4. *cap.* 20. 21. 34.

Certè

Certè Ariſtoteles *libris de Cœlo & meteoris* proponit hoc, ut illo ævo receptum, quo *Ignem* vocabant Platonici ſupremam & puriorem aëris regionem cœlo proximam, imo cœlum ipſum dicebant eſſe ignem, id eſt, puriſſimum corpus & à ſordibus liberum. Arabes & Latini deinde Elementum ignis loco illo poſuerunt, de quo tamen ipſe Ariſtoteles multo aliter ſcripſerat *ὁ δὲ ἀὴρ πυρὸς πλήρης*, *aêr verò igne plenus eſt*, problemat. ſect. 25. quæſt. 20. Hæc unicè vera ſententia eſt de Elemento ignis, videlicet in regione aëris inferiori quaquaverſus permiſtum, circà terram maximè agere, ut humanis uſibus prẹſtò ſit, adeòque cum Frid. Riſnero *in Opticis pag.* 252. *ſeqq.* Andreâ Argolo *in Pandoſio Sphærico cap.* 18. & *lib.* 1. *Aſtron. cap.* 4. Alberto Kypero *lib.* 1. *Inſtitut. Phyſicar. pag* 488. Antonio Deuſingio *libro de mundi opificio Diſputat.* 5. *quæſt* 1. & 2. & *Diſputat* 6. *quæſt.* 1. Franciſco Valleſio *libro de Philoſophiâ ſacra cap.* 50. Johanne Gerhardo Voſſio *lib.* 1. *Theologiæ Gentilium cap.* 83. Athanaſio Kirchero *lib.* 1. *Artis magnæ Lucis & Umbræ pag.* 18. Adriano Heerboord *Volum.* 2 *diſputat. Philoſophicar. pag.* 354. *ſeqq.* Caſparo Bartholino *lib.* 4. *Enchiridij Phyſici cap.* 22. negamus, Ignem eſſe ſub Lunæ concavo peculiari & ampliſſimo loco extenſum.

XIV. MINERVA, quæ & PALLAS, Iovis filia, è cujus cerebro nata eſſe fingitur. Catullus Epigram. 1.

O Patrima virgo.

Mineruam compellat, & *patrimam* dicit, quod tantum haberet patrem Iovem & ſine matre eſſet. Euripides *in Phœniſſis*: *Διὸς ἀμάτορος παλλάδος φραδαῖσιν*. Expreſſum habes ſenſum, & proinde lectio altera,

O Patrona virgo,

in Catullo eſt corrupta, rectèque emendavit Scaliger, *notis adh. l. pag.* 6. quamvis repugnet Ioh. Gerhardus Voſſius *lib.* 2. *cap.* 23. *de arte Grammaticâ*: æſtuant vero præter cauſam Muretus *in Commentario pag.* 10. 11. Simon Abbes Gabbemah *in Commentario pag.* 3. Lucas Fruterius *lib.* 2. *Veriſimilium cap.* 22. Marcus Antonius Scabellicus *in Emendationibus ad Catullum pag.* 162. ut melius aliquid excogitent. Neque etiam credimus Iano Meleagro *ſpicilegio ad Catullum pag.* 12. 13. ubi legendum contendit.

O Peranna Virgo,

& de Annâ Perennâ exponit. Sane illa minorum gentium Diva obſcurior eſt quàm ut celebris operis initio Tutelaris invocetur: *infrà cap.* 4. *diſt.* 3. Martialis:

Et ſummi filia tota Patris,

lib. 11. Epigram. 5. Minervam notat, quæ ἀμήτωρ fuiſſe cenſetur. Iovi perſimilis, bello egregia, Auſonius Epigram. 5.

Præſes Tritonia bellis,

(ubi vide Eliam Vinetum in commentariis num. 5.) Virgilius lib. 2. Æneid.

Divæ armipotentis ad aram.
Procumbit.

Lanificiorum magiſtra. Virgilius:

Olli ſerva datur operum haut ignara Minervæ,

lib. 5. Æneid. Tibullus:

Atque aliqua aſſiduè textrix operata Minervam.
Cantat, & appulſo tela ſonant latere,

lib. 2.

lib. 2. Eleg. 1. Horatius:

> *Tibi telas, operoſæque Minervæ*
> *Studium aufert,*

lib. 3. Carm. 12. Oppianus *lib. 2. de Venatione*:

> φάρεά τ' ἀσκήσαι μήλων εὐανθέϊ καρπῷ
> πάλλας ἐπιχθονίους ἐδιδάξατο.

Oleum eliquare docuit. Virgilius:

> *Oleæque Minervæ*
> *Inventrix.*

lib. 1. Georgicor. De eâdem verbis iiſdem Rutilius Numantianus: *Inventrix oleæ*, lib. 1. Itinerarii num. 73. Confer Johannem Baptiſtam Portam *in Villâ lib. 6. cap. 1.* Joh. Meurſium *in Arboreto ſacro lib. 1. cap. 26.* Ab Oriente profecta & Phœniſſa quidem, itaque φοινίκην θεὰν vocat Lycophron *in Caſſandrâ*, idemque manifeſtò arguit cognomen ὄγκα, apud Stephanum περὶ πόλεων & Heſychium in Lexico, unde proferunt illud Lilius Gyraldus *in hiſtoria Deor. Syntagm. 11. pag. 341.* Wilh. Canterus *lib. 6. lection. novar. cap. 1.* & porrò addunt Scholiaſten Pindari *ad Olympia*, Æſchylum *in Thebanis*. Expreſſit idem Nonnus Panopolitanus *lib. 5. Dionyſiacorum*.

> ἐκ βοὸς ὀγκηθμοῖο φερώνυμον.

Sed imperitè ille nomini Syriaco dat Græcum ἔτυμον, uti notat Petrus Cunæus *animadverſ. ad h. l. pag. 70.* Rectius multò derivatur ab ענק quæ eſt propria Gigantūm familia, celebris in ſacris literis, Num. 13. 23. 29. Deut. 2. 10. cap. 9. 2. Joſu. 11. 21. 24. cap. 14. 12. 15. cap. 15. 14. Judic. 1. 20. Seldenus quæritur, *quid ad rem Onca hic denotare poſſit, omninò me neſcire fateor*, Syntagm. 2. pag. 295. Verùm quid vel notet vel non notet, perinde eſt, ſufficit quod

rei originem monſtret. Certe ab illis Enacim quos Joſua expulit, plurimi in Africam diſceſſerunt, inque agris Punicis conſederunt, vicos & pagos habitando, antequam eò novam coloniam deduceret Eliſſa Tyria, itaque veteres incolæ permixti cum advenis in civitatem unam conceſſerunt, quæ Carthago vocata eſt. Manifeſtè indicat hoc antiquum nomen *Cadreanach*, uti Plautus refert *in Pœnulo Act. 5. ſc. 2.* & indidem eſt καρχηδὼν Græcorum, quod habet Stephanus περὶ πόλεων. Cadreanach eſt *vicus Anacim* חצרי־ענק ut monet Joſephus Scaliger *lib. 2. de emendat. temp.* ac probat Samuel Petitus *lib. 2. miſcellan. cap. 2.* Videlicet Enakei bello ſacro afflicti per Joſuam, deinde etiam à Davide Rege expulſi, petiverunt Africam & popularium turbà comitati littorales regiones obtinuerunt, novam velut gentem condiderunt. Minervam *cuſtodem urbis Romæ* laudat Cicero *lib. 13. ad familiar. Epiſt. 25. lib. 7. ad Atticum Epiſt. 7. & Oratione pro domo ſuâ ad Pontifices.*

XV. CERES Jovis ſoror & pellex, nomen Syriacum habet à חרש *arare.* Nam quod Varro *lib. 4. de LL. pag. 18.* Cicero *lib. 3. de Nat. Deor.* Arnobius *lib. 3. adverſ. gentes pag. 119.* & ex illis Taubmannus *commentario ad Georgica pag. 108.* docent, *Ceres eſt quaſi Geres à gerendis frugibus*, non eſt vero conſonum, neque etiam vera ſunt Scaligeri ad Varronem conjectanea pag. 30. 31. 91. *quod dicta ſit à cereo verbo antiquo, id eſt, creo.* Potius Ceres, id eſt, ἀρότειρος, quoniam Inſulanis monſtravit uſum præparandi terram aratro & ſemen injiciendi, metendi, commolendi, pinſendi. Inſcriptio Romana: *Cereri, frugiferæ, ſacrum, L. Vejanius. Coſmus.* P. P. Gruterus in Volumine pag. 26. Virgilius:

Liber

Liber & alma Ceres veſtro ſi munera tellus
Chaoniam pingui glandem mutavit ariſtâ,

lib. 1. Georgic. Hactenus erant illi βαλανόφαγοι. Virgilius l. d.

Primo Ceres ferro mortales vertere terram
Inſtituit. cum jam glandes atque arbuta ſacræ
Deficerent ſilvæ, & victum Dodona negaret.

Et in Culice:

Quercus ante datæ Cereris, quàm ſemina, vitæ.

Claudianus lib. 1. de Raptu Proſerpinæ, ubi eſt de Cerere:

Unde datæ populis fruges, & glande relictâ
Ceſſerit inventis Dodonia quercus ariſtis.

Hæc enim eſt communis & vera lectio, quam fruſtra ſollicitat Nicolaus Heinſius *in emendat. ad h. l. pag.* 201. ut Claverii codice, (& Barthii commentariis pag. 875.) fretus ſubſtituat:

Unde datæ populis leges.

Leges & ariſtas conjunxerit, inquit ille. At quare hoc? *Utræque enim Cereris munus*, ait. Verum opus non eſt, ut utrumque exprimatur ubique ſcriptorum. Regerit: *Utrumque etiam conjunxit Ovidius* lib. 5. Metamorph. *de Cerere*:

Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris,
Prima dedit leges.

At idem fruges ponit ſemel, alimenta repetitò, ſic & noſter Claudianus utrumque expreſſit, unum quod inſtituit, alterum quod abolevit. Apulejus: *Ceres alma, frugum parens originalis.* Et mox: *Veſculæ glandis ferino remoto pabulo, miti commonſtrato cibo, nunc Eleuſiniam glebam percolis*, lib. 11. Metamorph. pag. 257.

257. Comes ejus Triptolemus erat, nomine Syriaco, חלטי Num. 13. 22. cap. 15. 23. Iudic. 1. 10. 2 Sam. 3. 3. cap. 13. 37. Rutilius Numantianus:

Et qui primus humo preſſit aratra puer,

lib. 1. Itinerarii num. 73. De illo ipſo Virgilius:

Uncique puer monſtrator aratri,

l. d. Nam ad Triptolemum ſpectare, contendunt Taubmannus *in comm. pag.* 110. & Farnabius *in notis pag.* 32. Rurſum in Culice:

Illam Triptolemi ſulcus mutavit ariſtis.

Filia erat Proſerpina, quæ matre abſente in venatum profecta, & ad Siciliæ lacum Pergum à latronum ductore Plutone comprehenſa, ejus libidini paruit coacta, deinde etiam merſa lacu, ne facinus vulgaretur, Plutone ad Ætnæ fauces, ubi habitabat, regreſſo, ingentem luctum concitavit matri, eaque ad magicas artes converſa, fruſtrà tentavit multa, Ovidius *lib.* 4. *faſtor.* & *lib.* 6. *Metamorph.* Prolixè & eleganter Claudianus *libris tribus de raptu Proſerpinæ*, Virgilius:

Nec repetita ſequi curet Proſerpina matrem,

lib. 1. Georgic. ubi vide Servium in Commentario pag. 57.

XVI. DIANA, alio nomine Proſerpina, Cereris filia, lacu merſa per impetum Plutonis, & per artes magicas ſollicitata, ut ad vivos redire vellet, cum verò dæmones ſpectris fallacibus matrem homi- nesque alios fallerent, ejus ſimulacrum, per nocturnas venationes inducerent quidem, ſed veram illam Cereris filiam vitæ reſtituere non poſſent, occaſionem dederunt fingendi, quod illa Plutoni, Diabolorum principi, copulata, imperium apud inferos accepiſſet, mortis & vitæ peractæ arbitra facta. *Inſcriptio Luſitanica: Proſerpinæ. Servatrici. C. Vettius.*

tius. Silvinus. pro. Eunoide. Plautillâ. conjuge. ſibi. reſtitutâ. V. S. A. L. P. Gruterus in Volumine pag. 97. Virgilius:

> *Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem*
> *Abſtulerat, Stygioque caput damnaverat Orco,*

lib. 4. Æneid. Tibullus:

> *At mihi Perſephone nigram denunciat horam,*
> *Immerito juveni parce nocere, Dea,*

lib. 3. Eleg. 5. Propertius:

> *Sat ſit magna mei ſi tres ſint pompæ libelli,*
> *Quos ego Perſephonæ maxima dona feram,*

lib. 2. Eleg. 10. Horatius:

> *Nullum ſæva fugit Proſerpina caput,*

lib. 1. Carm. 28. & adde Wilhelm. Canterum *lib.* 4. *lection. novar. cap.* 20. Lunæ ſideri illata eſt. Et ne ſtudium, quod viva ſectabatur, depoſuiſſe videretur, Venationum Dea conſecrata eſt. Virgil. lib. 1. Æneid.

> *Exercet Diana choros, quam mille ſecutæ*
> *Hinc atque hinc glomerantur Oreades, illa pharetram*
> *Fert humero gradienſque Deas ſupereminet omnes.*

Iuven. Sat. 13.

> *Per calamos venatricis pharetramque puellæ.*

Horat. lib. 1. Carm. 12.

> *Sævis inimica virgo belluis.*

Lib. 3. Carm. 28.

> *Celeris ſpicula Cynthiæ.*

Lib. 4. Carm. 6.

> *Deliæ tutela Deæ, fugaces*
> *Lyncas & cervos cohibentis arcu.*

Et in partubus Iunonis maximæ Vicaria; itaque Or-

Orpheus *in hymnis pag.* 145. ὠδίνων ἐπαρωγὸν vocat. Apulejus lib. 11. Metamorph. pag. 257. *Seu Phœbi ſoror quæ partu fœtarum medelis lenientibus recreato, populos tantos educaſti præclarisque nunc veneraris delubris.* Horatius ad Dianam:

> *Montium cuſtos, nemorumque Virgo,*
> *Quæ laborantes utero puellas*
> *Ter vocata audis, adimiſque letho Diva triformis,*

lib. 3. Carm. 22. Et in Carmine ſeculari:

> *Silvarumque potens Diana,*
> *Lucidum cœli decus.*

Sunt pleraque in præcedentibus expoſita. Quod parientes juvat, inde cognomen habet εἰλείθυια, uti referunt Plutarchus *lib.* 3. *convivial. quæſt. num.* 1. Pauſanias *in Atticis*, Theocritus *Idyll.* 28. Oppianus *lib.* 1. *de Venatione.* Nomen eſt Hebræum à Rad. ילד *genuit, peperit.* Quod enim Lilius Gyraldus *in hiſtor. Deor. Syntagm.* 12. *pag.* 351. Ioachimus Camerarius *in quæſitis promiſcuis pag.* 98. Eraſmus Smidius *commentariis ad Pindari Pythia pag.* 115. & *ad ejuſdem Nemea pag.* 152. Ioſephus Scaliger *notis ad Indigitamenta Orphei pag.* 181. contendunt, Ilithyjam dictam eſſe παρὰ τὸ εἰς τοκετοὺς ἐλεύθειν, hoc eſt, *quod ad parturientes accedat*, alluſivum potius eſt quàm genuinum. Porrò vocata eſt Iuno Lucina, Catullus Epigr. 31.

> *Tu Lucina dolentibus*
> *Iuno dicta puerperis.*

Horatius in Carmine ſeculari:

> *Sive tu Lucina probas vocari,*
> *Seu genitalis Diva.*

Ge-

Genitalis Diva, perinde uti Iuno, θεὰ γενέθλια. Nimirum Iunonis vicaria in peragendis muniis ejus, cognomina quædam ejuſdam meritò accipit, ut teſtantur Inſcriptiones plurimæ ad Ianum Gruterum *in Volumine pag.* 39. 40. 41. Horatius lib. 5. Carmin, 5.

Si vocata partubus
Lucina veris adfuit.

Ait, *veris*, quod cum Sagâ illi res ſit, quæ à Satanâ imprægnari verè non poſſet, fortè molas quaſdam intrà ipſius uterum moliebatur. De quâ re vide Remigium *lib.* 1. *Dæmonolatriæ c.* 6. Iohannem Wierum *lib.* 3. *de præſtigiis dæmonum cap.* 25. 24. neque enim vero conſentaneum eſt, quod Cœlius Rhodiginus *lib.* 2. *Antiquar. Lect. cap.* 6. Bodinus *lib.* 2. *Dæmonomaniæ cap.* 7. Martinus Delrio *lib.* 2. *Diſquiſit. Magicar. cap.* 2. *quæſt.* 15. Caſpar Scottus *in Phyſicâ Curioſâ lib.* 1. *cap.* 21. 22. contendunt, poſſe Genios cum Sagis miſceri ac vivum hominem procreare. Pergit Catullus:

Tu potens Trivia & notho es
Dicta lumine Luna.

Trivia τριοδῖτις, τρίμορφος, τριπρόσωπος, eſt apud Athenæum *lib.* 7. *dipnoſophiſt.* Hecate eadem, quoniam tres facies, totidem capita, dextrum equi, ſiniſtrum canis, medium hominis oſtendebat, Spectra immittebat, & adventante illâ ſolum fremebat, curruumque fulgura cernebantur, (quæ *ſacros ignes* vocat Seneca) & canibus multis comitata accelerabat greſſum, ululatus & latratus audiebantur. Virgilius:

Hylax in limine latrat.

Bucolic. 8. De canibus iſtis ſonat, erantque ſacra illa

illa Cocytia, quæ fiebant in honorem Lunæ ſive Proſerpinæ, uti *eſt infrà cap. 2. num. 5. 8.* Rurſum:

Voce vocans Hecatem, cœloque Ereboque potentem.

lib. 6. Æneid. Item:

Ter centum tonat ore Deos, Erebumque Chaosque,
Ter geminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ,

lib. 4. Æneid. *Apulejus:* Seu nocturnis ululatibus horrenda Proſerpina, triformi facie larvales impetus comprimens, terræque clauſtra cohibens, lucos diverſos inerrans, vario cultu propitiaris, *lib. 11. Metamorph. pag. 257.* Reliqua pertinent eò quod in Lunæ ſidus relata fuerit. *Notho lumine*, ait, quod Luna omne lumen à Sole petat, & ad Terram demittat, per refractionem, de quo breviter quædam proponit Cœlius Rhodiginus *lib. 11. Lection. antiq. cap. 4. 5. 6. 7.* prolixius verò declarant Mathematici, Ioh. Hevelius *in Selenographicis pag. 109. ſeq.* Adrianus Metius *Opere de primo mobili pag. 31. ſeqq.* Andreas Argolus *lib. 1. Aſtronom. cap. 9. & in Tabulis ſecundorum mobilium pag. 25. ſeqq. & in Pandoſio Sphærico cap. 47. ſeqq.* Eandem ob cauſam dicit Lucretius:

Luna notho fertur lumine,

Lib. 5. Apulejus l. d. de Proſerpina: *Solis ambagibus diſpenſans incerta lumina.* Quæ verò pro Lunæ propriâ & inſitâ luce adverſus experientiam manifeſtam diſputat Scipio Ceſenas Claremontanus *Opere de Univerſo lib. 7. cap. 2. ſeqq.* illa expendimus alio loco. Propterea quoque multos vehiculo ejus appingebant, Soli equos tribuebant, ſcilicet ut multus non ſuo genere, verum ab equis procreatur, ità fulgeat Luna luce Solis, non propriâ, *Feſto* referente. Variant tamen Poëtæ, & nota ſunt illa Propertii:

Et

Et mediis cœlo Luna ruberet equis,

lib. 1. Eleg. 10.

XVII. VENUS Jovis filia, eaque formoſiſſima, Oceanum matrem habere dicitur. Antipater Sidonius: Τὰν ἀναδυομέναν ἀπὸ ματέρος ἄρτι θαλάττης Κύπριν ἀπελλείου μόχθον ὅρα γραφίδος, Ως χερὶ συμμάρψασα διάβροχον ὕδατι χαίταν, Εκθλίβει νοτερῶν ἀφρὸν ἀπὸ πλοκάμων, *lib.* 4. *Antholog. cap.* 21. *num.* 26. Expreſſit Auſonius Burdegalenſis:

Emerſam pelagi nuper genitalibus undis,
Cyprin Apellæi cerne laboris opus.
Ut complexâ manu madidos ſalis æquore crines,
Humidulis ſpumas ſtringit utraque comas.

Epigram. 104. Atque ideò ſculpebatur, manu prehendens comam aquis madidam, eamque exprimens. Ovidius:

Cum fieret, lapis aſper eram, nunc nobile ſignum,
Nuda Venus madidas exprimit imbre comas,

lib. 3. de arte amandi. Horatius:

Lævum marinæ qui Veneris latus Cuſtodit,

lib. 3. Carm. 26. Et lib. 4. Carm. 11.

Qui dies menſem Veneris marinæ
Findit Aprilem.

Virgilius lib. 5. Æneid.

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti,
Fas omne eſt Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis,

Cytherea eſt Venus, ἁλιγενής. De quo vide etiam Joach. Camerarium *in quæſitis promiſcuis pag.* 98. Aquæ ſenſu arcano populi ſunt, Numer. 24. 7. Daniel. 7. 3. Apocal. 17, 15. Ros quoque eſt procreationis ſymbolum, Pſalm. 110. 3. & per σπέρμη κρύψιν, Cantic.

tic. 5. 3. Lavabant aquâ poſt congreſſum meretrices perinde & fœminæ honeſtæ. Ovidius lib. 3. Amorum eleg. 7.

Dedecus hoc ſumpta diſſimulavit aqua,

Martialis lib. 2. Epigram. 50.

Quod fellas & aquam potas, nil Lesbia peccas.
Qua tibi parte opus eſt, Lesbia ſumis aquam.

Indidem exponas illud, *mulier ſcortum comedit & tergit os ſuum*, Proverb. 30. 20. (Diximus quædam in Auctariis ad Epitomen hiſtoriæ Pappi pag. 360.) Servuli cubicularii miniſtrabant aquam in vaſis, & Baccariones vocantur in gloſſis vetuſtis, quas proferunt Jacobus Stor *in Lexico Juris pag.* 108. Ramirezius *notis ad Martialem pag.* 121. Dionyſ. Gothofredus notis *ad Feſtum pag.* 1700. Aquariolus uxoris ſuæ, eſt apud Apulejum *Apolog.* 2. de ſervulo iſto, & *Lenones perductores aquarioli* dixit Tertullianus in Apologet. cap. 43. Nec non Lampridius in vitâ Heliogabali: *Aquam geſſit ut lenonum miniſter*, pag. 465. Hiſtoriæ Auguſtæ. Ergò Baccarion eſt πορνοδιάκονος. Cæterum Venus non ſolum ipſa ex aquis genita eſt, ſed quoque Dea procreationis eſſe laudatur. Lucretius ad Venerem:

Omnibus incutiens blandum per pectora amorem,
Efficis, ut cupidè generatim ſecla propagent,

lib. 1. Et qui parentibus incertis orti erant, ut natalibus famam quærerent, Venere progenitos ſeſe jactabant, quomodo Æneas Latinorum Regulus, Romanæ gentis conditor, credebatur fuiſſe Veneris & Anchiſæ filius. Virgilius lib. 1. Æneid,

Ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem eſt voce ſecutus:

Quis

Quid gnatum toties crudelis tu quoque falſis
Ludis imaginibus?

Romani colebant venerem Genitricem. Lucretius initio operis.

Æneadum genitrix.

Imitatur Rutilius Numantianus: *Æneadum matrem.* lib. 1. Itinerarii num. 68. Horatius lib. 4. Carm. 15.

Et almæ
Progeniem Veneris canemus.

Adde Plinium *lib.* 7. *c.* 38. *lib.* 9. *c.* 35. *lib.* 25. *c.* 4. Macrobium *lib.* 1. *Saturnal. c.* 12. Cum primis venerabantur, qui à Julio Cæſare deſcendebant. Virgilius.

Cingens materna tempora myrto,

lib. 1. Georgic. De Auguſto loquitur, qui per Julium Cæſarem patruum magnum ducebat genus ab Julo Æneæ filio. Velleius lib. 2. *Cæſar nobiliſſimâ Juliorum genitus familiâ & quod inter omnes antiquiſſimos conſtabat, ab Anchiſe & Venere deducens genus.* Et verò Myrtus ſacra Veneri erat. Virgilius:

Formoſæ myrtus veneri,

Bucolic. 7. & confer Iohan. Meurſium *Arboreto ſacro lib.* 2. *cap.* 1. Myrtus linguâ Hebræâ eſt הדס Nehem. 8. 16. Eſai. 41. 19. Zachar. 1. 10. 11. unde eſt *Hadaſſa* proprium nomen virginis ejus, quæ copulabatur Xerxi Perſarum Regi, Eſther. 2. 7. Nam poſt accepit nomen Perſicum, *Eſther*, cum in aulâ dominabatur Regina. סתר Perſis *aſtrum* eſt, itaque Eſther eſt *fulgida ſtella*, uti ad Euſebium notat Scaliger in *animadverſ. pag.* 15. ac conſentit Janus Druſius *obſervationibus ad Eſtheram pag.* 76.

XVIII. Locus eſt in Epiſtolâ Ieremiæ Baruco

annexa: *Sedent mulieres funiculis accinctæ ad vias, ſuccendentes oſſa olivarum.* verſ. 42. Pertinet ad rem præſentem. Funiculos ſolvebant quæcunque mulieres Veneri litare volebant, quam Babilonii μύλιτλα, id eſt, Genitricem, vocabant. Ità fieri conſueviſſe apud Babylonios & vicinas gentes, narrant Herodotus lib. 1. Strabo lib. 16. Quod dicitur, *ſuccendentes oſſa olivarum*, eſt in Græco, θυμιᾶσαι τὰ πίτυρα. De accenſis furfuribus exponunt Tigurini, Ariæmontanus, Franciſcus Iunius, Vatablus in notis, Qui ità ſcribit τὰ πίτυρα *ſunt ſordes & excrementa quædam ſive farinæ purgamenta, quæ meretrices Diis ſuis adolebant, hunc enim furfuraceum odorem illis gratiſſimum eſſe putabant.* Hæc vix probabilia ſunt. Rectius omninò Grotius, qui notat. πίτυρα *Hebræorum* פתורך *& aperturam ſignificare.* Refert Athenæus *lib.* 7. *Dipnoſophiſt* quod Philadelphum Regem, cum ſororem Arſinoën matrimonio duxerat, reprehenderit amicus ejus Sotades, *nefas eſſe* dicens, *aculeum trudere in rimam ſanctam.* Rimam quoque vocat in Feſcennino illo centone Auſonius Burdegalenſis:

> *Eſt in receſſu tenuis quò ſemita ducit,*
> *Ignea rima micans.*

Porrò lege illa quæ ſequuntur, ac noſces quid ſit θυμιῶσαι τὰ πίτυρα. *Suffire naturam* eodem ſenſu dicit Plinius. Vetabat hujuſmodi proſtibula in lege ſuâ Deus. Levit. 19. 29. & confer Iohannem Seldenum *de Diis Syris Syntagm.* 2. *cap.* 7. Iohan. Michaëlem Dilher *Tom.* 1. *Diſput. Philologic. pag.* 166. 167.

XIX. Veneris filius CUPIDO & in amore perſuadendo Matri ſuæ adjunctus, quem ſuſcepit illa è Mercurio peſſimo errone, ut decebat eſſe Deorum nuncium, & protectorem furum! Horat.

> *Sive tu mavis Erycina ridens,*

Quam

Quam Iocus circumvolat & Cupido,

lib. 1. Carm. 2. Erycina Venus eſt ſic dicta ab Erycé monte Siciliæ, ubi habebat fanum opulentum. Inſcriptio Taurinenſis apud Gruterum in Volumine pag. 59. *Veneri. Erycinæ. V. S. L. M.* Rurſum Horatius lib. 1. Carm. 32.

Veneremque & illi
Semper hærentem puerum canebat.

Eum prolixè deſcribit Propertius *lib.* 2. *Eleg.* 9. Pulcritudinem Divæ laudant. Virgilius:

Venus aurea contrà
Pauca refert,

lib. 10 Æneid. χρυσῆ ἀφροδίτη, aurea, id eſt, pulcerrima: Aphrodite eſt Venus, uti multis diſſerit Cœlius Rhodiginus *lib. 6. Lect. Antiq. cap.* 17. Et ob pulcritudinem ſuam Lucifero inferri meruit, ſiderum pulcerrimo; *& quod benè poſitum formoſam, lepidam, ſuavem, affabilem, honeſtam uxorem Nato decernit*, ſecundum pronunciata Genethliacorum, Ioh. Garcæus *in methodo Aſtrologiæ pag.* 214. Ioh. Schönerus *lib.* 1. *de judiciis nativitat. cap.* 12. Examinent de Noſtradami ſodalitio conſcripti Planetarii thema ſuum, certe quod Venerem benè affectam habent, vel inde facilè conſtat, quia ſunt petulci muliercularum contrectatores & nocturni aſſeſſores, uti notum eſt de Saturno acronycho, Nativitatum ſarcinatore famoſo: at verò, quomodò matrimonio acceperunt, AMBUBAIAS pediculoſas? Nimirum fatuorum fatua fata ſunt. De Dardano refert *Scaliger*: Genethliacus in ſuis illuſtribus genituris multa præclara prædicebat cuidam ſummi ordinis viro tàm ab ipſius, quàm à liberorum fortunâ: quo quidem homine poſt omnem memoriam nihil fuit infelicius, ſive ipſius, ſive uxoris, ſive liberorum

exitum ſpectes. Idem Genethliacus cum multis annis diem & horam mortis ſuæ determinaſſet, & appetente tempore nihilominus benè valeret, quamquam octogenario major, ne artem contumeliæ exponeret, inediâ conſtituit mori, quod neſcio ſerius, an citius ante conſtitutum ab eo tempus contigerit. Res nota eſt. Et tamen ille tantus in eâ arte fuit, ut hodiè ejus decreta ſint κυρίαι δόξαι. Si illi qui familiam in hac arte ducunt, ità pueriliter decipiuntur, quid ab aliis exſpectes, qui illorum decretis inſiſtunt? *Hæc Scaliger prolegomenis ad Manilij Aſtronomica.*

XX. MARS Jovis filius cum Venere concubuit, & proptereà ab hujus marito Vulcano in vincula conjectus, liberavit ſeſe & in patriam reverſus eſt. Ovidius lib. 1. Amor. Eleg. 9.

Mars quoque deprenſus fabrilia vincula ſenſit.

Porrò cum patruo ſuo Neptuno in Græciam profectus, ceptâ cum filio ejus rixâ & congreſſus duello occidit juvenem, itaque apud Areopagitas cauſam dixit, abſolutus equidem cædis, verum perpetuo exilio damnatus, quâ ceperat viâ, cædibusque non uno loco graſſatus, latrociniorum Princeps & Bellorum Deus habitus eſt. Rutilanti maximè ſideri terriſque inimico adſcriptus. Virgilius lib. 3. Æneid.

Gradivumque patrem.

Nam hoc erat cognomen ejus eximium. Romuli pater eſſe creditus, veritate conſimili quâ Venus erat mater Æneæ Trojani. Livius *lib.* 1. Florus *lib.* 1. *cap.* 1. Idem aliàs Viris præclaris, ut natalium labem contegerent, uſu veniſſe, exemplis probant Remigius *lib.* 1. *dæmonolatr. cap.* 6. Gabriel Palæotus *libro de Spuriis cap.* 66. Martis comes, lena, *Bellonia*, belli Dea. Virgilius: *Tri-*

Triſteſque ex æthere diræ
Et ſciſſâ gaudens vadit diſcordia pallâ
Quam cum ſanguineo ſequitur Bellona flagello,

lib. 8. Æneid. Inſcriptio Romana: *Q. Cœlicio Apollinari. fanatico. de. æde. Bellonæ. pulvin. cujus. monito. haſta in. æde. Bellonæ. in. luco. dicata. eſt. Firmia. Tyche. conjugi. ſuo. benè. merenti. ſibi. poſteriſque ſuis. fecit. & Firmiæ. Eureſini. lib. B. M.* Gruterus in Volumine pag. 313.

XXI. MERCURIUS Jovis è Majâ filius erat. Virgilius:

Hæc ait. & Majâ genitum demittit ab alto,

lib. 1. Æneid. Et lib. 4.

Materno veniens ab avo Cyllenia proles.

Et lib. 8.

Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maja
Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit.

Agyrta, mercator literator, vates, Medicus, Aſtrologus, Impoſtor, & omnia! Inſcriptio Metenſis: *Mercurio negociatori, ſacrum, Numiſius. Albinus. ex. voto.* Gruterus *in Volumine pag.* 55. Manilius lib. 1. Aſtronom. pag. 2.

Tu princeps auctorque ſacri Cyllenie tanti,
Per te jam cœlum in terris, jam ſidera nota.

Fuerit ille apud Græcos excultor ſideralis diſciplinæ, apud alias gentes non fuit. Nam Chaldæi illam profeſſi dudum, teſtibus Joſepho *lib.* 1. *Antiq. cap.* 15. Diodoro Siculo *lib.* 2. *cap.* 8. Plinio *lib.* 7. *cap.* 56. & ab illis pervenit ad Ægyptios, quibus propterea ingens teſtimonium perhibent Plato *in Epinomide.* Cicero. *lib.* 1. *de divinat.* Mercurii verò diſcipulus fuit Prometheus, Caucaſi incola, qui de ſe ipſo refert apud Æſchylum in Prometheo:

Ortum ego
Oſtendi aſtrorum primus & occaſum.

Plura videris apud Ioh. Baptiſtam Ricciolum *part.* 1. *Almageſti novi præfat. pag.* 8. *ſeqq.* De Mercurio ſcripſit Lucianus elegantem dialogum. Et quæ munia ejus fuerint, canit Horatius libro 1. Carm. 10.

Mercuri facunde, nepos Atlantis
Qui feros cultus hominum recentum
Voce formaſti catus, & decoræ
More palæſtra.

Te canam magni Jovis & Deorum
Nuncium, curvæque lyræ parentem,
Callidum quicquid placuit iocoſo
Condere furta.

Te, boveis olim niſi reddidiſſes
Per dolum amotas, puerum minaci
Voce dum terret, viduus pharetrâ
Riſit Apollo;

Quin & Atridas duce te ſuperbos
Ilio dives Priamus relicto,
Theſſalosque ignes & iniqua Trojæ
Caſtra fefellit.

Tu pias lætis animas reponis
Sedibus: virgâque levem coherces
Aureâ turbam, ſuperis Deorum
Gratus & imis.

Deorum Interpres (unde eſt ὁ ἡγούμενος τοῦ λόγου. Actor 14. 12.) Mercatorum patronus, furum protector, (ut eſt in Inſcriptione Patavinâ, de quâ videris *infrâ, lib.* 4. *cap.* 6. *num.* 14.) Agyrtarum promotor, inferorum diribitor, Literatorum fautor, bellorum diſturbator, pacis autor, viarum publicarum indigitator, palæſtræ inventor. Ergò verſatili maximè fide-

ſideri virum deſultoriæ profeſſionis addiderunt. Virgilius lib. 1. Georgic.

Quos ignis cœli Cyllenius erret in orbes.

Depingunt ut habeat alatos pedes. Virgilius lib. 4. Æneid.

Ut primum alatis tetigit magalia pennis.

Manibus protendit caduceum, virgam ſacram quâ colligati duo ſerpentes nodisque ſuis involuti mutuò, ut ſeſe ex adverſim intueantur. Eſtque *caduceum* (uti vocat Apulejus lib. 11. Mileſiar p. 262.) κηρυκίνη ῥάβδος, teſte Julio Polluce *lib. 8. Onomaſtici*, atque inde proferunt Cœlius Rhodiginus *lib. 11. Antiq. Lect. cap.* 49. Carolus Paſchalius *libro de Legato cap.* 4. 5. Nimirum inſigne quod gerebant Caduceatores, id eſt, pacis præcones, itaque pacis & concordiæ ſymbolum eſt in ſcalpturis gemmarum apud Gorlæum *in Dactyliotheca n.* 76. κήρυξ *præco* eſt, & invenitur vox Græca in contextu Chaldaico כרוז, *Daniel.* 3. 4. *cap.* 5. 29. quod monet Pagninus *in Epitome Theſauri linguæ ſanctæ p.* 462. Æolum Jonumque coloniæ per Aſiam ſparſæ voces aliquas Græcas in plurimis locis invexerunt, adeoque in contextu eodem occurrunt קיתרא ; שׂבכא / פסנתרין / quæ certè ſunt Græcorum κίθαρις σαμβύκη ψαλτήριον, & quartum additur סומפניא / συμφωνία *Daniel.* 3. 5. Græci per Aſiam & voces & concentus Muſicos docuerant, quas illi à Phœnicibus acceperant, cum quibus Græci frequentia commercia exercebant, *Ezech.* 27. 13. Caduceum deſcribit Virgilius:

Tum virgam capit, hac animas ille evocat Orco,
Pallentes, alias ſubtriſtia Tartara mittit,

Dat ſomnos, adimitque & lumina morte reſignat,
lib. 4. Æneid. Ergò Satelles Orci & manium ductor eſt. ψυχόπομπον ideò vocat Artemidorus *lib. 8. Onirocritic.* Eodem ſenſu dicit Apulejus in Apologiâ pag. 295. *Mercurius animarum vector.* Quod enim vulgò ubi legitur, *carminum vector*, rectè abolendum cenſent Iohannes à Woweren, Scipio Gentilis, Iohannes Pricæus, Brantius, Elmenhorſtius. Inde Ajax apud Sophoclem incubiturus gladio ſuo καλῶ δὲ ἅμα πομπαῖον Ἑρμῆν χθόνιον, ἵν με κοιμήσῃ, & confer Inſcriptionem Romanam apud Iohan. Iac. Boiſſardum *part. 3. Antiquitat. Romanar. fòl.* 126. Porrò Mercurius eſt procurator mortis. Nam hoc eſt,

& lumina morte reſignat,

itaque exponas, *oculos morte occludit*, cum Ioſepho Caſtalione *decade 4. Obſervation. cap. 4.* Hieronymo Magio *lib. 4. miſcellan. c. 11.* Diſertè Horatius,

Num vanæ redeat ſanguis imagini,
Quam virgâ ſemel horridâ
Non lenis precibus fata recludere,
Nigro compulerit Mercurius gregi?

Niger grex eſt manium cœtus. *Valerius Maximus:* Defuſis Mercurio delibamentis & invocato numine ejus ut ſe placido itinere in meliorem ſedis infernæ deduceret partem, cupido hauſtu mortiferam traxit potionem, *lib. 2. cap. 6. num.* 8. Nec hoc tantum, ſed quoque animarum deſignator. quandò per nova corpora eundum erat. Petronius in Satyrico: *Mercurius qui animas ducere & reducere ſolet. pag.* 198. Reducere videlicet ab Orco, ut in corpora nova immigrent. Virgilius:

Has omnes, ubi mille rotam volvêre per annos,
Lethæum ad fluvium Deus evocat agmine magno,

Sci-

Scilicet immemores ſupera ut convexa reviſant,
Rurſus & incipiant in corpora velle reverti,

lib. 6 Æneid. *Deus*, ſcilicet Mercurius, & quæ de τῇ μεταχυλίσει τῶν ψυχῶν fabulantur Pagani, vide apud Servium *commentar. ad h. l. pag.* 439. *ſeqq.* & adde Auctaria noſtra *ad Pappi Epitomen hiſtoriæ Eccleſiaſt pag.* 158. *ſeqq.* Denique ut ſciretur eſſe viarum indigitator, erigebant Hermas. Iuvenalis Satyrâ 8.

Truncoque ſimillimus Hermæ.

Erant ſtatuæ ità efformatæ, ut caput ſolum appareret diſtinctum pro requiſitis partibus, reliquum corpus quadratum ſtabat rude & informe, cum notis adſcriptis quo viæ concurrentes ducerent in triviis & quadriviis. Colligebantur penes illas acervi lapidum, jactis ex tempore à viatoribus, ut ſenſim cumularentur. λιθίνους σωροὺς vocat Anytas in Epigrammatis Græcis, λίθων συγχώματα ſunt in Sibyllarum centonibus, λίθοι σεσωρευμένοι εἰς τιμὴν τοῦ Ἑρμοῦ, apud Scholiaſten Nicandri in Theriacis, Romanus Interpres ad Proverb. 26. 8. legit: *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurij.* Res nota eſt, eamque multis illuſtrat Ferdinandus de Salazar commentar. h. l. Hebræus textus alium ſenſum inducit, de quo vide Tremellium in notis, Receptum morem in conſtruendis ἑρμαίοις λόφοις (uti vocat Homerus loco quodam) & cumulandis ibi lapidibus, commemorant etiam Thalmudiſtæ in Codice אבודה זרא / ubi vocatur אבן למרקולים. Plurima vide apud Buxdorffium *in Lexico Thalmudico num.* 1263. Caſparum Barthium *lib.* 9. *Adverſarior. cap.* 5. Ioh. Cunradum Ditericum *part.* 3. *Antiquit. Bibliear. pag.* 21. *ſeqq.* Ianum Seldenum *in Syntagm, de Diis Syris pag;* 351. *ſeqq.*

Johannem Schildum *lib. 2. de Caucis cap.* 3. Arcades deprehenſum Mercurium, & quod multa furto abſtuliſſet, in judicio accuſatum, manibusque detruncatum expulerunt, inde Cyllenius vocatus eſt, ut refert Servius commentario ad lib. 8. Æneid. *κυλλὸς mancus* eſt. Arnobius lib. 4. adverſ. gentes pag. 143. *Furem Mercurium publicavimus.* Cæterum Mercurii filius erat *Autolycus*, hujus filius erat *Siſyphus*, & Siſyphi filius *Sinon* fuit, ille qui Trojano equo appoſitus verba & fraudes compoſuit ad perdendum urbem hactenus invictam. Ita Servius *commentario ad lib. 2. Æneid. pag.* 237. & ex illo Taubmannus *commentar. ibid. pag.* 434.

XXII. JUPITER Saturni & Rheæ filius, ſic dictus eſt *quaſi juvans pater*, uti ſcribunt Cicero, Aulus Gellius, Macrobius, quos ſequuntur Angelus Decembrius *lib. 5. de re literariâ cap.* 63. Ioſephus Scaliger *notis ad Orphei Indigitamenta pag.* 181. Philippus Beroaldus *in annotatis variis pag.* 287. Ludovicus Cappellus *Oratione de nomine DEI tetragrammato pag.* 325. Ad Hebræorum יהוה ſoli Deo proprio nomine deducunt Ianus Seldenus *Syntagm. de Diis Syrorum pag.* 103. Fullerus *lib. 2. miſcellan. cap* 6. Joh. Gerhard. Voſſius *in Lexico Etymolog. pag.* 274. 275. Melchior Goldaſtus *notatis ad Columbani Abbatis carmina pag.* 90. 91. Chriſt. Becmannus *de Originibus LL. pag.* 552. Samuel Petitus *lib. 2. miſcellan. cap.* 2. Wilh. Stuckius *libro de ſacris gentilium pag.* 16. & 33. Peucerus *libro de divinatione pag.* 89. Et conſentit *Grotius*: Tyrrheni qui ab Oriente in Italiam cum cæteris ſacris nomen hoc attulerunt, ita legiſſe videntur, uti nunc ſcribitur, Iehovah. Nam inde Latinum Iovis eſſe non dubito, ſed & Afri, ni fallor, ab iiſdem Tyriis Carthaginis conditoribus nomen idem eodem ſenſu acceperunt, nam apud illos quo-

que

que Deus vocabatur ἰόβας, quod Latinis corruptè Iuba ſcribitur, quo nomine & Reges Afrorum ſunt appellati, *in notis Euangelicis pag.* 379. 380. At neutra derivatio vera eſt, cum Iupiter origine Græcum, uſu Latinum ſit, uti mox dicemus. Cres patriâ eſt, Virgilius lib. 3. Æneid.

Creta Iovis magni medio jacet Inſula ponto.

Ovidius lib. 3. Amor. Eleg. 10.

Cretes erunt teſtes, nec fingunt omnia Cretes,
Cretes nutrito terra ſuperba Iove.

Vetuſtiſſimum fanum habebat in oppido Aſſo, unde eſt ἄσιος ζὰς apud Stephanum, de quo meminit Lilius Gyraldus *in hiſtor. Deor. lib. 2. pag.* 107: Eſtque oppidum hoc ἄσσον Actor. 27. 13. pro cujus loci vero ſenſu adverſus Bezam diſputavimus *Auctariis ad Pappi Epitomen pag.* 9. 10. quibus adde Danielem Heinſium *lib. 5. Exercit. ſacrar. cap.* 15. Balduinum Walæum *Commentario perpetuo ad Euangelia & Acta pag.* 1288. Scilicet Cretes, apud quos primus vixit ac obiit Deorum ille maximus Iupiter, διὸς vocarunt Regem in ſidera perlatum, quod erat corruptum θεός. Nomen & cultum ab illis acceperunt Aborigines, & *Dioſpiter* vocaverunt, ubi *Dios* eſt Cretenſium, *Piter* verò eſt Latinorum veterum, pro quo noviſſimi *Pater* dixerunt. Corruperunt ſenſim & omiſſâ primâ literâ (d) factum eſt *Ioſpiter*, *Iovispiter*, *Iupiter*, vocali (o) in viciniorem (u) mutatâ, & pro (ſ) inſerendo literam cognatam alteram (p) nam antiqui ſcribebant Iuppiter, uti ex Ennio retulit Varro lib. 4. de LL. pag. 18. 19. Veteres Chriſtiani adhibuerunt citrà ſuperſtitionem, ut docet Inſcriptio Romana: *D. M. Aurelio. Balbo. vitâ. integerrimo. moribusque. ornato. qui. ſe. quietioris. perfectionisque. vitæ. deſiderio. ex. negociis. civilibus. in. quibus. fuerat;*

rat;

rat. cum. laude. verſatus. Iovis. Opt. Max. beneficio. ducto. hic. in. ſpe. reſurrectionis. quieſcenti. locus. publicè. datus. eſt. Gruterus in Volumine pag. 1050. Matris cura provida ſervatur, atque inter paſtorum conventicula ad montem Idam habitantium educatus, (quos Curetas appellant) melle victitavit, patriſque manus effugit, ne interficeretur. Virgilius lib. 4. Georgic.

> *Nunc age naturas apibus quas Jupiter ipſe*
> *Addidit, expediam: pro quâ mercede canoros*
> *Curetum ſonitus, crepitantiaque æra ſecutæ*
> *Dictæo cœli regem pavêre ſub antro.*

Lucretius lib. 2.

> *Dictæos referunt Curetas, qui Iovis illum*
> *Vagitum in Cretâ quondam occultaſſe feruntur;*
> *Cum pueri circum puerum pernice choreâ*
> *Armati in numerum pulſarent æribus æra,*
> *Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus,*
> *Æternumque daret matri ſub pectore vulnus.*

Juvenalis Satyrâ 13.

> *Et privatus adhuc Idæis Iupiter annis.*

Pater ab Oriente in terras illas profectus & Phœnicum moribus imbutus, ut Deorum gratiam mereri poſſet quod cumprimis per humana ſacrificia fieri, gentibus illis perſuaſum erat, *Michee.* 6 7. filios hactenus à ſe genitos immolaverat, & incompoſitos rudeſque populos liberè vivere, legibuſque ſuis quanquam peſſimis, uti permiſerat. Rem deſcribunt *Strabo lib.* 10. *Geograph.* Ovidius *lib.* 4. *faſtor.* Jupiter adultus expulit ſenem tyrannum uſus fideli ope & conſilio Promethei, qui apud Æſchylum refert, *ἐμαῖς δὲ βουλαῖς Ταρτάρου μελαμβαθὴς κευθμῶν καλύπτει τὸν παλαιγενῆ κρόνον αὐτοῖσι συμμάχοισι* Porro validio-

diorum legum ope conſtrictis Inſulanis velut Dominus imperavit, opificia & agriculturam injunxit, naviculariam honeſtam per mercimonia inſtituit, judicia publica ordinavit, bellis etiam contrà Titanes (qui montana incolebant & latrocinia in vicinos exercebant) implicitus, vaſtæ proceritatis homines de latibulis eductos occidit, caſtella eorum ſaxis arduis inædificata admotis machinis fortiter expugnavit. Hæc eſt celebris illa Gigantum pugna, quam victor Jupiter toto orbe celebrem fecit, ut eam Poëtæ omnes dicantarent. Virgilius lib. 1. Georgic.

Cœumque Japetumque creat, ſævumque Typhœa,
Et conjuratos cælum reſcindere fratres.
Ter ſunt conati imponere Pelio Oſſam
Scilicet, atque Oſſa frondoſum involvere
Olympum,
Ter pater exſtructos disjecit fulmine montes.

Et lib. 6. Æneid.

Hic genus antiquum terræ Titania pubes
Fulmine dejecti fundo volvuntur in imo.
Hic & Aloidas geminos, immania vidi
Corpora, qui manibus magnum reſcindere cœlum
Aggreſſi, ſuperiſque Iovem detrudere regnis

Similia narrant Apollonius *lib. 2. Argonautic.* Ovidius *lib. 1. & 5. Metamorph.* Horatius *lib. 3. Carm. 4.* & confer Johannem Goropium Becanum in *Originibus Antverpianis lib. 1. pag. 137. ſeqq.* Natalem Comitem *lib. 2. Mythologiæ cap. 1. & 2. lib. 6. cap. 20. 21. 22.* Iohannem Chaſſanionem *libro de gigantibus cap. 7.* Non malè quidem iſta, ſed hoc minus benè, quod Saturni tempora commendent velut meliora boniſque omnibus commodiora præ ſeculo Iovis. Virgilius lib. 1. Georg.

Ante

Ante Iovem nulli ſubigebant arva coloni,
Nec ſignare quidem aut partiri limite campum
Fas erat, in medium quærebant, ipſaque tellus
Omnia liberius, nullo poſcente, ferebat.

Hactenus de Saturni ævo, nunc de Jovis:

Tum variæ venêre artes, labor omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egeſtas.

Et lib. 2. Georgicor.

Ante etiam ſceptrum Dictæi Regis & ante
Impia quàm cæſis gens eſt epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.

Dictæus Rex Jupiter eſt, quia educatus fuerat in partibus montium Cretæ, quos vocabant Dictæ. Ergò in ſeculo aureo, cum Saturnus agebat in terris, non licebat carne veſci, ac contenti erant homines ſponte natis frugibus. *Bovem tunc occidiſſe, capitale erat*, ait Varro *lib. 2. de re ruſticâ cap. 5.* & confer Auctaria noſtra ſæpius allegata *pag.* 190. 307. 308. Tibullus:

Nunc Iove ſub domino cædes & vulnera ſemper:
Nunc mare, nunc leti mille repentè viæ,

lib. 1. Eleg. 2. Latrocinari & impunè graſſari, beſtiarum more vagari, rapere & occidere impunè, non eſt ità eximium aliquid. Neque hoc verius dicitur, quàm quod Albertus Bolognetus libro de Jure & Legibus ſcribit, *aureum ſeculum fuiſſe apud Americanos, antequam eò advenirent Hiſpani.* Scilicet conjugia ignorare, obvios ſpoliare, occidere innocentes, rapto vivere, humanis carnibus veſci erant præclara iſtorum facinora! hæc aureum nomen integræque juſtitiæ laudem vix obtinebunt apud æquos rerum judices, qui potius negabunt in illo χρυσίῳ ullas virtutes emicuiſſe. Beneficia, quibus Jupiter humanum genus ornavit, effecerunt, ut Deorum ſummus prædicaretur. Juno affatur:

Non

Non hoc mihi namque negares
Omnipotens,

Virgilius lib. 10. Æneid. Eminenti cognomine, quod eſt אל שדי Geneſ. 17. 1. πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, ait Homerus *lib.* 1. *Odyſſ.* Eodem ſenſu Horatius:

Gentis humanæ pater atque cuſtos
Orte Saturno,

Lib. 1. Carm. 12. Et porrò illatus ſideribus, ſplendidiſſimum Jovem denominavit terris amiciſſimum & fortunatum. Magnificis laudibus Regem hunc effert Diodorus Siculus *lib.* 3. *cap.* 61. *ſeqq.* Adulteria ejus non excuſamus, adeòque illa illisque ſimilia cum opprobrio Paganiſmi rectè voluit inculcare Arnobius *lib.* 4. *adverſ. gentes*, ut Chriſtianis objecta crimina domeſticis teſtimoniis refelleret. Juvenalis Satyrâ 6.

Viderunt primos argentea ſecula mœchos,

Quod plurium uxorum maritus erat, ab Oriente eſt, ubi Reges habebant ampliſſima uxorum & pellicum contubernia 2 Samuel. 3. 2. ſeqq. cap. 12. 8. cap. 16. 21. 1 Reg. 11. 3. τὰ πάρεργα Poëtarum ſunt, quibus non eſt temerè credendum. Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται. Statius:

Neque enim ipſe Deorum
Arbiter Argolidum flammis novus,

lib. 4. Thebaid. Iupiter haud novus amator eſt apud Argivas. Varia accepit cognomina. Eſtque dictus: (1) Feretrius, σκυλόφορος quem arà poſitâ dedicavit Romulus, poſtquam Regem Ceninenſium profligabat, & ſpolia opima hoſtibus adempta, inque pompæ triumfalis feretro appenſa deferebat ſecum in urbem, Livius *lib.* 1. Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 2. *cap.* 36. Propertius *lib.* 4. *Eleg.* 11. Florus *lib.* 1. *Hiſtor Rom. cap.* 1. (2) Stator, ab eodem Romulo conſecratus, qui Sabinorum armis preſſus, cum mili-

te

tes ſuos ſugientes videret, precibus à Deo impetravit, ut ſiſterent fugam, ſtarentque animis receptis; *Livius* & *Florus l. d.* Meminerunt Inſcriptiones Trajani: *Jovi. Statori. Herculi. Victori. M. Ulp. Nerva. Trajanus. Cæſar. Victo. Decebalo. domitâ Daciâ. votum. ſolvit. aſpice. Romule. pater. gaudete. Quirites. veſtra. eſt. gloria.* Gruterus in Volumine pag. 23. Et ibidem alia ad Iſaram fluvium Bavariæ: *I. O. M. Statori. Fl. Vetutianus. Leg. III. reverſus. ab. expedit. Buricâ. ex. voto. poſuit.* Habet eandem Marcus Velſerus *in monumentis peregrinis fol.* 233. & verò pertinet ad tempora Antonini Imperatoris, qui bellum Marcomannicum, in quo præter alias gentes etiam Burii militabant (teſte Capitolino *cap.* 22. & ibidem Screvelio *in annotatis pag.* 200.) feliciter confecit. (3) Elicius, quem Numa Pompilius artium omnium magicarem peritiſſimus inſtituit, fulminum procuratorem, ac proinde ſævum, malignum, nocentem. Sacra ejus arripiebat Tullus Hoſtilius; cumque non ritè operabatur, fulmine ictus deflagrabat in palacio, Livius *lib.* 1. Florus *lib.* 1. *hiſtor. Rom. cap.* 2. & 3. Plutarchus *in vitis illuſtribus pag.* 37. (4) Sponſor & Ultor, qui fœderibns pangendis & votis faciendis adeſſet, præmiator eorum qui fidem ſervarent, ultor, ſi contrà egiſſent. Autor numinis fuit Tarquinius Superbus, *Dionyſ. Halicarn. lib.* 9. (5) Lucetius, quod lucis autor ſummus & unicus vitam largiretur hominibus, teſte Feſto Pompejo *lib.* 11. *de verborum ſignificationibus pag.* 307. (6) Tonans & Pluvius, quod tonitrua & pluvias cieret, ac ſublunarium bono moderaretur, ne illa nocerent utque hæ prodeſſent. Inſcriptio Romana: *Iovi. fulguratori.* Nec non Hiſpanica, *Deo fulguratori ara.* Et alia Interamnenſis, *Iovi. fulmin fulg. Tonanti.* apud Gruterum pag. 21. Alia: *Iovi. Sancto. Brontonti. Aur. Poplius,* Gruterus pag. 17. Jacobus Boiſſardus

part.

part. 5. Antiquitat. Romanar. fol. 83. Gruterus pag. 17. Ubi *Brontonti* eſt idem quod *Tonanti*, & confer Elmenhorſtium notatis ad Arnobium pag. 137. Virgilius:

O qui res hominumque deûmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres,

lib. 1. *Æ*neid. Horatius:

At cum Tonantis annus hibernus Iovis
Imbres niveſque comparat,

lib. 5. Carm. 2. Utrumque eſt à Græcis, ubi colebantur ζεὺς βροντεὺς ζεὺς ὑέτιος, ἰκμαῖος, ὄμβριος, uti ex Apollonio, Pauſaniâ, Strabone, Plutarcho, Arriano, Luciano, Heſichio, referunt Ioh. Brodæus *lib. 2. miſcellan. cap.* 21. Ianus Gebhardus *animadverſ. ad Tibullum pag.* 54. Melchior Goldaſtus *notis ad Columbani carmina pag* 91. Eodem pertinent illa. Statii:

Tu nunc ventis Pluvioque rogaris
Pro Iove, tu refugas vires & pectora bello
Exanimata reple.

lib. 4. Thebaid. Iovem Tonantem venerabatur Auguſtus Dion *lib.* 54. Pluvium Columnâ erectâ orbi commendavit Antoninus Philoſophus Imperator, de quâ re notavimus lectu digna in Auctariis noſtris *pag.* 110. 111. & confer Onuphrium Panvinium *commentariis ad lib.* 2. *faſtorum pag.* 232. 233. 234. 235. Tibullus:

Arida nec Pluvio ſupplicat herba Iovi,

lib. 1. Eleg. 8 & ibidem Simon Abbes Gabbemah *in notis variis pag.* 271. Iohannes Goropius Becanus *in Originibus Antwerpianis lib.* 3. *pag.* 233. *ſeqq.* Martialis:

Ecce negas, jurasque mihi per templa Tonantis,

D Non

Non credo: jura Verpe per Anchialum,

lib. 11. Epigram. 95. Per templa Tonantis, id eſt, Jovem Capitolinum juramento ſacro obligabantur Romani, at Judæorum conceptum jusjurandum erat *per Deum viventem*. De Anchialo quædam tentat Johan. Brodæus *lib.* 10. *Miſcellan. cap.* 33. ſed deficit in conatu. Vera ſententia eſt quam ex Hebræorum conſuetudine eruunt Scaliger *præfat. ad libros de emendat. Tempor.* Scriverius *notis ad Martialem*, Farnabius *notis ibid. pag.* 368. Screvelius *notis ibid. pag.* 651. 652. adeoque juramentum eſt illud, אם חי אלה / *ſi vivit Dominus*, Jerem. 5. 2. Poëta convaſavit, ut vocabuli unius rationem ſortirentur, metroque includi poſſent. Aliorum divinationes afferunt Petitus *lib.* 1. *Var. lect. cap.* 16. Iohan. Seldenus *prolegomenis libri de ſucceſſione ad leges Ebræorum*. Cæterum Iovi Tonanti opponebatur Iupiter Serenus, à quo ſudum & tempeſtas amabilis proveniret. Inſcriptio Romana: *Iovi. Sereno. Numiſius. Albinus. ex. voto.* Iacobus Boiſſardus part. 3. Antiquitat. Romanar fol. 24. & part. 3. fol. 123. *Fortunæ. reduci. &. Iovi. ſereno. Diis. Deabusque. ſub. quorum. tutelâ. Augg. militant. C. Statius. Plautianus. D. D.* Petrus Appianus in Collectaneis pag. 221. 320. Gruterus in Volumine pag. 22. num. 1.

XXIII. Apud Barbaros celebris erat Jupiter Ammonius, id eſt, arenarius. ἄμμος arena eſt, & ſitientes Libyes illi ἐν τόποις ἀνύδροις habitabant. Catullus:

Oraculum Iovis inter æſtuoſi,

Epigram. 7. Propertius:

Hæc neque arenoſum Libyci Jovis explicet antrum,

lib.

lib. 4. Eleg. 1. *Ager in medio arenoſus*, ait de locis illis Saluſtius in Iugurthinâ, & ſimilia referunt Iuſtinus *lib.* 1. Herodotus *lib.* 2. Arrianus *lib.* 3. Pomponius Mela *lib.* 1. *cap.* 8. Templum Iovis Ammonii, & viam ad illud periculoſam ob arenas maximas, prolixè commemorat Curtius *lib.* 4. *hiſtor.* Inſcriptio Romana: *Iovi. Hammoni. &. Silvano. P. Stertinus. Quartus: D.D.* Gruterus in Volumine pag. 21. num. 7. Oraculo nobile erat, & lucerna perpetua ibi ardebat. Virgilius:

Hic Ammone ſatus raptâ Garamantide Nymphâ,
Templa Iovi centum, latis immania regnis,
Centum aras poſuit, vigilemque ſacraverat ignem,

Lib. 4. Æneid. Iovem Arietinum vocat Aulus Gellius *lib.* 7. *cap.* 3. ſcilicet, quia ſpecie arietis cornigeri non nunquam apparebat. Lucanus:

Ventum erat ad templum, Libycis quod gentibus unum,
Inculti Garamantes habent, ſtat corniger illic
Iupiter, ut memorant, ſed non ut fulmina vibrans,
Aut ſimilis noſtro, ſed tortis cornibus Ammon,

lib. 9. Pharſal. Corruptè legitur in Silio Italico:

Exin clavigeri veneratus numinis aras
Captivis onerat donis,

lib, 3. de bello Punico ſecundo. Emendari debet:

Exin cornigeri veneratus,

uti monet Franciſcus Modius *in Lectionibus novantiquis Epiſt.* 34. quanquam hoc non approbet Daniel Heinſius *in notis ad Silium pag.* 37. 38. Hodie quoque dæmon conventiculis Sagarum præſens eſt formâ hirci vaſta cornua protendentis, ut prodit Nicolaus Remigius *lib.* 1. *dæmonolatriæ cap.* 23. Iovem Hammonem fuiſſe *Chamum* pietatis & honeſtatis deſerto-

rem (uti legitur Geneſ. 9. 22. ſeqq.) contendunt Caſpar Peucerus *libro de divinat. fol.* 88. Fullerus *lib.* 2. *miſcell. ſacror. cap.* 4. Hugo Grotius *notatis ad lib.* 1. *de Verit. Relig. Chriſt. pag* 199. Nicolaus Blancardus *notatis ad Curtium, pag.* 304. 305. Bochartus *lib.* 1. *Geograph. ſacræ cap.* 1. Iohan. Micrælius *in deſcriptione Pomeraniæ lib.* 1. *cap.* 25. Certum eſt, quod ille in Africam profectus, vaſtam hanc orbis partem incolis impleverit, proinde veroſimile eſt, voluiſſe poſteros magnum Progenitorem ſuum cultu aliquo proſequi, exemplo gentium aliarum. Reliquiæ ſunt plurimæ. Apud Ægyptios *No-ammon*, urbs populoſa & magna in Pharo condita, quam Sennacheribus evertit tempore illo quo Sabacus Æthiopiæ Rex ſimul Ægypto præerat, Eſai. 20. 2. 3. 4. Nahum. 3. 8. נא אמון eſt διοσπολις. Inſcriptio Romana: *Iovi. Hammoni. &. Silvano. P. Stertinius. Quartus. D. D.* Petrus Appianus pag. 316. Collectaneorum.

XXIV. NEPTUNUS Iovis frater. Virgilius:

Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti,

lib. 5. Æneid. Plautus: *Salſipotenti & multipotenti Iovis fratri Tænario Neptuno*, in Trinummo Act. 4. ſc. 1. Sic enim locum in vulgatis editionibus corruptum (*& Nerei Neptuni*, ubi vide Taubmannum in commentario pag. 110.) reſtituit Samuel Petitus *lib.* 1. *miſcellan. cap.* 7. In Tænaro Laconicæ promontorio erat ſacra Neptuno ædes, uti refert Thucydides *lib.* 1. *hiſtor.* & meminit Lilius Gyraldus *in hiſtoriâ Deor. Syntagm.* 4. *pag.* 154. Huc pertinent illa Propertii:

Non ſic Æmonio Salmonida mixtus Enipeo,
Tænarius facili preſſit amore Deus,

lib. 1. Eleg. 13. Celebris pyrata; atque ævo illo pyratica non erat flagitium. Scholiaſtes Homeri *ad*

hymnum

hymnum Apollinis, τὸ λῃστεύειν οὐκ ἄδοξον ἀλλ' ἔνδοξον παρὰ τοῖς παλαιοῖς, & conſentiunt Thucydides *lib.* 1. Plutarchus *in vitâ Alcibiadis pag.* 76. Scilicet, quia victus cauſâ exercebant eam, & in Barbaros, uti putabant, licebat, velut à gentium jure excluſis. (Quem prætextum habere poterant David quoque, & Iephtah, cum prædas à vicinis agerent ſuo ductu & periculo, 1 *Samuel*. 27. 8. *ſeqq. Iudic*. 11. 3.) Ac porrò quod ſtipe exigua contenti diſcederent, neque alia incommoda navigantibus procurarent. Ità Neptunus maris Deus nuncupatus eſt.

Suſpendiſſe potenti
Veſtimenta maris Deo,

ait Horatius *lib.* 1. *Carm.* 5. Eique ſacra fecerunt mercatores & nautæ per Oceanum vagantes. Inſcriptio Badenſis, *In. H. D. D. D. Neptuno. contubernio. nautarum. Cornelius. Aliquandus. D. S. D.* Gruterus in Volumine pag. 62. n. 4. Præterea miles fuit, & rei equeſtris magiſter optimus, domuit equos, itaque ἵππιος dictus eſt, Diodorus *lib.* 6 *cap.* 15. Feſtus Pomponius *lib.* 8. *de verborum ſignificat. pag.* 296. Pauſanias *in Achaicis*. Equum prolici iſſe aiunt de terrâ, poſtquam eam fuſcinâ ſua (τελουνύχῳ δορί uti vocat Lycophron *in Caſſandrâ*) percuſſerat. Virgilius lib. 1. Georg.

Fudit equum magno tellus percuſſa tridenti
Neptuno.

Lucanus lib. 6.

Primus ab æquoriâ percuſſis cuſpide ſaxis
Theſſalicus ſonipes bellis feralibus omen,
Emicuit.

Proinde quia primus equos domare & aurigationibus addere docuerat, in honorem ejus Delphinos

ſeptem locaverunt Romani prope metas in ſpina Circi Maximi, velut Neptuni indices, uti pingunt Onufrius Panvinius *lib.* 1. *de ludis Circenſibus pag* 15. 18. 32. 41. 49. 50. 56. 62. Jacobus Laurus *part.* 1. *Antiquitat. Romanar. num.* 14. 21. & vide quæ dicemus *infra lib.* 2. *cap.* 6. *num.* 2. nec non Bulengerum *libro de ludis Circenſibus cap.* 9. 19. Neptunus & Apollo ſtruxerunt mœnia Trojæ, itaque culti pro Divis, & hi ſunt Dii penates illi quos Æneas de flammis ereptos in Italiam deportavit, exemplum ejus quod legitur Sapient. 14. 1. Horatius:

Gens quæ cremato fortis ab Ilio
Iactata Thuſcis æquoribus ſacra
Natosque maturosque patres
Pertulit Auſonias ad urbes,

lib. 4. Carm. 4. Eum ſub nomine Melicartæ venerabantur Phœnices, Tyrii, Sidonii, ut autumat Nicol. Fullerus *lib.* 3. *miſcellan. ſacr. cap.* 16. adeoque nomine alio vocabatur Hercules Tyrius, Euſebius *lib.* 1. *præparat. Euangel.* Nomen eſt Phœnicium מלך־קרתא *Rex urbis*: ὁ πολιοῦχος θεός. Quare Seldenus Syntagm. 1. pag. 182. ſcribat, *quid ſit* ἄρθρος *in dictione* μέλκαρθος, *non ſatis intelligo*, cauſa nulla eſt evidens, utpote quod eum latere non poſſet manifeſta vocis compoſitio ſecundum dialectum Syrienſem. Gentes illæ dabant ſedulam mercaturæ operam, erantque Nautæ ab omni memoria celebres, quod laudant Scriptores ſacri, *Eſai* 23. 1. *ſeqq. Ezech.* 26. 2. *ſeqq. cap.* 27. 1. *ſeqq.* Ab hoc Neptuno ſunt coloniæ Indorum aliquæ, de quibus Alexandro Macedoni retulerunt incolæ, adductas eas eſſe ab Hercule Tyrio, Curtius *lib.* 8. Arrianus *lib.* 4. Efficias inde, Neptunum eundem fuiſſe cum

Da-

Dagone Phœnicum tutelari. De quo eſt *infrà cap. 6. num. 7.*

XXV. VULCANUS Iunonis filius, citrà viri congreſſum progenitus, uti Heſiodus autor eſt. Iovis iram fugiens Lemnum vicinasque maris Tyrrhenii Inſulas occupavit, ubi fabricas ferrarias conſtruxit, & varia inſtrumenta pro humanis uſibus præparare docuit. Virgilius:

Inſula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparem, fumantibus ardua ſaxis,
Quam ſubter ſpecus, & Cyclopum exeſa caminis
Antra Ætnæa tonant, validisque incudibus ictus
Auditi referunt gemitum; ſtriduntque cavernis,
Strictura Chalybum & fornacibus ignis anhelat,
Vulcani domus & Vulcania nomine tellus,

lib. 8. Æneid. Iuvenalis:

Æoliis vicinum rupibus antrum
Vulcani,

Sat. 1. Nomen haut diſſimile illi quod eſt Thubalcain, ſed & faber uterque, *Geneſ.* 4. 22. Samuel Bocharus *lib.* 1. *Geograph. ſacr. cap.* 12. Primus invenit & percoluit Alchymiam, uti diſſerit Sennertus *libro de conſenſu & diſſenſu Chymicorum cum Ariſtotele pag.* 39. *ſeqq.*

XXVI. APOLLO Iovis & Latonæ filius. Horatius:

Ritè Latonæ puerum canentes,

lib. 4. Carm. 4. Per Arcadiam inclaruit Muſicam docendo, & vivendi leges promulgando, inde *νόμιος* dictus. Vaticinia & præſagiorum artes excoluit Delphis, in Delo, & apud Inſulanos alios, uti referunt Cicero *Orat.* 3. *Verrinam*, Plutarchus *in vitâ Pelopidæ pag.* 118. Hinc illud:

Et eris mihi magnus Apollo,

Virgilius 3. Bucol. Nimirum quia ſoli Apollini conceſſum erat, ut divinaret. Laurum arborem ei propriam fecerunt & qui vaticinari volebant, laurum comedebant, aut cum vera ſomnia cuperent, dormientes capiti ſubſternebant, uti ex Serapione Aſcalonitâ monet Fulgentius *lib.* 1. *Mytholog.* ac porrò notant Cœlius Rhodiginus *lib.* 3. *Lection. antiq. cap.* 7 Bernhardus Realinus Carpenſis *in annotatis variis cap.* 1. Lilius Gyraldus *in Dialogis variis cap.* 16. Iohannes Meurſius *in Arboreto ſacro lib.* 1. *cap.* 4. Inde eſt hoc Tibulli:

Vera cano ſic uſque ſacras innoxia lauros Veſcar,

lib. 2. Eleg. 5. Claudianus:

Venturi præſcia laurus,

lib. 2. de raptu Proſerp. ἐνεργεῖ πρὸς ἐνθουσιασμούς, ait Scholiaſtes Homeri. Nam & ipſe Heſiodus poſt laurum deguſtatam factum ſe Poëtam refert, *lib.* 1. *Theogon.* Theophraſtus in characteribus, δάφνης εἰς τὸ στόμα λαβών. Lucretius.

Pythia quæ tripode ex Phœbi lauroque profatur,

lib. 1. Laurus ergo μαντικὸν φυτὸν & vates apud Lycophronem in Caſſandrâ δαφνηφάγος. *Augur Apollo* eſt apud Virgilium *lib.* 4. *Æneid.* Horatium *lib.* 1. *Carm.* 2. *&* *lib.* 5. *in Carm. ſecul.* Inde eſt quod Hippocrates *Epiſt. ad Philopœm.* ſcribit: ἰητρικὴ καὶ μαντικὴ πάνυ συγγενέες εἰσίν, ἐπειδὴ καὶ τῶν δύο τεχνέων πατὴρ εἷς Ἀπόλλων. Præterea erat maris vicini Præfectus. ἱερὰ θίαξ ἀκτίῳ Ἀπόλλωνι eſt in Orphei carminibus. Virgilius:

Mox & Leucatæ nimboſa cacumina montis
Et formidatus nautis aperitur Apollo,

lib. 2. Æneid. ubi *formidatus* exponit Servius, *propter aſperi-*

aſperitatem locorum quæ ſaxoſa ſunt, commentar. h. l. p. 291. Melius verò *Iacobus Nicolaus Loënſis*: formidatus, id eſt, veneratione cultus ut averteret naufragia, quæ ibi propter importunitatem littoris crebrò fiebant. *lib. 3. miſcellan. cap. 15.* Actius Phœbus eſt apud Propertium *lib. 4. Eleg. 6.* ſcilicet, littus Actium vel Epiroticum eſt pars aliqua maris Ægei. Architecti munia ſubiit, cum Trojæ urbis mœnia ſtruebantur, ſumptus faciente Laomedonte Rege. Virgilius lib. 3. Georg.

Trojæ Cynthius author.

Horatius lib. 3. Carm. 3.

Ter ſi reſurgat murus ahenius,
Autore Phœbo.

Medicinam & pecuariam apud Theſſalos & Græcos reliquos profeſſus. Ἀπόλλων ἰητρὸν vocat Hippocrates Medicinæ parens ἐν ὅρκῳ, ubi multa eruditè monet Iohan. Henricus Meibomius *in commentario pag. 26. ſeqq.* Ovidius:

Inventum medicina meum eſt, opiferque per orbem
Dicor, & herbarum eſt ſubjecta potentia nobis,

lib. 1. Metamorph. Virgilius:

Et te memorande canemus
Paſtor ab Amphryſo,

lib. 3. Georg. Tibullus:

Pavit & Admeti tauros formoſus Apollo,

Lib. 2. Eleg. 3. Porrò Venator & jaculandi peritus. Iuvenalis:

Et Cyrrhæi ſpicula Vatis,

Sat. 13. Cyrrhæus vates Apollo eſt qui in urbe Cyrrhâ ad radices montis Parnaſſi in Phocide colebatur.

tur. Et Parnaſſi alterum faſtigium Cyrrha erat ſacrum Apollini. Perſius in prologo:

Nec in bicipiti ſomniaſſe Parnaſſo
Memini, ut repente ſic poëta prodirem.

Lucanus lib. 5.

Quantum ſemotus Eoo
Cardine, Parnaſſus gemino petit æthera colle,
Mons Phœbo Bromioque ſacer.

Nam Baccho ſacrum erat faſtigium alterum, Niſa, Cæterum volunt Parnaſſum dictum eſſe quaſi Larnaſſum, & creditum vulgò, appuliſſe ibi τὴν λάρνακα ſive arcam Deucalionis per diluvii aquas enavigantis, Ovidius *lib. 1. Metamorph.* Atqui certæ veritatis eſt, Bœotiæ & vicinæ Phocidos pleraque loca à Cadmo & Syris fuiſſe condita, idque arguit nomen urbis Thebarum, Syriacum prorſus, uti diſſerit Ioſephus Scaliger *conjectaneis ad Varronem pag.* 232. 233. Ab eâ origine eſt monti huic nomen. Syris פרנס eſt idem quod νέμειν, & פרנסין ſunt *paſtores*, ergò παρνασὸς valet τὰς νομὰς, montem ubi greges ſuos paſcebant. Horatius:

Nec te metuende certâ
Phœbe ſagittâ,

lib. 1. Carm. 12. Mellis uſum docuit per Ariſtæum filium ſuum è Calliope nymphâ, ex quâ ſuſcepit alterum quoque filium, Orpheum, Iuſtinus *lib.* 13. Ovidius *lib.* 1. *Metam.* Virgilius *lib.* 4. *Georg.* Apollonius *lib.* 2. *Argonautic.* Plurima horum ediſſerit Virgilius:

Iamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapis
Iaſides: acri quondam cui captus amore
Ipſe ſuas artes ſua munera lætus Apollo
Augurium citharamque dabat, celereſque ſagittas.

Ille

Ille ut depoſiti proferret fata parentis,
Scire poteſtates herbarum, uſumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes,

lib. 12. Æneid. Habes auguria, citharam, ſagittas, uſum medendi. Et ipſam medicinam vocat *mutas artes*, uti Servius exponit *in comment. h. l. pag. 685.* ἰμπειρίαν ἰατρικήν. Tota enim vis Artis ejus in facto potius eſt, quàm in verbis. De quo plura etiam tradunt Hieron. Mercurialis *lib. 3. Variar. lect. cap. 13.* Andreas Tiraquellus *Libro de Nobilitate cap. 31.* Ioh. Henr. Meibomius *comment. ad Iusjurandum Hippocratis pag. 192.* Gronovius *notis ad Statij Thebaida pag. 385.* Addit *inglorius*, quod à ſervis & libertis ferè tractaretur, donec Cæſar primus decus addidit arti præſtantiſſimæ ad ſalutem generis humani inventæ, uti probant Laurentius Pignorius *libro de Servis pag. 34. ſeqq.* Berneggerus *diatribis ad Iulium Suetonij pag. 94.* Inde *Artorius medicus & amicus Auguſti*, Suetonius lib. 2. cap. 91. nec non *Charicles medicus & amicus Tiberij* apud Tacitum lib. 6. Annal. & confer Hugonem Grotium *in annotatis Euangelicis pag. 593.* Inſcriptio Aſſiſiana: P. *Decimius.* P. L. *Eros. Merula. medicus. Clinicus. Chirurgus. Ocularius. VI. Vir. hic. pro. libertate. dedit.* H. S. Iↄↄↄ. *hic. pro ſeviratu. in. rem. p. dedit.* HS. M. M. *hic. in. ſtatuas ponendas. in. ædem. Herculis. dedit.* HS. M. *hic. in. vias, ſternendas. in. publicum. dedit.* HS. M. M. Iↄↄ. *hic. pridiè. quam. mortuus. eſt. reliquit. patrimonij.* HS. M. *&c.* Libertatem precio redemit qui ſervus hactenus fuerat, ut honores adire poſſet, *Gruterus in Volumine pag.* 400. Ioh. Iac. Boiſſardus *part. 3. Antiquit. fol.* 148. Erat denique Magicarum artium Patronus. Virgilius:

Summe Deûm, ſancti cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo

Paſci-

Paſcitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multâ premimus veſtigia prunâ,

lib. 11. Æneid. De eodem ritu egit Silius Italicus:

Patrio qui ritus in arvo
Cum pius Arcitenens accenſis gaudet acervis,
Exta ter innocuos latè portare per ignes:
Sic in Apollineâ ſemper veſtigia prunâ
Inviolata teras, victorque vaporis ad aras
Dona ſerenato referas ſolennia Phœbo,

lib. 5. Arcitenens eſt Apollo. Pineus ardor ſunt acervi accenſi. Familiæ Hirpiorum ſuper incenſam lignorum ſtruem ambulabant incolumes, poſt annuum ſacrificium ad Soracten montem in Flaminiâ peractum, Strabo *lib. 5. Geograph.* Plinius *lib. 7. hiſtor. natur. cap. 2.* Solinus *in Polyhiſtor. cap. 7. 10. 22. 35.* Erat hoc φοιβάζειν, luſtrare corpora, quod in Molochi ſacrificiis olim etiam faciebant Phœnices, uti dicemus *infrà cap. 6. num. 11.* Oraculum Delficum ab eo inſtitutum eſt; δελφικὴ μαντεία, ait Orpheus in hymnis pag. 143. Et Tibullus: *Delos ubi nunc Phœbe tua eſt, ubi Delfica Pytho?* lib. 2. Eleg. 3. πύθων, id eſt, vates quæ per obſcœna corporis reddebat Oracula, ut exponunt Origenes *lib. 7. contrà Celſum*, Iamblichus *libro de myſteriis Ægyptiorum*, & quæ nos *infrà cap. 12. diſt. 15.* ἐγγαστριμύθους ideò vocant Plutarchus & Heſychius. Nam Hermolaus Barbarus *in caſtigationibus Plinianis* & Dionyſius Voſſius *notatis ad Maimonidem de Idololatriâ pag.* 151. in manifeſto quidem errore ſunt, cum γαστέρα accipiunt pro vaſe aliquo divinationum inſtrumento peculiari. De qua re dubitare non ſinunt nos Origenis & Iamblichi teſtimonia aperta. Hoc templum immenſis Regum donariis honoratum, ſummo precio fuit, Diodorus Siculus *lib. 1.* Juſtinus *lib. 24. hiſtor.*

Pau-

Pauſanias *in Atticis & Phocicis*, Strabo lib. 9. *Geograph.* Maximè inclytum in terris oraculum, vocat *Livius lib.* 1. Deſiit unà cum aliis eo ferè tempore quod propius aberat ab adventu Meſſiæ in carnem, uti prædictum erat, *Zephan.* 3. 9. Teſtatur Cicero: *Oracula Delfis non eduntur, non modò noſtrâ ætate, ſed jamdiu*, lib. 2. de Divinat. Et Lucanus eodem tenore:

Quid ſpes, ait, improba veri
Te Romane trahit? muto Parnaſſus hiatu
Conticuit preſſitque Deum: ſeu ſpiritus iſtas
Deſtituit fauces, mundique in devia verſum
Duxit iter: ſeu barbaricâ cum lampade Pytho
Arſit, in immenſas cineres abiêre cavernas,
Et Phœbi tenuêre viam: ſeu ſponte Deorum
Cirrha ſilet, fatique ſat eſt arcana futuri
Carmine longævæ vobis commiſſa Sibyllæ:
Seu Pæan ſolitus templis arcere nocentes,
Ora quibus ſolvat noſtro non invenit ævo,

lib. 5. Cauſas quærit ceſſantis Oraculi, & non invenit. Statius:

Mutisque diu plorabere Delfis,

lib. 8. Thebaid. Cur defecerint Oracula, diſquirunt Ariſtoteles *libro de mundo cap.* 4. Cicero *lib.* 1. *de divinatione*, Plutarchus *libro peculiari*, Petrus Pomponatius *libro de Incantationibus pag.* 298. *ſeqq.* Levinus Lemnius *lib.* 2. *de occultis naturæ miraculis cap.* 2. Henricus Nollius *in phyſ. Hermet. lib.* 3. *pag.* 171. Sed veram non produnt, quandò Oraculorum effata adſcribunt vaporibus è telluris penetralibus eductis. Nam oſtendant illi, quomodò res vitæ & rationis expers, qualis terræ ſpiracula omnia ſunt, præſentium aut futurorum cognitionem habere poſſit? Recurrit ſemper quæſitum de Oraculis illis, quare loco

co uno ita potenter affecerint animos dæmonicolarum, non verò etiam loco alio? Et quare ſimul gentium ubique evanuerint, ut non in locis aliis nova prorúperint? Dicit Cicero: *Poteſt vis illa terræ, quæ mentem Pythiæ divino afflatu concitabat, evanuiſſe vetuſtate, ut quoſdam videmus exaruiſſe amnes.* Atqui non eſt à vetuſtate, nec enim ab hac patitur quod viciſſitudini temporum haud obnoxium eſt. De amnibus eſt manifeſta cauſa, quandò illi neceſſariò mutant curſum, perrumpendo littora alia, vel obſtructis cuniculis impediuntur per labes fortuitas, ut reſtagnent & aliovorſum decurrant. Multis hoc proſequuntur Ioach. Camerarius *præfatione ad libros de naturâ & effectis dæmonum*, Caſpar Peucerus *libro de divinatione fol.* 100. *ſeqq.* Rectè ſcribit Prudentius:

Ex quo mortalem præſtrinxit ſpiritus alvum
Spiritus ille DEI, DEUS & ſe corpore matris
Induit, atque hominem de virginitate creavit,
Delfica damnatis tacuerunt ſortibus antra,

In Apotheoſi pag. 281. Cæſar Iulianus mittebat Paulum Oribaſium Medicum, ut reſtauraret, ſed fruſtrà ille operam navabat, ut dæmonem inſeſſorem introduceret, de qua re notavimus *in Auctariis pag.* 3. *& pag.* 126. *ſeqq.* & confer Petrum Crinitum *lib.* 14. *de honeſtâ diſciplinâ cap.* 3. Quod enim Claudianus libro de quarto conſulatu Honorii narrat:

Tibi corniger Ammon,
Et dudum tacitı rupêre ſilentia Delphi,

veritate nimis abuſus eſt, licet ingenio non pepercerit nobilis Poëta. Fatetur ipſe Oraculi ſilentium, vocando *dudum tacitos Delphos*, neque ſacrilegia illa curabat Theodoſius everſor fanorum & idolorum de majori Orbis terrarum parte. Confer Barthium *animadverſionibus ad h. l. pag.* 589. 590. Fatetur impietatis

tatis aſſertor *Symmachus* : Non vides oracula olim locuta deſiiſſe, nec ullas in antro Cumano literas legi, nec Dodonam loqui fontibus, nec de ſpiraculis Delficis ullum carmen audiri? *lib. 4. paræneſeos ad Theodoſium cap.* 33. Neque tamen inficiamur, ſæpius eſſe in vulgus ſparſa dicteria quædam Apollinis, ſed ficta. Planetarii, Satanæ vates & ſortilegi vice Oraculi in Delphis erant. Ad hos referri debet illud *Suetonii* : Conſulto Delfis Apolline, ſeptuageſimum ac tertium annum cavendum ſibi exiſtimavit, *lib. 6. cap.* 40. Delphicus certè dæmon exceſſerat ante annos multos, atque conſulente ibi Nerone, Planetarii & Nativitatum ſtelliones quidam, Satanæ inſtrumenta, dæmonis ruinas utcunque loco illo ſuſtinuerunt.

Cap. II.

De Selectis Diis popularibus.

I.

SEcundo loco veniunt Dii ſelecti populares, & inter eos primus IANUS, filius Cœli, id eſt, ab Oriente. Nam Cœlus Græcorum ſermone eſt οὐρανός, hujusque vocis derivationem fruſtrà domi ſuæ quærunt Græci, ut benè monet Nicolaus Fullerus *lib. 1. Miſcell. cap.* 13. Non eſt ab ὄρος, vel ab ὁρᾷν, ſed à Phœnicibus devenit ad Græcos, ac propriè cœlum ſiderium notat, perennem illum puri luminis fontem, itaque ab אור eſt אורן / id eſt, *lucidum*, & cum paragogâ Græcorum οὐρανός. Ei ſimillimum eſt vocabulum verè Græcum, ſive domeſticum, ὄλυμπος videlicet, quaſi dicas ὁλόλαμπος, quia

quia totus fulget clariſſimâ luce. *Uranus* idiomate Phœnicio refertur Phœnicum Regulus, apud Euſebium *lib.* 1. *de præparat. Evangel.* ex Sanchuniatonis hiſtoriâ. Sive ergò ipſe Noah alter Orbis parens in Italiam profectus ibi obiit, quod Beroſus fabulator prodit, ſive quod acta ejus per traditionem cognoverint Aborigines, hoc certum eſt, Janum eſſe quem Noam vocant literæ ſacræ, eumque laudant agriculturæ & vindemiæ repertorem, aut ſaltem inſtauratorem, Gen. 5. 29. c. 9. 20. ſeqq. Dicit Lilius Gyraldus: *Quis Noachum exiſtimet fuiſſe Ianum, aut quis Ianum putet ſignificare Vitiferum?* Syntagm. 4. hiſtor. Deor. pag. 151. At quis neget, fuiſſe Noam, ubi accuratius expenduntur circumſtantiæ omnes? *Primò* quidem arguit hoc Viri nomen, quod Syriacum eſt, יאן *vinum*, inde Janus eſt *Vinitor*, qui primus omnium ab exacto diluvio Noah fuit, Phœnicibus coram notus. Græci οἰνότρον vocabant, ſenſu eodem, atque inde Latini acceperunt Oenotrium, à quo Italiæ melior pars dicta fuit priſcis Oenotria, teſtibus Strabone *lib.* 3. *Geograph.* & Pauſaniâ *in Arcadicis.* Neque aliter Virgilius:

Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ,
Oenotrii coluêre viri, nunc fama, minores
Italiam dixiſſe Ducis de nomine gentem,

lib. 1. Æneid. ubi Servius pag. 216. annotat: *Oenotria dicta eſt à vino optimo quod in Italiâ naſcitur.* Neſcio quare hoc reprehendat Adrianus Junius *lib.* 1. *Animadverſ. cap.* 13. Porrò etiam Sabinus ab Oenotriis ortum cepit. Virgilius:

Paterque Sabinus
Vitiſator ſervans curvam ſub imagine falcem,

Lib.

lib. 7. Æneid. Prima horum ſedes fuit in Meſopotamia, ubi Oenotrios olim habitaviſſe, ex Hecatæo Abderita docet Stephanus περὶ πόλεων. Ac verè tradidit Dionyſius Halycarnaſſ. lib. 1. Antiquit. fuiſſe *Pelaſgos*, id eſt, advenas è Syriâ, פלגש. Dicemus *infrà cap.* 12. *num.* 1. 2. & confer Philippum Cluverum *lib.* 1. *Italiæ antiquæ cap.* 1. Secundò probat idem circumſtantia accurata, quod pingebatur bifrons. Virgilius lib. 7. Æneid.

Ianique bifrontis imago,

Veteres nummi ærei parte unâ habebant Janum laureatum bifrontem, alterâ navem. Refert Macrobius *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 9. & ante illum monuit Athenæus: ἰανὸν δὲ λόγος ἔχει διπρόσωπον γεγονέναι τὸ μὲν ὀπίσω. Et deinde, ἐπὶ τοῦ νομίσματος ἐγχαράττειν πρόσωπον δικέφαλον, καὶ ἐκ θατέρου μέρους ἢ σχεδίαν ἢ στέφανον ἢ πλοῖον, lib. 15. dipnoſoph. Ovidius:

Sed cur navalis in ære
Altera ſignata eſt, altera forma biceps?
Cauſa ratis ſupereſt: Tuſcum rate venit in amnem,
Ante pererrato falcifer orbe Deus,

lib. 1. faſtor. Adde Plutarchum *in quæſt. Romanis num.* 22. Nummi effigiem à Johanne Sambuco acceptam expreſſit Theodorus Canterus *lib.* 2. *Var. Lect. cap.* 23. & alius eſt apud Abrahamum Gorlæum *in Theſauro numiſmatum Tab.* 26. *num.* 1. Eſtque navicula λάρναξ illa quâ incluſus effugit diluvium, bifrons à Phœnicibus atque Ægyptiis depictus, quia πρόσω καὶ ὀπίσω vidit, id eſt, primum ac ſecundum inhabitavit orbem, interprete Arnobio *lib.* 6. *adv. gentes*, aſſentiturque poſthabitis fabulis Advaticis Iohannes Goropius Becanus *lib.* 4. *Origin. pag.* 380. Quod enim Ovidius l. d. exponit:

Omnis habet geminas hinc atque hinc Ianua frontes,

E quibus hæc populum ſpectat, & illa Larem;

frivolum eſt; & melioris antiquitatis imperitiam prodit. Alia quæ hîc conatur Paulus Vohi *notatis ad Herodianum pag.* 195. 196. illa nec laudamus, nec improbamus.

II. SATURNUS filius Cœli, de quo Lipſius *lib.* 1. *Saturnal. pag.* 7. ſecutus Feſtum & Macrobium, ait, *Saturnum dictum eſſe à ſatu, itaque Saturnus erat nomen antiquum in carmine Saliari.* An hæc verè dicantur, paulò poſt videbimus. Ab Oriente per mare profectus (itaque παῖς ὠκεανοῦ τε καὶ τηθύος dictus à Platone in Timæo) adiit Cretam deductâ in agros Inſulæ ejus novâ coloniâ, ubi *comedo filiorum ſuorum exſtitit,* id eſt, victimas humanas non parcè, ſed affatim obtulit, filios quoque ſuos mactavit, ſecundum tradita Phœnicum, apud quos ſacrificia Molochi erant ex hominum genere. Quod è Phœnicibus fuerit, nomen prodit. Virgilius:

Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Iovis fugiens & regnis exul ademptis,
Is genus indocile ac diſperſum montibus altis
Compoſuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuiſſet tutus in oris,
Aureaque (ut perhibent) illo ſub Rege fuerunt
Secula ſic placida populos in pace regebat,

lib. 8. Æneid. Ergo Saturnus eſt Latius, à סתר *latuit*, adeoque optimè interpretatur Virgilius, *latuiſſet in oris.* Locus eſt Sapientiæ 12. 5. *Et viſcerum carniumque humanarum voratores, epulumque ſanguinarium.* De Phœnicibus agitur, & verba in ſenſu literali accipit Johan. Henricus Urſinus *lib.* 2. *Analector. ſacror. quæſt.* 27. ut dicatur *verè illos devoraſſe homines.* Atqui de vivis comeſtis nihil occurrit apud Veteres, de vivis pro victimâ crematis plena ſunt

omnia,

omnia. Figuratè ergò interpretari debent, & *ſanguinarium epulum* vocat convivium poſt ſacra oblata celebratum, humano ſanguine deturbatum adeòque maximè nefarium. Quod ſacrificia illa cupidè nimis adhiberet Saturnus, alias quoque multa barbarè ageret, latrocinia in vicinos exercendo, ſolio dejecit eum filius Jupiter optimæ indolis Princeps, virtutumque induſtrius cultor, inde profugus venit in Italiam, & Iani Regis familiaritatem nactus, exul provixit, donec Iano defuncto ſuccederet. *Saturnia tellus*, eſt de Italiâ apud Virgilium lib. 2. Georgic. & *Saturnia arva*, apud eundem lib. 1. Æneid. Propter auſteros mores ſiderum nocentiſſimo & hominum ſaluti infeſtiſſimo illatus. Virgilius:

Frigida Saturni ſeſe quò ſtella receptet,

lib. 1. Georg. Hic *frigida* eſt *nocens*, uti declarant Servius *comment. h. l. pag.* 79. Angelus Decembrius *lib.* 4. *de re literariâ pag.* 325. Eodem ſenſu Iuvenalis:

Hæc tamen ignorat, quid ſidus triſte minetur
Saturni, quo læta Venus ſe proferat aſtro.

Sat. 6. Adde Marſilium Ficinum *lib.* 3. *de vitâ Cœleſti comparandâ cap.* 22. Iovianum Pontanum *lib*, 2. *de rebus cœleſtibus cap.* 8. Tholoſanum *lib.* 8. *Syntaxios artis mirabilis cap.* 39. Davidem Origanum *Introductione ad Ephemerides pag.* 537. *ſeq.* & cumprimis Andream Argolum *in Ptolemæo parvo pag.* 8. 15. 16. 18. 21. 23. 24 25. 90. 137. 174. Iohannem Garceum *in Methodo Aſtrologiæ Iudiciariæ* locis ſexcentis, præſtigiarum vaniſſimarum deſcriptores curioſos, adverſus quas eruditè diſputat Claudius Salmaſius *libro de Annis Climactericis*. Tanti Viri doctiſſimum opus, ſi refutaverunt, ut jactant Agyrtæ, edant, &

Vindicias noſtras expectent ſecuri. Habemus per Dei gratiam & vires & ocium; ut ſubſidio bonarum artium (*Genethliacorum verò pars maxima omnium bonarum literarum & imperita & hoſtis eſt*, ait divinus Scaliger notis ad Manilii Aſtronomica pag. 183.) Viri Maximi hujus famam defendamus adverſum *ſceleſtiſſimos vates Genethliacos*, quo titulo eos ornat Paulus Merula inſignis Mathematum Doctor. *part. 1. Coſmog. lib. 2. cap.* 16. Plura diximus *Auctariis ad Pappi Epitomen pag.* 166.*ſeqq.* Ea vix edita orbi innotuerant, cum obſtrepebat Faunus ſcævus, *me rem non intelligere.* Ergo vero illi repono liberè, quod Agyrtarum fraudes non exerceam, hactenus enim Ambubajam non adduxi in thorum, quæ Satanicarum divinationum quæſtus peſſime acquiſitos malè profundat: cœterum Orbi literato & ingenuo coram demonſtrabo, quantum temporis obtrectator, in ſugendis Agyrtarum venenis perdidit, tantum nos, per Dei gratiam, operæ adhibuiſſe in pervolvendis Scripturis, veterum Patrum monumentis, Philoſophorum, Hiſtoricorum, Poëtarum, Mathematicorum, Jureconſultorum libris, Theologorum voluminibus. Quæſivi Patronos agyrtarum, ſed qui eſſe vellent, niſi ipſi etiam Agyrtæ eſſent, non inveni, adeoque Satanicas nugas abominor. Lucanus:

Stella nocens nigros Saturni accenderat ignes,

lib. 1. Nigros, id eſt, infauſtos: nam Hortenſii gloſſa (quam Screvelius *notatis ad h. l. pag.* 48. adfert) minimè placet. Atque indidem eſt, quod omnes herbas uenenoſas tribuunt illi qui de Planetarum ſignaturis ſcribere auſi, Nativitatiſtarum impoſturas novis corollariis augere voluerunt, Oſwaldus Crollius *in Baſilicà Chymicâ*, Robertus Flud *Apologiâ*

già pro Roſecruciariis ad Libavium part. 1. *cap.* 4. 5. Auguſtus Ezlerus Albimontanus *in Iſagogâ Phyſico Magico Medicâ pag.* 5. *ſeqq.* De Saturno ſcribit *Iuſtinus:* Italiæ cultores primi Aborigines fuerunt, quorum Rex Saturnus tantæ juſtitiæ fuiſſe traditur, ut neque ſervierit ſub illo quiſquam, neque quicquam privatæ rei habuerit: ſed omnia communia & indiviſa omnibus fuerint, veluti unum cunctis patrimonium eſſet, *lib.* 43. *hiſtor.* Nimirum poſt toleratos exilii labores melius ſapere didicit, & Jano ſuffectus cum laude præfuit. Virgilius:

Tum Rex Euandrus Romanæ conditor arcis,
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Gensque virum truncis & duro robore nata,
Queis neque mos neque cultus erat, nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto,
Sed rami atque aſper victu venatus alebat,
Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo, &c.

Memoriam Regiis hujus priſci ſolenniter colebant Romani in Saturnalibus, quod Saturni ævum crederent fuiſſe aureum ſeculum, otii plenum, rerumque omnium copiâ affluens. *Saturnia regna* laudat Virgilius Bucolicor. 4. & 6.

O fortunatæ gentes, Saturnia regna
Antiqui Auſonii,

ait idem lib. 11. Æneid. Iuvenalis,

Credo pudicitiam Saturno Rege moratam.
In terris viſamque diu, cum frigida parvas
Præberet ſpelunca domos, ignemque laremque,
Et pecus & dominos communi clauderet umbrâ
Silveſtrem montana torum cum ſterneret uxor
Frondibus & culmo, vicinarumque ferarum
Pellibus,

Satyrâ 6. & porrò Satyrâ 13.

Credebant hoc grande nefas & morte piandum.
Si juvenis vetulo non aſſurrexerat, & ſi
Barbato cuicunque puer, licet ipſe videret
Plura domi fraga & majores glandis acervos.

Vitioſa eſt electio, *plura domi farra*, quanquam tueri velit Farnabius *notis ad h. l. pag.* 117. Certe Saturni ævo vix notæ ſegetes erant, pomis ſilveſtribus, fragis, glandibus victitabant, atque hæc talia eorum divitiæ erant. Affirmat Lucretius:

Nec robuſtus erat curvi moderator aratri,
Quiſquam: nec ſcibat ferro molirier arva.
Quod Sol atque imbres dederant, quod terra crearat,
Sponte ſuâ, ſatis id placabat pectora donum.

lib. 5. Primi homines veſcebantur ſponte natis terræ frugibus, ut diximus *in Auctariis pag.* 190. *ſeq.* & *pag.* 307. *ſeqq.* (Adde Stephanum Curcellæum *in Diatribâ de eſu ſanguinis cap.* 1. 2. 3. Hottingerum *in hiſtoriâ Creationis pag.* 307. *ſequ,*) Martialis:

Antiqui Rex magne poli mundique prioris,
Sub quo pigra quies nec labor ullus erat,

lib. 12. Epigram. 63. Veteres imitatur Marcellus Palingenius in Geminis:

Aurea Saturno fluerent cum ſecula Rege.

III. GENIUS eſt Deus naturalis ille quem ſtatim cum primâ nativitate homini adjungebant. *Qui cum homine gignitur quoddammodò*, Apulejo dicente libro de Deo Socratis pag. 50.

Naturæ Deus humanæ;

ait Horatius *lib.* 2. *Epiſt.* 2. De maſculis debet intelligi, nam fœminis adjungebant Iunones, adeoque jura-

jurabant illæ, *Iunonem meam iratam habeam*, teſte Petronio Arbitro *in Satyrico pag. 71*. Genius obſervabat, comitabatur, tantum à morte deſerebat hominem ſibi fidelem, cuſtos vitæ, perpetuus actionum cenſor, defenſor adverſus pericula, quæ fortè imminerent à manibus, id eſt, malignis & feris numinibus humano generi inſidiantibus, ut Servius exponit *comment. ad lib. 6. Æneid. pag. 442*. Vetus certè & antiquitate ſuà nobilis opinio, quæ populorum omnium animis alte inſedit, eſt, hominibus ſingulis cuſtodem Genium á Deo addi.

ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ τῷ γινομένῳ,
ἅπαντος ἐστι μυσταγωγὸς τοῦ βίου,

ajunt Græci, Clemens Alexandrinus *lib. 6 ſtromat* Origenes *homil. 1. in Numeros*. Chryſoſtomus & Hieronymus *in cap. 18. Matth*. Marſilius Ficinus *lib. 3. de vitâ cœleſti comparandâ cap. 23*. Jacobus Hautinus *libro de Angelo Cuſtode*, Jacobus Pontanus *in Atticis Bellaris pag. 311*. Hinc manavit illud Bernhardi: *In quovis Angulo reverentiam exhibe tuo Angelo, nec illo præſente facias quod me præſente erubeſceres*, homil. in Pſalm. 91. Sacræ literæ eò nos ducunt, *Eccleſiaſt. 55*. ubi feriò inculcatur pietatis accuratum ſtudium coram Angelo Cuſtode operum noſtrorum Inſpectore. Confer Johannem Mercerum Comment. h. l. pag. 113. Et *Intellectum agentem* Ariſtotelis, quem Interpretes Peripatetici diſtractis opinionibus explicant, (quod videris apud Jacobum Zabarellam & Franciſcum Piccolomineum libris peculiaribus *de Mente agente*) de Genio Cuſtode exponunt Magiſtri Hebræorum, AbenEsdras, Levi Ben Gerſom, Manaſſeh Ben Iſraël *Conciliatore ad Geneſin pag. 86*. Die natali res ſacra fiebat Genio. Perſius Sat. 2.

Hunc Macrine diem numera meliore lapillo,

Qui tibi labentes apponit candidus annos,
Funde merum Genio.

Tibullus lib: 2. Eleg. 2.

Dicamus bona verba, venit natalis ad aras,
Quisquis ades, linguâ vir mulierque fave.
Urantur pia thura focis, urantur odores,
Quos tener è terrâ divite mittit Arabs.
Ipſe ſuos adſit Genius viſurus honores,
Cui decorant ſanctas mollia ſerta comas.
Illius puro deſtillent tempora nardo,
Atque ſatur libo ſit, madeatque mero.

Et lib. 4. Eleg. 6.

Natalis Iuno ſanctos cape thuris acervos
Quos tibi dat tenerâ docta puella manu,
Tota tibi eſt hodiè, tibi ſe lætiſſima compſit,
Staret ut ante tuos conſpicienda focos.

Florea ſerta erant ex foliis platani, quæ arbor genialis habebatur. Addebant hoſtiam animalem, porcum. Horatius lib. 3. cap. 17.

Cras Genium mero
Curabis, & porco bimeſtri.

Lege quæ ibi monet Lambinus *in Commentario pag.* 235. Nec ſolum hominibus ſingulis adjungebant Genios, ſed quoque per gentes & civitates, atque ibidem per montes, valles, convalles, lucos, ſilvas, lacus, paludes, fontes diſtribuebant. Hinc illi tot & tantum multiplicati Dii Topici, Tutelini & Tutanei, quorum hiſtoriam proſequuntur Macrobius *lib. 3. Saturnal, cap.* 4. Cenſorinus *libro de die natali*; Lilius Gyraldus *in Syntagmatis Deorum pag.* 58. *ſeq.* Paulus Merula *lib.* 5. *memorabil cap.* 10 Dan. Heinſius *notis ad Silium Italicum pag.* 120. *ſeqq.* Caſpar

ſpar Barthius *notatis ad Rutilii Itinerarium pag.* 110. *πολιυχὺς θεὺς* vocat Julius Pollux *in Onomaſtico lib.* 1. *cap.* 1. 23. GENIO. LOCI. eſt in plurimis Inſcriptionibus, quas refert Gruterus *in Volumine pag.* 4. 5. 6. 8. 9. Virgilius ait:

> *Frondenti tempora ramo*
> *Implicat, & geniumque loci, primamque Deorum*
> *Tellurem; Nymfas & adhuc ignota precatur*
> *Numina.*

lib. 7. Æneid. Curtius lib. 3. cap. 15. *Patrio more ſacrificium Diis præſidibus loci fecit.* Vocabant alio nomine Lares publicos, ut dicemus *infra cap.* 4. *num.* 3. attamen ſacra illis peracta non erant publica. Ulpiani verba ſunt: *Solent qui liberare locum religione volunt ſacra inde evocare*, l. 8. diſt. 2. de rerum diviſion. lib. 1. D. Ad evocationem Tutelarium Deorum pertinet. ut monet Gothofredus *in notis pag.* 23. & confer Boxhornium *Commentariis ad Plutarchi quæſtiones Romanas pag.* 116. ac quæ nos adducemus *infrà lib.* 3. *cap.* 4. *diſtinct.* 6. Indidem factum eſt, ut cum primum ingrederentur regionem aliquam, ad eamvè ex intervallo reverterentur, religioſè eam ſalutarent. Ovidius:

> *Cadmus agit grates, peregrinæque oſcula terræ.*
> *Figit, & ignotos montes, agrosque ſalutat,*

lib. 5. Metamorph. Servius Flauti in Bacchidibus:

> *Herilis patria ſalve quam ego biennio*
> *Poſtquam hinc in Epheſum abii, conſpicio libens.*

IV. SOL idem eſt qui Apollo, princeps ſiderum & ſupremus apud gentes omnes Deus. *Mithræ* nomine colebant Perſæ, ut teſtantur Strabo *lib.* 15. *Geograph.* Curtius *lib.* 4. *hiſtor.* & Inſcriptiones Romanæ, quas adferunt *Gruterus in Volumine pag.* 33. 34. Pe-

trus Appianus *in Collectaneis pag.* 123. 299. Ægypti vocabant *Horum*, quod eſt Ebræorum אור & Phœnices *Beelſamen.* Statius:

> *Seu te roſeum Titana vocari,*
> *Gentis Achemeniæ ritu, ſeu præſtat Oſirim*
> *Frugiferum, ſeu Perſæi ſub nubibus antri*
> *Indignata ſequi torquentem cornua Mithram,*

lib. 1. Thebaid. Atque ille eſt à quo cognomen accepit Heliogabalus Cæſar, & in cujus honorem fanum condidit in monte Palatino, ut retuli *in Auctariis pag.* 118. 119. Inſcriptio Romana: *Soli. Alagabalo. Iulius. Balbillus. Aquila.* Gruterus in Volumine pag. 32. Plura non addo, cum de Sole omnia planiſſima ſint, Veterumque de illo traditiones aſſervaverit Diodorus Siculus *lib.* 4. *Bibliotb. hiſtor.* Novorum obſervationes collegit ſtudiosè Iohan. Ricciolus *Tom.* 1. *Almageſti novi part.* 1. *lib.* 3.

V. ORCUS ab urgendo eſt dictus, ut putat Varro lib. 4. de LL. Rectius derivatur ab Hebræo ארקא *terra*, Ierem. 10. 11. uti cenſet Iohan. Gerb. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 358. Eſt alio nomine Pluto, filius Saturni, cum fratribus ſuis Univerſi imperium ità obtinuit diviſum, ut Iupiter in cœlis regeret omnia, Neptunus verò in aquis, & Pluto receſſus terræ, nec non Tartara, id eſt, ſeparatas à terris manſiones, acciperet. *Fuſcæ Deus aulæ,* eſt apud Propertium lib. 4. Eleg. 12. Tibullus:

> *Parcite pallentes umbras quicunque tenetis,*
> *Duraque ſortiti tertia regna Dei,*

lib. 3. Eleg. 5. Divitiarum potens, quæ de receſſibus ſubterraneis effodiuntur, malorum irritamenta. Tibullus:

> *Dives in ignavâ luridus Orcus aquâ.*

lib. 3. Eleg. 3. Inſcriptio ad Danubium: *Iovi. Inventori. Diti. Patri. Terræ. matri. detectis. Dac. theſauris. Cæſar. Nerva. Trajanus. Aug. ſac. P.* Gruterus in Volumine pag. 21. num. 8. Inferorum Rector, qui vel Campos Elyſios, vel Acherontem petebant, ubi præmia haberent rectè factorum, vel ſupplicia exantlarent pravè commiſſorum. Necromantes præſtigiis illis nefariis decepit mortales multos, uti hodienum Diabolus allicit Sagas, oſtenſis opibus quas nunquam largitur ſeductis. Quod Manes evocare poſſet fallacibus ſpectris & tempeſtatibus concitis, Summanus vocatus eſt, eique fulgura nocturna adſcripſerunt. Nomen illud eſt apud Varronem *lib. 4. de LL.* Ciceronem *lib. 1. de divina,.* Ovidium *lib. 6. faſtor.* In Siciliâ plurimum verſatus, & fumantis Ætnæ cavernis ſpectra educere ſolitus, perſuaſit incolis, eſſe ibi τὰ ἅδου πύλας, & quoddam ad Inferos oſtium, perinde uti ſeculis Chriſtianis aditum Inferni panderunt ad montem Islandiæ ignivomum Heclam, de quo vide Saxonem Grammaticum *præfat. ad hiſtor. pag.* 4. & Stephanum Iohannis *notis ad h. l. pag.* 24. Conatus ad vitam revocare Proſerpinam filiam Cereris, lacu merſam, fruſtra occepit multa, fecitque fidem fabulæ, quod ipſe virginem raptam in poteſtate ſuâ haberet, neque eam vellet matri reſtituere. Atque idem ille eſt Jupiter Stygius. Inſcriptio Romæ in viâ Flaminiâ: *Iovi. Stygio. Sancto. Sacrum. Sext. Pompejus. Sex. fil. Ocric. Civica. mil. coh. VIII. Præt.* Gruterus in Volumine pag. 23.

Sacra Iovi Stygio quæritè incepta paravi,
Perficere eſt animus,

ait Dido, Virgilius lib. 4. Æneid. Vel Iupiter Magicus:

Hinc

Deripere Lunam vocibus poſſim meis,

lib. 5. Carm. 17. Et lib. 1. Satyrâ 8.

Laneaque effigies erat, altera cerea.

Propertius *lib.* 3. *Eleg.* 4. Ovidius *Epiſtolâ Hipſipiles ad Iaſonem*, & *lib.* 3. *Amor. Eleg.* 6. Theocritus *Idyll.* 2. & exempla recentiſſima apud Simonem Majolum *Tom.* 2. *dier. Canicular. Dialog.* 3. Mart. Delrionem *lib.* 3. *diſquiſition. magic. part.* 1. *quæſt* 4. Ubi effigies nulla adhibebatur, ſupponebant laminas notis quibuſdam imformibus appictas. Eas Feſtus *lib.* 9. *de verborum ſignificat. pag.* 302. (& Gothofredus annotatis ibidem pag. 1745.) vocat *Ipſiplices*, atque ἴυγγες ſunt apud Syneſium locis multis. Sunt à Plutone inventæ etiam Laminæ notis magicis inſcalptæ, Teraphim vocabant Chaldæi & Syri, easque ſacræ literæ tribuunt idolorum cultoribus, Planetariis, Magis, Gen. 31. 19. Judic. 18. 18. Hoſeæ 4. 3. Johannes Seldenus prolixè *Syntagm.* 1. *de Diis Syrorum pag.* 96. *ſeqq.* Erant Vernacula, genii παρέδρου ſacramenta, undè miſeri credebant, quod mira efficere poſſent, arcana perquirendo, futura prædicendo, morbos pellendo, corporis robur adipiſcendo, gratiam hominum ſibi conciliando, Prolixè commemoravimus illa *in Auctariis ad Epitomen pag.* 153. *ſeqq.* & denuò confer Iohannem Seldenum *Syntagm.* 1. *de Diis Syrorum cap.* 1. Iohannem Bodinum *in Dæmonomaniâ lib.* 3. *c.* 3. Iohannem Henricum Urſinum *Exercitationibus de Zoroaſtre & Hermete pag.* 56. *ſeqq.* & pag. 125. ſeqq. Dilherrum *in Diſputat. Philolog. Tom.* 2. *pag.* 345. *ſeqq.* Noverat *Arnobius*: Adverſus ictus noxios & venenatos colubrorum morſus remedia ſæpè conquirimus & protegimus nos laminis, Pſyllis Marſisve vendentibus, aliisque inſtitoribus ac pla-

planis, *lib. 2. adverſ. gentes pag.* 66. Huc facit illud proverbium ἄϊδ@ κυνῆ, *Orci galea*, quod adhibet Plato *lib.* 10. *de Republ* & exponit Zenobius in Collectaneis adagiorum, de illis præſtigiatoribus, qui ope annulorum magicorum inviſibiles evadebant; ut præſentia quidem ipſi accuratè viderent, ſed tamen à nemine viderentur. Exemplo eſt Giges Lydus apud eundem Platonem *lib.* 2. *de Republ.* unde referunt Cicero *lib.* 3. *de Officiis*, Lucianus *in navigio & votis*, Cœlius Rhodiginus *lib.* 3. *Antiq. Lect. cap.* 24. 25. Eodem contendit labor omnis Corneli Agrippæ perverſiſſimo libro *de Occultâ Philoſophiâ*, quo continetur univerſa Theurgia ſacris infernalibus operata, ac deſcribuntur characteres, notæ, figuræ, lituræ, adjurationes, ſtrictūræ, ſpiræ, circuli, è planetarum concurſu deducti; nec non preculæ, cantica, ſacrificia in honorem Saturni & Diabolorum aliorum, (Dii gentium utique dæmonia ſunt, Pſalm. 96. 5.) Nec melior eſt Paracelſus in libris *de Philoſophiâ occultâ* & *de Philoſophiâ magnâ*. Porrò ſunt à Plutone αἱ νεκυομαντεῖαι, quam ſectatur Æneas, Virgilio autore *lib.* 6. *Æneid.* ac proinde ille initio operis deſperatæ impietatis pleni:

Tum Stygio Regi nocturnas inchoat aras,
Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis.

ψυχαγωγίαν à Pompejo ſuſceptam enarrant Lucanus *lib.* 6. *Pharſal.* Uterque multa accepit ab Homero, qui olim Græcâ fide Uliſſis deſcenſum ad inferos deſcripſerat, *lib.* 11. *Odyſſ.* Nec aliter Horatius:

Nec prohibere modò ſimulac vaga Luna decorum
Protulit os, quin oſſa legant, herbasque nocentes.
Vidi egomet nigrâ ſuccinctam vadere pallâ.

Can.

Canidiam pedibus nudis paſſoque capillo,
Cum Saganâ majore ululantem (pallor utraſque
Fecerat horrendas aſpectu) ſcalpere terram
Unguibus & pullam divellere mordicus agnam
Ceperunt, cruor in foſſam confuſus, ut inde
Manes elicerent, animas reſponſa daturas.
Lanea & effigies erat, altera cerea: major
Lanea quæ pœnis compeſceret inferiorem,
Cerea ſuppliciter ſtabat. ſervilibus utque
Iam peritura modis. Hecatem vacat altera, ſævam
Altera Tiſiphonem, ſerpentes atque videres
Infernos errare canes, Lunamque rubentem
Ne foret bis teſtis, poſt magna latere ſepulchra.

Hic plurima obſervabis. Dicit, *ſimul ic vaga Luna*, Sacra horrenda illa fiebant nocte, exemplo Regis Saulis, 1 Samuel. 28. 9. 29. de quo mox plura dicemus. Rurſum Horatius:

Nox & Diana quæ ſilentium regis,
Arcana cum fiunt ſacra,

lib. 5. Carm. 5. Pergit. *oſſa legant.* Nimirum de ſepulchris, ut loco ſuo monebitur, *infrà lib. 4. c. 6. num.* 15. Sequitur, *herbaſque nocentes*: Nimirum, ad Lunæ radios. Itaque Virgilius Bucolicor. 8.

Has herbas, atque hæc Ponto mihi lecta venena
Ipſe dedit Mœris.

Lunæ radios putabant addere poſſe herbis vim aliquam efficaciæ operoſæ, *infrà num.* 8. Nigra palla, nudi pedes, capillus ſparſus ſunt habitus competens ad Deos inferos conciliandos. Pro iiſdem ſunt, in terrâ foſſam ſcalpere, furvam agnam cædere, cruorem derivare in foſſam. Hoſtiæ quæ inferis Diis offerebantur, omnes erant atræ *infrà cap.* 11. *num.* 21. Et in Necromantiâ ſanguis tepidus imprimis adhibebatur, lacte & melle commixtus. Nam

&

& Ulyſſes erro ità agit, docente Homero *lib.* 11. *Odyſſ.* ubi Tireſiam evocat Orco, & de Æneâ luculenter Virgilius *l. d.* Fingebant Dæmones, quod ſanguine miſtas dapes illas manderent, atque inde rogati de futuris reſponſa dabant. Quod præterea, *lanea & cerea effigies erat*, in præcedentibus expoſitum eſt. Hecate eſt dæmonum princeps fœmina, Tiſiphone ejuſdem ſocia Diabola. Aderant ſpectra canum, *infrà num.* 8. Certè etiam hodie ità vagantur terricula ſilveſtria. Illud verò notabile eſt, quod poſt interjecta nonnulla dicit:

Quo pacto alterna loquentes
Umbræ cum Saganâ reſonarent triſte & acutum.

Stridebant potius quàm loquebantur dæmones, τρίζειν vocant Græci, ut productis Autorum locis oſtendit Joh. Scapula in Lexico Græco pag. 1671. *Suetonius* de Nerone Cæſare: Neque tamen ſceleris conſcientiam, quanquam & militum & Senatus populique gratulationibus confirmaretur, aut ſtatim aut nunquam poſteà ferre potuit, ſæpè confeſſus exagitari ſe maternâ ſpecie, verberibus furiarum ac tædis ardentibus. Quin & facto per manes ſacro exorare tentavit, *lib.* 6. *cap.* 34. Saulis necromantia eòdem referri debet. Nam fuiſſe Diabolum, qui Samuelis externam ſpeciem aſſumendo reſponſum dedit, rectè affirmant Tertullianus *libro de animâ cap.* 57. Auguſtinus *libro de octo quæſtionibus ad Dulcitium ſect.* 6. Adverſus quos fruſtrà pertendunt Martinus Delrio *lib.* 2. *Diſquiſition. magic. quæſt.* 26. Caſpar Scottus *in Phyſica Curioſa lib.* 2. *cap.* 25. fuiſſe animam Sancti viri evocatam per artes magicas. Dicit Scottus: (1) *Affirmat Syracides cap.* 46. *quod verus Samuel poſt mortem ſuam vaticinia ediderit.* ℞. Scriptor, vir quidem bonus & eruditus, non

vero Propheta aberravit â recto judicio (2) *Ad literam appellatur Samuel, neque à literâ diſcedendum eſt, cum non ſequitur abſurdum.* Reſp. Samuel vocatur ex opinione Regis, qui talem putabat eſſe: verè accipi non poteſt, quia ſequitur abſurdum, reſpondiſſe Deum per vates ſuos impuræ Sagæ incantamentis perpulſum, cum tamen negetur, voluiſſe Deum reſpondere modo iſto; 1. Samuel. 18. 3. 6. 7. 14. 15. 19. 25. (3) *Impleta ſunt prædicta omnia, nec verò Satanas poterat noviſſe res futuras.* Reſp. Noverat omnino, quatenus ſæpiſſimè prænotionem habet de illis, quæ Deus ſecundum judicia ſua deciſa propediem in rebus humanis exſequi vult, uti exempla manifeſta oſtendunt, 1. Reg. 22. 21. Jobi 1. 6. (4) *Anima illa prodivit ex imperio Dei, non etiam ad Sagæ juſſum.* Reſp. Negant literæ ſacræ, & præmuniunt hanc relationem, *non reſpondebat ei Dominus per Prophetas*, 1. Samuel. 28. 8. (5) *Alias factum eſſe legimus, ut Deus præveniret Magorum incantamenta, videlicet in geſtis Bileami. Numer.* 22. Reſp. Tunc verò nuſquam indicaverat præmittendo quædam, unde ſciri poſſet, velle Deum ab iſto negocio abeſſe. (6) *Noluit Deus per Vatem reſpondere, unde Rex ſolatium haberet, voluit reſpondere ut pœnam ſuam noviſſet.* Reſp. Rex inſtanti prope fato angebatur, & in pœnam delictorum à Deo ſpernebatur. Hoc eſt, quod Græci dicunt νεκυομαντεῖν evocare manes & de futuris eventis conſulere: vetat Deus in Lege Moſis, Levit. 20. 27. Deut. 18. 10. 11. & repetita interdicta ſunt Eſai. 8. 19. cap. 65. 4. Saulo denique capite conſtitit, 1. Chron. 10. 13. 14. De quo plura legantur in *Diſputatione noſtrâ Wittebergenſi de Reſurrectione mortuorum diſt.* 31. 32. *ſeqq.* & confer Bernhardum Waldſmid Tractatu *de Pythoniſſâ Endoreâ*, Johannem

Rainoldum *in Cenſura prælect. 75. ſeqq.* Multa jactabant veteres Magi, quod Lunam ut deſcenderent, ſtellas ut deciderent, terram ut moveretur, cœlum ut quieſceret, ſolem ut obſcuraretur, mortuos ut reſurgerent, beſtias ut furorem deponerent, cogere poſſent, quodque imbres, tempeſtates, procellas commoverent pro lubitu. Tibullus:

Hanc ego de cœlo ducentem ſidera vidi,
Fluminis hæc rapidi carmine vertit iter.
Hæc cantu finditque ſolum, maneſque ſepulchris
Elicit & tepido devocat oſſa rogo.
Jam ciet infernas magico ſtridore catervas.
Iam jubet aſperſas lacte referre pedem.
Cum libet, hæc triſti depellit nubila cœlo,
Cum lubet, æſtivo convocat orbe nives.

lib. 1. Eleg. 2. De Orpheo prodit Horatius:

Unde vocalem temerè inſecutæ
Orphea ſilvæ,
Arte maternà rapidos morantem
Fluminum lapſus, celereſque ventos.
Blandum & auritas fidibus canoris
Ducere quercus,

lib. 1. Carm. 12. Et de eodem Propertius:

Orphea detinuiſſe feras, & concita dicunt
Flumina Threiciâ detinuiſſe lyrâ,

lib. 3. Eleg. 1. Atqui Orpheus ille Magus fuit, ut refert Pauſanias *in Eliacis*. Nam quod eum Gabriel Naudæus *Apologià pro Viris Magiæ vitio infectis*, ab hoc crimine liberare vult, fruſtrâ ſanè eſt. Magum fuiſſe comprobat Necromantia, quam peragit apud Virgilium *lib.* 4. *Georgic.* & Ovidium *lib.* 10 *Metamorph.* De imbribus & procellis, Sagarum ope, (quæ in Norvegiâ, Biarmiâ, Finnopia,

Lappiâ

Lappiâ plurimæ ſemper fuerunt) eductis teſtantur Saxo Grammaticus *lib.* 1. *hiſtor. pag.* 17. & Stephanus Johannis *in notis pag.* 57. Sed in his quædam verè magica, id eſt deceptoria ſunt. Cœlo devocare ſidera, fluminis curſum retroagere, mortuos excitare, terram convellere, nec in Diaboli poteſtate eſt, nec in Sagæ. Eludunt oculos fallaci ſpecie, & ſpectra pro mortuis obtrudunt. Ventos & imbres producit cogendo aërem in nubes, quia princeps aëris eſt, Epheſ. 6. 12. De negocio toto prolixius docent Pererius *Diſputat.* 4. *ad Exod.* 7. Delrio *lib.* 2. *Diſquiſition. Magicar. quæſt.* 10. *ſeqq* Bodinus *lib.* 2. *Dæmonom. cap.* 8. Remigius *in Dæmonolatriâ lib.* 1. *cap.* 22. Albericus Gentilis *commentario ad Titulum de Mathematicis & maleficis pag.* 51. *ſeqq.* Caſpar Scottus *in Phyſicâ curioſâ lib.* 1. *cap.* 19. 20. *ſeqq. itemque cap.* 34. 35. Poſtremo Lemures ſunt à Plutone manium domino, quos efficere terricula nocturna, credebant Veteres. Tantum quod Epicurei negabant, Lemures ſive Genios eſſe, quorum rationes aſſervavit Lucretius *lib.* 4. *de naturâ rerum*, Brutus Academicus non ſine præſenti angore animi exponebat Caſſio Epicureo, amico ſuo, quod Lemures vidiſſet, ac Caſſius quidem volebat ei hunc mentis ſcrupulum eximere, vanos perterriti animi conceptus eſſe dictitans, ut refert Plutarchus *in vitâ Bruti pag.* 400. & confer Florum *lib.* 4. *hiſtor. Rom. cap.* 7.

VI. LIBER Pater dictus honorario cognomine apud Gruterum *in Volum. Inſcription. pag.* 66. 67. Horatius:

Ornatus viridi tempora pampino
Liber,

lib. 4. Carm. 8. Nomen Siculum eſt, τὸ λιβερὸν verò

 eſt

eſt idem quod *σκοτεινὸν*, *filius noctis ac Erebi*, uti exponit Heinſius *in Crepundiis Silianis pag.* 4. Rectius multò, quàm cum Angelus Decembrius *lib.* 4. *de re literariâ pag.* 341. vult Latinum nomen eſſe, *quod Bacchi ſacra liberarent animas à peccatis.* Erat Jovis filius è Semele. *Thebanæque Semelæ puer*, eſt apud Horatium *lib.* 1. *Carm.* 19. Eratque illa filia Cadmi Phœnicis Thebarum conditoris, & qui literas Orientalium per Joniam & Græciam docuit. *Bacchum* aliàs vocabant, & *Iacchum.* Vero nomine eſt *Diònyſius*, à Patre qui erat *ὁ διὸς* & quoque à matre, quæ erat *ἡ νύσα.* Nam quod Plato *in Cratylo* hoc ἔτυμον affert, *ὁ διόνυσος εἴη ἂν διδοὺς τὸ οἶνον* alluſivum eſt. Navibus à patre acceptis & cum exercitu ingreſſus Ægyptum, Principem ejus gentis ſeſe conſtituit, belliſque progreſſus Aſiæ & Africæ partes meliores domuit ut peculiari opere *τῶν διονυσιακῶν* proſequitur Nonnus Panopolitanus. Virgilius:

Nec qui pampineis victor juga flectit habenis
Liber, agens celſo Nyſæ de vertice tigres,

lib. 6. Æneid. Devicit Indos, itaque memoria Regis ejus celebris erat in gentibus illis; cum Alexander Macedo adeſſet Orientis triumphator, Curtius *lib.* 7. 8. 9. Vineas excolere docuit & ceriviſiam coquere. Tibullus lib. 2. Eleg. 3.

At tu Bacche tener, jucundæ conſitor uvæ.

Uvæ commentorem appellat Ovidius lib. 3. faſtor. & *Vini repertorem* Rutilius Numantianus lib. 1. Itinerarii num. 69. Similiter Virgilius:

Huc Pater ò Lenæe veni,

lib. 2 Georgic. Lenæus ideò, quod *τῶν ληνῶν ἐπιστάτης*, torcularium inventor eſſet. Virgilius:

Lenæum libat honorem,

lib.

lib. 4. Æneid. Vinum περιφράζει, eodemque ſenſu *munera Liberi* dixit Horatius lib. 1. Carm. 18. Vitis ſacra Baccho, uti probant Johan. Meurſius *in Arboreto ſacro lib.* 2. *cap.* 3. Johan. Baptiſta Porta *in Villâ lib.* 7. *cap.* 1. Cœterum non bellator ſolum, verum etiam Magus ac præſtigiator, uti omnes fere Dii gentilium. Horatius lib. 2. Carm. 19. recenſet Bacchi laudes & miracula:

Vinique fontem, lactis & uberes
Cantare rivos: atque truncis
Lapſa cavis iterare mella.

Similia prodit Euripides in Bacchis, ficta verò eſſe, dubitat nemo. aut ſaltem expreſſa de Moſis rebus geſtis, & Canaanis terrâ, quæ lacte & melle fluebat, Numer. 13. 18. 19. Deuter. 8. 7. cap. 11. 10. Ezech. 20. 6. Ejusdem ſunt generis, quæ ſequuntur:

Tu flectis amnes, tu mare barbarum.

Nam hoc quoque alludit ad Moſis tranſitum per mare Erythræum, Exodi 14. 16. Et indidem ſunt, quæ ſequuntur:

Tu ſeparatis uvidus in jugis,
Nodo coherces viperino
Biſtonidum ſine fraude crines.

De ſerpentibus ignitis pœnæ loco immiſſis, & horum depulſore, ſerpente æneo in haſtili appenſo, omnia illa valent, Numer. 21. 6. Nec aliunde iſta:

Tu cum parentis regna per arduum
Cohors gigantum ſcanderet impia,
Rhœcum retorſiſti leonis
Unguibus, horribilique mala,

 Cæſo

Cæſos gigantes à Moſe novimus & inter eos O-gum Baſanis Principem; familiæ giganteæ, Deut. 3. 11. Denique:

Te vidit inſons Cerberus aureo
Cornu decorum.

Forte, quod radii in facie Moſis relucentes, fabulam de cornuto Moſe extulerint; uti eſt *infra cap.* 7. *num.* 12. ταυρόκερως & κισσοφόρος Bacchus celebratur ab Euripide *in Bacchis* & Orpheo *in hymnis pag.* 140. De ebriorum conceptis moraliter exponunt Joach. Camerarius *in quæſitis promiſcuis pag.* 133. Philip. Camerarius *lib.* 1 *horar. ſucciſiv. cap.* 92. Multa in hunc ſenſum adfert Horatius lib. 3. Carm. 21. ubi ſunt vini laudes:

Et addis cornua pauperi.

Ovidius lib. 1. de arte amandi:

Tunc pauper cornua ſumit.

Sacra ejus temulenta apud Thraces promulgavit Orpheus Ægyptiorum annis multis domeſticus, ipſe demum victima in ſacris illis factus eſt, ab inſeſſis à dæmone fœminis diſcerptus, ut narrant Virgilius *lib.* 4 *Georg.* Ovidius *lib.* 11. *Metamorph.* & adde Cœlium Rhodig. *lib.* 10. *Lect. Antiq. cap.* 23. Lilium Gyraldum *in hiſtor. Deor. Dial.* 2. Johan. Meurſium *in Græciâ feriatâ.* Hic idem eſt Jupiter Sabazius, de quo meminerunt Valerius Maximus *lib.* 1. *cap.* 3. *num.* 2. & Romanæ Inſcriptiones, quas allegant Stephanus Pighius *notis ad h. l. pag.* 6. Gruterus in Volumine *pag.* 22. P. Appianus in Collectaneis *pag.* 174. 247. Ludovicus Carrion *lib.* 2. *Emendationum cap.* 11. Elmenhorſtius *notis ad Arnobium lib.* 5. *pag.* 167. Σαβάζειν barbarum eſt, *cum ululatu graſſari*, ut exponit Ariſtophanes *in Lyſiſtra-*

tâ,

tà, & ſequitur Iohan. Scapula *in Lexico Græco pag.* 1441. Erat hoc perpetuum in inſanis & minus ſobriis ſacris Bacchi, teſte vel uno Horatio *lib.* 3. *Carm.* 25. Noverat Plutarchus *lib.* 4. *συμποσίακ. num* 5. ſed minus verè auguratur, quod Iudæi cultores Bacchi eſſent, colendo Sabbatha. Nec enim *σαββά-ζειν* eſt *feriari Sabbathum*, de cujus ortu uſuque multò aliter nos informant ſacræ literæ, Geneſ. 2. 2. Exodi 12. 2. Aberrant illi etiam qui Sabazium deducunt ab Hebræorum *Sabaoth*, cum Antonio Thyſio *notis ad Valer. Max. pag.* 41. Iohanne Seldeno *de Diis Syrorum Syntagm. prolegom. pag.* 32. Eliâ Schedio *libro de Diis Germanorum pag.* 233

VII. TELLUS (alio nomine Veſta priſca, Rhea, Opis, Cybele, Bona Dea, Magna Deorum mater, ut plurimæ Inſcriptiones teſtantur apud Ianum Gruterum *in Volumine pag.* 27. 28. 29. 30. 31.) Saturni uxor erat, cum quo ab oriente profecta, in Cretam venit. Virgilius:

Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque æra;
Idæumque nemus, hinc fida ſilentia ſacris,
Et juncti currum dominæ ſubjêre leones;

lib 3. Æneid Venit quoque in Latium, & paſſim inſtituit raucos tubarum, tympanorum, nolarum, cymbalorum, ac tibiarum ſonitus. Virgilius:

Tinnitusque cie & matris quate cymbala circum

lib. 4. Georg. Et lib. 9 Æneid.

Tympana vos buxusque vocat Berecynthia matris Idææ.

Et in Ciri:

Iſtave barbarico Cibeles antiſtita buxo
Infelix virgo totâ bacchatur in urbe.

Propertius lib. 3. Eleg. 15.

Dea magna Cybele
Tundet ad Idæos cymbala rauca choros.

Adjunxit choreas, cum in ſacris, tum in conventibus promiſcuis ad recreandos animos collectis. De Choreis diligenter pertractavit Cœlius Rhodiginus lib. 3. Antiq. Lect. cap. 3. 4. *Ambubajarum collegia* vocat Horatius lib. 1. Sat. 2. ubi Acron vetus Scoliaſtes: *Ambubajæ dicuntur mulieres tibicinæ linguâ Syrorum, etenim Syris tibia vel Symphonia dicitur Ambubaja*, Syri אנבוביא appellant τὺς ἀυλητάς. Iuvenalis:

Jam pridem Syrus in Tyberim defluxit Orontes,
Et linguam & mores, & cum tibicine chordas
Obliquas, nec non gentilia tympana ſecum
Vexit,

Satyrâ 3. Hæc vocis originatio unice vera eſt, licet negare velint Turnebus *lib.* 11. *Adverſarior. cap.* 23. Torrentius *notis ad Suetonium l. d.* ubi contendunt, quod ſit Latinum vocabulum, *circum Bajas, ambu valet circum, in Baiis converſabantur laſcivæ mulierculæ, aderantque ibi frequentes in lavacris homines delicati, unde Romam adductæ nomen à primo originis loco acceperunt.* Alia quædam convectat Lambinus *commentar. ad h. l. pag.* 24. Sed non eſt opus ambagibus ullis. אנבוביא de muſicis organis adhibet Targum Geneſ. 4. 21. Jobi 21. 12. Et verò quemadmodum Syri vocabulum eo ſenſu ad Tyrrhenos & vicinos Latinos communicaverunt, ità ipſi à Græcis acceperunt re & verbo Peſanterim, de quo eſt *ſuprà cap.* 1. *num.* 21. Virgilius in Ciri:

Non arguta ſonant tenui pſalteria chordâ.

Et adde Caſaubonum *notis ad Athenæum lib.* 4. *pag.* 315.

315. Miniſteria Ambubajarum narrat Suetonius lib. 6. cap. 27. ubi vide eundem Caſaubonum *in notis pag.* 591. & confer Johan. Gerh. Voſſium *in Lexico Etymologico pag.* 23. *&* 455. Sane hæc talia dudum in Oriente, etiam ante Priſci Ogygis diluvium exſtiterunt, cum Jubale & Jabale, Geneſ. 4. 21. Phryges cumprimis eam honoribus affecerunt, apud quos nobilis juvenis Atys dementatus veneficiis, amore ejus exarſit, nec tamen potitus & in furorem prorſus actus virilia ſibi exſecuit, uti produnt Catullus *Epigram.* 59. Ovidius *lib.* 10. *Metamorph.* Plinius *lib.* 35. *cap.* 12. Ejus exemplo deinceps uſi Rheæ ſacerdotes omnes (quos Corybantas & Gallantes vocabant) caſtrabant ſeipſos, inſaniente ferè Diabolo circà ſacra profana. Silius Italicus lib. 17.

Circum arguta cavis tinnitibus æra, ſimulque
Certabant rauco reſonantia tympana pulſu,
Semivirique chori.

Claudianus lib. 1. in Eutropium,

Vel ſi ſacra placent, habeas pro Marte Cybelen,
Rauca Celenæos ad tympana diſce furores,
Cymbala ferre licet, pectusque illidere pinu,
Sanguineosque rotat crines.

Sanguineos, id eſt, cruentos. Perinde uti Lucanus lib. 1.

Cecinère Deos, crinemque rotantes
Sanguinei populis ulularunt triſtia Galli.

Ità emendat Grotius notis ad h. l. pag. 42. Cruentabant ſemet, ferro ancipiti ſecando brachia, teſte Apulejo *lib.* 8. *de aſino aureo.* Et flagris incuſſis deſtringebant cutem, ut vulneribus ſaucia ac tumoribus obſita eſſet. Martialis:

Juro per Syrios tibi tumores,

Iuro per Berecynthios furores,

lib. 4. Epigram. 43. (& ibidem Ramireſius in commentario pag. 136. Screvelius in notis pag. 239. 240. Philippus Beroaldus in Annotatis variis pag. 105.) Rurſum lib. 11. Epigram. 85.

Alba minus ſævis lacerantur brachia cultris,
Cum furit ad Phrygios enthea turba modos.

Inde eſt, quod *ſemivirum comitatum* probroſo nomine appellat Jarbas apud Virgilium lib. 4. Æneid. & *eviratos* Arnobius lib. 5. adv. gentes. Diſertè Valerius Maximus: *Genucius quidam matris magnæ Gallus.* Et deinde: *Quod diceret Genucium amputatis ſui ipſius ſponte genitalibus corporis partibus, neque virorum neque mulierum loco haberi debere*, lib. 7 cap. 7. num. 6. Inſcriptio Romana: *C. Camerius. Creſcens. Archigallus. matris. Deûm. magnæ. Ideæ. &. Attis. populi Romani. vivus. ſibi fecit. &. C. Camerio. Eucratiano. lib. ſuo. cæteris. autem. libertis. utriusque. ſexus. loca. ſingula. ſepulturæ. causâ. H. M. H. E. N. S.* Gruterus in Volumine pag. 308. Petrus Appianus in Collectaneis pag. 263. Juvenalis:

Ecce furentis
Bellonæ, matrisque Deûm chorus intrat, & ingens
Semivir obſcœno facies reverenda minori,
Mollia qui ruptâ ſecuit genitalia teſtâ,

Sat. 6. Semivir, id eſt, exſectus. Cœtera σαλυεικῶς, Nam ſolam habebant caudam eamque flaccidam, teſtibus ablatis. Et quod dicit, *ſecuit genitalia teſtâ*, eò referri debet, quod ſilices inveniantur locis illis adinſtar cultri ſecantes. *Samiâ teſtâ*, Martialis lib. 3. Epigram. 81. ait, ubi ad negocium præſens alluſit. Expreſsè Catullus:

Devolvit ipſe acuto ſibi pondera ſilice.

Pondera ſunt teſtes cum ſacco, & aptè *ſilice*, ut

pau-

paulò ante diximus. Ejuſmodi ſilices apud Indos Occidentales viderunt Hiſpani, teſte Simone Majolo *Tom. 1. Dierum canicular. fol.* 531. Nam gens iſta ferri uſum ignorabat, lapidibus verò illis ſcindebat & ſecabat. Variant tamen Poëtæ, & *ferrum* obtrudunt. Juvenalis Sat. 2.

> *Phrygio quos tempus erat jam*
> *More ſupervacuam cultris abſcindere carnem.*

Ferrum eſt apud Martialem lib. 2. Epigram. 45. & *acutâ falce*, apud eundem lib. 3. Epigram. 24. Conſtat, quod utroque modo fieri potuerit. Judæi novaculam hodiè adhibent in circumciſione, ut notat Munſterus ad cap. 4. Exod. De iiſdem Petronius:

> *Ni tamen & ferro ſucciderit inguinis oram,*

in Satyrico pag. 248. Olim erat culter lapidius, Exodi 4. 25. Joſuæ 5. 2. & Andreas Maſius *commentario ad l. h.* Quanquam refragentur Chriſt. Becmannus *libro de Originibus LL. pag.* 590. 591. Maldonatus *Tom. 1. Controverſiar. Theolog pag.* 35.

VIII. LUNA eadem eſt quæ Diana & Proſerpina, itaque Diana pingebatur manu ferens ardentes faces, matris Cereris exemplo, & Lunam vel infrà vel ſuprà ſe habens, uti oſtendunt Abrahamus Gorlæus in *Theſauro numiſmatum Tab.* 39. *num.* 3. 4. 5. Job. Jac. Chiffletius *in deſcriptione Veſontionis part.* 1. *cap.* 23. Sæpè etiam Iuno erat. Virgilius lib. 1. Æneid.

> *Urbs antiqua fuit, Tyrij tenuêre coloni:*
> *Carthago, Italiam contrà, Tiberinaque longè*
> *Oſtia, dives opum, ſtudiiſque aſperrima belli,*
> *Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam,*
> *Poſthabita coluiſſe Samo.*

Inſcriptio Veronenſis: *Iunoni. Lunæ. Reginæ. ſacrum*

P. Vi.

P. *Vitullius. Philologus.* Gruterus in Volumine Inſcriptionum pag. 25. Tyriorum & Phœnicum aliorum Numina erant Beelſamen, (qui eſt Sol vel Iupiter Aſſyrius) & Aſtarthe, (quæ eſt Iuno vel Luna.) Tyrii enim ſunt a Sidoniis, autore Iuſtino lib. 18. Sidon verò Chanaanis filius Phœnicum progenitoris, *Geneſ.* 10. 15. 1. *Chronic.* 1. 13. Ut hoc addam, Iuſtinus diligenter Phœnicum origines prodidit; quocum confer Strabonem lib. 16. Geograph. Pomponium Melam lib. 1. Quod dicit, *illos primum habitaviſſe ad ſtagnum Aſſyrium*, de lacu Geneſareth intelligi debet. Pergit, *conditam urbem ab ubertate piſcium Sidona appellatam eſſe, nam piſcem Phœnices Sidona vocant.* Atque in Phœnicum linguâ tale aliquid eſt, nam ציד eſt *piſcis*, unde celebris ad Galilæum mare ſita urbs *Bethſaida* habet nomen, quod ibi copioſa eſſet piſcatio בית־צידה Non ſatis benè Georgius Hornius: *Sidonis urbem Iuſtinus à piſcium copiâ dictam eſſe vult, ignarus ſcilicet, à primogenito Chananæi filio. cui hoc nomen erat, conditam*, notis ad Sulpicium Severum pag. 220. Utrumque ſanè verum eſt, quia etiam Zidon erat proprium nomen conditoris, ut ſacræ literæ affirmant. Subjungit, *poſt multos deinde annos à Rege Aſcaloniorum expugnati, navibus appulſi, Tyron urbem ante annum Trojanæ cladis condiderunt.* Aſcalonii ſunt Palæſtini vel Allophyli in maritimis Phœniciæ locis ſemper potentes. Ioſu. 13. 3. Iudic. 3. 1. Denique, *Perſarum bellis diu variè que fatigati, victores quidem fuerunt.* Hoc referri debet ad Salmanaſſaris & Nebucadneſaris expeditiones, de quibus prædicta continentur in ſacris literis, Eſaiæ. 23. 1. ſeqq. Ierem. 25. 22. cap. 27. 3. cap. 47. 4. Ezechiel. 26. 2. ſeqq. cap. 27. 1. ſeq. & meminit Ioſephus *lib.* 9. *&* 10. *Antiquitat.* Redeamus ad Lunam & Proſerpinam, quæ

à Ne-

à Necromantâ Plutone ſollicitata poſt mortem, ut redire vellet, cumque labor ille fruſtrà eſſet, ut matris dolor alleviaretur, in ſidus terris proximum relata eſt. Lunam in ordine Planetarum eſſe viciniſſimam terris, conſtat per confeſſionem Aſtronomorum omnium, uti docent Phil. Lansbergius *in Uranometriâ lib.* 1. *cap.* 1. Hevelius *in Selenographicis pag.* 202. *ſeqq.* Andreas Argolus *lib.* 1. *Aſtronom. cap.* 9. Paulus Merula *in Coſmographiâ part.* 1. *lib.* 2. *cap.* 27. Adeòque tempus illud ei attributum eſt, quo liberius vagantur ſpectra, & Veratrices, ſagæ, maniumque evocatores illuſionibus operam navant. Lunæ perinde ut Plutoni ſacra Cocytia fiebant. Horatius:

Nox & Diana quæ ſilentium regis,
Arcana cum fiunt ſacra,

lib. 5. Carm. 5. Tibullus:

Vota novem Triviæ nocte ſilente dedi,

lib. 1. Eleg. 5. Ità emendat Scaliger *in notis pag.* 116. Quod enim vulgò cum Iano Gebhardo legitur, *vota novem veneri*, impertinens eſt; nec enim Veneria, ſed Cocytia ſacra ſint, quorum ritum ac cauſam vide in iis quæ deſcripſimus *ſuprà num.* 5. Et in ſacris Acheruntiсis capiebantur herbæ ad Lunæ radios defectæ, quia credebant Lunam præeſſe veneficiis, ac ſpumâ quadam, cumprimis deliquiorum tempore, ità herbas inficere, ut eò magis nocere poſſent. Virgilius:

Falcibus & meſſæ ad Lunam quæruntur ahenis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni,

lib. 4. Æneid. De quâ re hinc inde obſerves plurima, cumprimus quod prædicarent Sagæ, tantã eſſe vim carminum feralium, ut cœlo poſſent detra-

trahere Lunam, involvere nubibus, inducere lucis defectum. Tibulli & Horatii verba adducta vide *ſupra num.* 5. Enothea apud Petronium Arbitrum:

Lunæ deſcendit imago
Carminibus deducta meis,

pag. 187. Satyrici. Ovidius:

Mater erat Mycale quam deduxiſſe canendo
Sæpe reluctantis conſtabat cornua Lunæ.

lib. 12. Metamorph. Propertius:

Audax cantatæ leges imponere Lunæ.

lib. 4. Eleg. 5. Virgilius:

Carmina vel cælo poſſunt deducere Lunam,

Bucolic. 8. Claudianus:

Novis quo Theſſalia cantu
Eripiat Lunare jubar,

lib. 1. in Ruffin. Iterum Ovidius:

Cantatis Luna laborat equis,

lib. 2. Amor. Eleg. 5. Et Horatius:

Quæ ſidera excantata voce Theſſalà
Lunamque cælo deripit,

lib. 5. Carm. 5. Martialis:

Quæ nunc Theſſalico Lunam deducere rhombo?

lib. 9. Carm. 30. Rhombum præter alia in negociis magicis adhibebant. Horatius lib. 5. Carm. 17.

Canidia parce vocibus tandem ſacris,
Citumque retrò volve, volve turbinem.

Voces ſacræ ſunt ἐπῳδαὶ vel carmina incantatoria, & turbo eſt rhombus magicus, de quo etiam Propertius agit lib. 3. Eleg. 5.

Sta-

Staminea rhombi ducitur ille rotâ,

Ovidius lib. 1. Amor. Eleg. 8.

Scit benè quid gramen, quid torto concita rhombo
Licia, quid valeat virus amantis equæ?

ῥύμβος χάλκεος eſt in Pharmaceutriâ Theocriti. Proinde, ut iſtis Lunæ laboribus adverſum noxios Sagarum cantus opem ferrent alii, *æra auxiliaria* (uti vocant Ovidius lib. 4. Metamorph. Statius lib. 6. Thebaid.) adhibebant, cymbala pulſando, tubas & cornua inflando, per quæ à veneficiis liberarentur. Juvenalis:

Tot pariter pelves & tintinnabula dicas
Pulſari, jam nemo tubas atque æra fatiget,
Una laboranti poterit ſuccurrere Lunæ,

Sat. 6. Mantilius,

Te teſtem dat Luna ſui glomerabilis orbis,
Quæ cum merſa nigris per noctem deficit umbris,
Non omnes pariter confundit ſidere gentes.,
Sed prius Eoæ quærunt tua lumina gentes &c.
Seraque in extremis quatiuntur gentibus æra,

lib. 1. pag. 8. Aſtronomicor. Tibullus:

Cantus & à cœlo Lunam deducere tentat,
Et faceret, ſi non æra repulſa ſonant,

lib. 1. Eleg. 9. *Æra repulſa*, id eſt, pelves concrepantes. Paſſeratius emendat, *æra recurva*, & exponit de cornibus, verum hoc recte improbat Ianus Gebhardus *animadverſ. ad Tibullum pag.* 59. 60. Martialis:

Dicet quot æra verberent manus urbis
Cum ſecta Colcho Luna vapulat rhombo,

lib. 12. Carm. 57. Exempla vanæ religionis proferunt Livius lib. 26. Plutarchus *in vitâ Pauli Æmylii*

iij, Tacitus *lib. 1. Annal. cap.* 28. Quem morem ad ſacra Chriſtiana converſi licet, non intermiſerunt, adeò ille animos hominum occupaverat, igitur *Maximus Taurinenſis* Epiſcopus ſeriò culpat, *ſermone 72. de Defectu Lunæ.* Duratque hodienum apud incolas Moluccarum, ut de his teſtantur Levinus Hulſius *in Navigationibus cap.* 30. Iſaacus Pontanus *in deſcript. Amſterodami lib. 2. cap.* 24. Nimirum rudi adhuc ævo, cum doctrina de motu & affectionibus ſiderum in vulgus haud ità nota erat, Sapientibus tantum cognita, qui non propalabant, ut ſuperſtitioni precium ſuum eſſet. Monent Curtius *lib. 4. hiſtor. cap.* 24. Daniel Heinſius *notis ad Silium Italicum pag.* 90. 91. Scribit verò *Natalis Comes*, errorem eſſe ortum inde quod Magi adhiberent ſpecula rotunda in deliquiorum tempore, quibus certo artificio conſtructis oſtenderint Lunæ defectus, & vulgo perſuaſerint, ab ipſis deliquia eſſe, quomodò alias ſpecula fabricari poſſint, quæ ad Lunæ radios expoſita monſtrent è vicinis locis res geſtas, autore Cornelio Agrippâ in Philoſophiâ occultâ. *lib. 4. Mythologiæ pag.* 252. 253. Quod de Lunæ defectu res ſit meris præſtigiis obnoxia, veriſſimum eſt, neque aliquid poteſtatis habet Dæmon in obſcurandâ illa. De ſpeculis magicis eſt res impoſtoria, & à geniis omnia illa efficiuntur, malis verò, quorum fidus diſcipulus *Cornelius Agrippa*, ut cum animæ ſuæ damno latere poſſet, obtendebat nugas Planetariorum vaniſſimas *lib. 1. de Philoſophiâ occultâ cap.* 6. Refutant & damnant impias nugas Athanaſius Kircherus *Arte magnâ Lucis & Umbræ lib.* 10. *cap.* 1. Caſpar Scottus *in Magiâ univerſali Naturæ & Artis part. 1. pag.* 438. *ſeqq.* De toto Eclipſeon negocio vide Argolum *in Tabb. ſecundorum mobilium cap.* 16. *ſeqq.* Johan. Keplerum *in*

Epitome Aſtronomiæ Copernicanæ lib 6 pag. 857.*ſeqq.* Joh. Hevelium *in Selenographiâ pag.* 451. *ſeqq.* Ricciolum *in Almageſto novo Tom.* 1. *part.* 1. *lib.* 5. *cap.* 1. *ſeq.* Laurentium Eichſtadium *part.* 2. *Ephemerid. novar. pag.* 221. *ſeq.*

Cap. III.

De Diis Indigetibus & Semonibus.

I.

TErtio loco ſuccedunt *Dij Indigetes* (οἱ ἐνναέται θεοὶ, ψυχαὶ καμόντων, ἡρώων, ait Apollonius *lib.* 2. *Argonauticor.*) uti ſunt Hercules, Caſtor & Pollux, Æſculapius, Quirinus. Et locus quartus eſt *Deorum Semonum:* Vertumni ac Priapi, de quibus meminit Juſtus Lipſius *lib.* 2. *Antiquar. Lection. cap.* 18. Hi ipſi cum Indigetes tum Semones aliis nominibus ſunt *Cabiri* & *Curetes*, velut Deorum miniſtri & apparitores. Ad eoſdem refertur GANIMEDES Catimitus, *Deorum pocillator*, uti eum vocat Apulejus *lib.* 6. *Metamorph. pag.* 179. Iupiter rapuit puerum & in aulâ ſua ad miniſteria ingenua adhibuit. In Catalectis Phallicis:

Raptus ab alite ſacrâ
Miſcet amatori pocula grata ſuo.

Virgilius:

Rapti Ganimedis honores,

lib. 1. Æneid. Idem lib. 5. Æneid.

Intextusque puer frondoſâ regius Idâ,
Veloces jaculo cervos, curſuque fatigat
Acer, anhelanti ſimilis, quem præpes ab Idâ

G Sub-

Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.

Erat Phrygum Regis Trois filius, quem piratæ avexerant & Iovi donaverant. Horatius lib. 30. Carm. 20.

Aut aquoſâ raptus ab Idâ.

Lib. 4. Carm. 4.

Qualem miniſtrum fulminis alitem.
Cui Rex Deorum regnum in aves vagas
Permiſit expertus fidelem
Iupiter in Ganimede flavo.

Plura narrat Ovidius lib. 10. Metam. Suos enim Deos cibo & potu indigere, fatebantur ultrò.

II. HERCULES Jovis & Alcumenæ filius à Græcis proditus, qui omnium gentium heroës ſibi adſcribunt obſtinatâ aliquâ φιλαυτίᾳ adducti: Africanus erat, ut veriſſimè Pauſanias *in Phocicis* refert, incolatu videlicet, nam ortu erat è Phœnicum populis. *Luſtrator orbis, purgator terrarum, gentium domitor*, ait Apulejus *in Apolog.* 288. Celebris fortitudine bellicâ. Horatius:

Sic Iovis intereſt
Optatis epulis impiger Hercules,

lib. 4. Carm. 8. Eòque celebrior, quoniam latrocinia de plurimis locis Africæ, Hiſpaniæ, Italiæ, Galliæ, Græciæ expurgavit, manſuetioremque vivendi rationem incolis perſuaſit. Ab eo ſunt Columnæ Herculis in freto cognomini, quod nunc eſt Gibraltar, ioque meditullio Gadium exſtant hodienum vetuſti ædificii reliquiæ, Torres di Hercoles dictæ, uti ſcribit Abraham Ortelius in *Theſauro Geographico.* Quod Hercules iſto Gadium loco habuerit olim delubrum, ubi Phœnicum ritu (non etiam

etiam Græcanico) colebatur, produnt Strabo, Plinius, Silius Italicus *lib.* 3. Pomponius Mela *lib.* 3. Livius *lib.* 21. Suetonius *lib.* 1. *cap.* 7. & de Gadibus plura etiam videris apud Philoſtratum *lib.* 4. *de vitâ Apollonij*, Heidmannum *in Europâ cap.* 3. *ſect.* 104. *ſeqq.* Petrum Bertium *in Tabb. Contractis lib.* 4. *pag.* 171. 172. Gades erant extremus noti apud Veteres Orbis terminus, dicente Solino *in Polyhiſtore cap.* 26. Et Pindarus locis multis, gloriam virorum illuſtrium ad ultimos mundi fines propagatam eſſe, canit, nec ulterius efferri potuiſſe ἅπτεται οἴκοθεν ἡρακλέος σταλᾶν *Olympior. carm.* 3. Hucusque profectus Hercules rerum geſtarum gloriâ orbem terrarum implevit. *Heros*, *Defenſor*, *Triumphator*, *Pacifer*, in nummis & Inſcriptionibus antiquis cognominatur, uti referunt Gruterus *in Volumine pag.* 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. Petrus Appianus *in Collectaneis pag.* 216. 217. 299. 396. Elmenhorſtius *notis ad Arnobium lib.* 3. *pag.* 144. Johan. Jacobus Boilardus *part.* 3. *fol.* 103. *Antiq.* Eum non rectè Bodinus *in Methodo hiſtor. pag.* 426. conſtituit *Principem latronum*, & rectius multò popularis hujus Stephanus Forcatulus *lib.* 1. *de Philoſophiâ & imperio Gallorum pag.* 61. *ſeq.* commendat ob fortitudinis laudem & juſtitiæ amorem, *quique ornamentum non vulgare Gallorum genti attulerit.* Nam filium ſuum Galatheum illis Regem præfecit. Sanè erat hoſtis latronum, Geryonas cumprimis, Stymphalidas, Cerberum, Centauros, Cacum, Antæum, Buſiridem, Typhonem, evertit, latronum ductores & vicinorum deprædatores. De Caco vide multis Virgilium *lib.* 8. *Æneid*, Propertium *lib.* 4. *Eleg.* 10. Ovidium *lib.* 1. *faſtor.* Quod Trojanorum pecora abegerit præmium laboris erat, non verò ſpolium. Duodecim ejus labores è Catalectis Virgilii, ſal-

tim noti ſunt. Breviter illos proponit Martialis *libro ſpectaculorum Epigram.* 27. & *lib.* 5. *Epigram.* 66. Nec non Marcellus Palingenius in Geminis:

Quis fuit Alcidâ major? quis tanta peregit?
Nam geminos infans ſuffocaviſſe chelydros
Dicitur, exiguis elidens guttura palmis.
Ipſe Molorchæum fertur ſuperaſſe leonem:
Exſtinxiſſe caput ſemper creſcentis echidne,
Hic domuit cervam æripedem, taurumque ferocem,
Expulit, & valido volucres Stymphalidas arcu, &c.

pag 55. Zodiaci. Adde Lucretium *lib.* 5. *de rerum natur,* Ovidium *lib.* 9. *Metamorphoſ.* Diodorum Siculum *lib.* 5. Juſtinum *lib.* 25. Proinde Nonnus Panopolitanus *lib.* 25. *Dionyſiac.* vocat Herculem δωδεκάεθλον. Cum veniſſet in Italiam ac divertiſſet ad Evandrum Regulum Aboriginum, Mercurii filium, propter juſtitiæ exiſtimationem meruit, ut Juſtitiæ Patronus ſummus Aram acciperet, (eratque ejusmodi Ara ad Quæſtoris Cincii ædes, ut pingit *Iacobus Boiſſardus part.* 3. *Antiquitatum Romanar. fol.* 50. & *part.* 5. *fol.* 48.) apud quam deinde juramenta pronunciarentur. Tunc verò etiam *Deus fidius* appellari cepit, quod autore Feſto *lib.* 14. Sabinorum linguâ eſt Semo Sancus, & corruptè Sangus. Meminit Silius Italicus:

Ibant & læti pars Sancum voce canebant
Autorem gentis, pars laudes oreferebant
Sabe tuas, qui de patris cognomine primus
Dixiſti populos magnâ ditione Sabinos.

lib. 8. Sanctum, Sancum, Sangum perinde invenias, ac quod Sanctum etiam vocaverint, docet Ovidius:

Quærebam Nonas Sancto, Fidione referrem?
An tibi Semo pater: tunc mihi Sanctus ait:
Cuicunque ex iſtis dederis, ego munus habebo,

Nomina terna fero, ſic voluêre Cures,

lib. 6. faſtor. Conſentit Propertius:

Sancte Pater ſalve, cui jam favet aſpera Iuno,
Sancte velis libro dexter ineſſe meo.
Nunc quoniam manibus purgatum ſanxerat orbem,
Sic Sanctum Tatij compoſuêre Cures,

lib. 4. Eleg. 10. Præterea lege Varronem *lib. 4. de LL.* (& Dionyſ. Gothofredum notatis ibid. pag. 1591.) Plinium *lib. 8. cap. 48.* Dionyſium Halycarnaſſeum *lib. 1. & 4.* Lactantium *lib. 1. cap. 15.* Arnobium *lib. 4. adverſ. gentes pag. 145.* (& Stewechichium in Electis ad h. l. pag. 106.) Iohan Gerhard. Voſſium *in Lexico Etymologico pag. 315.* Notavimus quædam *in Auctariis ad Pappi Epitomen pag. 23. 24.* ubi eſt de Juſtino Martyre, qui Apolog. 2. pro Chriſtianis legebat, *Simoni Sancto*, corruptè; ubi legendum erat, *Semoni Sanco.* Nec enim ille erat Simon præſtigiator è Samaritanis, qui nunquam fortè Romæ fuerat, ſed fuit ara poſita Herculi quem Sancum vocabant Sabini in urbem recepti. Confer Joh. Gerhardum Voſſium *in Theolog. Gentilium lib. 1. cap. 12.* Johannem Michaëlem Dilherrum *Tom. 1. Diſputat. Philologicar. pag. 63. ſeqq.* Celebris eſt Inſcriptio in *Inſulâ Tiberinâ] ad templum Lateranum:* Semoni. Sanco. Deo. fidio. ſacrum. Sex. Pompejus. ſ. p. f. Col. Muſſianus. Quinquetennalis. Decur. Bidentalis. donum. dedit. Gruterus *in Volumine pag. 96.* (ex Ciofano & Lipſio) nec non Jacobus Boiſſardus *part. 5. Antiquitat. Roman. fol. 129.* Iacobus Meurſius *in Iconibus Romæ novæ pag. 136.* Heroës vino & amoribus dediti. Poſtquam vagos concubitus hactenus ſectatus fuerat Hercules, Dejaniram ſibi tandem adjunxit, quæ verita ne maritus aliquando faſtidiret amores ejus, Neſſi latronis & venefici conſilio uſa veſtes infecit

to-

toxico, cujus vi malignâ correptus ille & toto corpore æger, ut doloris finem inveniret, in monte Oetâ conſtructo rogo ſponte miſer deflagravit, præſente uno Philoctete, qui tot itinerum & curarum ejus indefeſſus comes fuerat. Deſcribit Sophocles *in Trachiniis & Hercule Oetæo*, alluditque Horatius *lib.* 5. *Carm.* 3. & 17. Relatus eſt in ſidera, & quidem in ſigna Septentrionalia, ubi hodiè eſt ἐγγόνασι, ſuprà Draconem collocatus. Marcellus Palingenius:

Ignibus Engonaſi lucet bis quinque novemque,

In Aquario pag. 355. Quæ de Herculis Tyrii ſive Libyci per Aſiam & Indiam rebus geſtis prodita ſunt apud Curtium *lib.* 3. *cap.* 19. *lib.* 8. *cap.* 21. 25. Arrianum *lib.* 4. Pomponium Melam *lib.* 3. Appianum *in Ibericis*, Saluſtium *in Iugurthinâ*, alio loco & tempore commemorabimus prolixius. Tantum hoc notetur, quod Saluſtius dicit, *poſtquam in Hiſpaniâ Hercules, ſicut Afri putant, interiit, exercitus ejus compoſitus ex variis gentibus, amiſſo duce, brevi dilabitur, ex eo numero Medi, Perſæ, & Armenij, navibus in Africam transvecti proximos noſtro mari locos occupaverunt*, l. d. pag. 95. Decepit eum nominum ſimilitudo, adeòque *Medos* & *Armenios* notiſſimas gentes perſcripſit, ubi in Punicis annalibus erant *Midianitæ* & *Aramei*, cives Herculis & comites ejus, ſed profugi, cum Syriæ partes illas occupabant Ebræi duce Joſuâ, aut ſaltem quandò illi in vicinis Arabiæ locis ſtativa latiſſima habebant duce Moſe, & internecionem gentis facere volebant gladio, poſtquam Bileami fraudibus ſeducti cladem à Deo acceperant, *Numeror.* 25. 17. 18. *cap.* 31. 1. 2. *ſeqq.* Populi hi Romanis ignoti erant, id quod aliovorſum convertit optimum Scriptorem. Itâ etiam *Perſas* appellavit, qui in iisdem annalibus erant *Phereſi*, id eſt, Phereſæi magna itidem Phœni-

cum

cum pars. Nam quæ hic Antonius Thyſius *in notis pag.* 288. monet, otioſa ſunt. Quod porrò ait, *nomen eorum paulatim Libyes corruperunt, barbarâ linguâ Mauros pro Medis appellantes*, nimium etiam recedit à vero. Mauri ſunt ab Amorrhæis detritâ literâ primâ, ſolitâ maximè Aphæreſi, & verò Amorrhæi celebres fuerunt in Cananæis, fugati inter primos, Numeror. 21. 21. ſeqq. Confer Georgium Hornium *lib.* 2. *de Origine Americanorum cap.* 3. Et adde Henricum Ernſtium *lib.* 2. *Obſervat. variar. cap.* 22. ubi examinat Inſcriptionem quandam Florentinam Herculi conſecratam.

III. CASTOR & POLLUX filii Iovis è Ledâ, οἱ διόσκουροι, exemplo Herculis (cujus etiam commilitones in expeditione Argonauticâ fuerunt) bellatores fortes ac juſti, Oceanum pervagati mercimoniis tutum iter adverſus pyratas cum ſucceſſu præſtiterunt. Ob divinum hoc beneficium in Geminorum ſidus evecti ſunt; & σωτῆρες νεῶν, ut Pauſanias in Corinthiacis ait, id eſt, Nautarum patroni eſſe meruerunt, Catullus *Epigram.* 4. Theocritus in διοσκούροις, Plinius *lib.* 3. *cap.* 27. Inſcriptio Neapolitana apud Gruterum in Volumine pag. 98. *Geminum Caſtorem* vocat Rutilius in Itinerario lib. 1. num. 155. (& ibidem Sizmannus in annotatis pag. 68.) *Geminos Polluces* Symmachus lib. 1. Epiſt. 89. appellat. Petronius: *Ego cum Gitone quicquid erat, in altum compono. & adoratis ſideribus intro navigium*, pag. 113. Satyrici, Meminit Horatius:

Fratres Helenæ, lucida ſidera,

lib. 1. Carm. 3. Nec non Claudianus:

Cæcâ ſub nocte vocati
Naufraga Ledæi ſuſtentant vela Lacones,

libro de bello Gildonico. Lacones à patriâ, quæ

Sparta eſt, & verò pictura Iovis ſpecie oloris Ledam impregnantis eſt apud Gorlæum in *promptuario annulorum num.* 26. è Sardâ inciſâ Rurſum Horatius:

> *Dicam & Alciden, pueroſque Ledæ,*
> *Hunc equis, illum ſuperare pugnis*
> *Nobilem: quorum ſimul alba nautis*
> *Stella refulſit,*
> *Defluit ſaxis agitatus humor,*
> *Concidunt venti fugiuntque nubes,*
> *Et minax (quod ſic voluere) ponto*
> *Unda recumbit,*

lib. 1. Carm. 12. Et porrò lib. 4. Carm. 8.

> *Clarum Tyndaridæ ſidus ab infimis*
> *Quaſſas eripiunt æquoribus rates.*

Ad ignes fatuos alludit, qui apparere ſolent nautis, de quorum generatione & præſagio vide Argolum *in Pandoſio Sphærico cap.* 14. Bodinum *in Theatro Naturæ lib.* 2. *pag.* 178. 179. Lilium Gyraldum *libro de re nautica cap.* 9. Joachimum Camerarium *in promiſcuis pag* 105 106. Eos pro Imperio Romano ſemper curam geſſiſſe, multis exemplis probant Valerius Max. *lib.* 8 *cap.* 1. Florus *lib.* 1. *cap.* 11. *lib.* 2. *cap.* 12. *lib.* 3. *cap.* 3. Dyoniſius Halycarnaſſ. *lib.* 6. *cap.* 11. Plutarchus *in Coriolano & Æmylio Paulo.* Cicero *lib.* 1. *Tuſculan. quæſt.* & *lib.* 2. *de Nat. Deor.* Juſtinus *lib.* 20. Plinius *lib.* 7. *cap.* 20. Suetonius *lib.* 6. *cap.* 2.

IV. ÆSCULAPIUS Apollinis filius à patre ſuo medicinam accepit, excoluitque Epidauri, Propertius:

> *Et Deus extinctum Creſſis Epidaurius herbis,*
> *Reſtituit patriis Androgeona focis,*

lib.

lib. 2. Elegi. Feliciſſimus artis ejus profeſſor apud Græcos & inſulanos, *medicinarum demonſtrator* (uti loquitur Tertullianus in Apologiâ cap. 23.) admodum inclaruit. *παντοδαπᾶν ἀλκτῆρα νόσων*, ait, Pindarus in Pythiis Carm. 3. *Inſcriptio Pannonica*: Æſculapio. & Hygiæ cæteriſque. Diis. Deabusque. hujusque. loci. ſalutaribus. C. Iul. Frontonianus: Vet. ex. B. F. Coſ. Leg. V. M. p. redditis. ſibi luminibus grat. ag. ex. viſo. pro. ſe. &. Capſiâ. Maximâ. conjuge. &. Iuliâ. Frontinâ. filia. V. S. L. M. Gruterus *in Volumine pag.* 67. Quod dicitur, *ex viſo*, pertinet ad ſomnia valetudinis cauſâ facta in Deorum fanis, ut docebimus *infrà cap.* 8. *diſt.* 8. Idem exprimit *Inſcriptio Reghienſis*: Deo. Æſculapio. Val. Symphorus. & Protis. ſignum. ſomni. æreum. torquem. aureum. ex. dracunculis. enchiridium. argenteum. p. ſ. anabolium. ob. inſignem. circa. ſe. numinis. ejus effectum. V. S. L. Gruterus *libro dicto pag.* 70. De re ſimili agit, ac porrò ſcribit Antoninus Imperator, *ὁποῖόν ἐστι τὸ λεγόμενον ὅτι συνέταξεν ὁ Ἀσκληπιὸς τούτῳ ἱππασίαν ἢ ψυχρολουσίαν ἢ ἀνυποδησίαν* lib. 1. *συντάγαι* erant proprie remedia illa quæ Dii præſcribebant in fanis, ubi ægroti incubabant. Columnis inſcripta Artis præcepta literis ſecretis dedicavit Epidauri, unde Hippocrates Cous (qui idem in poſteris ejus erat) multum profecit, Strabo *lib.* 8. *Geogr.* Fulmine percuſſus obiit. Virgilius:

> *Tum pater omnipotens aliquem indignatus ab umbris,*
> *Mortalem infernis ad lumina ſurgere vitæ,*
> *Ipſe repertorem medicinæ talis & artis,*
> *Fulmine Phœbigenam Stygias detruſit ad undas,*

lib. 7. Æneid. Phœbigena eſt Æſculapius, itaque eſt *nepos Latonæ* apud Martialem. *lib.* 9. *Epigram* 18. nam Latona eſt mater Apollinis. Relatus in ſidera,

ra, obtinuit Serpentarium, celebre ſignum in borealibus, Servius *commentar. ad lib.* 11. *Æneid.* Iohan. Keplerus *libro de novâ ſtellâ cap.* 14. Iohan. Henr. Meibomius *commentario ad Iusjurandum Hippocratis pag.* 35. *ſeqq.*

V. QUIRINUS Romulus erat, urbis regnatricis conditor. Virgilius:

Quin & avo comitem ſeſe Mavortius addet
Romulus, Aſſaraci quem ſanguis Ilia mater
Educet,

lib. 6. Æneid. Et lib. 8. Æneid.

Fecerat & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuiſſe lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos.

μυθικῶς de Romulo & Remo patre Matre, uti ajebant, genitis, Horatius:

Iliæ Mavortiſque puer,

lib. 4. Carm. 8. Deliquium Sol paſſus eſt ipſo die Solis, quo Iliam ſtupravit miles, eamque gemellis imprægnavit, teſtibus Dionyſio Halycarnaſſ. *lib.* 2. Plutarcho *in vitâ Romuli*, Valerio Max. *lib.* 5. *cap.* 5. Seneca *Epiſt.* 108. & deliquii ejus accuratum calculum ponunt Calviſius *in Recenſu Chronolog. pag.* 39. 40. 41. Buntingus *in Chronologiâ pag.* 63. Laurentius Eichſtadius *præfat. ad part.* 2. *Ephemerid. novar*, Thomas Lydiatus *libro de Emendatione temporum pag.* 44. Aſſaſinio confectus eſt Patrum impetu, qui auſteros mores ejus pertæſi Regem habuiſſe quàm habere malebant, ut vero populo excandeſcenti religionem injicerent, Iulium Proculum ſubornaverunt: affirmabat ille, quod vidiſſet Romulum formâ auguſtâ, armis fulgentibus ornatum,

tum, eumque dicentem audiviſſet de ſuâ in cœlitum chorum aſſumptione, ac deinceps Quirinum appellari voluiſſe, Livius *lib.* 1. Florus *lib.* 1. *cap.* 1. Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 2. Plutarchus *in vitis illuſtribus pag.* 25. Inde eſt, quod Virgilius dicit:

Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt,

lib. 1. Æneid. Quirinus deducitur à Quiri, atque ita Sabini veteres (quorum ſermo paulatim cum Latiali coaluit, & Romanam dialectum effecit) *haſtam* vocabant, docentibus Feſto *in fragmentis* (ab Urſino editis) *pag* 157. Servio *commentariis ad lib.* 1. *Æneid. pag.* 199. Nam alia, quæ adfert Johannes Coraſius *lib.* 7. *miſcellaneorum cap.* 31. *num.* 5. 6. ea ferè ſunt exigui valoris. Haſtam bellator Romulus ſecum perpetuò tulit, Regum veterum conſuetudine ipſe etiam uſus, de quibus conſtat è ſacris literis, 1. *Samuel.* 18. 10. *cap.* 19. 9 *cap.* 20. 33. *cap.* 26. 11. Statuæ eorum habitu conſimili ponebantur, nam ſceptrum multò ſerius adhibitum fuit, uti notat Cœlius Rhodiginus *lib.* 11 *Antiquar. Lect c.*49. Primus ille & ultimus Regum conſecratus eſt in Deum, ejus verò exemplo deinde Imperatores in numerum Deorum relati ſunt & honoribus Deorum culti, ſtatuas, imagines, coronas radiatas, haſtas, fulmen, templa, aras, flamines acceperunt, quod de Julio Cæſare narrat Florus *lib.* 4. *cap.* 2. de Auguſto Suetonius *lib.* 2. *c.* 94. Tacitus *lib.* 1. *Annal.* Dion Caſſius *lib.* 56. Scilicet coronas radiatas à Sole petiverunt Deorum illuſtriſſimo, quem Regum ſuorum eſſe progenitorem voluerant etiam Aborigines. Virgilius:

Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radij fulgentia cingunt,
Solis avi ſpecimen,

lib.

lib. 12. Æneid. De Latino Rege agit. Cœleſte *φαι-νόμενον* quod propter Auguſtum contigit, refert *Velle-jus Paterculus*: Cum intraret urbem Solis orbis ſuper caput ejus curvatus æqualiter, rotundatusque in colorem arcus, velut coronam tanti mox viri capiti imponens, conſpectus eſt, *lib.* 2. *pag.* 91. De haſtis eſt teſtimonium *Iuſtini*: Ob religionis memoriam adhuc Deorum ſimulachris haſtæ adduntur, *lib.* 43. *cap.* 3. Verba Lucani:

Fulminibus manes, radiisque ornabit & haſtis;

lib. 7. verſ. 458. Ità enim reſcribit Freinshemius *notatis ad Florum lib.* 4. *pag.* 351. ubi lectio vulgaris eſt, *radiisque ornabit & aſtris* Nihil mutant Berſmannus, Farnabius, Grotius, Screvelius, Hortenſius, Iuſtus Lipſius (*notis ad lib.* 1. *Annal. Taciti num.* 63.) atque illi *aſtris* referunt ad ſtellam crinitam poſt obitum Cæſaris exortam, *infrà cap.* 12. *num.* 10. De flaminum collegiis dicturi ſumus *infrà cap.* 12. *num.* 6.

VI. VERTUMNUS advena quidam ab Hetruſcis, quorum multitudine comitatus venit ad Romulum, poſtquam ille novam urbem velut Aſylum vicinis gentibus aperuerat, vinearum & hortorum diligens cultor ac mercimoniorum inſtaurator. Quam obrem honores divinos promeruit, Ovidius *lib.* 14. *Metamorph.* & *lib.* 6. *faſtor.* Propertius *lib.* 4. *Eleg.* 2. (& Iuſtus Lipſius *notatis ad lib.* 4. *Annal. Taciti num.* 144.)

VII. PRIAPUS Bacchi filius, ut Tibullus autor eſt:

Bacchi reſpondet ruſtica proles,

lib. 1. Eleg. 4. In eundem ſenſum Muretus (*commentario ad Tibullum pag.* 152.) laudat Antipatri Sidonii verſus Græcos & Scholiaſten Theocriti. Atque hi Scriptores porrò docent, matrem fuiſſe Chionem

Nymfam,

Nymfam, cum tamen Diodorus Siculus prodat, fuiſſe illum Bacchi & Veneris filium, *lib.* 4. *Antiquitat. cap.* 6. Profugus quiam Cinædus ab agris ad Helleſpontum ſitis, ubi receptator pyratarum fuerat, deinde hortos fodiendo mercenarius, hortorum Tutelaris perſtitit eſſe. Virgilius:

Sinum lactis & hac te liba Priape quotannis,
Expectare ſat eſt: cuſtos es pauperis horti,

7. Bucolicor. Lac & Liba dicat, quoniam illa optimè conveniebant Deo ἀγροφύλακι, uti *eſt infra cap.* 11. *num.* 7. Porrò lib. 4. Georgicor.

Et cuſtos furum atque avium cum falce ſalignâ
Helleſpontiaci ſervet tutela Priapi.

Cuſtos, id eſt, obſervator & prohibitor. In Culice.

Illi falce Deus colitur.

Tibullus lib. 1. Eleg. 1.

Terreat ut ſcævas falce Priapus aves.

(Ità enim pro *ſævâ*, ut vulgo legitur, emendat Janus Gebhardus in Animadverſ. pag. 6.) Horatius:

Deus inde ego furum, aviumque
Maxima formido: nam fures dextra cohercet.
Obſcenoque ruber porrectus ab inguine palus,

lib. 1. Sat. 8. Similia habent Martialis *lib.* 6. *Epigram.* 16. & 83. & Inſcriptiones plurimæ apud Janum Gruterum *in Volumine pag.* 93. Scurræ Pathici & Catamiti eundem venerabantur, unde ſunt illi Phalli & Ithyphali in Catalectis à Joſepho Scaligero editis, quos Commentariis illuſtravit Caſpar Scioppius Pater caſtiſſimus libidinantium, & rei Veneriæ ſollicitus Interpres. Totius Maſtupratorum ordinis hiſtoriam ab Orpheo repetit ac pertexit Cœlius Rhodiginus *lib.* 8. *cap.* 30. 31. & illi ad-

adjunge Elmenhorſtium *notis ad lib.* 1. *Apulej fol.* 36. Juſtum Lipſium *notis ad Germaniam Taciti pag.* 53. Johan. Henr. Meibomium *commentariis ad Iusjurandum Hippocratis pag.* 181. *ſeqq.* Joh. Gerhard. Voſſium *lib.* 1. *Theolog. Gentil. cap.* 4. Apud Græcos perinde & Romanos vitium infame receptum fuit. Paſſim concinit ſuaviſſimus Anacreon in Odis. Epigramma proferunt Cicero *lib.* 1. *de divinat.* & Gellius *lib.* 9. *Noct. Attic. cap.* 9. à Quinto Catulo deſcriptum:

Conſtiteram exorientem auroram forte ſalutans,
Cum ſubitò à lævis Roſcius exoritur.
Pace mihi liceat cœleſtes dicere veſtrâ,
Mortalis viſus pulchrior eſſe Deo.

Tibulli Elegia tota (quæ eſt lib. 1. Eleg. 4.) purâ puta Latina, & verbis commodiſſima, ſed re ipſâ nihil turpius eſt, etenim pertinet ad hanc ἀσελγο-πυγίαν quæ utinam Veteribus illis nunquam in mentem veniſſet. Damnat Paulus Roman. 1. 26. 27. (ad quem locum vide Daniel. Heinſium *lib.* 6. *Exercitat. ſacrar. cap.* 1.(Exſecratur multis locis Iuvenalis, ſed & Martialis perfricat liberali ſale, nec tamen iram Raderi commentatoris expiare poteſt. Olim & hodie quæras Romæ, & invenias. De Româ veteri teſtis luculentus eſt Petronius Arbiter in Satyrico. Alexandro VI. Pontificum in Româ novâ ſceleſtiſſimo Epicedium fecit Iacobus Sannazarius Neapolitanus:

I nunc Nerones & Caligulas nomina,
Turpes vel Heliogabalos:
Hoc ſat Viator: reliqua NON SINIT.
PUDOR.
Tu ſuſpicare. & ambula,

lib. 2. Epigram. pag. 175. 176. Priapus ὁ λιμενίτης eſt in Epigrammatis Græcorum *lib.* 1. *Antholog. cap.* 56.
num.

num. 4. & Romani vocabant teſte Feſto *Portumnum*, quod tutum adverſus tempeſtates portum monſtraret navigantibus. Virgilius:

Et pater ipſe manu magnâ Portumnus euntem
Impulit,

lib. 5. Æneid. *Portumnus cærulis barbis hiſpidus*, ait Apulejus lib. 4. Mileſiar. pag. 156. Confer Ovidium *lib.* 4 *Metamorphoſ.* & Inſcriptiones Italicas apud Ianum Gruterum *in Volumine pag.* 95.

VIII. CABIRI & CURETES ſunt ex hominum genere, qui proximis ante & poſt Ogygis diluvium ſeculis orbem pervagati, factis plurimis, nec ſemper optimis, famam extenderunt, *Divi potes* vocati apud Varronem *lib.* 4. *de LL. pag.* 17. (& Dionyſ. Gothofredum annotatis *ad h. l. pag.* 1587.) De quibus meminerunt literæ ſacræ, Geneſ. 6. 4. Baruci 3. 26. Notavimus quædam *in Auctaris pag.* 183. Hos cum Deos eſſe nollent Deorum fabri, miniſtros Deorum juſſerunt eſſe. Nomen eſt Ebræum כביר / *fortis, validus*, Iobi 8.2. *Samothracum initia* vocat Curtius. lib. 8. cap, 3. Erant in populis illis Cabirorum ſacra celeberrima, ut prolixè refert Diodorus Siculus lib. 5. hiſtor. Iuvenalis:

Iures licet & Samothracum
Et noſtrorum aras,

Sat. 3. Inſcriptio Veneta, γάϊος. γαΐ. ἀρχιερεὺς. ἱερεὺς. γενόμενος. θεῶν. μεγαλῶν. διοσκούρων. καβειρῶν, Gruterus in *Volumine pag.* 319. Quicunque illis initiatus erat, is contrà pericula omnia tutus eſſe credebatur, ut non poſſet à procellis, fulmine, telis bellicis percelli. Refert Scholiaſtes vetus ad *lib.* 1. *Apollonij*, & ex illo adducunt Natalis Comes *in Mythologiâ lib.* 5. *cap.* 5. Ioh. Hartungus *in locis memorabilibus pag.* 685. A Phœnicibus provenifſe, arguit nomen, & cum

pro

probant Samuel Bochartus *in Geographiâ ſacrâ*, Joſephus Scaliger *Conjectaneis ad Varronem pag.* 25 & 120.

Cap. IV.

De Diis Ruſticanis.

I.

AD hunc ordinem pertinent fera Numina illa & hominibus infeſta ferè, quæ colebantur in primis ne damna inferrent, ut Porphyrius monet. Itaque literæ ſacræ ea vocant שדים dæmones nocentes, *Deut.* 32. 17. *Eſai* 13. 21. Sunt multiplicis generis: Fauni, Satyri, Sileni, Nymphæ, Tritones, & ſupremus omnium Pan.

II. SATYRI & SILENI accuratè deſcribuntur apud Caſaubonum *lib.* 1. *de Satyrâ Græcorum & Roman. cap.* 2. Lilium Giraldum *in Hiſtoriâ Deorum Syntagm.* 15. Euſebium Nurembergerum *lib.* 5. *Hiſtoriæ naturalis cap.* 9. 10. Aldrovandum *in hiſtoriâ monſtrorum cap.* 1. Georgium Stengelium *libro de monſtris cap.* 2 *diſt.* 17. Caſparum Scottum *in Phyſicâ curioſâ lib.* 3 *pag.* 396. *ſeqq.* Erant Ductorum in exercitu Liberi Patris reliquiæ, præſtigiis celebres, quarum ope externas hominum formas immutabant, capitibus apponebant cornua & mira alia patrabant. Spectriorum vices deinde ſuſtinebant, quæ Diabolus numero magno in vaſtiſſimis ſilvis objiciebat viatoribus, cornuta, quadrupedia, vocalia, jubata, choros ducentia (unde etiam *ſaltantes Satyros* appellat Virgilius Bucolic. 5 & *Satyros capripedes* vocat Lucretius lib. 4. Carm. 19.) hirſuta, quod eſt שעירים /

ver-

vertitque Aquila τριχιῶτας, Lev. 17. 7. De Comitatu Bacchi Ovidius

Bacchæ, Satyrique ſequuntur
Qui que ſenex ferulâ titubantes ebrius artus
Suſtinet, ac pando non fortiter hæret aſello,

lib. 3. Metamorph. Deſcribit ſenem Silenum in Bacchi aulâ & caſtris pocillatorem οἰνοχόην. De eodem meminit Virgilius Bucolic. 6.

III. De NYMPHIS amnium, fontium, fluviorum, ſtagnorum, marium, montium præfectis, Græcorum monumenta omnia plena ſunt. Spectra erant, & ut Pagani ipſi iudicium faciunt, occurſu ſuo homines in furorem adigebant. *Qui enim viderat Nymfam, is lymfatus eſſe dicebatur*, ait Feſtus Pomponius lib. 11. de verbor. ſignificat. pag. 307. & confer Dan. Heinſium *notis ad Silium Italicum pag.* 17. Virgilius:

Tum verò infelix ingentibus excita monſtris,
Immenſam ſine more furit lymfata per urbem,

lib. 7. Æneid. Ergò lymfare eſt ἐνθουσιάζειν, furore corripi ab occurſu Deorum, qui frequentes in ſilvis ſeſe conſpiciendos præbebant. Silius:

Ruit ocyus amens
Lymfato curſu,

lib. 1. Nymphas eſſe ἐν τοῖς ὄρεσι φαινόμενα δαιμόνια ἐν γυναικείῳ σχήματι, ait Scholiaſtes Theocriti *Idyll.* 3. Hæc ludibria Diaboli evanuerunt, Poſtquam Euangelii præconium univerſale toto orbe obtinuit, niſi in quantum Papatus malignæ tenebræ ceperunt terricula iſta refovere. Nymfa prima apud Romanos erat Egeria, in Aricino nemore. Virgilius:

Inſignem quem mater Aricia miſit
Eductum Egeriæ lucus,

lib. 7. Æneid. Sive in luco Camenarum ad portam Capenam. Juvenalis:

Hic ubi nocturnæ Numa conſtituebat amicæ,

Sat. 3. Quod ſequitur:

Nunc ſacri fontis nemus & delubra locantur
Iudæis,

oſtendit, Iudæos habuiſſe tunc temporis in luco illo Synagogam, pro quâ locarium ſolvebant. Regis Numæ familiaris, præceptis ſuis regiam prudentiam eum docuit, Ovidius *lib.* 3. & 15. *Metamorph.* Dionyſius Halyc. *lib.* 2. *Antiquit.* Florus *lib.* 1. *cap.* 2. Valerius Max. *lib.* 1. *cap.* 2. Secunda erat Iuturna Turni ſoror, quem paſſim commemorat Virgilius:

Infelix crines ſcindit Iuturna ſolutos,
Unguibus ora ſoror fœdans & pectora pugnis,

lib. 12. Æneid. Et deinde:

Caput glauco contexit amictu.
Multa gemens, & ſe fluvio Dea condidit alto,

Defuncta & tumulata ad Numicum fluvium, ubi fons erat cujus aquæ per campum Martium emittebantur, inde illas Romani ad ſacrificia petebant. Ovidius:

Te quoque lux eadem Turni ſoror æde recepit,
Hic ubi Virgini â campus obitur aquâ,

lib. 5. faſtor. Propertius:

Potaque Pollucis nymfa ſalubris equo,

lib. 3. Eleg. 20. De Iuturnâ fonte loquitur & *ſalubrem* vocat; quod ex eo valetudinis causâ bibebant, itaque à juvando putat dictam eſſe Varro: Nympha Iuturna, quæ juvaret, itaque multi ægroti pro-

pter

pter id nomen hinc aquam petere ſolebant, *lib.* 4. *de LL. pag.* 20. Ubi hodiè inveniatur, disquirit Lilius Gyraldus *in Hiſtor. Deor. Syntagm.* 5. *pag.* 175. 176. Tertia erat Lara vel Larunda, è quâ Mercurius ſuſcepit geminos Lares, quos deinde coluerunt domeſticos Deos, focorum, liminum, tectorum præſtites, à quibus erant diſtincti *Lares publici*, id eſt, cuſtodes urbium ac viarum publicarum. Statuæ horum erant compactæ de cerâ & figuram capitis canini imitabantur, ut pingit Johan. Iac. Chifletius *in deſcript. Veſontionis part* 1. *cap.* 25. Iuvenalis:

Inde domum repetam, graciles ubi parva coronas,
Accipiunt fragili ſimulacra nitentia cerâ.
Hic noſtrum placabo Iovem, laribusque paternis
Thura dabo atque omnes violæ jactabo colores,
Cuncta nitent, longos erexit janua ramos,
Et matutinis operatur feſta lucernis.

Sat. 12. Cœtera omnia è communi lege feſtorum, quod tunc domos floribus & frondibus ornarent, lucernasque accenderent toto die arſuras. Sæpè erant argenteæ. Petronius: *Grande armarium in angulo vidi, in cujus ædiculâ erant Lares argentei, in* Satyrico pag. 45. Quod de ædiculâ refert, exponetur *infrà cap.* 8. *diſt.* 9. Corollas imponebant Laribus. Horatius:

Parvos coronantem marino
Rore Deos fragilique myrto,

lib. 3. cap. 32. Focis quoque imponebant ſerta quæ apprimè venerabantur ut ſacra. Tibullus:

Num feror inceſtus ſedes adiiſſe Deorum,
Sertaque de ſanctis deripuiſſe focis?

lib. 1. Eleg. 5. Plautus:

Hæc imponentur in focum noſtro Lari,

Ollulariâ Act. 2, ſc. 2. Dabant Laribus τὰς ἀπαρχὰς ciborum, quas ferebant de mensâ in focum. Tibullus:

Adſitis Divi, nec vos è paupere menſâ
Dona, nec è parvis ſpernite fictilibus,

lib. 1. Eleg. 1. Nempe ut in foco adolerentur igne, hominem verò guſtare iſta, nefas erat. Fictilia ſunt patellæ quibus à mensâ dapes libabant, id eſt, Laribus offerebant, Perſius:

Cultrixque foci ſecura patella,

Sat. 3. ubi *Cornutus* Scholiaſtes: Cultrix foci, quia delibandæ dapes in eà poſitæ ad focum feruntur Diis domeſticis. *Sic ille.* & confer Lubinum *commentar. ibid. pag.* 719. Juſtum Lipſium *notatis ad Tacitum lib.* 15. *Annal. num.* 34. Hoc Varro loco quodam apud Nonium dicit: *Deos colere, in patellam dare μικρὸν κρέας* libro de proprietate ſermonum cap. 15. num 6. Livius lib. 26. *Ut ſalinum patellamque Deorum causâ habeant.* Valerius Maximus de P. Æmylio & Fabricio: *Uterque patellam Deorum & ſalinum habuit* lib. 4. cap. 4. num. 3. Quod vias publicas cuſtodirent, oſtendit Plauti locus:

Vos lares viales ut me bene juvetis,

In Mercatore Act. 5. ſc. 2. Et qui domibus præerant, Lares familiares vocantur, Cicero *Orat. pro* Quinctio, Suetonius *lib.* 4. *cap.* 5. De his eſt Inſcriptio Hiſpanica: *C. Martius. Apilus. magiſter. Larum. Auguſtorum. &. Genij. Cæſaris Auguſti. N. S. F. in t. p.* XX. *in. ag. p.* XX. Gruterus in Volumine pag. 319. Quod denique Lares publici urbis curam haberent, notum eſt: *Inſcriptio Romana:* Laribus. publicis. ſacrum. Imp. Cæſar. Divi. f. Auguſtus. Pontifex. Maximus

Tribu-

Tribunic. poteſt. XXVIII. ex. ſtipe. quam. populus. ei. contulit. K. Januarii. abſenti. C. Calviſio. Sabino L. Paſſieno. Rufo. Coſ. *Gruterus in Volumine pag.* 106. Ovidius:

Stant quoque pro nobis & præſunt mœnibus urbis,
Et ſunt præſentes, auxiliumque ferunt,

lib. 5. faſtor. Erant hi Reges & Principes defuncti, qui inter Deos relati civitatem ope & conſilio apud Cœlites juvare credebantur. Itaque cum adverſus hoſtes decertarent, ne urbi damnum inferrent, *hoſtilios* appellabant teſte Feſto lib. 8. de verborum ſignificat. pag. 297. Tibullus:

At nobis ærata Lares depellite tela,

lib. 1. Eleg. 12. Pueri cum togam virilem ſumebant, bullas aureas, quas pueritiæ inſignia hactenus in prætextà geſſerant, Laribus vovebant & ſuſpendebant. Perſius:

Bullaque ſuccinctis Laribus donata pependit,

Sat. 5. Et apud eosdem fiebat adoptio. Propertius:

Quid genus aut virtus aut optima profuit illi
Mater, & amplexo Cæſaris eſſe focos?

lib. 3. Eleg. 16. De Marcello verba facit, quem Auguſtus Cæſar adoptaverat. Cæterum Laris nomen eſt ab Hetruſcis, quibus ſic dicebatur ὁ ἐφεστώτης ſive Præſes, unde iisdem *Lars* vel *Lartes* erat *populi Princeps*, quod docent Livius *lib.* 4. Florus *lib.* 1. *cap.* 12. & confer Johannem Meurſium *in Auctario Philologico pag.* 113. 114. 115. 116. Johan. Gerhard. Voſſium *in Lexico Etymologico pag.* 280. Quarta Carmenta, mulier fatidica, pellex Mercurii, qui ex illá ſuſtulit filium Evandrum, Aboriginum Regulum & Legislatorem, ad quos comitatus ab Arcadibus multis commigraverat, Livius *lib.* 1.

Dionyſius Halycarnaſ. *lib.* 1. Evander ipſe apud Virgilium:

De hinc progreſſus monſtrat, & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant nymphæ priſcum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ,

lib. 8. Æneid. Quinta Anna Perenna, ſoror Didonis Phœniſſæ quæ condidit urbem Carthaginem, ac vero nomine ſuo Eliſah dicta eſt, ut Solinus autor eſt *cap.* 30. *Polyhiſtor.* eodem ſenſu Statius: *Sidoniæ convivia laudat Eliſæ* lib. 4. ſylvarum carm. 1. Et Vellejus lib. 1. ſcribit: *Eliſa Tyria quam quidam Dido autumant.* Utrumque Hebræum eſt, nam אלישע eſt *Deiſalus* (habuitque nomen illud Propheta magnæ gloriæ, 2 Reg 2. 1. ſeqq.) & דידה eſt ὑποκοριστικὸν à primitivo דוד *dilectus*, *dilecta*, ut monent Joſephus Scaliger *lib.* 7. *de Emendatione Temp.* Petrus Faber *lib.* 3. *Semeſtrium cap.* 2. & 13. Phœnices eodem ſermonis genere cum Hebræis uſos fuiſſe conſtat per indicia multa, ac demonſtrat Thomas Reineſius *libello de lingua Punica.* Virgilius:

Nec me meminiſſe pigebit Eliſæ,

lib. 4. Æneid. Eſt quoque *Anna* Hebræum nomen, *gratioſa*, meminitque Virgilius l. d.

Anna ſoror quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent?

Poſt Didonis obitum Jarbas Getulorum Princeps invaſit Carthaginem, inde profuga Anna venit in Latium, cumque nocte quadam ad Numicium amnem oberrabat, merſa aquis ad Deos Deasque emigravit, cognomen perennis ab amne adhæſit ei, Ovidius lib. 3. faſtor. Huc pertinent illa Martialis:

Et quod virginio cruore gaudet,

Annæ pomiferum nemus Perennæ,

lib. 4. Epigr. 64. Gaudere dicit nemus cruore virginis ejus, id eſt, gloriari morte ejus, ut exponit Rameſius *notis ad h. l. pag.* 353. Sexta Pales, à qua pabuli proventus lætus ad uſum pecoris. Virgilius:

Tu quoque magna Pales,

lib. 3. Georg. Idem in Culice:

Et tibi ſancta Pales, ad quam ventura recurrit
Agreſtum bona cura.

Eſt nomen ab Oriente. פלא Syri vocant agricolam, & mapale eſt caſa ruſtica Afrorum, ut refert Saluſtius in Iugurthinâ. Quod verò Chriſt. Becmannus libro de originibus Linguæ pag. 636. derivat *mapale ab Hebræorum* מפל *id eſt, quiſquiliæ, deciduum, è quâ materiâ tales caſæ fiebant*, hoc inquam, non ità benè congruit, & confer Iohan. Gerh. Voſſium *in Lexico Etymologico pag.* 303. Tibullus:

Et placidam ſoleo ſpargere lacte Palem,

lib. 1. Eleg. 1. Septima Flora, (quæ etiam Chloris vocabatur) Zephyri pellex, & ab illá petebatur amplus florum per hortos & agros proventus, Zephyro benignam auram afflante, Ovidius *lib.* 4. *faſtor.* Macrobius *lib* 1. *Saturnal. cap.* 10. Octava Matuta, (quam Græci vocant Inonem) filia Cadmi ejus, qui in Græcia progreſſus ê Phœniciâ appulit; (erant enim *Cadmonitæ* pars magna Phœnicum, uti conſtat *Geneſ.* 15. 19.) & ibi meliores literas primus docuit, urbemque Thebas condidit, Ovidius *lib.* 6. *faſtor. lib.* 3. *Metamorphoſ.* & copiosè Daniel Heinſius *Ariſtarcho ad Nonnum cap.* 1. Fr. Iunius *libro de Academiâ cap.* 1. Cadmus ille dedicavit Thebis delubrum in honorem Deæ Oncæ armatæ, quæ Pallas Græcorum eſt, galeata ex Iovis cerebro nata, ut fabulantur,

verius à Phœnicum gente ענקה / ut diximus *ſuprà cap.* 1. *diſt.* 6. Ab Enacim Gigantum feraciſſimá ſtirpe perinde ſunt Inachidæ illi, qui è Phœnicia profecti regnum Argivorum in Peloponneſo condiderunt tunc temporis, quandò ſub Moſe & Ioſua cis & ultrà Iordanem victores Hebræi devotas gentes aut pellerent aut cæderent. Itaque Æſchylus in Supplicibus refert, Inachidas fuiſſe *Pelasgos*, id eſt, peregrinos & convenas, uti innuit Syrorum פלגש Inſcriptio Italica: *Cervaria. S. P. F. Fortunata. Magiſtra. Matri. Matutæ. D. D. Paul. Tontia. m. f. & Conſua. Picatrices*, Ianus Gruterus in Volumine pag. 69. Effigiem Matutæ è lapide Romano proponit Iohan. Boiſſardus *part.* 5. *Antiquitatum fol.* 63.

IV. FAUNUS Mercurii filius (Plutarcho teſte) apud Latinos regnabat quondam, vates futurorum præſcius & torvus aliquis Planetarius, ab exceſſu pro Deo cultus ἐπιχώριος δαίμων ait Dionyſius Halycarnaſ. lib. 1. De illo Horatius:

Velox amœnum ſæpè Lucretilem
Mutat Lyceo Faunus & igneam
Defendit æſtatem capellis,
Uſque meis, pluviosque ventos,

lib. 1. Carm 17. Et porrò:

Me truncus illapſus cerebro
Suſtulerat, niſi Faunus ictum
Dextrâ levaſſet, Mercurialium
Cuſtos virorum,

lib. 2. Carm. 17. Cuſtos ideò, quod Mercurio patre ſatus eſt. Virgilius:

At Rex ſollicitus monſtris oracula Fauni
Fatidici genitoris adit,

lib. 7. Æneid. Dæmones ſpeciem viri mentiti apparuerunt in ſilvis cum ſonitu & fremitu, ut miſeros mor-

mortales per terrorem in errores conijcerent. Ergò Satyrorum choro permixtus pro terriculis nocturnis allegabatur. A Fauno ſunt Gottorum *fones* & *fanes*, ac veterum Germanorum *Tanfana*, de quibus vide *Auctaria noſtra pag.* 86. & Iohan. Loccenium *lib.* 1. *Antiquitat. Gothic. cap.* 3. Quod enim Becmannus libro de Originibus LL. pag. 1080. alia viâ inſiſtendo, *Tanfanam à Manno progenitore Alemannorum magno* derivare conatur, non poſſumus aſſentiri. Iuſtus Lipſius annotat: *Tanfana, quis Deus; quæ dea? Britanni priſci linguâ ſuâ Tan ignem vocant* notis ad lib. 1. Annal. Taciti num. 155. Quæ nihil ad rem faciunt. Equidem Cotta Pontifex, (ut Cicero narrat lib. 2. de Nat. Deor.) negabat, *Faunos eſſe, vel eorum voces unquam auditas.* Verum Epicureus ille omnia ſenſuum animorumque formidine aliquâ præoccupatorum deceptionibus adſcribit. Quod idem fecit Lucretius *lib.* 4. *de rer. nat.* Cœterum Panicos terrores commemorant Iulius Obſequens *libro prodigiorum cap.* 8. Angelus Politianus *in Obſervat. variis cap.* 28. Exemplum memorabile eſt in exercitu Alexandri Magni, teſte Curtio *lib.* 4. *cap.* 28. & verè dari, ipſæ literæ ſacræ comprobant. 2. *Reg.* 7. 4. 5. Dicebatur etiam Silvanus, ut multæ Inſcriptiones docent apud *Gruterum in Volumine pag.* 62. 63. 64. 65. 66. 318. Virgilius:

Venit & agreſti capitis Silvanus honore,
Florentes ferulas & grandia lilia quaſſans,

Bucol. 10. Et lib. 8. Æneid.

Silvano fama eſt veteres ſacraſſe Pelaſgos,
Arvorum pecoriſque Deo, lucumque diemque.

Horatius de Fauno copioſus eſt, *lib.* 3. *Carm.* 18. Martialis:

Horridique Silvani,

lib. 10. Epigr. 92. Imputabant ei Incubos, ut refert Auguſtinus *lib. 15. de Civit. Dei. cap.* 22. Neque enim hoc malum eſt corruptæ imaginationis à coagulo ſanguinis circà ſpinam dorſi, ut vana Medicorum ſententia eſt, apud Levinum Lemnium *lib. 2. de occultis nat. mirac. cap.* 5. Lilium Gyraldum *in hiſtor. Deor. Syntagm.* 16. *pag.* 425. Johan. Beverovicium *in Ideâ Medicinæ Veterum pag.* 275. 276. Samuelem Maccovium *Decade* 2. *Diſputat. Medicarum Baſileenſium Diſp.* 8. Johan. Fernelium *lib.* 5. *Pathologiæ cap.* 3. ſed omninò eſt à veneficis & Sagis per incubitum verè urgentibus, ut rectius multo diſſerit Bodinus *in Dæmonomaniâ lib.* 2. *cap.* 7. Prætereà erat, quod infantes recens natos rapere putabatur, inde cuſtos addebatur aliquis de familià noctu ut infantes ſalvi eſſent, nec puerperis ille noceret. Ex Varrone adfert Auguſtinus *lib.6.de Civit.D.cap.* 9. Papiſtæ reſtituerunt loco Silvanum, adeòque Saxones & Vandali noſtri multa referunt de mulieribus albis, quæ noctu irrumpere ſolitæ de puerperarum ſinu abſtulerint infantes nunquam reddendos. Spectra erant, quæ Monachi ab Orco evocabant, conjugum hoſtes, ſcortorum concubitores. Tantum ſuperſtitiones miſſaticæ poterant ſuadere malorum.

V. Tritones ſunt dæmones aquatici & eorum Principes ſunt Proteus & Nereus, uterque Oceani filius ac Vates, quod monent Virgilius *lib.* 4. *Georg.* Horatius *lib.* 1. *Carm.* 2. & 15. Alibi idem Maro:

Hunc vehit immanis Triton & cerula concha
Exterrens freta, cui laterum tenus hiſpida nanti
Frons hominem præfert, in Priſtin deſinit alvus,
Spumea ſemifero ſub pectore mumurat unda,

lib. 10. Æneid. Triremis nomen, in quâ erat Triton

ten pictus velut παράσημον. Multis teſtimoniis roborat Plinius *lib.* 9. *cap.* 5. quod imperante Tiberio viſus ſit Triton eâ quæ hic deſcribitur, figurâ inductus & conchâ canens. Buccinam Tritonis depingit Ovidius *lib.* 1. *Metamorph.* & confer Turnebum *lib.* 2. *Adverſar. cap.* 21. Alexandrum Neapolitanum *lib.* 3. *genial. dier. cap.* 8. Sic & Juvenalis:

Oceani monſtra & juvenes vidiſſe marinos,

Sat. 14. Sunt Balenæ & Tritones. Locus Jobi eſt cap. 26. 5. *Ecce gigantes gemunt ſub aquis & qui habitant cum eis.* De Tritonibus exponit Janſonius Lovanienſis *commentario ad h. l.* Melius referas ad Cetos, de quibus Horatius:

Qui ſiccis oculis monſtra natantia?
Qui vidit mare turgidum?

lib. 1. Carm. 3. κήτεα θαύματα πόντου ait Oppianus *lib.* 1. Certum eſt, quod Diabolus multas variasque formas aſſumēdo luſerit miſeros Gentiles, eorumque animos ad ſuperſtitiones impulerit, itaque nunc Satyros & Faunos aſpectu horridos, nunc Tritones, Syrenas, Nereidas, Oreades, Dryades pulcherrimas oſtendit, quos omnes illi Divis adſcripſerunt, & Diabolo cultum quem ſoli vero Deo debebant, impenderunt. Exempla copioſa adfert Caſpar Scottus *in Phyſicâ curioſâ lib.* 3. *cap.* 3. 4. Sub Papiſmi tenebris non diſſimilia exiſtere ceperant, ut Paracelſus *libro de occultâ Philoſophiâ* teſtatur: ſed poſtquam lux Evangelii diſcuſſit Paganiſmum, deinde etiam Papiſmum, ſpectra diabolica evanuerunt, aut ſaltem rarius apparent. Vidit Tritonem in mari Ægeo comes Sveiggeri, uti ipſe refert *lib.* 3. *Itinerarij. cap.* 7. A Satyris, Faunis, Tritonibus ſunt ſpectra illa, obambulabant & homines terrore implebant, cumprimis in meridie horâ duodecimâ

& ea

& eá ipſá horá in medinoctio, quando æſtus intenditur apud Antipodas. Horæ illæ ſpectris liberius favere, hominibus infeſtæ eſſe cenſentur, ſecundum confeſſiones noviſſimas Sagarum, quas produnt Cœlius Rhodiginus *lib.* 15. *cap.* 23. Remigius *lib.* 1. *dæmonolatr. cap.* 23. De Proteo Virgilius:

Iam rapidus torrens ſitientes Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium Sol igneus orbem
Hauſerat, arebant herbæ & cava flumina ſiccis
Faucibus ad limum radij tepefacta coquebant.
Cum Proteus conſueta petens è fluctibus antra
Ibat,

lib. 4. Georgic. Apud eundem Anchiſes ad Æneam:

Iamque vale, torquet medios nox humida curſus,
Et me ſævus equis Oriens afflavit anhelis,

lib. 5. Æneid. Paſtor apud Theocritum:

οὐ θέμις ὦ ποιμὰν τὸ μεσαμβρινὸν οὐ θέμις ἄμμι
συρίσδεν. τὸν πᾶνα δεδοίκαμες.

Vocabant Deorum meridiationes, ut monet Johannes Meurſius *in Auctario Philologico pag.* 121. Itaque Porphyrius *libro de antro Nympharum*: κατὰ τὴν εἰς νότον ἔγκλισιν τοῦ ἡλίου οὐ θέμις εἰσιέναι εἰς τὰ ἱερὰ, ἀλλ᾽ ἀπαγκάστων ὁδὸς ἐστιν, ἱστῶσιν οὖν καὶ σύμβολον τῆς μεσημβρίας καὶ τοῦ νότου, ἐπὶ τῇ θύρᾳ μεσημβριάζοντος τοῦ θεοῦ. Peculiare ſpectrum fuit, quod Hecates nomine in meridie apparebat, & vocabatur Empuſa, altero pede ut homo incedens, altero ut aſinus. Memorant Scholiaſta *ad lib.* 3. *Apollonij*, Philoſtratus *lib.* 2. & 4. *de Apollonio.* Nec hoc tantum, ſed quoque in varias formas demutabatur, eratque nunc vipera, nunc lapis, fœmina, muſca & omnia, teſte Epicharmo *in nuptiis Hebes.* Locus eſt Pſalm. 91. 6. *Ab incurſu & dæmonio meridiano*, uti exprimit Romanus Interpres, ſecutus Alexandrinos, qui habent δαιμονίου με-

μισημβρινὸν. De Empuſa nihil cogitari debet, quandoquidem Hebræus textus manifeſtè ſonat de peſtilentiæ malo. Viderat enim David Angelum percuſſorem in meridie cum gladio: quomodò contrà Angelus percuſſor in Ægypto mediâ noƈte exibat ad nocendum, *Exodi* 11. 4. *c.* 12. 29. 1. *Chron.* 22. 16. Propertius:

Noƈte vagæ ferimur, nox clauſas liberat umbras,
Errat & abjeƈtâ Cerberus ipſe ſerâ.

lib. 4. Eleg. 7.

VII. PAN filius Mercurii, Arcadiæ Regulus. Virgilius:

Adſis ò Tegeæe favens,

lib. 1. Georg. Nam Tegea oppidum Arcadiæ erat, in quo Pan colebatur. Eodem ſenſu Propertius:

Pan Tegeæe,

lib. 3. Eleg. 2. Et idem de eodem:

Arcadio pinus amata Deo,

lib. 1. Eleg. 18. Aſtronomus, Cantor, Venator, opilio, agricola. Virgilius:

Pan Deus Arcadiæ venit. quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem,

Bucolicor 10. Pingebatur ſcilicet facie rubente, uti *eſt infrà cap. 7. num.* 8. Horatius:

Dicunt in tenero gramine, pinguium
Cuſtodes ovium, carmina fiſtula:
Deleƈtantque Deum, cui pecus & nigri
Colles Arcadiæ placent,

lib. 4. Carm. 12. Invenit tibias utriculares. Virgilius:

Panaque qui primus calamos non paſſus inertes,

Bu-

Bucolic. 8. Septem calamis ordine poſitis,

> *Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis*
> *Fiſtula*;

Bucolic. 2. Et ibidem:

> *Pan primus calamos cerâ conjungere plures*
> *Inſtituit.*

Nimirum quod totidem Planetas eſſe ſecundum perpetuam Chaldæorum & Ægyptiorum traditionem, ut bene advertit Franciſcus Bacon *libro de ſapientià Veterum pag.* 21. donec quatuor Lunulas Jovis comites adderet primus Galilæus Florentinus *in Nuncio ſiderio pag.* 10. *ſeqq.* Ibidem:

> *Pan curat oves oviumque magiſtros.*

Et lib. 1. Georgic.

> *Pan ovium cuſtos.*

μελισσόος eſt *lib.* 1. *Antholog. cap.* 60. & θηρευτὴς ibidem *lib.* 6. *cap.* 15. Faunorum & Satyrorum choragus ciebat terrores Panicos, id eſt, nocturna terriculamenta. Nomen illud Arcades, poſtquam in Latium advenerant, ſecum attulêrunt, Dionyſius Halycarn. *lib.* 1. *Antiquitat.* De Evandro ſcribit Virgilius:

> *Gelidà monſtrat ſub rupe Lupercal*
> *Parrhaſio dictum Panos de more Lycæi.*

lib. 8. Æneid. Narrat Plutarchus libro de Oraculorum defectu, *auditam eſſe vocem prope Echinadas, Magnus Pan obiit.* Adducunt Lambinus *commentario ad Horatium pag.* 322. 323. Taurellus *in Synopſi Metaphyſicâ pag.* 42. & Pana fuiſſe Chriſtum, ajunt, magnum omnium mortalium paſtorem & ſervatorem. Nos de illâ re uberius monuimus *in Auctariis ad Pappum pag.* 3. *ſeqq.*

Cap. V.

De Diis peregrinis.

I.

PEregrinos Deos Romæ pauciſſimos invenio, Oſiridem & Iſidem, de quibus multas Inſcriptiones prodit Janus Gruterus *in Volumine pag.* 82. 83. 84. 85. OSIRIS eſt idem qui Serapis. Catullus:

Commodo nam volo ad Serapim
Deferri,

Epigram. 10. Lecticâ deferebantur nobiles ad templum Serapidis, quod ævo illo extrà pomerium erat, nec enim licebat Serapea in urbe habere, teſte Dione *lib.* 40. *hiſtor.* Marcianus Capella:

Te Serapim Nilus, Memphis veneratur
Oſirim,

lib. 2. Philolog. pag. 54. Eſt de poſteris Mizraim, quem in Ægypto conſediſſe gentemque illam condidiſſe, conſtat è literis ſacris, *Geneſ.* 10. 6. 13. 1. *Chron.* 18. *Pſalm.* 78. 51. *Pſalm.* 105. 23. adeòque inventos per Noam ſationis & agriculturæ commodiores apparatus eò ſecum detulit. De Noa eſt locus inſignis Geneſ. 5. 22. *Iſte conſolabitur nos ab opere noſtro & à dolore manuum noſtrarum de terrâ cui maledixit Dominus.* Caſtalio vertit: *Hic nos recreabit à negociis noſtris & manuum laboribus, quos nobis exhibet terra à Iovâ infelicitata.* Prædictum hoc erat, quod aratra & plura inſtrumenta inveniendo ruris operas deinde multò faciliores præſtiturus eſſet, poſtquam terra maledicto divino percuſſa moleſtum cultum peteret ſibi, *Geneſ.* 3. 17. 18. Virgilius:

Pri-

Primus aratra manu ſolerti fecit Oſiris,
lib. 1. Georg. Quod ſi diligenter expendantur ea quæ de illo referunt Diodorus Siculus *lib.* 1. & Pauſanias *in Bœoticis*, evidens omninò eſt, Oſiridem eſſe Patrem Liberum ſive Jovem Libycum, victorem plurimarum in Aſiâ & Africâ gentium. Inſcriptio Sentinenſis: *Iovi. Soli. Invicto. Sarapidi. T. Ælius. Antipater. Proc. Augg. cum. Umbricia. Baſſâ, conjuge. gratias. agentes. poſuerunt*, Gruterus in Volumine pag. 22. num. 9. Excelluit in Medicinâ, proinde in fanis pro Serapide conditis ſolebant Ægyptii & Romani ægrotos certis ritibus expiatos deponere, ut in ſomno doceret eos præſens Deus, quo medicamento adverſus morbum bene uti poſſent. Cicero lib. 2. de divinat. *Quid convenit ægros à conjectore ſomniorum potius quàm à Medico petere medicinam? an Æſculapius, an Serapis poteſt præſcribere per ſomnium curationem valetudinis?* De Ægyptiis hoc prodit Strabo *lib.* 17. *Geograph.* & de Romanis exemplum habes apud *Suetonium*: E plebe quidam debili crure, item alius luminibus orbatus, ſedentem pro tribunali pariter adierunt, orantes opem valetudinis, demonſtratam à Serapide per quietem, reſtituturum oculos, ſi inſpuiſſet, *in Veſpaſiano cap.* 7. Refert idem Cornelius Tacitus *lib.* 4. *hiſtoriar.* Ex plebe Alexandrinâ quidam oculorum tabe notus, genibus ejus advolvitur, remedium cœcitatis expoſcens gemitu, monitu Sarapis Dei, quem dedita ſuperſtitionibus gens ante alios colit, precabaturque Principem, ut genas & oculorum orbes dignaretur reſpergere oris excremento. Sic ille. De hac re plura dicemus *infrà cap.* 8. *num.* 8. ubi eſt de fano Æſculapii, & confer Iohannem Baptiſtam Pium *in annotatis poſterioribus pag.* 404. 405. Hermannum Conringium *libro de medicinâ Hermeticâ cap.* 11. 12. Cum his miraculoſis ſanationibus compa-

rat

rat Stephanus Forcatulus, quod Clodovæus & ſucceſſores ejus, Reges Galliæ, contactu ſuo ſtrumas poſſint abſtergere; indicio facto per ſomnium à Deo immiſſum, *lib.* 1. *de Philoſophiâ & Imperio Gallorum pag.* 59 Sic etiam Franciſcus Gataſſus *in Sacris Rhemenſibus Ludovico XIII. Galliarum Regi dicatis pag.* 150. *ſeqq.* Relationem examinat, imò ſuſpectam facere vult Armacanus Patricius *in Marte Gallico lib.* 1. *cap.* 13. Nos litem illis relinquimus, ut componant ſi volunt & ſi poſſunt.

II. Ejus uxor & ſoror (quod deinde Regibus Ægypti ſolenne erat) ISIS ſerere & metere ſegetes, mariti exemplo, docuit, ac marito foris bellagerente, ipſa domi leges pro bono publico tulit ac conſervavit, uſa tantiſper Mercurio conſiliario, Triſmegiſto illo & fabuloſorum librorum multorum confictо Autore, de quo agunt Johannes Henricus Urſinus *Exercitationibus Zoroaſtreis & Hermeticis pag.* 73. *ſeqq.* Caſaubonus *Exercitat.* 1. *ad Baronij Annales ſect.* 10. Cæterum Iſis Regina poſt exceſſum in Sirii aſtrum relata, & Anubis vocata eſt. Virgilius:

Omnigenûmque Deum monſtra & latrator Anubis,

lib. 8. Æneid. Totam hiſtoriam prolixius refert Diodorus Siculus *lib.* 1. *Biblioth. cap.* 50. *ſeqq.* & adde Cœlium Calcagninum *libro de rebus Ægyptiacis pag.* 229. *ſeq. Operum*, Adrianum Junium *lib.* 1. *animadverſ. cap.* 5. Iohan. Ricciolum *Tom.* 1. *Almageſti novi part.* 408. De cultu Iſidis multa proponit Tibullus *lib.* 1. *Eleg.* 3. unde excerpemus:

Quid tua nunc Iſis tibi Delia, quid mihi proſunt
Illa tuâ toties æra repulſa manu?

Æra ſunt ſiſtra. Apulejus lib. 11. Mileſiar. pag. 258. *Dexterâ quidem ferebat æreum crepitaculum.* Siſtrum notat,

tat, & ſubiicit, *reddebat argutum ſonorem.* Ærea non tantum, ſed quoque aurea & argentea erant. Meminerunt de ſiſtris Ovidius *lib* 3. *Amor. Eleg.* 8. *&* 9. *Metamorph.* Virgilius *lib.* 8. *Æneid.* Lucanus *lib.* 8. *Pharſal.* Statius *lib.* 3. *ſilv.* 2. Tinniebant ſiſtris & perſonabant, quia nolis circumdati erant. Sequitur:

Quidve piè dum ſacra colis, purèque lavari
Te memini, & puro ſuccubuiſſe thoro?

Lavabant & decem noctibus ſecubabant à maritis, ut eleganter deſcribit Propertius *lib.* 2. *Eleg.* 23. Vocabant *in caſto vel pervigilio ſecubare*: nec enim aliter rem divinam ſine piaculo facere poterant. Tunc mulieres ſacra nocturna in templo Iſidos peragebant, neque eò viris accedere licebat, ſaltem quod audaculi quidam veſte muliebri amicti irrumperent, & mulierum pudicitiam attentarent. Ovidius:

Neu fuge Niliace Memphitica ſacra juvencæ,
Multos illa facit, quod fuit ipſa Iovi,

lib. 1. de Arte amandi, & vide eundem *lib.* 1. *Amor. Eleg.* 8. *lib.* 3. *Eleg.* 3. De ſtupris in fano Iſidos admiſſis, conqueritur ſeculi ſui (quod in omne genus improbitatis proclive erat) Arriſtarchus Iuvenalis *Sat.* 6. *&* 9. Atque inde Martialis dixit,

Inachidos limina,

lib. 11. Epigram. 48. nimirum, eo quo dixi ſenſu. Pergit:

Nunc Dea, nunc ſuccurre mihi, nam poſſe mederi,
Picta docet templis multa tabella tuis.

Pertinet ad incubationem, de quâ eſt *ſuprà cap. hoc num.* 1. & quam teſtimonio ſuo firmat Diodorus Siculus *lib.* 1. *cap.* 25. Addit:

Et mea votivas perſolvens Delia noctes,
Ante ſacras lino tecta fores ſedeat.

Lino veſtiebantur Sacerdotes Iſidis & quicunque ei ſupplicabant, caſtitatis inſigni, licet inceſti eſſent: quandoquidem linum è terrâ naſceretur, purâ illâ & hominum uſibus innocuis addictá, laneæ veſtes autem eſſent ab animantibus domeſticis, quæ nefas eſſet occidi, ut deinde etiam Pythagoras ſtatuebat. *Apulejus*: Sed enim mundiſſima lini ſeges inter optimas fruges terrá exorta, non modò indutui & amictui ſanctiſſimis Ægyptiorum ſacerdotibus, ſed opertui quoque in rebus ſacris uſurpatur *in Apolog. pag.* 310. Philoſtratus *in Epiſtolis*, ὁ λινοῦς χιτὼν ὡς ὁ τ̃ ἱερέως, & vide eundem *in vitâ Apollonij Thyanæi lib.* 8. *cap.* 3. Claudianus:

Sic numina Memphis
In vulgus proferre ſolet, penetralibus exit
Effigies brevis illa quidem, ſed plurimus infrà
Liniger impoſitâ ſuſpirans veſte ſacerdos
Teſtatur ſudore Deum. Nilotica ſiſtris
Ripa ſonat,

Panegyr. in quartum Conſulatum Honorii. *Suetonius* de Ottone Cæſare: Sacra etiam Iſidis ſæpè in linteá religioſáque veſte propalam celebraſſe, *cap.* 12. Gratius in Cynegetrico:

Vix operata ſuo ſacra ad Bubaſtia lino
Velatur ſonipes feſtivi turba Canopi.

Sonipedem turbam vocat à crepidis: quas Antiſtites illos geſtaviſſe, auctor eſt Heliodorus *in Æthiopicis*. Tunicas lineas prolixas fuiſſe conſtat ex Appiano *lib.* 4. *Civil.* καὶ τὰς ὀθόνας ἐνέδυ τὰς ποδήρεις. Martialis:

Linigeri fugiunt calvi, ſiſtrataque turba,

lib. 12. Epigr. 29. Nam & Calvi erant, itaque Apulejus ponit inter ſacerdotes Iſidos, *ſenem calvum*

& cinedum, lib. 8. Mileſiar. pag. 21. Martialis iterum:

> *Nunciat octavam Phariæ ſua turba juvencæ,*
> *Atque pilata redit jamque ſubitque cohors,*

lib. 10. Epigr. 48. Pilata, id eſt, depilata, ut Petrus Scriverius *in Animadverſionibus* monet. Pice depilabantur Calvi Iſidos, id eſt, vellebantur quod πιτλοῦν vocant Græci. Quod verò Farnabius exponit, *armata gladiis & cultris, quibus ſibi brachia & humeros ſauciabant*, pag. 319. notat h. l. ille ſenſus, inquam, non placet. Eſt porrò:

> *Bisque die reſoluta comas tibi dicere laudes,*
> *Inſignis turbâ debeat in Phariâ.*

Ut ritè ſupplicarent, diſperſis crinibus ibant, lugentium more: Bis dicit, videlicet mane & veſperi, uti ex Apulejo & Arnobio declarat Scaliger *in notis pag.* 111. 112. Dicere laudes eſt ὑμνῳδεῖν. Et plangebant. Juvenalis:

> *Ergò hic præcipuum ſummumque meretur honorem*
> *Qui grege linigero circumdatus & grege calvo*
> *Plangentis populi currit deriſor Anubis,*

Sat. 6. Habes veſtes lineas, calvos præcones, plangentes bubſequas, quæ omnia ſunt de cultu Apidis uti ille in Ægypto ſervabatur, & confer prolixè Laurentium Pignorium *explicationibus ad menſam Iſiacam.*

Cap. VI.

Digreſſio prior, in quâ exponitur Gentilium Theologia, quæ literis ſacris continetur.

I.

SUnt quædam hactenus dicta, ad quorum meliorem intellectum facere poſſint collationes uberiores Deorum peregrinorum. Magnus hic numerus eſt, ideòque recenſebimus eos tantum, qui in ſacris proponuntur. Occurrit primò locus Eſai. 66. 17. *Qui contaminant ſe*, *&* (deinde) *luſtrant ſe* (aquà ſumpta) *in lucis poſt Achad palam*. Ebræum אחד appellativè ceperunt Munſterus, Caſtellio, Tigurini, Pagninus, Ariæmontanus, Tremellius, Vatablus, Piſcator, & non uno ſenſu per expletionem addito explicare tentant. Sed eſt nomen proprium Idoli, & quidem Solis, quem Aſſyrii vocabant *Unum*, quomodò Latini eundem appellant quia *ſolus* & & unus in ſuo genere eſt, nec quicquam ſimile habet. *Philo Byblius* ex Sanchuniathone: Ἀδωδὶς, βασιλεὺς θεῶν. Et *Macrobius*: Soli quem Deum ſummum venerantur Aſſyrii, nomen Adad dederunt, *lib. 1. Saturnal. cap.* 23. Uti enim Hebræi אחד dicunt, itâ Syri omiſsâ forti aſpirata, & poſtremâ literâ geminatâ, dixerunt אדד. Scaliger Exercit. 153. ſect. 4. *Adad legi olim Solem dictum Perſarum linguâ.*

II. APIS vitulus ab Hebræis in deſerto cultus, Exod. 32. 4. eundemque deſertores Hebræi cum Rege Jerobeamo coluerunt, 1 Reg. 12. 28. 2. Chro-

nic. 11. 15. Græcus liber Tobiæ cap. 1. 5. ἔθυον τῇ βάαλ τῇ δαμάλει, *ſacrificaverunt Babali juvencæ.* Genere fœminino, uti in ſimili negocio לעגלות juvencæ Bethaven ſunt Oſeæ 10. 5. Vide *commentaria* Riveti *pag.* 321. Nec aliter *Sulpicius Severus:* Vaccam auream in Bethel, alteram in Dan conſtituit, quibus litaret populus, *lib.* 1. *hiſt. ſacræ cap.* 72. Nimirum עגלות ſunt δαμάλεις, uti eſt in Sixtinâ *editione & Vatabli* notis, pro quo Complutenſis habet. βάαλ τῇ δυνάμει, quæ vero lectio citra dubium vitioſa eſt, neque debuiſſet eam alteri præferre Franciſcus Junius. Eſt enim correctio à manu recentiori, de quo vide Nicol. Fullerum *lib.* 2. *miſcellan. cap.* 7. Cultus Oſiridis in bove ſingulari celebris erat apud Ægyptios, & vocabant Apim, Plinius *lib.* 8. *cap.* 46. Herodotus *in Thaliâ*, Ælianus *lib.* 4. *hiſtor. Variar. cap.* 8. *Ammianus Marcellinus lib.* 21. *hiſtor*, Johannes Seldenus *de Diis Syrorum Syntagm.* 1. *cap.* 5.

III. ASTAROTH & Aſtarthe. Iudic. 2. 13. cap. 10. 6. 1. Sam. 7. 34. cap. 12. 10, cap. 31. 1. Reg. 11. 5. 33. Syrorum appellationes variant paulum, qui vocant Atergatim & Derceto, Ovidius *lib.* 4. *Metamorph:* & *lib.* 4. *faſtor. Plinius lib.* 5. *cap.* 23. Quod enim Suidas *in Lexico pag.* 458. monet, *Aſtarthe nomen ab aſtro fecerunt, ipſi enim Luciferum eſſe fabulantur*, fabuloſum eſt. Venerem Græcorum eſſe, ajunt Cicero *lib.* 3. *de Nat. Deor.* Cœlius Rhodiginus *lib.* 23. *Antiq. Lect. cap.* 3. Floridus Sabinus *lib.* 5. *Lection. ſucciſivarum cap.* 7. Philip. Cluverius *lib.* 1. *Germaniæ antiquæ cap.* 27. Dionyſius Gothofredus *notatis ad Varronem pag.* 1586. Caſpar Sanctius *commentar. ad lib.* 1. *Regum c.* 11. *pag.* 1146. Eſſe Lunam ſive Dianam, arbitram noctis, putant Lucianus *libro de Deâ Syriâ.* Voſſius *lib.* 2. *de Idololatriâ cap.* 21. Maſius *commentario ad cap.* 12. *Ioſuæ*, Fullerus *lib.* 1. *miſcellan. cap.* 13. & ante omnes hos Auguſtinus *quæſt.* 16. *ad. libr.*

libr. Iudic. Scilicet eſt Dea illa, quam Florus *lib.* 3. *cap.* 19. Suetonius *lib.* 6. *cap.* 56 & Inſcriptiones Italicæ apud Gruterum *in Volumine pag.* 86. P. Appiani *in Collectaneis pag.* 243. vocant *Deam Syriæ.* Confer Salmaſium *Exercitat. ad Solinum pag.* 574. Petrum Fabrum *lib.* 3 *Semeſtrium cap.* 1. 2. 3. Iohan. Seldenum *de Dis Syris Syntagm.* 2. *cap.* 2.

IV. BAAL multis locis, & contractè BEL, quod eſt in Additamentis Danielis *cap.* 14. 2. ſed nomine perfecto בעל־שמן quod eſt Græcorum ζεὺς ὀλύμπιος: *Maccab.* 6. 2. Sic vocabatur à Phœnicibus Sol Deorum maximus, ut ſcribit Auguſtinus *l. d.* βῆλον vertunt Græci, uti refert Strabo *lib.* 16. *Geograph.* atque inde Belus apud Latinos, De Beli hujus cultu eſt locus inſignis Claudiani:

> *Thuris odorati cumulis & meſſe Sabeâ*
> *Pacem conciliant aræ, penetralibus ignem*
> *Sacratum rapuere adytis, rituque juvencos*
> *Chaldæo ſtravére Magi. Rex ipſe micantem*
> *Inclinat dextrâ pateram, ſecretaque Beli,*
> *Et vaga teſtatur volventem ſidera Mithram,*

lib 1. de laudibus Stilicon. Nam quod ibi olim legebatur, *ſecretaque belli*, corruptum eſt, adeoque benè mutavit Joſ Scaliger *lib.* 6. *de emendat. Temp.* & ſequitur Caſp. Barthius *animadverſ. ad Claudianum pag.* 196. Simili modo corruptus eſt locus apud Curtium lib. 3. cap. 3. ubi vulgò legitur *eminebant duo aurea ſimulachra cubitalia, quorum alterum in alterum belli gerebat effigiem.* Ità Modius, nec quicquam mutat Raderus *in notatis pag.* 37. cum tamen eum latere non poſſet Joſephi Scaligeri palmaria correctio, *quorum alterum Nini alterum Beli gerebat effigiem.* Sequuntur Nicolaus Blancardus *in annotatis pag.* 151. 152. Loccenius *in emendationibus pag.* 340. Per Ninum Aſſyriæ, per Bellum Babyloniæ imperium conjunctum innuebant,

eſt illi, quod Rabbini docent, cultum exhibitum idolo, detractis caligis, מוציאין רעי ſtercus egerendo, Salomoh Jarchi *notis ad h. l.* Maimonides libro de Idololatriâ cap. 3. ſect. 2. *Eos nugari*, verè ait Dionyſius Voſſius *notis ad Maimonidem pag.* 37. adeòque vera eſt ſententia Theodoreti *commentario ad Pſalm.* 106 28. nomen habere à loco in quo cumprimis venerationi erat poſito illi fano. Phegor eſt nomen tractus montani in campis Moabiticis, *Numer.* 23. 28. *Deut.* 34. 5. 6. Ita Jupiter Capitolinus, Muſæ Heliconiades, & plurima alia. Qui hunc Priapum eſſe contendunt cum Hieronymo *commentar. ad cap.* 9. *Hoſeæ.* Iſidoro *lib.* 8. *Origin, cap.* 11. nimis à vero diſcedunt, quoniam vetuſta illa tempora Deos hujusmodi prorſum contemptos necdum habebant: ſed colendis aſtris unicè inhærebant gentes in Oriente, *Deut,* 4. 19. Græculorum inventa & Romanorum deſipiens ſuperſtitionum multitudo longo poſt tempore demum obtinuerunt. Secundus eſt *Baal. Berith.* Iudic. 8. 33. Hic eſt Græcorum ζεὺς ὅρκιος, (de quo meminit *Sophocles in Philoctete*) & templum habuit in monte Gebal, quod deinde occupaverunt Cuthæi. Tertius eſt *Baal-Zebub.* 2 Reg. 1. 2. 3. Matth. 10. 25. cap. 12. 24. *Scaliger* cenſet, nomen eſſe fictum per χλευασμὸν, verum nomen eſſe בעל־זבחים / id eſt. Deus victimarum, quod Judæi per contemptum mutaverint. quomodò ex בית־אל *Domus Dei* fecerunt iidem בית־און *domus vanitatis*, Hoſeæ 4. 15. cap. 10. 5. Nempe locus qui à viſione Iacobi & lapide ibidem conſecrato ſpeciem aliquam religionis, habebat, ille poſtquam Rex Ierobeamus ibi vitulum depoſuerat, indignus priori nomine habitus, nomenque alterum ei datum eſt, Bethaven, uti patet Ioſuæ cap. 7. 2. cap. 8. 12. 1. Sam. 13. 5. cap. 14. 23. *Hæc ille*, appendice ad libros

I 5

bros de Emendat. Tempor. pag. 24. 25. nec multum ab eo diverſus eſt Grotius *in Annotatis Evangelicis pag.* 203. 204. Verum obſtat, quod Achaſias Rex ità appellet, nec enim credibile eſt, eum cognomine vitioſo uti voluiſſe qui Numinis opem rogabat. Nihil certius eſt, ac quod Phœnices coluerunt eum depulſorem muſcarum à quibus agri vaſtabantur. Tale quid reperitur in aliis Gentilium ſacris. *Plinius:* Invocant Cyrenaici Achorem Deum muſcarum multitudine peſtilentiam adferente, quæ protinus intereunt quâ litatum eſt illi die, *lib.* 10. *cap.* 28. Nec falletur admodum qui Achorem Deum corrupto poſt ſecula plurima nomine putabit eſſe Deum Accaron. Planè enim credibile eſt, Phœnices hunc cultum in Cyrenaicam attuliſſe, quod notum ſit pleraque Africæ citerioris loca fuiſſe Phœnicum colonias, & celeberrimam omnium Carthaginem. Solebant Gentiles nomina ſua imponere Idolis ab inſecti genere, quod fugare poſſe credebantur. Hercules κορνοπίων apud Trachinios qui culices pellebat, Hercules ἰποκτόνος convolvulorum depulſor, ne vites roderent, Euſtathius *ſcholiis ad Iliada pag.* 34. & ex illo Lilius Gyraldus *in Syntagmatis Deorum ſect.* 10. *pag.* 318. Sic Apollo σμινθεὺς qui mures ſegetum depopulatores fugabat: Jupiter ἀπόμυιος & μυίαγρος apud Elienſes & Arcades, quod tradunt Plinius *lib.* 29. *cap.* 6. Pauſanias *lib.* 5. & 8. Ovidius *lib.* 12. *Metamorphoſ* & ex illis Lilius Gyraldus *l. d. ſect.* 1. *pag.* 45 *ſect.* 2. *pag.* 91. Johannes Seldenus *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* 6. Caſaubonus *animadverſ. ad Athenæum pag.* 18. Philippus Beroaldus *in annotatis variis pag.* 319. 320. Elmenhorſtius *notis ad Arnobium pag.* 125. Iohannes Camers *commentariis ad Solinum pag.* 7. μυιώδης muſcarum abactor ibidem eſt, & *Muthumbal* eadem ſignificatione, voce Punicâ, feſtiviſſimus Plautus dixit

it *in Pœnulo Act.* 5. *ſc.* 2. Ergò בעל־זבוב eſt ζεὺς ἀπομυαῖος, pro quo Iudæi in Novo Teſt. dixerunt בעל־זבול id eſt, ζεὺς κοπρῖνος, Iupiter ſterculinus. Nam & Idola in Prophetarum libris vocantur ſtercora, Ianus Druſius *commentario ad voces Ebraicas Novi Teſtam. cap.* 11.

V. CHAMOS, Numer. 21. 29. Iudic. 11. 24. 1. Reg. 11. 7. 33. Deus Moabitarum, quem fuiſſe Bacchum, Græcorum κῶμον, Deum temulentiæ, ſcribunt Forſterus *in Lexico*, Voſſius *lib* 2. *de Idololatriâ cap.* 8. Tholoſanus *in Syntagmate Iuris univerſi lib.* 29. *cap.* 12. Obſtat verò quod κῶμος ſit Græcorem multò recentius figmentum, ideòque nec Orientis gentibus nec vetuſtis temporibus congruit. Saturnus erat, is quem Moloch vocarunt vicini horum Ammonitæ & Cananæi, hoc inde colligo, quod humanas victimas obtulerunt, more Phœnicum in Molochi cultu. Locus eſt 2. Reg. 3. 27. *Accepit Rex Meſa filium ejus primogenitum, & obtulit illum holocauſtum ſuper muro.* Ejus, id eſt, Regis Edom, de quo proximè anteceſſerat mentio. Hunc in eruptione quadam arreptum hactenus captivum habuerat. Ità Tremellius *in notis*, eumque juvat locus manifeſtus Amos 2. 1. Nam qui de proprio Meſæ filio à patre victimæ loco occiſo exponunt cum Vatablo, Caſtalione, Grotio *in notis*, aberrant.

VI. CHIUN, Amos 5. 26. quod Tremellius, Pagninus, Caſtellio appellativè capiunt, ſed Arias Montanus, Chaldæus Paraphraſtes, Lutherus uti proprium nomen retinent. Et Arias quidem cum Aben-Esdrâ & Samuele Petito *lib.* 2. *miſcellan. cap.* 2. exponit de Saturno, qui Phœnicibus Moloch erat, ſed Perſis & Arabibus vocabatur כיון & כיואן/ Chaldæis נסרוה 2. *Reg.* 19. 37. Syris denique רמון

2. *Reg.*

2. *Reg.* 5. 18. unde Alexandrini acceperunt ſuum ῥαμφᾶ, quod in Actis Apoſtolicis eſt Ῥεμφαν, *c.* 7. 43. ῥεφὰν legunt Syrus & Arabs. Nobiſcum docent Ludovicus de Dieu *animadverſ. ad Acta pag.* 69. Janus Druſius *commentario ad voces Ebraicas cap.* 26. Lunam eſſe perhibet Voſſius *lib.* 2. *de Idololatriâ cap.* 23. Alia conjectura eſt *Victorini Strigelij* : Cum quaſi κύων, id eſt, Syrii ſtella velut numen culta apud Ægyptios pro felici inundatione terræ, quoniam ad Syrii ortum incipit Nilus ebullire, *pag.* 369. *hypomnem in Novum Teſtam.* Sed Phœnicum Theologia hoc non permittit.

VII. DAGON, Iudic. 16. 23. 1. Macab. 10. 83. 84. Origo nominis eſt à דג *piſcis*, eratque Nereidum princeps aliquis, ſive ille Triton eſſet, quod probant Arias, Tremellius, Scholiaſtæ batavi *ad h. l.* ſive Derceto, id eſt, Venus marina, quod malunt Scaliger *notis ad Varronem pag.* 25. Serarius *commentario ad cap.* 16. *Iudic. quæſt.* 23. Sanctius *commentario ad* 1. *Samuel.* 5. *pag.* 113. Seldenus *de Diis Syris lib.* 2. *cap.* 3. ſive etiam Neptunus, uti vult Stuckius *libro de ſacris & ſacrificiis gentilium pag.* 25. Quod poſtremum equidem veriſſimum eſt, cum gentes illæ naviculariæ & mercimoniis plurimum addictæ per mare ampliſſimum excurrerint, itaque maris Deum adſciverunt rerum gerendarum Patronum, qui Neptunus erat. Nam Triton minoris gloriæ fuit: Venus amorum conciliatrix ad præſens negocium vix pertinet.

VIII. DIANA, 2. Maccab. 1. 14. ubi eſt ναναία, & eodem pertinet dives templum quod Antiochus Magnus ſpoliare volebat, 1. Maccab. 6. 1. 2. *Deam Anæam* vocat Strabo *lib.* 16. *Geograph.* ſed corrupte, ἀρτεμίδα vocat Polybius (apud Ioſephum *lib.* 12. *cap.* 13.) idque verum nomen Dianæ eſt, quia lucis

&

& nemoribus præerat. *Venus Elymæa* eſt in Appiani *Syriacis.*

IX. HERCULES, 2. Maccab. 4. 19. 20. Nomen eſt Phœnicium, *illuſtrator omnium*, אור־כל / eratque inter eos celebris Hercules Tyrius à quo plurima facta acceperunt Græci & fabulis ſuis permiſcuerunt, obiitque apud hos magnus ille orbis ἀρχηγέτης uti docuimus *ſuprà cap.* 3. *diſt.* 2. Vocabant aliàs Melicartum, quod eſt מלך־קרתא *urbis præfectus.* Necnon Αζιζον, uti apud Julianum Cæſarem *in hymnis pag.* 34. Hinc exponas illud, *colet Deum ſuum* מאזים / Daniel. 11. 38. Seldenus occurrit: *hunc Deum prætermiſimus, uti planè ignotum*, Syntagm 2. De Diis Syris cap. 16. Atqui non ità ignotus eſt. De Antiocho Epiphane ſonat, qui Αζιζον, id eſt, Herculem Phœnicium novo ritu & majoribus ſuis ignoto veneraturus erat. Quod enim Herculi impensè faverit, patet, quia præſens vidit ludos Herculis Tyri celebratos, 2. *Maccab.* 4. 19. 20.

X. NEGO, Daniel 1. 7. qui idem eſt NERGAL, 2. Reg. 17. 32. Eſt ignis pervigil apud Chaldæos ex inſtituto antiquiſſimo ſummo loco habitus, unde eſt nomen urbis אור in Chaldæâ, Geneſ. 11. 28. Nehem. 9. 7. eadem *Orchoë* apud Ptolomæum in Tabulis. Inter varias Chaldæorum diſciplinas recenſit Plinius *Orchöenam* dictam, quæ ignis pervigilis cultum præſcribebat, *lib.* 6. *hiſtor. natur.* Ignem illum ſacrum *Orimaſda* vocant Plutarchus *Artaxerxe & Alexandro*, Agathias *lib.* 2. *hiſtor.* quod eſt אור־שמר. Pro ſymbolo aſtrorum, quæ ignea eſſe credebant Veteres, & horum eminentiſſimi, SOLIS, ignes iſtos conſtruebant, A Chaldæis acceperunt Perſæ, quorum πυραιθεῖα & adjunctam aram, ἐν ᾧ πολλή τε σποδὸς καὶ πῦρ ἄσβεστον φυλάττουσιν οἱ μάγοι. memorant

Iu-

Juſtinus *lib.* 10. *hiſtor.* Curtius *lib.* 3. & 4. Strabo *lib.* 15. *Geogr.* Procopius *lib.* 1. *Perſicor.* Theodoretus *lib.* 5. *hiſtor. Eccleſ. cap.* 29. Et permanſerunt in populis illis usque ad tempora Saracenorum, quandò horum lunulis ſuccubuerunt, qui hactenus Romanas aquilas propulerant. Itaque de illis Muſtadinus Sadi in Roſario (ſive Guleſtan) canit:

O benefice, qui, ex theſauro recondito
Ignicolis & ſimulacrorum cultoribus alimenta præbes,
Amicos quomodò deſeras
Tu qui hoſtium curam geris?

pag. 3. Ignicolas vocat Saracenus eos qui hactenus τὰ πυρεῖα in honorem Solis foverant. In literis ſacris dicuntur חמני / Levitic. 26, 30. quod Arias vertit, *ſimulacra Solis*, Tremellius & Piſcator reddunt, *ſubdiales ſtatuas*, id eſt, quæ Soli expoſitæ colorem aduſtum habent, uti Junius *in notis* declarat. Optimè Rabbinus Beckai exponit de locis, ubi Solem colebant ignibus ſacris conſtructis: nec enim tam ſimulacro quàm loca fuiſſe conſtat ex *Eſai* 17. 8. *Ezechiel.* 6. 4. Loca videlicet, quæ πυραθεῖα vocat Strabo, πυρεῖα Procopius, & vide *ſuprà cap.* 1. *num.* 13. His autoribus pervaſit Aſiam minorem, Africam: Europam. Apud Phryges in uſu erat. Virgilius:

Vos æterni ignes, & non violabile veſtrum
Teſtor numen;

lib. 2. Æneid. & ibid.

Priamumque per aras
Sanguine fœdantem, quos ipſe ſacraverat ignes.

Et lib. 5. Æneid.

Pergameumque larem, & canæ penetralia Veſtæ.

Ab iisdem Æneas Princeps:

Ma-

Manibus vittam, Veſtamque potentem
Æternumque adytis effert penetralibus ignem,

lib. 2. Æneid. Sic in Latinum venit. Albani & Romani habuerunt ſub nomine Veſtæ. Vellejus lib. 2. hiſtor. *Iupiter Capitoline: Gradive Mars, perpetuorumque cuſtos Veſta ignium, vos publicâ voce obteſtor.* Juvenalis:

Ignem Trojanum & Veſtam colit Alba minorem

Silius Italicus lib. 1. de bello Punico:

Et vos virgineâ lucentes ſemper in arâ
Laomedonteæ Trojana altaria flammæ.

Lucanus lib. 9. Pharſal.

Dij cinerum, Phrygias colitis quicunque ruinas
Æneæque mei, quos nunc Lavinia ſedes
Servat & Alba lares, & quorum lucet in aris
Ignis adhuc Phrygius.

Florus lib. 1. cap. 2. de Numâ: *Imprimis focum Veſtæ virginibus colendum dedit, ut ad ſimulacrum cœleſtium ſiderum cuſtos Imperij flamma vigilaret.* Apud hos vero non ardebat in aris, ſed aſſervabatur vaſis fictilibus in fornicibus templi ſuſpenſis, uti dicemes *infrà cap. 12. num.* 4. & adde Ovidium *lib 6. faſtor.* Valerium Max. *lib. 5. c. 4. diſt. 6.* Ægyptii, Ammonii, Græcorum nonnulli ἐν πρυτανείοις (Syracuſani, Tarentini, Corinthii, Rhodii, Mileſii, Tenedii, Argivi, Siphnii, Thaſii, Ereſii, Mitylenæi, Cizyceni, Elei, Naxii, Epheſii, Naucratitæ) Afri, Sarmatæ foverunt ignes eosdem, uti notant Diodorus Siculus, Plutarchus, Pauſanias, Athenæus, Tertullianus, Cœlius Rhodiginus *lib.* 15. Johan. Leo *lib.* 1. *deſcript. Africæ pag.* 59 Michovius *lib.* 4 *deſcript. Sarmatiæ cap.* 45. Theophilus Spizelius *examine relationis MonteZinianæ pag.* 88. *ſeqq.* Johan. Seldenus *Syntagm.* 2. *De Diis Syris cap.* 8. Caſaubonus *in animadverſis ad*

At-

Athenæum lib. 15. *pag*: 992. 993. 994. Nocte illâ qua Mahomedes natus eſt, ignis ſacer apud Perſas extinctus locis plurimis omen fecit, de futurâ ſorte Doctoris ejus, itaque Muſulmanos gloriari admodum ſuper miraculo iſto, ſcribit Leunclavius *lib.* 1. *hiſt. Muhammed.* Conſtat quod Heraclius Imperator expeditione adverſus Perſarum Regem Coſroëm ſuſceptâ progreſſus magnos fecerit, & multas urbes occupatas ab implo ignis cultu revocaverit. Suidas ὁ δὲ Ἡράκλειος τάς τε πόλεις καὶ τὰ πυρεῖα διέστρεψε τῶν Περσῶν, & confer Caſſiodorum *lib.* 10. *Hiſtoriæ Tripartitæ cap.* 20. Ergò factum eſt militum piorum, unde Mahomedi nihil gloriæ accedit, qui circà tempora illa natus eſt. Demum Homar Saracenus domitâ Perſiâ cultum ignis ſuſtulit omninò, poſtquam duraverat in gentibus illis quatuor mille annis, ut monet Georgius Gentius *ad Roſarium pag.* 533.

XI. MOLOCH & MILCOM, Levitic. 18. 21. Deuter. 18. 10. Amos. 5. 26. Erat Saturnus, ut rectè notant Mornæus *de Verit. Relig. Chriſt. cap.* 23. Druſius *in Præteritis ad Novum Teſtam. pag.* 171. Iohan. Seldenus *Syntag.* 1. *de Diis Syrorum cap.* 6. Nam qui vel Mercurium (ut Arias Montanus *commentar. ad Iudic.* 11. & *Amos* 1.) vel Priapum (ut Antonius Fonſeca & Oleaſtrius *ad Levit.* 20.) vel Solem (ut Iohan. Cocchius *notis ad Sanhedrim. pag.* 63 Dionyſius Voſſius *notis ad Maimonidem pag.* 78.) exponunt, illos maximè ratio fugit. E Sanchoniathone antiquiſſimo Phœnicum hiſtorico narrat Philo Byblius, morem fuiſſe gentibus illis, cum maximæ calamitates, belli, famis, peſtis, metuerentur, ut Reges filium, quem præ cæteris diligerent, pro ſacrificio mactarent ad placandam Numinis iram. Saturnum iſto cultu venerabantur, uti docent Sophocles *in Andromedâ*, Herodotus *lib.* 7. Lactantius *lib.* 1. *cap.* 31. Digna

ſunt

ſunt verba *Curtij* quæ hîc leguntur: Tyrii ſacrum quod equidem Diis minimè cordi eſſe crediderim, multis ſeculis intermiſſum repetere cogitabant, ut puer ingenuus Saturno immolaretur, quod ſacrilegium verius quàm ſacrum Carthaginenſes à conditoribus traditum, usque ad excidium urbis ſuæ feciſſe dicuntur, ac niſi ſeniores obſtitiſſent, quorum conſilio agebantur cuncta, humanitatem dira ſuperſtitio viciſſet, *lib.* 4. *hiſtor.* De Carthaginenſibus, quos Tyrii Phœnicum clariſſimi condiderunt, *Iuſtinus* narrat: Cum inter cœtera mala etiam peſte laborarent, cruentâ ſacrorum religione & ſcelere pro remedio uſi ſunt. Quippe homines ut victimas immolabant, & impuberes (quæ ætas etiam hoſtium miſericordiam provocat) aris admovebant, pacem Deorum ſanguine eorum poſcentes, pro quorum vitâ rogari maximè Dii ſolent. Averſa ſunt tanto ſcelere numina, *lib.* 18. *hiſtor.* Ennius:

Et Poinei ſolitei ſos ſacruficare puellos,

lib. 7. Annal. Silius Italicus:

Mos fuit id populis quos condidit advena
Dido,
Poſcere cæde Deos veniam, ac flagrantibus aris,
Infantum dictu, parvos imponere natos,

lib. 4. de bello Punico. Erat igitur Saturnus, qui victimas humanas capiebat: ſtatua ejus ænea brachiis protenſis amplectebatur infantes primum, deinde excuſſos in ignem devolvebat, ne vagitus audiretur, perſtrepebant ſacerdotes undique tubis & tympanis, Diodorus Siculus *lib.* 20. Plutarchus *libro* περὶ δεισιδαιμονίας Diram ſuperſtitionem Phœnices excogitaverunt primi; quorum Rex Ιλος, qui poſt mortem in Saturni ſidus conſecratus eſt, (itaque Ilum de Saturno Deo invenias quoque apud Plautum *in Pœnulo.*)

 ho-

hoſtilibus vicinorum armis oppreſſus ferè, filium ſuum unicum regiâ ſtolâ indutum, aris impoſuit, ſacrificiis Dii placati averterunt cladem, hoſteſque prælio inferiores abierunt: ejus ſucceſſores in ſimili periculo, eidem Regi inter Deos relato filios ſuos per vivicomburium immolaverunt. Scribit Porphyrius *lib. 2. de abſtinent. animal.* plenam victimarum talium fuiſſe hiſtoriam Sanchuniathonis. Dicitur ergò Saturnus *comediſſe filios ſuos in Græcorum fabulis*, nimirum quod eos ipſe immolaviſſet. Imitabantur Hebræi deſertores in Tophet & Benhinnom, 2. Reg. 16. 3. cap. 21. 6. cap. 23. 10. 13. 2. Chron. 28 3. Pſalm. 106. 37. 38. Jerem. 7. 31. 32. cap. 19. 5. 11. Ezechiel. 43. 7. 9. Zephan. 1 5. & Cuthæi advenæ ab Aſſyriis in Religione Adramelech, 2. Reg. 17. 31. Recentiores Hiſpanorum navigâtiones ejuſmodi ſtatuas Saturni pro immolandis pueris invenerunt in Mechoacanâ & aliis Indiæ Occidentalis provinciis, quæ Africam ſpectant, teſte Franciſco Mendozâ *in Itinerario*. Et Benjamin Tudelenſis in quadam Maris rubri Inſulâ Chenaragâ vidit pueros uſtulatos inter tympanorum & tubarum ſtrepitus, quod ipſe narrat in מצאגות *pag.* 108. & adde *Commentaria* Lempereur *pag.* 214. Quæ ſacrilega ſacra à Pœnis & Tyriis provenerunt, qui maria illa ſoli ferè navigâverunt olim. Cretenſes Phœnicum coloniæ τὸν κρόνον ἐν ταῖς τεκνοφονίαις ἐθρήσκευον, dicente Athenagorâ. Hæc de filiis exuſtis, cæterum (quandò calamitas publica nulla erat) luſtrabant tantum, id eſt, inter duos ignes medios ducebant pedibus nudis in honorem Molochi, Deut. 18. 10. 2. Reg. 16. 3. cap. 21. 6. Græci vocabant φειβάζειν, & Tyrrheni in Italiâ, quod ab Oriente veniſſent, adhibebant februationes iſtas, ut monet Daniel Heinſius in *Ariſtarcho ſacro ad Nonni paraphraſin cap. 24.*

XII.

XII. MELECHET, Jerem 7. 18. cap. 44. 17. De Sole exponunt Vatablus *in notis*, Crellius *libro de Deo cap.* 13. Rectius de lunâ interpretantur Grotius *in notis*, Serarius *in Joſuam commentario pag.* 290. Torniellus *in Annalibus ſacris Tom. 2. pag.* 176. Conradus Rittershuſius *notatis ad Salvianum pag.* 350. 351. Probat contextus. Mulieres depſunt, molam parant, conficiunt placentas ſive liba, ut offerant Numini. Pari modo Græci & Aſiani collyras mulierum ope factas Lunæ offerebant, uti conſtat ex Euſtathio *ſcholiis ad lib.* 11. *Iliad.* Heſychio *in Lexico*, Julio Polluce *in Onomaſtico lib.* 6. *cap.* 14. unde allegant Caſaubonus *notis ad Athenæum pag.* 305. Johan. Henricus Urſinus *lib. 2. quæſtion. Biblicar. num.* 21. 22. 23. 25. 26.

XIII. MIPLEZETH, 1 Reg. 15. 13. 2 Chron. 15. 16. Hoc Alexandrini exponunt de Aſtarthe, & ſequitur non obſcurè Seldenus *Syntagm. 2. de Diis Syris cap.* 5. Biblia Romana & Hieronymus vertunt Priapi ſimulachrum, de quo multis pertractat Toſtadus *quæſt.* 11. *in lib.* 2. *Regnum cap.* 15. *& quæſt.* 23. *in lib.* 2. *Chron.* 15. De Pane Deo paſtorum explicat Caſtalio *in notis biblicis pag.* 361. De Sole Tholoſanus *lib.* 12. *de Republ. cap.* 18. *num.* 12. qui ſub nomine Mithræ à Perſis cultus fuit in antris & umbroſis ſpeluncis, ſacra verò peregerunt mulieres perpetuæ caſtitatis voto obſtrictæ, uti referunt Herodotus *lib.* 1. Xenophon *lib.* 8. Juſtinus *lib.* 10. Plinius *lib.* 6. *cap.* 26. Poſtremum hoc verius multò eſt, nam priora illa fabulis Græcorum nituntur, quæ in Oriente vel ſerò vel nunquam innotuerunt.

XIV. RIMMON, 2. Reg. 5. 18. (& fortiori pronunciatione Ῥεμφαν Actor 7. 43.) De Venere exponunt Caſpar Sanctius *commentar. ad h. l. pag.* 1490. Cornelius à Lap. *commentar. ibid. pag.* 243. Serarius

in commentario pag. 296. De Iove tonante mavult Scaliger *lib.* 1, *animadverſ. in Manil.* Optimè ſecundum tenorem veteris Ægyptiacæ dialecti explicant Ludovicus & Dieu *commentario ad Acta pag.* 69. 70. Salmaſius *libro de annis Climactericis pag.* 597. Daniel Heinſius *lib.* 5. *Exercitat. ſacrar. cap.* 3. Balduinus Walæus *commentario perpetuo ad Acta Apoſtolica pag.* 1097. *ſeqq.* ut indicetur Saturnus. Certe vetuſti Græci Saturnum vocabant Ῥέμβων, voce ex Oriente petitâ, unde Ῥεμβεὺς format Heſychius *in Lexico*, quod eſt ῥέμβειν, *vagari*, eſtque Saturnus loco inter aſtra erratica ſupremo poſitus.

XV. SACA, vel per geminationem literæ capitalis, Seſach., Daniel. 1. 7. Jerem. 25. 25. cap. 51. 39. 41 Ità Chaldæi vocabant Junonem aut Venerem cœleſtem, quam Phœnices appellabant Uraniam, Aſtarten, Dercetonem, Atergatim, nominibus variantibus multum, quod etiam Numinibus aliis contigiſſe patet. Firmant hoc Strabo *lib.* 12. *Geograph* & Joſ. Scaliger *lib.* 6. *de Emendat. Temp. pag.* 276. Iohannes Seldenus *Syntagm.* 2 *de Diis Syris. cap.* 13. Caſaubonus *in Animadverſis ad Athenæum lib* 8. *pag.* 603. Ejus feſtum quinque dierum celebrabant Aſſyrii quotannis, & per tempus illud Domini ferebant imperium ſervorum ſuorum, quod ex Beroſo & Cteſiâ refert Athenæus *lib.* 14. *Dipnoſophiſt.* Prorſus ut Romani in Saturnaliis, de quibus vide Macrobium *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 7. σακκῶν ἑορτὴ eſt quoque apud Dionem Chryſoſtomum *Orat* 4. *de Regno*, ubi de Perſis refert, quod vinctorum aliquem morte damnatum, in ſellà regali collocaverint, pretioſis veſtibus induerint, honore magno affecerint, dapibus vinoque expleverint, inde ſomno ſepultum nudaverint, flagellaverint, ſuſpenderint.

XVI. THAMMUS, Ezech. 8. 14. Hunc fuiſſe

iſſe Adonidem Veneris amicum, quem Græci quotannis feſto lugubri colebant, putant Hieronymus & Theodoretus. Res conſtat ex Theocrito *Idyll.* 23. & 28. Ovidio *lib.* 10. *Metamorph.* Rectius verò de Oſiride & Api bove exponunt Iohannes Seldenus *Syntagm.* 2. *de Diis Syris cap.* 11. Tremellius & Piſcator *in notis*, de quo Plutarchus librum integrum ſcripſit Tibullus:

Barbara Memphitem plangere docta bovem,

lib. 1. Eleg. 8. Adde quæ ſunt *ſuprà cap. 5. diſt.* 1. & porrò vide Plinium *lib.* 1. *cap.* 46. Solinum *in polyhiſtor. cap.* 36. Pomponium Melam *lib.* 1. *cap.* 9. Strabonem *lib.* 17. *Geograph.* Erant enim tunc Iudæi multi qui ſtudebant rebus Ægyptiacis eorumque cultus irreligioſos perinde ac mores civiles æmulabantur, quomodo fieri ſolet ab illis qui ſerviliter adulantur.

Cap. VII.

De Statuis & ſimulacris Deorum

I.

ROmani priſci Solis, Lunæ, Terræ, viſibilium Deorum cultum defuncti, annis multis ſtatuas nullas habebant. *Quod ſi adhuc manſiſſet, caſtius Dij obſervarentur*, ait Varro loco illo quem deſcripſit Auguſtinus *lib. 4. de Civitate Dei cap.* 36. Atque idem Varro addiderat: *Qui primi ſimulacra Deorum populis poſuerunt, ij civitatibus & metum demſerunt & errorem addiderunt.* Perſæ abſtinebant à ſimulacris, eratque illis pervigil Ignis unicum ſymbolum Dei magni, SOLIS, uti

uti dictum eſt *ſuprà cap. 6. num.* 10. De Iudæis non eodem modo Profani cenſent. Iuvenalis:

Quidam ſortiti metuentem ſabbatha Patrem
Nil præter nubes & cæli lumen adorant,

Sat. 14. Cèrimonias Judaicas & Sabbatha deſcribit. Dicit *eos adorare cæli lumen & nubes.* Quod vulgò legitur (& Juſtus Lipſius *notatis ad Tacitum lib. 5. hiſtor. n.* 13. retinendum eſſe cenſet) *cæli numen*, hoc meritò improbat Wilhelmus Canterus *lib. 4. Lect. novar. cap.* 4. Calumnia verò eſt, perinde ut cum Ariſtophanes ἐν νεφέλαις cavillatur, Socratem adorare nubes. Sane Judæos docuerat Moſes τὸν θεὸν τιμᾶν εἴδους χωρίς, ut Strabo refert *lib.* 16. Moſes inquam οὐχ ὁ τυχὼν ἀνὴρ optimo encomio, quod ei tribuit Dionyſius Longinus *libro* περὶ ὕψους Hi ergò & quoque Socrates idoli ſpretis, cœlum τὴν τοῦ θεοῦ ἕδραν intuendo, Opificem mundi inviſibilem ſola mente apprehenſum invocabant. Petronius:

Iudæus licet & porcinum Numen adoret,
Et cæli ſummas advocet auriculas,

In fragmentis pag. 211. Ità enim legit Janus Douſa, & exponit, auricolas, id eſt, cultores aurarum, ætheris ac nubium, *lib. 3. præcidaneorum cap.* 6. Nos legendum cenſemus, *& cilli ſummas advocet auriculas.* Senſum dedimus in Auctariis ad Pappum pag, 113. ubi videri poteſt. Omninò enim hac in re Iohan. Seldenus *Syntagm. de Diis Syris pag.* 307. & Simon Abbes Gabbema *notis variis ad h. l. pag.* 245. *ſeqq.* fruſtrà conantur. Tacitus lib. 5. hiſtor. *Judæi mente ſolâ, unumque numen intelligunt, profanos qui Deorum imagines, mortalibus materiis, in ſpecies hominum, effingant. Summum illud & æternum, neque mutabile neque interiturum. Igitur nulla ſimulacra urbibus ſuis nedum templis ſunt.* Rectè iſta; non etiam re-

ctè

ctè illa quæ ſequuntur: *Rex Antiochus demere ſuperſtitionem & mores Græcorum dare annixus, quò minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus eſt.* De Antiocho Epiphane intelligenda ſunt, & motas ab eo perſecutiones referunt libri duo Maccabæorum. Proinde ſcribit Cicero pro Flacco, de Iudæorum religione, *eam abhorrere ab Imperij ſplendore, gravitate nominis & majorum inſtitutis.* Et Cajus Agrippæ filius Iudæam prætervectus apud Hieroſolymas non ſupplicavit, quod Auguſtus laudabat, teſte Suetonio *lib.* 2. *cap.* 93, Diſertè *Plinius:* Iudæa gens contumeliá numinum inſignis: *lib.* 13. *cap.* 4. *Plinius* dixerat alibi: Effigiem Dei formamque quærere, imbecillitatis humanæ eſt, *lib.* 2. *cap.* 2. Laudat quod accuſat gentis odio, neque poterat latere eum Varronis dictum accuratum, quod ſuprà protulimus, atque noverat ipſe, quod Numa Pompilius diſcipulus Pythagoræ nefas eſſe dixerat, imaginem aut effigiem aliquam Deo tribuere, ut narrat Plutarchus *in vitis illuſtribus pag.* 38. & confer Hugonem Grotium *annotatis ad Decalogum pag.* 31. *ſeqq.* Philippum Mornæum *libro de veritate Relig. Chriſtianæ cap.* 21. Iohan. Henricum Böclerum *annotatis Politicis ad lib.* 5. *Taciti hiſtor. pag.* 183. 184. Iohannem Seldenum *lib.* 1. *de Iure naturæ & gentium ſecundum Hebræos cap.* 2. Melior inter Græcos & pietati æquior ſecta Stoicorum vetabat, ſimulacra & templa ponere in honorem Deorum, quoniam indigna eſſent majeſtate Numinis. Ità Zeno Cittiicus *libro de Republicá*, quem allegat Theodoretus Cyrenſis *Serm.* 3. *ad infideles.* Sophoclis verba in eundem ſenſum adducit Autor *parœneſeos ad Græcos*, ubi reprehendit θεῶν ἀγάλματα ἐκ λίθων τε καὶ ξύλων, Eſt Cheremonis dictum ſimile apud Euſebium *lib.* 5. *præparat. Evangel. cap.* 3.

II. A Chaldæis, Indis & Phœnicibus ſunt ſtatuæ, ab iis ad Ægyptios peruenerunt, de quibus Herodotus in Euterpe refert. *βωμοὺς τε καὶ ἀγάλματα καὶ νηοὺς θεοῖσι ἀπονεῖμαι σφέας πρώτους*. Porrò ad Græcos, qui tradiderunt Romanis. Videamus ſtatuas Deorum ordine illo, quo Deos ipſos retulimus. JUNONIS Reginæ ſtatua erat ſpecie fœminæ in ſolio ſedentis, coronam in capite nubibus obvoluto, *ſceptrum oſtentabat dexterâ* (Antonius Auguſtinus in numiſmatis Tab. 40. num. 3. Tab. 53. num. 18.) cincta Iride, quæ miniſtra ejus erat, pavones ad latera ſtabant ocellatas caudas ſuas diſpandentes. Nam hæ aves propriæ Iunonis erant.

Laudatas oſtendit avis Iunonia pennas,

Ovidius lib. 1. de arte amandi. Atque indidem eſt, quod Pavo imprimeretur numiſmatis Auguſtarum inter divos relatarum, uti aquila eſt in nummis Auguſtorum, itaque nomina ſortiebantur, Auguſti Ioves dicti ſunt, Auguſtæ verò Iunones, teſte Antonio Auguſtino *Tab.* 16. *num.* 20. *Tab.* 27. *num.* 24. *Tab.* 30. *num.* 22. *Tab.* 36. *num.* 24. *Tab.* 42. *num.* 23. *Tab.* 47. *num.* 19. *Tab* 62. *num.* 24. *Tab.* 64. *num.* 12. Propter Iovem Ammonem ipſa quoque *Iuno cornigera* pingebatur, (uti eſt apud Gorlæum in Theſauro numiſmatum Tab. 26. num. 3. 4. ſeqq. Tab. 27. num. 1. 2. 3. ſeqq. Ortelium libro de Capitibus Deorum & Dearum num. 29.) VESTA erat mulier velato capite ſedens ad aram, in quâ *luculentus ignis* ardebat, (Antonius Auguſtinus in numiſmatis Tab. 25. num. 6) MINERVA *galeata & criſtata*, *haſtata ſæpè*, (uti oſtendunt picturæ Gorlæi in Theſauro Tab. 35. num. 14. & Tab. 43. num. 10. & Tab. 44. num. 2. 3. Petri Appiani in Inſcription. p. 374. Ortelii l. d. num. 38.) tenens clypeum in latere,

ubi

ubi Gorgonis caput inſcriptum erat. CERES ferebat *ſpiceam corollam in capite* (Gorlæus in Theſauro Tab. 10. num. 4. & Tab. 22. num. 8. 9. 10. 11. 12. 13. & Tab. 23. num 1. 2. 3. 4. ſeqq. Ortelius l. d. num. 8. 9.) & *manipulum ſpicarum in dexterâ*, aliàs etiam *facem ardentem* (Gorlæus l. d. Tab. 23. num. 6. & Tab. 35. num. 15. Tab. 36. num. 1. 2. Tab. 37. num. 3. 4. 5. Antonius Auguſtinus Tab. 1, num. 4.) quam olim in nocturnis umbrarum evocationibus ſub Plutone magiſtro accenderat. Claudianus:

Noctivago tædas inflammatura labori

lib. 3. de raptu Proſerpinæ. DIANA *cum religatâ in coronam comâ, arcum & ſagittas tenebat venatrix ſedula*, (Ortelius l. d. num. 14. Abrahamus Gorlæus in promptuario annulorum num. 143. & in Theſauro numiſmatum Romanorum Tab. 1. num. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. Tab. 10. n. 7. 8. Tab. 19 num. 3. 4. Tab. 30. n. 9. Tab. 31. nnm. 1. 2) VENUS puellæ ſpecie in conchâ de mari prodibat, roſis & floribus coronata, *Cupidine alato* (uti eſt apud Ortelium l. d. num. 13. & 55. Gorlæum l. d. Tab. 19 n. 6) & Amoribus *comitata vel Joco* (Petrus Appianus in Collectaneis Inſcriptionum pag. 451.) aliquando vecta curru, quem columbæ trahebant.

III. MARS aut in curru aut in equo ſedebat armatus, *cum haſtâ & flagello* (uti eſt apud Gorlæum l. d. Tab. 13. num. 1. & Tab. 25. n. 4. adſtante gallo, ave pugnaciſſimâ *galeatus* (uti pingunt Gorlæus in promtuario annulorum num. 17. Antonius Auguſtinus Tab. 6. num. 2. Ortelius l. d. num. 33. MERCURIUS juvenis formoſus, *in capite & pedibus alatus*, (Ortelius l. d. num. 34. Gorlæus l. d. Tab. 43. num. 5. Petrus Appianus in Inſcriptionum Collectaneis pag. 230. & rurſum Gorlæus in promptuario

rio annulorum. 70. 75. 168.) *caduceum tenebat manu* (uti eſt apud Gorlæum l. d. Tab. 19. num. 9. Tab. 20. num. 1. Petrum Appianum libro dicto pag. 422. 464. Chiffletium part. 1. Veſont. cap. 20.) & marſupium à Zonâ pendebat. IUPITER Rex conſidebat in ſolio, ſceptrum inſigne majeſtatis oſtendebat ſiniſtrâ, *aut dextrâ haſtam & ſiniſtrâ fulmen* (quomodò nummi pingunt apud Gorlæum Tab. 11. num. 3. 4. 5. 7. 9. Tab. 12. num. 1. 2. & Annulorum gemmæ apud eundem in Dactyloth. num. 158.) in capite diadema habebat, fulmen dextrâ jaculabatur *trifidum* (Ortelius l. d. num. 26. Gorlæus l. d. Tab. 13. num. 2. & Tab. 39, num. 6. 7. Johan. Jac. Boiſſardus part. 3. Antiq. Romanar. fol. 129.) adſtante prope aquilâ: Ammonius in capite habebat *cornua recurva*, (Ortelius l. d. num. 25.) NEPTUNUS balenæ tergo inſidens, capillo & facie torvus *manu tridentem verſabat*, (Gorlæus l. d. Tab. 13. num 8. & Tab. 29. num. 14. Petr. Appianus in Inſcriptionibus pag. 456. Ortelius l. d. num. 36. & 37.) VULCANUS ſenex cum pileo turbinato & *malleo ad incudem pulſabat*, (Ortelius l. d. num. 59. Gor. l. d. Tab. 3. n. 5. 6. Ant. Auguſtinus Tab. 50. num. 16.) APOLLO *imberbis juvenis* (ut ſeptuagintà nummis ordine depictis monſtrat Gorlæus l. d. Tab. 4. n. 3. 4. 5. ſeqq.) manu dextrâ continebat arcum & ſagittas, teſtudinem verò ſiniſtra, *ſtellam unam habebat in vertice*, (Gorlæus Tab. 35. num. 9. & in promptuario annulorum num. 96. 111. 177. Antonius Auguſtinus Tab. 12. num. 13. 14. 15.) Tibullus:

Solis æterna eſt Phœbo, Bacchoque juventa,
Nam decet intonſus crinis utrumque Deum,

lib. 1. Eleg. 4. Sæpe etiam *ponè ſtantem habebat pharetram*. (Ortelius l. d. num 3. Gorlæus Tab. 28. num. 5.)

IV. IA-

IV. JANUS *facie geminâ* (apud Gorlæum l. d. Tab. 18. num. 1. Tab. 43. num 1. & in ſcalpturis gemmarum num. 29. Antonium Auguſtinum Tab. 41. num. 9.) virgam & clavem tenebat manu. SATURNUS incanus & prolixè barbatus ſenex, *manu dextrâ falcem tenebat*, Gorlæus l. d. Tab. 24. num. 7. 8. & in ſcalpturis gemmarum num. 64.) ſimulatque anguem, qui ore caudam ſuam apprehendendo mordebat, ſiniſtrâ infantem ad os admovebat ut devoraret. (Ortelius l. d. num. 48.) GENIUS vir mediæ ætatis amiculo ad tergum veſtitus, habebat in capite ſertum è platani foliis, & apud aram aſſidens dextrâ *pateram* porriciebat, *ſiniſtrâ ſpicas cum ariſtis tenebat*. Gorlæus l. d. Tab. 38 num. 10 & in promptuario annulorum num. 1. 49. *vel climacterem à quo lebetes ad ignem ſuſpenduntur*. Gorlæus in promptuario dicto num. 74. aut verò *dextrâ porrigebat ariſtatam ſpicam, ſiniſtrâ pateram variegatis fructibus plenam* (Gorlæus l. d. num. 78. 190. 195. & in ſcalpturis gemmarum num. 113. 118. 121.) SOL inſtar viri denſo & criſpante undique capillo vel etiam *radiis protenſis à capite ornati*, Ortelius l. d. num. 49. & 50.) inſiſtens *bigis quas propellit curſu pleno*, (Gorlæus in promptuario annulorum num 77.) ORCUS ſenex torvus, niger, hiſpidus, fuſcinam pone extendens quâ metallarii fodinas ſcrutantur, (Ortelius l. d. num. 43.) LIBER imberbis, corniger in fronte, *coronatus ſertis è pampino, hederâ & ficu*, (Ortelius l.d. num. 4. Johan. Jac. Boiſſardus part. 3. Antiquit. Roman. fol. 149.) Claudianus:

Lenisque ſimul procedit Iacchus
Crinali florens ederâ,

lib. 1. de raptu Proſerp. Sedebat in curru quem tigris, pardus, lynx, elephantus trahebant, *Satyris*

&

& Baſſaridibus comitatus, (Jacobus Boiſſardus part. 5. Inſcript. Romanar. fol. 30.) dextrâ *racemum protendebat* (Gorlæus in Dactyſiothecâ num. 31. 82.) *ſiniſtrà poculum*. TELLUS ſive Cybelle matronæ ſpecie *tres in capite geſtabat turres*, & tympanum pulſabat, (Gorlæus l. d. Tab. 17. num. 5. Tab. 18. n. 9. Tab. 28. num. 8. Tab. 37. num. 6. 7. 8. 9. 10. 11. Jacobus Boiſſardus part. 3. Antiquit. Roman. fol. 47. part. 5. fol. 33. & rurſum Gorlæus in promptuario annulorum num. 141. Ortelius l. d. num. 13.) Virgilius:

Qualis Berecynthia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes,

lib. 7. Æneid. Claudianus:

Non buxus, non æra ſonant, torviqne leones
Summiſêre jubas, adytis gaviſa Cybelle
Exſilit, & pronas intendit ad oſcula turres,

lib. 1. de raptu Proſerp. Et lib. 2. in Eutropium:

Aurea ſanctarum decus immortale comarum
Defluxit capiti turris.

Lib. 3. de laudibus Stiliconis:

Huc Orgia ſecum
Tranſtulit, & Phrygios genitrix turrita leones.

Sedebat enim in curru, quem trahebant Leones, uti eſt apud Boiſſardum l. d. LUNÆ imago ſatis nota eſt, & confer Antonium Auguſtinum in numiſmatis Tab. 53. num. 23. ubi eſt *Luna cum bigis*.

V. HERCULES indutus Leonis Nemæi exuviis clavam dextrâ geſtabat, (Ortelius l d. n. 21. Gorlæus in promptuario annulorum n. 159. 164. in ſcalpturis gemmarum num. 58. & in Theſauro numiſmatum Tab. 12. num. 7. 8. & Tab. 38. num. 2. 6. & Tab. 43. num. 6. P. Appianus in Inſcriptionibus pag.

170

170. 171. Johan. Jac. Boiſſardus part. 3. fol. 101. 103.) CASTOR & POLLUX gemini propè ſecum adſtantes, & uterque ſtellam, vel fatuos ignes, in capite habens, (Ortelius l. d. num. 7. Gorlæus l. d. Tab. 1. num. 9. & Tab. 18. num. 3. 4. quanquam ſtellas non ſemper appoſitas haberent, uti eſt apud eundem Gorlæum l. d. Tab. 16. num. 6. Porrò cum ſtellis appictis ſunt in iisdem Numiſmatis Tab. 40. num.. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. & Tab. 41. num. 1. 2. 3. ſeqq. cum interjectâ ſemilunâ, ibid. n. 13. 11.) ÆSCULAPIUS laureatus manu tenebat baculum nodoſum, (Ortelius l. d. num. 1.) quãdòque etiam *ſerpentem*, (Johan. Jac. Chiffletius in deſcriptione Veſontionis part. 1. pag. 179.) *aut ſerpentem baculo circumvolutum* (Gorlæus in promptuario annulorum num. 39. 60.) ROMULUS armatus totus & haſtam manu tenens: aliâs *parvus & cum Remo fratre jacens hianti ore ut prehenderet Lupæ mammas*, teſte Cicerone lib. 1. de divinat. (eſtque nummus apud Gorlæum Tab. 44. num. 7. nec non Sarda inciſa apud Gorlæum in promptuario annulorum num. 1. & Lupa ſub ficu Ruminali duos illos puellos lactans eſt apud eundem Gorlæum in gemmarum ſcalpturis num. 49. Antonium Auguſtinum Tab. 1. num. 2. & confer Johan. Iacobum Boiſſardum part. 2. Antiquit. Roman. cap. 9. Tab. 14.) PRIAPUS nudus totus & cum pene grandi, curvâ falce armatus. Tibullus:

Bacchi reſpondet ruſtica proles
Armatus curvâ ſic mihi falce Deus,

lib. 1. Eleg. 4.

VI. SATYRI & SILENI deformes, *auriti admodum cornigeri aliqui, capripedes & nudi omnes.* (Iohan. Iac. Boiſſardus part. 3. Antiquit. Romanar. fol. 149.

149. Gorlæus in promptuário annulorum num. 31.
55.) NYMPHÆ comatæ & pulcræ virgines, *mammoſæ, ab homine incipientes, manu tenentes palmæ ramum*, (Gorleus in ſcalpturis gemmarum num. 68.) FLORA amictu eleganti apud Ortelium l. d. num. 18. FAUNUS ſenex torvus & horridus. TRITON barbarus & villoſus, concham inſonans. PAN *caprinâ facie* (apud Gorlænm l. d. Tab. 20. num. 1. 2. Petrum Appianum in Auctariis ad Inſcriptiones Orbis. Ortelium l. d. num. 39.) cornibus hirtis, pectore à ſideribus radiante, capripes & altero pede incurvus. SERAPIS habitu *ſenis in capite radiantis*, quod à Sole eſt *& caniſtrum in capite gerentis*, (Ortelius l. d. num. 45. Gorlæus in promptuario annulorum num. 29. 193. Antonius Auguſtinus Tab. 8. num. 15. Tab. 40. n. 22. 23.) Scilicet, quod agricolationem docuiſſet panesque facere, quos caniſtris impoſitos ferebant Ægyptii, Geneſ. 40. 16. ISIS fœmina ornata, *manu ſiſtrum tenens* (Antonius Auguſtinus Tab. 67. num. 14. Ortelius l. d. num. 27.) *& Lunam corniculatam in capite habens* (uti pingit Inſcriptio Capuana apud Petrum Appianum in Collectaneis pag. 136.) De totâ re porrò videris Vincentium Chartarium Rhegienſem *libro de Imaginibus Deorum*, & Wilhelmum Canterum *in Tabulis Deorum*, Franciſcum Svertium *notis ad Ortelium.*

VII. Stabant Deorum ſtatuæ in publico, ſuper erectâ columnâ, & lunatas umbellas argenteas, æreas, ligneas, impoſitas habebant. Tibullus:

Sic umbroſa tibi contingant tecta Priape,
Ne capiti Soles, ne noceantve nives,

lib. 1. Eleg. 4. Cauſa præcipua erat, ne ab avibus conſpurcarentur. Clemens Alexandrinus *exhortatione*

ne ad Gentiles, αἱ δὲ χελιδόνες καὶ τῶν ὀρνέων τὰ πλεῖστα, κατεξαιρῦσιν αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων εἰς πετόμενα. Quo ſpectat illud Horatii:

Merdis caput inquiner albis
Corvorum,

lib. 1. Sat. 8. μηνίσκους vocant Ariſtophanes *in Avibus* & alii Græci, habentque illas impoſitas in templis Chriſtianorum ſtatuæ Divorum. Rei cauſam Pictores ignorant, ideòque μηνίσκους ſive orbiculos radiatos picturis etiam adhibent, quæ tamen illis non habent opus, ut monent Scaliger *notatis ad Catalecta Virgilij fol.* 475. & Simon Abbes Gabbemah *notis variis ad Priapeja pag.* 53.

VIII. Erant infectæ colore, μίλτῳ καὶ φύκει, Sapient. 13. 14. μίλτος *rubrica* eſt, eâque utuntur Alexandrini ad Ierem. 22. 14. ubi in Ebræo eſt ששר, quod ibidem Tremellius in notis exponit de *colore florido Indico*. φύκει, id eſt, algâ rubente, quæ propriè *fucus* eſt ſecundum notionem vocis Græcæ, uti docet Iohan. Gerhardus Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 226. Ergò fuerunt miniatæ cumprimis, non ſolum ornatus gratiâ, ſed etiam ne cariem ſentirent, vel imbrium guttis perfuſæ attraherent eas & computreſcerent. Minium enim præparatum & ſuperillitum adverſus talia conſervat, quamobrem hodiè etiam ità fit. Tibullus:

Pomoſisque ruber cuſtos ponatur in hortis,
Terreat ut ſcævā falce Priapus aves,

lib. 1. Eleg. 1. Et lib. 4. Eleg. 15.

Ruber ſedere cum rubente faſcino.

Virgilius:

Pan Deus Arcadiæ venit quem vidimus ipſi.
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem,

Bu-

Bucolic. 10. De Jove miniato eſt apud Plinium *lib. 33. cap. 7.* & confer Iohannem Brodæum *lib. 3. miſcellan cap. 13.*

IX. Ne migrarent & civitatem deſererent, Deos ſuos catenis vinctos & ferramentis affixos in cuſtodiâ retinebant. Petronius in Satyrico: *Iuvenes adhuc laborum expertes patiemur ſtatuarum ritu pannos & vincula*, pag. 119. Nam & *pannos*, id eſt, amicula, iniiciebant ſtatuis, unde ſunt *veſtitores divinorum ſimulacbrorum*, apud Iulium Firmicum lib. 3. Aſtronomiæ cap. 12. Epiſtola Baruco annexa: *Ornant Deos ipſos aureos, argenteos & ligneos, tanquam homines, veſtimentis*, verſ. 10. Refert Pauſanias *in Laconicis*, quod Spartani Martis ſtatuam vinctam in columnâ attinuerint. Ne ſcilicet excederet urbe & ad hoſtes commigraret. De Tyriis eadem narrat Curtius *lib. 4. cap. 11.* ubi vide Freinshemium *in notis lib. 4. cap. 3. num.* 22. Raderum *in Commentario pag.* 131.

X. Erant ſimulacra velut aſylum, quò metu deſperatæ ſalutis fugiebant, & vitæ gratiam ibi impetrare ſe poſſe credebant, quandò ab inſequente hoſte ad necem forte raperentur. Virgilius lib. 2. Æneid.

Divûm amplexæ ſimulacra tenebant.

XI. Picturæ Deorum erant cum nimbo. Tales enim apparebant, id eſt, in luce obſcura, Virgilius:

Et purâ per noctem in luce refulſit
Alma parens, confeſſa Deam,

lib. 2. Æneid. Et paulò poſt:

Iam ſummas arces Tritonia, reſpice, Pallas
Inſedit, nimbo effulgens.

Ob eandem cauſam viſæ etiam majores Deorum apparentium imagines. De Curtio Ruſo ità loquitur

Taci-

Tacitus: *oblata ei ſpecies muliebris, ultra modum humanum*, lib. 11. Annal. (ubi vide Iuſtum Lipſium *in annotatis num.* 66. Nimbus ergò ſplendor eſt circum Deorum corpora. Rurſum Virgilius:

Viſi ante oculos adſtare jacentis
Inſomnis, multò manifeſti lumine,

lib. 3. Æneid. Lumine, id eſt, nimbo ſuo. Lib. 8.

At Venus ætherios inter Dea candida nimbos
Dona ferens aderat.

Et lib. 12.

Hoc Venus obſcuro faciem circumdata nimbo
Detulit.

Horatius lib. 1. Carm. 2.

Nube candentes humeros amictus
Augur Apollo,

Nubes vehiculum Dei, etiam in literis ſacris, *Exodi.* 13. 21. *cap.* 19. 9. *cap.* 40. 34. 1. *Reg.* 8. 10. 11. 2. *Chron.* 5. 23. 14. *Apocal.* 1. 7.

XII. Pertinet huc radioſa facies Moſis Legiſlatoris, qui cum Deo præſens egerat hactenus, & majeſtatem ejus cominus viderat, adeòque reverſuro ad populum ſuum accidit, *tantâ claritudine facies ejus renideret, ut intueri eum populus non valeret*, dicente Sulpitio Severo *lib.* 1. *hiſtor. ſacræ cap.* 33. Hiſtoria legitur *Exodi* 33. 11. *cap.* 34. 29. *ſeqq.* & confirmat Paulus 2. *Corinth.* 3. 7. 8. 13. ubi eſt δόξα προσώπου. In Ebræo eſt, קרן עור פניו / quod vertit Aquila, κεραλώδης ἦν, unde eſt illud Hieronymi, *ignorabat Moſes quod facies ejus cornuta eſſet.* Veroſimile eſt, radios illos aſſurrexiſſe in ſpeciem cornuum, adeòque ſcribit Aben Esdra commentario ad Exodi 2. *quod Mneves Deus corniger in Ægypto cultus, fuerit Mo-*

 ſes

ſes cum radiante facie. A quo tamen diſſentimus, & Mnevcs hic Oſiris erat, bovis ſpecie adoratus, quod arare terras & fruges ſerere docuerat, *ſuprà cap. 5. n. 1.* Cœterum pictorum ludibrium eſt, quod vera cornua Moſi affingunt, neſcientes illud quod imitatur ſpeciem, diſcernere ab eo quod revera tale eſt. Confer Sixtinum Amama *in Antibarbaro Biblico pag.* 517. Bellarminum *lib.* 2. *de Eccleſ. triumphante cap.* 4.

Cap. IIX

De Templis & Aris Deorum.

I.

ARæ ſunt vetuſtiſſimi uſus ceperuntque cum ſacrificiis quæ ab Adamo & poſteris ejus offerebantur *Geneſ.* 4. 3. *ſeqq.* Et fuerunt apud gentes illas, quibus templa non lubebat condere, uti ſunt Perſæ, Phœnices, Celtæ. His enim Luci erant vice templorum, & in illis poſitæ aræ, vel in excelſis montibus, ceu locis Soli & Lunæ magis propinquis. Itaque Guilh. Stuckius *in Ariani periplum* itemque *libro de ſacris gentilium fol.* 63. Johan. Gerhardus Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 39. ſuſpicantur, Græcorum βωμὸς profluxiſſe ex protritâ atque in literis ſacris paſſim obviâ voce במות *excelſa*, quo nomine cum montes atque colles tum altaria quoque & ſacella in iisdem à gentilibus exſtrui ſolita notantur. De Perſis hoc affirmant Herodotus *lib.* 1. (ubi eſt, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν) Strabo *lib.* 14. Laertius *lib.* 1. Proinde Xerxes cum immenſis copiis Græciam ingreſſus, omnia Deorum templa vaſtavit, *ruinis & ignibus delevit*, quæ ſunt verba A-

lexan

lexandri Magni, apud Curtium *lib.* 3. *cap.* 19. & de illo Xerxis facto vide porrò Solinum *in polyhiſtore cap.* 53. Valerium Maximum *lib.* 2. *cap.* 10. Pauſaniam *in Arcadicis*. Scilicet Magi criminabantur (μωρίην ἐπιφέρουσι, ait Herodotus l. d.) Græcos, quod Deos, includerent parietibus, cum tamen omnia illis patentia eſſent, uti Cicero *lib.* 2. *de Legib.* refert. A Phœnicibus eſt, quod horum incola Abraham conſecrat lucum Deo vero, *Geneſ.* 21. 33. De Celtis Lucanus:

Lucus erat longo nunquam violatus ab ævo,
Obſcurum cingens connexis aëra ramis,
Et gelidas altè ſubmotis ſolibus umbras.
Hunc non ruricolæ Panes, nemorumque potentes
Silvani, Nymphæque tenent, ſed barbara ritu
Sacra Deûm, ſtructæ ſacris feralibus aræ,

lib. 3. Pharſal. Et Claudianus:

Lucosque vetuſtâ
Relligione truces & robora numinis inſtar
Barbarici noſtræ feriant impunè ſecures,

lib 1. de laud. Stilicon. Truces vocat quod ſolerent in eis victimas humanas offerre. Eadem ſcribit Tacitus de Germanis: *Cæterum nec cohibere parietibus Deos, neque in ullam humani oris ſpeciem aſſimulantur, ex magnitudine cœleſtium arbitrantur: lucos ac nemora conſecrant, Deorumq; nominibus appellant ſecretum illud, quod ſolâ reverentiâ videtur.* Atque hinc anſam cepit Michaël Piccartus, ut peculiari Oratione (quæ exſtat *in Philoſophiâ Altorffinâ pag:* 565. contenderet adverſus Tacitum, Germanos patriæ ſuæ indigenas non eſſe, verum a Perſis originem habere, ac digreſſos ex Aſiâ, tunc dum Alexander Macedo Perſiam affligebat, in Germaniæ agris hactenus deſertis conſediſſe. *Hæc ille.* Atqui hæc aſſertio falſa eſt, quandoquidem cum Tacito præſtite-

Ceſpite de viridi ſurgunt properantius aræ,

lib. 7. Virgilius:

In medioque focos & Diis communibus aras
Graminias,

lib. 12. Æneid. Ovidius:

Araque graminio viridis de ceſpite fiat.

lib. 5. Triſt. Eleg. 5. Tibullus:

At ſibi quisque dapes & feſtas exſtruet altè
Ceſpitibus menſas,

lib. 2. Eleg. 5. Feſtas vocat ob impoſitas dapes, ſive epulas publicas & ſolennes, quas ex ſtatis pecorum frugumque proventibus dapaticè & feſtorum dierum aut ſacrificiorum cauſá à ruſticis celebrari mos erat, ut annotat Ianus Douſa *ad h. l. pag.* 343. Horatius:

Hic vivum mihi ceſpitem, hic
Verbenas pueri ponite,

lib. 1. Carm. 19. Vivum, id eſt, virentem quique terræ humore alitur, ait Lambinus *Commentar. h. l. pag.* 70. Idem:

Quid velint flores & acerra thuris,
Plena, miraris, poſituſque carbo in Ceſpite vivo,

lib 3. Carm. 9. Glebam virentem appellat Juvenalis *Sat.* 12.

III. Templorum ſtructuræ magnificæ ſunt à Chaldæis, Aſſyriis, Ægyptiis, Græcisque & ab illis Romani acceperunt. Nullus templorum in populo Dei uſus erat per tempus benè multum, ſed lucos habebant, & in illis aras, exemplo Abrahami Geneſ. 12. 5. *Poſuit altare Domino & invocavit nomen Domini*, id eſt, prædicando monſtravit Deum

eſſe rerum omnium opificem ſummum & unicè venerandum, uti refert Ioſephus *lib.* 1. *Antiquitat. cap.* 8. & ei adde Maimonidem *libro de Idololatriâ cap.* 1. *ſect.* 7. *ſeqq.* Luci ſunt אשרות / Judic. 3. 7. אשרים Eſa. 17. 8 ἄλση, ὀργάδες, ἄλσοι apud Homerum, Plutarchum, Xenophontem. videlicet nemuſcula conſita ſecus altare, dicti inde, quod perpetuis ſacrificiorum ignibus lucebant. Permiſit Deus ante latam Legem, ut de Abrahamo conſtat, *Geneſ.* 21. 33. Vetuit poſt Legem latam, ut ſchiſmatis anſam præriperet, *Deut.* 16. 21. Sic etiam excelſa, id eſt, montes editiores, tolerata pro ſacris exercendis, *Judic.* 6. 10. 25. *ſeq.* 1. *Sam.* 9. 13. *cap.* 10. 8. 1. *Reg.* 3. 2. 4. ἱερὰ ἐν ὄρεσιν ponit Apollonius Rhodius *lib.* 2. *Argonaut.* Sed templo condito intrà Paleſtinæ fines deinceps vetabantur, ut Religionis unitas eò melius conſervaretur. 1. *Reg.* 15. 12. 14. *cap* 22. 43. 2. *Reg.* 16. 4 *cap.* 17. 9. 10. 11. *Hoſeæ.* 4. 13. Salomoh Rex juſſu Dei aggreſſus maximi precii fabricam, condidit templum, decus Orientis, quod fruſtrà impugnat Sebaſtianus Francus Enthuſiaſtarum progenitor, *in Chronico Univerſali fol.* 48. Stetit annis 1442. tunc à Chaldæis in cineres redactum eſt, manſitque deſolatum annis 168. inde Zorobabel Princeps ſeriò reparavit & abſolvit feliciter, *Aggæi* 2. 1 *ſeq.* Crevitque munificentia non indigenarum ſolum, verum etiam peregrinorum Regum, Alex. M. Seleuci, Antiochi Magni. Ab Epiphane haut leviter afflictum eſt, ſed perſtitit tamen adusque Herodis Magni tempora, qui in populi gratiam demolitus particulas inſigniores, magnis ſumptibus eduxit eas iterum, ac novum velut templum effecit: portæ uni impoſuit aquilam auream, ut exhiberet ſymbolum Imperii Romani, quandoquidem [illegible] provinciam redacta erat, & à Romanis

Tri-

Triumviris ipſe acceperat imperium Paleſtinæ, Ioſephus *lib.* 17. *Antiquit. cap.* 8. & *lib.* 1. *de Bello Iud. cap.* 21. *ναὸν μέγιστον καὶ περικαλλέστατον* vocat Dion *lib.* 40. *hiſtor.* De Herodis reſtauratione ſonant illa verba, *quadragintà & ſex annis ædificatum eſt templum iſtud,* Iohan. 2. 20. Cœperat ille conſilium de ſacro opere communibus impenſis promovendo, cum regnaverat hactenus annis octodecim, teſte Ioſepho *lib.* 15. *cap.* 14. qui erat vigeſimus ſeptimus æræ Iulianæ. Annum integrum tranſmiſit, interim dum conſultabat, itaque occepit rem decimo nono anno regni, qui eſt viceſimus octavus Iulianus. Adjectis quadragintà ſex annis, quorum in verbis ſuprapoſitis mentio eſt, exſurget annus Iulianus LXXIV. qui fuit XVI. annus Tiberii, eoque anno conflictum hunc Iudæorum adverſus Ieſum Nazarenum ferviſſe, conſtat ex *Lucæ* 3. 1. *ſeq.* Ità rectè docent Ioſephus Scaliger *lib.* 6. *de emendat. Tempor. fol.* 499. *ſeq.* Georgius Calixtus *lib.* 2. *Concordiæ Evangelicæ cap.* 5. Ludovicus Cappellus *ſpicilegio ad h. l.* Caſaubonus *Exercitat.* 13. *ſect.* 23. Spondanus *in Epitomâ Annal. Baronij pag.* 19. Cornelius à Lap. *commentar. ad Iohan. pag.* 285. à quibus non rectè divortium faciunt Toletus *commentar. ad Iohannem pag.* 227. Chriſtianus Matthias *in Syſtemate hiſtorico pag.* 249. Janus Druſius *lib.* 4. *præteritorum Novi Teſtam.* Daniel Feſſelius *in Promptuario Biblico pag.* 85. *ſeq.*

IV. Unicum hoc templum illi habebant, in quo ſolennes conventus quotannis agebantur, pro ſtabiliendâ concordiâ in ſacris ritibus. Cœterum licebat in caſu neceſſitatis habere alibi lucos & aras, tantum ne adeſſet pravus de Idolis conceptus. Dicebat Elias, *aras tuas everterunt Domine*, 1. Reg. 19. 10. Erant inter decem tribules qui verum Deum colebant, eumque non liceret adire templum Hie-

roſolymitanum (ex lege quam Rex dixerat, 1. *Reg.* 12.16. *ſeqq. cap.* 15. 17.) domi aras poſuerunt ut benè annotat Rabbinus Kimchi. Aras promiſcuè in duabus tribubus, quia vero Deo ſacratæ erant, permiſerunt Reges pietatis ſtudio clariſſimi, 1. *Reg.* 14. 15. *cap.* 22. 44. 2. *Reg.* 15, 4. 35. Extrà fines Paleſtinæ licitum erat Proſelytis habere aram pro ſacrificiis vero Deo oblatis, 2. Reg. 5. 17. Verba expreſſa ſunt: *Detur ſervo tuo onus duorum mulorum de terrâ, non enim faciet ſervus tuus amplius holocauſtum aut ſacrificium Dijs alienis, ſed Domino.* Annotant quidem Vinarienſes: *Annon capiet famulus tuus Gieſi de illis quæ tibi obtuli, aliquid ſaltem, quanquam ea vix terræ manipulo comparanda ſint reſpectu beneficiorum, quæ a te accepi.* Hæc illi, quos refellunt verba proximè cohærentia, *non enim offeret ſervus tuus Diis alienis, ſed Domino tantum.* Ergò terram petebat, unde aram componere poſſet in honorem Dei Iſraëlis, volebatque ſigno illo teſtari, non alium Deum ſibi deinceps cordi futurum ac eum qui in terrâ Iſraëlis coleretur, uti Grotius *in notis Evangelicis pag.* 667. obſervat. Tacitus lib. 2. hiſtor. *Eſt Iudæam inter Syriamque Carmelus, ita vocant montem Deumque, nec ſimulacrum vel templum, ità tradiderunt majores, aram tamen & reverentiam.* De quo loco expoſita quædam videas *in Auctariis noſtris pag* 278.

V. Romæ templorum plena fuerunt omnia. Laudat Cicero *Græci & noſtri ut augerent pietatem in Deos, eoſdem urbes illas, quas nos, incolere voluerunt: affert enim hæc opinio religionem utilem civitatibus*, lib. 2. de Legib. Immigraverant in urbem variæ gentes, effecerantque ut urbs commune populorum domicilium & quoque ſacrorum omnium receptaculum eſſet. Præter ædiculas & ſacella innumera, *quadringenta viginti quatuor templa Romæ erant*, uti in Notitiâ Im-

perii

perii Occidentalis ſcriptum eſt. Magnifica illa proculdubio, & cum opulentis ſacerdotiis conjuncta. In condendis eis locandiſque præcipue erat Augurum opera qui aream ritibus certis expiabant, & poſtquam exſtructum erat fanum, conſecrabant victimis cæſis, quod erat *inaugurare*, ut Varro teſtatur. Et Diis inferis quidem aras ſub terrâ ponebant: ſuperis verò in clarâ luce, ut prolixius deſcribunt Flavius Blondus *lib.* 1. *de Româ triumph.* Iohan. Wilh. Stuckius *libro de ſacris & ſacrificiis gentilium pag.* 60. *ſeqq.* Præcipua recenſebimus ordinem ſecuti, quem in numerandis Diis præmiſimus. IUNONEM Reginam à Vejentibus cultam, poſt everſam urbem illam deportavit in urbem Camillus victor, eique templum in monte Aventino condidit, Livius *lib.* 3. & pingit Iacobus Saurus *in Antiquitat. Roman. part.* 1. *num.* 26. Aliud quoque ſed minoris operis operæque in honorem Iunonis Reginæ ſtrúxit Flaminius in bello adverſus Ligures occupatus. Livius *lib.* 9. VESTÆ templum rotundum Numa Pompilius conſecravit, Dionyſ. Halyc. *lib*, 2. eſtque pictura apud Iacobum Laurum *l. d. num.* 12. Iacobum Meurſium *in Iconibus Romæ veteris pag.* 93. Sebaſtianum Serlium *lib.* 3. *Architecturæ fol.* 12. Antonium Auguſtinum in Numiſmatis *Tab.* 20. *n.* 17. *Tab.* 31. *num.* 21. MINERVÆ templum antiquiſſimum erat in monte Aventino, ut memorat Ovidius *lib.* 6 *faſtor.* & magnificum aliud eidem Divæ fanum exſtruxit Pompejus M. poſt feliciter confectum bellum Aſiaticum, Plinius *lib.* 7. *cap.* 26. Depingit Jacobus Laurus *part.* 2. *Antiquitat. num.* 8. CERERIS templum in Circo Maximo poſuit Dictator Poſthumius, qui Volſcos prælio magno vicerat, Dionyſ. Halyc. *lib.* 9. DIANÆ templum ſtruxit Rex Servius Tullius, & Latinis incolis donavit Dionyſ.

L 5 Halyc.

lib. 4. VENERIS Genitricis fanum ante pugnam Pharſalicam vovit, & potitus victoriâ condidit Julius Cæſar, quod ab Julo Æneæ filio, Veneris nepote oriundus eſſet. In eo Auguſtus Cæſar locavit Iulii ſtatuam æneam cum ſtella crinita ſuper capite ejus, quæ poſt cædem ejus effulſerat, Appianus lib. 2. de bello civili. Templum deformat Iacobus Laurus *part.* 1. *antiquit. num.* 23. & de ſtella vide quæ dicemus *infra cap.* 12. *n.* 10.

VI. MARTIS templum operis antiquiſſimi in campo Martio erat à Romulo primordia habens, qui ſe Martis filium eſſe putabat. Martis Ultoris templum maximum in foro ſuo exſtruxit Auguſtus bello Philippico, quod Iulii Cæſaris ulciſcendi causâ ſuſceperat. Depingit Iacobus Laurus *part.* 2. *Antiquit. Roman. num.* 10. Aliud minoris impenſæ delubrum Marti ultori poſuit in Capitolio, eòque militaria ſigna quæ Parthi reſtituerant, ſuſpendit, Ovidius *lib.* 5. *faſtor.* Dion Caſſius *lib* 54. Suetonius *lib.* 2 *cap.* 29. Effigies eſt in nummis apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 12. *num.* 23. MERCURII ædes duæ minus nobiles, quas depingit Iacobus Laurus *part.* 2. *Antiquitat. num.* 25. IOVIS Feretrii templum *primum omnium eſt quod Romæ conſecratum eſt*, ait Livius *lib.* 1. Romulum habebat autorem & ſtabat in monte Capitolino: atque idem Romulus in Palatino templum condidit Iovi STATORI, Livius *l. d.* prope quod erat Domus Ciceronis, quam delineat Iacobus Laurus *part.* 2. *num.* 12. Numa Pompilius Iovi ELICIO aram dedicavit in monte Aventino, Livius *l. d* Clariſſimum maximè erat CAPITOLIUM quod à Tarquinio Priſco & Servio Tullio inchoatum, demum regiis ſumptibus Regum ultimum Tarquinius Superbus in monte Tarpejo, eminentiſſimo Urbis loco, con-

conſtructum perfecit, mole ampliſſimum, faſtigiatis ſuprà tectis puro fulgebat auro, dona & ornamenta varia intus habebat, Jovis Imperatoris Deorumque omnium ſimulacra, coronas aureas ingenti numero, tabulas æneas quibus leges, Senatusconſulta, fœdera priſca ſimul & nova inſcripta reſervabantur ad poſteritatem *inſtrumentum Imperij pulcerrimum & antiquiſſimum*, ait Plinius *lib.* 33. *cap.* 3. & adde Suetonium *in Veſpaſiano cap.* 8. Deſcribit peculiari libro Juſtus Rycquius, ac porrò depingunt Bartholomæus Marlianus *in Topographiâ lib.* 2. *cap.* 6. 7. 9. Iacobus Laurus *part.* 1. *Antiquit. num.* 4. 10. 11. Iacobus Meurſius *in Iconibus Romæ novæ pag.* 595. *& Iconibus Romæ veteris pag.* 225. *ſeqq.* Nec ſolum tecta inaurata, ſed fores ipſæ laminis aureis erant obductæ, ac perſtiterunt uſque ad tempora Honorii, tunc enim Stilico aurum detraxit, Zoſimus *lib.* 5. In hoc delubro vota ſolennia concipiebantur, Conſules togam ſumebant, peracto triumpho adſcendebant eodem Victores Conſules & victimas offerebant. Ibidem aſſervabantur libri Sibyllini arcâ plumbeâ concluſi. Ejus pars aliqua erat templum JOVIS TONANTIS, quod Cæſar Auguſtus condidit, teſte Suetonio *lib.* 2. *cap.* 29. Effigies cernitur in nummis apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 11. *num.* 3. Fulmine tactum prodigii vice erat, ut narrant Livius multis locis, Suetonius lib. 12. cap. 15.

Rubente

Dexterâ ſacras jaculatus arces Terruit urbem;

ait Horatius lib. 1. Carm. 2. Deflagravit Syllæ ævo; & mox reſtauratum, Plinius *lib.* 13. *cap.* 13. *lib.* 19, *cap.* 1. Sub Vitellio iterum in cineres redactum eſt: reparavit Veſpaſianus & cum obitu ejus

denuo

denuò exuſtum, refecit Domitianus, Suetonius *lib.* 10. *cap.* 6. & *lib.* 12. *cap.* 5. De Capitolio multa diſſerit Lipſius *lib.* 3. *de magnitud. Romæ cap.* 5. JOVI ULTORI templum erexit Agrippa nepos Auguſti, & Pantheon vocavit, id eſt, *concurſum Deorum.* Opus exquiſitæ artis, habens foramen amplum in medio fornice, per quod allapſa lux templum univerſum illuſtrat, ut non ſit opus feneſtrâ aliâ. Integrum hodie videre licet, quod Barbarorum irruptiones ei pepercerint, tunc cum alia delubra vexarentur ignibus & ruinis. Vocatur *Maria rotunda,* vel Sanctorum omnium, quibus dedicavit Bonifacius IV. Papa, impetratâ poteſtate à Phocâ latrone, quem ipſe voto ſuo abſolverat feceratque Cæſarem, ut deſcribunt Lipſius *l. d. cap.* 6. Stephanus Forcatulus *lib.* 1. *de Gallorum imperio*, Iacobus Laurus *part.* 1. *Antiquit. Roman. num.* 13. Spondanus *in Epitomâ Annal. pag.* 671. Georgius Fabricius *in deſcriptione urbis Romæ pag.* 78. 79. Bernhardus Gamuccius *lib.* 3. *Antiquit. Roman. pag.* 206. *ſeqq.* Sebaſtianus Serlius *lib.* 3. *Architecturæ cap.* 4. Iacobus Meurſius *in Iconibus Romæ novæ pag.* 475. Noſtro ævo Urbanus VIII. P. R. tabulatis æreis ademptis latericium parietem elegantis operæ loco permiſit. Hoc docet *Inſcriptio*: Urbanus. VIII. Pontifex Maximus. vetuſtas. ahenei. lacunaris. reliquias. in. Vaticanæ. columnas. &. bellica. tormenta. conflavit. ut. decoræ. inutilia. &. ipſi. propè. famæ. ignota. fierent. in. Vaticano. templo. Apoſtolici. ſepulchri. ornamenta. in. Hadrianâ. arce. inſtrumenta. publicæ-ſecuritatis. Anno. Domini. MDCXXXII. Pontif. IX. Scilicet, *quod non fecerant omnes Barbari hoc fecit unus Barberinus*, uti Paſquinus joco dicebat. NEPTUNI templum aliquod erat Romæ, uti Publius Victor in regione nonâ memorat. VULCANI templum extrà

ur-

urbem poſuit Romulus, & Camerinenſium ſpolia eò contulit. Plutarchus *in quæſtionibus Roman. num.* 47. APOLLINIS templum marmorium totum conſtruxit Auguſtus in monte Palatino, & bibliothecam adjunxit, poſtquam Ægyptum felici bello devicerat. Ovidius:

Ducor ad intonſi candida templi Dei.
Signa peregrinis ubi ſunt alterna columnis,
Belides, & ſtricto barbarus enſe pater:
Quæque viri docto veteres fecêre novique
Pectore, lecturis inſpicienda patent,

lib. 3. Triſtium Eleg. 1. Intonſum Deum vocat, ut *ſuprà cap. 7. num.* 3. & confer Propertium *lib.* 2. *Eleg.* 31. Suetonium *lib.* 2. *cap.*29.

VII. IANI bifrontis templum Romulus Latinus & Tatius Sabinus pace invicem factá in foro Boario condiderunt: Numa Pompilius vero conſecravit Bello, ut pacis tempore clauſum eſſet, pateret in bello. Virgilius:

Sunt geminæ belli portæ, ſic nomine dicunt.
Relligione ſacræ, & ſævi formidine Martis,
Centum ærei claudunt vectes æternaque ferri
Robora: nec cuſtos abſiſtit limine Ianus,

lib. 7. Æneid. Clauſit tempore ſuo Auguſtus. Horatius:

Ianum Quirini clauſit,

lib. 4. Carm. 15. Virgilius:

Aſpera tum poſitis miteſcent ſecula bellis,
Cana Fides & Veſta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt; diræ ferro & compagibus arctis
Claudentur bello portæ.

lib. 1. Æneid. De Auguſto ſonant, qui per omne Imperii ſui tempus hoc fanum ter clauſit. Primò, cum

cum vicerat Antonium: ſecundò, cum rediit à bello Cantabrico: tertiò, cum naſcebatur Ieſus Nazarenus, pacis æternæ Princeps, ut teſtatur Oroſius *lib. 6. hiſtor. cap.* 10. Non multum abit inde Suetonius: Ianum Quirinum ſemel atque iterum à conditá urbe ante memoriam ſuam clauſum, in multò breviore temporis ſpacio, terrá marique pace partá, ter clauſit, *lib. 2. cap. 22.* Cæſar Nero, qui templum Jani clauſit, exprimitur in nummis apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 21. *num.* 10. 11. Sub Imperatoribus Chriſtianis duravit inſtitutum, itaque Ammianus Marcellinus in geſtis Conſtantini Cæſaris memorat clauſum juſſu ejus Janum, *lib.* 2. *cap* 22. & confer Juſtum Lipſium *in Electu lib.* 2. *cap.* 20. Berneggerum *notis ad Suetonij Auguſtum pag.* 103. 104. 105. Jacobum Meurſium *in Iconibus Romæ novæ pag.* 273. SATURNI templum exſtruxit Tullus Hoſtilius, poſtquam Albanos & Sabinos devicerat, eratque in faſtigio ejus Triton cum buccinà poſitus, Macrobius *lib.* 1. *Saturnal. cap,* 8. *lib.* 2. *cap.* 6. Jacobus Laurus *part.* 1. *Antiq. Roman. num.* 29. SOLIS & LUNÆ ædes conſecravit Tatius Sabinorum Rex, Dionyſ. Halycarnaſ. lib. 1. Ab eodem fuerunt ædes ORCI in regione undecimâ. LIBERI patris ædes ſtabant extrà urbem in viá Nomentaná. TELLURIS fanum unum erat in monte Palatino, alterum in Aventino. Meminit Ovidius:

Huic Remus inſtiterat fruſtrà, quo tempore fratri
Prima Palatinæ regna dediſtis aves,
Templa patres illic oculos exoſa viriles
Leniter acclivi conſtituêre jugo,

lib. 5. faſtor. & utrumque pingit Jacobus Laurus *part. 2. Antiquit. Rom. num.* 26. *part.* 3. *num.* 14.

VIII. HERCULIS ædes plurimæ erant, ad por-

portam trigeminam, in monte Quirinali, in foro boario, in Circo Flaminio, ut pingit Jacobus Laurus *part.* 1. *Antiquit. Roman. n.* 28. CASTORIS & POLLUCIS templum Senatus conſtruxit in honorem fratrum geminorum, quod duo juvenes equis vecti apparuiſſent in acie Romanorum adverſus Latinos pugnantium, ac hoſtes in fugam compuliſſent, Livius *lib.* 2. Dionyſius Halyc. *lib.* 7. Suetonius *lib.* 6. *cap.* 1. ÆSCULAPII templum erat extrà urbem, & vocabant Æculapium. Suetonius lib. 5. cap. 25. *Cum quidam ægra & affecta mancipia in Inſulam Æſculapij tædio medendi exponerent.* Nimirum ibidem incubabant ægroti valetudinis causâ, ut per ſomnium monerentur de remediis pro valetudine recipiendâ adhibendis, & in eodem fano remedia monſtrata aut ſomniata in tabulis notabant, gratias agebant, vota ſolvebant, Strabo *lib.* 8. *Geograph.* Philoſtratus *in Apollonio lib.* 1. *cap.* 5. Herodianus *lib.* 4. *hiſtor.* Janus Gruterus *in Volumine Inſcriptionum è marmoribus Romanis pag.* 71. Georgius Fabricius *in deſcriptione Romæ p.* 85. Et qui morbo liberatus non erat, apud Plautum *in Curculione Act.* 2. *ſc.* 1. Deum accuſat:

Migrare certum eſt jam nunc è fano foras,
Quandò Æſculapij ità ſentio ſententiam,
Ut qui me nihil faciat, nec ſalvum velit.

Depingunt Jacobus Laurus *part.* 1. *Antiquitat. Roman. num.* 18. Johan. Jacobus Boiſſardus *part.* 2. *Antiquitat. Roman. cap.* 9. *tab.* 13. Jacobus Meurſius *in Iconibus Romæ novæ pag.* 137. *ſeqq.* Stabat in Inſulâ Tiberinâ quæ ab eo tempore eſſe cepit, cum Reges urbe ejecti ſunt, opes eorum direptæ, ager Marti conſecratus, ſegetes ab agris projectæ in Tiberim velut exſecrabiles, fueruntque tantæ ut in medio ejus alveo conſtiterint, porrò aquis reſtagnantibus

tibus & à concurſu arenarum inhibitis effectum eſt, ut Inſula Tiberina prodiret, ubi delubrum Æſculapio poſitum eſt, ac Divo illi conſecrata, addito Noſocomio pro his qui valetudine infirmâ eſſent, Bartholomæus Marlianus *in Topographiâ urbis lib. 7. cap.* 6. Bernhardus Gamuccius *lib* 4. *Antiquitat Romanar. pag.* 180. 181. Ariſtides *in Orationibus ſacris*, Caſpar Gevartius *commentariis ad Numiſmata Imperatorum pag.* 72. QUIRINI templum in colle Quirinali erat, & non procul inde Sepulchrum ejus, memoriæ ſanctiſſimæ apud poſteros. Depingunt Jacobus Laurus *part.* 1. *Antiquit. Roman. n.* 25. Jacobus Meurſius *in Iconibus Romæ veteris pag.* 96. VERTUMNI templum erat in vico Thuſco.

IX. Templorum quædam ſimulacra erant armaria illa, in quibus *idola* repoſita *minori formâ* (*icunculas* vocat Suetonius lib. 6. cap. 56. ſtabant ut poſſent ubique & clanculum circumferri pro cultu adhibendo. Locus eſt Actor. 19. 24. ἀργυροκόπος ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἀρτέμιδος. Colebatur Diana in urbe Epheſo, Dearum maxima, & ναοὶ ſunt armaria illa ubi reponerentur Divæ ejus ſimulacra parva, ne aliquid perfecto cultui deeſſet. Rectè ità monet Eraſmus *in notis*, & ſequuntur Caſaubonus *annotatis ad h. l. pag.* 451. Pricæus *notis ibid.* Negat verò Beza in notis magnis: *Non video*, ait, *quomodò arculæ iſtæ ναοὶ poſſint dici, niſi idoneis teſtibus probetur, templi ſpecie fuiſſe fabricatas, quod mihi ne veriſimile quidem videtur. Simpliciter accipio, Demetrium hunc templa argentea Dianæ ſolitum producere; id eſt, aut in nummis aut in aliis imagunculis celeberrimi illius templi typum repræſentare*: pag. 91. Reponimus Bezæ, niſi idoneis teſtibus probetur, ejusmodi nummos olim fuiſſe, non videmus, unde ſententia illa defendi poſſit. Atqui ædiculas

ex

ex auro vel argento confectas indigitari, plurimis optimæ fidei Scriptorum teſtimoniis probabitur. νεὼς ἥρας βραχὺς ἐπὶ τραπέζης, ἰνός eſt apud Dionem Caſſium *lib.* 39. & apud eundem *lib.* 40. eſt νεὼς μικρὸς καὶ ἐν αὐτῷ αἰετὸς χρυσοῦς. De quo inſigni loco diſſeremus porrò *lib.* 3. *cap.* 1. *diſt.* 6. Erat aurea vel argentea effigies aquilæ in *ſacrario* conſtitutæ. Id ſacrarium imponebatur haſtæ, quæ ex parte inferiori acuta erat, quo in terram defigi poſſet. Meminit tum aquilæ argenteæ, tum ſacrarii ejus Cicero *Catilinariâ* 1. *&* 2. ναΐσκους & πιναχοθήκας refert Strabo *lib.* 14. *Geograph.* Sunt ergò ναοὶ ἀργυροῖ templi ejus præclari εἰκονισμοί, & in illis Diva ipſa tutelaris velut cultoribus ſuis. καὶ ποιήσας αὐτῷ ἄξιον οἴκημα, ἐν τοίχῳ ἔστησεν αὐτό, Sapient. 13. 15. οἴκημα eſt ædicula. Tertullianus libro de Idololatriâ: *Si templum, ſi aram, ſi ædiculam ejus inſtruxeris.* Aliud eſt templum, aliud ædicula, Apulejus: *In ipſo ferè meditullio Hipponæ Deæ ſimulachrum reſidens ædiculæ, quod accuratè corollis roſeis equidem recentibus fuerat ornatum*, lib. 3. Mileſiar. pag. 141. & confer Ianum Gruterum *lib. 6. Suſpicionum cap.* 4. Nam quod Iuſtus Lipſius emendare vult, *reſidens ſedicu-læ*, non ità benè factum eſt, uti monet Johannes Brantius *notis ad Apulejum pag.* 94. Fiebant etiam è ligno fanula iſta. Herodotus τὸ δὲ ἄγαλμα ἰὸν ἐν νηῷ μικρῷ ξυλίνῳ καταχεχρυσωμένῳ προεξκομίζουσι. Et tunc erant inaurata, quod nos docet Herodotus verbis modò allegatis. Inſcriptio Arciſatenſis: *Mercurio. L. Cominius. Pollio. miles. Leg. XIII. Gem. beneficiarius. Legati. Conſular. aram. &. tectum. V. S. L. M.* Gruterus in Volumine pag. 51. num, 4. Hic *tectum* eſt ædicula, non quidem portatelis ea, ſed quæ loco fixa protegebat ſtatuam à tempeſtatibus, & reverentiam conciliabat. Inſcriptio Vogeſenſis: *Deo.*

Mercurio. attegiam. tegulitiam. compoſitam. Severinus. Satullinus. C. F. ex. voto. poſuit. L. L. M. Gruterus l. d. pag. 54. num. 11. Attegia eſt caſula in modum fanuli, ſed lapidia, unde tegulitiam vocat.

Cap. IX.

De Cerimoniis Sacrorum.

I.

CErimonias vocabant cultus externos, quorum ope ſacra poſſent expedire commodè & ritè. Antiquum verbum eſt *Cerus*, id eſt, ſanctus & ſacer quoniam Cerimoniæ veluti inſtrumenta erant, & adminicula pro excitandá cordis devotione. Atque indidem Cere eſt. Virgilius:

Qui Cerete domo,

lib. 10. Æneid. Erat à Pelaſgis condita in Hetruria, religioſis cultibus celebris, de quá meminerunt Strabo *lib.* 5. *Geog.* Juſtinus *lib.* 20. *hiſtor.* atque eandem urbem Livius lib. 7. vocat, *ſacrarium populi Romani, diverſorium ſacerdotum, ac receptaculum Romanorum ſacrorum.* Plura habent Joſephus Vicecomes *lib.* 1. *de antiquis baptiſmi ritibus cap.* 2. Johan. Gerh. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 88. 89. Quod enim Stuckius *libro de ſacris & ſacrificiis Gentilium pag.* 3. originem vocis petit ab Ebræo חרם *devovere*, non placet.

II. Sub initio ſacrorum inclamabat præco, *Hoc age*, Plutarchus in Numá. Agere debebant præſentia intentisque animis in eam rem & cogitationem incum-

incumbere, ne perfunctoriè & obiter, præſentes corpore, abſentes animo, darent operam ſacris, praviſque cogitationibus aut abſtraherent ſeipſos aut alios exemplo ſeducerent, *προσέχειν τοῖς ἱεροῖς καὶ μηδὲν ἔργον ἐμβαλεῖν μεταξὺ μηδὲ χρείαν ἀσχολίας* ait Plutarchus *in vitâ Coriolani.* Hoc eſt quod aliàs docebant: FAVETE ANIMIS. Et addebant: FAVETE LINGUIS. Poëtarum teſtimonia ſunt multa Horatius:

Odi profanum vulgus & arceo
Favete linguis,

lib. 3. Carm. 1. Virgilius:

Ore favete omnes,

lib. 5. Æneid. Martialis:

Linguis omnibus & favete votis,

lib. 10. Epigram. 87. Tibullus:

Dicamus bona verba, venit natalis ad aras,
Quisquis ades, linguâ vir mulierque fave,

lib. 2. Eleg. 2. Certè non licebat eis eſſe garrulis, qui aderant, ſed attenti compreſsâ voce audiebant: aut ſi dicere vellent, non quidem aliena, ſed præſentia unicè curanda erant. Hoc erat, parcere verbis malè ominatis, itaque precibus ad Deos recitatis gratia eorum poſcebatur. Ovidius:

En Deus eſt, Deus eſt, animis linguiſque favete,
Quiſquis ades, dixit;

lib. 5. Metamorphoſ. Et lib. 1. faſtor.

Proſpera lux oritur; linguis animiſque favete;
Nunc dicenda bono ſunt bona verba die.

Et lib. 3. Triſt. Eleg. 7.

Concipiamque bonas ore favente preces.

Horatius:

Vos ò pueri & puellæ
Iam virum expertæ malè ominatis
Parcite verbis,

lib. 3. Carm. 14. De eadem re *Tacitus*: Quem enim diem vacuum pœna, quem inter ſacra & vota, quo tempore verbis etiam profanis abſtineri mos eſſet, vincula & laqueus inducantur? *lib.* 4. *Annal.* (ubi vide juſtum Lipſium *in annotatis num.* 152.) Et Propertius:

Sacra facit vates, ſint ora faventia ſacris,

lib. 4. Eleg. 6. Græci dicebant εὐφημεῖτε. Vetabantur ore proferre, quod mentem è divinis alienam eſſe arguebat. Confer Joſephum Caſtalionem *in Obſervationibus Decad.* 2. *cap.* 10. Torrentium *notis ad Horatium pag.* 183. Dan. Heinſium *notis ad Silium Italicum pag.* 149. 150. Caſaubonum. *notis ad Theophraſti charact. pag.* 131. *ſeq.* Briſſonium *lib.* 1. *formul. pag.* 8. *ſeq.*

III. Stantes decenti corporis habitu eoque modeſto, venerabantur Deos. Sæpius incurvati ſalutabant & facie terram propenſâ. Geniculantes quoque procumbebant, capite operto ſemper & oſculis dexteræ impactis, (quod ſimulacra in altum collocata ore premere non poſſent) illa cum gaudio projiciebant ſurſum, idola verſus. Sedebant in luctu, & cum maxime turbati opem Deorum appeterent. Tibullus:

Illius ad tumulum fugiam ſupplexque ſedebo,

lib. 2. Eleg. 7. Quod ſtantes venerabantur, eſt teſtis Martialis:

 Multis

Multis dum precibus Iovem ſalutat
Stans,

lib. 12. Epigram. 78.

IV. Capite operto promiſcui (nam & ſacrorum miniſtri, quique eos occaſione aliquâ imitari velle videbantur, caput velabant) adſtabant. τοὺς θεοὺς προσκυνοῦντες ἐπικαλύπτονται τὴν κεφαλήν, ait Plutarchus *in quæſtionibus Romanis*, & ſunt exempla talia in ſacris literis, Exodi. 3. 6. 1. Reg. 19. 13. Plautus in Curculione Act. 3. ſc. 1. *Quis hic eſt, qui operto capite Æſculapium ſalutat?* & vide *infrà cap. 12. num.* 18. Morem abrogaverunt Chriſtiani, adeòque *capite nudo precari voluiſſe*, refert Tertullianus in Apologetico, *quia non erubeſcerent*. Nimirum mares. Aliter fœminæ quæ capite operto intererant ſacris, unde eſt illa Apoſtoli informatio, quam ſecundum mores optimarum gentium præſcribit, 1 *Corinth.* 11. 4. 5. *ſeqq*. De quo pluribus agunt Benedictus Juſtinianus *in commentario pag.* 549. *ſeqq*. Ludov. Cappellus *in Spicilegio pag.* 87. *ſeq.* Salmaſius *libro de Comâ.*

V. Idola ferè in baſi collocata neminem admittebant propius, ut ſive ore ſive manibus contingere poſſet. Ergò dexteram ori admoventes oſculum labiis premebant, & ad Numen projiciebant. Loca ſunt in ſacris literis 1. Reg. 19. 18. *Et omne os quod non adoravit Bahalem oſculans manum.* Illud *manum* addit Interpres Romanus, cum non ſit in Ebræo, verum non male explevit ſenſum. Jobi 31. 26. 27. *Si vidi Solem cum fulgeret & Lunam incedentem clarè, & oſculatus ſum manu meâ os meum.* Vatablus in notis explicat: *Tacui apud me.* Caſtalio in notis: *admirabundus & tacitus ſolem adorarem*, pag. 609. Quaſi eſſet, ut alibi, *digito compeſce labellum.* Imperti-

dens verò eſt, itaque ad præſens negotium referunt Aben Eſdras, Cocchius, Tremellius, Pineda, Vinarienſes Scholiaſtæ. Negat Jobus, quod Solem adoraverit unquam, exemplo profanarum gentium, ut oſcula manu exciperet ac verſus aſtra jaceret. Hoſeæ 13. 2. *Homines qui ſacrificant, vitulos oſculantur.* Eo modo, ut dictum eſt & conſentit Rivetus *commentar. h. l. pag.* 394. Autorum verba manifeſta ſunt. Minucius Felix in Octavio: *Cæcilius ſimulacro Serapidis notato, ut vulgus ſuperſtitioſus ſolet, manum ori admovens oſculum labiis preſſit.* Apulejus in Apologiâ priore: *Si fanum aliquod prætereat, nefas habet adorandi gratiâ manum labris admouere.* Lucianus in Encomio Demoſthenis: *Ego ſperabam ſic futurum* τὴν χεῖρα τῷ ςόματι προσαγαγόντος *cum ille manum ori admovet, ut adoraret Deos.* Ab illo more eſt quod hodieque conſuevimus, ut in ſalutandis viris honoratis noſtram ipſi manum ori admovere ſolemus *Baiſeles mains*, ut Galli vocant, Antonius Muretus *lib.* 10. *Variar. Lect. cap.* 1. Lipſius *lib.* 2. *Elector. cap.* 6. Turnebus *lib.* 1. *Adverſar. cap.* 17. *lib.* 22. *cap.* 23. Scipio Gentilis *commentario ad Apuleij Apologiam pag.* 280. Caſpar Barthius *lib.* 32. *Adverſarior. cap.* 13. Nec tantum cum ſacris aderant, verumetiam cum aliquod fanum præterirent, aut lignum lapidemve aliquem effigiatum, unctum, ſertisque coronatum proſpicerent, quod Numini conſecratum eſſet; Geniumve tutelarem deſignaret manum ad os referre; Deosque ut faverent, ſervarent, juvarent, voce leni rogabant. Tibullus:

Nam veneror ſeu ſtipes habet deſertus in agris,
Seu vetus in trivio florea ſerta lapis,

lib. 1. Eleg. 1. Venerari eſt oſculis honorare, & vide quæ ad hæc verba Iacobus Nicolaus Loënſis *lib.* 2. *cap.* 18. monet. Propertius:

Et

Et quicunque ſacer, qualis ubique lapis.
lib. 1. Eleg. 4. *Lubricatum lapidem & ex olivi unguine irrigatum*, refert Arnobius lib. 1. adv. gentes pag. 22. (ubi vide Elmenhorſtium *in obſervationibus pag.* 37.) Porrò *effigiatos, unctos & coronatos lapides*, habet Minutius Felix in Octavio. *Truncus dolamine effigiatus & lapis unguine delibutus* eſt apud Apulejum lib. 1. floridor. πάντα λίθον λιπαρὸν προσκυνοῦντες, ait Clemens Alexand. *lib. 7. ſtromat.* Lapides illos proprio nomine vocabant βαιτύλους, idque prodit moris originem, videlicet exemplum Iacobi in Bethel, *Geneſ.* 28. 18. 19. Auguſtinus *lib.* 16. *de Civit. Dei. cap.* 38. Quanquam abuſus corruperit factum, ut notant Ioſephus Scaliger *in Animadverſ. Euſebianis pag.* 188. 189. Julius Cæſar Bulengerus *lib.* 1. *de picturâ ſtatuariâ pag.* 54. Iohan Gerh. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 60. Cœterum ſimulacro ipſi oſculum figebant, quando ità commodè fieri poterat. Unde Cicero *Actione* 4. *in Verrem* ait, æneum Herculis ſimulacrum, attritum habuiſſe mentum & rictum, ab iis qui ad illum adoraturi venerant, *quia in precibus & gratulationibus non ſolum adorare, ſed etiam oſculari ſolent.*

VI. Quod geniculantes procubuerint, exemplo ſunt à Pœnis miſſi Legati, *qui ubi in caſtra venerunt, more adorantium procubuerunt*, dicente Livio *lib.* 30 *hiſtor.* In ſacris exempla ſunt *Matth.* 26. 39. *Actor.* 20. 36. Et porrò ad Reges, qui velut Numina viſibilia ſunt, honor tranſlatus eſt: Amalecita venit ad Davidem, corruit in terram & incurvavit ſe illi, 2. *Samuel.* 1. 2. Regiam Davidis majeſtatem, quæ illi poſt Saulis obitum debebatur, veneratus. Proſtrato corpore venerari Regem, Perſis mos erat, & vocabant προσκυνεῖν Juſtinus *lib.* 6. Cornelius Nepos *in vitâ Cononis.* Nempe divinum

aliquid Regibus ſuis tribuebant populi, *τῶν θεῶν εἰκόνι* ut *Plutarchus* loquitur. Æſchylus in *Perſis* luculenter hunc morem inducit, nec non Euripides in *Phœniſſis*. De Rege *Dario* Curtius: *Rex curru paulò ante vectus, & Deorum à ſuis honoribus cultus*, lib. 5. cap. 13. De Mardocheo ad ſummos, & Regiis æmulos honores evecto eſt in libro Eſtheræ cap. 3. v. 2. ubi vide Druſii *commentaria pag.* 94. *ſeqq.* Græci libertatis ſuæ tenaces eo modo neminem ſalutabant, ut Herodotus *in Polymniâ* & Hermolaus apud Curtium *lib.* 8. docent. Europeis cœteris ignotum honorem ſoli Angli receperunt & Regibus ſuis obtulerunt. Godelevius commentario ad Livium pag 192. notat: *Permiſerunt ſe verè adorari Perſæ, Medi Babylonii, deinde eum diabolicum honorem appetivit Alexander, poſtremò & Romani Tyranni. Hinc Dion devicto Decebalo: Mox ad Trajanum deductus illum humi procumbens, ſuppliciter adoravit.* Inconſideratius agit, cum vocat *diabolicum*, quod toto Oriente omnium gentium moribus receptum erat, & verò Macedones urgendo patrios mores adverſus Regem ſuum, Ethico rigore aliquo trahebantur verius quàm ut Politicâ liberalitate duci vellent. Scilicet Græcorum, quorum pars magna erant, libertate frui malebant, quam concedere in Perſarum mores. De Trajano excuſatur facile, quatenus perpetua conſuetudo fuit, ut victi, quandò vitæ gratiam poſcunt, armis projectis in genua procumbant, & victoris clementiam votis ſeriis apprecentur.

VII. Orabant Deos cœleſtes manibus *ad cælum ſublatis*, quæ ſunt verba Horatii lib. 2. Sat. 5.

Et ambas
Ad cœlum tendit palmas,

Vir-

Virgilius lib. 10. Æneid. nec non Lucretius:

Pandere palmas
Ante Deûm delubra,

lib. 5. τὰς χεῖρας ἀνασχὼν εἰς τὸν οὐρανόν, ait de Horatiorum patre Dionyſius Halycarnaſ. *lib.* 3. & de Mario Plutarchus. νιψάμενος τὰς χεῖρας καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνασχὼν, *in vitâ ejus.* Idque fiebat εἰς ἱκετείας ἔμφασιν, monente Heliodoro *lib.* 9. *Æthiopic.* Gentium omnium inter orandum habitus ille fuit, quatenus Deus eminenter in cœlo gloriam ſuam manifeſtat, Pſalm. 115. 2. Pſalm. 123. 1. Scriptor libri *de mundo cap.* 3. πάντες ἄνθρωποι ἀνατείνομεν τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανόν. Curtius de Dario, *ad cœlum manus tendens*, lib. 4. cap. 25. & de Rege eodem Athenæus, δωρεῖος τοῦ μαθὼν ηὔξατο, τῷ ἡλίῳ τὰς χεῖρας ἀνατείνας, *lib.* 13. *cap.* 8. Rurſum Curtius de Alexandro, *manus ad cœlum tendens*, lib. 6. cap. 15. προσεύχεσθαι explicatur per illud ἐπαίρειν ὁσίους χεῖρας, 1. Timoth. 2. 8. Eſai. 1. 15, Threnor. 3. 41. eſtque memorabile exemplum. Moſis, Exodi 17. 10. 11. & Salomonis 1. Regum 8. 45. Pro Chriſtianis unum adducam Salvianum lib. 3. de Gubernatione Dei: *Cur ad cœlum quotidiè manum tendimus?* pag. 17. (& Conr. Rittershuſius commentario ad h. l. pag. 87. 88. 89.) Vocabant, *manibus ſupinis precari.* Virgilius:

Dicitur ante aras, media inter numina Divûm,
Multa Iovem manibus ſupplex oraſſe ſupinis,

lib. 4. Æneid. Horatius:

Cœlo ſupinas ſi tuleris manus,

lib. 3. Carm. 23. Cœterum Deos inferos manibus pronis, id eſt, terram verſus demiſſis orabant, ſcilicet contrario geſtu, (ut notat Euſtathius *ad lib.* 6. *Iliad.*) itaque aras ſubterraneas quoque ponebant illis, *Inſcriptio Hiſpanica:* Plutoni. Deo. in. loco. ſub. terrâ.

râ. cond. periculo. Oceani. liber. aram. poſuit. Fabius. Vicelianus. ex. voto. Gruterus *in Volumine pag.* 97.

VIII: Lacrymas addebant. *Manantibus lacrymis*, de Alexandro ait Curtius l. d. De viris notorium cumprimis eſt, operto capite fleviſſe. *Darius capite velato diu flevit*, Curtius l. d. ac porrò de eodem, *capite deinde velato, ne inter gemitus digredientem velut à rogo intueretur in humum pronum corpus abjecit*, lib. 5. cap. 12. (ubi vide Nicolaum Blancardum in annotatis pag. 471.) Eodemque modo Rex David velavit caput quandò flevit, 2. *Samuel.* 15. 30. *cap.* 19. 4. Meminit quoque Iſocrates *in Trapezitico*. De Petro eſt Marci 14. 72. καὶ ἐπιβαλὼν ἔκλαιε. Beza vertit: *Et cum ſe proripuiſſet* (nempè foras) *flevit.* Eum refellit Daniel Heinſius *lib.* 2. *Exercitat. ſacrar. cap.* 9. ſed vix melius quicquam profert. Grotius annotat: Non tantum recordatus eſt in animo eorum quæ Chriſtus dixerat, ſed prætereà etiam fletu teſtatus eſt mœrorem, *pag.* 548. Neque hoc valet. Conſtat vim Græcæ vocis neglectam eſſe plurimis Interpretibus, adeòque hoc dicit Evangeliſta, *& ſuperiniiciens flevit.* Docent Salmaſius *libro de fœnore trapezitico pag.* 272. Balduinus Walæus *commentario perpetuo ad Evangelia pag.* 465. 466. eſtque inter varias gloſſas collectore Theophylacto, ἐπικαλυψάμενος τὴν κεφαλήν. Superiniiciens, id eſt, capite obvoluto, quomodò ſolebant viri, cum lacrymas cierent, operire faciem. Hoc volebat Timanthes pictor, qui Agamemnonem depingebat, ut faciem velatam haberet, quandò Iphigenia debebat immolari, teſte Plinio *lib.* 35. *cap.* 10. Scilicet indecens videri quidem poſſet, verùm quis vetet, cum ſic fluit natura? Locus de Hebræis eſt 1. Samuel. 7. 6. *Hauſerunt aquam & effuderunt coram Domino.* Exponunt Chaldæus interpres,

Gro-

Grotius, Tremellius in notis: *Aqua effuſa lacrymas copioſas denotat.* Allegoria durior eſt, quàm ut approbari poſſit. Rectius Vinarienſes Scholiaſtæ & Druſius *commentario ad h.l.* volunt, cerimoniam legalem fuiſſe, quâ veras aquas hauriendo & fundendo repræſentaverint peccatorum remiſſionem, à Deo precibus ſeriis impetrandam: *Evaneſcant peccata noſtra coram te, uti hæc aqua fuſa.* Confer Eſai. 44. 22.

IX. Vultu converſo ad Orientem precabantur, inſtituto antiquiſſimo à Chaldæis & Perſis accepto, quod Romani retinebant. Virgilius:

Illi ad ſurgentem converſi lumina Solem
Dant fruges manibus ſalſas,

lib. 12. Æneid. ubi confer notas Danielis Heinſii *ad Silium Italicum pag.* 124. Tertullianus in Apologetico: *Plerique veſtrum ad Solis ortum labia vibratis.* Apulejus lib. 2. Mileſiar. pag. 127. de quodam precaturo ait: *Orientem obverſus.* Latinus Pacatus Drepanius cap. 3. panegyrici ad Theodoſium: *Nam ut divinis rebus operantes in eam cæli plagam ora convertimus, à quâ lucis exordium eſt.* Mutavit Abrahamus & eum ſecuti Hebræi ad Occidentem verſâ facie oraverunt, ne perinde ut Gentes viderentur Solem venerari, quod teſtatur Maimonides *in Moreh Nevochim lib.* 3. *cap.* 45. & vide noſtra Auctaria *ad Pappum pag.* 223. Deſertores Legis aliter fecerunt. Locus eſt Ezechiel. 8. 16. 17. *Adoratio virorum Orientem verſus ad Solem ferebatur. Et dixit Deus, averſi ſunt ad provocandum me, ecce autem applicant ipſi ramum ad nares ſuas.* Rem benè declarat Hieronymus *in commentario:* Significat viros illos pro venerandis idolis applicaviſſe ad nares ſuas ramos conſecratos. Rami ſunt οἱ θαλλοὶ, *infrà cap.* 11. *diſtinct.* 19. & hujusmodi ramorum ad nares applicatio erat vice ejus, quod aliàs jaciebant

oſcula,

oſcula, *ſuprà diſtinct.* 5. Itaque Clemens Alexandrinus lib. 5. ſtromatum dixit, καὶ τὸ τῶν θυμιωμένων διδομένων τοῖς προσευχοῦσι Rurſum Chriſtiani, tum ut à Judæis diverſi eſſent, ad Orientem vertebant faciem, & indidem eſt, quod templa omnia condita ſunt ut aræ ſpectent Orientem, Clemens Alexandrinus *lib. 7. ſtromat.* Paulinus *Epiſt.* 12. Damaſcenus *lib.* 4. *Orthod. fidei cap.* 13. & ex illis Rodolfus Hoſpinianus *in hiſtoriâ Sacrament. lib.* 3. *pag.* 226. 227. Polydorus Virgilius *de Inventor. Rerum lib.* 5 *cap.* 9. Juſtus Lipſius *notis ad Tacitum lib.* 3. *hiſtor. num.* 33. Johannes Durantes *lib.* 1. *de ritibus Eccleſiaſticis cap.* 3. *num.* 4. 5. 6. Spondanus *in Epitomâ Annal. Baronij pag.* 87. 102. 103. Tum ut loca quædam Scripturæ de Meſſiâ prolata exprimerent devotione ſuâ. Tale eſt illud: *Vobis verò qui timetis nomen meum, orietur Sol juſtitiæ*, Malach. 4. 2. Alluſit Zacharias pater Baptiſtæ: *Inviſit nos Oriens ex alto*, Lucæ 1. 78 ἀνατολὴ hic ſanè eſt Oriens, uti contrà Bezam diſſerit D. Heinſius *lib* 3. *Exercit cap.* 1.

X. Nefas erat Deum Deamve alio quàm nomine ſuo appellare, neque votum obtinebat qui vel nomen mutabat vel Deum pro Deâ ſupponebat. Et cum ambigerent, modeſtè diſſimulabant nomen aliquod proprium, dicebant verò illud: QUISQUIS ES. Ovidius:

Sic ubi diſpoſitam quiſquis fuit ille Deorum,

lib. 1. Metamorph. Aut illud: *Si Deus. ſi Dea es.* Vel aliter: *Sive tu Deus es, ſive tu Dea es.* Docent hoc Arnobius *lib.* 3. *adverſus gentes pag.* 104. Petrus Victorius *lib.* 13. *Variar. Lect. cap.* 2. Jacobus Pontanus *in Bellariis Atticis pag.* 309. Ludovicus Carrio *lib.* 1. *emendat. c.* 11. Boxhornius *notis ad quæſt. Roman.* 13. & exempla ſunt apud Virgilium *lib.* 4. *Æneid.* Plautum *Rudentibus Act.* 1. *ſc.* 4. Catonem libro de re ruſticâ

ſticâ cap. 139. Aulum Gellium lib. 2. cap. 28. Macrobium *lib.* 3. *Saturnal. cap.* 15. Inſcriptio Romana *Sive. Deo. ſive. Deæ. Ter. Dexter, ex voto. poſuit*, Gruterus in Volum. pag. 1. Vel denique congerebant omnia nomina & cognomina, ut ſi non prodeſſent ſingula, juvarent plurima atque ità in arbitrio eorum ponebant, vellent adſciſcere è multis nomen illud, quo maximè delectantur. Coronis uſitata precum erat iſta: *Seu quo alio nomine invocari volueris.* Hæc eſt illa βαττολογία, quam prohibet Chriſtus Matth. 6. 7. 8. ubi vide Grotium *in Annotatis pag.* 140. Caſaubonum *Exercitat.* 14. *ſect.* 8. Dilherrum *Tom.* 1. *Diſputationum Philologicarum pag.* 189. *ſeqq.* Quia enim dubitabant, an ſatis oportunè Deos ſuos compellarent gravioribus negociis fortè implicitos, vel quia non ſemper domi eſſent, nec omnibus, ut magnus ille quorumvis ſacrorum inſectator Lucianus dicebat, ergò vel pudorem incutere illis agmine precum, vel nominum multitudine placere illis volebant, unde illæ apud Homerum, Orpheum, Pindarum orationes informes & multiformes, quia ferè ſolis nominibus & cognominibus abſolvuntur. Eſtque ſimile Carmen ſeculare ab Horatio ſcriptum *in fine Epodon.* Reprehendit etiam ille apud Terentium:

Obe jam deſine Deos uxor obtundere gratulando
Tuam eſſe inventam gnatam, niſi illos tuo ex ingenio judicas,
Ut nihil credas intelligere, niſi idem dictum eſt centies.

XI. Ut eò major precum effectus eſſet, genibus perreptabant delubra. Dion. *lib.* 43. de Cæſare triumphante, τοὺς ἀναβαθμοὺς τοὺς ἐν τῷ καπιτωλίῳ τοῖς γόνασιν ἀνερριχήσατο. Tibullus:

Non

Non ego tellurem genibus proverrere ſupplex
Et miſerum ſancto tundere poſte caput,

lib. 1. Eleg. 5. *Proverrere* legit Ianus Gebhardus in animadverſionibus ad h. l. pag. 22. quod *perrepere* eſt in editione Scaligeri, verum ſenſus non variat. Iuvenalis:

Inde Superbi
Totum Regis agrum nuda ac tremebunda cruentis
Erepet genibus,

Sat. 6. & addit:

Si candida juſſerit Io,
Ibit ad Ægypti finem, calidasque petitas
A Meroë potabit aquas.

Pertinet ad ſomnia quæ Io ſive Iſis & Oſiris credebantur immittere illis, qui in fanis dormiebant, *ſupra cap. 5. diſt. 12.* Arnobius lib. 1. adv. gentes: *Cum per omnia ſupplices irent templa, cum Deorum ante omnium ora proſtrati, limina ipſa converrerent oſculis*, pag. 29. & Heraldus *in animadverſis pag.* 47. 48. 49. Id *templa verrere* Livius appellat lib. 3. hiſtor. Claudianus de laudibus Serenæ:

Numinibus votisque vacas, & ſupplice crine
Verris humum.

Silius Italicus:

Verrunt tecta Deûm,

lib. 6. Verrunt crinibus ſcilicet, & conf. Dan. Heinſium *notis ad Silium pag.* 99. Similiter Polybius; πλύνουσι ταῖς κόμαις τὰ τῶν ἱερῶν ἐδάφη, lib. 8.

XII. Et porrò aris advolvebantur, aut ſaltem eas tangebant. Virgilius:

Talibus orantem dictis arasque tenentem,

lib.

lib. 4. Æneid. Et lib. 6. Æneid.

Talibus orabat dictis, araſque tenebat.

Horatius:

Immunis aram ſi tetigit manus,

lib. 3. Carm. 23. Plautus:

Te obſecramus, aram amplexantes.

in Rudent Act. 3. ſc. 3. Propertius:

Nunc ò Bacche tuis humiles advolvimur aris,

lib. 3. Eleg. 15; Credebant, aris ineſſe maximam religionem, ità ut etiam ibi ſontes vel qui adverſus vim injuſtam aliàs tuti eſſe non poterant, vitæ gratiam quærerent, ne à Lictoribus corriperentur. Tibullus:

Sed Veneris ſanctæ conſidam vinctus ad aram,
Hæc notat injuſtos, ſupplicibusque favet.

lib. 4. Eleg. 12. *βωμοὶ θεῶν τῶν δ᾽ ἄλλων καταφυγή* ſunt apud Euripidem *in Andromachâ.* De Joabo eſt exemplum, 1. *Reg.* 2 28. quod tamen non juvabat homicidam & perduellem, *Exodi.* 21, 14. Nimirum credebant, aras & ſimulacra præſentium Deorum teſtimonia certiſſima eſſe. Pauſaniæ amicus Argilius reſignatæ Epiſtolæ, qua continebantur arcana, reus, cum ſe vitæ periculum apud Dominum iratum certò incurriſſe noviſſet, *in Neptuni fanum confugit, quod Tenari eſt & violari nefas Græci putant,* ait Cornelius Nepos in vitis. Et paulo poſt, *eò ille index confugit, in arâ conſedit.* Deinde *quem cum ſupplicem Dei videret in arâ ſedentem.* De Pauſaniâ ipſo capitis accuſato, *in ædem Minervæ confugit,* eſtque idem apud Ælianum *lib. 9. variæ hiſtoriæ cap.* 41. Similiter Florus: Quintius Mutius Scævola Pontifex Veſtales amplexus aras, *lib.* 3. *cap.* 21. & confer

fer Cœlium Rhodiginum *lib. 6. cap.* 13. Alexandrum Neapolitanum *lib. 3. cap.* 20.

XIII. Ut in precibus publicis aras, ità in privatis precibus aut menſam aut poſtes domus interponebant. Nam illa quidem ſacrata erat Genio, hæ verò in Larium tutelà ſancta. Quod tangerent menſam, teſtatur Ovidius:

Tange manu menſam, tangunt quo more precantes,

lib. 1. Amorum Eleg. 4. Serviebant argumento huic flores, ſerta, coronæ, quas poſtibus imponebant, Virgilius:

Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent poſtes atque oſcula figunt

lib. 2. Æneid. & confer Turnebum *lib. 12. Adverſar. cap. 5.*

XIV Ne quid Deorum memorià excideret, vota ſua & preces in tabellâ ſcriptas cerâ conſignare atque ità Deorum ſtatuis affigere ſolebant. Petronius: *Nam & mihi ſimulacrum Neptuni, quod Baiis ter ſtylo notaueram, videbatur dicere, in navi Lycæ Gitonem invenies*, in Satyrico pag. 124. Dicit, Tryphenam vota nuncupaviſſe Neptuno, eaque in ſimulacro ejus cerâ perlito exaraviſſe ſtylo acuto. Iuvenalis:

Ergò ſupervacua hæc aut perniicioſa petuntur,
Propter quæ fas eſt genua incerare Deorum,

Sat. 10. Incerare, id eſt, in tabellis cerâ obductis deſcribere & ad Deorum genua apponere. Hunc ſenſum malim cum Farnabio *in notis pag.* 93. Turnebo *lib. 30. Adverſar. cap.* 19. Iano Guilhelmo Laurenbergio *in Antiquario pag.* 225. Iacobo Pontano *in Bellariis Atticis pag.* 421. Iohan Gerh. Voſſio

in

in Lexico Etymolog. pag. 124. nec placet gloſſa alia Rameſii *notis ad Martialem pag.* 121. Indidem eſt illud Prudentii:

Genua incerare Dianæ,

In Apotheoſi pag. 282. Operum, pro quo vulgò legitur *genua incurvare Dianæ*, ſed corruptè. Quamobrem Prudentius idem lib. 1. contrà Symmachum dixit, *ſaxa illita ceris.* Adſignatam orationem vocat Tertullianus libro de Oratione. Apuleius: *Votum in alicujus ſtatuæ femore aſſignaſti*, in Apologiâ priori pag. 309. Et Propertius:

Impoſuit proræ publica vota tuæ.

lib. 4. Eleg. 6. Senſu eodem: nam in prorâ erat Tutela navis, adeoque vota ibi affigi debebant. Et confer Ianum Rutgerſium *lib. 5. Variar. Lection. cap. 5.*

XV. Quæcunque rogaverant, ea ut rata eſſent, Diis propitiis, precabantur. Martialis:

Dî tibi dent quicquid Princeps Trajane mereris,
Et rata perpetuò, quæ tribuêre velint.

lib. 10. Epigram. 34. Inſcriptio Romana: *Diis. propitiis. M. Actinij. Vivatis*, Gruterus in Volumine pag. 4. n. 9. Quid hoc loco notet *vivatis*, dicetur *infrà lib. 2. cap. 1. diſt. 4.* Rebus proſperè ac feliciter geſtis grates Diis agebant, & in templis appendebant pro memoriâ ad poſteros teſtimonium rei factivæ. Inſcriptio Veronenſis: *Deo. magno. æterno. L. Statius. Diodorus. quod. ſe. precibus. compotem, feciſſet. V. S. L. M.* Gruterus l. d. pag. 17. num. 7. Iuvenalis:

Et quam votivâ teſtantur fana tabella
Plurima,

Sat. 12. Et idem Sat. 13.

Confer & hos veteris tollunt qui grandia templi

Pocula adorandæ rubiginis, & populorum
Dona vel antiquo poſitas à rege coronas.

Horatius lib. 1. Carm. 5.

Veſtimenta potenti
Suſpendiſſe maris Deo.

Cap. X.

De Feriis & diebus feſtis.

I.

SIVE pro rebus feliciter geſtis debebant grates ſolvi Diis, ſive pro gerendis rebus debebant illi rogari, celebratæ ſunt SUPPLICATIONES ad omnia Deorum pulvinaria. Horatius:

Nunc Saliaribus
Ornare pulvinar Deorum
Tempus erat dapibus, ſodales.

lib. 1. Carm. 37. Erant Supplicationes feriæ publicæ, quibus ab omni opere ſervili abſtinebant, & Deos precibus venerabantur. Pulvinaria ſunt lecti quos penes Deorum ſimulacra collocatos habebant, ut ibi deponerentur, velut infantes delicati. Lectiſternia vocant Romani. *Livius*: Lectiſternio tunc primum in urbe facto, per dies octo Appollinem, Latonam, Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus quàm ampliſſimè tunc apparari poterat, ſtratis lectis placaverunt, *lib. 5. A. U. C.* 212. Et *lib.* 7. Tertiò tunc poſt conditam urbem lectiſternium fuit pacis Deorum expoſcendæ causâ. *Hæc ibi.* Acceperunt à Græcis, ut teſtantur Æmilius Probus *in vitâ Timothei*, & Pauſanias *in Arcadicis & Phocicis.*

II. E-

II. Erant hæ feriæ indictivæ, quibus ut rite fierent omnia, per præcias, ſive (ut deinde vocari ceperunt) præcones edici ſolitum, ut litibus & jurgiis abſtinerent, & cum inimicis quoque benigniter comiterque ſermones conferrent. Refert Cicero *lib. 1. de divinat.* & exemplum præbet Scipio Africanus, qui victis Pœnis in Capitolium adſcendebat, ut Diis omnibus ſacrificium faceret, *hodiè*, ait, *litibus & jurgiis ſuperſederi æquum eſt.* Livius lib. 38.

Nunc dicenda bono ſunt bona verba die,

Ovidius lib. 1. faſtor. Eodem præcone vulgabatur, *ne opifices agerent ſervile opus.* In jure Pontificio Romano, cujus pars magna ab Etruſcis erat, (Etruſci verò ab Ebræis acceperant) quo loco de feſtis diebus agebatur, hæc verba exſtabant, *ne famula opera patranto.* Cauſa erat, quod cum vidiſſet Sacerdos facientem opus, polluerentur ſacra. Attamen uſus indulgentior, & cum neceſſitatis caſus erat, famula opera multa excuſabat. Qui trabem tecti fractam fuffulciebat, ne omninò corrueret illud, aut qui bovem de foveâ, ne periret, educebat, hoc licitè faciebat; quomodò ex reſponſo Pontificis Scævolæ annotat Macrobius *lib. 1. Saturnal. cap. 19.* Nec aliter Virgilius:

Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus,
Fas & jura ſinunt. Rivos deducere nulla
Relligio vetuit, ſegeti prætendere ſepem,
Inſidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantemque gregem fluvio merſare ſalubri,

Georg. 1.

III. Multa hic ſunt, quæ legi Moſaicæ ſimilia ſunt, *Exodi.* 12. 16. *cap.* 20. 8. 9. 10. Tantum quod maximus rigor aderat, adeòque lapidibus obrue-

batur illi qui ligna in ſabbatho collegerat, *Numer.* 15. 32. Rigorem detergebat caſus neceſſitatis, ad quem provocat Chriſtus, *Matth.* 12. 11. Sed tamen illæ exceptiones quorundam erant, non omnium, adeoque Eſſæi ne quidem loco movebantur in Sabbato etiamſi naturæ purgatio juberet, Joſephus *lib.* 2. *de bello Judaic. cap.* 7. Similem de Sabbathi requie conceptum habebant illi, qui mori potius ob hoſtium impetum, quàm adverſus eos armis ſeſe tueri volebant in Sabbatho, 1. *Maccab.* 36. 37. 38. Ergò concurſu populi facto, ne omnes perirent, ſanciverunt Aſidæi decreto publico, quod irruentem Sabbatho hoſtem armis excipere vellent, 1. *Maccab.* 2. 39. *ſeq.* Unde eſt celebre dictum in Miſnâ Thalmudicâ: *Omne opus probibetur in Sabbatho niſi ſit pro animâ.* Quomodò etiam Romani in Saturni feriis abſtinebant bello. Scilicet, ut ipſi non laceſſerent hoſtem, neque enim Saturni ævo fuiſſe bella credebant. Atqui cum eos laceſſebat hoſtis, non obſtantibus feriis vim vi repellebant, Macrobius *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 7. 10. 16. De Sabbathi otio ſacro vide adverſarum ſententiarum conflictum apud Ameſium *lib.* 2. *Medullæ Theolog. cap.* 2. *diſt.* 10. Antonium Walæum *libro de Sabbatho pag.* 102. *ſeqq.* Stephanum Curcellæum *libro de eſu ſanguinis & Sabbatho cap.* 6. Hugonem Grotium *in Annotatis Evangelicis ad Matth.* 12. *pag.* 223. *ſeqq.* & *ad Matth.* 24. *pag.* 410. Ludovicum Cappellum *in Spicilegio poſt meſſem pag.* 35. Balduinum Walæum *commentario perpetuo ad Evangeliſtas pag.* 270. 271. Abrahamum Heidanum *Diſputat. de Sabbatho num.* 16. *ſeqq.* Iohannem Cocchium *libro de Sabbatho & quiete Novi Teſtamenti pag.* 39 *ſeqq.*

IV. Templa ornabant ramis è lauru, olivâ, hederâ. Virgilius:

Nos

Nos delubra Deûm miſeris, quibus ultimus eſſet
Ille dies feſtâ velamus fronde per urbem:

lib. 2. Æneid. Et lib. 4. Æneid.

Præterea fuit in tectis de marmore templum,
Conjugis antiqui miro quod honore colebat,
Velleribus niveis & feſta fronde revinctum.

Nec non domos privatas, Iuvenalis:

Cuncta nitent, longos erexit janua ramos
Et matutinis operatur feſta lucernis,

Sat. 12. Perſius:

Herodis venêre dies, unctâque feneſtrâ
Diſpoſitæ nebulam pinguem vomuêre lucernæ
Portantes violas,

Sat. 5. Unde conſtat, quod lucernas etiam accenderint & diſpoſuerint ardentes, de quo confer Iuſtum Lipſum *lib.* 1. *Electorum cap.* 3 Porrò templis reverentiam eam præſtabant, ut in illis prohiberent ſpuere & mungere μὴ πτύειν μηδὲ ἀπομύξασθαι, inquit Arrianus *lib.* 5. *Diſſertation. Stoicar. cap.* 11.

V. Præthereà habebant ferias ſtatas, quas peculiari titulo Diis his vel illis conſecraverant. In tutelâ IUNONIS erant omnium menſium Calendæ. Ovidius:

Vindicat Auſonias Iunonis cura calendas,

lib. 1. faſtor. Auſonias dicit, quia carebant illis Græci, ſecundum proverbium: *Ad calendas Græcas.* Calendis Iunii ſacrificia dabantur Iunoni Monetæ, de quibus meminit Ovidius *lib.* 6. *faſtor.* Calendis Martii novus ignis in VESTÆ fano reponebatur, Solinus in Polyhiſtor cap. 3. & eidem Divæ ejusdem menſis die ſexto fiebant ſacra, quæ deſcribit Ovidius *lib.* 3, *faſtor.* Rurſum IX. Iunii feſtum mag-

num Veſtæ erat, quo die paſſim convivia ante focos agitabantur, aſini floribus coronati & velut monilia è panibus minutis conſtricta ferentes, per urbem circumducebantur, molæ ſertis in poſitis ornabantur Ovidius:

Ante focos olim ſcamnis conſidere longis
Mos erat, & menſæ credere adeſſe Deos.
Nunc quoque cum fiunt antiquæ ſacra Vacunæ,
Ante Vacunales ſtantque ſedentque focos.
Venit in hos annos aliquid de more vetuſto,
Fert miſſos Veſtæ pura patella cibos.
Ecce coronatis panis dependet aſellis.
Et velant ſcabras florida ſerta molas,

lib. 6. faſtor. CEREALIA fiebant IX. Aprilis: matronæ imitatæ luctum Cereris ob Proſerpinam amiſſam, urbem planctu implebant, vocabantque Sacra Eleuſinia & nuptias Orcinas, Livius *lib.* 22. Deſcribit peculiari libro *Iohannes Meurſinus.* In ejusdem Divæ honorem celebrabant Ambarvalia, lætam meſſem precati. Chorum ducebant Hierophantriæ: Inſcriptio Beneventana: *Fabiæ. Aconiæ. Paulinæ. C. F. filiæ. Aconii. Catulini. V. C. ex. praf. & Conſulis. ordin uxori. Vetti. Pretextati V. C. præf. &. Conſulis. deſignati. ſacratæ apud. Eleuſinam. Deo. Baccho. Cereri. &. Coræ. ſacratæ. apud. Laërnam. Deo. Libero. &. Cereri. &. Coræ ſacratæ. apud Æginam. Deabus. Taurobolitæ. Iſiacæ. Hierophantriæ. Deæ. Hecatæ. Græco. ſacratæ. Deæ. Cereris.* Gruterus in Volumine pag. 302. num. 3. Virgilius:

Hæc tibi ſemper erunt, & cum ſolennia vota,
Reddemus Nymphis & cum luſtrabimus agros,

Bucolic. 5. Vocabant aliàs Suovetaurilia, teſtibus Catone *libro de re ruſticâ cap.* 141 Feſto Pomponio *lib.* 18. *de verborum ſignificat.* 439. & Inſcriptionibus apud

apud Gruterum *in Volumine pag.* 119. Nimirum ſuer ; ovem & taurum poſt maturatas fruges ter circum arva ducebant, omneſque cum jubilo & choro ſequebantur, chorago primas ducente, qui coronâ quernâ ornatus carmen ſingulare in laudem Cereris decantabat, vino & lacte libabant, inde porcum immolabant. Virgilius:

Annua magna
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extremæ ſub caſum hiemis, jam vere ſereno,
Tunc agni pingues & tunc molliſſima vina,
Tunc ſomni dulces, denſæque in montibus umbræ.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret,
Cui tu lacte favos & miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hoſtia fruges,
Omnis quam chorus & ſocij comitantur ovante
Et Cererem clamore vocent in tecta, neque ante
Falcem maturis quiſquam ſupponat ariſtis,
Quàm Cereri tortâ redimitus tempora quercu,
Det motus incompoſitos, & carmina dicat,

lib. 1. Georgic. Deſcribit quoque Tibullus:

Quiſque adèſt, faveat, fruges luſtramus & agros
Ritus ut à priſco traditus extat avo.
Bacche veni dulciſque tuis è cornibus uva
Pendeat, & ſpicis tempora cinge Ceres,

lib. 2. Eleg. 1. Nec verò hoc ſacrificium à ruſticis ſolum fiebat, ſed Romani cives etiam ex inſtituto Romuli urbem, pomærium, diſtrictum totum intrà quintum & ſextum lapidem per duodecim fratres arvales, cœſis victimis & fines obeundo luſtrabant, Plinius *lib.* 17. *cap.* 2. Aulus Gellius *lib.* 6. *cap.* 7. Plutarchus *in quæſtionibus Rom. num.* 33. Et meminit Lucanus:

Mox jubet & totam pavidis à civibus urbem
Ambiri & feſto purgantes mœnia luſtro,
Longa per extremos pomeria cingere fines
Pontifices ſacri quibus eſt permiſſa poteſtas,

lib. 1. Pharſal. Confer Inſcriptionem Romanam quàm à Fulvio Urſino erutam profert Janus Gruterus *in Volumine pag.* 117. 118. 119. 120. 121. 122.

VI. Sacra DIANÆ fiebant XIII. Auguſti. Propertius:

Hoc utinam ſpatiére loco, quodcunque vacabis
Cynthia, ſed tibi me credere turba vetat.
Cum videt accenſis devotam currere tædis,
In nemus & Triviæ lumina ferre Deæ,

lib. 2. Eleg. 23. Horatius:

Quam nec ferre pedem dedecuit choris,
Nec certare joco, nec dare brachia
Ludentem nitidis virginibus, ſacro
Dianæ celebris die,

lib. 2. Carm. 12. Mulierum ſacra erant, eæque ab urbe faces ardentes in Aricinum nemus, ubi Dea illa religioſè colebatur, portabant. Venatores domi ſe quietos continebant, & canes ſertis redimitos lautè habebant. Statius:

Ipſa coronat
Emeritos Diana canes, & ſpicula tergit,
Et tutas ſinit ire feras,

lib. 3. Sylvar. Carm. 1 Immolabantur ei canes, ut notant Scholiaſtes *ad Theocriti Pharmaceutriam* & Lycophron *in Alexandrâ*, ubi eſt κυνοσφαγὴ θεὰ, de quo multis agunt Bernhardus Realinus *in variis annotat. cap.* 13. Johan. Brodæus *lib.* 1. *miſcellan. cap.* 24 Thomas Reineſius *in Lectionibus variis lib.* 1. *cap.* 15. Calendis Aprilis VENERI ſacra fiebant, ac mulieres

coro-

coronatæ myrteis ſertis per fontes & flumina ſeſe lavabant. Ovidius:

Ritè Deam colitis Latiæ matresque nurusque,
Et vos queis vittæ longaque veſtis abeſt.
Aurea marmoreo redimicula demite collo.
Nunc alij flores, nunc nova danda roſa eſt.
Vos quoque ſub viridi myrto jubet ipſa lavari,

lib. 4. faſtor. In ejusdem Diuæ honorem XXIII. Aprilis peracta ſunt Vinalia, quæ olim voverat Æneas prælio Mezentium aggreſſurus, victorque conſtituit, ut die illo Veneri liberalis copia vini effunderetur, atque illud à quovis petente biberetur, Plutarchus *in quæſt. Rom. num.* 45. & Boxhornius *commentario ibid.*

VII. Calendis Martii erant Matronalia, quæ in honorem MARTIS obibant Matronæ, in teſtimonium feliciter dirempti prælii iſtius, cum inter medias acies ſtando pugnantes Romanos ac Sabinos precibus ſuis ad pacem redegerant olim. Ovidius:

An quia committi ſtrictis mucronibus auſæ
Finierant lacrymis Martia bella ſuis?

lib. 5. faſtor. Nam reliquæ cauſæ ab eodem prolatæ negligi poſſunt. Dona tunc uxoribus dabantur à maritis, amicis, cognatis. Tibullus:

Martis Romani feſtæ venére Calendæ,
Exoriens noſtris hìc fuit annus avis.
Et vaga nunc certâ diſcurrunt undique pompâ,
Perque vias urbis munera, perque domos,

lib. 1. Eleg. 1. Munera de *Strenis* interpretatur Simon Abbes *commentar. ad h. l. pag* 354. in quo fallitur, nam Strenæ dabantur Calendis Januariis, uti dicam *infrà num.* 8. De muneribus iſtis porrò vide Horatium *lib.* 3. *Carm.* 8. Martial. *lib.* 5. *Epigr.* 85.

Suetonium *in Veſpaſiano cap.* 19. Eo ipſo die Salii Martis ſacerdotes feſtum Anciliorum inchoabant, ac deinceps peragebant inter epulas lautiſſimas & ſaltationes publicas (quæ tunc ævi pars religionis erant, ut conſtat è facto Davidis, 2. *Samuel.* 6. 14. & diſceptatione Saliani *Tom.* 3. *Annalium Vet. Teſtam. pag.* 495. 496.) addebantque canticum Mamurium Veturium, id eſt, memoriam veterem, ut exponit Varro *lib.* 5. *de LL.* Nam Sabinorum, unde Numa oriundus erat, lingua iſto ævo non aliter ſonabat. Multis de hac re ſcribit Ovidius *l. d.* Porrò Decembris XIII. in campo Martio equus immolabatur Marti, quonjam equus eſſet pars magna præliorum, atque horum patronus Mars, Plutarchus *in quæſt. Roman.* Martis comes BELLONA, ejusque ſacra fiebant III. Junii per ſacerdotes, dictos Bellonarios, uti Scholiaſtes vetus *ad Juvenalem Sat.* 6. monet. Ovidius:

Mane ubi bis fuerit, Phœbusque iteraverit ortus,
Factaque erit poſito rore bis uda ſeges:
Hac ſacrata die Thuſco Bellona duello
Dicitur, & Latio proſpera ſemper adeſt.

lib. 6. faſtor. De cruentis ac verè immitibus ſacris teſtimonia multa colligi poſſent. Sanguinem de inciſis per gladiolum humeris, lacertis, femore, excipiebant parmulis, & Deæ offerebant. Tibullus:

Hæc ubi Bellonæ motu eſt agitata, nec acrem
Flammam, non & amens verbera torta timet.
Ipſa bipenne ſuos cœdit violenta lacertos,
Sanguineque effuſo ſpargit inulta Deam:
Statque latus præfixa veru, ſtat ſaucia pectus,
Et canit eventus quos Dea magna monet,

lib. 1. Eleg. 7. Confer Tertullianum *in Apologetico cap.* 9. Lactantium *lib.* 1. *cap.* 21. Faciebant tale

quid Phœnices in honorem Bahalis & Molochi, *Deut.* 14. 1. 1. *Reg.* 18. 28. *Ierem.* 41. 5. Maimonides *libro de Idololatriâ cap.* 12. *ſect.* 13.

VIII. Dies feſtus Mercatorum erat XV. Junii, isque MERCURIO ſacer, & tunc de fonte Mercurii ad Portam Capenam adſpergebant ſe mercatores laureo termite immerſo. Ovidius:

Templa tibi poſuére Patres ſpectantia circum
Idibus, ex illo eſt hæc tibi feſta dies.
Te quicunque ſuas profitentur vendere merces,
Thure dato, tribuas ut ſibi lucra, rogant.
Eſt aqua Mercurij portæ vicina Capenæ,
Si juvat expertis credere, numen habet.
Huc venit incinctus tunicâ mercator, & urnâ
Purus ſuffusâ, quam ferat, haurit aquam.
Uda fit hinc laurus, lauro ſparguntur ab udâ
Omnia, quæ dominos ſunt habitura novos.
Spargit & ipſe ſuos lauro rorante capillos,

lib. 5. faſtor. VULCANALIA fiebant XXIII. Augusti, Varro *lib.* 5. *de LL.* Nimirum pro avertendo Incendio urbis. *Inſcriptio Romana:* Hæc. area intrà. hanc. definitionem. cipporum. clauſa. verubus. &. arâ. quæ. eſt. inferius dedicata. eſt. ex. voto. ſuſcepto. quod. diu erat. neglectum. nec. redditum. incendiorum. arcendorum. cauſâ. quando. urbs. per. novem. dies. arſit.. Neronianis. temporibus. &. hac. lege. dedicata. eſt. ne. cui. liceat. intrà hos. terminos. ædificium. exſtruere. manere. negotiari. arborem. ponere. aliudve. quid. ſerere. &. ut. prætor. cui. hæc. regio. ſorti. obvenerit. litaturum. ſe. ſciat. aliuſve. quis. magiſtratus. Volcanalibus. X. KAL. SEPT. omnibus. annis. vitulo. robio. &. verre. *Gruterus* in Volumine pag. 61. *Petrus Appianus* in Collectaneis pag. 273. Calendæ Januariæ erant cumprimis celebres

bres ex inſtituto Regis Numæ, & JANO conſecratæ. Tunc deſignati Conſules inibant Conſulatum & comitati frequente populo adſcendebant in Capitolium, ubi Jovi Opt. Max. offerebant juvencos, & thura adolebant, pro ſuâ quisque & publicâ ſalute. Ovidius:

Cernis odoratis ut luceat ignibus æther,
Et ſonet accenſis ſpica Cilissa focis?
Flamma nitore ſuo templorum verberat aurum,
Et tremulum ſummâ ſpargit in æde jubar.
Veſtibus intactis Tarpejas itur in arces,
Et populus feſto concolor ipſe ſuo eſt.
Iamque novi præeunt faſces, nova purpura fulget,
Et nova conſpicuum pondera ſentit ebur,

lib. 1. faſtor. Hoc vocabant, aperire annum. Statius:

Inſignemque aperit Germanicus annum,

lib. 4. Sylv. Carm. 1. Strenam eo die (vel apophoreta) mittebant amici amicis, patroni clientibus, principes ſubditis, & vice verſâ accipiebant clientes à patronis, ſubditi à principibus, ità felicem anni ſucceſſum voventes, inſtituto veteri quod Tatius Sabinus poſt factam cum Romulo pacem ſancivit. Ovidius:

At cur læta tuis dicuntur verba Calendis,
Et damus alternas accipimusque preces?

lib. 1. faſtor. Exempla habent Suetonius *lib.* 2. *cap.* 57. *lib.* 3. *c.* 34. *lib.* 4. *c.* 42. Plinius *lib.* 5. *Ep.* 14. Dion Caſſius *lib.* 57. Symmachus *lib.* 10. *Epiſt.* 28. (& confer Juſtum Lipſium *notis ad Tacitum lib.* 4. *Annalium num.* 151. 152.) Jano fiebant ſacra ex illis, quæ ipſe orbis bono excogitaverat. Ovidius:

Iane tibi primum thura merumque fero,

lib.

lib. 1. faſtor. Statuæ ejus laureæ novæ imponebantur, veteribus abjectis. Ovidius :

Laurea flaminibus quæ toto perſtitit anno,
Tollitur, & frondes ſunt in honore novæ,

lib. 3. faſtor. & adde Solinum in Polyhiſtor. cap. 3.

IX. SATURNALIA incipiebant XVII. Decembris, & durabant quinque diebus, inde erat appendix duorum dierum, Sigillaria dicta. A Græcis & Inſulanis ordinata, quorum extorres Pelaſgi in Italiâ conſederunt, & ferias illas conſecraverunt, vivos homines pro victimis offerendo, quod crudele ſacrificium Hercules abrogavit, & vivi hominis loco ſimulacrum fictile hominis (id *Sigillum* vocabant) in fluvium projicere eos docuit Feſtus Pomponius *in fragmentis à Fulvio Urſino editis pag.* 206. Nam & in ſacris aliis, quæ re ipsâ exhiberi non poterant, ſimulabantur ritè, erantque pro veris, & *ſacra dicis causâ facta eſſe* pronunciabatur, ut obſervat Petrus Pithæus *lib.* 2. *Adverſarior. cap.* 8. Agitabant convivia ſeptem diebus, & dona invicem dabant capiebantque, Martialis *lib.* 4. *Epigram.* 46. *lib.* 14. *Epigram* 3. Saturni ſimulacrum, quod aliàs ſemper catenis alligatum ſtabat ne concideret, (perinde ut alia hoc fulcimento indigebant) tunc ſolutum & vinculis exutum erat. Statius :

Saturnus mihi compede exſolutâ,
Et multo gravidus mero December,

lib. 1. Sylvar. Carm. 6. Tunc Domini invitabant eis : argumento quod ſeculis illis, quæ propius ab origine rerum aberant, perinde liberi fuiſſent omnes. οὐδεὶς ἐπ' ἐμοῦ δοῦλος ἦν, ait Saturnus ipſe apud Lucianum *dialog.* 1. κρονίων. Martialis :

Unctis falciferi ſenis diebus,
Regnator quibus imperat fritillus,

Ver-

Verſus ludere non laborioſo,
Permittis, puto, pileata Romæ,

lib. 11. Epigram. 7 *Unctos dies* ſunt feriæ, quod tunc epulis aſſiderent, & *falcifer ſenex* eſt Saturnus. Cœtera pertinent ad ludos promiſcuos, & *pileata Roma* dicit, quod tunc Domini libertatem pro tempore darent ſervis, atque hi pileis uterentur tantiſper. Pileus eſt libertatis ſignum, *infrà lib.* 4. *cap* 1. *ſect.* 4 Dion lib. 58. ἐν τοῖς κρονίοις οἱ δοῦλοι τὸ τῶν δεσποτῶν σχῆμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι. Catullus:

Saturnalibus optimo dierum,

Epigram. 14. Nam & pueri ipſi tunc gaudebant, plaudentes dicebant, σήμερον σατουρνάλια ἀγαθά, teſte Epicteto apud Arrianum. *Bona Saturnalia* hoc ſenſu dixit Martialis:

Iſte tibi faciet bona Saturnalia porcus,

lib. 14. Epigram. 70. Et prodente eodem clamabant, *Iò Saturnalia*, lib. 11. Epigr. 2 Confer Solinum *in polyhiſtor. cap.* 3. Athenæum *lib.* 14. *cap.* 17. Tale feſtum erat Saccea apud Babylonios, de quo retuli *ſuprà cap. 6. num.* 15.

X. PLUTONI ſacra erant Feralia, celebrata XVIII. Febr. Ad ſepulchra defunctorum epulas deferebant amici, quas in pauperum uſus erogabant, imitati Græcorum mores ἐν τοῖς περιδείπνοις Locus Tobiæ c. 4. 18. *Effunde panes tuos in ſepulturam juſtorum*, alium habet ſenſum. Sepulto aliquo viro bono proximo ejus ſolabantur mittendo cibos & vinum optimum, quod conſtat ex. *Jer* 16. 7. cœterum apud ſepulcra epulari & facere δοχὰς ἐπιταφίους non erat mos Hebræorum. Æneas primus inſtituit, deinde cum oblita erant, ad uſum revocavit Numa Pompilius ingens Cerimoniarum magiſter, Ovidius *lib.* 2. *faſtor.* Macrobius *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 13. Eidem conſe-

conſecrata erant Lemuria, quæ peragebantur IX. XI. XIII. Maij pro depellendis Lemuribus, id eſt, ſpectris & nocturnis terriculis, concitatis per Manes, uti putabant, in quos eſſet ſummum imperium Plutonis. Horatius:

Quin ubi perire juſſus exſpiravero;
Nocturnus occurram furor:
Petamque vultus umbra curvis unguibus,
Quæ vis deorum eſt Manium,

lib. 5. Carm. 5. Origo eſt à Romulo, qui Remum fratrem occiderat, novamque urbem crudeli victimâ inauguraverat, inde ſpectris nocturnis vexatus, quotannis ſacra manibus ejus peragenda ordinavit, ſolio regaliter inſtrato & coronâ aureâ impoſitâ velut in honorem conſortis regni. Virgilius:

Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt,

lib. 1. Æneid. Nimirum propter ſacra inſtituta illa quæ Remum fratris collegam eſſe pronunciabant. Adverſus quem ſenſum fruſtrà conatur Servius *commentar. ad lib.* 1. *Æneid. pag* 199. Poſtero ævo ſunt addita quædam, ut narrat Ovidius:

Hinc ubi ſuſtulerit formoſa ter Heſperus ora.
Ter dederint Phœbo ſidera victa locum,
Ritus erit veteris nocturna Lemuria ſacri,
Inferius tacitis Manibus illa dabunt, &c.

lib. 5. faſtor.

XI. Liberalia; (αἱ διονυσίων ἑορταὶ 2. Maccab. 6. 7.) in BACCHI honorem plurima erant, præcipua verò XVII. Martii à vetulis hederâ coronatis, domi apud foculum peracta ſunt, eaque deſcribit prolixè Ovidius *lib.* 3. *faſtor.* Alia erant XXIV. Decembris, dicta Brumalia. Nam Bromius eſt Bacchus

chus. Romulus inſtituit ac tribus ordine diebus Senatum totum convivio magnifico excepit, uti refert Cœlius Rhodiginus *lib.27.c.24.* Bacchanalia fiebant menſe Octobri tribus diebus ultimis, viri fœminis, virginibus juvenes permixti, nudi, pampinis coronati & penes femoralia alligati, manibus gerebant thyrſos, id eſt, haſtas foliis hederæ obductas, vel pampini. Propertius:

Hæc ederas legit in thyrſos,

lib. 3. Eleg. 2. Virgilius:

Et foliis lentas intexere frondibus haſtas,

Bucolic. 5. Et lib. 7. Æneid.

Aſt aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasque gerunt incinctæ pellibus haſtas.

Dicit, *incinctæ pellibus.* Gerebant enim pelles cervorum in quibusdam partibus corporis, ut omnes inſaniæ numeros in ſacris inſanis complerent. Nocte mediâ accenſis facibus ductorem habentes Orgiophantam per urbem diſcurrebant ſaltantes, canentes modis inconditis (ταυρόφθογγοι, ut ait Æſchylus ἐν ἠδωνοῖς) & ingeminantes ſuum illud βακχικὸν ἐπίφθεγμα (uti vocat Demoſtenes Oratione contrà Cteſiphontem) Evohe:

Evohe Bacche fremens,

ait Virgilius lib. 7. Æneid. & plura habent Catullus Epigram 59. nec non Horatius lib. 2. Carm. 19.

Et lyncem Mœnas flexura corymbis
Evion ingeminat,

ait Perſius Sat. 1. Inſcriptio Puteolana: *Libero. Patri. ſacrum. T. T. Flavij. Eclectianus & Olympianus. fil. ejus. ſacerdotes. Orgiophantæ.* Gruterus in Volumine pag. 66. num. 9. Diſcurrebant per amentiæ ſpeciem,

ut

ut nec vultus nec geſtus compoſitus maneret. Hoc eſt, *thiaſos inducere Baccho*, uti loquitur Virgilius Bucolic. 5. Nam *thiaſos* exponunt Servius *in notis pag.* 23. Taubmannus *commentario ibid. pag.* 52. quod ſint *chorus orgia celebrantium cum vociferatione & ſaltu*, θεῖα ἄισαι. Res cum ſtupris multis conjuncta erat, unde permotus Senatus abrogavit demum nequiſſima ſacra (tantum quod Julius Cæſar partem ſacrorum reſtauravit) quæ cum famæ & pudicitiæ damno præſenti fiebant, ne quis paterfamilias perpeſſi adulterii ſuſpicione careret, Livius, *lib.* 39. Perſius *Sat.* I. Juvenalis *Sat.* 6. Auguſtinus *lib.* 7. *de Civit. Dei cap.* 21.

XII. Neque TELLURI vice unâ fiebat ſacrum. Primum erat XXIV. Januarii, quod Sementinas ferias vocabant, & pro frugum incremento orabant, Ovidius *lib.* 1. *faſtor.* Secundum erat Hilaria, cum rogabant ut Terra vellet benignam vim Solis admittere frugum bono, Macrobius *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 21. Herodianus *lib.* 1. *hiſtor.* Quod enim Cœlius Rhodiginus *lib.* 7. *c.* 16. refert *Hilaria fuiſſe conſecrata Pani*, haud dubiè falſum eſt. Tertium Calendis Maji à fœminis peragebatur in ædibus Pontificis Maximi nocte ſilente, neque ibi maribus adeſſe licebat, adeòque Clodius Tribunus, qui Muciam Cæſaris uxorem amabat, veſte muliebri inductus & ſacrificantium fœminarum turbæ permiſtus ædem Cæſaris P. M. intravit, ut amicam ſalutare poſſet, agnitus verò à Cæſaris matre Aureliâ & accuſatus gravi cenſurâ notabatur, Cæſar divertit Muciam, Vellejus Paterculus *lib.* 2. Dion Caſſius *lib.* 37. Plutarchus *in vitis illuſtribus pag.* 349. Cicero *Orat. de reſponſis Aruſp.* Sunt etiam teſtimonia Poëtarum. Tibullus:

Exibit quàm ſæpè, cave: ſeu viſere dices

Sacra Bonæ maribus non adeunda Deæ.

lib. 1. Eleg. 7. Propertius:

Femineæ loca clauſa Deæ, fonteſque piandos
Impunè & nullis ſacra retecta viris,

lib. 4. Eleg. 10. Juvenalis:

Solis ara Deæ maribus patet, ite profanæ
Clamatur,

σατυρικῶς, Sat. 2. Et prolixius:

Nota Bonæ Secreta Deæ, cum tibia lumbos
Incitat, & cornu pariter vinoque feruntur
Attonitæ, crinemque rotant ululante Priapo
Mænades!

Sat. 6. Hoc feſtum appellabatur *Damium, à contrarietate, quod minimè eſſet* δημόσιον *vel publicum*, teſte Feſto *lib.* 4. *de verbor. ſignificat. pag.* 277. unde citant Lilius Gyraldus *Syntagm.* 4 *pag.* 141. Ianus Guilhelmus Laurembergius *in Antiquario pag.* 120. Adrianus Turnebus *notis ad lib.* 2. *de Legibus.* Rectius: eſt notatio à conſentaneis, quia verè publicum erat, nempe *pro ſalute populi totius fiebat*, uti ſcribit Cicero *l. d.* & ſequuntur Antonius Muretus *lib.* 19. *variarum Lectionum cap.* 11. Joh. Gerh. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 174. Hinc eſt illud Juvenalis:

Pro populo faciens quantum Laufella bibebat,

Sat. 9. Mulieres ad inſaniam ferè poculis evacuandis choriſque ducendis exercebant ſeſe, ità impudicè multa, multa inceſtè gerebantur. Et tamen magna puritas animorum morumque ſacris illis prætendebatur, *ut etiam pictura animalium maſculorum contegerentur*, teſte Senecâ Epiſt. 98 Quartum erat XIX. Decembris, & vocabant Opalia. Venerabantur Deam, ut quicquid frugum horreis reconditum habebant,

lati

læti & vegeti conſumerent, Macrobius *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 10.

XIII. HERCULIS ſacra erant V. Junii, nam ille eſt Deus Fidius vel Semo Sancus, de quo agit, Ovidius *lib.* 6 *faſtor.* LARALIA fiebant Calendis Maji ad conciliandos Deos domeſticos pro civitatis & familiarum ſalute, Ovidius *lib.* 5. *faſtor.* Tunc immolabant porcum. Tibullus:

At nobis ærata Lares depellite tela.
Hoſtia erit plenâ myſtico porcus barâ,

lib. 1. Eleg. 11. Ità enim Juſtus Lipſius emendat. benè ad ſenſum, quem Scaliger, Paſſeratius, Gebhardus obſcurè ediderunt. A Lipſio non diſſentit Muretus *lib.* 3. *Var. Lect. cap.* 7. ſed de Cereris feſto locum explicat, quem ſequitur Abbes Gabbema *in notis variis pag.* 295. 296. Ad Laralia pertinere, verba expreſſa oſtendunt, eſtque *myſtica*, id eſt, præpinguis & nullâ ſui parte mutilus, mancuſve. Hoc enim diligenter in toto victimarum genere obſervabant, ut dicemus *cap.* 11. *diſt.* 12. In eorundem honorem XXVII. Junii encænia quædam erant, virginesque contexebant ſerta & corollas, Ovidius *lib.* 6. *faſtor.* Denique propter Lares etiam erant Compitalia XXII. Decembris. Ac quia paucis ante diebus fuerant Saturnalia, laboribus ſervorum miſſionem aliquam adferentia, Compitalibus quoque porrò licebat vacare eis & genio indulgere, ut deinceps ad ferendos labores magis prompti eſſent, Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 4. Itaque Martialis:

Cingunt ſerenum lactei focum vernæ,
Et larga feſtos lucet ad Lares ſilva,

lib. 3. Epigr. 57. Ordinaverat illa Tarquinius Su-

perbus, & cædebatur puer pro victimâ, ſed Junius Brutus Conſul pulſo Rege, actisque ejus omnibus reſciſſis, hoc etiam crudele ſacrificii genus prohibuit, ac papaveris vel allii caput Laribus immolari juſſit, Macrobius *lib. 1. Saturnal. cap. 7.* Daniel Heinſius *notis ad Silium Italicum pag.* 33. 34. Addebantur lac & olivum pingue. Virgilius:

Pocula bina novo ſpumantia lacte quotannis,
Craterasque duos ſtatuam tibi pinguis olivi,

Bucol. 5. In Catalectis Virgilianis ſunt *uncta Compitalia.* Nimirum epulas ſtruebant Laribus, quas pauperibus deinde erogabant. Erant epulæ è carnibus ſuillis. Propertius:

Parva ſaginati luſtrabant compita porci,

lib. 4. Eleg. 1. Demum etiam per Calendas ſingulas Ruſtici offerebant Laribus thura, fruges, porcam. Tibullus:

Reddereque antiquo menſtrua thura Lari,

lib. 1. Eleg. 3. Horatius:

Cœlo ſupinas ſi tuleris manus
Naſcente Lunâ, ruſtica Phidile:
Si thure placaris & hornâ
Fruge Lares avidâque porcâ,

lib. 3. Carm. 23.

XIV. ANNÆ PERENNÆ feſtum erat XV. Martii. Bibebant affatim & pro cyatorum numero florentem ſequentium annorum ſeriem comprecabantur. Ovidius:

Idibus eſt Annæ feſtum geniale Perennæ,
Haut procul à ripis advena Tybri tuis.
Plebs venit & virides paſſim diſiecta per herbas
Potat & accumbit cum pare quisque ſuâ.

Et paulò poſt:

Sole

Solo tamen vinoque calent, annosque precantur,
Quot ſumunt cyathos, ad numerumque bibunt,

lib. 3. faſtor. PALILIA erant XXI. Aprilis, & rogabatur Pales, ut felices partus daret pecori, tabem ac lupos prohiberet, ſalubria paſcua efficeret. Deſcribit prolixè Ovidius *lib. 4. faſtor.* Paſtor ſub initium auroræ adolebat ſuffimentnm è favillâ vituli, ſanguine equi & fabæ ſtramine, luſtrabat pecus ac ſtabula omnia aquâ, incenſo ſulphure, admiſſis foliis lauri, offerebat libum de milio, lacte & ſapâ, id eſt, vino decocto. Sacris exactis paſtores aquâ reſpergebantur, cœnæ perabantur quibus finitis ſub noctem ignes è ſtramine accendebantur, quos transſiliebant, ut corpora ſua expiarent. Ind Perſius dicit:

fumoſa Palilia fœno.

Sat. 1. Tibullus:

At madidus Baccho ſuo feſta Palilia paſtor
Concinet. à ſtabulis tunc procul eſt e lupi.
Ille levis ſtipulæ ſolennes potus acervos
Accendet: flammas transſilietque ſacras,

lib. 2. Eleg. 5. Propertius:

Annuaque accenſo celebrare Palilia fœno,

lib. 4. Eleg. 1. In hoc feſtum natalis dies Urbis communi Quiritum devotione referebatur. Propertius:

Urbi feſtus erat, dixère Palilia patres,
Hic primus cepit mœnibus eſſe dies.
Annua paſtorum convivia, luſus in urbe,
Cum pagana madent fercula divitiis.
Cumque ſuper raros fœni flammantis acervos
Trajicis immundas ebria turba dapes,

lib. 4. Eleg. 4. Vellejus Paterculus: Romulus Mar-

tis filius Romam urbem Palilibus in Palacio condidit, *lib.* 1. *hiſtor.* De quibus Principis Urbis initiis porrò vide Joſeph. Scaligerum *lib.* 5. *de Emendat. temp. pag.* 212. 213. 214. Onufrium Panvinum *commentariis ad lib.* 1. *faſtorum pag.* 15 *ſeqq:* Calviſium *in Iſagogâ Chronol. cap.* 10. Petavium *in Rationario part.* 1. *lib.* 2. *cap.* 7.

XV. FAUNALIA erant V. Decembris, & verò in pratis & nemoribus, hædo & vino ſacrificium fiebat Fauno, dæmoni meridiano. Deſcribit Horatius:

Faune Nympharum fugientum amator,
Per meos fines & aprica rura
Lenis incedas, abeasque parvis
Æquus alumnis.
Si tener pleno cadit hœdus anno,
Larga nec deſunt Veneris ſodali
Vina cratere, vetus ara multo
Fumat odore:
Ludit herboſo pecus omne campo,
Cum tibi nonæ redeunt Decembres,
Feſtus in pratis vocat ocioſo,
Cum bove pagus,

lib. 3. Carm. 18. Dicit, *lenis incedas*, id eſt, ità ut non noceas, Et cum dicit, *cum tibi nonæ redeunt*, notat feſtum anniverſarium.

Cap. XI.

De Sacrificiis eorumque requiſitis

I.

QUOD Sacrificia non ſint inventum aliquod humanum, ſed ab ipſo, Deo præſcripta, rectè contendunt Peucerus *libro de divinatione fol.* 137. J. G. Stuckius *libro de ſacris & ſacrificiis gentilium pag.* 10. Wolff. Francius *libro de Sacrificiis Diſp.* 1. 2. 3. Andreas Rivetus *Exercit.* 42. *in Geneſin.* adverſus Bellarminum *libro* 1. *de Miſſâ cap.* 20. Gregorium de Valentiâ *lib.* 1. *de Miſſâ cap* 4. Hugonem Grotium *notatis ad Geneſ.* 4. 3. *& ad Exodum cap.* 15. *verſ.* 26. qui à mero naturæ inſtinctu derivant illa. Apud pios ante diluvium, ac porrò in populo Dei ſeculis inſecutis, erant pars neceſſaria Religionis, ſenſu morali quod beneficiorum multorum à Deo in homines collatorum ſolennem recordationem ad animos revocarent; ſenſu eminenti verò, ut Meſſiam, qui ſe humani generis Vadem obtulerat, inculcarent. Ac de priori quidem multa docent Labbinus Levi Ben-Gerſon, Salomoh. Iarchi, Aben Esdras *commentariis ad Legem*, Maimonides *in Moreh Nevochim lib.* 3. *cap.* 32. De poſteriori nihil occurrit, ſed eleganter proponit Apoſtolicus Scriptor Epiſtolæ ad Hebræos. Referunt Cabaliſtæ, niſi peccaviſſet Adam, שכינה ſemper præſto futuram in humanâ converſatione, abiiſſe verò, cum peccaviſſet Adam, in cœlos, inde ad nos per ſacrificia devocari, R. Salomoh Levita *in Dibre Salomoh*, R. Jehuda Levita *in Cuſſari lib.* 2. *cap* 2. R. Menaſſeh *Conciliatore ad Pentateuchum quæſt.* 1. *Levitici.* Notant Sapientes illi finem verum, eſt.

 enim

enim שפיגה Meſſias (de quo vide *Auctaria noſtra ad Pappum pag.* 6. 7.) ad quem verâ fide apprehendendum, operoſus ſacrificiorum apparatus à Moſe deſcriptus oppidò manuducebat. Quanquam apud plurimos obtinerent deinde opiniones pravæ, ſacrificia eſſe Deo ſatis, fuſo cruore & carnibus exuſtis, interim animis vitæque ſtudiis in diverſa abrepti morum improbitatem externâ pietatis ſpecie velabant, *Pſalm.* 50. 2. *ſeqq. Eſai.* 1. 10. *ſeq. Ierem.* 6. 20 *ſeq.* Fruſtrà verò etiam ſe torquet Iamblichus *libro de myſteriis Ægyptiorum*, ubi multa conatur ut rationem reddat, quare dæmones victimis delectarentur. Neque enim eum, qui victimarum omnium Antitypus eſt, & cujus honorem Cacodæmones fraudulenter ad ſe rapuerunt, cognovit Paganiſmi obſtinatus affectator & ſceleratus Planetarius.

II. Apud Paganos mera laniena erat, itaque Porphyrius *libro* 2. *de Abſtinentiâ* verè ſcribit, morem immolandi hoſtias eſſe crudelitatis plenum & ad expiandos Deos minus aptum. Verba ſunt veteris Poëtæ,

> Τίς ὧδε μῶρος καὶ λίαν ἀνειμένος
> Εὐπιστος ἀνδρῶν ὅστις ἐλπίζει θεοὺς
> ὀστῶν ἀσάρκων καὶ χολῆς πυρουμένης,
> ἃ καὶ κυσὶν πεινῶσιν οὐχὶ βρώσιμα,
> χαίρειν ἅπαντας καὶ γέρας λαχεῖν τόδε,

Porphyrius *l. d. pag.* 35. Scilicet, hoc veterum in Pythagoræ ſcholâ dogma erat, quod imitati Eſſeni pars Iudæorum, non cædebant victimas, unde patet, male Gretſerum *Apologiâ ad Steinium pag.* 22. inferre, Eſſenos fuiſſe Chriſtianos, de quâ nobili controverſiâ amplas diſquiſitiones inſtituimus *Auctariis ad Pappum pag.* 45. *ſeqq.* & illis adde Rodolfum Hoſpinianum *de Origine Monachatus lib.* 1. *pag* 28. 29. 30. Pagani

gani de Meſſiâ, qui precium integrum ſacrificiis conciliabat, prorſus ignorabant. Teſtantur verbis expreſſis:

Cum ſis ipſe nocens, moritur cur victima pro te?

Dionyſius Cato *lib. 4. diſt. 15.* (quanquam iſta Catonem Romanum habere autorem, neget Boxhornius *ad quæſt. Roman. num. 14.*) Et inutilem eſſe victimarum oblationem, ubi animus vitiorum ſordibus oppletus eſt, ſcribunt alii. Ovidius,

Non bove mactato cœleſtia numina gaudent,
Sed quæ præſtanda eſt & ſine teſte, fides,

Epiſt. 18. Perſius;

Dicite Pontifices, in ſacris quid facit aurum?
Quin damus id Superis, de magnâ quod dare lance
Non poſſit magni Meſſalæ lippa propago,
Compoſitum jus faſque animo, ſanctosque receſſus
Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto,
Hæc cedo, ut admoveam templis & farre litabo.

Sat. 2. Horatius:

Te nihil attinet
Tentare multâ cæde bidentium
Parvos coronantem marino
Rore Deos fragilique myrto.
Immunis aram ſi tetigit manus:
Non ſumptuosâ blandior hoſtiâ,
Mollibit averſos Penates
Farre pio & ſaliente micâ.

lib. 3. Carm. 23. Senſus eſt: Puræ manus & vita benè acta Deo magis placent quàm ſacrificiorum copia. Quod idem dicunt Plato *in Alcibiade*, & Pythagoras apud Philoſtratum *lib. 1. de vitâ Apollonij Thyanæi.*

III. Cum operari ſacris inciperent ſacerdotes, victima

victima adſtabat, aræ circumdabant vittam, id eſt, velum laneum recens nullis uſibus aliis ante adhibitum. Virgilius:

Molli cinge hæc altaria vittâ,

Bucolic. 8. *Laneum orbem* vocat Propertius lib. 4. Eleg. 7. Precabantur, ut Deus, quisquis eſſet. lubens acciperet, ac propitius eſſe vellet. Κύριε ἐλέησον eſt apud Arrianum *lib. 2. diſſertat. cap.* 7. (quod deinde in ſacra ſua tranſtulerunt Chriſtiani, uti ex Litaniis conſtat, de quibus librum peculiarem ſcripſit Nicolaus Serarius, & illi adde Baronium *notis ad Martyrologium Romanum pag.* 182. 183. Rodolfum Hoſpinianum *in hiſtoriâ Sacramentariâ lib.* 3. *pag.* 207.) Orabant verò manibus aram tangentes, & preces ſolemnes voce alterius præeunte recitabant, ne ipſi cogitationibus abrepti impingerent. Clamabant Flaminii & Camilli, ut præſentes faverent linguis, *ſuprà c. 9. diſt.* 2. Tibicines verò etiam perſtrepebant lituis & tibiis. Inſcriptio Romana: *Diis. magnis. Ulpius. Egnatius. Faventinus. V. C. Augur. P. V. B. P. R. Q. Pater. &. Hieroceryx. D. S. I. M. Archibuculus. Dei. Liberi. Hierofanta. Hecatæ. Sacerdos. Iſidis. percepto. Taurobolio. criobolioque. Idibus. Auguſtis. D. D. N. N. Valente. Aug. Et. Valentiniano. Aug. Conſſ. feliciter. Vota. Faventinus. bis. deni ſuſcipit. orbis. Ut. mactet. repetens auratâ. fronte. bicornes.* Gruterus in Volumine pag. 27. Hieroceryx eſt ἱεροσαλπιγκτὴς, & de vocabulo κήρυξ vide quæ ſcripſimus anteà *cap.* 1. *num.* 21. De auratâ fronte victimarum eſt *infrà diſt.* 8. Virgilius:

Inflavit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,

lib. 2. Georg. *Tyrrhenus* ait, quoniam ab Etruſcis ſacra exquiſita acceperant, & indidem uſus tibiarum. Eburneæ erant, quomodò in Hebræorum ſacris fuerunt

runt arietinæ, uti *Ioſ.* 6. 4. שופרות היובלים vertunt Chaldæus, Symmachus, Rabbinus Kimchi, Joh. Buxtorffius *in Lexico Thalmudico pag.* 929. Quod enim Andreas Maſius *commentar. ad. h. l.* Johan, Gerh. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 271. negant, *arietum cornua potuiſſe adhiberi, ſolida illa & ad ſonum cienda inepta,* prorſus evanidum eſt. Poterant arte excavari, ut ſono faciendo maximè idonea eſſent. Tibiis perſtrepebant ideò ne vel minimus vocis ſonitus exaudiretur, quo ſacra profanari poſſent. Adeò ſtrictè oportebat ſacer dotem inhærere devotioni. Porrò conficiebant vinum, thura & molam ſalſam.

IV. Vinum dabant fictilibus pateris, quas vocabant Simpuvium, ut Plinius *lib.* 35. *cap.* 12. Juvenalis *Sat.* 6. Arnobius *lib.* 4. *adverſ. gentes pag.* 148. Nonius Marcellus *de proprietate vocum cap.* 15. *diſt.* 12. (de quo vocabulo multis inquirit Adrianus Junius *lib.* 2. *Animadverſ. cap.* 10.) vel Simpulum, ut Varro lib. 4. de LL. pag. 31. ubi eſt, *à ſumendo Simpulum nominaverunt.* Prolixè quærunt Philippus Rubenius *in Electis lib.* 2. *cap.* 8. Stevvechius *notatis ad Arnobium pag.* 107. 108. Johan. Gerh. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 262. & 474. Franciſcus Junius *notis ad Apologeticum Tertulliani cap* 13. Lazarus Baifius *libro de Vaſculis pag.* 99. 100. de vocis natalibus, verum ſine dubio eſt à Tyrrhenis, & ad hos quidem venit ab Oriente. ספל invenitur Judic. 5 25. cap. 6. 38. ubi *Simpulum* vertit Tremellius inſiſtens proprietati derivationis, quod laudant Grotius & Druſius *notis ad h. l.* Buxtorffius *in Lexico Thalmudico pag.* 1526. Chriſt. Becmannus *libro de Originibus* LL. *pag.* 991. Chaldæus Jonathan exprimit פיילי quod eſt Græcorum φιάλη. Alexandrini habent λεκάνην, non ità benè. Simpulo vinum in ſacris libabant, atque

eo ſenſu vocem Ebræam uſurpant Salomoh *ad cap. 29. Exod.* & Thalmudiſtæ *in Succah.* Agnoverat Scaliger *conjectaneis ad Varronem pag.* 54. quod Syriaci uſus ſit, verum mutat ſententiam vultque potius ut ſit à Græco σίφων, unde Simpon primitivum & porrò diminutivum Simpulum, *appendice ad Conjectanea pag.* 183. 184. Nos retinemus priorem viam. Apulejus in Apologiâ pag. 285. *Simpulo & catino fictili ſacrificat.* Suetonius lib. 7. *Nihil invenit præter tepidam in areâ favillam, atratumque juxtà ſenem in catino vitreo thus tenentem et in calice fictili merum.* Hic calix fictilis eſt Simpulum. Dabant ità, ut ipſi guſtarent leviter & adſtantibus circumquaque ad pithiſſandum præberent. Qui præbebat hæc pocula, erat *Præſultor*, & actio tota erat *libare.* Hinc exponitur illud Judic. 9. 13. *Num derelinquam muſtum meum quod lætificat Deum & homines?* Vinum inſerviebat ad libamina, idque purum, ſive liquidum. Virgilius:

Ter liquido ardentem perfudit nectare Veſtam,

lib. 4. Georgic. Removebatur ſpurcum, ἀκάθαρτον, ἀγρεῖον, videlicet, ubi aqua admixta erat, aut quod cœleſti igne afflatum, dicente Feſto *lib.* 18. *de verborum ſignificat. pag.* 444.

V. Thura ex acerris (in quibus hactenus aſſervabantur) prolata, vel adolebant in thuribulis, vel ingerebant focis, ἀναθυμίασιν celebrem, unde Arabum & Sabæorum regiones cumprimis quæſitæ ſunt à mercatoribus, nec enim præter eas aliquæ thus generant, Plinius *lib.* 12. *cap.* 13. 14. 17. Strabo *lib.* 16. Theophraſtus *lib.* 9. *hiſtor. plantar.*

Solis eſt thurea virga Sabæis,

ait Virgilius lib. 2. Georg. Et recens nato JESU in Bethlehem Magi ab Oriente, id eſt, ex Arabiâ pro-

profecti cum donariis aliis offerebant thus, ut ſciri poſſet unde veniſſent, de quâ re ſcripſimus *in Auctariis pag.* 258. *ſeqq.* & conſentit Hugo Grotius *notis ad Evangeliſtas pag.* 28. 29. 35. Rurſum Virgilius:

Ipſa Paphum ſublimis abit, ſedesque reviſit
Læta ſuas, ubi templum illi centumque Sabæo
Thure calent aræ, ſertisque recentibus halant,

lib. 1. Æneid. Statius,

Pande fores Superûm vittataque templa Sabæis
Nubibus,

lib. 4. ſilv. 8. Nubes Sabæas intellige odorum ſuffitus è copioſo thure. Lucretius:

Araque Panchæos exhalat propter odores,

lib. 2. de nat. rer. Sacræ literæ idem celebrant: Omnes è Sabâ venient, aurum & thus offerent, & Domini laudes annunciabunt, *Eſai.* 60. 6. Qui carebant thure, ſubſtituebant crocum. Ovidius:

Et ſonet accenſis ſpica Ciliſſa focis,

Spica Ciliſſa eſt crocus, uberi proventu apud Cilices, de quo prolixè Scaliger *in notis ad Propertium pag.* 227. *ſeqq.* & Salmaſius in Exercitationibus Plinianis *ad cap.* 38. *Solini.* Iterum Ovidius, cum de aromatis, quæ in ſacris adolebantur, loquitur:

Nec fuerant rubri cognita fila croci.

VI. Sed & Verbenas flores aris imponebant, velut coronas. Inde *aras frondentes* vocat Valerius Flaccus lib. 3. Argonautic. *Herboſas aras* Ovidius lib. 15. Metamorph. *Virides aras* Martialis lib. 3 Epigr. 24. ſcilicet propter herbas quas inſternebant aris, uti annotat Screvelius *pag.* 171. Nec aliter Propertius:

Inde coronatas ubi thure piaveris aras

lib. 3. Eleg. 8. aut adolebant illas. Virgilius:

Verbe-

Verbenaſque adole pingues,

Bucolic. 8. Verbenam vocabant frutices, frondes, virgas, ramoſque pingues arborum conſecratarum, e. g. palmæ, quercus, oleæ, pinus, lauri, myrti, vitis, hederæ, populi, de quibus omnibus accuratè tractant Benedictius Curtius Symphorianus *lib.* 5. *hortorum cap.* 1. *ſeqq.* Antonius Auguſtinus *Dialogo* 5. *Antiquit. Romanarum pag.* 67. *ſeqq.* Iohannes Meurſius *in Arboreto ſacro.* Breviter Virgilius:

Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iaccho,
Formoſæ myrtus Veneri, ſua laurea Phœbo;

Bucolic. 7. Verbena eſt θαλλία. Virgilius:

Acceſſi viridemque ab humo convellere ſilvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aram,

lib. 3. Æneid. Horatius:

Ara caſtis
Vincta verbenis avet immolato
Spargier agno,

lib. 4. Carm. 11. Apulejus lib 11. Metamorph. pag. 265. de cœtu religioſorum, *thallos, verbenas, corollas ferentes.* Curtius de Ariſtandro: *Ille in candidâ veſte verbenas manu præferens, capite velato, præibat preces Regis*, lib. 4. cap. 30.

VII. Lactis copiam Diis cumprimis ruſticis offerebant, uti de Pale affirmat Tibullus:

Et placidam ſoleo ſpargere lacte Palem,

lib. 1. Eleg. 1. Et idem de Pane:

Lacte madens illic ſuberat Pan ilicis umbra,

lib. 2. Eleg. 5.

VIII. Molam ſalſam vocabant far toſtum & ſale conditum, κριθὴ μετὰ ἁλῶν μεμιγμένη ait Euſtathi-

us

us *ad Odyß.* 3. Præparabant Virgines Veſtales, & alio nomine eſt *far pium*. Virgilius:

Farre pio & plenâ ſupplex ueneratur acerrâ,

lib. 5. Æneid. Horatius:

Mollibit averſos Penates Farre pio & ſaliente mica.

lib. 3. Carm. 23. Aut fruges ſalſæ. Virgilius:

Et ſalſæ fruges, & circum tempora vittæ,

lib. 2. Æneid. Eo commolito hoſtiæ aſpergebantur, eratque ſæpius vice ἀναθυμιάσεως, ubi non ſuppetebat thus. Hinc proverbio (à Plinio præfat. hiſtor naturalis ad Veſpaſianum) dictum: *Molâ ſalſâ litant, qui thura non habent.* Hoc erat immolare, id eſt, molam ſalſam in victimæ caput deponere. Ovidius:

Ante Deos homini quodconciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica ſalis,

lib. 1. faſtor. & confer literas ſacras, *Levit.* 2. 13. *Numer.* 15. 3. 4. 5. Porrò corollas imponebant, quas Vittas appellabant. Statius:

Tum fera ceruleis intexit cornua ſertis,

lib. 5. Thebaid. Ovidius:

Victima labe carens & præſtantiſſima forma
Siſtitur ante aras, vittis præſignis & auro,

lib. 15. Metamorph. Martialis:

Felix tunc ego debitorque voti
Caſurum tibi ruſticas ad aras,
Ducam cornibus aureis juvencum,

lib. 9. Epigram. 43. βοῦς χρυσοκέρως eſt apud Homerum locis multis, ubi ſacrificia deſcribit, itemque σοφήφορος βοῦς apud Lycophronem, id eſt, vacca infulata, quia ad victimas deſtinata erat. *Sacerdos Jo-*

vis

vis aſferebat boves coronatos ut Iovis & Mercurij victimæ eſſent, Actor. 14. 12. 13. (& Balduinus Walæus *commentario ad h. l. pag.* 1168.) Boves auratis cornibus, infulis & coronis ornati; ſunt apud Plutarchum in Æmilio Paulo, ubi ſacrificia deſcribit, *pag.* 203. *in vitis illuſtribus*. Tibullus:

Semper inaurato taurus cadit hoſtia cornu,

lib. 4. Eleg. 1. Iuvenalis:

Et auratam Iunoni cæde juvencam,

Ità ſtabant ut ictu poſternerentur, primum verò capitibus infundebant vinum. Ovidius:

Admoti quoties templis, dum vota ſacerdos
Concipit, & fundit purum inter cornua vinum,

lib. 7. Metamorph. Et lib. 1. faſtor:

Rode caper vitem, tamen hinc cum ſtabis ad aram,
In tua quod ſpargi cornua poſſit, erit.

Lucanus lib. 1. Pharſal.

Sacris tunc admovet aris
Electâ cervice marem, jam fundere Bacchum
Ceperat, obliquoque molas inducere cultro.

Virgilius lib. 4. Æneid.

Ipſa tenens dextrâ pateram pulcerrimam Dido
Candentis vaccæ media inter cornua fundit.

Juvenalis Sat. 12.

Spargendusque mero quem jam pudet ubera matris
Ducere, qui vexat naſcenti robora cornu,

Deinde ſacerdos inter cornua victimæ ſetas manu evulſas projiciebat in ignem. Virgilius:

Quatuor hic primum nigrantes terga juvencas
Conſtituit frontique invergit vina ſacerdos,
Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,

Ignibus

Ignibus imponit ſacris, libamina prima,

lib. 6. Æneid. Habes in verbis illis, quod de vino affuſo proximè dictum eſt, & porrò de evulſis ſetis, unde illud eſt, *libamina prima.* Etenim ſetas eas quas de victimæ fronte revulſas cum molarum parte in ignem ſuper aram coniiciebant, ἀπαρχὰς propriè dictus eſſe, notat Johan. Meurſius *ad Lycophronem.* Converſus ad Ortum *ſeceſpitâ* [quomodò Feſtus Pomponius in fragmentis *de verborum ſignificatione pag.* 201. & Suetonius *lib.* 3. *c.* 26. hoc μαχαιρίδιον θυτικὸν vocant] radebat victimam a fronte ad caudam. Virgilius:

Et tempora ferro
Summa notat pecudum,

lib. 2. Æneid. Eam protinus adorti Victimarii, Popæ, Camilli feriebant ſecuribus aut clavis. Ovidius:

Feriuntque ſecures
Colla toroſa boum,

lib. 7. Metamorph. Virgilius:

Quales mugitus, fugit cum ſaucius aram
Taurus, & incertam excuſſit cervice ſecurim,

lib. 2. Æneid. Mactabant. Virgilius:

Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Excipiunt pateris,

lib. 6. Æneid. Sanguinem profluentem ceu rem ſacram pateris excipiebant, ne in terram fuſus inquinaretur: nam per aras deinde reſperſus Deorum cultui addebat. τὸ αἷμα τῷ βωμῷ περιχέων, ait Lucianus *libro de ſacrificiis.* Deglubebant. Virgilius:

Tergora deripiunt coſtis & viſcera nudant.

Popæ bini plerumque aderant, lineo amiculo tantum pudenda tecti, cætera nudi. Propertius:

Succinctique calent ad nova lucra Popæ,

lib.4. Eleg.3. *Suetonius:* Admotâ altaribus victimâ, ſuccinctus poparum habitu, elato alto malleo, cultrarium mactavit, *lib.* 4. *cap.* 33. Cultrarium, id eſt, eum Camillum, qui hoſtiæ jugulo cultrum admovebat. Docent hoc veteres ſtatuæ, & imprimis Sacrificiorum qua miniſtros & ritus omnes deſcriptio accurata eſt in Columnâ marmoriâ Trajani, quæ ſola ferè ſuperſtes è præclaris monumentis viſitur Romæ, geminæ expeditionis ab illo Imperatore adverſus Dacos ſumptæ & feliciter peractæ teſtis. Depingit Jacobus Laurus *part.* 2. *Antiquitat. Roman. num.* 27. & peculiari commentario expoſitam vulgavit Alphonſus Ciacconus Hiſpanus. Adde tabulam æream qua pompa Circenſis deſcribitur, apud Onufrium Panvinum *lib.* 2. *de Ludis Circenſibus pag.* 89. nec non tabulam alteram, qua ſacrificiorum ritus & ſacrificialia inſtrumenta exactè pinguntur, apud eundem Onufrium *l. d. pag.* 90. Jacobum Laurum *part.* 1. *Antiquitat. Romanarum num* 8. Jacobum Meurſium *in Iconibus veteris Romæ pag.* 68. Joh Jacobum Boiſſardum *part.* 2. *Antiquit. Roman.* Panca aliqua habet Barthol. Marlianus *in Topographiâ urbis lib.* 7. *fol.* 173. & confer Numiſmata Julii Cæſaris apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 1. *num.* 2, 4. 10. 12. *Tab.* 14. *num.* 7. 8, *Tab.* 55. *num.* 7.

IX. Exta educebant, & cultro apprehenſa [non enim fas erat manibus arripere, metu pollutionis] in lance deponebant. Virgilius:

Lancibus & pandis fumantia reddimus exta,

Reddere eſt verbum ſacrificiale, quod Autorum locis

cis productis confirmat Briſſonius *lib.* 1. *de formulis Antiquis pag.* 27. Aliter dicebant, porricere,

Extaque ſalſos
Porriciam in fluctus,

Virgilius lib. 5. Æneid. Varro: *Exta Diis cum dabant porricere dicebant.* Verbum idem ſenſu eodem adhibent Livius *lib.* 29. Cicero *lib.* 6. *Epiſtol. ad Atticum num* 18. Atque inde exta, quæ in aræ foco ponebantur, porriciæ vocatæ ſunt. vel proſiciæ, nam proſecabantur, *Livius*: Qui ejus hoſtiæ exta proſecuiſſet, ei victoriam dari, *lib.* 5. Extorum partem illam quæ in Deorum honorem adolebatur, ſive proſicias, τὰς θυμάτων ἀπαρχὰς, inſpiciebant Haruſpices pro futuris indagandis: cæterum vocabantur *Ablegmina*, ut docet Feſtus *lib.* 1. *de verborum ſignificatione pag.* 348. & confer Dionyſ. Gothofredum *notatis ad h. l. pag.* 1694. Johan. Gerhard. Voſſium *in Lexico Etymologico pag.* 414. Parte reliqua veſcebantur per morem convivii illi qui ſacrificiis aderant. Quod verò ait Virgilius:

In ſalſos fluctus,

ad locum & tempus pertinet. De profecturis ac navem ſolventibus agit, ubi aræ vice erat mare ipſum, quomodò in privatis, quæ pro Laribus capiebantur, ſacris aræ loco focus erat. Itaque addit:

Et vina liquentia fundam.

Nimirum ad conciliandos Deos marinos, quod idem faciebat Alcibiades cum ſociis è Pireo ſolvens, ut refert Thucydides *lib.* 6. *hiſtor.* & confer Antonium Muretum *lib*, 14. *Var. Lect. cap.* 2. Cum Haruſpices pronunciabant, exta bona eſſe, credebant Deos propitios eſſe, ac felicem ſucceſſum habitura, quæcunque animo agitarent ſacrificantes. Hoc erat

litare, id eſt, facto ſacrificio placare Numen ac impetrare votum, ut Nonius exponit. Ovidius:

Victima nulla litat, magnoſque inſtare tumultus
Fibra monet,.

lib. 15. Metamorph. Leno apud Plautum:

Sex agnos immolavi, nec tamen potui litare,

In Pœnulo Act. 1. Itaque *Suetonius* de Julio Cæſare: Pluribus hoſtiis cæſis, cum litare non poſſet, introivit curiam, ſpretâ religione, *lib.* 1. *cap.* 81. Hoc vult: Exta omnia arguebant Deos eſſe iratos, & mala multa imminere, quod tamen non curabat generoſus ille periculorum contemptor, & Planetariorum hoſtis profeſſus, quamobrem hunc victricis Urbis Principem ſuo merito commendat Cœlius Rhodiginus *lib.* 8. *Antiquar. Lection cap.* 9. & confer Berneggerum *Diatribis ad Iulium Suetonij pag.* 212. 213.

X. Sæpè duplicabant victimas, & hoſtia præcidania vocabatur, quæ primùm cædebatur, cumque illa non oſtenderet Deos faventes, hoſtia ſuccidania addebatur. Nimirum quandò primâ hoſtiâ litatum non fuerat, ut forte vinceretur Deorum obſtinata ingratia, addebatur ſecunda, tertia, quarta, atque cum non prodeſſent ſingulæ, juvarent multæ. Græci in ſacris ſuccidaniis exclamabant, *δευτέρων ἀμεινόνων*. Suetonius lib. 2. cap. 96. *Circà Peruſiam ſacrificio non litante, cum augeri hoſtias imperaviſſet.* Indidem ſunt hoſtiæ mactæ, id eſt, magis auctæ & confer Aulum Gellium *lib.* 4. *cap.* 6. Janum Guilhelmum Laurembergium *in Antiquario pag.* 443

XI. Portiones membrorum viſcerumque deciſas & farinâ conſperſas in aris exurebant; reliquias, dapes præcerptas, pro epulis apponebant, ſive elixatas ſive toſtas, Virgilius:

Pingui-

Pinguiaque in verubus torrebimus exta colurnis,
lib. 2. Georgic. & adde Turnebum *lib.* 22. *adverſarior. cap.* 2. Nimirum edebant & bibebant hilares, quod etiam in Lege Moſis permiſſum erat 1. *Samuel.* 1. 13. 14. 15. *Nehem.* 12. 43. Ovidius:

Dij quoque ut à cunctis hilari pietate colantur,
Triſtitiam poni per ſua feſta jubent.

Sacerdotes perinde atque illi qui ſacrificia obtulerant, horumque amici in fano confidentes, convivia [quæ vocabant Viſcerationes] agitabant, uti eſt *cap. ſeq. num.* 8. Virgilius:

Cunctique relictis
Conſurgunt menſis.

Et poſt:

Tum lecti juvènes certatim, aræque ſacerdos
Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque miniſtrant,
Veſcitur Æneas ſimul & Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis & luſtralibus extis,

lib. 8. Æneid. Dona laboratæ Cereris ſunt panes è frumento confecti. Luſtralia exta Beroaldus (*notis ad Suetonium Auguſt. cap.* 1. *p.* 53.] exponit, quod ſint præpinguia, uti bos luſtralis, id eſt, quinque annorum habens ætatem perfectam. Nec aliter J.G. Stuckius *libro de ſacris & ſacrificiis gentilium pag.* 149. Rectius ita: Luſtralia, id eſt, καθαρτικά, quod cum ſacra omnia luſtrarent purgarentque homines, extorum eſu hoc cumprimis conſequerentur, & ſacrificiorum participes eſſent à quibus impii arcebantur. Eodem ſenſu *luſtralia exta* dicit Statius lib. 1. Thebaid. Canebantur hymni & ducebantur choreæ. Exemplo ſunt Hebræi in feſto Apidis, *Exodi.* 32. 19. & ſimile eſt de Moabitis, *Numer.* 15. 2.

XII. Victimæ offerebantur *eximiæ*, id eſt, quæ inte-

integræ erant corpore, vegetæ, robuſtæ, quæque nullum in corpore vitium habebant ac de grege ſelectæ eximebantur, inde varia cognomina acceperunt, ut eſſent egregiæ, nitentes θύματα ἐξαίρετα καὶ ἔκκριτα. Virgilius lib. 4. Georg.

Quatuor eximios præſtanti corpore tauros
Ducit, & intactâ totidem cervice juvencas,

Et lib. 3. Æneid.

Superoque nitentem
Cœlicolûm Regi mactabam in littore taurum.

Et lib. 4. Æneid.

Mactans lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque patrique Lyæo.

Eſt idem inter leges Moſis, *Levitic.* 9. 3. *cap.* 22. 19. *ſeqq. Deuter.* 15. 21. *cap.* 17. 1. & vide prolixè Hieronymum Magium *lib. 4. miſcellaneor. cap.* 4. Verum uti apud Hebræos politiâ ipſorum ad interitum vergente, reperti ſunt qui animalia cœca, clauda, morbida, ſacrificiis addicerent, *Malach.* 1. 8 ità etiam apud Gentiles ultimâ Paganiſmi ætate fuerunt tales *Tertullianus*: Volo & ritus veſtros recenſere, non dico quales ſitis in ſacrificando, cùm enecta & tabida & ſcabioſa quædam mactatis, *cap.* 13. *Apologet.* Oves cumprimis bidentes capiebantur, id eſt, quæ duos ordines dentium, ſuperiores & inferiores habebant eminulos, ac cornigeræ erant. Nec non vaccæ injuges, quæ nunquam opus aliquod ruſticum fecerant, ut de Philiſtinis eſt, 1. *Samuel.* 9. 7. Virgilius:

Et intactas totidem cervice juvencas,

l. d. Et lib. 6. Æneid.

Nunc grege de intacto ſeptem mactare juvencos

Præſti-

Præſtiterit, totidem lectas de more bidentes.

Boves intactas vocat Horatius lib. 5. Carm. 9. Caſtâ cervice juvencam appellat Silius Italicus lib. 8. (uti ibi exponit Daniel Heinſius *in notis pag.* 118. 119.] ἀδμήτας βόας Homerus, & vide Turnebum *lib.* 18, *Adverſar. cap.* 2.

XIII. Holocauſta erant ex animali, quod totum exurebatur. Et vel cum pelle, uti in ſacrificiis expiatoriis, *Levitic.* 4. 11. 12. *Numer.* 19. 5. vel detractâ ante pelle, quam ſacerdos capiebat, *Levitic.* 7. 8. Virgilius:

Et ſolida imponit taurorum viſcera flammis,

lib. 6. Æneid. Rurſum:

Tergora deripiunt coſtis.

Nimirum pellibus incubabant, & oracula Deorum in ſomniis petebant, uti dicemus *ſeq. diſtinctione* 14. Molochi ſacrificia vivum hominem exurebant, quæ à Phœnicibus introducta, Aſiam, Africam & Europam omnem pervaſerunt. De Gallis teſtantur Cæſar *lib.* 6. [& Hottomannus *notatis ibidem pag.* 33.] Strabo *lib.* 4 Johan. Iac. Chiffletius *in deſcriptione Veſontionis part* 1. *cap.* 14. De Britonibus Iohannes Seldenus *lib.* 1. *Britan. antiquæ cap.* 4. De Gottis ac Suedis Iohannes Loccenius *in Antiquitatibus Suedicis p.* 32. *ſeq.* De Americanis Oviedus *lib.* 17. *hiſtoriæ Indicæ*, Godofredus *in Archontologiâ Coſmicâ pag.* 333. *ſeqq.* referunt, quod ex genere hominum ſacrificia adhibuerint. Quod Iephta immolavit propriam filiam, eſt factum ſingulare, de quo peculiarem Diatribam ſcripſerunt Michaël Chriſtianus Tirhoff & Ludovicus Cappellus, & vide quæ diximus *ſuprà c.* 6. *diſt.* 11. Adde Lilium Gyraldum *in hiſtoriâ Deorum Syntagm*: 17. *pag.* 528. *ſeq.* Hugonem Grotium *libro de ſatisfactione Chriſti cap.* 10. Iohannem Saubertum

libro de ſacrificiis Gentilium cap. 21. Ioh Ericum Oſtermannum *Diſputationibus de ἀνθρωποθυσίας Gentilium.*

XIV. Locus templi ſeparatus, ubi ſacrificiales pecudes mactabantur, Delubrum erat; ſacerdotes verò detractis victimarum pellibus incumbentes ſomnia captabant, ut Deorum inſtinctu futura cognoſcerent. Virgilius:

> *Huc dona ſacerdos*
> *Cum tulit, & cæſarum ovium ſub nocte ſilenti*
> *Pellibus incubuit ſtratis ſomnosque petivit,*
> *Multa modis ſimulacra videt volitantia miris,*

lib. 7. Æneid. Et paulò poſt:

> *Hic & tum pater ipſe petens reſponſa Latinus*
> *Centum lanigeras mactabat rite bidentes,*
> *Atque harum effultus tergo, ſtratisque jacebat*
> *Velleribus, ſubita ex alto vox reddita luco eſt.*

De Lacedæmoniis in Paſiphaës fano teſtatur idem Cicero *lib.* 1. *de Divinatione.* De Moſe refert Strabo, quod docuerit, ἐγκοιμᾶσθαι δὲ καὶ αὐτοὺς ὑπὲρ ἑαυτῶν τε καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἄλλους τοὺς εὐονείρους, *ut in templo pro ſe quisque, vel alij qui eſſent ad benè ſomniandum apti naturâ, pro aliis incubarent, & iis qui temperanter & juſtè vivunt, à Deo donum aliquod vel ſignum eſſe ſpectandum*, lib. 16. Geograph. Fallitur verò, quia ſatis conſtat, Moſen fuiſſe hoſtem Planetariorum & Somniatorum, iisque omnibus præmia deſtinaviſſe lapides & ſaxa, *Levitic.* 18. 21. *cap.* 19. 31. *cap.* 20. 6. *Deuter.* 13. 12. *ſeq. cap.* 18. 9. 10. 11. 12.

XV. Puritatem in ſacris requirebant imperabantque, cum præfarentur formulâ ſolenni *Procul eſte profani.* Virgilius:

> *Procul ò procul eſte profani*
> *Conclamat Vates,*

lib. 6. Æneid. Statius:

Abſte

Adeſte
Diique hominesque ſacris, procul ite nocentes
Si cui corde nefas tacitum,

lib. 3. Silvar. Carm. 3. Profanos vocabant, qui ſibi conſcii erant de flagitiis, aut qui ſaltem ob ætatis dignitatisve ſequiorem conditionem, inepti erant ut ſacris initiarentur. Tibullus:

Num feror inceſtus ſedes adiiſſe Deorum,
Sertaque de ſanctis deripuiſſe focis?

lib. 1. Eleg. 2. *Suetonius* de Nerone parricidâ: Peregrinatione quidem Græciæ, Eleuſiniis ſacris, quorum imitatione impii & ſcelerati voce præconis ſubmoverentur, intereſſe auſus non eſt, *lib 6 cap.* 34. Eos arcebant, & verò ſi turbæ ſeſe permiſcerent, re vulgatâ plectebantur capite, ut Acarnanes illi juvenes exemplo ſuo monſtrant, de quibus refert Livius *lib.* 31. Sæpè etiam curioſos illos ſacrorum rimatores Numen ipſum punivit. Tibullus:

Tunc mihi non oculis ſit timuiſſe meis,

lib. 1. Eleg. 7. Ex opinione Veterum, qui excœcari credebant, ſi quandò myſtica Deorum ſacra & religionis arcana oculis profanis temerè aliqui uſurparent, uti annotat Paſſeratius. Locus eſt 1. Samuel. 6, 19. *Percuſſit autem ex Bethſemitis, quia inſpexerant arcam Domini, percuſſit inquam de populo ſeptuagintà viros, & quinquagintà millia virorum.* Supple, rebus his geſtis aderant. Nimirum occiſi ſunt viri ſeptuagintà, aderant verò quinquagintà mille ſpectatores, ut narrat Joſephus *lib.* 6. *Antiquitat. cap.* 9. & ſequuntur Rupertus, Lyra, Toſtadus *comment. h. l.* Nam quod vulgò cum Theodoreto *quæſt.* 14. *ad h. l.* Procopio & Eucherio *commentariis ibid.* credunt, omnes periiſſe, à verò procul abeſt, neque ſatis defendunt Salianus *Tom.* 3. *Annal. Vet. Teſtam. pag.* 66. Georgius

gius Hornius *notis ad lib.* 1. *Sulpicij Seueri pag.* 165. 166. Johannes Buxdorffius *in Exercitationibus miſcellaneis pag.* 166. Ut enim ipſi docent, perierunt ideò quia inſpexerant arcam apertam. Atqui tot millia non poterant inſpicere, quatenus in tanto concurſu multi à multis impediuntur. Negat Salianus, *poſſe magnam plagam vocari, cum ſeptuagintà occidunt.* Verum nec parva eſt plaga, morte ſubitâ concidere tot homines vegetos cæteroquin & de prope inſtante obitu parum ſollicitos. A Profanis diſtinguebantur Sacrati, quibus accedere licebat & cognoſcere myſteria illa, ſive eminus, qui *Myſtæ* vocabantur, ſive *Epoptæ* erant qui cominus veniebant, de quâ re vide Deſiderium Heraldum *animadverſis ad Arnobium lib.* 2. *pag.* 87. 88. Johannem Meurſium *in Eleuſiniis cap.* 8. Prudentius:

Quid cum ſacrandus accipit ſphragitidas?
Acus minutas ingerunt fornacibus.
His membra pergunt urere, ut igniverint
Quacunque partem corporis fervens nota
Stigmarit, hanc ſic conſecratam prædicant,

De Coronis *num.* 9. *Supplicio Romani.* Apparet ex verbis illis, ſtigmata eos in fronte vel aliâ corporis parte accepiſſe. Locus eſt Galat. 6, 17: *Ego enim ſtigmata Domini Jeſu in corpore meo porto.* Annotat Beza: ſtigmata, id eſt, notat injuſtas quales ſervis inuri ſolebant, *pag.* 376. De ſervis cum inuſtâ fronte dicemus *lib.* 4. *cap.* 1. *diſt* 3. nam hæc quidem Pauli verba ad præſentem rem melius referas, profeſſum ſectatorem Chriſti, in cujus gratiam toleraverat perſecutiones varias, 2. *Corinth.* 11. 12. 24. 25. 26. 27. Quæ verò leguntur de Franciſco perinde, uti Paulo contigerat, ſtigmatibus ſacris notato, apud Rodolfum Hoſpinianum *lib.* 6. *de Origine Monachorum fol.*

fol. 245. Renatum Chôppinum *lib.* 2. *Monaſticorum pag.* 213. illa fabulis ocioſorum Cucullatorum accenſemus, & prolixius alibi vanitatis profanæ convincemus. Apud veteres Chriſtianos dicebantur Sacrati. qui in fronte crucis ſignaculum chriſmate prænotatum habebant, tanquam ea eſſet initatio, ut multis locis refert Tertullianus, & confer Deſiderium Heraldum *animadverſis ad lib.* 3. *Arnobij pag.* 129. 130. Hodiè quoque Dæmon Sagis & Magis imprimit ſtigma aliquod, eoque velut charactere indelebili ad Scholæ Infernalis ſacra obligat tenaciter, Bodinus *lib.* 4. *Dæmonomaniæ cap.* 1. Remigius *lib.* 1. *Dæmonolatriæ cap* 5.

XVI. Qui ſacris aderant & myſteria cognoſcebant, lege prohibiti nemini quicquam eorum revelare debebant. Horatius:

Non ego te candide Baſſareu
Invitum quatiam: nec variis obſita frondibus
Sub divum rapiam,

lib. 1. Carm. 18. Baſſaren, id eſt, Bacche, & cum dicit *obſita*, eſt idem quod *operta*. Senſus eſt: Non divulgabo ſacra tua, quæ ſub fide ſilentii cognoſcunt quicunque cominus accedunt. Tibullus:

Non ego tentavi nulli temeranda virorum
Audax laudandæ ſacra docere Deæ,

lib. 3. Eleg. 5. Ità locum emendant Scaliger, Livinejus, Simon Abbes: quod verò legit Gebhardus,

nulli temeranda Deorum,

ſenſum nullum habet. Nec enim de Diis attinet loqui, cum pœna ſit irrogata hominibus qui ſacra operta enunciant in vulgus. Sub capitis pœnâ erat ſancitum ſilentium, ut Plutarchus *in vitâ Alcibiadis* & Eunapius Sardianus *libro de vitis Philoſophorum* teſtantur. Horatius:

Vetabo

Vetabo qui Cereris ſacrum
Vulgarit arcanæ, ſub iisdem
Sit trabibus, fragilemque mecum
Solvat phaſelum,

lib. 3. Carm. 2. Et apud Inferos pœna ſequebatur; Ovidius:

Quærit aquas in aquis & poma natantia captat
Tantalus, hoc illi garrula lingua dedit.

lib. 2. Amor. Eleg. 2. Nimirum hac pœnâ affectus eſt, quod Deorum quædam myſteria evulgaviſſet. De quo prætereà agunt Euripides *in Oreſte* & Seneca *in Thyeſte.* Hinc erat, quod in templis multis ſimulacra poſita eſſent, quæ digito ad labia impreſſo monebant, ut fida ſilentia eſſent, nec propalarentur ſecreta, Auguſtinus *lib.* 18. *de Civit. D. c.* 5. Æſchylus in Perſis: ἐπεὶ δὲ ἀνέστην καὶ χεροῖν καλλιῤῥόου ἔψαυσα πηγῆς, σὺν θυηπόλῳ χερὶ βωμῷ προσέστην, ἀποτρόποισι δαίμοσι θέλουσα θῦσαι πέλανον. Tacitus lib. 4. hiſtor. *Ingreſſi milites, quibus fauſta nomina, felicibus ramis, dein Virgines Veſtales cum pueris puellisque patrimis matrimisque, aquâ rivis & fontibus amnibusque hauſtâ perluère.* Signumque id erat innocentis animi qui nullius rei improbè patratæ ſibi conſcius eſſet. Virgilius:

Effer aquam,

Bucolic. 8. ſcilicet fluviatilem quâ ſacra & ſacrificia luſtrabantur, ut annotat Taubmannus *in commentario pag.* 83. Et lib. 9. Æneid

Sic effatus, ad undam
Proceſſit ſummoque hauſit de gurgite lymphas,
Multa Deos orans.

Horatius lib. 2. Sat. 3.

Lotis manè ſenex manibus currebat.

Hinc

Hinc dicendi genus, *lavo in innocentiâ manus*, quod uſurpat David Pſalm. 26. 6. & vertunt Alexandrini, *νίψωμαι ἐν ἀθώοις τὰς χεῖράς μου.* Alibi ſunt teſtimonia plurima. Tibullus:

Pura cum veſte venito
Et manibus puris ſumite fontis aquam,

lib. 2. Eleg. 1. Propertius:

Spargite me lymfis,

lib. 4. Eleg. 6. Plautus:

Nunc lavabo ut rem divinam faciam,

In Aululariâ Act. 3. ſc. 6. Puras verò manus cum à ſordibus, tum à cæde & ſanguine exigebant. Ità Herodoto dicitur *ἀνὴρ μὴ καθαρὸς ἐὼν τὰς χεῖρας*, quia cædem manu fecerat. Res ſeria erat apud multos Virgilius:

Tu genitor cape ſacra manu, patrioſque penates,
Me bello è tanto digreſſum ac cæde recenti
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero,

lib. 2. Æneid. Pilatus lavabat manum aquâ, poſtquam ſupplicium capitale denunciaverat in Jeſum Nazarenum, *Matth.* 27. 24. Feciſſe hoc eum, ut Judaicos ritus imitaretur, putat Origines. verum hoc refellit Edmundus Merillus notis ad Paſſionis hiſtoriam, *vix*, inquit, *probabile eſt, Pilatum hominem Romanum mores Iudæorum ſequi voluiſſe.* Neque etiam neceſſarium erat, nam ipſi Romani aquâ prolutâ manus purgabant à cæde factâ, vel factæ conſenſu addito. At ſordes animi non poſſe aquis manuum profuſis expurgari, dicebat Ovidius:

Omne nefas omnemque mali purgamine cauſam
Credebant noſtri tollere poſſe ſenes,

Et paulo poſt:

Ah nimium faciles qui triſtia crimina cædis
Fluminiâ tolli poſſe putatis aquâ,

lib. 2. faſtor. Et increpat Tertullianus libro de Oratione cap. 11. *Quæ ratio eſt, manibus quidem ablutis, ſed ſpiritu ſordidato orare?* Tale quid apud Hebræos quoque obſervare licet, eratque in Salomonis templo περιῤῥαντήριον (quomodò Sozomenus & Theodoretus vocant apud Johannem Brodæum *lib. 1. miſcellan. cap.* 38.) id eſt, vas æneum capaciſſimum, eò aquæ convehebantur ad uſum ſacerdotum & aliorum qui vellent manus pedesque lavare, & ſacris adeſſe propius, 1. *Reg.* 7. 23. *ſeq.* 2. *Chronic.* 4. 2. *ſeq.* Franciſcus Ribera *de templo lib.* 2. *cap.* 16. 17. Salianus *in Annalibus Vet. Teſt. Tom.* 3. *pag.* 836. 837. Juſtus Lipſius *notis ad Tacitum lib.* 4. *hiſtor. num.* 77. 78. Delubrum vocabant Romani partem illam templi in quâ ſtabat aquiminale magnum, ubi merſus titio ingens ab arâ ſumptus velut conſecrabat aquas, atque inde hauriendo efficaciter deluebantur quicunque ſacris operari volebant, ut notant Servius *in commentariis Virgilianis lib.* 2. *Æneid. pag.* 246. Johan. Gerh. Voſſius *in Lexico Etymolog. pag.* 178 ἐχερνίψατο ἐκ τῆς ἱερᾶς χέρνιβος est de Andocide ſacrificaturo apud Lyſiam *in Orationibus pag*, 97. Succeſſit his apud Chriſtianos ſerioris ævi Vas aquæ luſtralis, levium peccatorum expiatricis ad veſtibulum templi poni ſolitum, ut ad ſacra properantes haurirent aquas & lavarent ſeſe, uti monet Heribertus Roſweidus *annotatis ad Paulinum pag.* 814. Potuit inſtituti conſilium fuiſſe non malum, ſolum quod abuſus corruperit ſeculis inſecutis factum, inque ſuperſtitionem peſſimam converterit, de quo porrò agunt Andreas Rivetus *in Summâ Controverſiarum Tract.* 2. *quæſt.* 15. Johan. Gerhardi *in Confeſſione Cathol. Tom.* 3. *pag.* 768. *ſeqq.* Joh. Crocius *in Conſideratione brevi Religionis Pa-*

piſticæ

piſticæ pag. 790. *ſeqq.* Mos idem hodiè apud Turcos & Saracenos obtinet, uti refert Johannes Wilde *in Itinerario Orientali lib.* 2. *cap.* 51. *lib.* 3. *cap.* 11. Præterea Orientis populi nudis pedibus aut ſaltem excalceati, ingrediebantur loca ſacra. Juvenalis:

Obſervant ubi feſta mero pede ſabbatha Reges,

Satyr. 6. De Judæis loquitur, & ſunt exempla de Moſe, *Exod.* 3. 5. ac de Joſuâ Principe, *Joſu.* 5. 14. Alia habet Cœlius Rhodiginus *lib.* 8. *Antiq. Lect. c.* 27. Turci & Roſſi imitantur, ut narrant Sweiggerus *lib.* 2. *Itinerarij Conſtantinopol. cap.* 54. Michovius in *deſcriptione Sarmatiæ Europeæ*. Pythagoras (apud Jamblichum *in vitâ ejus cap.* 24.) dicit, ἀνυπόδητος θύει καὶ προσκυνεῖ. In Romanorum veterum ritibus nihil tale eſt, ſolum quod in Veſtalibus feriis matronæ pedibus nudis ad templum Veſtæ ibant, olim quidem ob cauſam eam quod locis paludoſis conditum templum adiretur nudis pedibus, deinde vero ſiccatis etiam locis permanſit conſuetudo, teſte Ovidio *lib.* 6. *faſtor.*

XVIII. Neque admittebant illos qui nocte proximâ cum uxoribus lecto eodem accubuiſſent, Tibullus:

Vos quoque abeſſe procul jubeo (diſcedite ab aris)
Queis tulit heſternâ gaudia nocte Venus,

lib. 2. Eleg. 1. Ovidius:

Annua venerunt Cerealis tempora ſacri,
Secubat in vacua ſola puella toro.

lib. 3. Amor. Eleg. 10. Proinde vel mulierum concubitu abſtinebant, vel ſurgentes manè corpus aquâ vivâ proluebant. Ipſæ quoque mulieres ità faciebant. De Atia matre Auguſti refert Suetonius, expergefactam quaſi à concubitu mariti purificaviſſe ſe,

lib.

lib. 2. *cap.* 94. Sunt præcepta in literis ſacris, *Levitic.* 15. 16. *Deuter.* 23. 10. De re eadem Perſius:

Hæc ſanctè ut poſcas Tiberino in flumine mergis,
Manè caput bis terque, & noctem flumine purgas,

Sat. 2. Noctem, id eſt, concubitum nocturnum: Iuvenalis:

Ter matutino Tiberi mergetur, & ipſis
Verticibus timidum caput abluet,

Sat. 6. Removebant prætereà eos, qui ſomniis importunis ac triſtibus vexati animo ægro eſſent ac ſuſpenſo propter fata inſtantia. Silius Italicus:

Namque aſper ſomno dirus me impleverat horror,
Et læta exultans oſtenderat ora Sichæus,
Quæ dum abigo menti & ſub lucem, ut viſa ſecundent,
Oro cœlicolas, ac vivo purgor in amne,

lib. 8. Igitur cum vivâ aquâ luſtrati erant, poterant ſacris adeſſe. *Apulejus*: Diſcuſſá pigrá quiete alacer exſurgo, meque protinus purificandi ſtudio marino lavacro trado, ſeptiesque ſubmerſo fluctibus capite, *lib.* 11. *Metamorph. pag.* 157. Nimirum θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακὰ uti ait Laërtius in vità Platonis pag. 190. eſtque verſus ille Euripidis *in Iphigeniâ*. Propertius:

Ac prima ſomnum purà tibi diſcute lymfâ,

lib. 3. Eleg. 8. Et lib. 4. Eleg. 4.

Sæpé illæ immeritæ cauſata eſt omina Lunæ,
Et ſibi tingendas dixit in amne comas.

Virgilius:

Nox Æneam ſomnusque reliquit,
Surgit & ætherij ſpectans orientia Solis

Lumi-

Lumina, ritè cavis undam de flumine palmis
Suſtulit, ac tales effudit ad æthera voces,

lib. 8. Æneid. Ubi & hoc nota, quod verſus Orientem conſtiterit recepto more apud illos, qui precabantur, ut dictum eſt *ſuprà cap.* 9. *diſtinct.* 9. Qui religioſiores erant, ad prolutiones addebant molam ſalſam. Plautus in Amphitruone Act. 2. ſc. 2. *Rectè dicit, ut commeminit, ſomnium narrat tibi. Sed mulier, poſtquam experrecta es, Prodigiali Jovi, aut molá ſalſá hodiè aut thure comprecatam oportuit.* Tibullus:

Ipſe procuravi ne poſſent ſceva nocere
Somnia, ter ſanctá deveneranda molá,

lib. 1. Eleg. 5. Et lib. 3. Eleg. 4.

Et vanum ventura hominum genus omina noctis
Farre pio placant & ſaliente ſale.

Confer Martialem lib. 7. Epigram. 53.

XIX. In expiationibus & devotionibus ſpargebantur ſive lauri ſive olivæ ramo, θαλλῷ uti vocat Theocritus *Idyll.* 12. eſtque vocabulum Latio donatum apud Virgilium in Ciri:

Spargens altaria thallo.

Idem ubi de Æneâ:

Ter ſocios purâ circumtulit undâ
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ
Luſtravitque viros,

lib. 6. Æneid. Notat Servius *commentario h. l. pag.* 411. olivam pro lauro eſſe poſitam, nam communiter laurus adhibebatur. De Oleâ Porphyrius in antro Nympharum, ἐν τοῖς λιτανίαις καὶ ἱκετηρίαις τοὺς τῆς ἐλαίας θάλλους προτείνουσιν. De Lauro Ovidius:

Huc venit incinctus tunicâ mercator & urnâ
Purus ſuffuſâ, quam ferat, haurit aquam.

Q Uda

Uda ſit hinc laurus, lauro ſparguntur ab udâ
Omnia quæ Dominos ſunt habitura novos.
Spargit & ipſe ſuos lauro rorante capillos,
Incipit & ſolitâ dicere voce preces.

lib. 5. faſtor. apud Hebræos erat herba אזוב *Exodi* 12. 22. *Pſalm.* 51. 9. & de *hyſſopo* explicant Biblia Romana, veteresque Commentatores omnes, Pagninus, Munſterus, Caſtellion, Tremellius, Johan. Buxtorfius in Lexico Thalmudico pag. 50. ſed *Roſmarinum* malunt Franciſcus Georgius Venetus *in Hermoniâ mundi Tom.* 4 *Cant.* 1. *cap.* 31. Rivetus, Piſcator, Scholiaſtæ Batavi *ad h. l.* Daniel Feſſelius *lib.* 5. *adverſar. ſacror. cap.* 10. Porrò adolebatur ſulfur cum tædis, quod erat *februare*, ἁγνίζειν, καθαίρειν. Juvenalis:

Cuperent luſtrari, ſi qua darentur
Sulfura cum tædis, & ſi foret humida laurus,

Sat. 2. Ovidius:

Terque ſenem flammâ, ter aquâ, ter ſulfure purgat.

lib. 3. faſtor. & 7. Metamarphoſ. Virgilius:

At nutrix patulâ componens ſulfura teſtâ,
Narciſſum caſiamque herbas incendit olentes,

In Ciri. Statius:

Et odori ſulfuris aurâ
Purgat,

lib. 4. Propertius:

Imperat & totas iterum mutare lacernas,
Terque meum tetigit ſulfuris igne caput,

lib. 4. Eleg. 9. Tibullus:

Ipſeque ter circum luſtravi ſulfure puro,
Carmine cum magico procubuiſſet anus,

lib. 1. Eleg. 5. & adde Caſaubonum *Exercit.* 16. *ſect.* 43. nec

43. nec non *in commentario ad Characteres Theophraſti*, Johannem Woverium *Animadverſis ad Petronium pag.* 443. 444. Jacobum Pontanum *in Bellarius Atticis pag.* 371.

XX. Veſtes puras induebant, & quidem pauperes aquâ eluebant veſtes, ne quid ſordium in illis eſſet. Tibullus:

Purá cum veſte venite,

lib. 2. Eleg. 1. Divites habebant veſtes ſingulares, quas induebant tunc cum ſacra obire volebant. Inde ſunt *veſtes precioſæ Eſavi*, Geneſ. 27. 15. Erant veſtes ſacerdotales, ut docent Hebræi & ex illis Hieronymus. Nam ante ſacerdotium Leviticum primogeniti familiarum ſacerdotio fungebantur, uti dicetur *infrà cap.* 12. *diſt.* 1. Erant veſtes illæ albæ. Horatius:

Ille repotia, natales alioſque Dierum
Feſtos albatus celebret,

lib. 2. Sat. 2. Ovidius:

More patrum ſanctæ velatæ veſtibus albis
Tradita ſuppoſito vertice ſacra ferunt.
Ore favent populi tunc cum venit aurea pompa,
Ipſa ſacerdotes ſubſequiturque ſuas,

lib. 3. Amorum Eleg. 1. 13. Et lib. 3. Triſtium Eleg. 13.

Scilicet exſpectas ſolitum tibi moris honorem,
Pendeat ex humeris veſtis ut alba meis?
Fumida cingatur florentibus ara coronis,
Concipiamque bonas ore favente preces.

Veſtibus iisdem induti ſpectabant ludos publicos in honorem Deorum celebrari ſolitos. Martialis:

Spectabat modò ſolus inter omnes
Nigris munus Horatius lacernis,

Cum plebs & minor ordo, maximusque
Sancto cum duce candidus ſederet,
Toto nix cecidit repente cœlo,
Albis ſpectat Horatius lacernis,

lib. 4. Epigram. 1. Ab hoc veſtitu ſacrificantes dicebantur *Candidati*, teſte Plauto in Rudent. Act. 1. ſc. 5. Indidem eſt *candida turba* apud Ovidium lib. 2. faſtor. & *turba albata* apud Perſium Sat. 2. Niſi eſſent ſacra Cocytia. Tunc enim uti hoſtia furva, ità veſtis erat pulla. Ovidius:

Et nigræ veſtes corpora veſtra tegant,

in Ibim. Capita ornabant coronis. *Suetonius* utrumque expreſſit: Candidati, coronatique & thura libantes fauſta omina & eximias laudes congeſſerant. *lib. 2. cap* 98. Ovidius:

Feſtaque odoratis innectunt tempora ſertis,

lib. 5. Triſtium Eleg. 3. Tibullus:

Hunc purá cum veſte ſequar, myrtoque caniſtra
Vincta geram, myrto vinctus & ipſe caput,

lib. 1. Eleg. 11. Et lib. 2. Eleg. 1.

Cernite fulgentes ut eat ſacer agnus ad aras,
Vinctaque poſt oleá candida turba comas.

XXI. Victimæ pro qualitate Numinis dari ſolebant: eæque coloris nivei imprimis, & in aris decorè exſtructis, quando Superis Diis offerendæ erant. Virgilius:

Dij quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hunc candentem in littore taurum
Conſtituam ante aras voti reus.

lib. 5. Æneid. Et lib. 9. Æneid.

Et ſtatuam ante aras auratá fronte juvencum
Candentem.

Horatius

Horatius:

Quique vos bobus veneratur albis,

In Carm. ſecul. Silius Italicus:

Jamque Deûm regi, Martique ſub omine fauſto
Inſtauratur honos, niveoque ante omnia tauro,
Placatur meritis monitor Cyllenius aris,

lib. 3. Horatius:

Voveram dulces epulas & album
Libero caprum,

lib. 3. Carm. 8. Nam cum Diis Inferis, Plutoni & Dianæ, Diisque Manibus offerre volebant, pecudes furvas nigrasque capiebant. Zoſimus lib. 3. hiſtor. ὅταρ δ' θεασάμενοι προσαγαγεῖν ἱερεῖα μέλανα περσεφόνῃ καὶ ᾅδῃ Virgilius:

Et nigram mactabis ovem, lucumque reviſes,

lib. 4. Georg. Et lib. 3. Æneid.

Nigram hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.

Et lib. 5. Æneid.

Huc caſta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te ſanguine ducet.

Et lib. 6. Æneid.

Duc nigras pecudes, ea prima piacula ſunto.

Ibidem:

Quatuor hic primum nigrantes terga juvencos
Conſtituit.

Et paulò poſt:

Ipſe atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnæque ſorori
Enſe ferit.

Tibullus:

Nocte ſerena

Concidit ad magicos hoſtia pulla Deos,

lib. 1. Eleg. 2. Et lib. 3. Eleg. 5.

Interreà nigras pecudes prom:ttite Diti.

Lucretius:

Et nigras maſtant pecudes & manibus divis
Inferias mittunt,

lib. 3. de natur. rer. Hoſtiæ furvæ, boves atri immolantur Diti Patri & Proſerpinæ, apud Valerium Maximum *lib. 2. cap. 5.* Cenſorinum *de die natali cap. 17.* Arnobium *lib. 7. adverſus gentes pag. 225.* Stewechium *annotatis ibidem pag. 147. 148.* Elmenhorſtium *annotatis ibidem pag. 126. 127.* Nec aliter hodiè eſt. Quicquid enim Sagæ pendunt Dæmoni, illud nigri coloris eſſe oportet, ut docet Remigius *lib. 1. Dæmonolatriæ cap. 11.* Porro fiebant ſacra illa in ſcrobe vel terrâ effoſsâ Ovidius:

Statuitque aras è ceſpite binas
Dexteriore Hecates, at lævâ parte Juventæ.
Has ubi verbenis ſylvaque incinxit agreſti,
Haut procul egeſtâ ſcrobibus tellure duabus,
Sacra facit, cultrosque in guttura velleris atri
Conjicit, & patulas perfundit ſanguine foſſas.

lib. 7. Metamorphoſ. Horatius:

Scalpere terram
Unguibus & pullam divellere mordicus agnam
Ceperunt, cruor in foſſam confuſus, ut inde
Manes elicerent.

lib. 1. Sat. 8. βόθρον ὀρύξας, ajt Apollonius *lib. 3. Argonauticor.* & confer Feſtum Pomponium *lib. 1. de verborum ſignificat. pag. 249.*

Cap. XII.

De Miniſtris Sacrorum.

I.

UTi ritus ſacrorum & feſti dies creverunt ſenſim apud Romanos, ita etiam ſacri Ordines & ſacrorum Miniſtri, non quidem omnes ſimul eodem tempore exſtiterunt, verùm ſenſim alii aliis additi, ordines auxerunt. Nec ſemper viri illi, ſæpé etiam fœminæ fuerunt. JANUS eſt, ultrà quem non adſcendunt Aboriginum ſive Caſcorum relationes, *Genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum atque ſolutum*, ait Salluſtius in Catilinariâ. Is verò contentus erat Numen ſimplici cultu & á cerimoniis remoto ſacrorum apparatu, farre pio & vino, venerari. De his temporibus Plinius dicebat, *arbores fuerunt Numinum templa*, lib. 12. c. 1 Neque tunc opus erat templis aut ſacrorum miniſtris ad hoc tantum deſignatis, ut ſacrorum cerimonias numeroſas diligenter obirent. Ara ſufficiebat, herus ipſe docebat, quæ neceſſaria erant, ut ea noſſet familia ſua, ipſe etiam ſacrificia peragebat, ut manifeſtum eſt de Abrahami arâ, circumciſione, ſacrificio, *Geneſ. 12. 4. cap. 17. 23. cap. 22. 2 ſeqq.* Primogenitus familiæ, quandò herus cauſis moleſtis impeditus non poterat fungi ſacris, loco ejus erat, inde ſunt Eſavi *veſtes honorabiles*, id eſt, ſacerdotales, Geneſ. 27. 15. & de primogenitis aliis eſt teſtimonium manifeſtum, *Exodi 19. 22. cap. 24. 5. Numeror. 3. 41.* Adde his Johan. Seldenum *de ſucceſſione in Pontificatu Ebræorum lib. 1. cap. 1.* Deinceps verò inſtitutum fuit mini-

ſterium Leviticum, in quo pompæ multum erat, adeoque prolixè deſcribitur *Exodi.* 28. 29. *cap.* & confer Renatum Chôppinum *lib.* 1. *de Politiâ ſacrâ.*

II. Saturnus in aris & lucis reliquit eo loco, quo acceperat, negocium ſacrorum, agriculturæ deditus. Nec aliter egit Picus. Virgilius:

Tectum auguſtum, ingens, centum ſublime columnis,
Urbe fuit ſummâ, Laurentis regia Pici,
Horrendum ſilvis & relligione parentum,

lib. 7. Æneid. Primus in monte Palatino condidit templum Faunus, ab Arcadibus & Pelaſgis perſuaſus, qui terris ſuis egreſſi in Latium commigraverant, exules, & vagi hactenus, itaque פלגש *exul* eſt πλανῆτας vocat Dionyſius Halycarnaſſeus *lib.* 2. ἔθνος πολύπλανον Strabo *lib.* 13. Panis cerimonias adferefant ſecum Impoſtores & Necromantici ſummi, quem tamen divinis honoribus afficere voluerunt, & Fauno iisdem artibus dedito facilè perſuaſerunt, ut communium Artium Magiſtro, quem illi pernoverant, recepto apud Orientis populos more, ſacra publica adornaret, eisque miniſtros certos præficeret, quos vocabant Lupercos, & ferias Pani conſecratas, Lupercalia, quas pro expiandis Manibus quibusvis peragebant XV. Februarii, Livius *lib.* 1. Valerius Maximus *lib.* 7. *cap.* 1. Juſtinus *lib* 43. Canem immolabant & capras aliquas, earum pellibus detractis velut ſubligaculis obtegebant pudenda, cætera nudi. Virgilius:

Nudosque Lupercos,

lib. 8. Æneid. γυμνοὶ διαθέοντες ἐν περιζώμασι, ait Plutarchus *in Romulo.* Per vias cum ingenti clamore & prono curſu vagabantur, obvios flagro ſacro & ferulâ percutiebant, quod cumprimis fœminæ expetebant, ac credebant, poſſe hoc ad fœcunditatem conferre. Juvenalis.

Nec

Nec prodeſt agili palmas præbere Luperco,

Sat. 2. Nimirum ſteriles mulieres occurrebant Lupercis inſanis, & dextram porrigentes ferulâ ab eis percutiebantur, ut eò facilius conciperent. Notat vetus Scholiaſtes, & ex eo Lubinus *commentario ad h. l. pag.* 121. Rem totam deſcribit quoqe Ovidius *lib. 2. faſtor.*

III. Arcades iidem Cereris templum in Palatino monte condiderunt, fœminasque addiderunt Græcorum ritu, à quibus ſacra Divæ ejus peragerentur, Dionyſius Halycarnaſſeus *lib.* 1. Sed & hominum generis ſacrificia in uſu erant potiſſimum illis qui Saturnum defunctum honore proſequebantur. Evander Pelaſgorum ductor fuerat. Virgilius:

Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cælo
Æquavit: tunc res inopes Evandrus habebat,

lib. 8. Æneid. Huc conveniebat Hercules manipularibus ſuis comitatus, ab Hiſpaniâ remenſus iter, ut per Italiam contenderet in Græciam, & hoc cumprimis egit, ut ſacrificia nefaria abrogarentur, adeòque quos vivos homines in Tiberim dejecerant hactenus, eorum loco ſimulacra ſcirpea vel ſtraminia hominis ſpeciem gerentia præcipitaverunt. Refert Ovidius:

Tunc quoquè priſcorum virgo ſimulacra virorum
Mittere roboreo ſcirpea ponte ſolet, &c.

lib. 5. faſtor. Porrò Herculi gratia illa relata eſt, quod latrocinia de meliori orbis parte repurgaviſſet, ut Deum renunciaverint illum, aráque poſitá, juvencum quotannis obtulerint, miniſtri ſacrorum delecti ſunt è familiis nobiliſſimis, Pinariis & Potitiis. Dionyſius Halycarnaſ. *lib.* 1. Livius *lib.* 1. Inſcriptio Romana: *Hercules. invicte. cautus. hoc. tuo. donum.*

Numini. Sancto. dicavit. Prætor. urbis. cum. piâ ſolenne. mente. rite. feciſſet. tradidiſti. quod Potitis. Evandreo. adminiſtrandum. quotannis. hic. ades. Gruterus in Volumine pag. 47. Huc pertinent illa Virgilii :

Forte die ſolemnem illo Rex Arcas honorem
Amphitryonidæ magno divisque ferebat
Ante urbem in luco,

lib. 8. Æneid. Nam Amphitryoniades eſt Hercules. Et poſt multa :

Ex illo celebratus honos lætique minores
Servavère diem, primusque Potitius auctor
Et domus Herculei cuſtos Pinaria ſacri,
Hanc aram luco ſtatuit.

Et ibidem :

Jamque ſacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.

IV. Novum incrementum acceperunt ſacra, cum adventu Æneæ Principis Trojani in Latium, qui præter alia Phrygum ſancita adduxit Ignem pervigilem Veſtæ dicatum, & ſacerdotes fœminas adjunxit, Veſtales, Lavinii primum; inde Aſcanius deportavit Albam, urbem à ſe conditam. Veſtalis erat Rhea Sylvia, Numitoris Regis filia, mater Romuli. Virgilius:

Donec regina ſacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem,

lib. 1. Æneid. Romulus bellator melior quàm ſacrorum procurator, nihil addidit. Quod enim de puellâ Tarpejâ Romuli ævo refert Propertius :

Quæ voluit flammas fallere Veſta tuas,

lib. 4. Eleg. 4. ad licentiam Poëticam redigi debet, neque enim Romulus noverat in urbe ſuâ Veſtales. Ejus ſucceſſor Numa Pompilius vicinorum quorum-

vis

ris ſacra per delectum accepit, ab Albanis perpetuum Ignem accerſivit, & Romanis commendavit, Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 7. Florus *lib.* 1. *cap* 2. De Veſtâ & Veſtalibus peculiare Syntagmà compoſuit Juſtus Lipſius, à quo deſcripſit aliqua Proſper Stellartius *libro* 1. *de Tonſuris & Coronis cap.* 6. & confer Alexandrum Neapolitanum *lib.* 5. *Genial. dierum cap.* 12. Sex numero erant, famæ integræ & corporis vegeti. Pro cuſtodiendo igne excubabant per vices, & ſi quæ oppreſſa ſommo vel aliàs negligenter advertendo ignem exſtinxerat, flagris cædebatur à Pontifice Maximo, Livius *lib.* 28. Valerius Maximus *lib.* 1. *diſt.* 7. Feſtus Pomponius *lib.* 9 *de verbor. ſignificat. pag.* 297. Parebant uni quæ *Veſtalis Maxima* dicitur apud Suetonium lib. 1. c. 83. lib. 13. c. 8. & *Virgo Maxima* apud Val. Max. lib. 1. cap. 1. diſt. 7. (quomodò ibi rectè emendat Stephanus Pighius Campenſis *in notis pag.* 3.) & Lampridium in Heliogabalo. *Veſtalium Vetuſtiſſima* appellatur á Tacito lib. 11. Annal. ἡ πρεσβεύουσα eſt apud Dionem lib. 54. Inſcriptio Romana: *Clæliæ. Claudianæ. V. V. Max. religioſiſſimæ. benigniſſimæque. cujus. ritus. & plenam. ſacrorum. ergà. Deos. adminiſtrationem. Urbis. æternæ. laudibus. S. S. comprobat. Octavia. Honorata. V. V. divinis. ejus. admonitionibus. ſemper. provocata. collocata. XIII. Kal. April. C. Aufidio. Attico. C. Aſinio. Prætextata. Coſſ.* Nec non altera Romana ad montem Palatinum: *Flaviæ. Publiciæ. V. V. Max. ſanctiſſimæ. &. piiſſimæ. ac. ſuper. omnes. retrò religioſiſſimæ. caſtiſſimæ. puriſſimæque. cujus. religioſam. curam. ſacrorum &. morum. prædicabilem. diſciplinam. numen. quoque. Veſtæ. comprobavit. Q. Veturius. Memphinus. V. E. fictor. V. V. dignationis. ergà. ſe. honoriſque. cauſâ plurimis. in. ſe. conlatis. beneficiis* Gruterus in Volumine pag 309. 311. Eratque autoritatis magnæ, ut apud eam deponerentur Teſtamenta virorum illuſtrium, quod de Julio Cæſare & Auguſto referunt Suetonius *lib.* 1. *cap.*

83. *lib.*

83. *l.* 2 *c.* 101. Tacitus. *l.* 1. *Annal.* Communis omnium honos erat, ut cum ocurrerent facinoroſo ad ſupplicium eunti, vitæ gratiam huic facerent, quandò jurabant, occurſum non fuiſſe conſilii deſtinati, autore Plutarcho. Solebant uti illis velut de periculis & delictis, ut eò facilius venia impetraretur. *Per virgines Veſtales veniam impetravit*, ait Suetonius lib. 1. cap. 1. *Suaſit* (Vitellius) *Senatui, ut Legatos cum virginibus Veſtalibus mitterent, pacem aut certū tempus ad conſultandum petituros*, ait idem lib. 9. cap. 16. Et Cicero contrà Legem Agrariam: *Si quid deliquero, nullæ ſunt virgines quæ me à vobis deprecentur.* Exemplum quoque habes in Meſſalinâ Auguſtâ ad Claudium maritum, quem læſerat indignis modis, itaque *ablegavit ad eum Vibidiam Veſtalem ut deprecaretur*, Tacitus lib. 11. Annal. Trigintà annis deſerviebant cum præſcripto ſervandæ pudicitiæ, elapſis iis cum ultrâ perſeverare non libebat, nubere poterant, *nuptias verò auſpicatas raró fuiſſe*, ait Maſenius *in Antiquitat. Romanis cap.* 28. *diſt.* 13. De quo viderit ille, an verum ſit, veterum exempla nihil tale conteſtantur. Si quæ durantibus annis miniſterii viro miſcebatur, eam lugubriter veſtitam vinctamque ſandapilâ ex urbe deportabant lictores comitati Sacerdotum turbâ & Pontifice Maximo, inde ſub portâ Collinâ in tumulo effoſſo (ubi lucerna accenſa inerat, cum panis buccellâ & lactis hauſtu uno, brevis vitę in claudendo mox ſpecu ſolatium) vivam collocabant, terraque ſuperaggeſtá operiebant, exemplis prolatis apud Ovidium *lib.* 6. *faſtor.* Livium *lib.* 8. Plinium *lib.* 4. *Epiſt.* 11. & adde Wilhelmum Canterum *lib.* 7. *Novar. lectionum cap.* 6. Nummum, in quo ſunt Veſtales quatuor cum duobus Camillis, æternum ignem ſervantes, exhibetur apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 63. *n.* 23.

V. Nu-

V. Numa Pompilius eſt ille, qui ſacrorum ritus & ſacrificulorum cohortes perfecit, *artifex in commiſcendis religionibus*, ait Arnobius *lib.* 1. *adverſ. gentes*. De illo Virgilius:

Quis procul ille autem ramis inſignis olivæ
Sacra ferens, noſco crines incanaque menta
Regis Romani, primam qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis & paupere terrâ
Miſſus in imperium magnum,

lib. 6. Æneid. Numa Rex à primâ ætate canus fuiſſe perhibetur, monente Servio *commentar. h. l. pag.* 445. Ab Albanis & Sabinis accepit quædam, plurima verò ab Hetruriâ petivit, *matre & genetrice ſuperſtitionis*, uti loquitur Arnobius *l. d.* Habebant ſanè antiquiſſimum cum Oriente & Inſulis aſſitis commercium, ipſi quoque ab Oriente ad loca illa pervenerant, Tyrrheni vero nomine, quod à Phœniciæ celeberrimis Tyriis oriundi eſſent, ut produnt *Strabo lib.* 5. *Geograph.* Plinius *lib.* 3. *cap,* 5. & poſt illos evincere conatur Fullerus *lib.* 1. *miſcellan. cap.* 11. Quidam etiam à Lydis. Virgilius:

Juſſis gens Lydia Divûm
Externo commiſſa Duci,

lib. 10. Æneid. Gens Lydia, id eſt, Tyrrheni & Hetruſci, de quibus proximè egerat. Similia habent Vellejus *lib.* 1. Appianus *in Punicis*, Solinus *in Polyhiſtor. cap.* 2. Juſtinus *lib.* 20. & adde Wilhelmum Canterum *lib.* 4. *novar. lection. cap.* 18. Antonium Thyſium *notis ad Vellejum pag.* 6 Princeps ſacerdotum erat Pontifex Maximus cum poteſtate ampliſſimâ: interpretabatur leges ſcriptas cum ſummo favore populi, ſacra diſponebat pro lubitu, Deorum cultum profitetebatur cum authoritate; res geſtas in civitate notabat conſignabatq tabulis perpetuis, ut annales

certæ fidei eſſent. Aderant ei Pontifices minoris autoritatis primò quatuor, tum quinque, demum quindecim, omnes ſacrorum rituum periti, quomodò in Collegiis modernis ſunt Decanus & Capitulares. Pontificis velut Suffraganeus erat Rex ſacrificulus, quem conſtituit Junius Brutus poſt Reges ejectos. Quia enim ſacra quædam privata Reges ipſi peragere ſolebant, ne Deos fortè læderent illi qui Regum hoſtes erant, ordinaria ſacra permiſerunt eis quibus hactenus curæ fuerant, regia verò demandarunt noviter creato Regiſacrificulo, Dionyſius Halycarnaſſeus *lib.* 5. Livius *lib.* 2. Plutarchus *in quæſtionibus Romanis n.* 62. & Boxhornius *comment ibid.* Henricus Savilius *notis ad Tacitum pag.* 317. 318. Ejus verò domus etiam, in quâ habitabat, Regia vocabatur. Suetonius lib. 2. cap. 76. *Dum lecticâ domum redeo.* Regia, id eſt, domus Regis ſacrificulorum ut exponit Sabellicus *notis ad h. l. fol.* 109. Demum Pontifex Maximus factus eſt ille, qui Imperator erat, idq; primus obtinuit Julius Cæſar, porrò confirmatum eſt Auguſto, Suetonius *lib.* 2. *cap.* 31. Dion Caſſius *lib.* 54. *hiſtor.* Cæſares ſecuti uſurpaverunt omnes, ut teſtantur Inſcriptiones plurimæ apud Gruterum *in Volumine pag.* 225. *ſeqq.* Johan. Jac. Boiſſardum *part.* 3. 4 5. 6. *Antiquit. Roman.* & nummi Cæſarum in quibus ſunt inſignia Auguriorum & Sacerdotiorum, apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 11. *num.* 13. *Tab.* 14. *num.* 6. 7 8. 9. *Tab* 17 *num.* 10. 11. 22. *Tab.* 20. *num.* 6. *Tab.* 33. *num.* 12. 15. Ac permanſit ità ad Gratianum uſque qui Pontificis Maximi titulum ultrò omiſit, teſte *Zoſimo lib.* 4. *hiſtor.* unde allegat Spondanus *in Epitome Annalium Baronij pag.* 411. Attamen eſt inſcriptio Romana: *Gratianus. pius. felix. Max. Victor. ac Triumf. ſemper. Aug. Pontif. Maximus. Germanic. Max. Alamannic. Max. Franc. Max. Gothic.* Joh. Jacobus Boiſſardus part.

3. An-

2. Antiquit. Roman. pag. 114. Gruterus in Volumine pag. 160. num. 4. Mos idem erat in gentibus aliis, ut ſupremam curam ſacrorum Regibus imponerent, de quibus aliqua notavimus *in Auctariis ad Pappum pag.* 143. 144 & confer Onufrium Panvinium *commentario ad lib. 5. faſtorum pag.* 330. *ſeqq.* Johannem Seldenum *de ſucceſſione in Pontificatu Ebræorum lib.* 1. *cap.* 13.

VI. Ab his ſacrorum Doctoribus, qui Theoretici plerique erant, Practici ſacrorum operatores informabantur, Flamines dicti ab integumento capitis, quod flammeum vel flamam (alio nomine *Tutulum* apud Feſtum Pomponium *lib.* 19. *de ſignificatione verborum pag.* 470. & Fulgentium *libello de priſco ſermone num.* 14.) vocabant, eratque infula vel pileus de pellibus confectus, κωνοειδὴς, quem ſub collo adſtrictum ligulis habebant, ne motu capitis inter operandum agitatus excuteretur ille, & delictum in ſacris eveniret: utrinque dependebat vitta, id eſt, velum, ſive lineum ſive laneum, quo comam alligabant. Virgilius lib. 10. Æneid.

Phœbi Triviæque ſacerdos
Infula cui ſacrâ redimibat tempora vitta.

Numiſmata cum Tutulo Julii Cæſaris ſunt apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 2. *num.* 3 7. *Tab.* 3. *n.* 8. *Tab.* 4. *n.* 20. *Tab.* 6. *num.* 11. *Tab.* 8. *num.* 4. Nudis enim capitibus incedere (more vulgi apud Romanos) vetitum erat illis, itaque in æſtu deponebant pileos, & inde acceptam vittam capiti imponebant, ut vel iſto modo caput opertum haberent, Varro *lib.* 4. *de. L. L. pag.* 22. 23. & Scaliger *in conjectaneis ibid. pag.* 37. & 125. Servius *comment. ad lib.* 8. *Æneid. pag.* 531. Johan. Gerh. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 218. Philippus Rubenius *lib.* 2. *Elector. cap.* 25. Sulpicius inter ſacrificandum exuſſit pileum, & ſacerdotio abire

juſſus

juſſus eſt, Valerius Maximus *lib.* 1. *cap.* 1. *diſt.* 4. Eorum uxores erant Flaminicæ. *Inſchriptio Itálica*: Albiæ C. F. Balbinæ. flaminicæ. Piſauri. & Arimini. patronæ. municipi. Pitinatium. Piſaurenſium. Huic. anno. quinquennal. petinii. priſci. mariti. ejus. plebs. urbana. ob. meriti. eorum, Gruterus *in Volumine pag.* 322. Et coadjutores erant Flaminii, habebantque Camillos & Æditubs, domeſticos ac in publicis laboribus adminiſtros. *Servius* ſcribit: Miniſtros in ſacris Camillos vocabant, unde etiam Mercurius Etruſcâ linguâ Camillus dicitur, id eſt, miniſter Deorum, *commentar. ad lib.* 11. *Æneid, pag.* 650. & ſimilia prorſus habent Varro *lib.* 6. *de L. L. pag.* 71. 72. Feſtus Pomponius *lib.* 6. *de verborum ſignificat. pag.* 289. Etruſci acceperunt à Phœnicibus vocabulum כמרים, ut á *camirus* ſit ὑποκοριστικὸν *camillus.* 1. Reg. 23. 5. Hoſe. 10. 5. (ubi vide *commentaria Riveti pag.* 322. & adde Johan. Buxtorfium *in Lexico Thalmudico pag.* 1052.) Zephan. 1. 4. Æditimi templorum fores apieriebant & claudebant, Varro *lib.* 6. *L. L. pag.* 68. Jacobus Stôer *in Lexico Juris pag.* 77. Inſcriptio Romana: *Coſmus. æditus. matris. D. Antiocho. ſaterdote. annis. XII. ejusdem. ab. Imperat. Auguſto. gratis. manumiſſus. ol. ſuprà. ſunt. H. S.* N. *L. donationis. causâ. mancip.* Gruterus in Volumine pag. 308. Dignitate quidem infrà Theoreticos multum erant, verum in deliberationibus publicis ad ſacra pertinentibus unâ ſedebant, & conſultabant uti conſtat ex Oratione Ciceronis *pro domo ſuâ.* Tot erant Flamines quot Divi, & per ſe quisque ſacra ſua procurabat, à quibus cognomen habebat. Celebris eſt Flamen Dialis, qui ſacra Jovis apparabat. Nam ὁ δὶος Jupiter eſt. inſcriptio Metenſis: *Aul. Semp. Aſpernati. Flamini Diali. Conjugi. optumo. Benè merenti. Hecale. Flaminica. P. C. &. Jul. Modeſtino. Leib. B. M. & ſibi. & ſocius* Gruterus in Volumine

Volumine pag. 307. Ejus peculiares leges enumerant Aulus Gellius *lib. 10 Noct Attic. cap. 15.* Plutarchus *in quæſtionibus Romanis num. 109. ſeqq.*

VII. Mars habebat quoddam ſingulare genus Sacerdorum. Dicti ſunt Salii, id eſt, Saltatores; quoniam in feſto Anciliorum ad tibiarum modulos choreas inſtituebant, & totâ urbe pervagati devotionem oſtentabant, inſcriptio Romana: *Manſiones. Saliorum. Palatinorum. à veteribus. ob. armorum. annalium. cuſtodiam. cuſtodiam. conſtitutas. longa. ætate. nelectas. pecuniâ. ſuâ. reparaverunt. Pontifices. Veſtæ V. V. C. Pro. magiſterio. Portÿ. Acilÿ. Lucilÿ. Prætextati.* Petrus Appianus in Collectaneis pag. 217. 287.

Pede candido
In morem Salium ter quatiunt humum,

lib. 4. Carm. 1. Et lib. 1. Carm. 36.

Nec morem in Salium ſit requies pedum.

Saliſubſulos vocat Catullus:

In quo Saliſubſuli ſacra ſuſcipiunto,

Epigram. 17. Quanquam Virgilius illos ὑμνῳδὲς, qui in Herculis ſacris ἐνόπλιον ὄρχησιν ductore Æneâ Trojano ſaltabant, Salios appellat quoque:

Tum Salÿ ad cantus incenſa altaria circum
Populeis adſunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille ſenum, qui carmine laudes
Herculias & facta ferunt,

lib. 8. Æneid. In quo vocis uſum extendit præter ſolitum, ut monet Turnebus *lib. 13. cap. 8. Adverſar.* Cœterum Martis Salii erant numero duodecim ex inſtituto primo Numæ: totidem ſecundo inſtituto adjecit Tullus Hoſtilius. Et Numa quidem ſuos vocavit cognomine Palatinos, Tullus verò ſuos Collinos, Livius *lib. 1.* Florus *lib. 1. cap. 2.* Dionyſius

ſius Halycarnaſ. *lib.* 2. Inſcriptio Romana: *P. Cælio. P. F. Ser. Balbino. Vibullio. Pio. X. Viro. adjecto. inter. patricios. ab. Imp. Caeſ. Trajano Hadriano. Aug. Salio. Collino. Quæſt. Aug. Flamini. Ulpiali P. R. D.* Johan. Jacobus Boiſſardus part. 3. Antiquit Roman. pag. 45. De Marco Antonio ſcribit Capitolinus: *Fuit in ſacerdotio Saliorum & præſul, & vates, & magiſter, & multos inauguravit atque exauguravit,* c. 4. Diſtinguit hæc tria in Saliatu munera, præſulis, vatis, & magiſtri. Ac *præſul* quidem eſt præſultor, ὁ ἐν τοῖς ἱεροῖς προορχούμενος. *Vates,* qui præcinebat ſacras meliodas & axamenta, ut choreæ eſſent benè compoſitæ. *Magiſter,* ὁ ἔξαρχος collegii, qui in profectum & mores collegiatorum inquirebat, ut ritè poſſet inaugurare, notante Salmaſio *ad Hiſtoriam Auguſtam pag.* 157. Inſcriptio Saguntina: *C. Voconio. C. F. Gal. Placido. Æd. II. Flamini. II. Quæſtori. Saliorum. Magiſtro.* Gruterus in Volumine pag 489. & Romana alia eſt apud Boiſſardum part. 3. Antiq. Rom. fol. 137. Gladios accingebant, dextrâ lanceam tenebant, ſiniſtrâ Ancile, id eſt, peltam ſacram, quam à Marte datam, Imperii præſidium invictum prædicabant, uti multis inquirunt Joachimus Camerarius *in quæſitis promiſcuis pag.* 73. 74. Juſtus Lipſius *lib.* 5. *Antiq. Lect. cap.* 16. Effigies eſt apud Antonium Auguſtinum. *Tab.* 14 *num.* 5. *Tab.* 41. *num.* 15. Pœana canebant, ſive laudes Martis & Minervæ. Hoc genus tripudii antiquorum libris eſt *amptruare,* & Lucilii verſus exſtat: *Præſul ut amptruat, inde & volgu redamptruat olli,* ut Feſtus refert *lib.* 17. *de verbor. ſignificat. pag.* 399 Præſul erat qui chorum ducebat canendo pariter ac ſaltando, ut dictum eſt. Sequebantur reliqui non illi quidem ſoli, verum trahentes ſecum *Virgines Saliares,* quæ ad tempus invitatæ ſacra veſtimenta induebant, ac unà ſaltabant, uti Feſtus ſcribit *lib.* 18. *de verbor. ſignificat pag.* 420.

VIII.

VII. Adjuncti Pontificum erant Triumviri Epulonum, qui epularum ſacrarum & conviviorum ſacrificialium apparatus curabant. Seriori ævo, & quidem A. U. C. 553. evaſerunt Septemviri, ut teſtantur Livius *lib.* 33. Cicero *lib.* 3. *de Orator.* & ex illis Blondus Foroliviensis *de Româ triumphante lib.* 2. *fol.* 27 Inſcriptio Romana apud Gruterum in Volumine p. 185. *C. Ceſtius. l. f. Pob. Epulo. pr. tr. pl. VII. VIR. EPULONUM.* Et Romana altera apud eundem libro dicto p. 307. *Apolauſtus. Modianus. Publ. VII. Vir. Epulonum. item Apolauſtus. Claudianus. VII. Vir Epulon. Juſtus. Gruvianus. Publ. & Publius. Voluſius. Renatus. Voluſiæ. Juſtæ. matri. piiſſimæ. univiriæ.* Addatur tertia Romana, quæ proſtat ibidem: *Diis Manibus. Marci. Sulpicij. Baſſi amici. optumi. L. Nonius. Aſprenas. VII. Vir. Epulonum.* Et quarta Epidaurenſis: *P. Cornelio. Dolabellæ. Coſ. VII. Viro. Epulon. Sodali. Titienſi leg. propr. Divi. Auguſti. &. Tib. Cæſaris. Auguſti. Civitatis. ſuperioris provinciæ. Hillyrici.* Gruterus libro dicto. pag. 396. Jacobus Boiſſardus part. 5. Antiquitat. Roman. fol. 32. Petrus Appianus in Collectaneis pag. 252. Stevvechius notis ad Arnobium pag. 131. Namque in tanto urbis incremento ſacrificiorum appartus major eſſe ceperat, neque poterant epulæ illæ cum debitâ curâ à Triumviris adornari. Lucanus:

Septem virque epulis feſtus Titiique ſodales,

lib. 1. Pharſal Scribit Dominicus Floccus, *neſcire ſe quodnam officium iſtorum Septemvirorum fuerit*, lib 1. de Magiſtratib. populi Rom. cap. 14. At de epulis in honorem Deorum appoſitis docet expreſsè Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. diſt. 2. *Jovis epulo ipſe in lectulum, Juno & Minerva in ſellas ad cænam invitantur.* Lectiſternium notat, cum ſolebant Diis, Jovi, Junoni, Minervæ inſtruere feſtas epulas in Capitolio, quibns verò non tàm Divi ipſi, quàm Septemviri epu-

lonum & horum cognati aderant, easque abſumebant. Epulabantur poſt oblata ſacrificia populi omnes inſtituto vetuſtiſſimo. Evander apud Virgilium:

> *Hæc ubi dicta dapes jubet & ſublata reponi*
> *Pocula, gramineoque viros locat ipſe ſedili.*

Et deinde:

> *Tunc lecti juvenes certatim aræque ſacerdos*
> *Viſcera toſta ferunt taurorum, onerantque caniſtris*
> *Dona laboratæ Cereris Bacchumque miniſtrant,*

lib. 8. Æneid. Exempla ſunt in literis ſacris, *Exodi* 32. 6 7. *Numer.* 25. 1. 2. ubi gentium profanarum mores inducuntur. Nam & in ipſo populo Dei tale quid erat, *Numer.* 28. 9. 10. *Deut.* 16. 11. 1. *Sam.* 1. 4. *cap.* 9. 13. 24. *cap.* 16. 13. 1. *Reg.* 8. 65. 1 *Chron.* 16. 3. *cap.* 29 22. *Nehem.* 8. 19. videlicet quando erant θυσίαι χαριστήριοι, ut appellat Dionyſius Halycarnaſ. *lib.* 6. *&.* 9. *hiſtor.* Tunc enim adipem & renes cremabant, cætera dabantur ſacerdotibus, tantum quod portionem aliquam victimator pro ſolenni convivio aſſervabat, 1. *Samuel.* 2. 13. *ſeqq.* In Novo Teſtamento ceperunt inde αἱ ἀγάπαι, *Judæ v.* 12. Solebant poſt ſacra peracta divites inſtruere epulas ſolennes, ſumptusque facere, unde alerentur pauperes ad religionem veram converſi, 1. *Corinth.* 10. 21. *c.* 11. 20. 21. 22. 2. *Corinth* 10. 17. Teſtimonia ſunt *Actor.* 2. 46. ubi eſt, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει. Et ibid. verſ. 42. καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς. Nam quod illa ad Eucharistiam referre volunt Becanus *in Manuali Controverſ. lib.* 1. *c.* 9. *diſt.* 37. *ſeq.* Cornelius à Lapide *commentario h. l.* Julius Coturius *in Epitome Controverſiarum pag* 139. valde errant, adeòque rectè confutant Balthaſar Menzerus *adverſus Piſtorium Diſputat.* 11 *num.* 91. 92. Johannes Gerhardi *Confeſſ. Cathol. Tom.* 3. *pag.* 1119. Johannes Crocius *in*

Anti-Becano Tom. 2. pag. 232 ſeqq. Cum dicitur, κατ' οἶκον, domeſticæ epulæ indicantur, eæque communibus impenſis in uſus pauperum apparatæ, *2. Pet. 2. 13.* De iisdem conviviis charitativis agit *Plinius*, & Chriſtianos abſolvit à calumniis, quibus eos vulgus prægravabat, ſcilicet, peractis ſacris diſceſſiſſe rurſusque coiviſſe ad capiendum cibum promiſcuum tamen & innoxium, *lib. 10. Epiſtol. 97.* & ibidem Joh. Gerhardus Voſſius, *in commentario pag. 24.* Jacobus Pontanus *in Bellariis Atticis pag. 194* Claudius Salmaſius *libro de Transſubſtantiatione pag. 329. ſeqq.* Daniel Feſſelius *lib. 1 adverſariorum Sacrorum cap. 13.* Vitringius *de triplici Cœnâ lib. 3. c. 56.* Dilherrus *lib. 1. Electorum c. 12.* Duravit ea convivandi ratio etiamnum Tertulliani ævo, uti memorat ipſe *in Apologetico c. 39.* ſed quæ fine bono inſtituta olim fuerant, ea ſenſim abuſum adduxerunt, luxum, crapulas, jurgia, cavillationes; proinde ſublata cupiebat Auguſtinus *Epiſt. 64.* & tandem Eccleſiæ conſenſu abrogata ſunt, uti ex Laodicenâ & Carthaginenſi tertiâ Synodis videre eſt.

IX. Præterea habebant Sapientum Collegia, quos hiſtoriæ paſſim commemorant, Augures, Aruſpices, Duum Decemviros, Feciales. AUGURES, οἱ οἰωνοσκόποι obſervabant avium volatus, motum, quietem: interpretabantur garritum & clamores earum: omina exponebant: prodigia & ſomnia explicabant. Et de prioribus illis mox plura dicemus: nunc verò de ſomniis hoc addimus, exempla eſſe apud Paganos, quod voluerit Deus ſuggerendo viſa quædam in ſomniis media indicare eis, ut de periculis erepti ad res majores gerendas adhiberentur. Tale eſt ſomnium Alcibiadis, quod referunt Plutarchus & Cornelius Nepos *in vitâ ejus.* Et tale eſt ſomnium Antonii Medici, quo perculſus

vetabat Auguſtum, ne ſe periculo objiceret, Vellejus *lib. 2. hiſtor.* Valerius Maximus *lib. 1. c. 7.* Nec verum eſt, *quod à Diabolo profectum ſit*, ut quidem contendit Lactantius lib. 1, c. 8. Errat certè, & verò cum ſacris literis non pugnat dicere, quod incolumitas virorum magnorum Deo fuerit curæ, ejusque curæ partem immiſſione ſomniorum fatidicorum oſtenderit. De quá re benè diſſerit Boclerus *notatis ad Vellejum pag. 243. 244.* Scribit *Peucerus*: Somnia præſagientia vi ſtellarum inſitá cientur, quæ ad præſenſionem impendentium eventuum velut commovens ſeſe eorundem ſenſu cerebrum afficit, *libro de Divinatione pag. 199.* Eadem habet Petrus Pomponatius *libro de Incantatone cap. 10.* Verum fruſtra illi ſunt, cum provocant ad ſtellas. Si ſtellæ efficiunt iſta, omninò illæ fuerint rationales & futurorum præſciæ. Nec poſſunt illæ ità efformare hominum concepta, quoniam non habent poteſtatem in mentem hominis. Quid ajunt, *innaſci omninò aliquibus ex peculiari cœli influxu (ut ſi in convenientibus locis Mercurius & Luna conſiſtant) vim talem*, profanum eſt & è Planetariorum ſcholis petitum, quod Satanicum genus hominum vadat ad Diabolos, à quibus ſunt procreati (nam primus Genethliacus omninò fuit Diabolus, uti probatur Johan. 8. 44.) & MERETRICIBUS COMMUNIBUS copulati. A geniis imprimuntur eisque bonis, quos intereſſe rebus gerendis apud Paganos, certiſſimum eſt, tantum ut Ordo civilis ſecundum leges à Deo mentibus noſtris inſcriptus feliciter conſervetur, monente Petro Sylvio *diſputatione de Angelis diſt. 86.* & plura habet Franciſcus Suares *lib. 6. de Angelis cap. 17.* Porrò Augurium erat Chaldæorum inventum vaniſſimum, à Græcis interpolatum, quorum diſcipulus Tages Etruſcus ad populares ſuos detulit, uti docent Cenſorinus

nus *libro de die natali c.* 4. Petrus Crinitus *lib.* 16. *de honeſtâ diſciplinâ c.* 1. Ouidius:

Indigenæ dixêre Tagem, qui primus Hetruſcam
Edocuit gentem caſus aperire futuros,

lib. 15. Metamorph. *Tyrrhena carmina* vocat ridetque Lucretius *lib. 6. de rerum nat.*, idque de Tagetis libris exponit Lambinus *in commentario ad h. l. pag.* 777. Excoluit ſedulò Picus Aborigenum Rex, quem ſic depingit Virgilius:

Ipſe Quirinali lituo parváque ſedebat
Succinctus trabeâ, leváque ancile gerebat
Picus equum domitor,

lib. 7. Æneid. Lituus ille baculus incurvus eſt, quem manu apprehendentes Augures deſcribebant cœli ſpacia, antequam inſpicerent, uti annotat Servius *in commentariis pag* 462. Numiſmata Regis Numæ Pompilii & Julii Cæſaris, in quibus ſunt litui depicti, vide apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 1. *num.* 12. *Tab.* 2. *num.* 2. 4. 7. 9. 11. 19. *Tab.* 3. *num.* 4. 5. 12. 13. 19. 21. *Tab.* 4. *num.* 2 Romulus ordinavit, Numa confirmavit, Cicero *lib.* 2. *de divinat.* Dionyſius Halycarnaſſæus *lib.* 2. *Antiquit.* Tres primò fuerunt, inde quatuor, demum quindecim, uti eſt in Epitomâ Livii *lib* 89. Tantæ authoritatis, ut nihil magni in Republicâ fieret inauguratò. Ad viros ſapientiâ & nobilitate præcellentes ſacerdotium illud deferebatur. Servius Sulpicius honoraria munia, quæ Cicero geſſerat, recenſet, fuiſse Prætorem, Conſulem, Augurem, *lib.* 10. *Epiſt famil.* 4. inſcriptio Romana: *Q. Epidio. L. F. Pol. Rufo. Lollian. Gentiano. Auguri Coſ. Procoſ. Prov. Lugdunenſis, Comiti. Impp. Severi &. Antonini. Augg. Leg. Leg. XX.* Gruterus in Volumine pag. 404. Et Florentina alia: *Q. Fabius. Maximus. Dictator. bis. Conſul: V. Cenſor. Interrex. II. Æd. Cur. Q. II. Trib. mil. II.*

Pontifex. Augur, Gruterus libro dicto pag. 406. Soli illi, quanquam magnorum flagitiorum rei, non tamen ſacerdotio movebantur, Plutarchus *in quæſtionibus Romanis num.* 98. Capitale erat, non paruiſſe dictis eorum. Pacis tempore de mercaturâ, ſtructuris, agricolationibus, connubiis, itineribus pronunciabant. Tibullus:

> *Ipſe ego ſolator, cum jam mandata dediſſem,*
> *Quærebam tardas anxius uſque moras.*
> *Aut ego ſum cauſatus aves, aut omina dira,*
> *Saturni aut ſacram me tenuiſſe diem.*

lib. 1. Eleg. 3. In bello, de legionum progreſſu, ſtationibus, excurſionibus, præliorum experimentis aut tentandis aut detrectandis, caſtris metandis, urbibus invadendis. Sæpè veritatem protulerunt, ut quandò Flaminius ad lacum Thraſumenum pugnabat cum Annibale & vincebatur: vetabant Augures, nec credebat ille, Livius *lib.* 22. *hiſtor.* Florus *lib.* 2. *c.* 6. Valerius Maximus *lib.* 1. *c* 6. *diſt.* 6. Lævum & dexterum attendebant, & quæ læva erant, infauſta erant. Plautus in Ollulariâ: *Non temerè eſt, quod corvus cantet mihi nunc à lævâ manu, ſimul radebat pedibus terram.* Horatius;

> *Teque nunc lævus vetat ire picus,*

lib. 3. Carm. 27. Virgilius:

> *Sæpè ſiniſtra cavâ prædixit ab ilice cornix,*

Bucolic. 9. Quæ à dextris erant, fauſtæ erant. Suetonius: *Evenitque ut primitus ingredienti cum faſcibus forum, prætervolans aquila dextro humero conſideret*, lib. 5. cap. 7. Et lib. 9. cap. 9. *Præmiſſo agmini lætum evenit auſpicium, ſiquidem à parte dexterâ repente aquila advolavit.* Nigræ aves quoque erant infauſtæ. Propertius:

> *Nigraque funeſtum concinit omen avis,*

lib.

lib. 2. Eleg. 21. Apulejus: *fuſcis avibus Lariſſam acceſſi. l.* 1. Metamorph. Diſtinguebant aves, ut aliæ eſſent præpetes, quæ volatu ſuo prorſum retrorſumve directo, obliquo, tardo, concito, prædicebant: aliæ oſcines, quæ cantu & clamore indicarent, Feſtus Pomponius *lib.* 14. *de verbor. ſignificat. pag* 352. *& lib.* 15. *pag.* 375. Aulus Gellius *lib.* 6. *cap.* 6. Aves imprimis obſervabant cornicem, corvum, picam, vulturem, aquilam, ciconiam, gallum, columbam, cygnum, noctuam, paſſeres, regulum, pullos gallinacios, parram, bubonem. Earum duæ poſtremæ obſcenæ, infauſtæque ſemper, *& oſtentum dirum*, ut ait Plinius *lib.* 10. *hiſtor. natural. c.* 12. Ovidius:

Infauſtus bubo dirum mortalibus omen,

lib. 5. Metamorph. Et lib. 6. Metamorph.

Tectoque profanus
Incubuit bubo.

Et lib. 15. Metamorph.

Triſtia mille locis Stygius dedit omina bubo.

Virgilius:

Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri & longas in fletum ducere voces,

lib. 4. Æneid. *Bubones infauſtis volatibus familiæ minari exitium*, ait Apulejus lib. 3. Metamorphoſ. pag. 139. De parrâ eſt apud Horatium:

Impios parra recinentis omen
Ducat, & prægnans canis,

lib. 3. Carm. 27. Aquila & columba ſemper fauſtæ erant, cœteræ verò fauſtæ & infauſtę. Cum Lucumo exul Grꝍculus Romam proficiſceretur, aquila viri pileum in ſublime avexit, reverſa capiti ejus

impoſuit iterum, unde uxor ejus Tanaquilla regiam dignitatem prę̨ſagivit marito, perrexit in urbem & Lucius Tarquinius factus, regnum demum occupavit, Livius *lib.* 1. Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 3. De Auguſto refert *Suetonius*: Ad quartum lapidem Campanę vię, in nemore prandenti ex improviſo aquila panem ei è manu rapuit; & cum altiſſimè volaſſet, rurſus ex improviſo leniter delapſa reddidit, *lib.* 2. *c.* 94. Et porrò: Primo autem Conſulatu ei augurium capienti, duodecim ſe vultures, ut Romulo, oſtenderunt, *c.* 95. Rurſum: Contractis ad Bononiam Triumvirorum copiis, aquila tentorio ejus ſuperſedens, duos corvos hinc & inde infeſtantes afflixit, & ad terram dedit, *c.* 96. De Tiberio Suetonius: Ante paucos verò quàm revocaretur dies aquila nunquam anteà Rhodi conſpecta, in culmine domus ejus aſſedit, *l.* 3. *c.* 14. adeoque Seneca lib. 8. quæ. natural. dicit, *aquilæ hic honos datus eſt, ut magnarum rerum faceret auſpicia.* Columba in vexillo quodam ſocię inter Guſtavum Suedorum Regem Auguſtum & Electorem Saxonem militię conſedit, ac victoriam Lipſiacam nunciare viſa eſt, Cluverus *l.* 11. *Epitom. hiſtor. pag.* 231. Brachelius *l.* 4. *Hiſtoriarum pag.* 256. Chemnicius *Volum.* 1. *de bello German. pag.* 178. Noctua Agrippę captivo Regnum Palęſtinę, & eadem illi vitę finem pręnunciavit, Joſephus *lib.* 18. *Antiquit. c.* 8. De Hierone vide Juſtinum *l* 23. *hiſtoriarum*, & de Pyrrho Macedonum Rege vide Ælianum *l.* 15. *de hiſtoriâ animalium c.* 59. De Turno Virgilius:

Alitis in parvæ ſubitò collecta figuram
Quæ quondam in buſtis aut culminibus deſertis
Nocte ſedens, ſerum canit importuna per umbras,
Hanc verſa in faciem, Turni ſe peſtis ad ora
Fertque refertque ſonans,

lib.

lib. 12. Æneid. Noctuam deſcribit, ait Servius in commentario ad. h. l. pag. 704. De Cygnis ità Venus ad Æneam:

Aſpice bis ſenos lætantes agmine cygnos,
Ætheriâ quos lapſa plagâ Jovis ales aperto
Turbabat cælo,

lib. 1. Æneid. Regulus intrà curiam compulſus ab avibus aliis & dilaceratus eſt, mox in curiâ eâdem Julius Cęſar amicorum gladiis confoſſus occubuit, Suetonius *in Julio c.* 81. Apud eundem eſt de Vitellio: Mox Viennę pro tribunali jura reddenti, gallinaceus ſuprà humerum ac deinde in capite adſtitit, *l.* 9. *c.* 9. Pullos gallinaceos in corte ſervabant, & ſecum in expeditionibus deferebant Augu: es, & ſummo diluculo pulte appoſitâ, quomodò eam comederent, inſpiciebant, hoc comprimis diligenter notantes, an ſine tripudio ederent, hoc eſt, roſtro puro, ut non aliquid humi caderet. Si cum feſtinatione exibant & comedebant, benè erat, eòque melius, ſi *cum tripudio* edebant, id eſt, avidè adeò ut de roſtro alquid ſive ſpontè decideret, ſive ipſæ excuterent. Malè erat, cum tardius exibant, cumque vel abſtinebant prorſus, vel non avidè ità edebant, ut tripudiarent. Quod à pulte humi cadebat, *tripudium ſoliſtimum* vocabant, id eſt, terram petens vel in ſolidum decidens, teſte Feſto *lib.* 18. *de verborum ſignificat. pag.* 440. & illi adde Ciceronem *l.* 1. *& 2 de divinat.* Valeriumn Maximum *l.* 1. *c.* 4. Janum Guilhelmum Laurenbergium *in Æntiquario p.* 426. Maſenium *in Antiquitatibus Romanis c.* 28 *diſſ* 8. Exemplo eſt Claudius Conſul in bello Punico primo, qui pullos in mare præcipitari juſſit, biberent quia edere nollent, congreſſus verò cum Pœnis, non ab hoſtibus, ſed à Diiis ipſis ſuperatus eſt, quorum auſpicia

contempſerat, ait Florus *l. 2. c. 2.* & adde Suetonium *l. 3. c. 3.*

X. Prodigia erant fulminum caſus, ignes erratici, Solis & Lunæ pallor, turbines, voces geniorum, cometæ, pluviæ inſolitæ, boves loquentes, effluvia ignium ſubterraniorum, exundationes, equi & ſtatuæ flentes, ſerpentes latrantes, terræmotus, parelii, ſpectra, monſtra, canes ululantes, imagines ſudantes. Ac pleraque horum Meteorologiæ deſcriptores in Phyſicis etiam adferunt, cauſasque naturales inquirunt, quibus adde Polydorum Virgilium *libris tribus de prodigiis*, Joachimum Camerarium *libris duobus de Oſtentis*, Caſparum Peucerum *libro de divinatione fol. 236. ſeqq.* Caſparum Scottum *in Phyſicâ curioſâ lib. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 1*. Nec debet negari, eſſe in multis eminens aliquid, & ſubeſſe cauſam latentem, unde effectus prodigioſus certò producatur. De fulminibus eſt illud Virgilii:

Non aliàs cœlo ceciderunt plura ſereno
Fulgura,

lib. 1. Georg. Et Horatii:

Namque Dieſpiter
Igni coruſco nubila dividens,
Plerumque per purum tonantes
Egit equos volucremque currum,

lib. 1. Carm. 34. Et Lucani:

Fulgura fallaci micuerunt crebra ſereno,

lib. 1. Pharſal. Omen in eo eſt, quod plura, & quod ſereno cœlo miſſa fuerunt. Nam cum ſemel intonabat cœlo ſereno, lætum & fauſtum eſſe cenſebatur. Et ſi lævum intonaret. Virgilius:

Vix ea fatus erat ſenior, ſubitoque fragore
Intonuit lævum,

lib.

lib. 2. Æneid. Fulmen ergò quod ſiniſtrum erat, felicitatem portendebat. Virgilius:

Audiit, & cœli genitor de parte ſerenâ
Intonuit lævum,

lib. 9. Æneid. Infauſtum erat, quandò Capitolium percutiebatur. Horatius:

Jam ſatis terris nivis atque diræ
Grandinis miſit pater, & rubente
Dexterâ ſacras jaculatus arces,
Terruit urbem,

lib. 1. Carm. 1. Lucanus:

Fulmen & Arctois rapiens de partibus ignem
Percuſſit Latiale caput,

lib. 1. Loca fulmine tacta luſtrabantur per ſacrificia expiatoria, & inacceſſa deinceps erant, itaque ſepimento aliquo muniebantur, ne ab homine vel jumentis calcarentur, addebatur ara, ut referunt Plinus *l. 2. hiſtor. natur. c. 54.* Artemidorus *l. 2. Onirocriticorum c. 8.* Res à fulminibus afflatæ, ſive *fulgurita*, (ut Feſtus Pomponius lib. 6. de ſignificat. verbor. pag. 291. appellat) in unum redacta, terræ infodiebantur, isque locus Bidental vocabatur, & ara appoſita erat Puteal, cum inſcriptione aliquâ, unde liqueret, fulgur ſub arâ illâ conditum & locum aggeſtione conſecratum à Pontifice eſſe. Inſcriptio Romana: *Deo. Fulgeratori. aram. &. locum. hunc. relig. ex. haruſpic. ſent. Q. Publicius. Front. poſ. &. D. D.* Gruterus in Volumine pag. 21. num. 4. Lucianus:

Aruns diſperſos fulminis ignes
Colligit, & terræ mæſto cum murmure condit,
Datque locis nomen,

lib. 1. Pharſaliæ, & confer Deſiderium Heraldum *animadverſis ad l. 2. Arnobij pag. 121.* Dionyſ. Gotho-

fredum

fredum *notis ad Varronem pag.* 1618. 1619. Petrum Crinitum *l.* 8. *de honeſtâ diſcipl. c.* 12. De ignibus erraticis teſtatur Virgilius:

Cum ſubitum dictuque oritur mirabile monſtrum.
Namque manus inter mæſtorumque ora parentum
Ecce levis ſummo de vertice viſus Juli
Fundere lumen apex, tactuſque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora paſci.

lib. 2. Æneid. Et lib. 7. Æneid.

Præterea caſtis adolet dum altaria tædis
Et juxtà genitorem adſtat Lavinia virgo,
Viſa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flammâ crepitante cremari.

Et lib. 10. Æneid.

Ardet apex capiti criſtiſque à vertice flamma
Funditur, & vaſtos umbo vomit aureus ignes.

Suetonius: Flamma repentè è ſilvis undique exorta, adeòque omnem comitatum circumplexa, ut Liviæ pars veſtis & capilli amburerentur, *lib* 3 *c.* 6 Idem Accidit ut apud Philippos ſacratæ olim victricium legionum aræ ſponte ſubitis collucerent ignibus. *Et paulò poſt:* Veſtimentum mutanti tunica ardere viſa eſt, *cap.* 14. De quo videris plura apud Remigium *lib.* 2. *Dæmonolatriæ c.* 3. Argolum *in Pandoſio ſphærico c.* 14. Bodinum *in Theatro naturæ lib.* 2. *pag.* 211. Fortunium Licetum *lib.* 4. *de Lucernis ſubterraniis c.* 34. Solis pallorem deſcribit Virgilius:

Caput obſcurâ nitidum ferrugine texit;

lib. 1. Georgic. De ſolis vero defectu exponunt Servius *commentario ad h. l. p.* 88. Farnabius *in notis pag.* 46. Gerhardus Mercatur *in Chronicis p.* 17. 18. Verum Scaliger *l.* 5. *de Emendat. tempor. pag.* 232. 233. Buntingius *in Cronologicis p.* 200. 201, Calvisius *in Recenſu*

Chronologico p. 273. ſecundum fidem Tabularum Prutenicarum negat, eo anno & ſequenti fuiſſe diliquium Solis, quandò Cæſar à conjuratis occiſus ſanguine generoſo curiam imbuit. Notatur ergò prodigioſum aliquid circà Solem obumbratum à denſis nebulis. Referunt Plinius *l.* 2. *c.* 30. Plutarchus *in vitâ Cæſaris*, Julius Obſequens *libro de prodigiis c.* 128 Solis pallorem ingentem fuiſſe tunc temporis, de quâ re porrò videris Ricciolum *Tomo* 1. *Almageſti novi part.* 1 *pag.* 287. *ſeqq.* Johan. Funccium *commentario ad Chronologiam lib.* 4. *num.* 3922 Laurentium Eichſtadium *prolegomenis ad part.* 2. *Ephemerid. novar pag.* 228. Dionyſium Petavium *l.* 10. *de doctrinâ temporum c.* 36. Voces geniorum ſunt, cum de Mauſoleo ſpontè patefactis foribus exaudita vox, nomine cientis Neronem, Suetonius *l.* 6. *c* 46. Et cum in temploHieroſolymitano audiebant ſacerdotes horrendum illud, emigremus hinc. Joſephus *l.* 7 *de bello Jud. c.* 11. In bello Suedico-Germanico audita eſt vox: Bannere abi, Brachelius *l.* 6. *hiſtoriar. pag.* 389. Virgilius:

Vox quoque per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens,

lib. 1. Georg. Et lib. 4. Æneid.

Hinc exaudiri voces & verba vocantis
Viſa viri, nox cum terras obſcura teneret.

Ovidius:

Cantusque feruntur
Auditi, ſanctis & verba minantia lucis,

lib. 15. Metamorph. Et in Epiſtolâ Didonis:

Eſt mihi marmoriâ ſacratus in æde Sicheus,
Oppoſitæ frondes velleraque alba tegunt.
Hinc ego me ſenſi noto quater ore citari:
Ipſe ſono tenui dixit: Eliſa veni.

Tibullus:

Atque

Atque tubas atque arma ferunt ſtrepitantia cælo
Audita, & lucos præcinuiſſe fugam;

lib. 2. Eleg. 5. De Mancino Conſule vide Valerium Maximum *l.* 1. *c.* 6. Cometes in pluribus celebris viſus eſt poſt Julii Cæſaris obitum. De illo Virgilius:

Ecce Dionæi proceſſit Cæſaris aſtrum;

Bucolic. 9. (uti verè exponit Phil. Beroaldus Enarrationibus ad Suetonium pag. 52.) Et Horatius:

Micat inter omnes
Julium ſidus, velut inter ignes Luna minores,

lib. 1. Carm. 13. Et Ovidius:

Cæſaris eripuit membris nec in aëra ſolvi
Paſſa recentem animam, cœleſtibus intulit aſtris,

lib. 15. Metamorph. De eodem loquitur *Curtius*: Proinde jure meritoque populus Romanus ſalutem ſe principi ſuo debere profitetur, cui noctis, quàm penè ſupremam habuimus, novum ſidus illuxit, *l.* 10 *hiſtor. c.* 12. (quem tamen locum aliter exponunt Janus Rutgerſius in variis Lectionibus. lib. 1. cap. 19. Philip. Caroli pæfat. animadverſ. ad Curtium, & ab his nimium quàm recedens, ut ſcriptorem ad Teodoſii ævum releget, Caſpar Barthius animadverſis ad Claudianum p. 1165.) Scribit probus, ſtetiſſe illum ſeptem diebus, inque rei memoriam ab Auguſto in Capitolio poſitam eſſe ſtatuam Julii habentis in capite ſtellam auream. Aſtrum verò Poëta vocat, quod inter aſtra effulſerit, eorumque figuram imitetur. De quo vide Erycium Puteanum *l.* 2. *de Cometis paradoxo* 7. Johannem Ricciolum *in Almageſto novo Tom.* 1. *l.* 8. Argolum *in Pandoſio ſphærico c.* 62. 64. 75. Suetonius prodit, ludis quos primò conſecratos ei hæres Auguſtus edebat, ſtellam crini-

crinitam per ſeptem dies continuos fulſiſſe, exorientem circà horam undecimam, creditumque eſſe animam Cæſaris in cœlum recepti, & hac de causâ ſimulachro ejus in vertice addi ſtellam, *l. 2. c.* 88. Nummos annulosque veteres qui Cometam præferunt, & habent Inſcriptionem, DIVUS JULIUS, laudant Torrentius *notis ad h. l. pag.* 102. Gorlæus *in promptuario annulorum num.* 3. 135. 157. Antonius Auguſtinus *Tab.* 2. *num.* 21. *Tab.* 9. *num.* 2. 34. Plutarchus in vitâ Cæſaris, ἐφάνη γὰρ ἐπὶ νύκτας ἑπτὰ μετὰ τὴν Καίσαρος σφαγὴν διαπρεπὴς μέγας κομήτης. Eodem pertinet illud Propertii:

At Pater Idalio miratus Cæſar ab aſtro,
Sum Deus, & noſtri ſanguinis iſta fides,

lib. 4. Eleg. 6. & confer Auctaria noſtra ad Pappum pag. 265. Lapidum inſolitas pluvias commemorat Livius innumeris locis. Et Tibullus:

Multus ut in terras deplueretqe lapis.

lib. 2. Eleg. 5. Sanguinis pluvias refert Petronius: *Sanguinioque recens deſcendit Jupiter imbre*, in Satyrico pag. 178. Eleganter diſſerit Libertus Fromondus *Opere de Meteoris pag.* 332. *ſeq.* Boves loquentes non ſemel referunt Livius, Polybius, Julius Obſequens, & cum illis Tibullus *l. 2. Eleg.* 5. Plinius *l.* 8. *c.* 45. Eutropius *l.* 6. *Breviarij.* Cornicem locutam eſſe, teſtatur Suetonius *l.* 12. *c.* 23. Virgilius:

Pecudesque locutæ
Infandum,

lib. 1. Georgic. Lucanus:

Tum pecudum faciles humana ad murmura linguæ.

lib. 1. Pharſal. Effluvia ignium ſubterraniorum ſunt, ut cum Tito Cęſare imperante conflagravit Veſuvius mons in Campaniâ. Suetonius *l.* 11. *c.* 8.

Neque ille ſolum hujus incendii meminit, ſed præterea Euſebius, Xiphilinus, Plinius, Joſephus, Aurelius Victor retulerunt, quorum teſtimonia colligit Laurentius Eichſtadius *prolegom. ad part. 2. Ephemerid. novarum pag.* 226. Adeòque noſtrâ etiam memoriâ A. C. 1632. arſit, quod referunt Athanaſius Kircherus *l.* 1. *Artis magnæ Lucis & umbræ*, Argolus *præfat, ad Pandoſion ſphæricum*, Brachelius *l.* 4 *hiſtoriarum pag.* 274. Varenius *l.* 1. *Geographiæ generalis c.* 10. Dionyſius Petavius *in Rationario part. pag.* 660. Freinsheimius *notis ad lib.* 1. *Flori pag.* 70. Paulus Merula *part.* 2. *Coſmographiæ l.* 4. *c.* 5. Fortunius Licetus *de Lucernis ſubterraniis l.* 1. *c.* 1. De Exundationibus eſt illud Virgilii:

Proluit inſano contorquens vortice ſilvas
Fluviorum Rex Eridanus, camposque per omnes
Cum ſtabulis armenta tulit,

lib. 1. Georg. Et Horatius:

Vidimus flavum Tiberim retortis
Littore Etruſco violenter undis,

lib. 1. Carm. 2. Equos flentes narrat Suetonius lib. 1. cap. 18. Statuas fleviſſe, refert Virgilius.

Et mæſtum illacrymat templis ebur æraque ſudant,

lib. 1. Georg. Ovidius:

Mille locis lacrymavit ebur,

lib. 15. Metamorph. Lucanus:

Indigetes fleviſſe Deos, urbisque laborem
Teſtatos ſudore Lares,

lib. 1. Apollo Cumanus lacrymavit triduo, Livius *l.* 43. *hiſtor.* Florus *l.* 2. *hiſtor. Romanæ c.* 8. (ubi ſimilia exempla multa congerit Freisheimius *in notatis pag.* 156.) Serpentum latratus narrat Plinius *l.* 8. *c.* 40.

Ter-

Terrę motus ſunt apud Suetonium *l. 6. c.* 48. *l. 7. c.* 18. Parelii fuerunt tres, quandò Auguſtus Julii Cęſaris hęres poſt necem ejus in urbem veniebat, quod referunt Plinius *l.* 2. *c.* 31. Julius Obſequens *libro de prodigiis c.* 128. adduntque, *in unum coaluiſſe.* Cęterum ævi ejus Scriptores de aliquo Solis phœnomeno commemorant. Vellejus lib. 2. *Cum intraret urbem, Solis orbis ſuper caput ejus curvatus æqualiter rotundatusque in colorem arcus, veluti coronam tanti mox viri capiti imponens, conſpectus eſt.* Suetonius lib. 2. cap. 95. *Reverſo ab Apolloniâ &, ingrediente eo urbem, repente liquido ac puro ſereno, circulus ad ſpeciem cœleſtis arcus orbem Solis ambit.* Indidem ſunt illa Satii:

Licet ignipedum frenator equorum
Ipſe tuis altè radiantem crinibus arcum
Imprimat,

lib. 1. Thebaid. Et verò de Pareliis accuratè pertractant Petrus Gaſſendus *in Appendice ad Inſtitutiones Aſtronomicas pag.* 288. Henricus Regius *l.* 3. *Philoſoph. natural. pag.* 199. Parelios Auguſti de Trinitatis myſterio exponit Franciſcus Titelmannus *l. 6 Conſiderationis phyſicæ c.* 15. Nos verius, quod Triumviratus ille deberet propediem finiri, & Cęſar eſſe Dominus unus. De quo optimè ſcribit Cyriacus Lentulus *in Auguſto.* Spectra ſunt apud Petronium: *Ecce inter tumulos atque oſſa carentia buſtis, Umbrarum facies diro ſtridore minantur*, in Satyrico pag. 178. Et apud Virgilium:

Et ſimulachra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis,

lib. 1. Georgic. (& verò de Spectris vide prolixè Caſparum Scottum in Phyſicâ Curioſâ lib. 2. pag. 200. ſeqq.) Canes & lupi ululantes ſunt ibidem:

Obſcœniqúe canes importunæque volucres

Signa dabant. Et deinde:

Et alta
Per noctem reſonare lupis ululantibus urbes.

Et apud Ovidium:

Inque foro circumque domos, & templa Deorum
Nocturnos ululaſſe canes, umbrasque ſilentum
Erravisse ferunt,

lib. 15. Metamorphoſ. Imagines ſudantes ibidem habes:

Æraque ſudant,

ait Virgilius. Et porrò Sinon de Palladio:

Salſusque per artus
Sudor iit,

lib. 2. Æneid. Silius Italicus:

Vultusque in marmore ſudat Eliſæ,

lib. 1. Humore continuo Apollo Cumanus ſudavit, apud Florum *l.* 2. *c.* 8. ubi eſt de bello Antiochi Magni adverſus Romanos. De quo eodem Cicero meminit *l.* 1. *de Divinat.* ubi præterea refert, quod Romæ initio belli Marſici ſtatuæ Deorum ſudaverint. Cum Annibal ingrediebatur Italiam, Martis ſtatua Romæ ſudabat, Livius *l.* 22. Exempla alia habes apud Plutarchum *in Camillo & Antonio*, Dionem Caſſium *l.* 48.

XI. Effecta inſolita plura narrant literæ ſacræ, imprimis quod Sol ſteterit, *Joſu.* 10. 13. & quod Sol retroceſſerit Ezechiæ Regis tempore, 2 *Reg.* 20. 8. *ſeqq.* 2. *Chronic.* 31. 24. 31. *Eſai.* 38. 8. *Syrach.* 46. 5. *c.* 48. 16. De utroque pronunciat diverſum aliquid à receptâ ſententiâ Iſaacus Peirerius *l.* 4. *Syſtem. Theol. c.* 4. & 5. *pag.* 410. *ſeq.* adverſus quem decertant Philippus le Prieur *in animadverſionibus pag.* 65. Tobias Wagene-

generus *in Diſſertatione contrà Aſtrologiam Genethliacam ſect. 3 pag. 54 ſeqq.* ut communem ſententiam defendat; Nos videbimus rem ipſam. Quod Sol verè ſteterit ad preces Joſuæ, affirmant Toſtadus, Serarius, Maſius, Cornelius à Lapide, Tirinus *commentario ad. h. l.* Conimbricenſes *l. 2. de Cælo q. 2 artic.* 3. Salianus *Tom. 2. Annal. Vet. Teſtam. pag* 303. Peucerus *libro de divinatione fol.* 16. 17. Epiſcopius *l. 4. Inſtitut. Theolog. ſect. 4. c. 2.* Atqui veteres Hebræi nullum miraculum hic agnoſcunt, ſed phraſin figuratam, quaſi Sol expectaſſet, donec occidio hoſtium perfecta eſſet, cum potius Hebręi non deſtiterint perſequi hoſtes, quamdiu Sol & Luna pręebebant lumen ſuum. Refert Varablus *in notis*, & invenitur apud Maimonidem *in More Nevochim.* Paulò aliter Grotius *in Annotatis*: Scriptor ad Hebręos fidei pręmia ingentia referens cap. 11, 30. dejectę Jerichuntis meminit, mutati curſus cœleſtis, quod multò majus fuerat, non meminit. Et ſequitur in textu, Deum voci hominis ſeſe accommodaſſe, non quidem Solem & Lunam ſiſtendo, verum pugnando, id eſt, pugnantibus vires & invictum contrà hoſtes animum ſubminiſtrando, immittendo pręterea grandines lapideos. Hęc ità non improbabiliter dici poſſunt, quanquam impoſſibile Deo non ſit, Solis currus inhibere volantes, aut etiam poſt Solis occaſum ſpeciem ejus in nube ſuprà horizontem extante per repercuſſionem oſtendere in regione Gibeoniticâ, ut pręlium produceretur nocte eâ totâ, quę propter illum fulgorem divino miraculo, abſente Sole, retentum pro integro die fuit, ut dies unus inſtar duorum eſſet. *Hæc ille.* Breviter: miraculum eſt in luce Solis ampliatâ è ſingulari gratiâ Dei, non verò in remorato Solis curſu. Ità Hebręis per deſerta oberrantibus novam lucem procu-

ravit Deus nocte, *Exodi.* 10. 23. Apud Monachos confictores miraculorum audaciſſimos talia plurima referuntur. Abbas Mutius & Beſſarion occubiturum Solem precibus remorabantur, uti legitur *in Vitis Patrum l.* 2 *&* 6. Sol ſtetit attonitus, diemque protraxit, quandò Carolus Magnus adverſum Saracenos pugnabat, Turpinus *libro de Carolo Magno c.* 26. Sol quatuor horis immotus ſtetit, cum Franciſcus Ximenius Cardinalis Hiſpanicarum copiarum ductor Mauros apud Oranum debellabat, Alvarus Gomeſius *l.* 4. *de geſtis Ximenij.* Cum adverſus Electorem Saxonem & confœderatos Evangelicos ad ſilvam Lochavam confligebat Carolus V. ſtetit Sol, diemque protraxit, ut hęretici omninò debellarentur, garriunt Ludovicus Davilas *l.* 2. *belli German.* Chriſtoforus Scheinerus *libro de refractionibus cœleſtibus c.* 32. Cornelius à Lapide *commentario ad Syrachidem pag.* 954.

XII. De miraculo quod Ezechię temporibus accidit, pronunciamus, umbram in horologia Achaſi retroactam eſſe, ut Sol interim curſum ſuum perſequetur. Ità Vatablus, Grotius, Sanctius, Paulus Burgenſis *Commentar. ad.* 2. *Reg.* 20. Arias Montanus *commentario ad cap.* 38. *Eſaiæ pag.* 832. *ſeqq.* Uſſerius *in Annalibus ſacris.* Nihil opus erat, Univerſi curſum immutari tantum ſigni causâ, & porrò umbra expreſſè multis locis nominatur: inſuper etiam lineas commemorant literæ ſacræ, quæ umbram in horologio attinent, non verò Solis curſum in æthere: denique Rex non poterat in lecto ægrotans videre Solem, ſed umbram tantum per feneſtram. Contrà de Sole ipſo retrogreſſo exponunt Emanuel Sa, Cornelius à Lapide, Tirinus, Menochius, Tremellius, Vinarienſes, Gualtherus *commentariis ad.* 2. *Reg.* 20. *&* *Eſai.* 38. *capp.* Johan. Ricciolus *in Almageſto novo l.*

9. *pag*

9. pag. 482. ſeq. Toſtadus *commentario ad 2. Regum 20. quæſt. 26. 27. 32. 33. 34.* Clavius *in Gnomonicis c. 11.* Simon Majolus *Tom. 1. dierum Canicular. pag. 2.* Rationes proferunt: (1) Quod ſcribatur Eſai. 38. 8. & reverſus eſt Sol decem gradibus, iisdem gradibus quibus deſcenderat. (2) Quod Babyloniorum Legati venerint percontaturi de portento quod in terrâ evenerat, 2. Chron. 32. 21. Cornelius à Lapide *commentario ad Eſaiam pag.* 312. Reſpondeo: (1) Umbram quæ in cæſuras illas incidebat, Solem vocat per metalepſin frequentem: nam à Sole erat umbra iſta. (2) Quæſitum veniebant de portento: atqui neceſſum haut erat, ut Babylonii interrogarent de cœleſti ſigno illo apud Judęos, vidiſſent quippe & ipſi Babylone, ſi miraculum in Sole contigiſſet. Verbo: percontabantur de occidione exercitus Sennacheribi ad Hieroſolymam factà, quam rumor ad aures eorum detulerat. Erant enim ipſi etiam Aſſyriorum hoſtes, poſtquam Nabonaſſar apud Babylonios imperare ceperat.

XIII. Totum verò de Auguriis negocium erat impoſtorium aliquid, & cofictum ad dementandos homines ignorantię tenebris damnatos, Epheſ. 2. 2. Dicebat olim Accius Poëta: *Nihil credo Auguribus qui aures verbis divitant alienas, ſuas ut auro locupletent domos.* Quod pertinet ad noſtros Planetarios, qui divinationes obtrudunt ancillis, Camillis, Sibyllis, ut cœnas petant & fœminarum ſermonibus aut laudentur aut traducantur. Papirius Conſul rogavit pullorum augurium, & infelix eſſe accepit, quo non obſtante pugnavit, hoſteſque vicit, pullorum & Planetarię, magiſter, qui mentitus fuerat, in primo congreſſu occubuit, Livius *l. 10. hiſtor.* Neque illis credebant quorum animos melior cognitio Dei imbuerat. Levit. 19. 26. adeòque Moſellanus Judęus in Alex-

andri Macedonis excercitu eques ſagittâ percuſſit avem in itinere obviam ringente augure, Joſephus *l.* 1. *contrà Appion.* Et Curtius Ariſtandri auguris manifeſtas ineptias increpat *l.* 7. *c.* 18. ubi eſt inter alia de Alexandro: *Qui poſt Darium victum ariolos & vates conſulere deſierat, rurſum ad ſuperſtitionem humanarum mentium revolutus, Ariſtandrum cui credulitatetem ſuam addixerat, explorare eventum rerum ſacrificiis jubet.* Et nebulones illos qui hominum credulitati illuſerunt, Cicero multis rationibus impugnat lib. 2. de Divinat. De Julio erunt quædam *diſtinctione ſequenti.* Pro defenſione Augurum obtendit Ammianus Marcellinus lib. 21. vir cœterum prudens, non ſatis prudenter *ad Deum appellando, qui avium voces volatusque dirigat, ut inde homines futura diſcant*, hæc inquam facilè repudiantur, quandoquidem vanitates eas Genii mali perſuaſerunt, itaq; non poterant damno eſſe veri Dei cultoribus, fatente Bileamo Augurum præcellentiſſimo: *Non eſt augurium contrà Jacob, & non eſt divinatio contrà Iſraëlem*, Numeror. 23. 27.

XIV. Aruſpices apud victimas aderant, atque inde petebant exta, ut inſpectis illis Deorum voluntatem explorarent & futura prædicerent. Novum genus Ariolorum. Virgilius:

Tertius ille hominum divûmque interpres Aſylas
Cui pecudum fibræ, cæli cui ſidera parent,
Et linguæ volucrum,

lib. 10. Æneid. Et prioribus deterius etiam. Juvenalis:

Quid Romæ faciam? mentiri neſcio, librum
Si malus eſt, nequeo laudare, & poſcere, motus
Aſtrorum ignoro,

Sat. 3. Vides illum perinde & eodem loco paraſitos, mendaces, Planetarios, Nativitatiſtas, aruſpices, le-

lenones, meretricum communium ſuccubos cenſere. Nam de Planetariis ſonat illud:

Motus aſtrorum ignoro.

Et de Nativitatiſtis ſequitur:

Funus promittere patris
Nec volo nec poſſum,

Demum illud:

Ranarum viſcera nunquam
Inſpexi,

ad haruſpices pertinet, qui perquirebant viſcera: διασυρμοῖς, ranarum viderint aut boum exta, mendacia ſunt omnia! Et mendaces ſunt Planetarii quanquam illi hoc nolint, gregales Noſtradami, à quo deſcriptum Thema natalicium Rudolfi II. Cæſaris penes nos in manuſcripto habemus, refertum mendaciis ad nauſeam, ut non ſapiant qui bibere hanc nauteam volunt. Et tamen Noſtradamus in his talibus ineptiis excellebat. De hoc iterum agit:

Teſtamentum ingens, calidæ pulmone columbæ
Tractato, Armenius vel Comagenus aruſpex
Pectora pullorum rimatur & exta catelli.

Sat. 6. De Aruſpicibus eſt, & Planetarios ſtatim addit:

Chaldæis ſed major erit fiducia, quicquid
Dixerit aſtrologus, credent à fonte relatum
Ammonis, quoniam Delfis oracula ceſſant,

Scholas in Hetruriæ urbe Feſulis habebant, ubi profitebantur impoſtorias artes dæmonum ſocii, Cicero *l.* 1. *de Divinat.* Valerius Maximus *l.* 5. *c.* 1. Huc pertinent illa Tibulli:

Divi vera monent venturæ nuncia ſortis,
Vera monent Thuſcis exta probata viris;

lib. 3. Eleg. 4. Victimarii hactenùs victimam in templi porticibus alligaverant, donec ceremoniæ aliquæ finem habebant. Eò ſpectat locus Pſalm. 118. 27. *Ligate agnum funibus usque ad cornua altaris.* Sive ut Caſtalion vertit, *alligate feſtam hoſtiam reſtibus ad ara cornua.* De victimis in feſto offerendis agitur, non verò *de frondibus ac ramis* quibus debeat ornari templum, (uti vulgò quidem cum Romano Interprete capiunt) adverſus quem ſenſum rectè diſſerit Johannes Tarnovius *in Exercitationibus Biblicis pag.* 379. *ſeqq.* Porrò adducebant bovem agnumve fune procul extento & longiori. Juvenalis:

Sed procul extenſum petulans quatit hoſtia funem
Tarpejo ſervata Jovi,

Sat. 12. Nimirum laxo illo, ne videretur ad aram trahi invita, quod mali ominis erat. Popæ feriebant & excoriabant, diſſecabant Flamines cultro mactatorio oblongo, quem vocabant Seceſpitam, accurrebant Aruſpices, & *fiſſiculabant*, uti Apulejus loquitur *libro de Deo Socratis*, (nam ſic ibi Petrus Colvius *in notis*, & Johan. Gerhard. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 215. emendant, pro quo tamen *phyſiculabant* legere mavult Stephanus Johannis *notis ad Saxonem Grammaticum pag.* 42.) id eſt, rimabantur exta adhuc palpitantia. Virgilius

Pecudumque recluſis
Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta,

lib. 4. Æneid. Et prædictiones ſuas coram populo effabantur. Virgilius:

Et viſcera vivis
Eripiunt,

lib. 12. Æneid. Seneca:

Erepta vivis exta pecoribus tremunt,

Spi-

Spirantque venæ, corque adhuc pavidum ſalit.
At ille fibras tractat & fata inſpicit,
Et adhuc calentes viſcerum venas notat,

In Thyeſte Act. 4. ſc. 1. Malum erat, ſi victima reluctaretur, ſi effugeret, ſi multo cum mugitu pedumve ſtrepitu collapſa aram percuteret, ſi parum copioſè manaret ſanguis. De Julio Suetonius: *Immolanti aufugit hoſtia.* Et cum paulò ante dixerat, *ne religione quidem ullâ à quoquam incepto abſterritus unquam vel retardatus eſt*, ſubjungit, *deinde profectionem adverſus Scipionem & Jubam non diſtulit*, lib. 1. cap. 59. Nimirum ſpretis arūſpicum nugis eò facilius & navigavit & vicit. Lucanus inter prodigia cladis Pharſalicæ refert:

Admotus ſuperis diſcuſſâ fugit ab arâ
Taurus,

lib. 7. Pharſal. Fugæ victimarum exempla habent *Florus l. 4. c. 2.* Suetonius *l. 7. c. 18. l. 11. c. 10.* Tacitus *l. 15. hiſtor.* Silius Italicus *l. 5.* Statius *l. 11. Thebaid.* Et hujusmodi auſpicia *piacularia* appellabant, teſte Feſto *l. 15. de verborum ſignificationibus pag.* 366. Bonum verò erat, ſi placidè ſequeretur ad aras, perſtaret, collaberetur, jaceret, ſi liberaliter ſanguinem de venis profunderet. Jecur, pulmo, lien, cor, renes, lingua prænunciabant bonum, quandò ſana, integra, vivida & vegeta erant: malum verò, cum morbida, pallida, languida, livida erant, aut cum prorſus aberant, dæmonum ope ſubſtracta. Quanquam Caſaubonus inculcet, *popas & victimarios compendij causâ abſtuliſſe exta per fraudem, ut victimas ſuccidanias procurarent*, animadverſis ad lib. 9. Athenæi pag. 657. De quo ſtatim plura dicturi ſumus. Lucanus:

Atque iram Superûm raptis quæſivit in extis.
Terruit ipſe color vatem, nam pallida tetris

Viſcera tincta notis, gelidoque infecta cruore
Plurimus aſperſo variabat ſanguine livor,

lib. 1. Pharſal. De Julio narrat Suetonius, aruſpicem triſtia & ſine corde exta ſacro quodam nunciaviſſe, *l.* 1. *c.* 77. Movet Plinius, cum rei hujus meminit, quæſtionem, *potueritne ſine viſcere illo hoſtia vivere, an verò ad tempus amiſerit?* Verum facilè reſpondetur, hactenus cor non defuiſſe, ereptumque eſſe dæmonum fraude ad detinendo in errore miſeros homines, qui putabant, aruſpicum prædicta eſſe vero conſentanea. Ità fatuorum erant fata fatua, & dæmon illudebat cultoribus ſcholæ infernalis. *Pſalm.* 147. 19. 20. Spurina aruſpex diem præfinivit, quo Cæſar Julius infeliciter perire debebat, Suetonius *l.* 1. *c.* 81. Ipſe tamen contempſit viri præſagium, quem ævi ejus Scriptores nimioperè laudant aliás, & poſt illos Argolus *præfat. ad Pandoſion Sphæricum.* Ac de iſtis quidem mirum non eſt, quod Paganus Paganum laudat: mirum veró, imò exſecrabile, eſt, quod Satanæ ductu impulſum vatem & Planetarium (Deo ſummè exoſum, *Levit.* 18. 11. *c.* 19. 31. *c.* 20. 6. 27.) laudat Chriſtianus & peſtilentes divinationes, Dei teſtimonio & Sapientum ſuffragio damnatas tuetur authoritate Diabolorum. Rem deſcribit *Vellejus*: Plurima præſagia atque indicia Dii immortales futuri obtuliſſent periculi, nam & haruſpices præmonuerant ut diligentiſſimè Iduum Martiarum caveret diem, & uxor Calpurnia territa nocturno viſo, ut eâ domi ſubſiſteret, orabat. Sed profectò ineluctabilis fatorum vis, cujus cum fortunam mutare conſtituit, conſilia corrumpit. *l.* 2. *hiſtor. c.* 57. Manilius:

Ille etiam cælo genitus cæloque receptus,
Cum benè compoſitis victor civilibus armis,
Jura togæ regeret, totiens prædicta cavere

Vulnera non potuit, toto ſpectante ſenatû,
Indicium dextrâ retinens, nomenque cruore
Delevit proprio, poſſent ut vincere fata,

lib. 4. Aſtronom. pag. 82. Suetonius de Galbâ: Prius verò quàm occideretur, ſacrificantem mane haruſpex identidem monuit, caveret periculum, non longè percuſſores abeſſe, *l.* 7. *c.* 19. idemque refert Plutarchus *in vitis illuſtribus pag.* 468. Rurſum Suetonius de Vitellio: Nullis tamen offenſior quàm veraculis & mathematicis, ut quisque deferretur, inauditum capite puniebat, *l.* 9. *c.* 14. Veraculi ſunt Divinatores (nam qui *Vernaculis* ibi legunt, fruſtrà ſunt, ut Joſephus Scaliger in catalectis Schildi ad h. l. pag. 713. monet) & Mathematici ſunt Planetarii conjectores, á quibus orbis vexatus ſemper, non potuit ab illis nebulonibus ſeſe liberare. Nam & hodiè ſunt, & perquirunt ganea, ut habeant quibus themata (*Directiones* appellant Vates meretricarii, ità fraudum fabri vocabulis quoque ſuperbiunt,) obtrudant, volas inſpiciant, loculos expilent Crumeniſectores peſſimi & Diaboli inſtrumenta, *infrà l.* 4. *c.* 1. *diſt.* 2.

XV. Duum-Decemviri ſequuntur Cuſtodes & relectores librorum Sibyllinorum:

Qui fata Deûm ſecretaque carmina ſervant,

ait Lucanus lib. 1. Pharſal. Libri illi publicorum malorum remedia, Deorumque arbitria continere putabantur. Venit ad Tarquinium Superbum (pro quo Peucerus *libro de Divinatione fol.* 111. nominat Tarquinium Priſcum, lapſu memoriæ.) Regem, anus ignoti oris ἐγγαστρίμυθος, & à Spritu nequam obſeſſa potius quàm à bono agitata. Sic enim Virgilius:

Ventum erat ad limen, cum virgo poſcere fata
Tempus, ait, Deus ecce Deus, cui talia fanti

Ante fores ſubitò, non vultus, non color unus,
Non comptæ manſère comæ, ſed pectus anhelum
Et rabie fera corda tument,

lib. 6. Æneid. Rabidam Sibyllam dixit Claudianus *panegyrico in quartum conſulatum Honorij*: Furioſam Sibyllam, vocat Marcellus Palingenius *in Librâ.* Ac de Paganorum Vatibus omninò valet illud Platonis in Timæo: ὀυδεὶς γὰρ ἔννους ἐφάπτεται μαντικῆς ἐνθέου καὶ ἀληθοῦς. Et exemplo eſt Bileam Planetariorum omnium Princeps, *Numeror.* 24. 4. Cœterum de vatibus à divino ſpiritu agitatis verum eſt, quod citrà amentiam acceperint & pronunciaverint futura. ἐγγαστρίμυθοι ſunt *Levit.* 19. 31. *c.* 20. 27. *Deut.* 18 11. 1. *Samuel.* 28. 7. 8. 1. *Chron.* 10. 13. *Eſai.* 19. 3. אבות, ſcilicet ex locis obſcenis fœminæ (διὰ τῶν γυναικείων κόλπων, ait Origenes lib. 7. contrà Celſum) humi jacentis aut ſedentis, verba obſcura pronunciabat Genius malus, uti portò diſquirunt Joh. Druſius *Obſervationibus ad Deuteronom. c.* 78. Lempereur *notis ad Jacchiadem pag.* 31. *ſeq.* Bodinus *l.* 2. *Dæmonomaniæ c.* 3. Johan. Seldenus *Syntagm.* 1: *de Diis Syris pag.* 120. Caſpar Scottus *in Phyſicâ curioſâ l.* 4. *c.* 11. 12. Georgius Moëbus *libro de Oraculis pag.* 63. *ſeqq.* Ludovicus de Dieu *Commentariis ad Acta Apoſtol. pag.* 152. Buxdorffius *in Lexico Thalmudico pag.* 39. Hæc Regi libros, in quibus oracula Veterum, ut ajebat ipſa, deſcripta, venales obtulit, eoſque Rex Augurum juſſu emit, ut deinceps eſſent commune Oraculum urbis, unde rerum difficilium, in publicis malis cumprimis ſubſidia à Diis roganda addiſcerent, Dionyſius Halycarnaſſæus *l.* 4. Aulus Gellius *l.* 1. *c.* 19. Solinus *in polyhiſtore c.* 8. Itaque Horatius in Carmine ſeculari dicit:

Quo Sibyllini monuère verſus
Virgines lectas, puerosque caſtos

Diis, quibus ſeptem placuére colles,
Dicere carmen.

Repoſuit eos in peculiari aliqua cella templi Capitolini, ac conſtituit Duumviros eruditioni Veterum in Oriente & apud Hetruſcos vulgatæ, peritos, qui libros per occaſionem evolverent, & bono Urbis excerperent inde quod eis videretur factu optimum, Apolline favente. Tibullus Apollinem: *Ipſe precor, quod canat illa, doce*, lib. 2. Eleg. 5. id eſt, rege mentem Profeſſorum ordinariorum, ut oracula verè interpretentur. Erant enim verbis reconditis & caliginoſis ſenſibus deſcripta, quomodò ſolebat Dæmon proferre ambigua & obſcura reſponſa, incertus eveniti ipſe, aut ſaltem ne deſineret eſſe impoſtor. Hoc eſt, *ἐν κρυφῇ λαλεῖν*, *Eſai.* 45. 19. Æneas ad Demophilen Sibyllam:

Te quoque magna manent regnis penetralia noſtris,
Hic ego namque tuas ſortes arcanaque fata
Dicta meæ genti ponam,

lib. 6. Æneid. Decemviros effecerunt poſteri A. U. 389. & porrò Quindecim viri evaſerunt Syllæ temporibus, qui Victor hoſtium ac Civium multa correxit, ut potentiam oſtentaret, atque numerus ille confirmatus eſt ſub Julio Syllæ æmulo, uti conſtat è Suetonio *l.* 1. *cap.* 79. Ergò Horatius ævo illo:

Quindecim Diana preces virorum
Curet.

l. d. Inſcriptio Brixiana: *M. Nonio. M. f. Fabio. Arrio. Paulino. Apro. Cl. XV. Viro. ſacr. fac. cultores. Larum. Ejus.* Gruterus in Volumine p. 307. Syllæ tempore Capitolium deflagravit unà cnm libris Sibyllinis. Ne carerent oraculis ejusmodi, vetuſta quævis carmina in Aſiæ & Italiæ locis (ubicunque Sibyllæ olim degegant) conquiſita Romam pertulerunt Quirites, plau-

ſtro-

ſtrorum onera. Nam teſte Hermeâ Philoſopho *in ſcholiis ad Phædrum*, omnes mulieres τὸν μαντικὸν ἐλθοῦσαι βίον dicta fuerunt Sibyllæ. Attamen fidem publicam meruerunt, & Auguſtus denuò recenſuit, inq; Capitolio depoſuit, Suetonius *l.* 2. *c.* 31. Scribebat tunc Elegiam Tibullus ad Meſſalinum Quindecimvirum. *l.* 2. *Eleg* 5. ubi hæc leguntur:

Quicquid Amalthea, quicquid Marpeſia dixit,
Herophile Phœbo grata quod admonuit:
Quodque Albuna ſacras Tiberis per flumina ſortes
Portarit, ſicco perlueritque ſinu.

Habes hic plurimarum nomina. Almethea erat Cumis oriunda, eſtque Demophile Virgilii:

Huc ubi delatus Cumæam acceſſeris urbem,
Divinosque lacus & Averna ſonantia ſilvis
Inſanam vatem aſpicies,

lib. 3. Æneid. Et de eâdem:

At pius Æneas arces quibus altus Apollo
Præſidet horrendæque procul ſecreta Sibyllæ
Antrum immane petit,

lib. 6. Æneid. Et paulò poſt:

Phœbi Triviæque ſacerdos
Demophile Glauci.

Sic enim emendat Janus Guilelmus, ubi Robertus Stephani, Henricus Stephani, Heinſius, Jacobus Pontanus, G. Berſmannus, excudunt, *Deiphobe.* Herophile erat ſacerdos Apollinis Sminthei, in cujus luco ſepulchrum accepit. Albuna verò illa eſt, quæ vaticinos libros detulit ad Tarquinium, & libros iſtos vocat ſortes. De eâdem Virgilius:

Lucosque ſub altâ
Conſulit Albuneâ,

lib.

lib. 7. Æneid. Ejus ſepulchrum & nemus erat Tibure in ripâ Anienis, ac porrò videris Turnebum *l.* 11. *Adverſar. cap.* 26. Etſi verò Capitolium iteratò accenſum libros ſacros iisdem cineribus involverit, nunquam tamen defuerunt templi librorumque reparatores. Stellam Poëtam celebrat Statius *l.* 1. *Sylv.* 2. quod è Quindecimviris collega Sibyllinos libros ſtudioſé pervolverit:

Hunc & biſſenos (ſit indulgentia pergat
Præſidis Auſonij) cernes attollere faſces
Ante diem, certè jamnunc Cybeleia novit
Limina, & Euboicæ carmen legit ille Sibyllæ.

Contigerunt iſta Domitiani tempore, & conſtat per teſtimonia Martialis, quod Stellæ erat celebris gloria, *l.* 5. *Epig.* 60. *l.* 12. *Epig.* 3. Sub Aureliano conſuluerunt libros Sibyllæ, quamvis Senatus non admodum curaret exoleta figmenta, ut narrat Vopiſcus in *Aureliani geſtis c.* 18. Demum libros palam abdicavit Theodoſius Magnus, ejus verò etiam filius Honorius Cæſar permiſit Aulæ Magiſtro ſuo Stiliconi, ut in locum unum comportatos exureret. Conqueritur factum Rutilius Numantianus:

Nec tantum Geticis graſſatus proditor armis,
Ante Sibyllinæ fata cremavit opis,

lib. 2. Itinerarii num. 50. De Sibyllis nos quædam notavius *in Auctariis ad Pappum pag.* 78. *ſeq.* & confer Lilium Gyraldum *in hiſtoriâ Poëtarum pag.* 77. *ſeq.* Antonium Thyſium *Obſervationibus ad Saluſtium,* 122. 123. Boxhornium *in hiſtoriâ univerſali pag.* 47. 48. Caſaubonum *Exercitat* 1. *adverſ. Baronium ſect.* 10. 11. Salmaſium *in Exercitationibus ad Solinum pag.* 70 *ſeqq.* Jacobum Nicolaum Loenſem *l.* 1. *miſcellan. c.* 4. Lucium Johannem Scoppam *in Collectaneis l.* 1. *c.* 11. Tholoſanum *l.* 12. *de Republicâ, c.* 12. Johan. Henricum Bö-

clerum *Diſſertatione ad Bucolicon quartum Virgilij*, Petrum Lambecium *in prodromo hiſtoriæ literariæ l.* 1. *pag.* 13. *ſeqq.*

XV. Feciales non tàm Religionis quàm Juſtitiæ ſacerdotes, Jus illud profitebantur, quod circà pacta, fœdera, conventiones, conditiones populorum & Regum, Legatorum commiſſa, induciarum concordata, pacis & belli acta publica verſatur. Præſes Collegii ejus erat Pater patratus. Inſcriptio Mediolanenſis: *D. S. I. M. P. Acil. Piſonianus. Pater. Patratus. qui. hoc. ſpeleum. viol. ignis. abſumptum. comparatâ. à. Republ. Mediol. pecuniâ. ſuâ. reſtituit.* Gruterus in Volumine pag. 34. num. 9. Cumque bello juſto populum aliquem invadere volebant, feciales quatuor amandabant, ut denunciarent bellum, Dionyſius Halycarnaſſæus *l.* 4. Plutarchus *in vitâ Numæ pag.* 39. Verbenâ coronati Oratores capite velato, ad fines populi ejus, quem hoſtem declaraverant, profecti, haſtam ſanguine tinctam immittebant, principium cladis ab exercitu accelerante imminentis. De Verbenâ teſtis eſt Virgilius:

Verbenâ tempora vincti,

lib. 12. Æneid. De haſtâ immiſsâ ſcribunt Aulus Gellius *l.* 10. *c.* 27. Ammianus Marcellinus *l.* 19. *hiſtor.* & confer Albericum Gentilem *l.* 1. *de Legatis c.* 12. 13. Carolum Paſchalium *libro de Legato c.* 3. Fœderis paciſcendi ritus deſcribitur apud Livium *l.* 1. *hiſtor.* ubi eſt de fœdere inter Tullum Hoſtilium & Albanos pecuſſo. Verba obligantia ſunt iſta: Audi Jupiter, audi Pater patrate populi Romani, audi tu populus Albanus: ut illa palam prima poſtrema ex illis tabulis ceráve recitata ſunt ſine dolo malo: utique hîc ea rectiſſimè intellecta ſunt: illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior defecerit publico conſilio, dolo malo: illo die Jupiter populum Romanum ſic ferito, ut ego hunc porcum hodiè

diè feriam: tantòque magis ferito quantò magis potes pollesque: Id ubi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit. Hæc *Livius*. Porcus pro ſacrificio velut cædebatur, uti eſt in Gorlæi Theſauro numiſmatum *Tab.* 38. *num.* 1. Itaque Virgilius:

Cæſâ jungebant fœdera porcâ,

lib. 8. Æneid. ubi *Servius* notat: falsò autem ait *porcâ*, nam ad hoc genus ſacrificii porcus adhibebatur *pag.* 529. *Commentar.* Res erat indifferens, porcus, porca, uti etiam in ſacris aliis. Cicero lib. 2. de L. L. *Porco fœminâ piaculum dare.* Suetonius in Claudio: Cum regibus fœdus in foro icit, porcâ cæsâ ac vetere fecialium præfatione adhibitâ, *lib.* 5. *cap.* 25. Locus eſt Geneſ. 15. 9. 10. *Offer mihi vitulam triennem, & Abraham offerens ei omnia hæc, cum diſſecuiſſet ea per medium, poſuerat dimidiam cujusque partem è regione alterius.* Et porrò ℣. 17. 18. *Condito Sole, ecce fumantem furnum & ardentem lampadem tranſeuntem inter ſegmenta illa. Hoc die pepigit Dominus cum Abrahamo fœdus, dicendo: Semini tuo dedi terram hanc.* Scilicet qui fœdus ſanciebant, illi animalium carnes diſſecabant & inter ſegmenta illa tranſibant. Vitula verò ut porca, ſcilicet victima ſexus fœminei. Eratque ritus ille apud Chaldæos uſitatus, ut ſcribit Cyrillus *l.* 10 *adverſus Julian.* & confer Dan. Heinſium *notis ad Silium Italicum pag.* 10. 11. Bonfrerium *commentario ad Geneſin pag.* 197. Reſpicitur eòdem *Jerem.* 34. 18. 19. Lampas ardens erat ſymbolum Dei tranſeuntis & cum Abrahamo paciſcentis.

XVI. Hactenus fuerunt munia publica & adminiſtri eorum. Privata ſacra erant præterea tum Civium, tum Principum. Civium ſacra per curias & tribus opificum pro familiarum ſalute agebantur, quique illis præerat, Curio dictus eſt, & Curionum omnium Præfectus ὁ φρατριάρχος appel-

 labatur

labatur Curio Maximus, Dionyſius Halycarnaſſæus *lib.* 2. Jacobus Perionius *lib.* 2. *de magiſtratibus Romanorum & Græcorum pag.* 338. Salmaſius *Obſervationibus ad Jus Atticum & Romanum pag* 144. *ſeqq.* Principum ſacra ceperunt, poſtquam θεοποιΐαν invexit adulatio, atque ob præclara merita in Rempublicam ab exceſſu in Divos relati ſunt illi, ut nomina aſſcriberentur in libris ritualibus, ut digna eorum memoria coleretur aris templiſque erectis, ut victimis cæſis & carminibus recitatis honorarentur, ut nummi aurei, argentei, ærei cuderentur cum adjectis vaſis ſacrificialibus. Annulos tales habet Gorlæus *in Dactyliothecâ num.* 95. 98. 115. Prolixè deſcribunt Julius Cæſar Bulengerus *l.* 1. *de Imperatore Romano. c.* 10. 11. 13. 14. 15. Caſpar Barthius *in Adverſariis l.* 10. *c.* 21. 23. *l.* 11. *c.* 10. *l.* 17. *c.* 1. Franciſcus Petuccius *de pompâ funebri lib.* 3. *pag.* 54. *ſeqq.* Thomas Reineſius *in Epiſtolis num.* 34. Dicit Ovidius:

Quà licet, affectas cælum quoque templa Quirinus
Liber & Alcides, & modò Cæſar habent.

lib. 3. Amor. Eleg. 8. Et. lib. 15. Metamorphoſ.

Hanc animam intereà cæſo de corpore raptam
Fac jubar, ut ſemper Capitolia noſtra forumque
Divus ab excelsâ proſpectet Julius æde.

Similia habet Virgilius:

Hunc tu olim Cælo ſpoliis Orientis onuſtum
Accipies ſecura, vocabitur hic quoque votis;

lib. 1. Æneid. De Julio agit, & *vocari votis* eſt idem atque aris faniſque ſtructis, ſacrificiis coli, flamineſque habere. Confer Suetonium lib. 1. cap. 85. ubi eſt, *ſolidam columnam prope XX. pedum lapidis Numidici in foro ſtatuit, ſcripſitque, PARENTI PATRIÆ, apud eandem longo tempoe ſacrificare, vota ſuſciper e perſeveravit.*

vit. Hanc columnam Dion lib. 44. βωμὸν fuiſſe ait, ad quam Cæſari plebs ſacrificia fecit. *Ara* nominatur quoque à Cicerone *l.* 11. *familiar. Epiſt.* 2. quanquam idem Cicero vocet *columnam*, quam Dolabella ſuſtulit, & homines ſediciosos, qui illam everſionem indignè ferebant, partim in crucem egit, alios de ſaxo dejecit, *l.* 14. *ad Attic. Epiſt.* 17. *&. Philip.* 1. Meminit ejusdem rei Lactantius *l.* 1. *c.* 15. ubi ait Dolabellam *Cæſaris columnam*, id eſt, titulum evertiſſe. De hoc facto gratulatur Cicero Diolabellæ Conſuli, *l.* 9. *familiar. Epiſt.* 14. Portò Suetonius cap. 84. *Funere indicto*, ait, *rogus exſtructus eſt in campo Marcio juxtà Juliæ tumulum, & pro Roſtris aurata ædes ad ſimulachrum Veneris Genetricis, intràque lectus eburneus auro & purpurâ ſtratus.* Ædem appellant pegma in foro exſtructum, ut ibi collocaretur Cæſaris corpus, dum laudatio peragebatur. Ità autem vocat, primum quia ut diſertim notat, in modum templi fuit confectum: deinde propter religionem circà defunctos. Quà ratione dixit Polybius lib. 6. imaginibus defunctorum ſolita περιτίθεσθαι ξύλινα ναΐδια, & Plinius quoque armaria illa vocat *ædiculas*. Nummus Divi Julii cum ædiculâ eſt apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 2. *num.* 23. Poſtremò, quia de Julio Cæſare tanquam de Deo loqui ſolent, fuitque hæc illius quædam ἀποθέωσις & conſecratio. Sanè enim cum legantur multi ante Cæſarem in foro laudati, nemini tamen ædem exſtructam eſſe legimus, ſed *lectum pro roſtris*, vel in roſtris, ut loquitur Aſconius, *fuiſſe poſitum.* Poſteà verò cum Imperatores cæpere conſecrari, hoc quoque ſervatum eſt. Dion in funere Pertinacis, εἰκασμὸν ἄτοιχον περίστυλον ædem illam appellat, id eſt, *columnis, non parietibus cinctam.* Hæc omnia annotavit Caſaubonus *ad h. l. pag.* 107. & adde Johan. Gerh. Voſſium *l.* 3. *de Orig. &. progreſſ. Idololatr. c.* 16. 17.

16. 17. Henricum Savilium *notis ad Taciti hiſtoriam pag.* *55. ſeqq.* Quæ verò de fanulis Deorum accuratius ſciri debent, ea monimus *ſuprà c.* 8. *diſt.* 9. Cœterum ad ſacra illa peragenda novum genus Sacerdotum ordinabatur. Dion Caſſius de Auguſto, τότε δὲ ἀθανατίσαντες αὐτὸν, ϗ θιασώτας οἱ ϗ ἱερὰ ἀπέδειξαν, lib. 56. Vocabant *Sodales*: primus verò Romulus inſtituit Sodales Titios, ut Tatii Sabinorum Regis, (quem ille vivum tolerare non poterat, divumque per ſicarios immiſſos fecerat) memoria conſervaretur. Inſcriptio Romana: *Imp. Cæſari. Veſpaſiano. Aug. Pontif. Max. Tribunic. poteſt. VIII. IMP. XVII. P. P. COS. VIII. DES. IX. Cenſori. Conſervatori. ædium. ſacrarum. Sodales. TITII.* Gruterus in Volumine pag. 243. Neque deinde Sodales alios ferè legas usque ad tempora Tiberii, qui in honorem familiæ Juliæ Sodales Auguſtales ordinavit, deprecatores pro viventium ſalute, conſervatores memoriæ defunctorum. Suetonius *l.* 5. *c.* 6. Tacitus *l.* 11. *Annal.* Scripſerat Auguſti ἀποθέωσιν adhuc viventis Ovidius, uti memorat ipſe *l.* 4. *de Ponto Eleg.* 7. *&* 9. verum nihil minus propterea ab exſilii pœnâ immunis habitus. Teſtimonia plura ſunt apud Horatium, qui ſtultitiæ aulicæ (*adulationem* vocat Tacitus in deſcriptione Germaniæ cap 8. ubi de re præſenti agit) valdè aſſentatur, *lib* 1. *Carm.* 2. *lib.* 3. *Carm.* 3. *&* 5. *lib.* 2. *Epiſt.* 1. Nummi in quibus deſcribitur Octavii Cæſaris relatio ad Divos, ſunt apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 16. *num.* 17. 18. 19. 20. 21. 22. Sequenti ævo crevit numerus, in de Sodales Flavii, Adrianales, Antoniani, Ælii, & alii quorum nomina & munia exponunt Onufrius Panvinus *commentario ad l.* 2. *faſtorum, p.* 246. 247. 248. Flavius Blondus *fol.* 37. *ſeq. l.* 2 *de Româ triumphante*, Caſaubonus *commentario ad Perſium pag.* 213. Johannes Kirchmannus *l.* 4. *de funeribus Romanorum c.* 13.

14. Huc pertinent inſcriptio Pannonica: *Victoriæ. Antonini. Aug. L. Annius. Italicus. Honoratus. Leg. Aug. Leg. XIII. Antonianæ. præfectus. ærarij. militaris. Sodalis. Adrianalis. cum. Glaudiâ. Torquatâ. ſuâ. &. Anniis. Italico. &. Honorato. &. Italicâ. filijs*, Gruterus in Volumine pag. 259. Et alia Helvetica: *Cajo. Lælio. Legato. Imp. Cæſ. Nervæ. Aug. Germ. Leg. XVI. Flavia. Firmæ. &. Legato. Imp. Nervæ. Trajani. Cæſaris. Aug. Germanici. Dacici. Leg. VI. Firmæ. Sodali. Flaviali. Prætori. ærarij. militaris*, Gruterus libro dicto pag. 427. Nec non tertia Romana: *M. Pontio. M. F. Pup. L. Æciano. Larcio. Sabino. Coſ. Pontifici. Sodali. Antoniniano. Veriano. Feciali. Leg. Aug. Pr. Provinc. Syriæ. Leg. Aug. Pr. Pr. Provinc. Pannonicæ.* Gruterus ibidem pag. 457. Jacobus Boiſſardus part. 3. Antiquitat. Romanar. fol. 44. & part. 5. fol. 74. Eis ſimiles erant *Herodiani*, apud quos Herodis Magni memoria ſanctè habita fuit, & religioſis modis culta etiam Romæ, ubi eos noverat Perſius:

Herodis venêre dies, unctæque feneſtræ
Diſpoſitæ pinguem nebulam vomuere lucernæ,

Sat. 5. Nimirum die illo accenſas lucernas & violis coronatas in feneſtris ponebant, ac fores ornabant frondibus. Quod enim Laurentius Pignorius *libro de Servis pag.* 35. Samuel Petitus *l.* 2. *Variar. lect. c.* 1. Chriſt. Noldius *in Hiſtoriâ Idumeâ p.* 266. exponunt Herodianos *de libertis Herodis, qui tributis exigendis præfecti erant, ut Cæſarianus ſervus apud Veteres eſt, qui Cæſarem Dominum habebat*, id fruſtrà omninò eſt, de quâ re diximus in Auctariis ad Pappi Epitomen *hiſtoriæ Eccleſiaſt. pag.* 107. 108. & adde Caſaubonum *Exercitat.* 1. *ſect.* 5. Dilherrum *l.* 1. *Electorum c.* 14

XVII. Communis omnium flaminum & ſacerdotum erat lex, ab Ebræis petita, *Levitic.* 10. 6. ut capite velato ſacro peragerent. Primus Æneas inſtituit, atque hoc ideò factum eſt, ut ſacerdos præ-

ſenti animo ac devotione integrâ operaretur. Helenus vates præcipit Æneæ:

Quin ubi tranſmiſſæ ſteterint ſuper æquora claſſes,
Et poſitis aris jam vota in littore ſolves;
Purpureo velare comas adopertus amictu:
Nequa inter ſanctos ignes in honore Deorum
Hoſtilis facies occurrat & omina turbet.
Hunc ſocij morem ſacrorum, hunc ipſe teneto,
Hac caſti maneant in relligione nepotes,

lib. 3. Æneid. *Caſti*, id eſt, pii ἁγνοί, nam profani ſunt inceſti. Spartianus ſcribit de Hadriano: *Natali ſuo ultimo cum Antonium commendaret, prætexta ſponte delapſa caput ei operuit.* cap. 26. Itâ legit Baptiſta Egnatius Venetus, ſed *aperuit* emendant Lipſius (notatis ad Annales Taciti lib. 2. num. 26.) Caſaubonus, Gruterus, Salmaſius, Boxhornius, inde quia capite velato ſacrificabant. Die natali vota faciebant pro ſuâ & ſuorum ſalute, eumque diem cognati & propinqui communi religione concelebrabant. De quâ re videris etiam Screvelium *notis ad Hiſt. Auguſtam p.* 106. 107. Joſephus de Veſpaſiano καὶ πολλῆς ἐκ πάντων ἡσυχίας γενομένης ἀναστὰς, καὶ τῷ περιβλήματι τὸ πλέον τῆς κεφαλῆς ἐπικαλυψάμενος εὐχὰς ἐποιήσατο τὰς νενομισμένας, lib. 7. de bello Judaico. Ubi ἐπικαλυψάμενος eſt *velatâ facie.* Hos imitabantur, quicunque Principum ævo Cæſares velut Deos colebant, Suetonius de Vitellio: Miri in adulando ingenii primus C. Cæſarem adorari ut Deum inſtituit, cum reverſus ex Syriâ non aliter adire auſus eſſet quàm capite velato, circumvertenſque ſe, deinde procumbens, *l.* 9. *c.* 2. Nimirum ut Deos, itâ Cæſarem religiosè adibat, capite operto. Erat idem apud Græcos. *Curtius* de Ariſtandro: Ille in candidâ verbenas manu præferens, capite velato præibat verba Regis, *l.* 4. In nummis etiam & marmoribus, ſacrificantes velato,

to corpore cernimus, ut refert Torrentius *notis ad l. d. Suetonij pag.* 697. Æneum ſacrificantis ſimulacrum in Veſontinis agris repertum habitu illo depingit Johan. Jac. Chifletius *part.* 1. *deſcript. Veſontionis c.* 25. ubi addit, *velabatur autem caput laciniá veſtis in caput rejectá.* Quod ut rectè capias, vide quę dicemus *infrà l.* 4. *c.* 5. *diſtinct.* 18. Julii Cęſaris imago cum velatâ facie velut Pontificis Maximi, eſt apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 2. *Numiſmatum n.* 1. 2. 7. 13. Lepidi Pontificis imago velata eſt *ibidem Tab.* 6. *num.* 4. 7. nec non Domitiani Cęſaris, *Tab.* 32. *num.* 4. Conſtat, quod Genii mali precibus ac ſacrificiis honorati, facies & imagines ſuas ſæpius inimicas, nonnunquam amicas, pro eventu præſtando exhibuerint viſibiles, quandò imprecationes & conſecrationes recitabantur. Virgilius:

Apparent diræ facies inimicaque Trojæ
Numina magna Deûm,

lib. 2. Æneid. Nugatur hic Servius *in commentario pag.* 246. ſecundum Planetariorum impoſturas. Vera cauſa eſt, quam protulimus, de occurſaculis & ſpectris Deorum. Explicabis inde, quod Bileamus dicit ad Balacum Regem: *Forſan occurret mihi Dominus, & quamcunque rem oſtenderit mihi, indicabo tibi*, Numer. 23. 3. Bileam Planetarius & Incantator erat, peractisque ſacrificiis circumagebat ſe, ut facies Numinum videret, amicæ eæ vel inimiciæ eſſent? Sed amicas vidit, nec poſſe carminibus maleficorum effici, ut poſſet populus ille damno affici, *Numer.* 23. 23. Proinde, ne occurrentes Imagines, ſæpius inimicæ, ſacerdotis animum timore percellerent, unde ſacra irrita eſſent, voluerunt eum operto capite ſacrificare, *exceptis unius Saturni ſacris, ubi caput non velabant*, teſtibus Servio commentario *ad lib.* 3. *Æneid. pag.* 299. Feſto

Pompejo *in fragmentis ab Urſino editis pag.* 210. & vide nos *ſuprâ c. 9. diſt.* 4.

XVIII. Sacrifica in populo Dei peculiare id habebant, ut ſine ullo igne ab hominibus excitato, flammâ cœlitus allapsâ cremarentur, Geneſ. 4. 4. Levit. 9. 24. Judic. 6. 11. cap. 13. 20. 1. Reg. 18. 24. ſeq. 1. Chron. 21. 20. 2. Chron. 7. 1. & prolixè D. Francius in Scholâ ſacrificiòrum *Diſputat* 5. πῦρ γὰρ φησὶν οὐ κάτεισιν, ὥσπερ ἐπὶ Μωσέως τὰς θυσίας ἀναλίσκον, ἅπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ Ἡλίου τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους, ait Julianus ὁ παραβάτης apud Cyrillum Alexandrinum lib 10. Diximus in *Auctariis ad Pappum pag.* 193. & quod tantum in primo templo ità fuerit, oſtendimus *ibidem, pag.* 270. *ſeqq.* Sub templo ſecundo adhibebant ignem de ſilicibus excuſſum; ut clarus textus eſt. 2. Maccab. 10. 3. & confer Johan. Buxdorffium *in Exercitationibus miſcellaneis pag.* 228 *ſeqq.* Apud Paganos ſimile quid aliquandò contigiſſe, credebant ipſi. Servius commentario ad Æneid. 12. *Apud Majores aræ non incendebantur, ſed ignem divinum precibus eliciebant, qui incendebant altaria.* Solinus in Polyhiſtore cap. 11. *Qui in colle Vulcanio divinæ rei operantur, ligna vitea ſuper aras ſtrûunt, nec ignis apponitur in hanc congeriem, cum porricias intulerint, ſi adeſt Deus, ſi ſacrum probatur, ſarmenta licet viridia ignem ſponte concipiunt, & inflammante nullo à litato Numine fit incendium.* Sic ille. Quanquam de facto illo dubitant alii. Horatius:

> *Dum flammâ ſine thura liqueſcere limine ſacro*
> *Perſuadere cupit. Credat Judæus Apella,*
> *Non ego.*

lib. 1. Satyr. 5. ubi vide Labinum *in commentario pag.* 74: & adde Dan. Heinſium *notis ad Silium Italicum pag.* 7. Non tamen negari debet, Satanam poſſe incendia concitare, ut exemplum eſt in literis ſacris, *Jobi* 1. 16.

CAP.

Cap. XIII.

Digreſſio poſterior repetitæ lectionis, in quâ probatur eminentia poteſtatis civilis adverſus Papalis factionis Scriptores,

I.

DE Becano, Sandero, Conzeno, Scioppio Papæ aſſentatoribus dicere cępimus peculiari Diatribâ, *in Auctariis hiſtoriæ Eccleſiaſticæ pag.* 375. *ſeqq* Repetemus inde quædam, addemus plurima, ut datam fidem liberemus. Rationes quæ evincunt, Regem Veteris Teſt. præ ejusdem fœderis Pontifice multum eminuiſſe, hactenus firmo talo perſtant: reſtat verò, ut in examinandis prærogativis à Becano confictis pergamus. Prima eſt: Pontificatus originem habuit à Deo, regnum cepit importunitate populi, Hebr. 5. 4. 1. Samuel. 8. 4. cap. 12. 16. *Reſpondeo*: Omnis poteſtas à Deo eſt, *Rom.* 13. 1. *ſeq.* Itaque Regia Lex promulgabatur, antequam Reges ordinariâ ſucceſſione eſſent, *Deut.* 17. 14. *ſeqq.* Neque vetabat Deus habere Principem ſecundum jura Gentium, tantum improbabat, quod ſuo veluti arbitrio depoſcerent, ac prudentiæ Regis in nixi vellent res magnas gerere, non requiſito Deo, qui hactenus eos Regis inſtar defenderat conſilio, & Judices miſerat armorum ſucceſſu felices, de quâ re accurata cenſura eſt Syrachidis *c.* 17. 14. 15.

II. Secunda eſt: Pontifex erat annis multis antequam Rex eſſet. *Reſp.* Imò Rex erat Moſes, antequam Pontifex Aharon eſſet, *Deut.* 33. 5. Poteſtate ſummâ & prorſum regiâ populum Iſraëlis eduxit,

rexit-

rexitque porrò in deſerto, ut fatetur Bonfrerius *commentario ad Deuterom. pag.* 1050. Proinde ſecuti eum Judices quanquam cum multò minori poteſtate, Reges vocantur, *Judic.* 17. 6. *cap.* 21. 25.

III. Tertia eſt: Pontifex ſumebatur tantùm è familiâ honoratiſſimâ, quæ erat Levi. Rex poterat ſumi è qualibet tribu. *Reſpondeo*: Negatur, quod tribus Levi fuerit honoratiſſima, *Geneſ.* 49. 5. 6. 7. namque tribus Juda maximam gloriam præ aliis habuit, *Geneſ.* 49. 8. *ſeq. Apocal.* 7. 5. Regiæ tribui huic prærogativa ob ſummam dignitatem tribuitur in caſtris, *Numer.* 2. 3. in profectionibns, *Numer.* 10. 4. in offerendis ſacrificiis, *Numer.* 7. 11. in expeditionibus bellicis, *Judic.* 1. 2. Ex hac tribu Reges deſcenderunt omnes, poſtquam Davidi regnum dabatur in patrimonium, 2. *Samuel.* 7. 14. *ſeqq.* 1. *Chron.* 17. 13. *ſeq. Pſalm.* 2. 7. *ſeqq. Pſalm.* 45. 7. 8. *Pſalm.* 89. 28. *ſeqq. Pſalm.* 118. 22. *ſeqq.* Regibus ſchiſmaticis in Samariâ non curamus, 2. *Chronicor.* 13. 5.

IV. Quarta eſt: Pontificis inauguratio ſolemnis admodum erat: Reges absque ullâ ſolennitate promovebantur ad ſolium. *Reſp.* Cerimonię illę operoſę omnes aliquid dignitatis conciliabant muneri, attamen nihil poteſtatis addebant Pontifici. Rex certè excellebat, quandoquidem habebat optima in Iſraële, & operoſæ illius inaugurationis circumſtantiæ prorſus myſticæ erant ad Meſſiam relatæ, ut Interpretes Chriſtiani ad Legem uberius docent.

V. Quinta eſt: Pontifex quilibet ungebatur, & quidem oleo ſancto, Exodi 30. 30. Reges non omnes ungebantur, neque enim præter Saulum, Davidem, Salomonem, Joas, Jehu, Regum aliquis unctus eſſe legitur, & fiebat unctio ea communi oleo. *Reſpondeo*: An quilibet Pontifex ungeretur olim, & verò, an Reges non omnes uncti fuerint, non-

dum

dum pro certo aſſerunt Interpretes. Toſtadus *commentario ad l.* 1 *Samuel c.* 10. *quæſt.* 2. Iſidorus *l.* 2. *de Eccleſiaſt. offic. c.* 25. ſtatuunt Reges omnes fuiſſe unctos. Rurſum Tremellius, Grotius, Vinarienſes *notis ad Exodi* 40. 15. negant, quod Pontificum filii fuerint uncti, quandò ad minorum ordinum Sacerdotes redigebantur. Sufficiebat illis, eſſe de unctorum ſacerdotum familiâ, 2. *Maccab.* 1. 10. De Summis Sacerdotibus aliter erat, *Exodi.* 29. 29. *c.* 30: 30. *Levit.* 4. 3. *c.* 21. 10. adeòque ungebatur ille quoties ſacro muneri admovebatur novus ſucceſſor. Quicquid ſit, nihil inde ſequitur ad conculcandam Regis ὑπεροχὴν, quæ ſecundum effecta propria judicari debet. Uſus ſacræ unctionis poſt Moſis tempora obtinuit in populo Hebræo, cæterum non impoſuit neceſſitatem abſolutam. Non enim fuit adhibita, cum Regni hæredes legitimi adibant regnum, hinc liberè ungebantur, & cumprimis propter excitatam Competitorum, quos inter de prærogativæ Jure lis mota erat, ſeditionem, quomodò Salomon propter Adoniæ factionem; Joas propter Athalię, & ob Joramo abdicatum imperium ungebatur Jehu. Hoc nos docent Gemara Hieroſolymitana ad Tit. הוריאות, & confirmant Levi Ben-Gerſom ad 1. Reg. 1. David Kimhi ad Eſaię 10. 17. Dicit Becanus. *Saul, David, Joas, Jehu tantum uncti eſſe leguntur.* Falſum hoc eſt, quia etiam ſchiſmaticus Princeps Abſolom unctus eſſe legitur, 2. Sam. 19. 10. necnon Johas filius Joſię, 2. Reg. 23. 30. dudumque ante Reges conſtitutos Abimelech Sichemita, Jud. 9. 8. Quod oleo ſacro Reges perinde ac Pontifices uncti fuerint, conſtat per dicta & facta manifeſta, 1. Sam. 10. 1. 1. Reg. 1. 39. Pſal. 89. 21. adeòque; conſentiunt nobiſcum Toſtadus *l. d. quæſt.* 1. Pineda *l.* 2. *de rebus geſtis Salomonis c.* 6. Barradius

Tom. 2. Concordiæ Evangel. l. 3. c. 41. Genebrardus *commentario ad Pſalm* 89. 21. Salianus *Tom.* 3. *Annal. Vet. Teſtam. pag.* 104. 105. Sanctius *commentario ad l.* 1. *Samuel. pag.* 194. Wilhelm. Scickardus *libro de Jure regio Hebræorum pag.* 22. *ſeqq.* Seldenus *l.* 2 *de ſucceſſione Pontificum Ebræor. c.* 9. Cum Becano diſſentit Simon Epiſcopius *l.* 3. *Inſtituit. Theol. ſect.* 2. *c.* 2. *theorem.* 16. Rationes adferunt: (1) Quia Deus præcepit, ut oleo ſacro ungeretur nemo præter ſacerdotes & Pontificem, Exod. 30. 30. (2) Quia oleum ad ungendos Sacerdotes adhibitum ſemper vocatur oleum ſacrum, Exodi 29. 7. cap. 30. 25. 31. Lev. 8. 10. cap. 21. 12. non etiam alterum illud quo Reges ungebantur, 1. Sam. 10. 1. c. 16. 1. 13. 2 Reg. 9. 1. (3) Quia Pontifices non debebant, velut oleo ſacro uncti, adeſſe apud funera, Levit. 21. 10. ſeqq. At Reges poterant lugere & proſequi funera, ut David Sauli, Jonathę, Abneris. Ergò oleum ſacrum non erat fuſum ſuper caput eorum. (4) Quia Oleum ſacrum tractabant Pontifices & Sacerdotes. Atqui Saul, David, Salomoh ungebantur à Prophetis, non etiam à Sacerdotibus. Ergò non ſunt uncti oleo ſacro. (5) Quia Elias jubetur ungere Aſaël Regem Syrię, & Eliſęum Prophetam uno eodemque oleo, 1 Reg. 19. 15. Atqui Aſahel non poterat ungi oleo ſacro, veluti gentilibus ſacris addictus. Ergò nec Jehu, nec alii Reges oleum ſacrum acceperunt. (6) Quia David ter legitur eſſe unctus, 1. Sam. 19. 13. 2. Samuel. 2. 4. cap. 5. 3. Quę repetitio non poterat fieri, ſi oleum ſacrum adhibitum fuiſſet. (7) Quod Salomoh accepit oleum ſacrum, eſt peculiaris diſpenſatio. (8) Aut fuit duplex oleum in tabernaculo, unum aròmaticum, quo Pontifices & Sacerdotes, alterum vulgare, quo Reges & Prophetæ ungebantur. Hactenus Epiſcopi-

copius *l. d.* & Becanus *libro de poteſtate Regis & Pontificis adverſus Lancellottum Anglum pag.* 36. *ſeqq.* Reſpondeo: (1) Notat Salianus l. d. cum dicitur, *non debere illo alienum ungi*, prohiberi ne quis unguento eo utatur ad profanos uſus, at Regum & Sacerdotum unctio eſt ſacroſancta, & Davids judicio etiam in capitali hoſte formidabilis, 1. Samuel. 24. 7. Verbo: excluditur homo privati ordinis qui non erat Rex, Propheta, Sacerdos. (2) Etiam illud oleum, quo Reges ungebantur, vocatur *oleum ſacrum*, Pſalm. 89. 2. itaque ad ungendum Salomonem accipiebat Sacerdos cornu olei de tabernaculo: ad accipiendum commune oleum non erat opus adire tabernaculum. (3) Tantò major libertas Regum erat, ut non eſſent legibus cerimonialibus addictè ſubjecti, itaque major etiam poteſtas eorum erat. (4) Prophetæ erant majores præ ſacerdotibus, & contrà ſacerdotum decreta pronunciare poterant, quod notiſſimum eſt, Deut. 18. 18. Amos 7. 10. (5) Quod Haſaël poterat ungi oleo ſacro, nulla cauſa prohibet, itaque Reges gentium ſunt etiam Uncti Domini, perinde ut Reges Iſraëlis, 1. Samuel. 24. 7. Eſai. 45. 1. (6) Nulla unctio in Davide erat ſuſpervacanea. Prima erat inſtar teſtimonii quod ei Deus regnum deſtinaviſſet, poſt Saulis obitum occupandum: ſecunda eum declarabat actu Regem in Judâ: tertia verò addebat illi regnum in decem tribubus. Perinde uti de Sadoco Sacerdote legitur, quod bis unctus fuerit, 1. Chron. 29. 22. Fuerat ille quidem Davidis tempore Pontificis Coadjutor, ſed Abiathare pulſo, Pontificatum ſuſcepit & ſecundâ vice ungitur. (7) Diſpenſatio eſt exceptio adverſus regulam expreſſam: nulla verò eſt regula, quæ vetat Regibus oleum ſacrum addere. Contrarium potius eſt expreſſo loco,

Pſalm.

Pſalm. 89. 21. Rex Joas in templo ungebatur à Pontifice Jojadâ, ineptumque eſt arbitrari, alio quodam oleo; ac quod præ manibus erat, uſum fuiſſe. (8) Duplex oleum in tabernaculo eſt figmentum.

VI. Sexta eſt: Varia erant Pontificis ornamenta, ſed Rex præter diadema nihil habebat. *Reſpondeo*: Ornamenta ſpectant ad ſenſum myſticum, de quo fuit anteà num. 4. Rex de poteſtate abſolutâ gloriabatur ſecundum Jus Regium à Samuele deſcriptum, 1. Samuel. 8. 11. quem contextum malè de Jure Tyrannorum exponit Becanus *libro de Primatu contrà Regem Angliæ pag.* 36. 37. Diadema non habebat, ſed coronam, inſuper haſtam ac gladium poteſtatis documenta, 1. Sam. 19. 10. cap. 20. 33. Addit Becanus, *David coronam idoli Moloch conflavit in diadema aliquod*, 1. *Chronic.* 21. 2. Falsò. Rectius, *accepit autem coronam Regis eorum de capite ejus.* Regis Hanon, uti vocatur 2. Sam. 10. 2. מלכם appellativê transferunt Vatablus, Tremellius, Caſtalio, Lutherus, Scholia Græca, Vinarienſes & Batavi Scholiaſtæ, Arias Montanus, Cajetanus, Johan. Buxdorffius *in Lexico Thalmudico pag.* 1210. & ante omnes illos Joſephus, Angelomus, Toſtadus. Coronam regis eorum jure ſibi imponebat David. Erat enim victor: nec prohibitæ erant res idololatrarum, ſed res idolorum, Deut. 7. 25. De Molochi Idoli ornamento exponunt Serarius & Cornelius à Lap. *commentario ad h. l.* Pineda *de rebus geſtis Salomonis l.* 1. *c.* 3. *num.* 19. *& l.* 7 *c.* 11 *num.* 5, 7. Salianus *Tom.* 3. *Annal. Vet. Teſtam. pag.* 556. 557. Atqui non eſt veriſimile, quod Rex pius & optimus voluerit impuriſſimi Idoli coronam aptare capiti ſuo, per oleum ſacrum affuſum conſecrato. Excipit *Salianus*: Rex Ammonitarum in ultimo diſcrimine poſitus, longè aberat à tali ornamento gloriæ

cir-

circumferendo, ne proderetur qui latere volebat; & quam ne ferre quidem poterat ob ponderis gravitatem. *Reſpondeo*: Neque circumferebat tunc, quandò urbs capiebatur. Verbo: Erat corona, quam Rex eorum in ſolennibus geſtaverat.

VII. Septima: Pontifex curabat ſpiritualia, Rex verò civilia. Reſp. Pontifex tamen erat ſervus Regis, 1. Samuel. 22. 12. 15. 1. Reg. 1. 2. 26. 27. 33. 43. 47. Quid multis opus eſt? *Coronam Regis excelluiſſe ſemper præ Coronâ Legis & Sacerdotij*, verè ait Rabbinus Maimonides Tom. 1. Halachoth Thalmud Thor. cap. 3. Neque Reges Hebræorum curabant ſolum civilia, verum inſimul ſacris præerant, ità ut ſumma poteſtas in ſacris pariter ac civilibus ad eos pertineret, 2. Samuel. 6. 12. cap. 8. 11. 1. Reg. 2. 27. cap. 6. 1. cap. 8. 1. 2. ſeq. cap. 15. 12. 2. Reg. 13. 4. cap. 18. 4. 2. Chron. 17. 6. 7. cap. 19. 4. c. 29. 3. 5. Summa præfectura ſacrorum ad Regem pertinebat, veluti cuſtodem utriusque tabulæ Decalogi: miniſterium ad Pontificem, Sacerdotes, Levitas ſpectabat, Deut. 17. 18. Joſu. 1. 8. Itaque in ſanctuario cum שכינה agere volens Rex, ſedebat, ut hoc ille eximium in ſacris ipſis præ Sacerdote haberet, Religionis major Antiſtes: Sacerdos & coram Deo, & coram Rege ſtabat ſupplex ac venerabundus. Locus eſt 2. Samuel. 7. 18. ſeq. & ibidem Vatablus *in notis*, Petrus Cunæus *l. 1. de Republ. Hebræorum cap.* 14.

VIII. Octava: Pontifex gerebat negocia ſua non requiſito prius Rege: at Rex gerebat nihil inconſulto Pontifice, Num. 27. 21. 1. Sam. 23. 9. cap. 30. 6. *Reſpondeo*: Scribe rectius, *inconſulto Deo*, quomodò in Teraphim, id eſt, falſis oraculis reſpondebat dæmon, Judic. 18. 5. 14. Statis conſtat, quod Reges ipſi præſentes inſpiciebant oraculum ſacrum pro

cognoſcendis eventis rerum, Sacerdotes tantum externo miniſterio fungebantur, 1. Samuel. 23. 9. 10. 11. cap. 30. 6. 7. Confer Hugonem Grotium *libro de Imperio poteſtatum ſummarum circà ſacra pag.* 134. *ſeqq.*

IX. Nona: Pontifices vice Regis erant, ubi Rex non erat, 2. Regum 11. 4. Rex verò nihil eorum, quę ad Sacerdotis functionem pertinebant, tractare debuit, 2. Chron. 26. 18. *Reſp.* Non ſatis benè vel rectè proviſum fuit Regimini civili, quandò illud à Sacerdotibus curabatur, populusque anſam cepit res novandi & Regem poſtulandi, qui ſecundum mores omnium gentium Reipublicę ſupremus curator eſſet, ac ſacerdotum non minus quàm aliorum exerrationes dignis modis puniret, 1. Sam. 2. 15. ſeq. cap. 8. 1. 2. ſeq. Regiam poteſtatem verebatur ac venerabatur Samuel. 1. Sam. 12. 1. 2. 3. cap. 15. 30. 31. cap. 16. 2. Et verum quidem eſt, quod Sacerdos ſummus excelluerit inter Proceres, adeòque accenſetur illis, 1. Reg. 1. 7. 8. 19. 25. 26. 32. 44. cap. 4. 2. 4. 2. Chronic. 19. 11. Hoc etiam verum eſt; quod perinde uti proceres alii fuerit Regis ſervus, & Regum dictis obſequio ſuo addictus. Nam de hoc ſolo valet illud: *Quis dicet Regi, quid facis?* Eccleſiaſt. 8. 4.

X. Decima: Pontifex erat exemptus à poteſtate Regis, neque poterat eum Rex punire, cum deliquerat. *Reſpondeo:* Reges cum peccarent non puniebantur. Hinc dictum Thalmudis:

אין בריאה דן את המלך אלא הבה:

Nulla Creatura judicat Regem, niſi Deus Benedictus.

Saul occiderat Sacerdotes, & verò David tamen dicebat, nolle ſe lædere Unctum Domini, 1. Samuel. 22. 11. ſeqq. cap. 24. 7. cap. 26. 9. Summus Sacer-

cerdos à Rege poterat in judicium vocari, damnari, puniri, ut Abiathar læſæ majeſtatis reus & convictus damnabatur à Rege Salomone, 2. Reg. 2. 26. 27. Exemplum hoc multò evidentiſſimum eſt, quod fruſtrà Hildebrandinæ Scholæ Doctores multiplicibus eluſionibus fatigant. Ajunt: (1) Si regiâ autoritate Salomon depoſuit Abiatharem, malè fecit, uti Saul cum occidebat Abimelechum, 1. Sam. 22. 17. Becanus *l. d. pag.* 66. Reſp. Iniquiſſimè dictum! Nihil peccaverat Abimelech adeòque innocens periit: Abiathar verò inter complices rebellionis deprehenſus, & ſceleratè moleſtus Regi legitimo, vero Regis judicio capitis ſupplicium incurrebat, ſed pro gratiâ erat, vitam donaviſſe nocenti & relegationis pœnâ mitiori contentum eſſe. (2) Salomonis factum narratur, & non approbatur: nec enim ille videtur mortis pœnâ ideò dignus eſſe, quod Abiſag Sunamitidem ſibi conjugem poſceret, Bellarminus *reſponſo ad Barclajum cap.* 15. Reſp. Omninò approbat Scriptura factum Regis, cum Pontificis iniquam conſpirationem adverſus Regem damnat, 1. Reg. 2. 22. Tale factum merebatur ſupplicium ejuſmodi. Nec aliter eſt de Adoniâ turbatore, quem Regis gratia abſolverat ſemel, atqui redibat ille ad vomitum, petendo Abiſagam Regis conjugem, ut turbas novas Reginæ maritus dare poſſet, eodemque pertinent manifeſta verba ejus coram Bathſabâ matre Reginâ prolata. 2. Regum 2. 15. Corrigenda ſunt illa, quæ Salmaſius ſcribit: *Salomon cum fratrem ſuum natu majorem interfici mandavit, parricidij ſcelere maculatus eſt*, Defenſ. Regiæ cap. 4. Erat certè Adonias perduellis, neque enim ferebat mos Hebræorum, ut Regum ſive conjuges ſive pellices ſociarentur privato, Docent Vatablus *in notis* & Scickardus *libro de Jure Regio Hebræorum pag.* 174. *ſeqq.*

Hanc ergò cupiens Adonias, jus regnî ad ſe pertinere novis molitionibus oſtendere vult, tentatque animum Salomonis, ut ſi metu juvenili hoc ei conceſſiſſet, auderet mox majora: mulieram autem aggreditur, ut regnandi ignaram, ità amoribus facilem. Notant Cimhi *ad h. l. commentario*, & Theodoretus *quæſt.* 7. (3) Non poterat Laicus Princeps jure communi Pontificem deponere, itaque divina intervenit ordinatio, cujus exſecutor Salomon fuit, Bellarminus *l.* 2. *de Pontif. Rom. cap.* 29. Cornelius à Lapide *in commentario ad h. l. pag.* 109. Salianus *Tom.* 3. *Annal. Vet. Teſtam. pag.* 745. 746. Bonfrerius *commentario ad Deuteronom. pag.* 973. Menochius *in Hieropoliticis l.* 2. *cap.* 5. Johan. Pineda *l.* 6. *de rebus Salomonis cap.* 15. *num.* 5. Reſpondeo: Rex poterat de jure communi Pontifices officio privare, etiam morte mulctare, ubi flegitium exilio vel morte dignum commiſerant. Ex officio inquam; Rex enim Dominus erat, Sacerdos verò ſubditus & ſervus Regis, uti non ſemel prolatis Scripturæ tabulis firmavimus, & exempla ordinaria proſtant, quod Reges dederint leges & præcepta Sacerdotibus, ne ſalus publica fortè labefactaretur ipſorum vel incuriâ vel temeritate. 2. Reg. 22. 23. 1. Chron. 23. 24. 5. 2. Chron. 17. 19. cap. 29. 30. cap. 34. 35. Verbo: Uti Rex puniebat Abiatharem, Adoniam, Joabum, Simei, non verò ut Propheta, cujus non eſt pœnam irrogare delinquentibus.

XI. Undecima: Pontificis major erat authoritas, quam Regis, ac populus à Rege ſemper diſſenſit, aſſenſitq́ Pontifici. *Reſpondeo*: Vel in ipſo Religionis negocio, de quo cumprimis nunc agitur, conſtat, Regum exempla & decreta plus valuiſſe, quam Pontificis, corrigendo, mutando, depravando quoque illam, adeòque jubendo quæ ſacra palam

valere

valere deberent, Judic. 17. 7. 1. Reg. 12. 26. ſeq. cap. 16. 31. ſeq. 2. Reg. 16. 10. ſeq. Ubique mutatio Religionis adſcribitur Regi, velut factum ejus, itaque autoritate multum præpollebat Sacerdoti, qui nec factum infectum reddere propriis viribus poterat, nec impedire ne laberentur ſacra in pejus. Tanta fuit poteſtas Regis circà ſacra. Quæ porrò inde eluceſcit, quod Reges potuerint diſpenſare circà Legis ſtatuta, 2. Chron. 29. 34. cap. 30. 17. 18. Pontifex nihil tale potuit, ſed nec unquam cum ſucceſſu feciſſe legitur.

XII. Cœterum eminentia Regis patet evidenter ſecundum Jura illa, quæ promulgabat Samuel, 1. Samuel. 8. 11. ſeqq. Jura illa ſunt Majeſtatis, quæ Rex apud ſubitos ſuos exercere poteſt, & ſecundum quæ tenentur ſubditi Excellentiam Regis perfectè venerari, ut dudum notavit Rabbinus Maimonides in Halachoth Melachim cap. 4. Quod enim Wilhelm. Bucanus *in Analyſi Theolog. Loco* 49. ſcribit, *abſolutam poteſtatem aliquam verbis illis non contineri*, erroneum eſt. Sanè omnia ponuntur in manum Regis, adeòque negatur verbis expreſſis, quod populus aliquid contrà moliri debeat. Et qui cum Bodino *lib.* 1. *de Republ. cap.* 10. exponunt, *hic eſt mos Regis*, ſi de more, id eſt, conſuetudine ordinariâ intelligunt, nobiſcum ſentiunt. Fuit enim hoc Jus Regum omnium, temporumque omnium, ità ut conſuetudine perpetua illud metiri poſſimus, quanquam nullæ de illo ſcriptæ ſint leges. Itaque Chaldæus vocem משפט exponit diſertè ſatis per נימוסא legem: *Hæc eſt ordinaria Lex Regis.* Sin de Tyrannorum auſis explicant, cum Becano *libro de Analogiá cap.* 16. *quæſt.* 8. *& libro de Primatu ad Regem Angliæ pag.* 36. 37. Beſoldo *Diſſertat. de Majeſtate in genere pag.* 66. *ſeq. & part.* 1. *Collegij Politici Diſput.* 2. *theſ.* 45. Vatablo & Johan.

Druſiò *notis ad h. l.* Lamberto Danæò *lib.* 3. *Politicæ Chriſtianæ pag.* 37. Pezelio *in Locis Theologicis pag.* 999. Zeppero *lib.* 4. *de Legibus Moſaicis pag.* 8. Ulrico Hunniò *reſolutionibus ad Treutlerum Volum.* 1. *pag.* 73. Buchanano *in Dialogo de Jure Regis pag.* 70. Huttero *in Locis Communibus pag.* 1039. Olao Laurelio *in Syntagm. Theolog. pag.* 663. *ſeqq* Piſcatore *in quæſt. ad h. l. num.* 104. Johan. Althuſio *in Politicis cap.* 18. *num.* 51. *ſeqq.* Miltono *defenſione pro populo Anglicano pag.* 32. *ſeqq.* Balthaſ. Willio *in Politicis pag.* 533. *ſeq.* Sixtino ab Amama *in Antibarbaro Biblicò pag.* 616. Adamo Conzeno *lib.* 6. *Politicor. cap.* 2. *num.* 9. *ſeqq.* Johan. Werdenhagen *in Medullâ Politicâ lib.* 1. *quæſt.* 10. *cap.* 3. graviter hallucinantur. Nihil enim ibi continetur, quod non poſſit Rex à ſubditis exigere bono titulo, quatenus ad aulæ magnificentiam ſuſtinendam, & res omnes domi foriſque feliciter gerendas plurimæ impenſæ requirebantur. Et probatur ulterius: (1) Quia reſcripta debent interpretari ſecundum petita. Atqui populus Regem petebat, non verò Tyrannum. (2) Quia talem Dominum ipſis impoſuit Dominus, qualem petebant, id eſt, Regem, quem Deus juſſit ungi, quem reverenter populus ſuſcepit, quem David colebat ut Domini unctum, quem Deus juvit in rebus gerendis pro populo, cum tamen hoſtis Tyrannorum eſſet, eosque Abimelechi & Abſolomi exemplo malè perderet: qui Davidi teſtis eſt, quod paſcere debuerit populum in fide & animi rectitudine, Pſalm. 78. 70. 71. 72, qui regibus dedit ſapientiam, ut populo benè & rectè præeſſent, 1. Reg. 7. 57. ſeq. Pſalm. 72. 1. 2. ſeqq. (3) Quia nihil dicit Samuel quod Rex non poſſit exigere pro Reipublicæ defenſione, aut ſi denegetur à ſubditis, quomodò ſtabit Reſpublica? Non poterant recuſare decimas, id eſt, tributa, non poterant Regem deſerere

ſerere cum prodiret in bellum, non poterant ſervitia denegare, quatenus aulæ reditus illis deſcriberentur, nec poterant miniſteria aulica detrectare, quia peregrinis & incircumciſis uti non licebat. (4.) Quia in formam Legis redactum Jus & ſcripto comprehenſum deponebatur apud arcam fœderis, ut in teſtimonium eſſet poſteris, 1. Samuel. 10. 35. Quæ manifeſtò iniqua erant, Legis Regiæ perpetuæ inſtar eſſe non poterant.

XIII. Vera ſententia ergò eſt, quod ſit Regum Jus, ut rectè defendunt Albericus Gentilis *in Diſputationibus Regiis fol.* 18. Jacobus Rex *in Operibus Anglicanis, libro (quem vocat) Jus liberæ monarchiæ pag.* 184. *ſeq.* Barclajus *lib.* 2. *de poteſtate regiâ pag.* 239. Wilhelmus Barret *lib.* 2. *de Jure Regis cap.* 1. Arniſæus *lib.* 2. *de Jure Majeſtatis cap.* 1. *num.* 4. D. Friedlib. *Obſervationibus ad Vetus Teſtam.pag.* 332. Thomas Hobbes *libro de Cive cap.* 11. *num.* 6. Johan. Cammannns *de Jure majeſtatis Diſputat.* 2. *diſt.* 11. *ſeqq.* Claudius Salmaſius *in defenſione Regiâ pag.* 35. *ſeqq.* Philippus Henonius *in Diſputationibus Politicis pag.* 433. *ſeq.* Martinus Scokius *libro de Majeſtate.* Contrarias rationes videbimus. Dicunt: (1) Jus regium deſcriptum à Moſe Deut. 17. 16. ſeq, aliter ſe habet. *Reſp.* Deſcribitur ibi Rex ſecundum virtutes Theologicas & Ethicas, unde quidem nihil educi poteſt, quod cum Politicâ gubernatione, uti à Samuele deſcribitur, pugnet. (2) Quia decimæ Levitis debitę ad Regem deferuntur. *Reſp.* Decimas à Levitis accipi ſolitas non intercepit Rex, ſed novas decimas impoſuit, unde aulę magnificentia conſiſteret, ſecundum Jus gentium omnium, Matth. 22, 21. Roman. 13. 7. Non video quam ob cauſam adverſus Maimonidem pertendat Scickardus libro de J. Regio Hebræorum p. 105. 106. 107. *nullas Regi ſolutas fuiſſe decimas.* Aliter eſt in expreſsâ li-

 terâ.

Levi Ben-Gerſon vocat eleganter התכלית הרע *clauſulam malam*, commentar. ad lib. 1. Samuel cap. 8. videlicet, in eventu. (6) Quia Samuel increpat populum Dei nomine, ejusque iram comminatur. *Reſp.* Hoc ideò quod Regem poſtularent impatientâ aliquâ commoti, & quod ſibi viderentur melius res ſuas adminiſtrare ſe velle Gentium more, quàm ſi Deus pergeret eo, quo cœperat, modo, uti ſuprà eſt diſt. 1.

COROLLARIUM.

UT ſatis intelligantur illa, quæ *cap.* 12. *diſt.* 17. retulimus de Conſecratione Principum, adſcribemus, verba Herodiani *lib.* 4. *hiſtoriar. cap.* 2. quomodò Latinè expreſſit Cl. Boncleruſ, & verò quæ in exponendis quibusdam obſcuris requiri fortè poſſunt, dicemus infrà *Corollario ad librum ſecundum.* Cœterum Herodianus ita habet: *Mos*, inquit *Romanis conſecrare Imperatores; qui ſuperſtitibus filiis vel ſucceſſoribus moriuntur quique eo honore ſunt affecti, relati dicuntur inter Divos. Eſt autem totâ urbe quaſi luctus quidam feſtæ celebritati promiſcuus, quippe functum vita corpus ritu hominum ſumptuoſo funere ſepeliunt. Sed ceream imaginem defuncto quam ſimillimam fingunt, eamque in Regiæ veſtibulo proponunt ſupra eburneum lectum maximum atque ſublimem veſtibus inſtratum aureis. Et quidem imago illa ad ægroti ſpeciem pallida recumbit: Circa luctum verò utrinque magnam partem diei ſedent, à læva quidem, Senatus omnis veſtibus atris amictus, à dextera verò matronæ, quas virorum aut parentum dignitas honeſtat, harumque nulla vel aurum geſtans, vel ornata monilibus conſpicitur, ſed veſtibus albis exilibus induta mœrentium ſpeciem præbent. Hæc ita per ſeptem dies continuos faciunt, medicis ad lectum quotidie accedentibus, inſpectumque velut ægrum deter-*

terius ſe habere ſubinde pronuntiantibus. Dein ubi jam viſus obiiſſe diem lectum humeris attolunt, Equeſtris Senatoriique ordinis nobilisſimi ac lectisſimi Juvenes, perque viam ſacram in vetus forum deferunt, ubi Magiſtratus Romani deponere Imperium conſueverant; Utrinque autem gradus quidam ſunt ad ſcalarum ſimilitudinem exſtructi, in quibus altera ex parte puerorum chorus eſt è nobilisſimis atque patritiis; altera fœminarum illuſtrium hymnos in defunctum pœanasque canentium verendo ac lamentabili carmine emodulatos. Quibus peractis tollunt iterum lectum, atque extra urbem perferunt in Martium campum, ubi quà latisſimè campus patet, ſuggeſtus quidam ſpecie quadrangula lateribus æquis asſurgit, nulla præterquam lignorum ingentium materia compactus in tabernaculi formam. Id quidem interius totum eſt aridis fomitibus oppletum, extra autem intextis auro ſtragulis atque eboreis ſignis variisque picturis exornatum. Infra verò alterum, minuſculum quidem poſitum eſt, ſed formâ & ornatu perſimile portis januisque patentibus. Tertiumque item & quartum ſemper ſuperiore contractius: ac deinceps alia, donec ad extremum, quod eſt omnium brevisſimum, perveniatur. Poſſis ejus ædificii formam comparare turribus his, quæ poſtibus imminentes, noctu igne prælato naves in tutas ſtationes dirigunt: Pharos vulgò appellant. Igitur lecto in ſecundum tabernaculum ſublato aromata & ſuffimenta omnis generis, fructus herbasq; ſuccos omnes odoratos conquirunt atq; acerva-

vatim effundunt. Quippe neq; gens neque civitas, neque quo honore ullo aut dignitate præcellat, quin certatim pro ſe quisque ſuprema illa munera Principis honori deferant. Ubi verò ingens aromatum acervus aggeſtus eſt, ac locus omnis expletus, tum circa ædificium illud adequitant, univerſis equeſtris Ordinis certâ quâdam lege ac recurſu, motuque pyrrhichio numeroque, in orbem decurrentibus. Currus item decenti ſimiliter ordine circumaguntur, inſeſſi purpuratis rectoribus, perſonas ferant, quæ habet imagines ducum omnium Romanorum Principumque illuſtium. Quæ ubi celebrata ſunt, facem capit imperij ſucceſſor, eamque tabernaculo admovet. Tum cæteri omnes undique ignem ſubjiciunt: cunctaque illicò fomitibus illis aridis odoramentisque referta, igni valido corripiuntur. Mox ab extremo minimoque tabernaculo tanquam è faſtigio quodam ſimul cum ſubjecto igni aſcenſura in ætherem aquila dimittitur, quæ in cœlum creditur ipſam Principis animam deferre, ac jam ex illo unà cum cæteris Numinibus Imperator colitur. IV. 2. Sic ille.

Libri primi

FINIS.

ANTI-

ANTIQUITATUM *ROMANARUM* LIB. II.

Quo continentur res Civiles.

CAPUT I.

De Magnitudine Urbis Romanæ.

I.

ROMAM condiderunt Remus & Romulus, è regiâ familiâ Sylviorum, quæ ab Æneâ Duce Trojano originem habebat: Romulus verò de nomine ſuo vocavit, factusque Rex urbis ejus agrum latiſſimum, devictis vicinis adjecit. Incolæ primi *diſpari genere*, *diſſimili linguâ*, ut ait Saluſtius in Catilinariâ, Agricolæ & Latini extorres, quibus Arcades & Thuſci permiſti urbis incolatum conſtituerunt, Solinus *in polyhiſtorico cap.* 2. Nimirum pro modulo urbis, quæ Palatinum ſolum complexa eſt: deſignavit verò etiam Romulus pro futuris ædificiis montes proximos, Tarpejum, Quirinalem, Cœ-

Cœlium, & præſidium locis illis diſpoſuit, ut cuſtodia adverſus latrones eſſet. Titus Tatius in montem Tarpejum adduxit coloniam Sabinorum: Noma Pompilius montem Cœlium Etruſcis attribuit: Tullus Hoſtilius & Ancus Marcius Albanos in Cœlio monte & Latinos in Aventino collocaverunt. Servius Tullius adjecit Esquilinum & Viminalem. Superbus maxima aggerum & propugnaculorum opera conſtruxit, poſtquam urbs ſeptem montibus impoſita vires acquireret, ut omninò pomerium proferendum eſſet. Virgilius:

Scilicet & rerum facta eſt pulcerrima Roma,
Septemque una ſibi muro circumdedit arces,

lib. 2. Georg. Et lib. 6. Æneid.

——— *Inclyta famæ*
Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septemque una ſibi muro circumdabit arces.

Propertius lib. 3. Eleg. 9.

Septem urbs alta jugis toti quæ præſidet Orbi,

Martialis lib. 4. Epigram. 64.

Hinc ſeptem dominos videre montes
Et totam licet æſtimare Romam.

Palatinus ab antiquo habitatus à Palantibus, id eſt, vagis Arcadibus, quos Evander ſecum adduxerat, nomen ab iisdem accepit, Varro *lib. 4. de L. L. pag.* 16. Eodem ſenſu Virgilius:

Arcades his oris genus à Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comitati & ſigna ſecuti
Delegêre locum, & poſuêre in montibus urbem
Pallantis proavi de nomine Pallanteum;

lib. 8. Æneid. Romulus ibidem ſub ficu Ruminali cum fratre ſuo expoſitus, poſtquam in Fauſtuli domo

mo adoleverat, incunabulis ſuis favere atque urbem novam, unàque Palacium ſuum regium loco iſto condere voluit, aut ſolum veterem Romam novis ædificiis ampliare, Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 2. & prolixè Philippus Cluverius *in Italiâ antiquâ lib.* 3. *c.* 2. Onuphrius Panvius *commentario ad librum* 1. *faſtorum p.* 12. 13. 14. 15. Tarpejum habitaverant Saturnus & Pelaſgi, Varro l. d. pag. 13. Et Virgilius:

Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Janiculum huic: illi fuerat Saturnia nomen,

l. d. Capitolium in honorem Jovis ibi condiderunt Tarquinius Priſcus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus. In Quirinali fœdus pepigerunt Romulus & Tatius, ſtructumque Romulo poſt exceſſum ejus templum Quirini. Cœlium occupavit Celes Ethruſcorum Optimas, qui cum popularium ſuorum manu in auxilium veniebat Romulo contrà Sabinos, Varro *l. d. pag.* 14. Tacitus *l.* 4. *Annal.* (ubi vide Juſtum Lipſium *in annotatis num.* 142.) Aventinus mons pro ſeceſſu gratus fuit Aventino Regi Albano, & ille ibidem ſepulchrum habuit, Varro *l. d. pag.* 14. Quanquam monti nomen illud fuerit etiam ante illa tempora, ſi vera canit Virgilius:

Poſt hos inſignem palmâ per gramina currum,
Victoresque oſtentat equos, ſatus Hercule pulchro
Pulcer Aventinus.

Et paulò poſt:

Collis Aventini ſilvâ quem Rhea ſacerdos
Furtivum partu ſub luminis edidit auras
Miſta Deo mulier,

ubi vide Servium in commentario pag. 484. *Miſta Deo mulier*, Id eſt, Herculi Reha, poſtquam ille ab Hiſpaniâ regreſſus Getyonis boves abegerat, Sepulti quoque hoc loco fuerunt Remus frater Regis, &

Titus

Titus Sabinus collega ejus, uterque occiſus â Romulo, alter vi, alter dolo. Horatius:

Acerba fata Romanos agunt,
Sceluſque fraternæ necis,
Ut immerentis fluxit in terram Remi
Sacer nepotibus cruor,

lib. 3. Carm. 7. Eſquilinus nomen habet, quod exverras & quisquilias eò deportarent cives & accolæ, Varro *lib. d. pag.* 15. Erant ibi domus & horti Mecænatis, quos depingit Jacobus Laurus *lib.* 1. *Antiquit. num.* 34. Cœteroquin locó illo ſordido veneficia & maleficia ſua exercere ſolebant anus Sagæ. Horatius:

Et Eſquilini Pontifex venefiî,

lib. 5. Carm. 17. & lib. 1. Sat 8. Erat ibidem locus deſtinatus pro ſuppliciis publiciis. Suetonius lib. 5. cap. 25. *Civitatem Romanam uſurpantes in campo Eſquilino ſecuri percuſſit.* Tacitus: *Sumptum eſt more priſco extrà Eſquilinam de nocentibus ſupplicium*, lib. 2. Annal. Portam Meciam vocat Plautus in Caſinâ: *Illum ædepol videre ardentem extrà portam Meciam credo æcaſtor velle*, Act. 2. ſc. 6. Nam ſtabant ibi cruces depactæ, ad quas figebantur patibulati, ut dicemus *infrà cap.* 8. *diſt.* 4. Horatius:

Poſt inſepulta membra different lupi,
Et Eſquilinæ alites,

lib. 5. Carm. 5. Confer Turnebum *lib.* 14. *Adverſar. cap.* 10. *lib.* 40. *cap.* 38. Petrum Fabrum Sanjoranum *lib.* 2. *Semeſtr. cap.* 8. Juſtum Lipſium *notatis ad Tacitum lib.* 2. *Annal. num.* 62. Denique Viminalis ab uliginoſo ſolo, quare ibi ſalices & populi copiosè proveniebant. Neque hodè aliter eſt, nti referunt Bartholom. Marlianus *lib.* 5. *Topographiæ urbis cap.* 19. Georgius Fabritius *in deſcriptione Romæ pag.* 31.

II. Hi

II. Hi montes ſunt, & penes eos tres Colles, Hortorum, Janiculum, Vaticanus, non exigua pars civitatis. In colle hortorum ſepultus eſt Nero Cæſar, Suetonius *lib 6 cap. 50.* Janiculum dictum eſt, quod ibi Janus Priſcus habitaverat, teſte Virgilio ſuprà allatis verbis. Vaticanus eſt, ubi Evandri & Carmentæ vatum Schola fuerat, quod demonſtrabant literæ Ethruſcæ vetuſtiſſimæ ilicibus loco illo inciſæ, Plinius *lib. 16. cap. 44.* Vaticanam Bibliothecam Orbis prædicat. Germania (quæ ejus liberalitas in exteros eſt!) Palatinam addendo auxit.

III. Ad Imperii magnitudinem oſtendendam, dabant Urbi cognomina varia, ut enumerant Elmenhorſtius *Obſervationibus ad Arnobium pag. 76.* Julius Cæſar Bulengerus *lib. 1. de Imperatore Romano cap. 2.* Præcipuum eſt quod *æternam* vocabant. Inſcriptio Romana eſt adducta *lib. 1. cap. 12. diſt. 4.* Tibullus:

Romulus æternæ nondum formaverat Urbis
Mœnia, conſorti non habitanda Remo,

lib. 2. Eleg. 5. Eam Auguſtus Cæſar in regiones quatuordecim diſtribuit, teſte Plinio *lib. 3. cap. 5.* & exactè recenſent Onufruis Panvinus, Bartholomæus Marlianus, Pyrrhus Ligorius, Georgius Fabricius Chemnicenſis, Jacobus Boiſſardus. Bernh. Gamuccius, Petrus Scriverius *in deſcriptione Urbis*, Paulus Merula *in Coſmographiâ part. 2. lib. 4. cap. 22.* Guido Pancirollus *libro de regionibus urbis Romæ.* Poſtquam Auguſtus inivit cenſum, trecenta viginti millia plebis urbanæ invenit, Suetonius *lib. 2. cap. 27.* Plebis intellige, de vulgo. Nam melioris ſortis & amplioris ordinis cives ille numerus haut comprehendit, non etiam mulieres, non ſervos. Et ſervorum quidem agmina Optimates habebant. Cives erant in triplici differentiâ, Senatores, Equites, Plebeji,

 & pri-

& priorum quidem ordinum duorum cives erant Patricii, ex illis aſſumebantur Senatores aliique Officiales, qui in provinciis nomine S. P. Q. R. res gerebant. Equites iidem qui Nobiles, videlicet Primores viri claris natalibus orti & opibus pollentes, vitam ſplendidam agebant, clientum donativo, mancipiorum vlilicationibus, nummis in fenore poſitis fruentes, mercimonia exercentes. His equum Cenſores donabant è publico, ejusque rei primus autor fuerat Servius Tullius Rex, Dionyſius Halycarnaſſ. lib. 6. hiſtor. & permanſit deinceps, ut ad manum eſſent equites pro gerendis bellis. Veniebant quotannis bis in equis Senatu inſpiciente, vocabantque *Transvectionem*, nt docet Suetonius *lib. 2. cap.* 38. Si quis adiret ſolennem conventum in equo ſtrigoſo & malé habito, mulctabatur ad placitum Cenſorum. Talis eques Ovidius erat:

At memini, vitamque meam, moresque probabas,
Illo quem dederas prætereuntis equo,

lib. 2. Triſtium Eleg. 1. Prætereuntis ſcilicet *in transvectione*, & confer Aulum Gellium *lib. 4 cap. ult.* Carolum Sigonium *lib 2. de antiquo jure populi Romani cap.* 3. Joh. Gerh. Voſſium *in Lexico Etymolog. pag.* 196. Lipſium *lib. 1. de militiá Rom. Dialog.* 5. Plebeji curabant opificia, agros colebant, pecora alebant, ſuffragiorum jus non habebant. Pulſis Regibus, qui Nobilium jura dederant & tuebantur, manſit equidem Ordo ille, verum Plebji dignitatum civilium partem ſibi obtinuerunt, Tribunosque deſignaverunt, qui adverſum decreta Senatus intercedendo poterant illa vel ſufflaminare vel impedire omninò, ac Conſules, Cenſores, Curiones, Augures plebeji introducti Patriciorum arrogantes ſpiritus non ſemel in ordinem redegerunt, interim ſeditiones multiplices fuerunt, quas enumerat Florus *lib.* 1.

cap. 23.

cap. 23. 24. 25. 26. *lib.* 3. *cap.* 14. 15. 16. 17.

IV. Et quanquam Romulus ita extuliſſet Patricios, ut ſoli illi Officiales in Republ. domi foriſque eſſe poſſent, ne tamen Plebejos injuriæ potentiorum obnoxios feciſſe videretur, Patronos è Nobilibus ſibi deligere juſſit eos quos vellent. Atque hi Cilientes vocabantur, non quidem redacti in poteſtatem Patronorum, (cives enim erant) ſed tamen in comi obſequio eorum obligati, ad quos lites privatim ortas deferebant velut arbitros. Horatius:

Romæ dulce diu fuit & ſolenne recluſâ
Mane domo vigilare, clienti promere jura,

lib. 2. Epiſt. 1. Hoc ideò, ne ſumptibus ad publica judicia ineunda requiſits domeſticam rem attenuarent, & à Patronis iiſdem in judiciis publicis, cum res magni momenti erat, defendebantur. Inſcriptio Beneventana: *Claudio. Julio. Pacato. V. C. Conſul. Camp. ob. æquitatem. judicij. &. patrocinia. jam privati. Ordo. Beneventanus. Patrono. poſt. faſces. depoſitos. cenſuit. collocandam,* Gruterus in Volum. p. 424. Et alia Mediolanenſis: *Genetlon. P. Tutili. Callifontis. VI. Viri. Sen. Patr. CXXII Coll. ærar. C. A. A. M. neg. ſtip. arg. ſplendid. &. Jun. Publiciæ. C. F. Pomponiæ. T. T. Conjug. ejus. &. Jun. Tutiliæ. P. Pomponian. Conſtantij. VIVATIS. L. Romatius: Valerianus. & Vocatia. Valeria. cum. filiis. Clientes,* Gruterus l. d. pag. 477. Notorius error eſt Joſephi Scaligeri, qui accuratiſſimis Indicibus opus illud donavit, ac exiſtimavit, *vivatis* eſſe cognomen à caſu recto, *vivas*. Atqui non debebant ex his Inſcriptionibus talia cognomina erui, nam *vivatis* aliud nihil eſt quàm votum Clientis poſitum in honorem Domini & Patroni, ob incolumitatem, ut benè monet Caſpar Gevartius *lib.* 3. *Electorum cap.* 8. Rurſum Clientes ad referendam gratiam Patronis donabant collectas pecuniarias,

unde ipſi eorumque familiæ honeſtis modis alerentur, & die illo quo eorum interceſſione uſi obtinuiſſent cauſam, obtentæ ſententiæ publicum ſignum ad fores Patroni ſuſpendebant Coronam. Martialis:

Sic fora mirentur, ſic te Palatia laudent,
Excolat & geminas plurima palma fores,

lib. 7. Epigr. 27. Juvenalis:

Rumpe miſer tenſum jecur, ut tibi laſſo
Figantur virides ſcalarum gloria palmæ,

Sat. 7. Cornelius Gallus:

Sæpè peroratâ percepi lite coronam,
Et data ſunt linguæ præmia digna meæ,

Eleg. 1. οἱ φοίνικες ἐπὶ τῇ θύρᾳ χλωροὶ ἐστεφανωμένοι, ait Lucanus. Nec tantum urbis incolæ, verum etiam Coloniæ & Socii Patronos in urbe adoptabant. Tantæ autoritatis fideique erat hoc Patroni munus, ut ſi Parronus aliquis vel in minimo deſeruiſſe aut neglexiſſe Clientem ſuum convinceretur, Diti ſacer prævaricator eſſet, ac à quovis impunè occideretur, Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 2. Suetonius *lib.* 1. *cap.* 71. Aullus Gellius *lib.* 5. *cap.* 13. *lib.* 20. *cap.* 1.

V. Patricii, Nobiles, Equites geſtabant annulum aureum, Livius *lib.* 23. *&* 26. *hiſtor.* & in domibus, villis, prædiis ponebant imagines majorum cum titulis ſuis, ut eorum virtutes non legerent ſolum poſteri, verum etiam imitarentur, Saluſtius *in Jugurthinâ*, Valerius Maximus *lib.* 5. *cap.* 8. *num.* 3. Nobiles priſci erant, qui longâ ſerie majorum dignitatem generis habebant. Dignitatem non quidem originis, ſed quia magiſtratum illi geſſerant. Non enim ex genere, ſed ex imaginum multitudine omnis

nis nobilitas, & imagines ex magiſtratu erant. Nec tamen quovis magiſtratu, ſed curule, Quæſtura, Tribunatus, & qui alii inferiores honores jus imaginis non dabant. Novi erant, qui meritis in Rempublicam clari, virtutis præmium acceperant annulum & imaginem. Stabant imagines pictæ in atriis, olim etiam (antequam ſculptoria & effigiatoria in rudi populo notæ eſſent) è cerâ expreſſæ viri ſpecie, quæ in Armariis latebant, & ſolum diebus feſtis in conſpectu omnium de pariete appendebantur. Tibullus:

Nec quæris quid quáque index ſub imagine dicat,

lib. 4. Eleg. 1. Conſtat hinc, imaginibus appoſitos fuiſſe indiculos ſcriptos, unde ſciretur, quid glorioſè ab hoc vel illo peractum eſſet. Martialis:

Atriaque immodicis arctat imaginibus,

lib. 2. Epigr. 90. Et lib. 5. Epigr. 21.

Nec nos atria, nec domos potentum,
Nec lites tetricas forumque triſte,
Noſſemus, nec imagines ſuperbas.

Ovidius:

Nec te decipiant veteris qinquatria ceræ,
Tolle tuos tecum, pauper amator, avos,

lib. 1. Amorum Eleg. 8. Et lib. 1. faſtor.

Perlege diſpoſitas generoſa per atria ceras.

Cumqne domeſticorum aliquis obierat, in funere præferebantur per ſervos atrienſes veſtibus exornatæ, Plinius *lib* 35. *cap.* 2. Lipſius *in Electis lib.* 1. *cap.* 29. Tiraquellus *libro de nobilitate cap.* 20. Cujacius *lib.* 7. *Obſervat. c.* 14. Weſenbecius *in Paratitlis ad Pandectas lib* 40. *pag.* 1046. Johan. Kirchmannus *lib. de Annulis c.* 15. *& lib.* 2. *de funeribus Romanorum c* 7. Hinc explicabis illud Juvenalis:

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria,

Sat. 8. Et paulò antè dixerat:

Quid prodeſt Pontice longo
Sanguine cenſeri, pictosque oſtendere vultus
Majorum?

Vultus dicit, quia cerei viri illi humerotenus exſtabant, reliqua pars corporis erat lingnuum politum. Meminit Seneca *Epiſt.* 44. & de iisdem ſonant illa Vopiſci *in Floriano*: Senatores omnes eâ eſſe lætitiâ elatos, ut in domibus ſuis omnes hoſtias albas cæderent, imagines frequenter aperirent, albati ſederent, *cap. 6.* Optimè iſta xeponit Marcellus Donatus *Elucidationibus ad Vopiſcum pag.* 1056 *ſeqq.* & adde Onuphrium Panvinium *commentario ad lib.* 1. *faſtorum pag.* 42. *ſeqq.* Turnebum *lib.* 26. *Adverſarior. cap.* 3. Marcum Vetrannium Maurum *notis ad Tacitum pag.* 185

VI. De origine & Incrementis Romæ urbis ſunt quædam in ſacris literis teſtimonia, ut Interpretes aliqui cenſent. Quod Daniel originem notet, putat Grotius, verbis illis, cum ait, *lapidem à monte revulſum obruiſſe lapſu ſuo omnia iſta regna*, Daniel. 2. 34. Nam qui Coloſſi partem inferiorem ad Romanos applicant, falluntur. Sulpitius Severus lib. 2. hiſt. ſacræ cap. 4. *Crura ferrea, imperium quartum, idque Romanum intelligitur, omnibus ante regnis validiſſimum.* De hac re diximus in Auctariis hiſtoricis pag. 328. ſeqq. Et verò quod *lapidem à monte revulſum* de Romanis interpretatur Grotius, non minus falſum eſt. Nam de novo aliquo (non tantum ratione populorum, ſed quoque regiminis) imperio agitur, uti Danielis verba oſtendunt verſ. 44. 45. Neque Romani obruerunt omnes illos in prioribus Imperiis

periis populos , à Parthis repulſi toties & profligati. Solus Chriſtus mundum totum ad ſe convertit nunciando Evangelium per Apoſtolos, Matth. 28. 19. 20. Locus eſt Numeror. 24. 24. *Et naves de littore Citthim* (venient) *vaſtabuntque Ebræos & deinceps ipſe quoque in perditionem* (tendet) Citthim de Romanis exponunt Rabbinus Salomoh , Aben-Eſdra , Vatablus. Nullo cum ſucceſſu , quandoquidem כתים ſunt Græci & horum vicini Inſulani , ut patet è collatione Genſ. 10. 4. Dan. 11. 2. 1. Maccab. 1. 1. & confer Sebaſtianum Caſtalionem *annotatis ad h. l. pag.* 338. Græci ſunt, qui Aſſyrios eorumque ſucceſſores Medos & Perſas armis ſubegerunt , transvecti Helleſpontum. Et Aſſyrii , Medi , Perſæ ſunt עבר id eſt, *πέραν* appellativè capiendo , illi qui ultrà flumen ſunt. *Flumen*, id eſt, Euphratem. Etiam hunc ſuperaverunt Græci , Inſulani , (quos inter potentiſſimi erant Cyprii , Cretes , Rhodii) Macedones ſub Rege Alexandro Magno , & devaſtaverunt florentiſſimas Orientis provincias. Sequitur , *ipſe in perditionem tendit* , factumque eſt , cum victricia Græcorum arma ſuccubuerunt fortunatis Romanorum ſucceſſibus, Florus lib. 2. cap. 8. 12. lib. 3. cap. 5. lib. 4. cap. 11.

CAP. II.

De Jure Civitatis Romanæ.

I.

CIvis plenus Romanus erat qui domicilium , tribum & ſuffragii poteſtatem in urbe habebat. Domicilium quidem , ut quoties ab exteris advenirent , receptum haberent , Cives honorarii etiam

Romæ acquirere ſibi poterant; ſed nec illi tribum vel ſuffragium capiebant, neque privilegiis omnibus Civium fruebantur. Tribus certas in tabulis deſcriptas publicabant, eaſque trigintà quinque, uti numerant Carolus Sigonius, Onufrius Panvinus, Aldus Manucius, Raphaël Volaterranus, Wolffgangus Lazius, Alexander Donatus, & poſt illos Godelevius *notatis ad Livium pag* 34. *ſeqq.* Jacobus Stôr *in Lexico Juris pag.* 1014. 1015. Jus ſuffragiorum hoc erat, ut poſſent magiſtratus creare, judicia facere, in cenſum deferri, hæreditates & legata capere, gentilitatem, agnationem, adoptionem ſortiri, in legionibus militare. Quod omne acceperunt, poſtquam Valerius Publicola Conſulatum adeptus, plebi detulit, ne Optimatum poteſtas nimia eſſet. Livius *lib.* 2. *hiſtor.*

II. Cives honorarii erant imprimis quos aliàs vocabant Colonos & Municipes. Coloni deducebantur ex urbe ad loca bello ſubacta, quorum incolæ, ſiqui à clade belli ſupererant, in ſervitutem redigebantur, bonis fundiſque eorum ad Romanos cives ditiores precio, ad egenos verò & milites veteranos per donationem tranſlatis, ut loca illa deinceps in fide ergà Romanos perſtarent, & peregrinæ nationes hac velut cuſtodiâ ſepirentur. Nam ab Indigenis timendum erat, ne aliquando receptis viribus inſurgerent & pro libertate ſuâ armis certarent. Vetus hic mos eſt, & à Græcis Aſiæque populis uſurpatus, quod teſtantur exempla in ſacris, 1. *Reg.* 17. 24. *ſeq. Eſdræ* 4. 2. Cicero *Oratione pro Flacco*, Thucydides *lib.* 2 Plutarchus *in Pericle*, Machiavellus *libro de Principe cap.* 3. & Conringius *animadverſionibus ad h. l. pag.* 24. *ſeq.* Utebantur illi Romanis legibus, magiſtratibus, cerimoniis ſacris, prætor ab urbe mittebatur qui jus diceret, ac Coloni ex frugibus, pecoribus,

paſ-

paſcuis vectigalia certa pendebant, unde commodumpublicum augebatur, uti dicemus *infrà cap. 3. diſt.* 10. Municipes in urbem cooptabantur, verum legibus ſuis, ſacris, magiſtratibus pro arbitrio utebantur. (niſi ſponte mallent jus Romanum aſſumere) ſaltem ut appellatio eſſet ad tribunal Romanum in cauſis graviſſimis, neque tribum certam habebant. Suos, inquam magiſtratus deſignabant, & majorum cerimonias retinebant. Lanuvienſes, qui municipes erant, proprium habebant Pontificem. Vellejus *lib. 1. hiſtor.* Quidam etiam, ut Tuſculani, Hernici, Volſci, Arpinates, obtinuerant jus ſuffragiorum, Livius *lib. 6. & 8.* Valerius Maximus *lib. 9. cap.* 10. Johannes Coraſius *lib 3. miſcellaneorum Juris cap. 6.* Sic olim erat: nam poſt éditam legem Juliam & Pompejam, quâ civitatis Romanæ jura omnibus Italis data ſunt, Municipum & Colonorum jura pariter ac nomina in deſuetudinem venerunt, Ulpianus *l. 1. ff. de Municip.* & Guido Pancirollus *libro de Magiſtratibus municipalibus.*

III. Civitas acquirebatur: (1) *Per nativitatem.* Et primis quidem ſeculis, quicunque Civis plenus eſſe volebat, utroque parente cive natus eſſe debebat, ut pater ex Appii Oratione, quam recitat Livius *lib. 2.* Deinceps ſuffecit, ut civis eſſet, qui patre cive genitus erat, *l. aſſumptio 6. §. filius ff. de Municip.* Aut etiam Matre cive, ex reſcripto Adriani, *Ulpianus in Inſtitut. §. 2. de Latin. in uſu* Hybridam vocat Horatius *lib. 1. Sat. 7.* Perinde in uſu erat apud Græcos. Nam Athenienſium leges jubebant, ut quis utrumque parentem civem haberet, cum ipſe civis eſſe vellet: Civis verò haut erat, qui alterum tantum parentem civem habebat, Ariſtoteles *lib. 3. politic. cap. 1. lib. 4. cap. 4.* Donec Pericles lege latâ ſanciebat, civem eſſe qui Patrem civem, matrem

peregrinam habebat, Plutarchus *in Periclis vitâ p.* 108. Et apud Hebræos ille qui patre quidem cive, matre verò ſervâ aut peregrinâ natus erat, civis ex quorundam opinione non erat, ſed nothus & illegitimus, neque illi patrimonio fruebantur. Exemplo eſt Jephta, *Judic.* 11. 1. ubi eſt, בן־ אשה זונה quod Alexandrini vertunt *υἱὸς γυναικὸς πόρνης*, *meretrice natus*, reddunt Caſtalio, Pagninus, Tigurini, Tremellius, Petavius *in Rationario temporum part.* 1. *pag.* 22. itaque inter ſpurios illuſtres numerant eum Gabriel Palæottus *libro de Spuriis pag.* 429. Johan. Piſcator *commentario ad librum Judicum quæſt.* 60. Porrò *ex adulterio prognatum eſſe*, annotant Serarius & Menochius. Quod tamen falsò dici, ſatis conſtat inde quia conqueritur de injuriâ ſibi factâ, *Judic.* 11. 7. Erat patrimonii ſibi debitâ parte mulctatus, & patriâ familiâ abdicatus. De quo conqueri non poterat, ſi ex adulterio natus, aut verò etiam ſpurius fuiſſet. Conqueritur verò, quando quidem apud Ebræos proſelyta in eodem cum verâ Iſraelitide gradu erat vi legis divinæ. Si non erat proſelyta, e ici poterat filius, ſecundùm proceſſum ab Eſdrâ inſtitutum, *Eſdræ* 10. 3 44. & confer Joh. Seldenum *libro de ſucceſſione ad leges Ebræorum pag.* 30. *ſeq.* Virgilius:

Patri quos Dædala Circe
Suppoſitâ de matre, nothos furata creavit,

lib. 7. Æneid. ubi Servius *in commentario*: Nothos, id eſt, materno genere ignobiles, *pag.* 466 Sic & Ariſtophanes in Nubibus, eum *νόθον ſpurium* vocat, qui eſt *ξένης γυναικὸς* peregrinæ mulieris filius. (2) *Per Cooptationem*, ut peregrinis ob maxima eorum in Rempubl. merita & ad Reipubl. incrementa procuranda liberaliter daretur, vel per donationem: vel ut ab eis certo precio redimeretur, exemplo

Centu-

Centurionis, *Actor.* 22. 27. 28. Nimirum victores Romani, ut novæ injuriæ licentiam eriperent vicinis eis quos ſemel vicerant, victos miſcuerunt victoribus. Et initium fecit Romulus cooptando Sabinos, qui cum auxiſſent civitatem, honore maximo culti ſunt à Numâ & Tarquinio Priſco. Livius lib. 1. hiſtor. (3) *Per manumiſſionem*, de quâ eſt infrà *lib* 4 *cap.* 1 *diſt.* 4

IV. Magna Civis Romani dignitas erat, privilegia ampliſſima, quamobrem Cicero pro Marco Fonteio dicit: *An quis ampliſſimus Galliæ cum infimo cive Romano comparandus eſt?* De capite, opibus & libertate eorum non poterat ſtatui niſi in comitiis centuriatis. Cicero *Orat. pro S. Pompejo.* Itaque cum Marcus Tullius Conſul juſſiſſet Catilinæ ſocios in carcere ſtrangulari, quoniam illi cives Romani fuerant, proſcriptus eſt, domus ejus incenſa & area Libertati conſecrata promulgante edictum Clodio Tribuno, Vellejus *lib* 2. Dion Caſſius *lib.* 38. *hiſtor.* Plutarchus *in vitâ ejus*, & Cicero ipſe *Oratione pro Sextio.* Nec minus Cicero *in Verrinis declamationibus* accuſat Prætorem illum Siciliæ in maximis, quod Cives Romanos juſſu proprio capitis ſupplicio affecerat: *Facinus*, ait, *eſt vinciri civem Romanum, ſcelus verberari, prope parricidium necari*, Orat. 5. Verrin. Ne virgis quidem ſævire licebat in corpus ejus per ullum in provinciis deſignatum magiſtratum, ſi provocaſſet, ac per *Notores* (uti vocat Seneca *Epiſt.* 39.) ſive prædes ſpoſpondiſſet, civem ſe Romanum eſſe, antequam in comitiis maximis, Romæ cauſa cognoſceretur, & velut facinoroſus damnaretur. Hoc Paulum ſervavit ne flagris ſubjiceretur, Act. 16. 37. cap. 22. 25. (ubi confer Danielem Heinſium *lib.* 5. *Exercitation. cap.* 13. Balduinum Walæum *in commentario perpetuo pag.* 1251.) Et vox illa, *Civis Romanus ſum*,

apud

apud latrones etiam multis incolumitatem procuravit, teſte Cicerone *l. d.*

V. De Suffragiis ferendis per Comitia Curiata, Centuriata, Tributa, nihil addimus, legique poſſunt omnia illa apud Joachimum Perionium *lib 2. de Magiſtratibus Græcorum & Romanorum pag.* 319. *ſeq.* Flavium Blondum Foroliivienſem *lib.* 3. *de Româ triumphante fol.* 60. *ſeqq.* cumprimis Nicolaum Grucchium *libais tribus de Comitiis populi Romani*, unde præcipua deſcripſit Johannes Roſinus *lib.* 6. *Antiquit Romanarum*, liberalis, ut ſolet, ex alieno, itaque Reineſius de illo tulit acrius judicium: *Iſte homo in quodvis opus condemnandus potius fuit, quam ad Romanas antiquitates digerendas admittendus, adeò nihil ſani ubique ferè docet, niſi cum autores integros deſcribit, & nihil de ſuo inculcat, quam primum autem dat è ſuo penu aliquid, nugas blatit*, lib. 1. Variarum Lectionum cap. 15. Poterat jus Civitatis amitti per delictum civile, id quod merito ſuo capitale non erat. Et iſte, qui jus hoc amiſerat, dicebatur, ad peregrinitatem redactus eſſe, Ulpianus *l.* 10. §. 4. *ff. de in jus vocand.* Suetonius *lib.* 5. *cap.* 16. Hoc quoque notetur, peregrinos haut uſos eſſe prænomine, quod tunc demum, cum in urbem allegabantur, feciſſe eos teſtantur Cicero *lib.* 13. *Epiſt. familiar.* 30. *&* 36. & ibidem Gothofredus *in notis pag.* 236. 237. Johannes Meurſius *in Auctorio Philologico pag.* 121. Ejus rei exempla innumera ſunt apud Johannem Glandorpium & Reinerum Reineccium *in Onomaſtico hiſtoriæ Romanæ*, nec non Onuphrium Panvinum *libro de antiquis Romadorum nominibus*, Antonium Auguſtinum *lib.* 3. *Emendationum & Opinionum cap.* 8. Carolum Sigonium *libro de nominibus Romanorum*, Claud. Salmaſium *libro de nominibus & prænominibus Romanorum.*

Cap. III.

De Magiſtratibus variis.

I.

TOTIUS Urbis Conſilium erat SENATUS, quem Romulus inſtituit, centem ſpectatæ fidei viris creatis, qui abſente Rege curarent negocia civilia, eoſque ab ætate *Senatores*, à curâ *Patres* appellavit. Lunam dimidiatam in calceis ferebant, id eſt, ligulam ità conformatam, quæ Centenarii nota erat, tot enim erant numero Senatores, uti ſcribunt Alexander Neapolitanus *lib. 5. c* 18. Jacobus Nicolaus Loënſis *l. 4. miſcellan. c. 25.* ὑπόδημα μηνοειδὴς eſt apud Philoſtratum. Nam cauſæ aliæ quas rimantur Plutarchus *in problematis Romanis quæſt. 79.* & Cœlius Rhodiginus *lib. 11. cap. 28.* eæ meritò negliguntur. Juvenalis:

Et nobilis & generoſus
Appoſitam nigræ lunam ſubtexit alutæ,

Sat. 6. Martialis:

Lunata nuſquam pellis & nuſquam toga,

lib. 1. Epigr. 50. Colerus vult emendare,

Lanata nuſquam pellis,

& dictum putat de *pelliceo indumento.* Sed conjectura eſt ocioſa: agit enim Poëta de Româ cultâ, quando pellicea dudum in uſu non erant amplius, Lunam verò Senatores & Nobiles in calceis geſtabant, uti ſatis conſtat: *Togæ* ſunt anteambulones togati, clientes & alii ſportularum aſſeclæ, de quibus eſt *lib.* 10. *Epigr. 47. & 51.* Rurſum Martialis:

Non extrema ſedet lunatâ lingula planta,

lib. 2.

lib. 2. Epig. 29. Auctus eſt numerus confecto bello adverſum Sabinos additis centum, Dion. Halycarnaſſ. *lib.* 2. Trecentos effecit Tarquinius Priſcus, ut populi favorem obtineret, nam quos ille adjecit, Plebeii erant, ſed Patriciis decreto Regio æquati, Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 3. Hos vocabant Patres Conſcriptos, titulo celebri & qui deinde poſt ejectos Reges in publicis ad Senatum alloquiis adhibebatur, Livius *lib.* 2. Nec aliter Ovidius:

Aut ut erunt Patres in Julia templa vocati,
De tanto dignis Conſule rebus aget,

lib. 4. de Ponto Eleg. 5. Julia templa Cæſaris forum puta, quod ille poſt victoriam contrà Pompejum obtentam Templo Veneris circumduxit, ac Romanum forum eſſe voluit non qnidem rerum venalium, ſed eorum qui ad jura convenirent, teſte Appiano *lib.* 3. *rerum civilium*, & confer Juſtum Lipſium *lib.* 3. *de magnit. urbis Romæ cap.* 7. De Curiâ ordinariâ paulò anteà dixerat:

Protinus inde domus vobis Pompeja petatur,
Non eſt Auguſto junctior ulla foro,

Et quod ſequitur:

Aut reget ille ſuos dicendo jura Quirites,
Conſpicuum ſignis cum premet altus ebur.

Curiam Pompejam depingit Jacobus Laurus *part.* 1 *Antiquitat. Romanar. num.* 7. Nam anteà erat Curia Hoſtilia â Rege Tullo Hoſtilio condita, quam depingit idem Laurus *part.* 1. *Antiquitat. Romanar. n.* 19. Cœterum Equeſtris ordinis viri in Senatu nulli fuerunt, donec Gracchus Tribunus plebis ſeditioſis rogationibus nobilis, trecentos equeſtris ordinis viros ingereret, ac ſexcentos efficeret Senatores, Plutarchus *in Gracchi vitâ pag.* 22. Hos ultimâ vice crea-

creatos vocabant Senatores Pedarios, quia *pedibus ad curiam ibant*, *non verò etiam curru vecti*, (ut Aulus Gellius exponit *lib.* 3 *cap.* 18) Et quia in pleno conſeſſu non occupabant *ſellas curules*, id eſt, eminentiores, ſed in *ſubſelliis*, id eſt, depreſſioribus ſellis, contenti ſediſſe aderant quidem, dum conſultabant alii, de voto ferendo non item rogabantur, tantum quod latæ ab aliis ſententiæ votum ſuum adderent, & ſuffragio eam velut roborarent. Mattialis:

> *Sedeas in alto tu licet tribunali,*
> *Et e curuli jura gentibus reddas,*

lib. 11. Epigram. 99. & confer Jacobum Rævardum *in Conjectaneis lib* 3. *cap.* 10 Johannem Coraſium *in miſellaneis Juris civilis lib. 6. cap.* 2. Johannem Zamoſcium *lib.* 1. *de Senatu Romano pag.* 34 35. Petrum Crinitum *lib.* 15. *de honeſtâ diſcipl. cap.* 7. Hic numerus, uti noviſſimus varias contradictiones paſſus nunc obtinuit, nunc rejectus eſt. Sylla Dictator mutavit quædam, Appianus *lib.* 1. *de bello civili.* Julius Cæſar Dictator inſtituit nongentos, *peregrinos in Senatum alliciendo*, ait Suetonius lib. 1. cap. 80. Itâ Senatum prò imperio auxit, eſtque notus Ciceronis jocus ad Laberium: *Recepiſſem te niſi anguſte ſederem.* Demnm etiam mille in Triumvirorum concertationibus fuerunt, ſed cotrexit Auguſtus Imperator & honeſtè dimiſſis illis, qni abundare viſi fuerant, ſexcentos ad modum veterem reſtituit, Suetonius *lib.* 2. *cap* 35. Dion Caſſius *lib.* 55. & ex illis Carolus Sigonius *lib.* 2. *de antiquo jure civium Roman. cap.* 2. Flavius Blondus *lib.* 3. *de Româ triumphante fol.* 67. *ſeqq.* Guilhelmus Budæus *annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 62. *ſeqq.* Johannes Zamoſcius *loco dicto pag.* 85. *ſeqq.*

II. E

II. E Senatu, cum neceſſitas poſtulabat, deligebantur Magiſtratus extraordinarii, Dictator, Magiſter Equitum, Interrex, Cenſores. DICTATOR ſummus Magiſtratus & poteſtatis abſolutæ, à quo non licebat provocare ad populum, inſignia omnia quæ Regum anteà fuerant, uſurpabat, & lictorum turbâ comitatus viginti quatuor ſecures & faſces oſtentabat, de pace belloque agebat præſentioris imperii viribus, exercitum ſcribebat, educebat, abdicabat, omnia pro arbitrio decidebat. Nam quod Bodinus *lib. 1. de Republ. cap.* 8. contendit, *poteſtatem Dictatoris obnoxiam fuiſſe populi & Tribunorum juſſis*, à vero diſcedit rectèque confutat Arniſæus *in Relect. Polit. lib. 2. cap 2. ſect.* 15. *num.* 19. *ſeqq.* Tantam poteſtatem ſemeſtrem eſſe voluerunt, ne in tyrannidem abiret, Polybius *lib.* 3. Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 5. Livius *lib.* 2. & confer Onuphrium Panvinium *commentariis ad lib.* 1. *faſtorum pag.* 70. 71. 72. Bartholomæum Marlianum *commentariis ad Annales Conſulum, Dictatorum & Cenſorum p.* 8. 9. 10. Stephanum Vinandnm Pighium *in Annalibus Urbis*, Alexandrum Neapolitanum *lib.* 4. *cap.* 23. Bôclerum *notis ad Vellejum pag.* 118. 119. Boxhornium *diſſertat. Politicâ* 9. Cæſaris verò *dictaturam perpetuam inter abuſus dominationis* rectè Suetonius lib. 2. cap. 76. refert.

III. Ajungebatur ei MAGISTER EQUITUM, quem Dictator ipſe è viris Conſularibus aut Prætoriis eligebat, ut abſentis locum in exercitu teneret. Nihil tamen arbitrio proprio audebat, quod Papirius Curſor exemplo ſuo probavit, de quo agit Valerius Maximus *lib.* 2. *cap.* 7. Gerebat munus illud olim Tribunus Celerum apud Reges, & geſſit deinceps Præfectus prætorio apud Imperatores, uti ſcribit Pomponius *de Origine Juris*, & confer Weſenbecium *Paratitlis ad Pandectas lib.* 1. *pag.* 80.

Petrum

Petrum Fabrum *lib.* 1. *Semeſtrium cap.* 1. 2. 3. Bulengerum *de Imperat. Rom. lib.* 3. *cap.* 8. 9. Guidonem Pancirollum *commentario ad Notitiam Imperij Orientalis cap.* 5. *&* 7. *& commentario ad notitiam Imperij Occidentalis cap.* 2. *ſeqq.* Guilhelmum Budæum *annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 103. *ſeqq.*

IV. INTERREX ordinabatur, ne civitas ſine imperio eſſet, aut olim defuncto Rege, aut poſteà Comitiis Conſularibus morbo Conſulum, bello, ſeditione, impeditis. Obibat ille ad quinque dies tantum quæ vel Regum vel Conſulum propria munia erant, Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 2. Livius *lib.* 1. *&* 7. *hiſtor.* Joh. Stadius *commentariis ad Florum pag.* 27. Alexander Neapolitanus *lib.* 5. *cap.* 6. Inſcriptio Narbonenſis: *T. Cominius. C. F. Po. Duomvir. Ædilis. Interrex*, Gruterus in Volumine pag. 394.

V. CENSORES duo erant, morum diſciplinæque Rectores. Et primò quidem annis quinque præfuerunt muneri illi, ác populus ſingulis luſtris cenſebatur. Præcipua ergò horum functio erat, cenſum facere & luſtrum condere. *Cenſum facientes* inquirebant, quandò quis natus eſſet, quandò ad virilem ætatem perveniſſet, quandò obiiſſet? Servius Tullus Rex juſſerat pro ſtrictiori Cenſuræ adminiſtratione ſervandâ, ut cum quis naſceretur, æris aliquid in fano Junonis Lucinæ ſolveretur, iterum cum quis togam primam acciperet, in fano Juventæ precium ſolvebat, deinque in fano Veneris Libitinæ pecuniæ tantulum erogabatur cum morerentur, *Dionyſ. Halycarnaſſ. lib.* 4. Hoc etiam rogabant, quo ſe quisque modo domi ſuæ ergà uxorem, liberos, ſervos, propinquos, neceſſarios, vicinos gereret? quæ domeſtica eſſet diſciplina? unde victus & amictus? quis opum uſus & abuſus? quis focus & menſa? Deſcribebant Romanorum civium capita, &

in claſſes pro opum quantitate redigebant, ità diſtinguebantur à *Proletariis*, qui nihil in ære habebant, & in diem tantum vivebant, mercenariorum & operarum vulgus, turba inutilis ad colonias deducendas ſæpius adhibita, ut civitas exoneraretur à purgamentis civitatis, Nonius Marcellus *de proprietate ſermonum cap.* 1. *num.* 342. Finito cenſu prælegebantur ê tabulis nomina Senatorum, Equitum, plebejorum. Et quorum nomina haut legebantur, illi Senatu aut tribu moti eſſe ob delicta magna intelligebantur. Inter ipſos verò Senatores primo loco recitari, perhonorificum erat, isque Princeps Senatus vocabatur, dignitatis aliquid habebat præ cæteris, nihil potentiæ. Principum Senatus indiculum refert Onuphrius Panvinius *commentario ad lib.* 5. *Faſtor. p.* 335. *ſeqq.* Is ſemel lectus honore illo, dum vivebat, potiebatur, ê Conſularibus aut Cenſoriis viris. Eâdem ratione Princeps equeſtris ordinis dicebatur ille, quem Cenſores primo loco deſcripſerant in tabulis. *Luſtrum condebant*, cum quinto anno urbem luſtralibus, id eſt, piacularibus ſacrificiis in campo Martio multis cum ritibus expiabant *Valerius Maximus*: Ne Africanus quidem poſterior nos de ſe tacere patitur: Qui Cenſor, cum luſtrum conderet, inque ſolito fieri ſacrificio Scriba ex tabulis publicis ſolenne ei precationis carmen præiret, quo Dii rogabantur, ut Populi Romani res meliores amplioresque facerent: Satis, inquit, bonæ & magnæ ſint, itaque precor ut eas perpetuò incolumes ſervent, *lib.* 4. *cap.* 1. *num.* 10. Suetonius: *Cum luſtrum magnâ populi frequentiâ in Campo Martio conderet, aquila eum ſæpius circumvolavit*, lib. 2. cap. 97. Cum negociorum moles premeret eos, impetraverunt à Senatu populoque, ut anno uno & ſex menſibus cenſuram agerent, ac deinceps creati quidem ſunt Cen-

ſo

res poſt finitum quinquennium, ſed tribus annis & ſex menſibus ocium habuerunt. Dignitas eorum magna fuit, omnia Conſulum inſignia habebant, exceptis lictoribus. Opes publicas privataſque in tabulas referebant, uti illas Cives juratò profitebantur, vectigalia locabant Publicanis, qui ferè ex Equeſtri ordine erant, Senatores, qui negligentius in Conſilio aderant, abrogabant, Equites puniebant, equo & annulo ademptis, tribu movebant Cives pravos in Ceritum tabulas referendo illos, ut ſine lege & ſuffragio eſſent, ex albo centuriæ ſuæ expuncti, atque inter proletarios relati bona eorum â Cenſoribus, ipſi *incenſi* (ut vocabant) à Conſulibus vendebantur, Valerius Maximus *lib.* 2. *cap.* 9. Livius *lib.* 4. Onufrius Panvinius *commentariis ad lib.* 1. *faſtor. pag.* 86. *ſeqq.* Alexander Neapolitanus *lib.* 3. *cap.* 13. Jacobus Stör *in Lexico Juris pag.* 210. *ſeq.* Johan. Goddæus *commentario de verborum & rerum ſignificationibus pag.* 818. *ſeq.* Bartholomæus Marlianus *in Annalibus Conſulum p.* 20. 21. Hugo Grotius *l.* 2. *de Jure B. & P. c.* 5. *diſt* 32. Et verò inter Cęſaris honores nimios erat, *morum præfectura*, Suetonius l. d. Rem habuit, titulum Cenſoris perpetui per ſpeciem modeſtię recuſavit.

VI. Ordinarii Magiſtratus erant Conſules, Proconſules, Prętores, Tribuni plebis, Quęſtores, Triumviri capitales. Ac CONSULES quidem poſt ejectos Reges duo creabantur, qui anno pręeſſent. Duo erant, quod novam libertatem uni periculoſé committi arbitrarentur, ac diviſo imperio, ſi alter malus eſſe voluiſſet, alter eum habens poteſtatem ęqualem coherceret: nec imperium longius quàm anno habebant, *ne per diuturnam poteſtatem inſolentiores redderentur, ſed civiles eſſent, qui ſe poſt annum ſcirent futuros eſſe privatos*, Eutropius lib. 1. Breviarii pag. 487. Jus militię ſummum habebant, civibus &

ſociis imperabant, Tribunos militum, Centuriones, Officiales majores, minores deſignabant, populum convocabant, fœdera ſanciebant, leges promulgabant. Breviter: *Autoritas erat in Senatu, poteſtas erat in populo*, dicente Cicerone lib. 3. de LL. Nam à Senatu ad Populum provocare licebat velut ad Judicem majorem. Quin & Tribunorum interceſſio arbitrium pacis, belli, ferendarum legum eripuit illis, *ut ſine populi juſſu nulli earum rerum Conſuli jus eſſet*, ait Saluſtius *in Catilinariâ*, & adde Onufrium Panvinium *commentario ad lib. 1. faſtorum pag. 57. ſeqq.* Alexandrum Neapolitanum *lib. 3. cap. 3.* Boxhornium *diſſerat. Politic.* 8. Sceptrum vel ſcipionem eburneum, in cujus apice erat aquila, tenebant manu, quandò in curiâ jus dicebant. Juvenalis:

> *Da nunc & volucrem ſceptro quæ ſurgit eburno;*

Sat. 10. Prudentius:

> *Aquilâ ex eburnâ ſumit arrogantiam*
> *Geſtator ejus*,

libro de Coronis pag. 203. Inde eſt quod Domitianus in equo ſedens, manu ſeptrum, tanquam Conſulatus inſigne geſtans, imprimatur numiſmatis apud Antonium Auguſtinum *Tab. 31. num. 3.* Similiter Antonius Cæſar ſceptrum & rami laurum tenet in ſtatuâ ſub tecto quodam Columnis ſuperimpoſito, *Tab. 42. num. 14. Tab. 47 n. 6.* & confer Thomam Reineſium *in Epiſtolis num. 21. 23.*

VII. Poſt Conſules eminuerunt PRÆTORES. Quia enim Conſules domi quidem morbis, foris bello impediti poterant, nec eſſet qui jus diceret, Regum exemplo, *qui in bellum profecturi, ne urbs ſine imperio eſſet, loco ſuo Urbis præfectum deſignabant*, (Dionyſius Halycarnaſſ. lib. 2. Tacitus. l. 6. Annal.) voluerunt Prætores conſtituere duos. Urbanum unum,

qui

qui civibus Romanis jus diceret, Peregrinum alterum, qui Latinis, advenisque jus explicaret. Edicta ſua inſcribebant Albo, ut facilius innoteſcerent, id eſt, tabulæ nigræ cretatis literis. Plautus:

Si id fiat, ne iſti faxim nuſpiam appareant,
Qui hic albo pariete aliena oppugnant bona,

In Perſâ Act. 1. ſc. 2. Lectio eſt in codice Meurſii, & multis hic deſudant Viri docti, ut venentur ſenſum, quod referunt Robertus Titius *in Locis Controverſis lib.* 10. *cap.* 23. Villiomarus *Animadverſis ibid. pag.* 197 *ſeq.* Taubmannus *commentario ad Plautum pag.* 951. 952. Edicta prætorum fori parietibus affigebantur, vel lapidiis pilis ſurrectis appendebantur, ut omnes è plano legere poſſent. Vult ergò Plautus, bona aliena albo ſeu tabulâ edicti prætorii ad parietem ſuffixâ oppugnati, lite conteſtatâ adiri, & confer Jacobum Stör *in Lexico Juris pag.* 86. Thomam Demſterum *notis ad lib.* 1. *Johan Roſini pag.* 163. Johan. Coraſium *lib.* 4. *miſcellaneor. cap.* 6. Vultejum *commentario ad lib.* 4. *Inſtitut. pag.* 693. Johan. Calvinum *in Lexico Juris pag.* 56. 57. Lapidias pilas illas Plinius *lib.* 6. *cap.* 28. appellat Stelas, eodémque prorſum ſenſu Eccleſia dicitur eſſe ϛύλος ϗ ἑδραίωμα τῆς ἀληθείας, 1. *Timoth.* 3. 15. ubi ϛύλος eſt hujus modi pila vel ſtela. De quâ re prolixè agit Jacobus Gothofredus *in Exercitationibus ſacris.* Numerus Prætorum eſt auctus, poſtquam bello victis populis dari debebant Magiſtratus à victore populo, itaque Prætores multi in regionibus Europæ, Aſiæ, Africæ & Inſularum, qui Proconſulibus ampliſſimorum Regnorum Senatus nomine præfecturam gerentibus ſuberant, ut cum Prætor Judææ ſuberat Proconſuli Syriæ. Erat enim Judæa pars Syriȩ ab antiquo, quanquam legibus ſuis uteretur & libertatem armis vindicaſſet adverſus

Syrię Reges. Prętores ibant in publico ſex lictoribus comitati, qui totidem faſces & ſecures ferebant, uti refert Plutarchus *in vitâ Æmilij Macedonici.* De Prętoribus vide Onufrium Panvinium *commentario ad lib.* 1. *faſtorum pag.* 107. *ſeq* Alexandrum Neapolitanum *lib.* 2 *cap.* 15. Johan. Goddęum *Commentario de Rerum & verborum ſignificat. pag.* 23. *ſeqq.* Jocahimum Stephani *lib.* 3. *de Juriſdictione cap.* 5. 6. Weſenbecium *in paratitlis ad Pandectas pag.* 78. 79. & Hahnium *ad eundem in Obſervatis Tomo* 1. *pag.* 135. 136.

VIII. Ac PROCONSULES quidem poteſtatem Conſulum obtinebant, verum extrà urbem in provinciis validarum nationum bello ſubactarum, in quas aut finito Magiſtratus anno (poſtquam in urbe Conſules fuerant) aut ex inferioribus magiſtratibus, aut etiam hactenus privati à Conſulibus mittebantur. Et eorundem juſſu Belli Duces quoque pro tuendis finibus aut proferendis, exercitum validum per ſtationes diſpoſitum militari imperio regebant, factumq́ eſt ſæpius, ut à Legionibus dicerentur Imperatores, habebantque poteſtatem Legatos, id eſt, Locumtenentes in provincias mittendi, viros peritos rei militaris, ut in partem curarum venirent lites decidendo, controverſias judicando, pecuniam in rationes referendo, Livius *lib* 3. Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 11. & ex illis Onufrius Panvinius *commentario ad lib.* 1. *faſtorum pag.* 118. *ſeq.* Alexander Neapolitanus *lib.* 2. *cap.* 27. *lib.* 6. *cap.* 3. Jacobus Stör *in Lexico Juris pag.* 806. *ſeqq.*

IX. Locus eſt Lucæ 2. 1. qui ad hanc rem pertinet. Verba ſunt iſta: *Per id tempus decreto promulgatum eſt ab Auguſto Cæſare, ut cenſeretur orbis totus.* Orbe penè toto pacato majus erat Imperium Romanum quam ut ullis externis viribus exſtingui poſſet, ait de temporibus iſtis Florus lib. 4. cap. 2. *Qui primus cenſus*

ſus habitus eſt Quirino prætore Syriæ.] Ità vertit Caſtalio illud quod in Græco eſt, ἡγεμονεύοντ@ τῆς συρίας κυρηνίυ. Proconſul & Rector Syriæ erat Sentius Saturninus, ut nos docet Joſephus *l.* 16. *c.* 13. Quirinium verò ἡγεμόνα τῆς συρίας vocat Evangeliſta, quod cum Imperio extraordinario miſſus erat ab Auguſto ad faciendam deſcriptionem. Mos enim fuit Imperatoribus, ut primarios in Republicâ viros mitterent ad cenſus agendos. Geſſerat nuper Qurinius res feliciter in Ciliciâ vicinâ Syriæ, cujus pars erat Judæa, ut refert Tacitus, atque iſto modo, licet Patricius non eſſet, in Senatum pervenerat. Solet ἡγεμονεύειν pro majori poteſtate qualibet promiſcuè uſurpari, *Matth.* 27. 2. *Lucæ.* 3. 1. *Actor.* 23. 26. 33. 34. Ergò titulus ἡγεμόν@ illi competere poteſt, qui cum imperio extraordinario venit. Bis verò in Syriam venit Quirinius, ſemel cum extrà ordinem mittebatur ad nummerandas facultates & vires provincialium, de quo Lucas in Evangelio meminit : alterâ vice, cum ordinarius Syriæ Rector & Proconſul ab exceſſu Quintilii Vari (hic verò poſt Saturninum miſſus erat) qui in Germaniam profectus ad ſilvas Hercinias cæſus fuerat, imponebatur. Et hac quidem poſtremà vice novum cenſum egit, Archelai opes in fiſcum retulit, Judæis tributa imperavit, quod hactenus nemo fecerat, Joſephus *lib.* 17. *cap.* 7. *lib.* 18. *cap.* 1. τὴν ἀπογραφὴν πρώτην dicit Evangeliſta, ut cenſum hunc primum diſtinguat à cenſu ſecundo, quem idem Quirinius egit, & meminit Lucas *Actor.* 5 37. Illum obſequioſi pertulerunt Judæi, hunc Judas Gaulonites concitâ ſeditione, & Sadocum primæ inter Phariſæos notæ virum in partes vocando, turbavit, negans ἀλλοφύλοις quales Romani erant, tributum ſalvà religione exſolvi poſſe, velut ſervitutis arrham. De eâdem re meminit Lucas *cap.* 13. 1. &

prolixius deſcribit Joſephus *lib.* 18. *cap.* 2. Differunt accuratè Caſaubonus *Exercitat.* 1. *contrà Baronium diſt.* 28. 29. 30. 31. 32. Richardus Montacutius *in Originibus Eccleſiaſticis Excercitat.* 8. Fridericus Spanhemius *in Dubiis Evangelicis part.* 2. *pag.* 121. *ſeqq.* Balduinus Walæus *commentario perpetuo ad Evangeliſtas pag.* 535. *ſeqq. & Commentario ad Acta Apoſtolica pag.* 1073. *ſeqq.* Franciſcus Stipmannus *Diſſertatione de Cenſu habito per Quirinium.* Dionyſ. Petavium *lib.* 11. *de doctr. Temporum cap.* 8. *ſeqq. & in Rationario Temp. part.* 2. *lib,* 4. *cap.* 2.

X. TRIBUNI PLEBIS creati ſunt poſtquam Conſules & Senatores annis ſedecim ab ejectis Regibus urbi præfuerant, non ſine plebis damno (uti quidem Plebeji credebant) quam cenſibus deſcribendis pro uſu expeditionum adverſus hoſtes vexarent. Proinde factâ ſeceſſione in montem ſacrum, ut concordia reduceretur, poſtulatis annuit Senatus, & conceſſit Tribunos plebis, cuſtodes illos defenſoresque juris ac libertatis, ut plebis commoda adverſus Patricios & Optimates tuerentur, Senatusque decreta vel approbarent ſuffragio, vel intercederent, Livius *lib.* 2. Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 6. & ex illis Onuphrius Panvinius *commentariis ad lib.* 1. *faſtorum pag.* 74. *ſeqq.* Alexander Neapolitanus *lib.* 1. *cap.* 3. *lib.* 5. *cap.* 2. Boxhornius diſſert. Polit. 10. *Summam poteſtatem eos geſſiſſe*, ait Saluſtius in Catilinar. Et addit, *eos plebem exagitare ſolitos criminando Senatum.* Quod eis non difficile factu in eâ oportunitate fuit, & exempla Gracchorum, Rulli, Cornelii, Labieni, Curionis, Antonii teſtantur apud Ciceronem & Appianum locis multis. Lucanus:

Venali Curio linguâ
Vox quondam populi, libertatemque tueri
Auſus & armatos plebi miſcere potentes,

lib, 1, Pharſal. Eorum Adjuncti non unius generis fue-

fuerunt. Scilicet : (1) Ædiles plebis, qui ædificia publica inſpiciebant, ne tempeſtatum vi aut aliâ occaſione damnum caperent. Delubra, balneas, aquæductus, curiam, forum, popinas, theatra, mœnia, vias ſtratas intrà & extrà urbem, cloacas in debito ſtatu conſervabant, navalia curabant & ibi detentorum fabrorum ſtipendia quotidie ſolvebant ad claſſem validam habendam pro maris imperio, & continendis in poteſtate gentibus remotiſſimis. Annonam quoque regebant, ne à flagellatoribus precium ejus aut bonitas corrumperetur, ludos publicos edebant, matrimonia & funera, ne ſumptuoſa eſſent nimis, advertebant. Sed ne Plebi honor ille integer eſſet, Ædiles Curules adjecit Senatus, viros Patricios, ut meliori cum ſucceſſu omnia peragerentur, & Senatus nullo officiorum genere à Plebe ſuperari ſeſe pateretur, Dionyſius Halycarnaſſ. *l.6.* Cicero *Act.7. Verrin.* Reliqua omnia ſumptibus publicis ſtabant, ludos verò propriis impenſis exhibebant. Inſcriptio Neapolitana : *L. Egnatio. Juvento. Patri. L. Egnatij. Pollionis. Rufi. Honorati. equo. P. ab. Imperatorib. Antonino. &. Vero. Aug. Hic. obliterato. muneris. ſpectaculo. impetratâ. editione. ab. indulgent. Max. Principis. diem. gladiatorum. &. omnem. apparatum. pecuniâ. ſuâ. edidit. Coloni. &. Incolæ. Puteolan. ob. munificentiam. ejus. L. D. D. D.* Gruterus in Volumine pag. 404. Et Præneſtina : *Cn. Voeſio. Cn. fil. Apro. Quæſtori. Ædili. II. Viro. Flamini. Divi. Aug. VI. Viro. Auguſtali. Curatori. annonæ. triennio. continuo. Curatori. muneris. publici. Gladiatori. III. quod. is. tempore. honorum. curarumque. ſuarum. pleniſſimo. munificentæ. ſtudio. voluptatibus. &. utilitatibus. populi. plurima. contulerit. ludum. etiam. gladiatorium. &. ſpoliar. ſolo. empto. ſuâ. pecuniâ. exſtructum. publice. obtulerit. cujus. meritis. poſtulante. populo. ſtatuam publicè. poni. placuit. D. D.* Gruterus libro dicto pag. 489. Niſi quantum ſpectatores viritim

 tri-

tribuerent, & ſæpè quidem ità liberaliter ut expenſas & inſuper plura recuperarent; quare multi, ne ſumptus illos facerent cum jactutâ patrimonii, defugiebant Ædilitatem, teſte Cicerone *lib. 2. de Officiis.* (2) Triumviri nocturnî, qui hac agebant, ut derectarios prohiberent, receptatores obſervarent, nocturnos graſſatores compeſcerent, incendiis maturè reſtinguendis auxilio irent, Vellejus *lib. 2.* Valerius Maximus *lib. 8. cap. 1.* Tacitus *lib. 5. Annal.* Dion Caſſius *lib. 53. 54.* Donec Auguſtus in urbis ſummo incremento ordinaret cuſtodias publicas è militibus, eisque præfectum vigilum adjungeret, Suetonius *lib. 2. cap. 30.* Strabo *lib. 5. Geograph.* Dion. Caſſius *lib. 55.* Seneca *Epiſt. 65.* Weſenbecius *in paratitlis pag. 80.* & ejusdem expoſitor D. Hahnius *Tom. 1. Obſervation. pag. 137. 138.* Berneggerus *diatribus ad Auguſtum Suetonij p. 159.* Pancirollus *ad notitiam Imperij Occidentalis c. 6.* (3) Triumviri monetales, qui aureos, argenteos, æreos nummos cudebant. Hinc eſt illud ſiglum : A. A. Æ. F. quod rectè exponitur. *aurum, argentum, æs feriunto* & publicè ſignanto, uti refert Cicero *lib. 3. de LL.* & conferantur Johannes à Chokier peculiari tractatu *de re nummariâ priſci ævi*, nec non Matthæus Hoſtus, Franciſcus Hottomannus, Andreas Scottus, libris ejusdem argumenti. Inſcriptio Romana : *C. Carellio. Fuſidio. Annio. Ravo. C. F. O. V. F. Politiano. Sodali. Marciano. Aureliano. Commodiano. Helviano. Severiano. III. Vir. monet. A. A. A. F. F. Trib. Laticlavio. Leg. III. Cyr. VI. Vir. equit. Rom. turmæ. primæ. Quæſtor. Candidato. Imp. Cæſaris. M. Aureli. Antonij. pij. felicis. Aug. Trib. pl. Candidatus. pr. haſtar. C. V. Fuſidij. amicus. &. Chreſtinæ. nutritores*, Gruterus in Volumine pag. 379. (4) Quadrumviri viarum, qui vias regias lapide ſtratas intrà & extrà urbem curabant, Pomponius *Titulo de Origine urbis.* Inſcriptio Fulginenſis : *Cn. Domitio. Sex-*

to. F. Afro. Titio. Marcello. Curino. Lucano Mil. Leg. V. Alaud. IIIIVir. Viarum. curandarum. Patrono, Gruterus libro dicto pag. 403. Et alia Tarraconenſis : *M. Fadius. Priſcus. IV. viarum. curandarum. Trib. milit. Leg. 1. Q. Provinc. Achajæ. Caronio. Secundo. F.* Gruterus libro dicto pag. 409. & confer Juſtum Lipſium *notis ad Tacitum lib.* 3. *Annal. num.* 62. (5) Quinqueviri menſarii, qui ſubhaſtationibus, id eſt, bonorum mobilium auctionibus præerant, & precia rerum venditarum per *Coactores* (uti Horatius *lib.* 1. *Sat.* 6. appellat) exigebant. Inſcriptio Romana : *T. Stàberio. Secundo. Coactori. argentario. Viator. Conſularis. &. Præt. ſibi. &. Claudiæ. Stratonicæ. uxori*, Gruterus in Volumine pag. 627. Ærarii commoda procurabant, credita & debita in publicos indices referebant, uſuras publicas elocabant. Quanquàm enim fœnus omne perinde non eſſet damnandum, uti Salmaſius *libro de fænore trapezitico*, & Johannes Coraſius *lib.* 7. *miſcellaneorum juris civilis cap.* 10. *num.* 5. 6. 7. probant, non tamen pauperum flagellatores ſemper tolerabant Romani, quales erant Trapezitæ & Menſarii Romæ, ita dicti quod menſæ in foro poſitæ inſiderent & fœnerandi occaſionem quærerent, Jacobus Stör *in Lexico Juris pag.* 115. Anſonius Popma *lib.* 1. *de verborum differentiis pag.* 60. 61. Deſiderius Haraldus *Obſervationibus ad Jus Atticum & Romanum lib.* 2. *cap.* 24. 25. 26. Sigonius *lib.* 2. *de antiquo Jure civium Romanorum cap.* 11. Sæpè lucrum inhoneſtum percipiebant, eoq; ipſo pauperes ad ſummam inopiam redigebant, quare vulgus oderat illos & & turbas concivit. Catilinæ ſodales apud Saluſtium : *Miſeri, egentes, violentiâ & crudelitate fæneratorum.* Cicero lib. 1. de Officiis : *Improbantur ij quæſtus qui in odia hominûm incurrunt, ut portitorum, ut fæneratorum.* Ut ergò levarentur pauperes, Quinqueviris negocium datum eſt.

XI Quod

XI Quod Ærarium attinet, propior ejus cura & ſuprema illa erat penes QUÆSTORES. Hos primùm duos habuerunt, qui monetam paratam cuſtodiebant, prædas in urbem allatas juſto precio vendebant, Legatis peregrinorum aut ſociorum Regum diverſorium in Villâ Publicâ extrà mœnia conditâ (quam pingit Jacobus Laurus *part.* 1. *Antiquitatum Romanorum Tab.* 27. & indicat Barthol. Marlianus *Tographiæ urbis lib.* 6. *pag.* 116.) aperiebant & Lautia præbebant, belli expenſas annumerabant, vectigalia provinciarum certa (quæ aliàs *ſtipendia* vocabantur) in rationes publicas teferebant, in certa Publicanis addicebant, quæ illi à mercibus nomine *portorij* exigerent: quæque *Decimarum* nomine capiebant ab illis, qui agros publicos arabant: & quæ *Scripturæ* titulo petebant ab illis, qui ſilvis & paſcuis publicis fruebantur: quæque demum *Macelli* titulo accipiebant ab omnibus rebus ad victum pertinentibus. Hæc in ſummam aliquam redacta permittebant ut redimerentur à Publicanis, cauſâ quæſtus, atque hi à provincialibus exigebant periculo ſuo, & Reipublicæ ſeſe obligabant datis ſponſoribus. Cumque Publicani ferè Equites Romani eſſent, facilè illis erat precia rerum augere, præter juſtum exigere, muneribus verò etiam ad amicos in Urbe potentes miſſis, defendere ſeſe adverſus querelas provincialium, πάντες τελῶναι, πάντες ἅρπαγες, ait Xenon in Epigrammatis veteribus. Itaque malè audiebant, apud Hebræos cumprimis, *Matth.* 18. 17. *Lucæ.* 3. 12. 13. *cap.* 15. 1. 2. Cœterum *vectigalia Imperij patrimonium* vocat Florus *lib.* 3. *cap.* 13. Ob tot & tanta negocia quatuor, octo, demum (Julii tempore) quadragintà in Urbe & provinciis fuerunt Quæſtores, Plutarchus *in vitâ Publicolæ pag.* 59. Aulus Gellius *lib.* 13. *cap.* 13. Alexander Neapolitanus *lib.* 2. *cap.* 2. Guilhelmus

Bu-

Budæus *annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 111. *ſeqq.* Johan. Stadius *commentariis ad Florum pag.* 191. 195. Jacobus Stör *in Lexico Juris pag.* 831. 832.

XII. TRIUMVIRI CAPITALES aperiebant & claudebant Prætoris juſſu ergaſtula, carceres, piſtrina, latomias, ubi facinoroſi attinebantur, Dionyſius Halicarnaſſ. *lib.* 3. Valerius Maximus *lib.* 5. *cap.* 3. *lib.* 8. *cap.* 4. Livius *lib.* 39. Aulus Gellius *lib.* 3. *cap.* 3. Facinoroſos intellige, de ſervis & viliſſimâ plebe: nam civium melioris fortunæ vita opesque, cum deliquiſſent, in Comitiis Centuriatis judicabantur, uti eſt ſuprà *cap.* 2. *num.* 4. Carcer unus & horrendus ſatis erat in clivo Capitolii, à Rege Anco Martio ſtructus, â Servo Tullio perfectus, unde Carcer Tullianus vocabatur, *incultus tenebris & odore fœdo, atque terribilis ejus facies*, ait Saluſtius *in catilinariá*, & confer Barthol. Marlianum *in Topographiâ urbis Romæ lib.* 3. *cap.* 15. Plautus:

> *Quid faciam nunc ſi Treſviri me in carcerem compegerint,*
> *Inde quaſi è promptuariâ cellâ depromar ad flagrum,*

Amphitruone Act. 1. ſc. 1. Et paulò poſt:

> *Ità quaſi incudem me miſerum homines octo validi cædant.*

Homines octo ſunt totidem lictores ſive quæſtionarii, qui Triumvirorum juſſu flagris puniebant delicta ſervorum ad columnam Mœniam. Horatius:

> *Sectus flagellis hic triumviralibus Præconis ad faſtidium,*

lib. 5. Carm. 4. Præco adſtabat & ictus numerando exclamabat, tot vicibus debere cædi facinoroſos, non pluribus nec minoribus. *Triumvirali ſupplicio* eſt apud Tacitum lib. 5. Annal. (ubi vide Juſtum Lipſium *in annotatis num.* 17.) Et apud eundem in vitâ Julii Agri-

Agticolæ cap. 2. *Neque in ipſos modò autores, ſed in liberos quoque eorum ſævitum, delegato Triumviris miniſterio, ut monumenta clariſſimorum ingeniorum in comitio & foro urerentur.* Triumviros Capitales intelligit, ut annotant Michael Virdungus *commentario ad h.l. pag.* 8. Henricus Savilius *ibidem pag.* 310. Rurſum Plautus:

Nam jam ex hoc loco
Ibo ego ad Treſviros, veſtraque ibi nomina
Faxo erunt, capitis te perdam ego & filiam,

Aſinariâ Act. 1. ſc. 2. Et Act. 2. ſc. 2.

Ubi ſæpè cauſam dixeris pendens adverſus octo
Aſtutos, audaces viros, valentes virgatores.

Virgatores ſunt quæſtionarii & lotarii, de quibus anteà dictum. Confer Taubmannum *commentario ad h. l. pag.* 110. 111. Petrum Fabrum *lib.* 2. *Semeſtrium, cap.* 6. Turnebum *lib.* 24. *adverſarior. cap.* 31. Johan. Lauremberg um *in Antiquario. p.* 490.

XIII. Liber primus de rebns geſtis Maccabæorum cap. XIII. deſcribit multa, quæ ad civitatis Romanæ ſtatum cognoſcendum pertinent, nec tamen ſine errore. Pencurremus ſingula, quamvis in illis ſive corrigendis ſive conciliandis operam ſedulam navaverint Serarius *commentariis ad h. l.* Salianus *in Annalibus ſacris Tom.* 6. *pag.* 166. *ſeqq.* Verba ſunt iſta. 1. *Eos placido animo acquieſcere iis omnibus, quæ proponebantur ipſis*] Si poſtulata illa æqua eſſent. Deſcribitur civitatis ſtatus, quomodò fuit ante Bellum Numantinum. De quo tempote Florus: *Hactenus populus Romanus pulcher, egregius, pius, ſanctus, atque magnificus,* lib. 2. cap. 19. Poſteà degneravit valde, creſcentibus cum ipſâ imperii mole vitiis, ut docet Auguſtinus lib. 3. de C. D. cap. 21. *Et quicunque ad ipſos veniunt, conſtituere cum eis amicitiam*] Servate cum eis amicitiam, qui ſeſe ad ipſos applicuerunt. Dicebat

Flo-

Florus : Summa fœderum Romanis religio eſt, lib. 2. cap. 6. & ſimilia Aulus Gellius lib. 20. cap. 1. adfert è Sexto Cœcilio. 2. *Rebus ſtrenuis quas gerebant apud Galatas*] Notat *Vatablus* : Gallos intelligit, apud quos Cæſar ſpacio decem annorum maximas res geſſerat, eosque in poteſtatem populi Romani redegerat. *Hæc ille.* Committitur ἀναχρονισμὸς, quandoquidem agitur de rebus geſtis hactenus : Cæſaris geſta longo poſt tempore contigerunt, annis centum & ultrà. Rectius accipitur de bello cum Galatis in Aſiâ peracto, brevi poſt quandò Antiochus Magnus profligatus erat, Florus lib. 2. cap. 11. Livius lib. 38. 3. *Et quæcunque fecerant in regione Hiſpaniæ*] Florus lib. 2. cap. 17. 4. *Reges qui invaſerant eos ab extremis terris*] Qui eos bello petiverant, Pyrrhus Macedo, Viridomarus Gallus, Syphax Numida, Florus lib. 1. cap. 18. lib. 2. cap. 4. & 6. 5. *Philippum quoque & Perſeum Cetheorum Regum*] Cetheorum, id eſt, Macedonum, uti diximus ſuprà cap. 1. num. 6. Bellorum ſeriem deſcribunt Livius lib. 31. 32. 33. 34. 40. 41. Florus lib. 2. cap. 7. & 12. Juſtinus lib. 29. 30. 33. Eutropius lib. 4. 6. *Antiochum Magnum Regem Aſiæ*] Syriæ, multarumque prætereà in Aſiâ provinciarum. Referunt Livius lib. 34. Juſtinus lib. 31. Florus lib. 2. c. 8 Appianus in Syriacis. 7. *Et quia ceperunt eum vivum*] Conſtat, Autorem virum bonum (Propheta enim haud fuit) deceptum famâ retuliſſe, quæ vero diſſimilia ſunt. Allaborat Serarius, ut quem Tridentini Patres Canonicis aſſcripſerant, eum ab errore liberet. Olim Apocryphus erat, teſte Hieronymo in prologo galeato. Et verò, quod Serarius dicit, *Regem captivum factum & à Scipione dimiſſum*, unde probabit? Narrat Florus, quod Rex non ſpectaverit prælium, lib. 1. cap. 8. Polybius addit, Regem victum fide acceptâ veniſſe

Ly-

Lyſimachiam & pacis leges procuraviſſe, lib. 17. *Datis obſidibus*] Viginti, ut refert Livius lib. 38. *Et diviſione inſtitutâ.*] Romanis dedit partes Europæ & Aſiæ cis-Taurinæ, ut habent verba Romanorum in reſcripto illo, quod exſtat apud Appianum in Syriacis. 8. *Regiones verò has, Indiam, Lydiam, & alias ex optimis regionibus illius ab eo acceptas Regi Eumeni tradiderant*] Indiam neuter poſſedit unquam neque Romanus, neque Syrus, itaque nec eripi Syro, nec Pergameno dari potuit. Mediam retinuit Antiochus. Unde ergò ſunt relata iſta? Serarius, Emanuel Sà. Menochius ſubſidio eunt, *ad veritatem hiſtoriæ ſufficere, quod Judas audita retulerit in literas, etſi res aliter ſeſe habeat.* Parum verò hoc eſt ad excuſandum ψευδηγορίας. Sanè Judas incola partium Syriæ melius omninò ſciebat pacis leges cum Rege ſuo factas, ac ut de Indiâ & Mediâ vellet cogitare manifeſtum errorem. Ergò Franciſcus Junius & Hugo Grotius notis ad h. l. imputare malunt deſcriptorum negligentię: ac corrigunt, *regiones has, Joniam, Myſiam, Lydiam ab illo acceptas dederunt Eumeni Regi.* Ità docent Livius lib. 38. Appianus in Syriacis. 9. *Et quia Græci conſilium inierant invadendi & tollendi ipſos*] Gręcos intellige Ætolos, Hiſtros, omnemque latè Cephaleniam, Zacynthum, & quicquid Inſularum in eo mari inter Ceraunios montes jugumque Malęum, unde Antiochus acceperat auxilia. 10. *Et miſerunt adverſus eos Ducem* J. Fulvium Nobliorem. Livius lib. 38. Florus lib. 2. cap. 9. 10. Appianus in Syriacis, Juſtinus lib. 32. 13. *Quibus verò vellent auxilio eſſe ut regnarent, regnabant*) Ut Maſiniſſa Numidię, Eumenes Pergami, Pruſias Bithynię Reges. 14 *Et in omnibus iſtis nemo portabat diadema*] Poſt Reges ejectos, cum Dictator & Conſules ſummam poteſtatem inter ſe diviſerant, ut non uſurparent Regia inſignia, ſuprà num. 2. & 6.

& 6. 15. *Senatum feciſſe ſibi & quotidiè conſilium ſibi eſſe trecentorum viginti*] Demptis viginti illis, qui per librarii errorem accreverunt, numerus trecentorum ad veritatem congruit, ſuprà num. 1. 16. *Et committunt uni homini per ſingulos annos magiſtratum ſuum, qui imperium habeat totius terræ ipſorum*] Ecquis verò unus ille, cui per ſingulos annos imperium committunt? *Conſularem poteſtatem intelligit*, ait Vatablus in notis. At Conſules ſemper erant duo, ut ſolis radio in Romanorum Antiquitatibus ſcriptum eſt. Quod dicit Salianus, *fuiſſe quandòque Conſules ſine Collegâ*, hoc tamen erat rariſſimum & præter inſtitutum primitus editum, uti Marlianus in Annalibus Conſulum teſtis eſt. Neque ad Dictatorem poteſt referri, hoc enim munus gerebat quidem unus, ſed nec magiſtratus ordinarius erat, nec annuus, ſuprà num. 2. Rurſum Menochius: *falſa quidem hæc ſunt, verum ità Judas audiverat.* Melius omnia iſta noverat Judas in tantâ Romani populi celebritate, poſtquam leges & inſtituta bellica eorum pervaſerant Orientem totum, verum negligentia Scriptoris (hominis quidem non mali, ſed qui Prophetico ſpiritu deſtitutus errare poterat) famam rei maculavit falsâ relatione 22. *Exemplum illius epiſtolæ, quam reſcripſit Senatus in tabulis æreis*] Fœdera deſcribebant in tabulis æreis & deponebant ad poſteritatis memoriam in Capitolio, ut exemplis docent Plinius lib. 34. cap. 9. Polybius lib. 3. Cicero in Catilinariâ, Livius lib. 4. 3. & vide quæ nos diximus *ſuprà lib. 1. cap. 8. num. 6.*

Cap. IV.

De Miniſtris Curiæ.

I.

MAgiſtratus fuerunt iſti, de Miniſtris eorum porrò dicemus. Hi erant Scribæ, Apparitores, Accenſi, Præcones, Interpretes, Viatores, Lictores, Carnifices. Ac SCRIBÆ quidem, dicente *Feſto*, erant Librarii, qui rationes publicas, leges, acta omnia deſcribebant in tabulis. Inſcriptio Romana: *Diis. Manibus. C. Telegenni. Optati. L. Anthi. Viatoris. Quæſtori. ab. ærario. &. Scribæ. Librarij. Quæſtori. trium. decuriarum*, Gruterus in Volumine pag. 627. Vile genus hominum, & verè miniſtri. adòque ſcribit Cornelius Nepos in vitâ Eumenis, *Scribarum munus apud Græos multò honorificentius fuiſſe, quàm apud Romanos: nam Græci admittebant eos tantum, qui honeſto loco nati & exploratæ induſtriæ eſſent*, ut tutò ad majora eniti poſſent, Romani verò Scribas aſſumebant è ſervis & mercenariis, quibus non licebat ſuprà calamum & atramentum majus aliquid ſapere vel ſperare, adeòque cum licentiâ temporum abuſi vellent aſpirare ad non ſperanda. Cato Uticenſis morum communis magiſter in ordinem redegit proletarium hoc genus hominum, teſte Plutarcho *in vitâ ejus*. Nunc viveres Cato, & Scribas de foro noſtro videres criſtatos, arrogantes! Ubi priſca fides! Horum pars magna Cæſarum ævo erant οἱ ταχυγράφοι, Notarii, qui laborum & ocium comparcendo ſcribebant per ſigla, id eſt, notas abbreviatas, quarum ſpecimen exhibuit peculiari volumine Janus Gruterus. Eos à Cicerone originem habere, narrat Plutarchus *in vitis illuſtribus*, & confirmat Petrus Bembus *lib. 5. Epiſt.* 8. Ad Mæcenatem re-

refert inventum Dion Caſſius, *ὃς πρῶτος σημεῖά τινα γραμμάτων πρὸς τάχος ἐξεῦρε.* Ipſe Cicero lib. 15. ad Atticum Epiſt. de ſeipſo : *parum intellexit credo, quia διὰ σημείων ſcripſeram.* Itaque Plutarchus l. d. vocat *σημειογράφους*, & confer Torrentium *in notis ad lib. 7. Suetonij pag. 651.* Nec enim tàm literæ erant quàm literarum ſigna, itaque ſigla vocabant, id eſt, ſingulares literas. Deſcribit Plutarchus in Catone, *σημεῖα ἐν μικροῖς καὶ βραχέσι τύποις πολλῶν γραμμάτων δύναμιν ἔχοντα, ſigna in parvis & brevibus figuris multarum literarum vim includentia.* Juſtinianus in Codice de utroque jure enucleando, *σημείοις ἐν τῇ γραφῇ ἅπερ σίγλας καλοῦσιν.* De Veſpaſiano memorat *Suetonius* : E pluribus comperi, notis quoq; excipere velociſſimè ſolitum, cum amanuenſibus ſuis per ludum jocumq; certantem, imitantem chirographa, quæcunque vidiſſet, *lib. 10. cap. 3.* Eòdem pertinent illa Manilii : *Hic & ſcriptor erit velox cui litera verbum eſt, Quique notis linguam ſuperet, curſimque loquentis, Excipiat longas nova per compendia voces*, lib. 5. Aſtronom. & Joſephus Scaliger notatis ibidem pag. 287. Rurſum *Suetonius*: Nepotes & literas & natare aliaque rudimenta per ſe plerumque docuit, ac nihil æquè laboravit, quàm ut imitarentur chirographum ſuum, *lib. 2. cap. 64.* Ubi rectè Lipſius Centur. 1. Epiſt. ad Belgas num. 27. emendat, *notare.* De literis enim præcedit, & de chirographo ſequitur, quod utrumque nihil omninò ad natandi artem pertinet. Confer Jacobum Cujacium *lib. 12. Obſervationum cap. 10.* Marcellum Donatum *in Dlucidationibus ad Sueton. pag. 775. ſeq.* Hermannum Hugonem *libro de primâ ſcribendi origine cap. 17. & 32.* Eliam Vinetum *commentariis ad Auſonij Epigrammata num. 74. ſeq.* & Janum Gruterum Volum. Inſcript. pag. 391. ubi eſt : *Cl. Claudiano. V. C. tribuno. &. Notario.*

II. APPARITORES erant miniſtri Conſulum & Senatorum, qui domeſtica eorum negocia curabant, & in publico aſſequebantur eos animi gratiâ prodeambulantes, quomodò Lictores in comitatu Conſulum ad curiam prodeuntium erant, cum faſcibus & ſecuribus, ut terrorem facerent. Plerique erant Libertini, cumque hero ſatisfeciſſent, cohortibus permiſcebantur: tandem domi forisque opibus partis Equitum ordini aſſcripti & in Senatum quandòque allecti ſunt, ut prodit Tacitus *lib.* 13. *Annal.*

III. ACCENSI non tàm Conſulum & Senatorum quàm Curiæ miniſtri, per urbem emittebantur ad *acciendos*, id eſt, evocandos in curiam Cives, ne in publicis rebus citrà Quiritum ſuffragium aliquid definiretur. Etiam inſerviebant Prætoribus, ut litibus concertantes reos, actores, teſtes accierent, regerent dicentes & contradicentes, ne inveherentur nimium præ calido animi affectu, denunciarent miſſionem horis elapſis.

IV. Eorum pars aliqua PRÆCONES varia peragebant. Adſtabant Quinqueviris menſariis, ut precia rerum venalium in auctionibus publicis nunciarent: Advocatis & Sacerdotibus, ut ſilentium pro concionibus patienter audiendis imperarent: Comitiis, ut tribus pro ferendis ſuffragiis ordine provocarent, & qui magiſtratus novi creati eſſent proclamarent. Senatoribus, ut illis, cum Leges ad populum recitabant, verba præformarent.

V. INTERPRETES comitabantur Legatos & Oratores Reipublicæ nomine apud exteros agentes, ut linguâ notâ conferrent, mandatisque eò felicius defungerentur.

VI. VIATORES erant, qui à Villis in Curiam acceſſebant Patres, Conſules, Senatores, Prætores,

Tri-

Tribunos, ajunt Plinius *lib.* 18. *cap.* 3. Columella *præfat. ad lib.* 1. & prolixe Marcellus Donanatus *in dilucidationibus ad Tacitum pag.* 183. *ſeqq.* Inſcriptio Romana apud Gruterum in Volumine pag. 256. *Imp. Ælio. Cæſari. Antonino. Imp. Trajani. Hadriani Auguſt. Pont. Max. Trib. Pot. XXII. Imp. II. Conſ. III. P. P. filio. Divi. Trajani. Parthic. N. Divi. Nervæ. Pronepoti. Trib. Poteſt. Coſ. Viatores. qui. Cæſarib. &. Coſ &. Pr. apparent, &. H. V.* Priſco ævo urbis proceres morabantur in villis, agriculturæ & pecorariæ ſtudioſi. Seneca lib. 2. Controverſ. 1. *Hoc ſcio noſtros fuiſſe majores, hoc illum Ælium Tuberonem, cujus paupertas virtus fuit, hoc Fabricium Samnitium non accipientem munera, hoc cæteros Patres noſtros, quos apud aratra ipſa, mirantes decora ſua, circumſtetêre lictores.* Ità habent editiones Gruteri & Schotti, verum legi debet, *minantes pecora ſua*, ut benè obſervat Joh. Meurſius *libro de Luxu Romanorum pag.* 121. Heroes illi in ſummâ ſimplicitate & probitate ſuâ nihil admirabantur, atque hinc contemptus ille divitiarum & animus invictus adverſus corruptelas. *Minare* verbum probum eſt, licet in vulgus haut ità notum, uti monent Johan. Gerhard. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 323. Elias Vinetus *commentariis ad Auſonij Epigrammata num. marg.* 37. Uſurpat Romanus Interpres *Exodi* 3. 1. Sic & Auſonius:

Nec dum caduco ſole jam ſub veſpere
Ageret juvencas cum domum paſtor ſuas,
Suam relinquens, me minabat, ut ſuam,

Epigram. 66. Ergò minantes, id eſt, præ ſe agentes. Ovidius:

Paſcebatque ſuas ipſe Senator oves,

lib. 1. faſtor. & confer Dionyſ. Gothofredum notis ad Feſtum pag. 1693.

VII. LICTORES erant, qui Conſules, Præ-

tores, Dictatorem in publico vel præcedebant vel aſſequebantur, togâ vel ſago rubente amicti cum faſcibus & ſecuribus. Unus poſt alium incedebat, ordine ſatis longo (*anſerum ritu*, ait Berneggerus notaris ad Suetonii Julium pag. 204.) ut marmora oſtendunt, ac patet è Livio *lib.* 24. *hiſtor.* Pater Fabius occurrens filio Conſuli & equo vectus, lictores undecim prætergreſſus fuerat, ut non juberetur ex equo deſcendere, proximus verò (qui duodecimus erat) ut Conſuli debita reverentia præſtaretur, ab equo deſcendere illum juſſit. Certè undecim lictores non potuiſſet Pater præterire, niſi iviſſent ſinguli. Lictor, qui agmen claudebat ordinis ejus, dignior præ cœteris erat. Inſcriptio Romana: *M. Valerius. Achilleus. Lictor. proximus. Laurens. Lævinas. agens. annum. ætatis. LXV. Vivus. mihi. comparavi. & . poſui.* Gruterus in Volumine pag. 630. num. 6. Lictor proximus eſt ille, qui agmen claudebat, lictorum præcipuus. In faſcibus purpuratis erant virgæ è betulis, teſte Plinio *lib.* 16. *cap.* 18. Pœnas infligebant delinquentibus, virgis cædendo, ſecuri feriendo, ſtrangulando. Saluſtius In Catilinariâ: *Vindices rerum capitalium, quibus præceptum erat, laqueo gulam fregerunt.* De Lentulo agit, quem Catilinæ ſocium lictores in carcere ſtrangulatum peremerunt. Livius lib. 11. *Miſſi lictores ad ſumendum ſupplicium nudatos virgis cædunt, ac ſecuri feriunt.* Submovebant populum de viâ, id vocabant *animadvertere*, Suetonius: Cum lictor animadverti ex more juſſiſſet, *lib.* 1. *cap.* 80. Animadvertebant, cum voce, manu, virgâ locum facerent ponè ſequenti Conſuli, & cum jubebant, ut maturè cogitarent de honore exhibendo illi, qui occurrebant, ut caput aperirent, aſſurgerent, ex equo deſcenderent, ferrum ponerent, quod monet Seneca *Epiſt.* 64. Indidem Appius apud Livium lib. 3.

I lic-

I lictor, ſubmove turbam & da viam domino. In prætoriâ navi ſedebat Lictor ante proram, ac præternavigantibus, ut ſignum de navi deponerent, imperabat, ad venerandum prætoriæ honorem, teſte Appiano *lib. 5. belli civilis.* Præcedebant menſe altero, atque ità per vices agebant, hoc diſcrimine obſervato, ut tunc faſces & ſecures haberent cum præcedebant, non verò etiam cum ſequebantur, tunc enim habebant ſolum virgas & bacillos ad ſubmovendum populum & fores pulſandas, Suetonius *lib. 1. cap. 20.* Dionyſius Halycarnaſſæus *lib. 5.* Valerius M. *lib. 4. cap. 1. num. 1.* & accuratiſſimè Lipſius *in Electis lib. 1. cap. 23.* Thomas Reineſius *in Epiſtolis. num. 60.* Denique carceres aperiebant & claudebant. Hi deinde Cæſarum ævo appellati ſunt SPECULATORES (nam qui *Speculatores* vocant cum Turnebo *lib. 24. Adverſarior. cap. 41.* Sebaſtiano Caſtalione *verſione Novi Teſtam. ad Marci 6. 27.* Theodoro Bezâ *notatis ad Evangelium Marci pag. 164.* illi ſanè nomen corrumpunt, ut doctè probant Marcellus Donatus *in dilucidationibus ad Tacitum pag. 187. ſeqq.* Salmaſius *notis ad hiſtoriam Auguſtam pag. 28. ſeq.* Philippus Paræus *in Lexico Critico pag. 1173. 1174.* Jacobus Revardus *lib. 3. Conjectaneorum cap. 10.* Johannes Calvinns *in Lexico Juris pag. 830.* Juſtus Lipſius *annotatis ad Tacitum lib. 1. hiſtoriar. num. 63. 64.*) De quâ re locus eſt Suetonii: Neque convivia inire auſus eſt, niſi ſpeculatores cum lanceis circúmſtarent, *lib. 5. cap. 35.* Et alibi: Deſcendentem ſpeculator impulſu turbæ lanceâ prope vulneravit, *lib. 7. cap. 18.* Principes utebantur eorum operâ in exſequendis capitalibus ſuppliciis. Seneca lib. 1. de Irâ: *Tum centurio, qui ſupplicio præerat, condere gladium ſpeculatorem jubet.* Julius Firmicus lib. 8. cap. 26. *Speculatores facit, qui nudato gladio hominum cervices amputant.* Adhibet eodem ſignificatu Ulpianus *l. 6. de bonis damnatorum, D.*

Spolia quibus indutus eſt, qui ad ſupplicium ducitur, neque Speculatores ultrò ſibi vindicent, neque Optiones ea deſiderent. Ubi illud, *ſpeculatores*, eſt in Baſilicis Florentinis, ὁ ἀποδημῶν, ſenſu expreſſo, & confer Jacobum Cujacium *lib. 6. Obſervat. cap.* 33. Inſcriptio Budenſis: *Schola. Speculatorum. Legionum. I. & II. adjutricum.* Gruterus in Volumine pag. 169. Petrus Appianus in Collectaneis pag. 491. Locus ſimilis eſt Marci 6. 27. ἀποστείλας ὁ βασιλεὺς σπεκουλάτωρα ἐπέταξεν ἐνεχθῆναι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. De morte Baptiſtæ agit, & vide Caſaubonum *in notis pag.* 395. Johan. Buxdorffium *in Lexico Thalmudico pag.* 1536. 1537.

VIII. CARNIFEX unus erat ſine tribu, ſine foro, ſine domicilio, & ne cives quidem, adòque capitis diminuti homo, ut ferè deſcribunt Cicero *Orat. pro. Rabirio*; Dion Chryſoſtomus *Orat.* 31. Habitabat extrà mœnia, loco illo, qui Subura vocabatur, citrà montem Cœlium, frequenti cæterum, ſed tamen ſuburbano, & ubi perinde alii non ſatis honeſtæ famæ convenæ degebant. De Carnificis domo expreſsè Martialis:

Tonſtrix Suburæ faucibus ſedet primis,
Cruenta pendent quà flagella tortorum,

lib. 2. Epigr. 17. Verba poſtrema ad Carnificem pertinent, prima ad balneatores promiſcuos ac tonſores. De aliis non probæ famæ teſtantur illa Horatii:

Senem quod omnes rideant adulterum
Latrent Suburanæ canes;

lib. 5. Carm. 5. ubi Lambinus in commentario pag: 357. notat, *in Suburâ proſtabant meretrices.* Nec diſſimiliter Propertius:

Jamne tibi exciderant vigilacis furta Suburæ,
Et mea nocturnis trita feneſtra dolis,

lib.

lib. 4. Eleg. 7. ubi Livinejus: *Vicus hic frequens erat ſcortis*, in notatis pag. 162. Perſius:

Cum blandi comites totâque impunè Suburâ
Permiſit ſparſiſſe oculos jam candidus umbo,

Sat. 5. Martialis:

Ergò Suburanæ tyronem trade magiſtræ,
Illa virum faciet: non benè virgo docet,

lib. 11. Epigr. 79. nec non Epigr. 62.

Quem cùm feneſtrâ vidit à Suburanâ
Obſcena nudum lena, fornicem clauſit.

Cæterum Carnifex ſervos in crucem trahebat, nec præterea quiquam ſuppliciorum exigebat. Docet Titus Popma *libro de opere ſervorum pag.* 95. 96.

CAP. V.

De Ærario & Collectis publicis.

I.

ÆRarium ab inferendo ære dictum eſt, prius enim ærei nummi fuerant, deinde aurei & argentei facti ſunt. Ovidius:

Æra dabant olim, melius nunc omen in auro eſt,
Victaque conceſſit priſca moneta novæ,

lib. 1. faſtor. Aſſervabatur plerumque pecunia publica in templis, quod loca illa ſacra & Deorum religione adverſus fures munita eſſe viderentur. Romani in templo Saturni (quod depingit Jacobus Laurus *part.* 1. *Antiquitatum Roman. Tab.* 29) deponebant. Inſcriptio Romana: *Memoriæ. Artori. Iuli. augendi. Viatoris. Quæſtoris. ab. ærario. Saturni. Liberti. qui. &. hæredes. ejus*, Gruterus in Volumine pag. 627. Perſius:

Saturniaque impulit æra,

Sat. 2. ubi ſcribit vetus Scholiaſtes : *Æs in æde Saturni condebatur, nondum argento auroque ſignato*, & adde Plutarchum *in quæſt. Roman. n.* 42. Macrobium *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 6. Propterea ærarium cognomen ſancti accepit, & pro cenſuum ratione diverſas arcas habuit, quasdam etiam pro auro viceſimario, id eſt, *aureis nummis optimis*, (ut Budæus *lib.* 3. *de aſſe pag.* 104. exponit) recondendis, & pecuniarum exceſſu ad neceſſitatem ſummam deponendo, Cicero *lib.* 7. *ad Atticum Epiſt.* 20. Livius *lib.* 37. & ibidem Godelevius *in notatis pag.* 185. Ærarium hoc ſanctum Julius Cæſar, qui vexillis ſublatis hoſtem Senatus ſeſe profitebatur, quia tardius aperiebant Tribuni, effregit, cenſumque & patrimonium populi Romani ante rapuit quàm Imperium, Plutarchus *in vitâ Cæſaris pag.* 352. Florus *lib.* 4. *cap.* 2. Dion Caſſius *lib.* 41. Appianus *lib.* 2. *de bello civili*, Lucanus *lib.* 3.

II. Unde vero iſtæ ærarii opes? E vectigalibus, tributis, manubiis, ſpoliis, donariis, fodinis. Vectigalia immenſas pepererunt opes, tunc cum orbem totum victor Romanus habebat, uti proſequuntur Julius Cæſar Bulengerus *lidro de vectigalibus Romanis*, Lipſius *lib.* 2. *de magnitudine Romæ cap.* 1. *ſeq.* Educebantur inde, quod partem decimam frugum ſibi retinerent in agris ſativis, in ſilvis & hortis partem quintam, in paſcuis & armentis certum precium, in mercibus evehendis & advehendis portorium. Tributa ſunt capitationes precii maximi : Solvebat herus pro uxore, liberis juſtæ ætatis, (poſtquam mares attigerant decimum quartum annum, & fœminæ duodecimum) ſervis, opibus, & hoc in annos ſingulos. Manubias & ſpolia ex devictis populis & Regibus non intercipiebant Belli Duces, ſed in ærarium deferebant, hodie in ſuas convertunt crumenas, & nec ſibi ſatis, nec Reipublicæ in-

de

de commodant. Qui hoc olim fecerat, is Repetundarum poſtulabatur, de quo crimine aliqua monet Lipſius *ad lib.* 14. *Annalium Taciti num.* 82. Donaria quanta Regum Aſiæ, Syriæ, Ægypti? Et hoc vocabant *Aurum Coronarium*, quod ſocii & amici dabant Romanis ad ornanda ſolennia, Aulus Gellius *lib.* 5. *cap.* 6. Ad ſcrutandas fodinas multa millia hominum adigebant, quoſdam mercede conductos, pleroſque ſervos pœnæ ad metalla damnatos, & ſtigmatum notis deformatos, ut meminit Suetonius *lib.* 4. *cap.* 27. & confer Baronium *notis ad Martyrologium pag.* 567. Narrat Polybius, *tempore ſuo quadraginta millia hominum in fodinis Hiſpaniæ venas terrarum operis quotidianis perquiſiviſſe* Moleſti quidem parandi modi, ſed honeſti: porrò honeſtos cenſus fecit neceſſitas, quæ aliàs videri poſſent, ſordes eſſe: Urinę enim vectigal excogitavit Veſpaſianus, Suetonius *lib.* 10. *cap.* 23. Nimirum ſtabant in angiportis, atque etiam in publico viarum concurſu amphoræ vel dolia ad excipiendam urinam à tranſeuntibus, quam fullones deinde in uſum ſuum convertebant, ut monet Lipſius *lib.* 2. *de Magnitud. Romæ cap.* 6. & adde Plinium *lib.* 28. *cap.* 6. Macrobium *lib.* 3. *cap.* 17. Beroaldum *Enarrationibus ad Suetonium fol.* 330. quæq; deſcripta è Caſaubono refert Schildus *in Catalectis variis ad Suetonium pag.* 573.

III. Locus eſt Matth. 17. 27. εὑρήσεις στατῆρα, ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. Controverſia eſt, de quo tributo ſonet. Ad capitationes à Romanis impoſitas referunt Beza *in notatis. h. l. pag.* 81. Janſenius *in Concordiâ Evangel. cap.* 69. Barradius *in Concordiâ Evangel. lib.* 10. *cap.* 32. Salmeron *Tom.* 6. *Commentar. Evangel. tract.* 36. Emanuel Sà *in ſcholiis pag.* 346. Maldonatus & Arias Montanus *Commentar. h. l.* Richardus Montacutius *in Analectis hiſtor. Eccleſiaſt. pag.* 315. Julius Cæſar Bulengerus *de Imperatore Romano lib.* 9. *cap.*

17. Thomas Cartvvrigthus *in Harmoniâ Evangelicâ pag* 584. Pezelius *in ſcholis Melanchtonianis part.* 9. *pag.* 136. Balduinus Walæus *commentario perpetuo ad Evangelia pag.* 189. 190. Cornelius à Lap. *commentar. h. l. pag* 341. Hunnius, Paræus, Vinarienſes Scholiaſtæ *ad h. l.* Johannes Seldenus *lib. 6. de Iure naturali Hebræorum & Gentium cap.* 18. Ergò κῆνσος ſunt capitationes, uti τέλη ſunt vectigalia. Nec aliter Hieronymus & Beda *commentariis ad h. l.* Diſcedunt ab illis, & de tributo exponunt Grotius *commentar. h. l. pag.* 308. Bellarminus *libro de Laicis cap.* 16. Lipſius *lib. 2. de magnitud. Rom. cap.* 3. Baronius *Tom.* 1. *Annal. A. C.* 33. *num* 30. Spondanus *in Epitome Annal. Baronij pag.* 25. Caſaubonus *Exercitat.* 15. *ſect.* 19. Mareſius *Tom.* 1. *Theolog. Elenchticæ pag.* 41. *ſeq.* Johan. Cameron. *in Myrothecio Evangelico pag.* 55. Scholiaſtæ Batavi *ad h. l.* Guido Perpignanus *in Concordiâ Evangelicâ pag.* 596. Sacrum hoc tributum dabatur, ut in templi uſum acciperetur ad ſartum tectumque conſervandum illud adverſus ruinas, *Exodi* 30. 13. eòdemque pertinere contendunt Hilarius & Chryſoſtomus *commentariis ad. h. l.* Nos cum priori ſententiâ affirmamus, pertinere ad Romanos: (1) Quia Evangeliſtæ verba ſunt, οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη ἢ κῆνσον? Cenſus erat tributum, quod Romani poſcebant, *Matth.* 22. 21. (2) Quia publicani vicatim obibant, & collectas indicabant: tributum ſacrum verò quilibet mittebat ultrò ad templum Hieroſolymitanum. (3) Quia huc nos ducunt verba alia Chriſti: *Reges terræ à quibus accipiunt?* Regalis cenſus utique erat, non verò ſacrum tributum. Dicat Lipſius: *Chriſti ipſa reſponſio à tributo Cæſarino nos abducit.* Non abducit, Lipſi optime, ſed adducit, quia κῆνσον vocat, & quia addit βασιλεῖς τῆς γῆς. Neutrum ad tributum ſacrum quadrat. Scribit Lyſerus in Continuat. Harmoniæ

pag.

pag. 1711. *Sicli ſacri dimidium, quod olim vi Legis* Exodi. 30. 13. *pendebant Hebræi Domino pro templi & Sacerdotum ejus refectione, Romani poſteà domitâ ſub Pompejo Judæâ ad ſe tranſtulerunt, ut in fiſcum inferretur, itaque Joſephus* lib. 14. cap. 8. *refert, Judæos hoc tempore obnoxios factos eſſe tributo Romanorum.* Non credo, quòd illi ſacrum abrogaverint templo, quod cum provinciale eſſet, ad eorum res minimè pertinebat, niſi cum abolito templo ſacrum denarium ad ſe petraherent, Veſpaſiani tempore, Joſephus *lib. 7. de bello Judaico cap.* 28. Tunc demum ità factum eſt, non ante, & capitationes novas prorſum retulerunt in ærarium Romanorum, easque imperiales. Ad tributa, ab Herode Tetrarchâ impoſita, referre velle cum Miltono *defenſione populi Anglicani pag.* 69. inconveniens eſt.

IV. Accepta magna & maxima, ſed expenſa non minima nec exigua erant. Impenſas faciebant in magiſtratus, miniſtros, milites, populum, opera publica. Magiſtratus cum in urbe, tum in provinciis ingentes ſumptus fecerunt, ut dignitatis æſtimationem conſervarent. Miniſtri alendi erant. Et eò magis in milites aureus imber depluit, ordinarios illos & gentibus devictis in poteſtate continendis impoſitas Legiones, de quorum ſtipendiis agunt Juſtus Lipſius *lib. 1. Electorum cap. 2.* Vincentius Contarenus & Erycius Puteanus *libris peculiaribus*. Nec ſufficiebant ſtipendia, inſuper capiebant donativa. Populus quoties annonam gratuitò & publicè largitam percepit? Suetonius de Auguſto: *Impetum ceperat frumentationes in perpetuum abolendi, quòd earum fiduciâ cultura agrorum ceſſaret* Et paulo poſt: *Atque ità hanc rem temperavit, ut non minorem aratorum ac negociantium, quàm populi rationem deduceret,* lib. 2. cap. 42. Populum appellat, ut ſæpé alibi, plebem, quæ Romæ frumento publico alebatur. Hæc ferè ocioſorum hominum

fuit

fuit, & magnâ ex parte functorum militiâ. Cives enim Romani artes manuarias plerique ſpernebant, & ſervis committebant, (perinde ut hodiè Turci) ipſi vacabant bellis, itaque peractis ſtipendiis egeni plerumque domi, quod ſupererat vitæ, degebant: Hoc ut caveret Auguſtus, commoda miſſionum & militiæ tempora definivit, *ne aut ætate aut inopiâ poſt miſſionem ſollicitari ad res novas poſſent*; Suetonius lib. 2. cap. 49: Hæc vel præcipua olim cauſa erat legem agrariarum excogitandarum, deductis Coloniis, ut exhauriretur famelica illa multitudo, verè ſentina urbis; uti diximus *ſuprà cap. 2. diſt. 2.* Quia verò ditiores plurimos agros ad ſe precio ſoluto perducerent, nec ſemper illis potirentur egeni, alterum mali remedium fuit, publica frumenti largitio. Sed præclarum hoc inſtitutum ſecuta ſunt non levia incommoda. Plerique enim de populo in addiſcendis manuariis artibus remiſſiores facti ſunt, neglectum mercaturæ ſtudium, ſpreta agrorum cura & ſervis vinctisque commiſſa. *Negotiantes* ſunt, quicunque aliquam negociationem excercerent, cujusmodi erant centonaria, ſagaria, lignaria, carbonaria, cœnacularia, cretaria, & ſimiles his aliæ in veteribus Inſcriptionibns nominatæ. De *aratoribus* hoc notetur, quod (ut dictum eſt *ſuprà cap. 3. diſt. 11.*) conſueverint Romani vectigalia ſua publicanis, qui ferè ex equeſtri ordine erant, per Cenſores elocare, ut eſſent *Portitores*, *Decumani*; *Pecuarij*; *Macellarij*. Et omnia illa aut per familias ſuas exercebant, aut civibus aliis concedebant, qui *aratores*, *coloni*, *agricolæ*; *paſtores* appellabantur, non quod ipſi vel ararent, vel paſcerent, ſed quod Publicanis obſtricti, circà eadem negocia verſabantur, eò utiliores Reipublicæ, quò in opere quisque ſuo diligentius negociabatur. Vetus ergò iuſtitutum fuit, ut plebem egenam frumentatione

paſ-

paſcerent, atque ea magno ſumptu paranda, advehenda & gratis diſtribuenda erat, ut *peculiari Opuſculo* deſcripſit Vincentius Contarenus, quædam habet Juſtus Lipſius *lib.* 1. *Electorum cap.* 8. Nec minus auri profuſum eſt in Opera publica, Theatra, Amphitheatra, Circos, Palatia, Baſilicas, Templa, Fora, Curias, Statuas, Coloſſos, Vias lapidias, Pontes, Aquæductus, Balnea. De quibus agunt *Lipſius* lib. 3. de Magnitud. Romæ cap. 4. 5. ſeqq. *Franciſcus Serlius* in parte ſpeciali Architecturæ, *Antonius Salamanca*, *Jacobus Boiſſardus*, *Alexander Donatus*, *Jacobus Meurſius* in Iconibus Romæ Veteris & Novæ, *Wilhelmus Bleu* in Volumine admirandorum Italiæ.

CAP. VI.

De Ludis publicis.

I.

LUdi Publici erant duorum generum: *Circenſes* (vel Gymnici) & *Scenici.* De Scenicis præteribimus, quæque eò pertinent, legi volumus apud Lilium Gyraldum *Dialogis tribus de Scenâ pag.* 229. *ſeq.* Julium Cæſarem Scaligerum *lib.* 1. *de re poëtica*, Johannem Roſinum *lib.* 4 *Antiquitatum Roman. cap.* 6. 7. 8. 9. 10. Circenſes erant feſti: quamvis enim ad ludos animi gratiâ convenirent, nequaquam tamen ſine Deorum titulo fiebant, ac proinde à Diis etiam nomina ſua habebant, uti dicetur in ſequentibus, & in Spinâ Circi poſitæ erant multæ Deorum ſtatuæ. Hę quoque cum pompâ magnâ ſolebant in Circo per ſacerdotes circumferri, aſſectante turbâ. Suetonius: *Accidit votivis Circenſibus, ut correptus valetu-*

letudine, lecticâ cubans, thenſas deduceret, lib. 2. cap.43. Nempè vehiculum, in quo ſacra Circenſi pompâ deferebantur, religiosè aſſequebatur, ut pingunt numiſmata apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 43. *num.* 21. Deſcripſerunt peculiaribus libris *Onufrius Panvinus, Julius Cæſar Bulengerus, Hieronymus Mercurialis* de re gymnaſtica, *Petrus Faber* in Agoniſtico, *Iacobus Lydius* in Agoniſticis ſacris, & breviter Guilhelmus Budęus *annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 130. *ſeqq.* Martinus de Rohas *lib. 6. ſingularium cap.* 18. Edebantur in Circo Maximo, quem in hunc uſum, ſpacio inter Palatinum & Aventinum montem porrecto formâ ovatâ in mediâ urbe, egregià operis amplitudine, ut verſus Orientem ſemicirculi ſpecie, verſus Occidentem duobus angulis rectis deſineret, exſtruxit Tarquinius Priſcus, Reges ſucceſſores ac Conſules ſedilibus adjectis & tecto ſuperadducto expleverunt, Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 3. Hodiè eſt inter Vetera deperdita, & accuratè delineaverunt Onufrius Panvinus *lib.* 1. *de ludis Circenſibus pag.* 6. & 49. Jacobus Laurus *part.* 1. *Antiquitat. Roman. num.* 14. Jacobus Meurſius *in Iconibus Veteris Romæ pag.* 303. *ſeqq.* Johan. Jacobus Boiſſardus *part.* 2. *Antiquitat. Romanarum cap.* 9. *Tab.* 12. Jacobus Strada *in Epitome Theſauri Antiquitat. pag.* 66. *ſeqq.* Ejus verò loco ſub Principibus fuit Amphitheatrum maximę molis, de quo *librum peculiarem* concinnavit Juſtus Lipſius. Cepit ędificare Auguſtus, & abſolvit Veſpaſianus, teſtibus Suetonio *lib.* 10. *cap.* 9. Dione Caſſio *lib.* 51. Iconem habes apud Sebaſtianum Serlium *lib.* 3. *Architecturæ fol.* 31. *ſeqq.* Jacobum Laurum *part.* 2. *Antiquitat. Romanar. num.* 35. Johan. Baptiſtam de Cavalleriis *lib.* 2. *Antiquit. Romanar. Tab.* 33.

II. Gymnici dicti ſunt, quia corporis varia exercitia in illis peragebantur ad firmitatem, agilitatem,

tem, pernicitatem oſtendendam. Aurigantur, equis pedibusve decurrebant, luctabantur, feriebant pugnis, ceſtibus, haſtis, gladiis, miſſilia projiciebant, navales pugnas conſerebant, ſæpè etiam natabant. Denique fodiebant enſibus, & cum beſtiis congrediebantur Venatores, inſtructi enſe & tecti clypeo. Pleraque expreſſit Horatius *lib.* 1. *Carm.* 8. ubi de præparatione corporum animorumq; ad iſtos ludos publicos, quæ in campo Marcio fieri ſolebat, verba facit. Campum Marcium delineat Jacobus Laurus *part.* 1. *Antiq. Romanar. num.* 15. Sic verò ille:

Cur apricum oderit campum patiens
pulveris atque Solis?

De Curſoribus ſonat & Aurigatoribus, qui cumprìmis ad Solem concitabant pulverem. Solebant pavimentum deſabulare, vel arenâ conſternere, ut eò firmius pedem figerent certantes, atque etiam tantò moleſtius decurrerent equis, curribus, pedibus. Ovidius:

Fortior in fulvâ novus eſt luctator arenâ.
Quam cui ſunt tardâ brachia feſſa morâ,

lib. 4. Triſtium Eleg. 6. Currebant à carceribus recto tramite (ὀρθῇ τροχιᾷ, uti vocatur Hebræor. 12. 13) in ſtadio, (quomodo apud Græcos ferè) & finiebant ad metas Circi, quæ turbinatæ atque ità compoſitæ erant, ut poſt equorum curſum, in venationibus & pugnis tolli commodè ac reſtitui poſſent in principio & fine curriculi. *Sublatæ metæ*, ait Suetonius, *inque locum earum bina caſtra ex adverſo conſtituta erant*, lib. 1. cap. 39. Niſi metæ illæ fuiſſent, pro libitu ſuo Agitatores contrahere ſpacia potuiſſent, & brevioribus lineis curſum deſcribere. Apud eundem: *Circenſibus, ſpacio circi ab utràque parte producto & in gyrum euripo addito, quadrigas bigasque & equos deſultorios agitaverunt*

nobiliſſimi juvenes, l. d. *Spacio circi producto*, nimirum ut emoveret latius ab utroque latere, ac emiſſi curſores hoc modo curriculum liberius haberent. *Ab utraque parte* ait, nam (ut rectè pingit Onuphrius l. d.) erant tres metæ, & portæ ſive carceres ſex in angulis rectis Circi, unde procurrebant quatuor bigæ vel quadrigæ totidem recto tramite, obliquato paulum curſu quandò præteribant metas in ſemicirculari latere oppoſitas, ut ad carceres metasque illas, à quibus egreſſi fuerant al altero latere reverterentur. Spinam vocabant aggeſtam in medio Circo humum, quam tramites ambiebant exactis per metarum deſignationem lineis, ut vectoribus commodæ eſſent, & in hac Spinâ ſtabant velut in aggere, Columna Fortunæ, Columnæ Tutelinæ, Columnæ Meciæ, Columnæ Setiæ, Ædes Solis, Simulachrum Cybelles, Aræ Deorum, Simulacrum Victoriæ, Delphini, & prope Obeliſcum Lunæ poſitæ erant ſeptem metæ parvæ (ὠὰ δὴ δημιουργήματα vocat Dion) indices quod ſeptenis ſpaciis vel curriculis abſolveretur miſſus. *Euripus* circum alluebat, eratque foſſa profunda per tria circi latera ducta ad pedes 10. in quam aquæ derivabantur, velut in canalem grandem. *In eà hippopotamos & crocodilos pugnantes exhibitos eſſe* prodit Beroaldus *enarrat. ad. h. l. fol.* 25. Aliter verò divinat Sabellicus *notis ad h. l. fol.* 25. nimirum, *propter Elephantos ità factum eſſe, ut objectu aquarum, quas non facilè tolerant, pavidi & conſternati eò acrius depugnarent invicem.* Poterat utrumque eſſe. Quamobrem Delphini ſeptem poſiti fuerint, diximus *ſuprà lib.* 1. *cap.* 1. *num.* 24.

III. Poſtquam Julius Cæſar ampliaverat ſpacia, per ſedilia elavata in ambitu occupare locum poterant ducenta ſexagintà hominum millia. Ad Occidentem Carceres erant, unde bigæ & quadrigæ in

Cir-

Circum per medium oſtium maximum emittebantur. Ante carceres duo Hermuli ſeu Hermetes parvi (quæ erant ſimulacra Mercurii) fixi erant, funem vel catenam prætendentes carceribus, ne equi, apertis carcerum valvis, ante ſignum datum procurrerent. His verò catenis operâ miniſtrorum, ad ſignum datum prolapſis, in certamen effundebantur. Ad obeliſcum Lunæ in Spinâ depoſitum erat Bravium, unde illud petebat Victor. Submiſſis catenis Hermulorum, per dextrum Circi latus eo ordine, quem ſors jacta dederat, procurrebant, & ſeptena curricula ſiniſtro gyro ducebant. Qui iſta prior confeciſſet, deſiliebat in Spinam & bravium capiebat á Munerario. Propertius:

Aut prius infecto depoſcit præmia curſu,
Septima quàm metam triverit antè rota,

lib. 2. Epigram. 19. Septem ergò curricula in quovis miſſu petebantur ab Agitatoribus, donec quinque curricula Domitianus introduceret. Hoc enim volunt illa Suetonii verba: *Circenſium die, quò facilius centum miſſus peragerentur, ſingulos à ſpetenis ſpacijs ad quina corripuit.* lib. 12. cap. 4. Metarum uſum deſcribit Virgilius:

Unde reverti
Scirent, & longos ubi circum flectere curſus,

lib. 5. Æneid. *Reverti*, nimirum quandò vicibus repetitis provehebantur à carceribus: *circumflectere*, nempe quandò prope metas oppoſitas pervenerant. Et confer Simonem Abbes Gabbema *notis ad Propertium pag.* 619. *ſeqq.* Atque ille, qui primus omnium, ut dictum eſt, curricula ſua feliciter abſolverat, ut in ſeptimo curriculo ad metam prior appuliſſet, cæteris ſpretis palmam obtinebat; τὸν φοίνικα ἔλαβεν, ait Julius Pollux lib. 3. cap. 3. λαμβάνει βραβεῖον, eſt. 1. Corinth. 9. 24.

IV. Sidonius Apollinaris Panegyrico de laudibus Narbonæ:

Hæc eſt janua Conſulumqne ſedes,
Ambit quam paries utrinque ſenis,
Cryptis Porticibusque fornicatus,

Oſtium, quod ad medium Circi ſpacium patet, idem prorſus eſt cum hac *januâ & conſulum ſede* Sidonii, quæ utrinque ſenos carceres fornicatos habebat. Soli carceres illi ſex, qui à latere dextro illius Oſtii erant, neceſſarii mittendis bigis vel quadrigis fuerunt, quoniam à dexterâ ad ſiniſtram curricula ſua peragebant. Ut æqualis eſſet architecturæ facies, totidem carceres in altero latere facti ſunt, qui ipſi eodem tempote pandebantur, quamvis nulli inde currus emitterentur. Ex illis porrò ſex carceribus, qui ad dexteram ſunt, ſoli quatuor primi emittebant quatuor bigas quadrigasve certaturas, ſinguli ſingulas. Erat tota Circi factio in quatuor colores gregesque diviſa, ac vocabantur Praſini, Ruſſati, Veneti, Albati. De Praſinâ factione eſt illud *Suetonij*: Praſinæ factioniità addictus & deditus, ut cœnaret in ſtabulo aſſiduè & maneret, *lib.* 4. *cap.* 55. De Venetâ eſt apud eundem: Quoſdam de plebe ob idipſum quia Venetæ factioni clarè maledixerant, interemit, *lib.* 9. *cap.* 14. Veſtimentorum colores faciebant diſcrimen ità manifeſtum, ut cujus factionis eſſet quis, ſtatim appareret. Praſina habebat virides veſtes. Juvenalis:

Totam hodie Romam Circus capit, & fragor aurem
Percutit, eventum viridis quo colligo panni,

Satyr. 11. Ruſſata rubeas, Venata cærulas, Albata candidas. Martialis lib. 14. Epigr. 131.

Si veneto praſinove faves, qui coccina ſumis,
Nec fias iſtâ transfuga veſte vide.

De

De iisdem quoque meminerunt Inſcriptiones Veteres. De Praſinâ eſt illa Romana : *Marco. Aurelio. Libero. patri. &. magiſtro. &. ſocio. &. domino. &. agitatori. factionis. praſinæ. Aurelius. Cæcilius. Planetarotogenes. ob. III. palmar. hoc. donum. vovit. natione. Afri.* Gruterus in Volumine pag. 338. num. 2. De Ruſſatâ eſt illa Romana : *D. M. C. Pompejo. Fuſceno. conditori. factionis. ruſſatæ. &. factionum. primum. patrono. B. M. optimo. &. pientiſſimo. fecerunt. liberti. &. hæredes. fecerunt. de. ſuo.* Gruterus l. d. num. 4. Et altera illa Romana in domo Marii Delfini : *D. M. Claudia. Helice. &. Cl. Avi. LL. Dionyſio. Con. D. Gr. Ruſſatæ. Conjugi. Digniſſ.* Johan. Jac. Boiſſardus part. 5. Antiquit. Romanar. fol. 90. De Venetâ eſt illa Tiberina : *Q. Rapidio. Q. F. Lem. mulioni. moratori. ludi. Circen. &. agitatori. faction. venet. vix. ann. LX. Rapidia. marito. piiſſimo. B. M. F.* Gruterus l. d. pag. 339. num. 3. Rurſum Martialis :

De Praſino conviva meus, Venetoque loquatur,
Nec facient quenquam pocula noſtra reum,

lib. 10. Epigram. 48. Et de Ruſſatis idem :

Proficias nihili, hoc cædas licet usque flagello,
Si tibi purpurio de grege currit equus,

libro dicto num. 55. *Moratori.* de quo prolata inſcriptio meminit, intellige eum, qui equos ad finem certaminis ſiſtebat. Aurigas caſu luxatos Medici ſingulares curabant. Inſcriptio Romana : *D. M. M. Antonio. M. F. Anienſi. Martrinio. evoc. Aug. vix. ann. XXXIIX. m. VIII. M. Antonius. M. F. Anien. primigenius. Medicus. fact. ruſſat. fratri. ſanctiſſ. fecit.* Gruterus l. d. pag. 339. num. 1.

V. Niſum, Euryalum, Patronem, Helimum curſores deſcribit Virgilius *lib. 5. Æneid.* Aurigatores, & iidem Agitatores (uti vocat Ulpianus *l. athletas ff. de his qui notantur infamiâ*) propellebant bigas

priſca de Cavalleriis *lib.* 1. *Antiquitat Roman. Tab.* 28. 29. Et locus ubi Gladiatores deponebant veſtes ſuas, vocabatur Spoliarium. Inſcriptio Prænestina : *Curatori muneris.publici Gladiatorio III quot. is. tempore.honorum curarumque. ſtudio. voluptatibus. &. utilitatibus. populi. plurima. contulerit. ludum. etiam. gladiatorium. &. ſpoliar. ſolo.empto ſuâ. pecuniâ. extructum. pub. obtulerit.* Gruterus *in Vol. p.* 489 *& vide ſuprà c.* 3. *n.* 10. Spoliarium hoc loco eſt pars gymnaſii illa, ubi veſte ſe exſpoliabant. Nam aliàs etiam Spoliarium eſt receptaculum occiſorum; & velut ſepulchrum, uti dicemus *infrà. diſt.* 11. Oleo ungebantur, tum ut prenſiones molles ac lubricæ eſſent, idque in ſolo per copioſam argillam injecto & aquis attemperato, unde cedentibus ſubinde ad ſingulos paſſus pedibus eò prolixior lucta erat, neque illico per humi afflictionem finiebatur ſpectaculum: tum ne contuſiones illæ & corporis detorſiones membrorum vertebris inferrent noxam. Virgilius:

Actiaque Iliacis celebramus littora ludis,
Exercent patrias oleo labente palæſtras
Nudati ſocij,

lib. 3. Æneid. Statius:

Poſtquam oleo gaviſa cutis, petit æquor uterque
Procurſu medium, atque hauſtâ veſtitur arenâ.
Tum madidos artus alterno pulvere ſiccant.

lib. 6. Thebaid. Herculem heroëm cum Anteo luctaturum, Olympiaci more certaminis oleo ſeſe perfudiſſe refert Lucanus:

Ille Cleonæi projecit terga leonis,
Antæus Libyci, perfudit membra liquore
Hoſpes, Olympiacæ ſervato more palæſtræ,

lib. 4. Pharſal. Petronius in Satyrico: *Intraverunt palæſtritæ quamplures & nos legitimo perfuſos oleo referunt,*

pag. 30. Acceperunt à Græcis, de quibus ſcribit Theocriti Scholiaſtes, λιπαρὰν δὲ λέγει παλαίστραν, ἐπεὶ οἱ παλαίοντες, ἐλαίῳ πρότερον ἤλειφοντο, εἶτα ἐπάλαιον. Oleum illud Ceroma vocat Martialis *lib.* 4. *Epigr* 4. 19. *lib.* 5. *Ep.* 66. *lib.* 7. *Epigr.* 31. & confectionem ejus deſcribit Plinius *lib.* 11. *cap.* 14. *lib.* 15. *cap.* 4. *lib.* 28. *cap.* 9. De Unctionis extremæ Sacramento multo hic commemorat Petrus Faber *lib.* 2. *Agoniſticorum cap.* 5. adverſus quem & ſimiles ejus diſſerit Johannes Dallæus *libris duobus de extremâ unctione*, & confer Johannem Gerhardum *Tom.* 4. *Confeſſ. Catholicæ pag.* 191. Cœterum ne prehenſio illa falleret nimis, ac fruſtrà eſſet certamen, dum alter alterius manibus elabitur ſemper, pulvere & harenâ conſpergebantur præſentes in *Scammate*(ità vocabant Palæſtram alio nomine) & ſub initio congreſſus. Verba Statii, quibus hoc probatur, adducta ſunt paulò ante. Ovidius:

Ille cavis hauſto ſpargit me pulvere palmis,
Inque vicem fulvæ tactu flaveſcit arenæ,

lib. 9. Metamorphoſ. Apulejus: In modum pugilum qui pulviſculo perſperſi dimicant, *lib.* 9. *Mileſiar.* Artis hic erat noviſſe, quomodò adverſarius pede ſuppoſito dejici poſſet, quod eſt ὑποσκελίζειν apud Græcos, & *ſupplantare* dixit Seneca Epiſt. 13.

VI. Porrò eſt apud Horatium:

Neque jam livida geſtat armis brachia?

Livida, id eſt, ad livorem percuſſa ab illo, quocum decertabant alter. *Sugillare* vocabant, ut nos docet Seneca Epiſt. 13. eſtque Græcorum ὑπωπιάζειν, quod Paulus uſurpat 1. *Corinth.* 9. 27. Annotat Emanuel Sà: Contundo corpus meum, ſcilicet flagellis, *pag.* 414 & confer Jacobum Gretſerum *lib.* 1. *de diſciplinâ cap.*4. Wilhelmum Eſtium *commentario ad. h. l. pag.*

Sat. 2. ubi ſcribit vetus Scholiaſtes: *Æs in æde Saturni condebatur, nondum argento auroque ſignato*, & adde Plutarchum *in quæſt. Roman. n.* 42. Macrobium *lib.* 1. *Saturnal. cap.* 6. Propterea ærarium cognomen ſancti accepit, & pro cenſuum ratione diverſas arcas habuit, quasdam etiam pro auro viceſimario, id eſt, *aureis nummis optimis*, (ut Budæus *lib.* 3. *de aſſe pag.* 104. exponit) recondendis, & pecuniarum exceſſu ad neceſſitatem ſummam deponendo, Cicero *lib.* 7. *ad Atticum Epiſt.* 20. Livius *lib.* 37. & ibidem Godelevius *in notatis pag.* 185. Ærarium hoc ſanctum Julius Cæſar, qui vexillis ſublatis hoſtem Senatus ſeſe profitebatur, quia tardius aperiebant Tribuni, effregit, cenſumque & patrimonium populi Romani ante rapuit quàm Imperium, Plutarchus *in vitâ Cæſaris pag.* 352. Florus *lib.* 4. *cap.* 2. Dion Caſſius *lib.* 41. Appianus *lib.* 2. *de bello civili*, Lucanus *lib.* 3.

II. Undè verò iſtæ ærarii opes? E vectigalibus, tributis, manubiis, ſpoliis, donariis, fodinis. Vectigalia immenſas pepererunt opes, tunc cum orbem totum victor Romanus habebat, uti proſequuntur Julius Cæſar Bulengerus *lidro de vectigalibus Romanis*, Lipſius *lib.* 2. *de magnitudine Romæ cap.* 1. *ſeq.* Educebantur inde, quod partem decimam frugum ſibi retinerent in agris ſativis, in ſilvis & hortis partem quintam, in paſcuis & armentis certum precium, in mercibus evehendis & advehendis portorium. Tributa ſunt capitationes precii maximi: Solvebat herus pro uxore, liberis juſtæ ætatis, (poſtquam mares attigerant decimum quartum annum, & fœminæ duodecimum) ſervis, opibus, & hoc in annos ſingulos. Manubias & ſpolia ex devictis populis & Regibus non intercipiebant Belli Duces, ſed in ærarium deferebant, hodié in ſuas convertunt crumenas, & nec ſibi ſatis, nec Reipublicæ inde

de commodant. Qui hoc olim fecerat, is Repetundarum poſtulabatur, de quo crimine aliqua monet Lipſius *ad lib.* 14. *Annalium Taciti num.* 82. Donaria quanta Regum Aſiæ, Syriæ, Ægypti? Et hoc vocabant *Aurum Coronarium*, quod ſocii & amici dabant Romanis ad ornanda ſolennia, Aulus Gellius *lib.* 5. *cap.* 6. Ad ſcrutandas fodinas multa millia hominum adigebant, quosdam mercede conductos, plerosque ſervos pœnæ ad metalla damnatos, & ſtigmatum notis deformatos, ut meminit Suetonius *lib.* 4. *cap.* 27. & confer Baronium *notis ad Martyrologium pag.* 567. Narrat Polybius, *tempore ſuo quadraginta millia hominum in fodinis Hiſpaniæ venas terrarum operis quotidianis perquiſiviſſe* Moleſti quidem parandi modi, ſed honeſti: porrò honeſtos cenſus fecit neceſſitas, quæ aliàs videri poſſent, ſordes eſſe: Urinę enim vectigal excogitavit Veſpaſianus, Suetonius *lib.* 10. *cap.* 23. Nimirum ſtabant in angiportis, atque etiam in publico viarum concurſu amphoræ vel dolia ad excipiendam urinam à tranſeuntibus, quam fullones deinde in uſum ſuum convertebant, ut monet Lipſius *lib.* 2. *de Magnitud. Romæ cap.* 6. & adde Plinium *lib.* 28. *cap.* 6. Macrobium *lib.* 3. *cap.* 17. Beroaldum *Enarrationibus ad Suetonium fol.* 330. quæq; deſcripta è Caſaubono refert Schildus *in Catalectis variis ad Suetonium pag.* 573.

III. Locus eſt Matth. 17. 27. εὑρήσεις στατῆρα, ἐκεῖνον λαβὼν δὸς αὐτοῖς ἀντὶ ἐμοῦ καὶ σοῦ. Controverſia eſt, de quo tributo ſonet. Ad capitationes à Romanis impoſitas referunt Beza *in notatis. h. l. pag.* 81. Janſenius *in Concordiâ Evangel. cap.* 69. Barradius *in Concordiâ Evangel. lib.* 10. *cap.* 32. Salmeron *Tom.* 6 *Commentar. Evangel. tract.* 36. Emanuel Sà *in ſcholiis pag.* 346. Maldonatus & Arias Montanus *Commentar. h. l.* Richardus Montacutius *in Analectis hiſtor. Eccleſiaſt. pag.* 315. Julius Cæſar Bulengerus *de Imperatore Romano lib.* 9. *cap.* 17.

17. Thomas Cartvvrigthus *in Harmoniâ Evangelicâ pag* 584. Pezelius *in ſcholis Melanchtonianis part. 9. pag.* 136. Balduinus Walæus *commentario perpetuo ad Evangelia pag.* 189. 190. Cornelius à Lap. *commentar. h. l. pag* 341. Hunnius, Paræus, Vinarienſes Scholiaſtæ *ad h. l.* Johannes Seldenus *lib. 6. de Iure naturali Hebræorum & Gentium cap.* 18. Ergò κῆνσος ſunt capitationes, uti τέλη ſunt vectigalia. Nec aliter Hieronymus & Beda *commentariis ad h. l.* Diſcedunt ab illis, & de tributo exponunt Grotius *commentar. h. l. pag.* 308. Bellarminus *libro de Laicis cap.* 16. Lipſius *lib. 2. de magnitud. Rom. cap.* 3. Baronius *Tom.* 1. *Annal. A. C.* 33. *num* 30. Spondanus *in Epitome Annal. Baronij pag.* 25. Caſaubonus *Exercitat.* 15. *ſect.* 19. Mareſius *Tom.* 1. *Theolog. Elenchticæ pag.* 41. *ſeq.* Johan. Cameron. *in Myrothecio Evangelico pag.* 55. Scholiaſtæ Batavi *ad h. l.* Guido Perpignanus *in Concordiâ Evangelicâ pag.* 596. Sacrum hoc tributum dabatur, ut in templi uſum acciperetur ad ſartum tectumque conſervandum illud adverſus ruinas, *Exodi* 30. 13. eòdemque pertinere contendunt Hilarius & Chryſoſtomus *commentariis ad. h. l.* Nos cum priori ſententiâ affirmamus, pertinere ad Romanos: (1) Quia Evangeliſtæ verba ſunt, οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη ἢ κῆνσον; Cenſus erat tributum, quod Romani poſcebant, *Matth.* 22. 21. (2) Quia publicani vicatim obibant, & collectas indicabant: tributum ſacrum verò quilibet mittebat ultrò ad templum Hieroſolymitanum. (3) Quia huc nos ducunt verba alia Chriſti: *Reges terræ à quibus accipiunt?* Regalis cenſus utique erat, non verò ſacrum tributum. Dicat Lipſius: *Chriſti ipſa reſponſio à tributo Cæſarino nos abducit.* Non abducit, Lipſi optime, ſed adducit, quia κῆνσον vocat, & quia addit βασιλεῖς τῆς γῆς. Neutrum ad tributum ſacrum quadrat. Scribit Lyſerus in Continuat. Harmoniæ

pag.

pag. 1711. *Sicli ſacri dimidium, quod olim vi Legis* Exodi. 30. 13. *pendebant Hebræi Domino pro templi & Sacerdotum ejus refectione, Romani poſteà domitâ ſub Pompejo Judæâ ad ſe tranſtulerunt, ut in fiſcum inferretur, itaque Joſephus* lib. 14. cap. 8. *refert, Judæos hoc tempore obnoxios factos eſſe tributo Romanorum.* Non credo, quod illi ſacrum abrogaverint templo, quod cum provinciale eſſet, ad eorum res minimè pertinebat, niſi cum abolito templo ſacrum denarium ad ſe petraherent, Veſpaſiani tempore, Joſephus *lib. 7. de bello Judaico cap.* 28. Tunc demum ità factum eſt, non ante, & capitationes novas prorſum retulerunt in ærarium Romanorum, easque imperiales. Ad tributa, ab Herode Tetrarchâ impoſita, referre velle cum Miltono *defenſione populi Anglicani pag.* 69. inconveniens eſt.

IV. Accepta magna & maxima, ſed expenſa non minima nec exigua erant. Impenſas faciebant in magiſtratus, miniſtros, milites, populum, opera publica. Magiſtratus cum in urbe, tum in provinciis ingentes ſumptus fecerunt, ut dignitatis æſtimationem conſervarent. Miniſtri alendi erant. Et eò magis in milites aureus imber depluit, ordinarios illos & gentibus devictis in poteſtate continendis impoſitas Legiones, de quorum ſtipendiis agunt Juſtus Lipſius *lib.* 1. *Electorum cap.* 2. Vincentius Contarenus & Erycius Puteanus *libris peculiaribus*. Nec ſufficiebant ſtipendia, inſuper capiebant donativa. Populus quoties annonam gratuitò & publicè largitam percepit? Suetonius de Auguſto: *Impetum ceperat frumentationes in perpetuum abolendi, quod earum fiduciâ cultura agrorum ceſſaret* Et paulo poſt: *Atque ità hanc rem temperavit, ut non minorem aratorum ac negociantium, quàm populi rationem duceret*, lib. 2. cap. 42. Populum appellat, ut ſæpè alibi, plebem, quæ Romæ frumento publico alebatur. Hæc ferè ocioſorum hominum

fuit, & magnâ ex parte functorum militiâ. Cives enim Romani artes manuarias plerique ſpernebant, & ſervis committebant, (perinde ut hodiè Turci) ipſi vacabant bellis, itaque peractis ſtipendiis egeni plerumque domi; quod ſupererat vitæ, degebant: Hoc ut caveret Auguſtus, commoda miſſionum & militiæ tempora definivit, *ne aut ætate aut inopiâ poſt miſſionem ſollicitari ad res novas poſſent*; Suetonius lib. 2. cap. 49: Hæc vel præcipua olim cauſa erat legem agrariarum excogitandarum, deductis Coloniis, ut exhauriretur famelica illa multitudo, verè ſentina urbis; uti diximus *ſuprà cap. 2. diſt. 2.* Quia verò ditiores plurimos agros ad ſe precio ſoluto perducerent, nec ſemper illis potirentur egeni, alterum mali remedium fuit, publica frumenti largitio. Sed præclarum hoc inſtitutum ſecuta ſunt non levia incommoda. Plerique enim de populo in addiſcendis manuariis artibus remiſſiores facti ſunt, neglectum mercaturæ ſtudium, ſpreta agrorum cura & ſervis vinctisque commiſſa. *Negotiantes* ſunt, quicunque aliquam negociationem excercerent, cujusmodi erant centonaria, ſagaria, lignaria, carbonaria, cœnacularia, cretaria, & ſimiles his aliæ in veteribus Inſcriptionibns nominatæ. De *aratoribus* hoc notetur, quod (ut dictum eſt *ſuprà cap. 3. diſt. 11.*) conſueverint Romani vectigalia ſua publicanis; qui ferè ex equeſtri ordine erant, per Cenſores elocare, ut eſſent *Portitores*, *Decumani*; *Pecuarij*, *Macellarij.* Et omnia illa aut per familias ſuas exercebant; aut civibus aliis concedebant, qui *aratores*, *coloni*, *agricolæ*; *paſtores* appellabantur, non quod ipſi vel ararent, vel paſcerent, ſed quod Publicanis obſtricti, circà eadem negocia verſabantur, eò utiliores Reipublicæ, quò in opere quisque ſuo diligentius negociabatur. Vetus ergò iuſtitutum fuit, ut plebem egenam frumentatione

paſ-

paſcerent, atque ea magno ſumptu paranda, advehenda & gratis diſtribuenda erat, ut *peculiari Opuſculo* deſcripſit Vincentius Contarenus, quædam habet Juſtus Lipſius *lib.* 4. *Electorum cap.* 8. Nec minus auri profuſum eſt in Opera publica, Theatra, Amphitheatra, Circos, Palatia, Baſilicas, Templa, Fora, Curias, Statuas, Coloſſos, Vias lapidias, Pontes, Aquæductus, Balnea. De quibus agunt *Lipſius* lib. 3. de Magnitud. Romæ cap. 4. 5. ſeqq. *Franciſcus Serlius* in parte ſpeciali Architecturæ, *Antonius Salamanca*, *Jacobus Boiſſardus*, *Alexander Donatus*, *Jacobus Meurſius* in Iconibus Romæ Veteris & Novæ, *Wilhelmus Bleu* in Volumine admirandorum Italiæ.

Cap. VI.

De Ludis publicis.

I.

LUdi Publici erant duorum generum : *Circenſes* (vel Gymnici) & *Scenici*. De Scenicis præteribimus, quæque eò pertinent, legi volumus apud Lilium Gyraldum *Dialogis tribus de Scenâ pag.* 229. *ſeq.* Julium Cæſarem Scaligerum *lib.* 1. *de re poëtica*, Johannem Roſinum *lib.* 4 *Antiquitatum Roman. cap.* 6. 7. 8. 9. 10. Circenſes erant feſti : quamvis enim ad ludos animi gratiâ convenirent, nequaquam tamen ſine Deorum titulo fiebant, ac proinde à Diis etiam nomina ſua habebant, uti dicetur in ſequentibus, & in Spinâ Circi poſitæ erant multæ Deorum ſtatuæ. Hę quoque cum pompâ magnâ ſolebant in Circo per ſacerdotes circumferri, affectante turbâ. Suetonius : *Accidit votivis Circenſibus, ut correptus valetu-*

letudine, lecticâ cubans, thenſas deduceret, lib. 2. cap. 43. Nempè vehiculum, in quo ſacra Circenſi pompâ deferebantur, religioſè aſſequebatur, ut pingunt numiſmata apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 43. *num.* 21. Deſcripſerunt peculiaribus libris *Onufrius Panvinus, Julius Cæſar Bulengerus, Hieronymus Mercurialis* de re gymnaſtica, *Petrus Faber* in Agoniſtico, *Iacobus Lydius* in Agoniſticis ſacris, & breviter Guilhelmus Budęus *annotatis prioribus ad Pandectas pag.* 130. *ſeqq.* Martinus de Rohas *lib.* 6. *ſingularium cap.* 18. Edebantur in Circo Maximo, quem in hunc uſum, ſpacio inter Palatinum & Aventinum montem porrecto formâ ovatâ in mediâ urbe, egregià operis amplitudine, ut verſus Orientem ſemicirculi ſpecie, verſus Occidentem duobus angulis rectis deſineret, exſtruxit Tarquinius Priſcus, Reges ſucceſſores ac Conſules ſedilibus adjectis & tecto ſuperadducto expleverunt, Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 3. Hodiè eſt inter Vetera deperdita, & accuratè delineaverunt Onufrius Panvinus *lib.* 1. *de ludis Circenſibus pag.* 6. & 49. Jacobus Laurus *part.* 1. *Antiquitat. Roman. num.* 14. Jacobus Meurſius *in Iconibus Veteris Romæ pag.* 303. *ſeqq.* Johan. Jacobus Boiſſardus *part.* 2. *Antiquitat. Romanarum cap.* 9. *Tab.* 12. Jacobus Strada *in Epitome Theſauri Antiquitat. pag.* 66. *ſeqq.* Ejus verò loco ſub Principibus fuit Amphitheatrum maximę molis, de quo *librum peculiarem* concinnavit Juſtus Lipſius. Cepit ędificare Auguſtus, & abſolvit Veſpaſianus, teſtibus Suetonio *lib.* 10. *cap.* 9. Dione Caſſio *lib.* 51. Iconem habes apud Sebaſtianum Serlium *lib.* 3. *Architecturæ fol.* 31. *ſeqq.* Jacobum Laurum *part.* 2. *Antiquitat. Romanar. num.* 35. Johan. Baptiſtam de Cavalleriis *lib.* 2. *Antiquit. Romanar. Tab* 33.

II. Gymnici dicti ſunt, quia corporis varia exercitia in illis peragebantur ad firmitatem, agilitatem,

tem, pernicitatem oſtendendam. Aurigantur, equis pedibusve decurrebant, luctabantur, feriebant pugnis, ceſtibus, haſtis, gladiis, miſſilia projiciebant, navales pugnas conſerebant, ſæpè etiam natabant. Denique fodiebant enſibus, & cum beſtiis congrediebantur Venatores, inſtructi enſe & tecti clypeo. Pleraque expreſſit Horatius *lib.* 1. *Carm.* 8. ubi de præparatione corporum animorumq; ad iſtos ludos publicos, quæ in campo Marcio fieri ſolebat, verba facit. Campum Marcium delineat Jacobus Laurus *part.* 1. *Antiq. Romanar. num.* 15. Sic verò ille:

Cur apricum oderit campum patiens
pulveris atque Solis?

De Curſoribus ſonat & Aurigatoribus, qui cumprimis ad Solem concitabant pulverem. Solebant pavimentum deſabulare, vel arenâ conſternere, ut eò firmius pedem figerent certantes, atque etiam tantò moleſtius decurrerent equis, curribus, pedibus. Ovidius:

Fortior in fulvà novus eſt luctator arenâ.
Quam cui ſunt tardâ brachia feſſa morà,

lib. 4. Triſtium Eleg. 6. Currebant à carceribus recto tramite (ὀρθῇ τροχιᾷ, uti vocatur Hebræor. 12. 13) in ſtadio, (quomodo apud Græcos ferè) & finiebant ad metas Circi, quæ turbinatæ atque ità compoſitæ erant, ut poſt equorum curſum, in venationibus & pugnis tolli commodè ac reſtitui poſſent in principio & fine curriculi. *Sublatæ metæ*, ait Suetonius, *inque locum earum bina caſtra ex adverſo conſtituta erant*, lib. 1. cap. 39. Niſi metæ illæ fuiſſent, pro libitu ſuo Agitatores contrahere ſpacia potuiſſent, & brevioribus lineis curſum deſcribere. Apud eundem: *Circenſibus, ſpacio circi ab utràque parte producto & in gyrum euripo addito, quadrigas bigasque & equos deſultorios agitaverunt*

nobiliſſimi juvenes, l. d. *Spacio circi producto*, nimirum ut emoveret latius ab utroque latere, ac emiſſi curſores hoc modo curriculum liberius haberent. *Ab utraque parte* ait, nam (ut rectè pingit Onuphrius l. d.) erant tres metæ, & portæ ſive carceres ſex in angulis rectis Circi, unde procurrebant quatuor bigæ vel quadrigæ totidem recto tramite, obliquato paulum curſu quandò præteribant metas in ſemicirculari latere oppoſitas, ut ad carceres metasque illas, à quibus egreſſi fuerant al altero latere reverterentur. Spinam vocabant aggeſtam in medio Circo humum, quam tramites ambiebant exactis per metarum deſignationem lineis, ut vectoribus commodæ eſſent, & in hac Spinâ ſtabant velut in aggere, Columna Fortunæ, Columnæ Tutelinæ, Columnæ Meciæ, Columnæ Setiæ, Ædes Solis, Simulachrum Cybelles, Aræ Deorum, Simulacrum Victoriæ, Delphini, & prope Obeliſcum Lunæ poſitæ erant ſeptem metæ parvæ (ᾠὰ δὴ δημιουργήματα vocat Dion) indices quod ſeptenis ſpaciis vel curriculis abſolveretur miſſus. *Euripus* circum alluebat, eratque foſſa profunda per tria circi latera ducta ad pedes 10. in quam aquæ derivabantur, velut in canalem grandem. *In eà hippopotamos & crocodilos pugnantes exhibitos eſſe* prodit Beroaldus *enarrat. ad. h. l. fol. 25.* Aliter verò divinat Sabellicus *notis ad h. l. fol. 25.* nimirum, *propter Elephantosità factum eſſe, ut objectu aquarum, quas non facilè tolerant, pavidi & conſternati eò acrius depugnarent invicem.* Poterat utrumque eſſe. Quamobrem Delphini ſeptem poſiti fuerint, diximus *ſuprà lib. 1. cap. 1. num. 24.*

III. Poſtquam Julius Cæſar ampliaverat ſpacia, per ſedilia elavata in ambitu occupare locum poterant ducenta ſexagintà hominum millia. Ad Occidentem Carceres erant, unde bigæ & quadrigæ in

Cir-

Circum per medium oſtium maximum emittebantur. Ante carceres duo Hermuli ſeu Hermetes parvi (quæ erant ſimulacra Mercurii) fixi erant, funem vel catenam prætendentes carceribus, ne equi, apertis carcerum valvis, ante ſignum datum procurrerent. His verò catenis operâ miniſtrorum, ad ſignum datum prolapſis, in certamen effundebantur. Ad obeliſcum Lunæ in Spinâ depoſitum erat Bravium, unde illud petebat Victor. Submiſſis catenis Hermulorum, per dextrum Circi latus eo ordine, quem ſors jacta dederat, procurrebant, & ſeptena curricula ſiniſtro gyro ducebant. Qui iſta prior confeciſſet, deſiliebat in Spinam & bravium capiebat á Munerario. Propertius:

Aut prius infecto depoſcit præmia curſu,
Septima quàm metam triverit antè rota,

lib. 2. Epigram. 19. Septem ergò curricula in quovis miſſu petebantur ab Agitatoribus, donec quinque curricula Domitianus introduceret. Hoc enim volunt illa Suetonii verba: *Circenſium die, quò faciliùs centum miſſus peragerentur, ſingulos à ſpetenis ſpacijs ad quina corripuit.* lib. 12. cap. 4. Metarum uſum deſcribit Virgilius:

Unde reverti
Scirent, & longos ubi circum flectere curſus,

lib. 5. Æneid. *Reverti*, nimirum quandò vicibus repetitis provehebantur à carceribus: *circumflectere*, nempe quandò prope metas oppoſitas pervenerant. Et confer Simonem Abbes Gabbema *notis ad Propertium pag. 619. ſeqq.* Atque ille, qui primus omnium, ut dictum eſt, curricula ſua feliciter abſolverat, ut in ſeptimo curriculo ad metam prior appuliſſet, cæteris ſpretis palmam obtinebat, τὸν φοίνικα ἔλαβεν, ait Julius Pollux lib. 3. cap. 3. λαμβάνει βραβεῖον, eſt. 1. Corinth. 9. 24.

IV. Sidonius Apollinaris Panegyrico de laudibus Naibonæ:

Hæc eſt janua Conſulumqne ſedes,
Ambit quam paries utrinque ſenis,
Cryptis Porticibusque fornicatus,

Oſtium, quod ad medium Circi ſpacium patet, idem prorſus eſt cum hac *januâ & conſulum ſede* Sidonii, quæ utrinque ſenos carceres fornicatos habebat. Soli carceres illi ſex, qui à latere dextro illius Oſtii erant, neceſſarii mittendis bigis vel quadrigis fuerunt, quoniam à dexterâ ad ſiniſtram curricula ſua peragebant. Ut æqualis eſſet architecturæ facies, totidem carceres in altero latere facti ſunt, qui ipſi eodem tempote pandebantur, quamvis nulli inde currus emitterentur. Ex illis porrò ſex carceribus, qui ad dexteram ſunt, ſoli quatuor primi emittebant quatuor bigas quadrigasve certaturas, ſinguli ſingulas. Erat tota Circi factio in quatuor colores gregesque diviſa, ac vocabantur Praſini, Ruſſati, Veneti, Albati. De Praſinâ factione eſt illud *Suetonij*: Praſinæ factioni ità addictus & deditus, ut cœnaret in ſtabulo aſſiduè & maneret, *lib.* 4. *cap.* 55. De Venetâ eſt apud eundem: Quosdam de plebe ob idipſum quia Venetæ factioni clarè maledixerant, interemit, *lib.* 9. *cap.* 14. Veſtimentorum colores faciebant diſcrimen ità manifeſtum, ut cujus factionis eſſet quis, ſtatim appareret. Praſina habebat virides veſtes. Juvenalis:

Totam hodie Romam Circus capit, & fragor aurem
Percutit, eventum viridis quo colligo panni,

Satyr. 11. Ruſſata rubeas, Venata cærulas, Albata candidas. Martialis lib. 14. Epigr. 131.

Si veneto praſinove faves, qui coccina ſumis,
Nec fias iſtâ transfuga veſte vide.

De

De iisdem quoque meminerunt Inſcriptiones Veteres. De Praſinâ eſt illa Romana : *Marco. Aurelio. Libero. patri. &. magiſtro. &. ſocio. &. domino. &. agitatori. factionis. praſinæ. Aurelius. Cæcilius. Planetarotogenes. ob. III. palmar. hoc. donum. vovit. natione. Afri.* Gruterus in Volumine pag. 338. num. 2. De Ruſſatâ eſt illa Romana : *D. M. C. Pompejo. Fuſceno. conditori. factionis. ruſſatæ. &. factionum. primum. patrono. B. M. optimo. &. pientiſſimo. fecerunt. liberti. &. hæredes. fecerunt. de. ſuo.* Gruterus l. d. num. 4. Et altera illa Romana in domo Marii Delfini : *D. M. Claudia. Helice. &. Cl. Avi. LL. Dionyſio. Con. D. Gr. Ruſſatæ. Conjugi. Digniſſ.* Johan. Jac. Boiſſardus part. 5. Antiquit. Romanar. fol. 90. De Venetâ eſt illa Tiberina : *Q. Rapidio. Q. F. Lem. mulioni. moratori. ludi. Circen. &. agitatori. faction. venet. vix. ann. LX. Rapidia. marito. piiſſimo. B. M. F.* Gruterus l. d. pag. 339. num. 3. Rurſum Martialis :

De Praſino conviva meus, Venetoque loquatur,
Nec facient quenquam pocula noſtra reum,

lib. 10. Epigram. 48. Et de Ruſſatis idem :

Proficias nihili, hoc cædas licet usque flagello,
Si tibi purpurio de grege currit equus,

libro dicto num. 55. *Moratori.* de quo prolata inſcriptio meminit, intellige eum, qui equos ad finem certaminis ſiſtebat. Aurigas caſu luxatos Medici ſingulares curabant. Inſcriptio Romana : *D. M. M. Antonio. M. F. Anienſi. Martrinio. evoc. Aug. vix. ann. XXXIIX. m. VIII. M. Antonius. M. F. Anien. primigenius. Medicus. fact. ruſſat. fratri. ſanctiſſ. fecit.* Gruterus l. d. pag. 339. num. 1.

V. Niſum, Euryalum, Patronem, Helimum curſores deſcribit Virgilius *lib. 5. Æneid.* Aurigatores, & iidem Agitatores (uti vocat Ulpianus *l. athletas ff. de his qui notantur infamiâ*) propellebant bigas

vel quadrigas, illis venerati Lunam, his Solem. Suetonius: *In Circo præter ſolennes bigarum quadrigarumque curſus*, lib. 12. cap. 4. Itaqe in utriusque honorem Obeliſci ſtabant erecti, alter Solis globum rotundum fulgentem in faſtigio habens, validus & ſublimis, alter verò Lunæ, corniculatam eam in faſtigio habens, minor & humilis. Trigas denique agitabant in honorem Deorum Manium. Horatius lib. 1. Carm. 1.

Sunt quos curriculo pulverem Olympicum
Collegiſſe juvat, metaque fervidis
Evitata rotis

Sunt certamina CURULIA. Præcipua cura erat, ne interim quando concito ferebantur curſu & propè metas oppoſitas appellendo convertebantur equi, ſeſſor vel protereretur, vel excuteretur cum præſenti vitæ periculo, quod ab Agitatore proximo & currum ſuum pariter circumagente in ſemicirculari latere obteri poſſet: neve ad dexteram ſiniſtamve declinando nimis cum temone rotisque impingeret, curru fracto ad metas, haut ità magno intervallo ab invicem diſpoſitas, ipſe attonitus & projectus. Impingere turpiſſimum eſt habitum, talesque *naufragium in Circo feciſſe* dicti. Statius:

Speravit flexæ circum compendia metæ
Interius ductis Phœbejus augur habenis,
Anticipaſſe viam, nec non & Theſſalus heros
Spe propiore calet, dum non cohibente magiſtro
Spargitur in gyros, dexterque exerrat Arion,

lib. 6. Thebaid. Icones ſunt apud Onufrium Panvinium lib. 1. pag. 15. 18. 26. 32. 41. è marmorum & numiſmatum fide. Pergit Horatius:

Gallica nec lupatis temperet ora frenis?

Sunt equi deſoltorii (uti vocat Suetonius lib. 1. cap.

39. & picturæ ſunt apud Gorlæum in Theſauro numiſmatum *Tab.* 22. *num.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. & in promptuario annulorum *num.* 173.) cum ſinguli decurrebant equites, duos ad manus habendo equos, atque in ipſo curſu ex altero in alterum transſiliendo, itaque confecto ſtadio victor palmam auferebat. Addit:

Cur timet flavum Tiberim tangere?

Sunt natationes, de quibus idem:

Nec quiſquam citus æque
Thuſco denatat alveo,

lib. 3. Carm. 7. Eæque uſurpatæ, non tàm corporis abluendi gratiâ, quam ut natare docti, quandò periculum à naufragio imminebat, poſſent enatare, Julii Cæſaris exemplo, qui in bello Alexandrino per Nilum enatavit, Florus lib. 4. cap. 2. Appianus lib. 2. de bellis civilibus, Suetonius lib. 1. cap. 64. Plutatchus in vitis illuſtribus pag. 345. De natatoribus eſt Martialis epigramma in libro ſpectaculorum num. 26. Subjungit:

Cur olivum ſanguine viperino cautius vitat?

Luctaturi veſtes exuebant, femoralibus cincti. *Suetonius*: Athletarum verò ſpectaculo muliebrem ſexum omnem adeò ſubmovit, ut Pontificalibus ludis pugilum par poſtulatum diſtulerit in ſequentis diei matutinum tempus, edixeritque, mulieres ante horam quintam venirent in theatrum, non placere, *lib.* 2. *cap.* 44. Ideò noluit fœminas intereſſe ſpectaculo athletarum, quoniam nudi exercebant corpora, velati ſolum in pudendis, uti refert Dionyſius Halycarnaſſæus lib. 7. & confer Philipp. Beroaldum *enarrationibus ad h. l. fol.* 87. Gladiatoris nudi imaginem è Farneſianis marmoribus pingit Johan. Ba-

priſca de Cavalleriis *lib.* 1. *Antiquitat Roman.Tab.*28.29. Et locus ubi Gladiatores deponebant veſtes ſuas, vocabatur Spoliarium. Inſcriptio Præneſtina : *Curatori. muneris.publici Gladiatorio III quot. is. tempore.honorum curarumque. ſtudio. voluptatibus. &. utilitatibus. populi. plurima. contulerit. ludum. etiam..gladiatorium. &. ſpoliar. ſolo.empto ſuâ.,pecuniâ. extructum.pub. obtulerit.* Gruterus *in Vol. p.* 489 *& vide ſuprà c.* 3. *n.* 10. Spoliarium hoc loco eſt pars gymnaſii illa, ubi veſte ſe exſpoliabant. Nam aliàs etiam Spoliarium eſt receptaculum occiſorum, & velut ſepulchrum, uti dicemus *infrà. diſt.* 11. Oleo ungebantur, tum ut prenſiones molles ac lubricæ eſſent, idque in ſolo per copioſam argillam injecto & aquis attemperato, unde cedentibus ſubinde ad ſingulos paſſus pedibus eò prolixior lucta erat, neque illico per humiafflictionem finiebatur ſpectaculum : tum ne contuſiones illæ & corporis detorſiones membrorum vertebris inferrent noxam. Virgilius :

> *Actiaque Iliacis celebramus littora ludis,*
> *Exercent patrias oleo labente palæſtras*
> *Nudati ſocij,*

lib. 3. Æneid. Statius :

> *Poſtquam oleo gaviſa cutis, petit æquor uterque*
> *Procurſu medium, atque hauſtâ veſtitur arenâ.*
> *Tum madidos artus alterno pulvere ſiccant.*

lib. 6. Thebaid. Herculem heroëm cum Anteo luctaturum, Olympiaci more certaminis oleo ſeſe perfudiſſe refert Lucanus :

> *Ille Cleonæi projecit terga leonis,*
> *Antæus Libyci, perfudit membra liquore*
> *Hoſpes, Olympiacæ ſervato more palæſtræ,*

lib. 4. Pharſal. Petronius in Satyrico : *Intraverunt palæſtritæ quamplures & nos legitimo perfuſos oleo referunt,*

pag.

pag. 30. Acceperunt à Græcis, de quibus ſcribit Theocriti Scholiaſtes, λιπαρὰν δὲ λέγει παλαίστραν, ἐπεὶ οἱ παλαίοντες, ἐλαίῳ πρότερον ἠλείφοντο, εἶτα ἐπάλαιον. Oleum illud Ceroma vocat Martialis *lib.* 4. *Epigr.* 4. 19. *lib.* 5. *Ep.* 66. *lib.* 7. *Epigr.* 31. & confectionem ejus deſcribit Plinius *lib.* 11. *cap.* 14. *lib.* 15. *cap.* 4. *lib.* 28. *cap.* 9. De Unctionis extremæ Sacramento multo hic commemorat Petrus Faber *lib.* 2. *Agoniſticorum cap.* 5. adverſus quem & ſimiles ejus diſſerit Johannes Dallæus *libris duobus de extremâ unctione*, & confer Johannem Gerhardum *Tom.* 4. *Confeſſ. Catholicæ pag.* 191. Cœterum ne prehenſio illa falleret nimis, ac fruſtrà eſſet certamen, dum alter alterius manibus elabitur ſemper, pulvere & harenâ conſpergebantur præſentes in *Scammate* (ità vocabant Palæſtram alio nomine) & ſub initio congreſſus. Verba Statii, quibus hoc probatur, adducta ſunt paulò ante. Ovidius:

Ille cavis hauſto ſpargit me pulvere palmis,
Inque vicem fulvæ tactu flaveſcit arenæ,

lib. 9. Metamorphoſ. Apulejus: In modum pugilum qui pulviſculo perſperſi dimicant, *lib.* 9. *Mileſiar.* Artis hìc erat noviſſe, quomodò adverſarius pede ſuppoſito dejici poſſet, quod eſt ὑποσκελίζειν apud Græcos, & *ſupplantare* dixit Seneca Epiſt. 13.

VI. Porrò eſt apud Horatium:

Neque jam livida geſtat armis brachia?

Livida, id eſt, ad livorem percuſſa ab illo, quocum decertabant alter. *Sugillare* vocabant, ut nos docet Seneca Epiſt. 13. eſtque Græcorum ὑπωπιάζειν, quod Paulus uſurpat 1. *Corinth.* 9. 27. Annotat Emanuel Sà: Contundo corpus meum, ſcilicet flagellis, *pag.* 414 & confer Jacobum Gretſerum *lib.* 1. *de diſciplinâ cap.* 4. Wilhelmum Eſtium *commentario ad. h.*

l. pag. 361. Quod prorſus barbarum eſt, & à Bahalitis adhibitum, 1. *Reg.* 18. 28. *Jerem.* 41. 15. ſed à Deo Iſraëlis prohibitum, *Eſai.* 58. 3. 4. 5. Lucta, quam Paulus indicat, ſpiritualis eſt, itaque media & remedia ſunt quoque ſpiritualia. Edomat affectus pravos, ſubigit deſideria meditatione rerum ſacrarum, prædicatine in defelſsâ, vitâ continente & ſobriâ. Ità divinus ille Hieronica; nam alterum illum Bahaliticum modum non invidemus Monachis, pruriginem carnis delicatulè affectantibus, ac proindè talibus remidiis opus fuerit illis.. De quâ re videantur Johannes Gerhardi *l. d. pag.* 114. *ſeqq.* Petrus Faber *in Agoniſtico lib.* 3. *cap.* 14. Danhaverus *Diſputatione de Hypopiaſmo Paulino*, Johannes Lydius *in Agoniſticis ſacris cap.* 14. Deſcribit Horatius pugiles, qui decertabant pugnis, ceſtibus, haſtis. Pugnis quidem primum certabant ſed nudis, quæ manuariæ contuſiones velut rudimentum erant. Acceſſerunt deinde Ceſtus, id eſt, res agebatur pugnis armatis, ità ut chirothecis è corio bubulo, iisque ferro, ære, plumbo gravibus, (ad brachia, cubitos ipſosque humeros alligatis, ne exciderent) congreſſi decertarent. Panvinius ſcribit: *Ceſtus erat genus clavæ pilas plumbeas loris bubulis appenſas habens*, lib. I. pag. 70. Sed illud à vero multum abludit, ut rectè contendit Mercurialis *lib.* 2. *c.* 9. Propertius:

Nunc ligat ad ceſtum gaudentia brachia loris,

lib. 3. Eleg. 12. Ità & firmiorem ictum inferebant, neque manum dolore fatigabant, & quoque citrà noxam ſuſtinebant adverſarii contentionem, Virgilius:

Taurorum ingentia ſeptem
Terga boum, plumbo inſuto ferroque rigebant,

lib. 5. Æneid. Et porrò, ne ſtatim eliderent, ἀμφώτι-

δας

δας addiderunt, id eſt, aurium munimenta, dorſi corio gaviſi quandò opus erat. Optimé iſta explicant Scaliger *lib.* 1. *de re poëtica cap.* 22. Aldus Manutius *lib.* 1. *quæſitorum Epiſtolicor. pag.* 312. *ſeq.* Tota ars, non vitare fugâ ictum, ſed corporis inclinati flexione: & porrò, non inferre ictum fruſtrà, concidebant enim plumbi onere præcipites acti, ſi impenſius niterentur verberare. Victoriam adverſario cedebat Pugil, qui feſſus manus ac brachia pendula ſubmittebat, (*παρειμέναι χεῖρες* ſunt dicendi genere ab his exercitiis petito, Hebr. 11. 12.) aut in terram procidendo victum ſeſe diſertâ voce fatebatur. Poſtremò apud Horatium:

Sæpè diſco, ſæpè trans finem jaculo nobilis expedito.

Diſcus erat globus ferreus, ligneus, ſaxeus, plumbeus, isque medius amento nectebatur, & cum lacertis, tum arte etiam in ſublime projiciebatur, ut lineâ porrectâ relapſus intrà fines certos decideret, victorque ille erat, qui præ cœteris altius in ſublime, aut latius in tractu, aut propius deſtinatam metam projiciebat, ut exponunt Euſtathius *ſcholiis ad lib.* 8. *Odyſſ.* & Scholiaſtes Pindari *ad Iſthmia Carm.* 1. De illo Propertius:

Miſſile nunc diſci pondus in orbe rotat,

lib. 3. Eleg. 12. & confer Mercurialem lib. 2. de arte gymnaſt. cap. 12.

VII. Atque hi omnes Ludi liberales erant & ab ingenuis edebantur. Ut conſtaret, quod certò peragi deberent, Prætores mappam albam in turri Mœnianâ, quæ imminebat oſtio Circi Maximi, appendebant, certiſſimum ſignum, futuros die iſto ludos, Martialis:

Prætor cretatam cum vellet mittere mappam,

lib.

lib. 12. Epigr. 29. Sed recens illud eſt, & Neronem autorem habuit, uti monent Caſſiodorus *lib. 3. Epiſt.* 51. Onufrius Panvinus *lib. 1. de ludis Circenſibus cap. 14.* Maſenius *cap. 34. Antiquitat. Romanar. diſt. 6.* Quanquam videri poſſit, antiquioris uſus eſſe, adeòque refert Suetonius *lib. 6. cap. 22.* de mappâ illâ veluti re non novà, ſed quæ jam anteà nota erat. Nec tamen contendere velim in re non exploratâ ſatis. Juvenalis:

Megaleſiacæ ſpectacula palmæ,

Sat. 11. De quo Poëtæ loco non ſatis rectè diſſerit Johannes Coraſius *lib. 4. miſcellan. cap. 24. num.* 18. ubi ait, *prætor qui ludis præerat, mappam aurigæ pro præmio victoriæ dabat.* Præmium haut erat victoriæ, quod certaminis capeſſendi velut ſignum erat.

VIII. Navales pugnas conſerere, decertare enſibus, cum beſtiis depugnare, ſervos cogebant, captivos, morte damnatos, facinoroſos. Ad navales pugnas edendas factus fuit Rivus aquæ Appiæ ſub Cœlio & Aventino montibus per foſſas continuas, ut prope portam Trigeminam educi poſſet in Circum Maximum, teſte Frontino *lib. 1. de Aquæductibus,* & adde Suetonium *lib. 6. cap. 27.* ubi is inſimul monet, *locum alium Naumachiarum fuiſſe Campum Martium.* Nec hic ſolum, verum aliàs etiam per diverſas Urbis regiones ſolo excavato præparaverunt Cæſares aquarum receptacula. De Julio Suetonius lib. 1. cap. 39. *Navali prælio in minore Codetâ defoſſo lacu, biremes ac triremes, quadriremeſque Tyriæ & Ægyptiæ claſſes magnæ pugnatorum numero conflixerunt.* Sic enim locum hunc reſtituerunt Caſaubonus & Boxhornius (uti eſt *in notis variis* Johannis Schildi *pag.* 45.) nec non Ivo Villiomarus *animadverſis ad locos controverſos p.* 129. Berneggerus *notatis ad Suetonij Julium pag.* 84. Philippus Beroal-

aldus *enarrationibus ad. h. l. pag. 25.* pro quo vitioſè legitur, *navali prælio in modum cochleæ*, apud Onuphrium *lib. 2. de Ludis Circenſibus cap.* 12. neque potuit mederi Turnebus *l. 24. cap. 14. Adverſar.* Codeta erat ager Tranſtiberitanus plenus virgultis, ut Feſtus narrat, & de eodem loco meminit Pancirollus *deſcriptione regionum urbis fol.* 19. De eodem lacu iterum memorat Suetonius *lib. 1. cap.* 44. & non procul à Campo Martio abfuiſſe, docet nos Dion Caſſius *lib.* 43. Novum lacum ad ſimiles uſus paravit Auguſtus, Suetonius *lib. 2. cap.* 34. & adhibuit multo deinceps tempore Titus Veſpaſianus, ut narrat idem Suetonius lib. 11. cap. 7. *Dedit & navale prælium in vetere naumachiâ.* Veterem vocat, quod ab Auguſto eſſet, nam Caligula loco alio præliorum ſimulacra iſta luſerat, uti autor eſt Dion Caſſius *lib.* 59. & fortè Nero etiam, quem talia ſpectacula apparaviſſe, conſtat ex Suetonio *lib. 6. cap.* 12. Titi Cæſaris naumachiam laudat Martialis *in libro ſpectaculorum Epig.* 28. Nam ad Titum referunt Rameſius *in notis pag.* 26. Lipſius *libro de Amphitheatro pag.* 24. Samuel Petitus *lib. 3. miſcellaneor. cap.* 1. Domitianus verò, ut reliquos omnes glorâ ſuperaret, edidit navales pugnas ferè juſtarum claſſium, effoſſo & circumſtructo juxtà Tiberim lacu, Suetonius *lib.* 12. *cap.* 4. 5. Huc pertinet illud Martialis *in libro Spectaculorum* Epigramma 24 & conteſtatur nummus argentius, quem depingit Onufrius *lib. 2. pag.* 62. Totam verò Naumachiæ effigiem habes apud eundem Onufrium *lib. 2. pag.* 111. Jacobum Laurum *part. 3. Antiquit. Romanar. num.* 21. & 26. Jacobum Meurſium *in Iconibus Romæ veteris pag.* 311.

IX. Enſibus decertabant GLADIATORES ad petitum *Munerariorum*, id eſt, virorum procerum, qui impenſis ſuis conducebant Laniſtas, ut ludos ejusmodi cruentos exhiberent. Inſcriptio Salernitana:

na : *Acerrio. Firmeo. Leontio. primario. viro, & editori. muneris. ſui. cum. ferarum. Libycarum.* Gladiatores hactenus ſub magiſtro, quem *Laniſtam* (Suetonus lib. 1. cap. 16.) Thuſco nomine appellabant, edocti fuerant. Inſcriptio Neapolitan : *Cn. Metius. Felix. Laniſta. Auguſt.* Gruterus l. d. pag. 319. Laniſta ille aut *Coactos* producebat & committebat, nimirum quos precio certò ſibi emerat, expoſitos, quos vocabant *altellos*, uti eſt in notis Scaligeri ad Feſtum) ſervos pœnæ, id eſt, bello captos, vel ob delictum ad gladii ludum damnatos: aut *Voluntarios*, qui gloriæ alicujus ſtudio ducti Laniſtis ſeſe tradebant, inque leges eorum compromittebant ſacramento, quod vellent flammis uri, virgis verberari, ferro necari. Petronius in Satyrico : *Tanquam legitimi gladiatores domino corpora animasque religioſiſſimè addicimus*, p. 153. Legitimus, id eſt, authoratus, erant enim hi liberi, ſed volentes obſtringebant ſe atroci ſacramento, corpora animasque Laniſtæ addicentes, *venalem ſanguinem habentes*, ait Livius lib. 28. hiſtor. Horatius:

Quid refert uri, virgis ferroque necari?
Auctoratus eas,

lib. 2. Sat. 7. Seneca : Eadem honeſtiſſimi hujus & turpiſſimi illius authoramenti verba ſunt, uti virgis ferroque necari, *Epiſt.* 37 Tibullus:

Ure meum potius flammâ caput, & pete ferro
Corpus, & intorto verbere terga ſeca,

lib. 1. Eleg. 10. Urebantur & flagris percellebantur à Lorariis, ſi quandò timidius pugnarent, vel à ferro fugerent. Necabantur, quandò vel adverſarii manibus interfecti ſunt, vel cum proſtrati *ferrum recipere* jubebantur, qui non ad primum ictum vomuerant animam. Atque erat *hæc pugna ſine miſſione*, uti vocant Livius *lib. 41. hiſtor*, Suetonius *lib. 2. cap. 45.*

De

De eâdem Cicero lib. 2. Tuſculanar. quæſt. *Quis mediocris gladidiator ingemuit? quis vultum mutavit unquam? quis non modò ſtetit, verum etiam turpiter decubuit? quis cum decubuiſſet, ferrum recipere juſſus, collum contraxit? tantum exercitatio, meditatio, conſuetudo valent*, Tom. 4. Operum pag. 201. Rurſum *Seneca*: Sæpè cauſa moriendi eſt, timidè mori. Fortuna illa, quæ ludos ſibi facit, quò inquit, te reſervem, malum & trepidum animal? eò magis convulneraberis & confodieris, quia neſcis præbere jugulum. At tu et vives diutius & morieris expeditius, qui ferrum non ſubductâ cervice, nec manibus oppoſitis, ſed animosè recipis, *libro de Tranquillitate animi cap.* 11. Et exprimens ſævientis Populi voces: Occide, ure, verbera. Quare tàm timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obviis pectoribus excipiunt, *Epiſt.* 7. Hi voluntarii pugnabant cum pro gloriâ, tùm pro vitâ, denique pro juſto precio, quod authoramentum vocabant, uti ſcribunt Cicero *lib.* 1. *de. Officiis*, Suetonius *lib.* 3. *cap.* 7. Populus frequens ſpectabat, & hujus quidem arbitrio dabatur miſſio, id eſt, victis & gratiam petentibus pollicis erecti ſigno palam concedebatur, ut hac vice nec ferrum reciperent ipſi, nec victor inſtaret vulneratis ac mortem inferret, Suetonius: *Gladiatores notos, ſicubi infeſtis ſpectatoribus dimicarent; rapiendos, reſervandosque mandabat*, lib. 1. cap. 26. *Infeſtis ſpectatoribus*, id eſt, quandò populus gratiam dare nollet. Cœterum quandò veniam dare nollent, pollicem inverſum deprimebant. Ludi verò iſti omnes eò pertinebant, ut viri juvenes cædium, ſanguinis ac vulnerum aſpectu aſſueſcerent, in bello minus illa timere, ſed fortiter agere, fortiter pati, teſte Cicerone *lib.* 2. *Tuſculanarum*: Cru-

de-

dele gladiatorum ſpectaculum & inhumanum nonnullis videri ſolet, & haut ſcio, an itâ ſit, ut nunc ſit, cum verò ſontes ferro depugnabant, auribus fortaſſe multæ, oculis quidem nulla poterat eſſe contrà dolorem & mortem diſciplina. *Hæc ille.* Hos quoque poſt victas manus, quandò læſi erant, curabant Medici ſingulares. Inſcriptio Romana: *Eutychus. Aug. lib. Neronianus. Medicus. ludi. matutin. fecit. ſibi, &. Irene. lib. conjugi. cariſſimæ. bene. meritæ. &. libertis libertabusque. poſteriſque. eorum.* Gruterus in Volumine pag. 335. n. 2. 3. Quid ſit, *ludi mátutini*, dicemus infrà.

X. BESTIARII, id eſt, qui beſtiis conficiendis operam ſuam locabant deſperatâ quàdam audaciâ, ac quæſtus dulcedine impulſi, ultrò cum Munerariis egerunt, & objecti feris in arenâ, cum elefantis, apris, pardis, leonibus, urſis, uris, moloſſis depugnarunt, pilo vel enſe armati, quandòque etiam clypeo obtecti. Sontes eodem compulſi, ſed minori peritià congreſſi, nec ſemper inſtructi armis, facilè vincebantur ac diſcerpebantur. Artemidorus lib. 1. Onirocriticor. cap. 19. θηριομαχεῖν, ἀπὸ τῶν ἰδίων σαρκῶν τὰ θηρία τρέφει. Exempla vero ſunt apud Martialem *in libro ſpectaculorum Epigram.* 9 10. 11 12. 13. 16. 18. 19. 22. nec non apud Senecam *lib. 2. de beneficentiâ cap.* 19. Iconem produnt Jacobus Laurus *part. 2. Antiquitat Roman. num.* 36. Jacobus Meurſius *in Iconibus Veteris Romæ p.* 158 Si beſtiam trucidarent (rarò ità fiebat) ſupplicio liberati erant, id eſt, accipiebant miſſionem: hæc verò vitæ gratia facta eſt ſolum captivis aut ſervis in leviori crimine deprehenſis. Paulus de ſeipſo, ἐθηριομάχησα ἐν ἐφέσῳ, 1. *Corinth.* 15. 32. Decertavit cum beſtiis & evaſit, ſive quod vicerit beſtiam, ſive quod Deus impedivit beſtiam, ne invaderet Sanctum Cornelius à Lapide & Paræus *commentariis ad h. l.* Dilherrus *Tom.* 1.

Diſ-

Diſput. Philogicarum p. 263. 264. Michaël Watſonus *part.* 1. *notationum ad Pancirollum pag.* 24. Atqui Lex Porcia vetabat cives objicere beſtiis, adeòque ſi Epheſii tale quid tentaviſſent, Paulus provocaviſſet ad jus civitatis Romanæ, quomodò fecit & evaſit tunc cum debebat flagellis cædi, ut *ſuprà cap.* 2. *diſt.* 4. Et ſi tale quid eveniſſet Paulo, certè in malorum catalogo, 2. *Corinth.* 11. 23. *ſeqq.* poſuiſſet, ubi multò minores calamitates recenſet. Rectius ergò dicitur cum Beza *in notis pag.* 293. Spondano *in Epitomâ Annalium pag.* 77. Jacobo Lydio *in Agoniſticis ſacris cap.* 21. Conrado Horneio *in Compendio Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ lib.* 1. *cap.* 11. *num.* 5. quod intelligantur homines feri ac maligni, veritatis divinæ hoſtes & perſecutores crudeles, nec tales Epheſi defuerunt, teſte Lucâ in Actis *cap.* 19. 12. *ſeqq.* Cœterum qui damnati erant capitis, ſi viciſſent feras congreſſu audaci, denuò producti & ad mutuas lanienas compulſi ſe invicem ferro conciderunt. *Nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expoſiti, nunquam fruſtrà mittunt manum, non galeâ, non ſcuto repellitur ferrum*, ait Seneca *Epiſt.* 7. Hinc exponas illud *Suetonij* de Claudio : Beſtiariis meridianisque adeò delectabatur, ut etiam primà luce ad ſpectaculum deſcenderet, & meridie dimiſſo ad prandium populo perſederet, *lib.* 5. *cap.* 34. Scilicet, matutinis horis decertabant Beſtiarii, meridianis Gladiatores, & ſæpè fuit, ut qui manè vicerat beſtiam, quia vitæ gratia nulla erat, is meridie vel concideretur à gladiatoribus exercitatis, vel cæde promiſcuà abſumeretur. Martialis :

In matutinà nuper ſpectatus arenâ
Mucius, impoſuit qui ſua membra focis,

lib. 10. Epigram. 25. Seneca : Mane leonibus & urſis homines, meridie ſpectatoribus ſuis objiciuntur, interfectores inter ſe jubentur objici & victo-

rem in aliam detinent cædem, exitus pugnantium mors eſt, ferro & igne res geritur. *Epiſt.* 7.

XI. Cadavera de arenâ efferebantur, aliquandò ad ſepulturam. Inſcriptio Tergeſtina: *Conſtantius. Munerarius. gladiatoribus. ſuis. propter. favorem. muneris. munus. ſepulchrum. dedit. Decorato. Retiario. qui. peremit. Cæruleum. &. peremptus. decidit. ambos. extinxit. rudis. utroſque. protegit rogus.* Gruterus in Volumine pag. 319. num. 4. Sæpius veró etiam ut in SPOLIARIUM abjicerentur. Ità vocabant locum, quó noxiorum cadavera nuda & exſpoliata abjiciebant.

Orcinianâ qui feruntur in ſponda,

de ſepulturis ejusmodi inſepultis dicit Martialis lib. 10. Epigr. 5. quam nominis rationem leviori brachio excutiunt Screvelius *in notis ibidem pag.* 344. Cœlius Rhodiginus *lib.* 10. *cap.* 18. Johannes Kirchmannus *lib.* 2. *de funeribus Romanorum cap.* 9. Berneggerus *diatribis ad Auguſtum Suetonij cap.* 35. *lit. d.* Johan. Gerhardus Voſſius *in Lexico Etymologico cag.* 446. accuratius veró indagat Jacobus Nicolaus Loënſis *lib.* 3. *miſcellan. cap.* 3. Et pergit:

Cum ſupremæ fila venerint horæ
Diesque tardus, ſentiat canum litem.

Dilanietur à canibus, quæ eſt imprecatio. *Orcus gladiatorum cadavera deducens*, eſt apud Tertullianum *in Apologetico*, ſenſu eodem. De ſpoliario eſt *Seneca* teſtimonium: Nunquid aliquem tàm cupidum vitæ eſſe putas, ut jugulari in ſpoliario quàm in arenâ malit? *Epiſt.* 94. Et Lampridii: Gladiatoris cadaver trahatur, gladiatoris cadaver in ſpoliario ponatur, *cap.* 18. *Commodi.* Ejusmodi ſpoliarium imprimis erat locus ille devexus & fœtidus prope montem Aventinum in ripâ Tiberis, quem *Scalas Gemonias* vocat Plinius *lib.* 8. *cap.* 40. Eó cadavera noxiorum uncis attra-

tracta dejiciebant, canum eſcam, aut ſi furori hoc non ſatis eſſet, protracta inde in Tiberim devolvebant, Suetonius *lib.* 3. *cap.* 53. 75. *lib.* 9. *cap.* 17. Tacitus *lib.* 5. *hiſtor.* De Scalis Gemoniis quædam ex Oliverio annotat Thyſius *notis varius ad Valerium Maximum pag.* 536. 537. ubi inter alia hæc etiam leguntur: Nocentes ad ſcalas Gemonias trahebantur unco, id eſt, impacto gutturi unco producebantur in harenam, ubi poſteà pendentium crura frangebantur & ſubjecto igne ardebant, quod genus ſupplicii tetegit Juvenalis: Qui ſtantes ardent, & fixo gutture fumant. *Hæc ibi.* Verum de re iſtà occurrit nuſpiam, & Juvenalis dictum pertinet ad ſupplicii genus illud, quod deſcribemus *infrà cap.* 7. *diſt.* 4.

XII. MEGALENSES ludi fiebant in honorem Magnæ Matris Deorum Aprili menſe per ſex dies ordine, poſtquam illam Attalus Rex Pergami, Romanis ità cupientibus à ſe dimiſerat in urbem advehendam, Varro *lib.* 5. *de LL. pag.* 47. & Scaliger *in Conjectaneis ibidem pag.* 74. 75. Johan. Gerh. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 315. Ludorum exempla habes apud Livium *lib.* 29. *&.* 34. Populare ſacrum vocat Martialis:

Et populare ſacrum bis millia dena tuliſſet,

lib 10. Epigram. 41. nam de ludis Megalenſibus exponunt Screvelius *in annotatis pag.* 568. Farnabius *in notis pag.* 317. Totâ urbe in thensâ circumferebatur imago Divæ, præcedebant Matronæ fidibus ludentes, magiſtratus & cives ſequebantur veſtibus ſplendidis induti, domi veró convivia agitabantur. CEREALES fiebant menſe Aprili per dies octo, in honorem Cereris: procedebant urbe totâ Matronæ ſolæ, & mœſto habitu, geſtu, vultu, ſimulabant matrem quærentem filiam Proſerpinam à Pluto

tone latronum principe raptam, ſub noctem epulas adornabant, ſed vinum non bibebant, & à maritis ſeorſum dormiebant.

XIII. FLORALES menſe Majo fiebant in honorem Floræ Nymphæ, quæ hortis & floribus præerat, Plinius *lib.* 18. *cap.* 29. Scorta noctu per urbem vagabantur, nudo ſi vellent corpore, femóralibus verò induta, cum facibus accenſis, tubicinio: & armis gladiatoriis depugnantes, ut notat Scholiaſtes vetus ad Juvenalem *Sat. 6. verſ.* 249. Teſtimonia ſunt quoque alibi. Statius:

Hos inter fremitus, novosque luxus,
Spectandi levis effugit voluptas:
Stat ſexus rudis inſciusque ferri,
Et pugnas capit improbus viriles,

lib. 1. Sylv. 6. Suetonius: Venationes, gladiatoresque & noctibus ad lychnuchos, nec virorum modó pugnas, ſed & fœminarum, *lib.* 12. *cap.* 4. Martialis:

Noſſes jocoſæ dulce cum ſacrum Floræ,
Feſtosque luſus & licentiam vulgi,
Cur in theatrum Cato ſevere veniſti,
An ideò tantum veneras, ut exires?

lib. 1. Epig. 3. *Jocoſam Floram* vocat propter jocos & vulgi licentiam in ludis iis, quam cum ferre non poſſet Cato Cenſorius ſpectatæ gravitatis Senator, cum fortè adeſſet, maluit abire quàm oculis uſurpare fœdos luſus, Hoc eſt quod exponit Martialis, narratque Valerius Maximus *lib.* 2. *cap.* 10. Rurſum:

Qui Floralia veſtit & ſtolatum
Permittit meretricibus pudorem,

lib. 1. Epigram. 36. Arnobius: *Exiſtimatur tractari honorifice Flora, ſi ſuis in ludis flagitioſas conſpexerit res agi & migra-*

inigratum ab lupanaribus in theatra, *lib.* 7. *p.* 238. De Floralibus prolixè agit Ovidius *lib.* 5. *faſtorum.*

XIV. APOLLINARES menſe Julio fiebant in honorem Apollinis, ſupplicabantque matronæ pro felice ſucceſſu armorum. Mactabantur bos auratis cornibus & capræ duæ, Latonæ verò inſimul cædebatur bucula inaurata, Livius *lib.* 25. *hiſtor.*

XV. CAPITOLINI fiebant in honorem Jovis Capitolini, quod ille Gallos Senonas depuliſſet, ne Capitolium populi Romani arcem devaſtare poſſent, Livius *lib.* 5. *hiſtor.* Ab illis diverſi Agones Capitolini, quos peculiari commentario illuſtravit *Onufrius Panvinius.* Inſtituit eos Cæſar Domitianus, ut quinquennio elapſo celebrarentur more Græcorum, qui Olympiades ſecundum ludos Olympios numerabant, Suetonius *lib.* 12. *cap.* 4. Certabant tunc omne genus artificum, & cuinprimis Poëtæ recitabant, quas fecerant, fabulas, coronamque accipiebant, ſi placuiſſent. In eo Agone Statius declamavit Thebaidem ſuam, multo labore conſcriptam, rejectus verò palmam in medio poſitam reliquit aliis. Teſtatur Juvenalis:

Curritur ad vocem jucundam, & carmen amicæ
Thebaidos, lætam fecit cum Statius urbem.
Promiſitque diem, tantâ dulcedine captos
Afficit ille animos tantâque libidine vulgi
Auditur, ſed cum fregit ſubſellia verſu,
Eſurit,

Satyr. 7. Dicit Satyricè, *eum fregiſſe ſubſellia verſu*, quoniam, ut Comici loquuntur, recitans non ſtetit, ſed excidit, hoc eſt, non placuit. Nam quod Lubinus *commeatario h. l. pag.* 320. ad Statii laudes accommodat, *eum tanto cum favore populi recitaviſſe, ut præ concurſu auditorum ſcamma perfracta ſint*; hoc, inquam, non

exprimit vernm ſenſum, & verò Statius ipſe conqueritur de ſorte ſiniſtrâ, quod publico ſuffragio caruerit, *lib. 5. Sylvar. Carm.* 3. Qui vicerant Poëtæ, laureâ coronabantur, eſtque hæc prima origo Poëtarum Laureatorum, uti conjicit Joſephus Scaliger *in Lectionibus Auſonianis lib.* 1. *cap.* 10.

XVI CONSUALES fiebant menſe Septembri per dies novem in honorem Neptuni, quem *Conſum* vocabant, id eſt, *Deum Conſiliorum.* Nam hic eſt unâ cum Apolline Deorum clariſſimus, quos Phrygum, religione celebratos in Italiam ſecum adduxit Æneas, & Apollo quidem erat præſes armorum : Neptunus conſiliorum, & huic quidem ara ſubterrania in Circo Maxima erat conſecrata,

XVII. COMPITALICII fiebant menſe Decembri poſt Saturnalia finita, in honorem Geniorum per vicos & vias publicas tutelarium. Liba dabantur illis pro ſacrificio & convivia agitabant ſervi cum heris ruſticis mixti, erantque velut acceſſio Saturnalium ex inſtituto Regis Servii Tulli, Nam ſervi à laboribus vacantes gaudebant ſummâ libertate, Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 4.

XVIII. SECULARES fiebant poſt exactos centum annos, magnis ſumptibus, Angelus, Politianus *libro miſcellaneorum cap.* 58. Carolus Sigonius *lib.* 3. *Emendationum pag.* 153. *ſeqq.* Bartholomæus Marlianus *in Annalibus Conſulum pag.* 16. 17. Elias Vinetus Santo *notatis ad Cenſorinum de die natali lit. B.* Jacobus Strada *in Epitome Theſauri Antiquitatum pag.* 60. In honorem Plutonis & Proſerpinæ edebantur, primusque inſtituit Valerius Publicola, cum murus & porta de cœlo tacta, & inſecuta peſtis non levem terrorem incuſſiſſent populo, atq; verebatur ille ne ob Reges pulſos Deorum iram forte commoviſſent. Tribus diebus ſacra fiebant in ripâ Tiberis, todemque noctibus ordi-

dine choreis & carminibus in Campo Martio perſtrepebant : carmina Viri docti componebant in hunc uſum nova, & ſunt talia apud Catullum *Epigr.* 35. Horatium *lib. Carm.* 21. *lib.* 4. *Carm.* 6. *lib* 5. *Carm. ult.* Rogabantur Apollo & Diana, ut civitatis bonum procurare vellent : in Capitolio matronæ ſupplicabant : per delubra omnia Diis omnibus victimas feſtas offerebant : cumprimis in ſubterraniâ arâ Diis Manibus immolabant duos boves furvos & juvencam unam. Eos paulatim abolitos reſtituit Auguſtus Cæſar, Suetonius *lib.* 2. *c.* 31. Principes ſecuti retinuerunt & Domitiani quidem nummus, ubi pingitur ille ſacra ſecularia faciens, eſt apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 32. *num.* 3. 8. Cumprimis de Septimii Severi ludis ſecularibus teſtatur Herodianus *lib.* 3. eſtque nummus de re iſtâ apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 35. *n.* 9. 13. Demum & Philippus Imperator celebravit ludos ſeculares, qui probat, eum non fuiſſe Chriſtianum, Eutropius lib. 9. hiſtor. ſecus quâm Euſebio *lib.* 6. *hiſtor. cap.* 25. & Flavio Blondo Forolivienſi *lib.* 2. *de Româ triumphante fol.* 42. viſum eſt, adverſus quos notavimus quædam *Auctariis ad Pappum pag.* 68. *&.* 129. atque adde Chriſtoforum Adamum Ruperti *in Obſervationibus hiſtoricis pag.* 356. *ſeqq.* Si enim Chriſtianus erat, unde illud pro Deorum & dæmonum cultu publicum teſtimonium? Nummi Philippici pro ludis ſecularibus videantur apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 58. *num.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 15. 18. 23. 24. Demum Conſtantinus Magnus lege latâ abrogavit, ut diximus *ibidem pag.* 70. Magni hujus Imperatoris profectum in verâ Religione commendat Lactantius : *Primus tu Romanorum principum repudiatis erroribus, majeſtatem Dei ſingularis ac veri & cognoviſti & honoraſti.* lib. 1. Inſtitut. divinar. cap. 1. De partiâ ejus aſſignandâ errant Pomponius

Lætus, Camdenus, Baronius, qui in Britanniâ natum aſſerunt. Hos multis refellit Juſtus Lipſius *lib. 4. de magnitud. Romæ cap. 11. & notis ibid. pag. 220. ſeqq.* Attamen Baronius *Tom. 3. Annal. Eccleſiaſt. pag. 6.* pro evincendâ Brittanniâ adfert verba Panegyriſtæ Gallicani : *Liberavit pater tuus Britannias ſervitute; tu etiam nobiles illic oriendo feciſti*, Panegyr. 5. cap. 4. Annotat *Livineius*: Locus lubricus, & qui Baronium in errorem induxit. Patriam Conſtantini fuiſſe Tharſum, Julius Firmicus ſcribit lib. 2. Matheſ. cap. 4. Tharſum Ciliſſam Geographi paſſim, Bithynam Stephanus commemorat, quam Firmicus (opinor) ſenſerit. At Panegyriſtæ ortus in Britannis. Mane & interpretamentum cape ex his incerti in Conſtantinum, *quem Eumenium putamus : O fortunata & nunc omnibus beatior terris Britannia, quæ Conſtantinum Cæſarem prima vidiſti.* Et nota ſis mihi additamentum, *Cæſarem.* Scilicet alter natalis, & quaſi quædam recreatio eſt, Cæſarem adſciſci. Hæc Livineus *notis ad Panegyricos pag.* 331. 332. De negocio iſto egimus *in Auctariis ſæpius allegatis pag.* 124. 125. Breviter: Dacus erat Cæſar, & natus in urbe Naiſſo, non verò Tharſi Bithynorum, multò minus in Britanniâ. Panegyriſtæ verba Livinejus rectè exponit.

XIX. VOTIVI fiebant ex condicto Principum vel Conſulum ad bella abeuntium, vovebantque Jovi & Apollini, aut quemcunque Deorum expeditioni ſuæ faventem eſſe volebant, quod poſt feliciter confectum bellum & devictos hoſtes ludos ſolennes impenſis magnis edere vellent. Inſcripto Romana: *Ti. Claudius. Ti. F. Nero. Pontifex. Coſ. iterum. Imp. iterum. Ludos. votivos. pro. reditu. Imp. Cæſaris. Divi. F. Auguſti. Pontificis. Maximi. Jovi. Optimo. Maximo. fecit. ex. S. C.* Gruterus in Vol. pag. 11. num. 1. Ipſique ludi vocabantur Ludi magni, ut teſtatur Livius *lib. 22. hiſtor.* ubi

Fabius

Fabius Maximus Dictator pro felici ſucceſſu belli Punici ſecundi vovet Ludos magnos extraordinarios in honorem Jovis Deorum principis, & ſacrificia trecentorum boum. Exempla alia ſunt apud eundem Livium *lib.* 27. 30. 39. *hiſtor.* & de Cornelio Syllâ apud Vellejum *lib.* 2. *hiſtor.* De Auguſto Cæſare, qui poſt devictum Antonium ludos quinquennales condidit, referunt Suetonius *lib.* 2. *cap.* 19. Tacitus *lib.* 16. *Annal.* Dion Caſſius *lib.* 53. *&* 54. Eratque Agon ille Actiacus merè Olympius, quem illuſtrem fecit Auguſtus decimis ex hoſtium prædâ Apollini conſecratis, ut Strabo narrat *lib.* 7. Confer Joſephum Scaligerum *lib.* 5. *de Emendat. Temporum p.* 137. Berneggerum *diatribis ad Suetonij Auguſtum pag.* 86. Calviſium *in Iſagogâ Chronologicâ cap.* 45. Petavium *in Rationario temporum part.* 2. *l.* 3. *c.* 15. Antonius Imperator vota decennalia pro Reipublicæ ſalute ſuſcipiens, velato capite, pingitur apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 42. *num.* 9. Quare ſit *velato capite*, diximus ſuprâ *lib.* 1. *cap.* 12. *num.* 18. De Gallieno Cæſare, qui decennales ludos μετὰ πόλλης φαιδρότητος egit, vide Trebellium Pollionem *in vitâ ejus cap.* 7. nam quod ibi Cœlius Rhodiginus emendare vult, *encænia celebravit*, (lib. 22. Antiq. Lect. cap. 14.) hoc meritò refellit Marcellus Donatus *elucidationibus ad Trebellium Pollionem p.* 993. & vulgarem lectionem, *decennia celebravit*, retinendam contendit, quomodo etiam Baptiſta Egnatius, Caſaubonus, Salmaſius, Gruterus, Screvelius, Boxhornius. editores hiſtoriæ Auguſtæ conſenſu magno excuderunt, ac ſequuntur Julius Bulengerus *lib.* 3. *de Imperatore Romano cap.* 1. Johannes Cluverus *in Epitome hiſtoriæ univerſalis pag.* 332. Plurima vide apud Johan. Philip. Thomaſinum *libro de donariis & tabellis votivis.*

Cap. VII.

De Iudiciis publicis.

I.

SCribit Cicero pro Cæcinnâ : *Omnia judicia aut diſtrahendarum controverſiarum, aut puniendorum maleficiorum causâ reperta ſunt.* Illa vocamus Judicia privata, hæc publica. PRIVATA Judicia amplà nimis & diffuſa, breviter commemorari non poſſunt, adeoque legantur apud Carolum Sigonium libris prolixis *de Judiciis Romanis*, Flavium Blondum Forolivienſem *lib.* 4. *de Româ triumphante fol.* 77. *ſeqq.* Maſenium in Antiquitatibus Romanis *cap.* 30. 31. Juſtum Lipſium *in Satyrâ Menippeà*, & Briſſonium de ſolemnibus formulis populi Romani *libr.* 2. 3. 5. 6. 7. PUBLICA ſunt de criminibus illis, in quæ ſupplicium irrogabatur. Suppliciorum quædam ſumma erant, quædam mediocria, quædam verò minima. Summa erant Crux, vivicomburium, decollatio: mediocria erant damnatio ad metalla, decertatio cum beſtiis & gladiatoribus : minima erant relegatio, opus publicum, vincula, Paulus *in libro* 5. *ſententiarum cap.* 17.

II. Qui de capite vitàque damnatorum pronunciabant, illi jurabant, ſe nihil odio privato dare, ut refert Seneca *lib.* 2. *Controverſ.* Et poſtquam ſententia de irrogando ſupplicio ultimo recitata erat, illicò ad exſequenda juſſa vocabantur Lictores, qui facinoroſum vinculis arctioribus cònſtringerent. Nudabant illi facinoroſum, virgas & ſecures expediebant : & horendum carmen, quod vocabant, erat irrevocabilis de ſubeundâ morte ſententia : *I lictor*,

deliga ad palum & morte affice. Vel ſic : *I liſtor, colliga manus, caput obnubito, infelice arbore ſuſpendito*, Livius *lib.* 1. *hiſtor.* Caput obnubere illi, qui certo mortis ſupplicio debebat affici, ſolebant quoque Populi in Oriente. De Hamane in aulâ Perſicâ damnato legitur : *Faciem Hamanis operuerunt ſatellites*, Eſther. 7:9. & confer Johan. Druſium *lib.* 12. *Obſervat. cap.* 18. De eodem facto Raderus monet : Aman juſſu Ochi ſeu Aſſueri velatus in crucem & patibulum ivit, *commentar, ad lib.* 4. *Curtij pag.* 201. (Nimirum de Ocho exponit ille, quem nos putamus Xerxem fuiſſe cum Joſepho Scaligero *in animadverſionibus Euſebianis pag.* 28. *ſeq.* Tremellio & Grotio *notis ad cap.* 1. *Eſtheræ*, Druſio *commentario ibid. pag.* 48) Alia exempla ſunt alibi. De Philotâ Macedonum principe : *Nec plura locutum capite velato in Regiam adducunt*, Curtius lib. 6. cap. 15. videlicet damnatus erat capitis, itaque cap. 10. dicitur, *cum obligantur oculi.* Inter cruciatus ſcilicet. Indidem eſt, quod Jeſu Nazareno milites operuerunt faciem, *Marci* 14. 65.

III. Cum ducebantur ad ſupplicium, in collo gerebant nolam apprimè tinnulam. Plautus : Extrà portam Meciam currendum eſt prius, Lanios inde accerſam duos cum tintinnabulis, eadem duo greges virgatum ulmearum inde adegero, *in Pſeudolo Act.* 1. *ſc.* 3. Intelligit Carnifices, quorum extrà portam illam, domus, ad ſolennem ſuppliciis locum. Hoc ideò, ne occurrerent fortè Carnifici honoratiores cives, atque polluerentur, ut notant Turnebus *lib.* 23. *adverſarior. cap.* 11. Petrus Faber *lib.* 2. *Semeſtrium cap.* 8. Cœterum patet, quod in eos, qui fortunæ humilioris erant, palam animadverteretur à Carnifice : illi verò, qui exiſtimationis alicujus erant, ut aliquod in morte ſolatium haberent, & ne ſupplicii irrogatio cognatorum animos ad ultio-

rem

nem meditandam fortius incenderet, in carcere per Lictores puniebantur ſupplicio decreto, ſecuri vel reſte. Docet Seneca *lib. 9. declamat. 2.* & de hoſtium Ducibus triumphatis ſæpè legitur, in carcere necatos eſſe. Ità *Priſcus in carcerem ductus & ibidem interfectus eſt*, Tacitus lib. 3. Annal. & porrò apud eundem lib. 5. *Paconianus in carcere ſtrangulatus eſt.* De Catilinæ conjuratis in carcere necatis, agit Saluſtius *in Catilinariâ.* Eòdem pertinet, quod Johannes Baptiſta in carcere decollatur, *Matth.* 14. 10. Confer quæ obſervant Marcus Vertrannius Maurus *in annotatis ad Tacitum pag.* 79. 80. Petrus Faber *lib. 2. Semeſtrium cap. 7.*

IV. De CRUCE agemus *peculiari Diatribâ*, ſequenti capite. Vivicomburium exquiſito doloris ſupplicium erat, quo Sacrilegos puniebant & Incendiarios, deinde Chriſtianos etiam, quia his impegerant maligni crimen, quod incendiarii & generis humani hoſtes eſſent. Nec tamen eis ſimplice vivicomburio perire licuit. Nero Cæſar alligavit axibus cerâ & pice oblitos, hique noctu ardebant, & nocturni luminis uſum præbebant, Tacitus *lib.* 15. *Annal.* & ex eo Sulpitius Severus *lib. 2. hiſtor. ſacræ cap.* 41. De ſupplicio iſto Juvenalis:

Tædâ lucebis in illâ
Quâ ſtantes ardent qui fixo gutture fumant,

Sat. 1. Vivi ardebant & ſpectatoribus allucebant, erantque fixa eis guttura, ne ſe incurvarent. Rurſum Juvenalis Sat. 8.

Auſi quod liceat tunicâ punire moleſtâ.

Tunicam moleſtam appellant quoque Seneca *Epiſt.* 14. Martialis *lib.* 10. *Epig.* 24. Tunicam incendialem vocat Tertullianus *lib. 1. ad Nationes cap.* 18. (ubi vide Jacobum Godofredum *in notis pag.* 140.) Erat in-

induſium pice & cerâ intertextum, quo veſtiebantur ſontes, ac tædâ, ſtupâ, papyro circumdati accendebantur, ut veluti candela deflagrarent. De quâ re *in Auctariis ad Pappum* ſcripſimus *pag.* 95. & confer Petrum Crinitum *lib.* 1. *de honeſtâ diſciplinâ cap.* 13. Johan. Gerh. Voſſium *in Lexico Etymologico pag.* 536. Juſtum Lipſium *notis ad lib.* 15. *Annal. num.* 86. Lucretius:

Carcer & horribilis de ſaxo jactu deorſum,
Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tædæ,

lib. 3. de nat. rer. Ubi *pix* eſt illud, de quo nunc agimus, ſupplicium, teſte Cœlio Rhodigino *lib.* 10. *cap.* 5. *Lect. antiq.* Qanquam aliter *Lambinus in notis*: Pice fervente infusâ olim quorundam maleficorum hominum corpora urebantur. Plautus in Captivis Act. 3. ſc. 4. Atra pix te agitet apud carnificem ac tuo capiti illuceat, *pag.* 405. Sic etiam Obertus Giſanius *in Jndice Lucretiano pag.* 395. Johan. Brodæus *lib.* 2. *Miſcellaneor. cap.* 10. Verum prior ſenſus eſt melior.

V. Decollatio fiebat olim ſecuri, non habitâ ratione dignitatis, quæ forte aliqua in reo erat. Juvenalis:

Et legum prima ſecuris,

Sat 8. Nimirum, quod vetuſtiſſimum omnium eſſet non apud Romanos tantum, ſed etiam gentes alias, unde pro ſuppliciis omnibus poſitum eſſe reperitur, *Matth.* 26. 25. *Roman.* 13. 4. Imò & honeſtiſſimum, κάλλιστον θανάτων ἐδόκει εἶναι, ait Xenophon *lib.* 2. *Cyropæd.* & non diſſimilia habet Ammianus Marcellinus *lib.* 30. Poſt Auguſti tempora gladius uſurpari cepit, quandò reus erat conditionis melioris, unde Baſſianus Cæſar valdè increpuit illos, qui Papinianum ſecuri decollaviſſent, quod gladio factum

ctum oportuerat, teſte Spartiano in vitâ ejus cap. 4. & confer Lipſium *notatis ad Tacitum lib. 15. Annalium num.* 133. Scribit Florus: *Legatos quippe noſtros, ob ea quæ deliquerant, jure agentes, nec gladio quidem ſed ut victimas ſecuri percuſſit*, lib. 2. cap. 5. De Liburnorum moribus dictum eſt, qui ſoliti gladio punire ſontes, victimas ſecuri percutere: & omninò ad Romanorum conſuetudinem referri non debet, qui tempore eo, de quo Florus agit, citrà diſcrimen ſontes decollabant ſecuri. Quæ enim hic monet Freinshemius *in notis pag.* 125. vera equidem ſunt, attamen propoſito minus congrua ſunt. Lucanus:

Tunc nervos venasque ſecat, nodoſaque frangit
Oſſa diu, nondum artis erat caput enſe rotare,

lib. 8. Pharſal. Caput enſe rotare dicit, id eſt, amputare, quomodò *cervicem mucrone rotare*, dicit Claudianus *libro de bello Gildonico.* Europæi non uno modo. Gladio utuntur Germani, Poloni, Galli, Hiſpani indifferenter: Suedi & Angli etiam ſecuri.

VI De ſaxo præcipites agebantur facinoroſi, & pœnam illam ſanciebant Leges XII. Tabb. in eos, qui falſum teſtimonium dicebant, ut allegat Gellius *lib.* 20. *cap.* 1. Cumprimis proditores, & qui ambitus crimine damnati erant, ità puniebant, uti factum eſt cum Manlio Capitolino, *Livius lib.* 6. cum Spurio Caſſio, *Dionyſius Halycarnaſſ. lib.* 8. cum Sexto Licinio, *Plutarchus in Mario*, & cum transfugis, *Livius lib* 34 Sic Amaſias Rex præcipites dejecit Edomitas è ſaxis, 2, *Chronic.* 25. 12. Lucretius verbis ſuprà prolatis:

Horribilis de ſaxo jactu deorſum,

lib. 3. Horatius:

Audes
Dejicere è ſaxo cives, lib. I. Sat. 6.

Sa-

Saxoſalios vocat Plautus *in Trinummo Act. 2. ſc. 1.* & adde Marcum Vertrannium *notis ad Tacitum pag.* 50. 51.

VII. Parricidas inſuebant culeo & aquis demerſos ſuffocabant. Cicero *Oratione pro Sexto Roſcio Amerino* : Majores noſtri cum intelligerent, nihil eſſe tàm ſanctum, quod non aliquandò violaret audacia, ſupplicium in parricidas ſingulare exogitaverunt, ut quos naruta ipſa retinere in officio non potuiſſet, ii magnitudine pœnæ ſummoverentur. Inſui voluerut in culeum vivos atque ità in flumen dejici. Juvenalis :

Cujus ſupplicio non debuit una parari
Simia, nec ſerpens unus, nec culeus unus.

Sat. 8. Et porrò :

Et deducendum corio bovis in mare, cum quo
Clauditur adverſis innoxia ſimia fatis,

Sat. 13. Corium bovis eſt, quod in verbis proximis fuerat culeus. Et beſtiæ illæ omnes, gallus, canis, ſimia, ſerpens compingebantur unà cum facinoroſo. Adde Suetonium *lib. 2. cap.* 33. & confer Baronium *notatis ad Martyrologium pag.* 149. 150. Hieronymum Magium *lib. 4. miſcellan. cap.* 8. Præterea ſunt exempla eorum, quos in aliis criminibus deprehenſos merſerunt aquis pro ſupplicio. Livius de Turno Herdonio : Ut indictá causà, novo genere lethi dejectus ad caput aquæ Ferentinæ crate ſupernè injectâ, ſaxiſque conjectis mergeretur, *lib. 1. hiſtor.* Suetonius : Pædagogum miniſtrosque Caii filii per occaſionem valetudinis mortisque ejus, ſuperbè avarèque in provinciâ graſſantes, oneratis gravi pondere cervicibus præcipitavit in flumen, *lib. 2. cap.* 67. Hoc quidem ſecundum leges provinciarum illarum, ubi peccaverant, ut in loco pœnas darent, fieri per-

permiſit Auguſtus. Nam Romanis quidem novum lethi genus erat, ut Livius ſuprà dicebat, Græcis notiſſimum. Diodorus Siculus: τοὺς δὲ ἄλλους ὡς ἱεροσύλους κατεπόντισε. *lib.* 16. De Phocenſibus loquitur, quos Philippus Macedo devictos & prælio captos velut ſacrilegos Delphici templi expilatores, demerſit in aquis. Adde Polybium *l.* 2. Athenæum *lib.* 10. *&* 14. Non tamen omnes eodem modo. καταποντισμὸν è Syrorum uſu deſcribit Chriſtus Matth. 18, 6. *Præſtiterit ei ut ſuſpendatur mola aſinaria in collo ejus, ac demergatur in profundo maris.* Annotat Hieronymus: *Secundum ritum provinciæ loquitur Chriſtus, quo majorum criminum iſta apud veteres Judæos pœna fuit, ut in profundum alligato ſaxo demergerentur.* Erroneum omninò eſt, quod *de veteribus Judæis* aſſerit, nam in horum lege & rebus geſtis nulla τοῦ καταποντισμοῦ mentio eſt (quanquam reclamet Philippus Caroli *animadverſis ad Curtium pag.* 158.) Dicemus quædam *cap. ſeq. diſt.* 2. De Syris verum eſt, qui hoc modo in ſacrilegos animadvertebant, quemadmodum Græci & Romani. Scholiaſtes ad Ariſtophanis Equites, ὅταν γὰρ καταποντῶσι τινας βάρος ἀπὸ τῶν τραχήλων. Et Chriſtus ità deſcribit, ut conveniat exactè cum illo ſupplicio, quod Cæſar permiſit irrogari miniſtris Caji prædonibus. Porrò de Meretricibus & Meretricariis in mare abjiciendis, vide Suetonium *lib.* 4. *cap.* 16.

VIII. Vetus ſupplicium fuit, ſectio in partes. De quo Leges XII. Tabb. *Tertiis nundinis partes ſecanto.* Nimirum decoctores perverſi, qui non diſſolvebant æs alienum. Atqui nunquam hanc pœnam adverſus malæ fidei debitores uſurpatam fuiſſe, multis cum rationibus, tùm authorum teſtimonijs confirmant Salmaſius *libro de modo uſurarum pag.* 822. *ſeqq.* Deſiderius Heraldus *Obſervationibus ad Jus Atticum & Romanum lib.* 4. *cap.* 4 Sunt tamen exempla alia. Boebi-

bius Syllæ juſſu in fruſta lacerabatur, Florus *lib 3 cap.* 21. Lucanus *lib.* 2. *verſ.* 119. Caligula multos honeſti ordinis medios ſerrâ diſſecuit, Suetonius *l.* 4. *c.* 27. Medios accipe longitudinis & ſtaturæ. Expreſsè Dion Caſſius de rebellantibus in Africà Judæis ſub Trajano: πολλοὺς δὲ καὶ μέσους ἀπὸ κορυφῆς διέπριον. Inter varia ſupplicia, quibus David punivit Ammonitas ob violatos Legatos, recenſetur, quod multos ſerris diſciderit, 2. *Samuel.* 12. 31. De Haſaële Rege Syrorum prædicit Eliſa: prægnantes in fruſta concides, 2. *Reg.* 8. 12. Menahem Tyrannus in proprios cives ſævit, & in Thirſa prægnantes diſſecuit, 2. *Reg.* 15. 16. Agag in fruſta conciditur, 1. *Samuel.* 15 43.

IX. Damnabantur ad metalla fodienda abigeatores, incendiarii, plagiarii, ut vitæ gratia eis fieret, utque ærarii reditus augerent laboribus ærumnoſis, de quà re dictum eſt *ſuprà cap.* 5. *diſt*: 2.

X. De pugnâ adverſus beſtias & gladiatoriis cædibus, diximus *ſuprà cap.* 5. 6. Supplicium hoc deinde Chriſtianis irrogatum fuit. Hinc Tertullianus: Si Nilus non adſcenderet in arva, ſi cœlum ſtaret, ſi terra moveretur, ſi fames, ſi fames, ſi lues, ſtatim: Chriſtianos ad Leones, *In Apologet. cap.* 40. Et paræneſi ad Caſtitatem cap. 12. refert quotidianas voces: *Chriſtiani ad beſtias.* Nimirum, uti crux, ità beſtiæ deſtinabantur illis veluti vilioribus. Similia habent Arnobius *lib.* 1. *adverſus gentes pag.* 14. & confer Deſiderium Heraldum *animadverſionibus ibid. pag.* 27. Baronium *notatis ad Martyrologium pag.* 64.

XI. Relegatio erat, cum Civis Romanus intrà certum diem juberetur excedere finibus Italiæ. Et tunc ei formulâ ſolenni *interdicebatur aquâ & igni.* Quia enim Civi Romano haut poterat vita jure eripi, adeòque infelix carmen non poterat adverſus eum pro-

 cla-

clamati, neque tamen delicta impunè abire debebant, hoc temperamentum exercendæ juſtitiæ inventum eſt, ut illis, poſt cauſam in Comitiis centuriatis diſcuſſam, igni & aquâ interdiceretur. Nimirum ſubſidiis iis, quibus vitæ humanæ converſatio continetur, deſtituti in terras peregrinas emigrare cogebantur, ità factum eſt, ut civitatem Romanam amitterent, & à ſicariis, ſi non pro pretio, ſaltim impunè occiderentur.

XII. Damnatio ad opera publica erat, cum ergaſtulis & piſtrinis concluſi laboribus ſervilibus premebantur, aut ad viarum munitiones adigebantur. Et hi equidem ſtigmatis notabantur, ut referunt Seneca *lib. 3. de Irâ cap. 3.* Suetonius *lib. 4. cap. 27.* Scilicet, erant ſervi publici & perpetui, morisque fuit, ſervos notis illis impreſſis inſignire, ut monet Petrus Faber *lib. 2. Semeſtrium cap. 5.* & nos dicemus *infrà lib. 4. cap. 1. diſt. 3.* In piſtrinis frumenta commolebantur, molas verò circumagebant jumenta oculis coriò obductis, vel ſervi facinoroſi, quorum oculos effodiebant ſupplicii loco. Sulpicius Severus: Tum illi effoſſis oculis compedibus in carcerem conjecerunt, *lib. 1. hiſtor. ſacræ cap. 52.* De Simſone loquitur, & hiſtoria exſtat *Iudic. 16. 21.* Factum ideò ne vertigo illos occuparet ac laborem impediret. Apulejus: Molæ, quæ proxima videbatur, matutinus adſtituor, & illicò velatâ facie propellor ad incurva ſpacia flexuoſi canalis, ut in orbe termini circumfluentis reciproco greſſu, mea recalcans veſtigia, vagaret incerto errore, *lib. 9. Mileſiar.* Rei ejusdem teſtimonium eſt apud Herodotum in Melpomene.

XIII. Vincula ſuſtinebant, qui in carceribus concluſi erant. Cuſtodias vocant Tacitus *lib. 3. Annal.* Suetonius *lib. 3. cap. 61, lib. 4. cap. 27. lib. 6, cap. 31.*

lib.

lib. 12. *cap.* 14. Militaris cuſtodiæ ratio hæc erat, ut miles & vinctus eodem vinculo innexi, miles quidem in ſiniſtrâ manu vinculum haberet, vinctus facinoroſus in dexterâ, adeòque alter alterum penes ſe traheret ſemper. Locus eſt Actor. 28. 16. τῷ δὲ παύλῳ ἐπετράπη μένειν καθ' ἑαυτὸν, σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. Hic miles eſt ille, qui advinctam in ſiniſtro brachio catenam geſtabat, cuſtodiæ ejus præfectus. Seneca: Eadem catena cuſtodiam & militem copulat, *Epiſt.* 5. Et libro de tranquillitate animi cap. 10. *Alligatique etiam ſunt qui alligaverunt, niſi tu fortè leviorem in ſiniſtrâ catenam putas.* De hac re notavimus quædam *Auctariis ad Pappum pag.* 12. & confer Johannem Druſium *præteritis ad Novum Teſtam. lib.* 5. *pag.* 319. Joſephum Scaligerum *annotatis ad Manilium lib.* 5. *pag.* 418. ubi eſt: *Vinctorum dominus, ſociusque in parte catenæ.* Ad præſentem rem pertinet. Sæpè duo milites uni reo dati ſunt, majori cuſtodiæ. Exemplum eſt Actor. 12. 6. & prolixè Juſtus Lipſius *notis ad Tacitum lib.* 3. *Annal. num.* 41.

XIV. Delictum, ob quod aliquis meruerat vitâ mulctari, vel proclamabatur à præcone tunc, cum facinoroſus per vicos trahebatur ad ſupplicium, vel ligneæ tabulæ albæ inſcriptum nigris literis appendebatur ad caput ejus, qui in cruce languebat. λεύκωμα vocat Heſychius, & confer quæ dicemus *ſeq. cap. diſt.* 12. Exemplum refert Lampridius in vitâ Alexandri Severi: Taurinius malarum cauſarum patronus in foro ad ſtipitem ligatur, & fumo appoſito necatur, præcone dicente: Fumo punitur, qui vendidit fumum, *cap.* 36. Alia adferunt Jacobus Cujacius *lib.* 13. *Obſervationum cap.* 3. Jacobus Pontanus *in Atticis Bellariis pag.* 432. De tabulâ appensâ eſt *Lucæ* 23. 38. *Johan.* 19. 19. Sed & damnatus tabulæ inſcriptam èque collo ſuſpenſam præferebat ſæpè

tunc cum traducebatur, id eſt, oſtentui causâ per urbem educebatur ad locum ſupplicii. Dion Caſſius, διά τε τῆς ἀγορᾶς μέσης μετὰ γραμμάτων τὴν αἰτίαν τῆς θανατώσεως αὐτοῦ δηλούντων διαχθέντος, καὶ μετὰ ταῦτα ἀνασταυρωθέντος, *lib.* 54. Martialis:

Traducta eſt titulis,

libro ſpectaculorum Epigr. 4. Sic enim locum pravâ lectione,

Traducta eſt Getulis,

deturpatum, emendant Lipſius *notis ad lib.* 2. *de Cruce cap.* 11. Farnabius *in notis pag.* 4. Rameſius *in notatis ad h. l. pag.* 8. Cæterum Petrus Scriverius legit: *Tradita Getulis*, & annotat, traditi ſunt delatores Getulis, leonum rectoribus, ut eos leonibus objicerent, quod non vacaret toties repetitis ludis adeſſe, in exilium pulſi urbem deſeruerunt, *Animadverſ. ad. h. l. pag* 7. Non malè, & adde quæ de re ipsâ monent Jacobus *Cujacius lib.* 8. *Obſervation. cap.* 7. Petrus Faber *lib.* 2. *Semeſtrium cap.* 8. Titulum vocat quoque Suetonius *lib.* 4. *cap.* 32. (ubi ſervi furis ſupplicium deſcribit) *& lib.* 12. *cap.* 10.

CAP. IIX.

Diatriba peculiaris de CRUCE adverſus Baronium ejusque abbreviatorem Spondanum.

I.

AMice Lector, non ſunt anni ità multi, cum verſabar in diligenti lectione Annalium Baronii, & verò inter legendum forte animadverſiones ali-

aliquæ ſub manibus naſcebantur, eas deinde ad Epitomen Spondani applicare malebam, ne perirent, & excerpta multa in Auctariis ad Pappum nuper editis vulgavi, reliqua domi in ſchedis reſervo meliori occaſioni. Quæ nunc de CRUCE prolixius aliquantò commentabimur, indidem ſunt. Spondani verba ſunt iſta: Apud Judæos homicidarum pœnam fuiſſe crucem, tradit Philo *libro de legibus ſpecialibus.* Sed divinà quadam diſpenſatione factum eſt, ut ſupplicium, quod Barabbæ duplici ex causà debebatur, tum ut latroni, tum ut homicidæ, converteretur in Chriſtum, cujus nulla eſſet mortis cauſa, ut Dei filius pro redemptione generis humani crucem ſubiret, quæ tàm apud Judæos quàm etiam Gentiles inſigne ſalutis eſſet. Hactenus ille *in Epitomà Annalium pag.* 32. *num.* 29.

II. Quod dicit, *Crucem apud Judæos fuiſſe pœnam homicidarum*, ſub examen vocabimus. Negant enim Joſephus Scaliger *in Animadverſis Euſebianis pag.* 109. *ſeq.* Caſaubonus *in Exercitationib. adv. Baron. Exercit.* 16. *ſect.* 77. Petrus Faber *lib.* 2. *ſemeſtr. cap.* 8. Druſius *lib.* 4. *præteritor. ad Novum Teſtam.* Johannes Gerhardi *in Harmoniâ Paſſionis cap.* 13. Georgius Calixtus *in Concordiâ Evangelicâ lib.* 6. *cap.* 11. Hugo Grotius *in Annotatis Evangelicis pag.* 208. Balduinus Walæus *commentario perpetuo ad Evangelia pag.* 779. Conſtat, quod tàm Lex Moſis, quàm ex eà derivata judicia, prout à Thalmudiſtis deſcribuntur, ſolum quatuor ſupplicia enumerent in populo Judaico uſitata, *Combuſtionem, lapidationem, gladium, ſtrangulationem.* Combuſtio quidem non fiebat, ut corpus in cineres redigeretur, ſed facinoroſi os ferro aperiebatur, inde plumbum liquatum infundebatur, quo exta & inteſtina exurebantur, corpore illæſo. Lapidatio erat, cum lapidum injectu opprimebatur intrà locum undique

concluſum. Gladio feriebant cervicem. Strangulabant, quandò per ſudarium collo injectum innectebant guttur, donec præfocarentur. Hæc relata ſunt in libro Sanhedrim *cap. 7. ſect. 1. ſeq.* & apud Moſen de Kotſi *in præceptis poſitivis num. 248. & 365.* quibus adde Johannem Cocchium *notis ad Sanhedrim pag. 57. ſeqq.* Wilhelmum Scickardum *libro de Jure Regio Hebræorum pag.* 103. 104 De Crucifixione apud Judæos nihil occurrit, ſive legem ſpectes ſive exempla. Primus atrociſſimum & pleniſſimum ignominię ſupplicium iſtud adhibuit Alexander Haſamonęus, & octingentis crucibus totidem rebelles Judæos affixit, non tàm ſecundùm leges patrias, quàm ex uſu Parthorum & Romanorum, quorum ſtudia bellica tunc temporis in Oriente clariſſima erant; Joſephus *lib. 13. Antiquitat: cap. 22.* Totum ergò ſupplicium Romanorum eſt, flagellatio, ſuffixio in cruce, lateris ſuffoſſio, veſtimentorum diviſio. Parthi, Macedones, Pœni quoque affigebant crucibus, hoc tàmen cum diſcrimine, quod apud gentes illas viri illuſtres perinde ut vilioris ſortis homines pœnâ iſtâ necabantur, *Esdræ 6. 11. Eſther. 7. 9. 10.* Curtius *lib. 4. cap. 15.* Juſtinus *lib. 9. & 18 hiſtor.* Herodotus *in Thaliâ.* Romani ſervis tantùm crucis ſupplicium irrogabant, itaque *ſervile ſupplicium* vocant Tacitus *lib. 2. & 4. hiſtor.* Capitolinus *in vitâ Macrini*, Paulus Ictus *lib. 5. ſentent. diſt. 22.* (ubi eſt: Si ſervi de Domini ſalute conſuluerint Mathematicos, ſummo ſupplicio, id eſt, Cruce afficiuntur.) Vulcatius in *Avidio Caſſio.* Hinc illud Servi fatum:

Noli minitari, ſcio crucem mihi futuram ſepulchrum,
Ibi majores mei ſiti ſunt, pater, avus, proavus, abavus,

Plautus in Milite glorioſo Act. 2. ſc. 4. Et conſentit Horatius;

Si

Si quis eum ſervum, patinam qui tollere juſſus
Semeſos piſces, trepidumque ligurrierit jus,
In cruce ſuffigat. Labeone inſanior inter
Sanos dicatur?

Lib. 1. Sermon. 3. Solebat irrogari quoque liberis, verum ſeditioſis, latronibus, fugitivis, atq; illis, qui populum adverſus magiſtratum concitabant, *l.* 38. §. *2. ff. de pænis*, Florus *lib.* 3. *cap.* 19. Valerius Maximus *lib.* 2. *cap.* 7. Cicero *Oratione pro Dejotaro.* Et prolixè Baronius *notis ad Martyrologium Romanum pag.* 155. 156. Petrus Faber *lib.* 2. *Semeſtrium cap.* 8. Marcellus Donatus *Elucidationibus ad Tacitũ p.* 202. *ſeqq.*

III. Contendunt Baronius *Tom.* 1. *Annal. A. C.* 34. *num.* 94 *pag.* 221. *& notis ad Martyrologium Romanum pag.* 230. Lipſius *lib.* 1. *de Cruce cap.* 11. Gretſerus *lib.* 1. *de Cruce cap.* 19. Sigonius. *lib.* 6. *de Republ. Hebræor. cap.* 8. Galatinus *lib.* 6. *cap.* 8. Beza *libro de Excommunicatione pag.* 107. Johan. Scarpius *in Curſu Theolog. pag.* 383. Cornelius à Lapide *commentario ad Galat.* 3. 13. *num.* 66. 67. Matthias Stephani *lib.* 1. *de Juriſdictione cap.* 8. *n.* 11. *ſeqq* Philippus Caroli *in Guſtu Philologiæ ſacræ Dialog* 3. quod ſupplicium hoc fuerit è conſuetudine Judæorum, eà quidem obſervatà differentià, ut Romani facinoroſos clavis per manus ac pedes adactis ſuffixerint trabali, Judæi verò funibus alligaverint. Probare conantur: (1) Quia Moſes jubente Deo Hebræorum primates ex arboribus ſuſpendit, Numer. 25. 4. *Reſp.* Hebræi, quos ſuſpendebant, eos primum jugulabant, ſive humi proſtratos nervo præfocarent, uti hodienum Turci, Mauri & Indi facere conſueverunt, ſive lapidibus obruerent, inde cadavera ad lignum pendula oſtentui exponebantur, eratque hujusmodi ſuſpenſio non tàm ſupplicium quàm ſupplicii conſequens, *Deuter.* 21. 22. *Joſuæ* 10. 26. Thalmudiſtæ in libro סנהדרין

cap. 6. num. 4. Nec verum eſt, *quod primates ſuſpenderit*, quanquam hæc Interpretum omnium communis opinio ſit. Verba ſonant : *Aſſume omnes principes populi & ſuſpende illos Domino.* Debebat Moſes convocare principes, atque illis præſentibus judicium ferre contrà eos, qui peccaverant. Pronomen *illos* referri debet ad populum, id eſt, qui è populo deliquerant, non-verò ad *Principes*, ut rectè monent Vatablus & Grotius *in notis h. l.* (2) Quia Reges Cananitarum ſuſpenduntur in ligno, Joſu. 8. 29. cap. 10. 26. nec non poſteri Saulis, 2. Samuel. 21. 9. *Reſp.* Eo, quo dictum eſt, modo, nec enim vera erat ſtrangulatio, multò minus erat crucifixio, ſed cadavera oſtentui exponebantur è patibulo. (3) Quia Paulus illud, maledictus qui pendet in ligno, Deut. 21. 22. applicat ad Chriſtum crucifixum, Galat. 3. 13, *Reſp.* Applicat per modum analogiæ, quandoquidem ſuſpenſio de ligno eſt generale aliquid, & poteſt accommodari furcæ, cruci, patibulo, palis acutis, quomodò etiam Seneca Epiſt. 7. dicit, *latrones ſuſpendi*, id eſt, crucifigi. Et illos, quos Saraceni palis infurcarunt per ſeſſum adactis, *crucifixos eſſe*, ſcribit Elmacinus *lib. 2. & 3. hiſtoriæ Arabicæ.*

IV. Nunc reliqua perſequamur illo ordine, quo ſuccurrunt in hiſtoriâ Paſſionis. Primum eſt : *Jeſum flagellavit*] Matth. 27. 26. Marci 15. 15. Apud Romanos erat horrendum carmen : *Verbera intrà aut extrà pomarium*, & porró ſuccinebatur, *arbore infelici ſuſpendito*, teſte Livio lib. 1. hiſtor. Et teſte eodem de ſervis conjuratis : Multi occiſi, multi capti, alii verberati crucibus affixi, *lib.* 30. Verberati, id eſt, flagris percuſſi. De Judæis ſuis Joſephus. *μαστιγούμενοι καὶ προβασανιζόμενοι τοῦ θανάτου πᾶσαν αἰκίαν, ἀνεσταυροῦντο*, lib. 5. de bello Judaico cap. 32. Puto huc referri debere illud Plauti :

O Car-

O Carnificinum cribrum! quod credo fore,
Ità te forabunt patibulatum per vias
Stimulus, ſi noſter huc revenerit ſenex,

In Moſtellariâ Act. 1. ſcen. 1. De ſtimulis propriè dictis interpretantur Taubmannus *in Commentariis ad h. l. pag. 531.* & Lipſius *lib. 2. de Cruce cap. 6.* Sed opus non eſt, quandò μειζοφορελκῶς ità appellat virgas, quibus propellebantur Cruciarii, ut eò alacrius progrederentur in vià, uti boves ſtimulis invitantur ad promovendum jugum. Nudi & femoralibus cincti ibant ad ſupplicii locum, itaque in viâ ipsâ & ſub furcâ cædebantur deſtrictis flagris, ut de Chæreà tribuno refert Joſephus *lib. 19. Antiquit. cap. 3* Aliàs ad crucem veſtiti ibant, quandò priùs in carcere fuerant conciſi flagris, quod etiam Jeſu Nazareno accidit. Flagra iſta in partem magnam ſupplicii venerant à temporibus Hoſtilii Regis, qui Metium deſertorem hoc dolorum genere exercuerat, teſte Dionyſio Halycarnaſſeo *lib. 5. Antiquit.*

V. Secundum eſt: *Et abduxerunt eum*] Matth. 27. 31. Marci 15. 20. Lucæ 23. 26. Johan. 19. 16. Romæ crucis candidatus, poſtquam flagris cæſus fuerat, collo furcæ inſerto, manibus diſpeſſis & ad furcæ cornua deligatis, (quem *patibulatum* vocat Plautus in Moſtellarià) per urbem trahebatur oſtentui, Dionyſius Halycarnaſſæus: ἀγορᾶς ἀντιν μαστιγύμενον ἐκέλευεν ἕλκειν *lib. 7. Antiquitat.* Arnobius: Servum peſſimè meritum per Circi aream mediam traduxiſſe cæſum virgis, & ex more, mulctaviſſe poſt patibuli pœnà, *lib. 7. adverſ. gentes.* Et ex diutiná traductione illà tandem extrà portam Eſquilinam in Campo Martio uni ex crucilibus, quæ multa loco eo diſtributa erant, ſuffigebatur nudus. Plautus in Milite glorioſo: *Credo ego tibi eſſe eundum extrà portam diſpeſſis manibus, patibulum cum habebis,* Act. 2. ſc.

2. ſc. 4. Porta hęc erat Metia, ut annotat Taubmannus *Commentar. h. l. pag.* 683. & vide *ſuprà cap.* 1. *diſt.* 1.

VI. Tertium eſt: *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha*] Matth. 25. 33. Marci. 5. 22. Lucæ 23. 33. Johan. 19. 17. De Golgothà mentionem quoque faciunt Ebræi in Zoar. Pictores ſub Cruce Chriſti pingere ſolent calvariam, nempe Adami eſſe putatur, ut ex Alberto Magno annotat Johannes Molanus *libro de Imaginibus cap.* 78. Traditio Veterum eſt, Adamum ſepultum eſſe in monte Calvariæ, ubi Chriſtus in Crucem actus exſpiravit. *Ibi erectus eſt medicus, ubi jacebat ægrotus*, ait Auguſtinus *Serm.* 71. *de Temp.* Verum hac de re meritò dubitat Hieronymus *commentar. ad Eph.* 5. 14. & adverſus Nonnum Panopolitanum rectè diſſerit Heinſius *in Ariſtarcho ſacro c.* 9. Notatio eſt à Rad. גלל *volvit*, inde cum Syriacâ terminatione in fine גלגותא *craniorum mons*, non quod Adami calvaria ibi tumulata eſſet (hic enim in agris Meſopotamenis ortus provixit ibidem, ac obiit, ut probavimus Diatribâ de Paradiſo *in Auctariis ad Pappū p.* 305. *ſeqq.*) ſed quod ibi facinoroſi capite mulctarentur, ut benè monent Janſenius *in Concordiâ Evangelicâ cap.* 143. Grotius *in notis Evangelicis p.* 485. Voſſius *in Harm. Evangel. lib.* 2. *p.* 257. *ſeqq.* Excipiunt: Supplicium illud apud Hebræos nec lege ſancitum nec conſuetudine invenimus approbatum, quod gladio ferirent, Spondanus *in Epitomà Annal. pag.* 33. Jacobus Gretſerus *lib.* 1. *de Cruce cap.* 18. Reſpondeo: Contrarium eſt verum, ſecundum expreſſam literam Thalmudis, *ſuprà diſt.* 2. & exempla, 1. *Regum.* 2. 25. 34. 46. 2. *Reg.* 10. 7. Tum quoque poſt ſubactam à Romanis Judæam gladio puniverunt reos, ut patet, *Matth.* 14. 10. *Actor.* 12. 2.

VII. Quartum eſt: *Et bajulans crucem ſuam exivit*] Jo-

Johan. 19. 17. Cruciarii ipſi ferebant ſibi crucem, aut totam aut certè partem ejus. Totam, ubi erat crux ſimplex: partem verò cùm ſub furcâ cæſi rapiebantur ad crucile, itaq; ferebant furcam, partem de cruce compactâ. Imago talis furciferi è marmoribus Romanis eſt apud Johan. Baptiſtam de Cavalleriis *lib. 1. Antiquitat. Romanar. Tab.* 97. Locus eſt Johan. 21. 18. *Extendes manus tuas & alius te cinget.* Petro Chriſtus prædicit fore, ut aliquandò manibus diſpeſſis patibulum religatum geſtaret. Explicavimus *in Auctariis noſtris pag.* 22. 25. (& confer Grotium *notis ad Evangelia pag.* 1029. Balduinum Walæum *commentario ad Evangelia pag.* 1011. 1012.) Plutarchus libro de ſerâ numinis vindictâ: τῷ σώματι τῶν κολαζομένων ἕκαστος τῶν κακούργων ἐκφέρει τὸν αὑτοῦ σταυρόν. Plauti verba in eumpſe ſenſum vide *ſuprà distinct.* 5.

VIII. Quintum eſt: *Et crucifixerunt eum*] Matth. 27. 35. Marci 15. 25. Lucæ 23. 33. Johan. 19. 18. Simul ad crucem ventum erat, ſpoliabant hominem, & ſic in eam dabant. Artemidorus: σταυροῦσθαι ἀγαθὸν τῷ πένητι, καὶ γὰρ ὑψηλὸς ὁ σταυρωθεὶς, τοὺς δὲ πλουσίους βλάπτει, γυμνοὶ γὰρ σταυροῦνται), *lib.* 2. *Onirocriticorum cap* 58. Ergò nudi in crucem dati ſunt: jacentem verò illam & erectam? Quod in erectam dati ſunt plerumque, haut poteſt negare Lipſius *lib.* 2. *de Cruce cap.* 8. attamen fuiſſe in crucem jacentem ſuffixos quandòque, probare conatur: *Pro jacente Acta vetera de Pionio Martyre*: Ultrò ſe veſtimentis ſpoliavit, & in cœlum ſuſpiciens, ac Deo gratias agens, ſuper lignum ſeipſum extendit, militique tradidit, ut clavis configeretur. *Satis clarè, atque etiam mox clarius*: Eum igitur ligno fixum erexerunt. *Dici nihil poteſt, quin fixio hic in jacente facta fuerit. quæ poſt erecta. Et ratio etiam aliqua ſuadet: Nonne enim facilius hominem ſic affigere ſupinum & inclinatum, quàm tollere in erectam, pendulum,*

la-

labentem? lib. 2. de Cruce cap. 7. Sed non credo uſurpatam iſtam in jacente Cruce fixionem, niſi præter leges, & cum fortè ſcriptorum manus in referendo aberravit, quod in Veterum Actis ſolenne eſt. Attamen hæc de Pionio relatio non obſtat. *Super lignum ſeipſum extendit*, tunc cum ſtaticulo inſedit ultró ac manus ad cornua antennæ figendas curavit. *Et eum ipſum ligno fixum erexerunt*, videlicet crucifixum applicuerunt arrectario palo. Non etiam quod palum erexerint deinde, uti quidem Lipſius putat. Ratio ejusdem nihil perſuadet. Facillimum erat hominem in ſtaticulo ſedentē, ac expaſſas manus præbentem clavis figere. Eò difficilius hoc videri potrat Lipſio, quod ille Staticulum ignorat, potuerat verò addiſcere ex *Ireneo*, qui Crcem ſic deformat: Ipſe habitus Crucis fines & ſummitates habet quinque, duos in longitudinem, duos in latitudinem, & unum in medio, ubi requieſcit qui clavis configitur, *lib. 2. c. 42.* Hæc verba Irenæi adducit ipſe *lib. 2. de Cruce cap.* 10. & porrò addit illa Juſtini Martyris: καὶ τὸ ἐν τῷ μέσῳ πηγνύμενον ξύλον ὡς κέρας καὶ αὐτὸ ἐξέχον ἐστὶν, ἐφ' ᾧ ἐποχοῦνται οἱ σταυρούμενοι. Verum ſenſum non vidit ſuppedaneo intricatus, quod ipſum tamen an credat, an repudiet, certò ſecum ſtatuere haut poteſt. Cœterum de ſtaticulo plura dicemus infrà, ubi eſt de Crucis partibus. Cicero pro Rabirio: *In campo Marcio crucem ad civium ſupplicium defigi & conſtitui jubes.* Stabat jam defixa, dum cauſa diceretur, & Cruciarium ſuum exſpectabat. Joſephus de Judæo quodam à Romanis capto, ὁ δὲ Βάσσος προσέταξε καταπηγνύναι σταυρὸν, ὡς αὐτίκα κρεμῶν τὸν Ἐλεάζαρον. Statui, ac tum ſuffigi. Erant cruces aliæ ſimplices, aliæ compactæ. Simplices habebant tantum palum arrectarium, ad quem facinoroſus clavis fixus pendebat. Quanquam credendum ſit, crucem iſtam

pingi

pingi magis à Lipſio *lib.* 1. *cap.* 5. ac ut defendat exemplis. Cœterum eò pertinet *Crux acuta*, uti vocat Seneca *Epiſt.* 101. ubi ſunt verba Mœcenatis:

Vita dum ſupereſt, benè eſt,
Hanc mihi vel acutâ
Si ſedeam cruce, ſuſtine.

Quod vero Lipſius animi anceps velit hunc ſenſum longè optimum, obſcuris quibusdam conjecturis ductus, incertum facere, (*notis ad lib.* 1. *de Cruce pag.* 83.) omninò ftuſtrà eſt. Dicit: *Seneca velut interpretans ſubdit*, ſuffigas licet & acutam ſeſſuro crucem ſubdas, eſt tanti vulnus ſuum premere & patibulo pendère diſtrictum. *Atqui* pendêre *&* patibulo *quidem vix eſt,ut conveniat in crucem acutam.* Sic ille. Convenit optimè, quando *patibulum* uſurpat de unico ligno etiam, in quo homo quomodocunque expanſus vitam doloroſam trahit, moriturus tunc cum ſupplicii exactor juſſerit. Et quare non dicatur aptè *pendere?* Nam velut ſedendo pendet cruciarius, ac nervosè ità Senecæ allubuit dicere, magnificè dicere aſſueto. Porro quod Dilherrus *libro de Crucifixione Jeſu Chriſti pag.* 57. & Calixtus *in prælectionibus de Cruce pag.* 4. interpretantur *acutam crucem* de illo, qui *crucifixus inſidet ſtaticulo prominenti à crucis arrectario ſtipite*, illud inconveniens omninò eſt; ac repugnat literæ manifeſtæ. Sedebant in acutâ cruce, qui palo adacto per ſeſſum itâ inhærebant fixi,ut ne in terram proruerent.Hanc eandem indigitat Arnobius verbis illis, *ne velut trabalibus clavis affixi corporibus hæreatis*, lib. 2. pag. 51. Trabales clavos de palis adactis per corpora noxiorum explicat Elmenhorſtius *in notis pag.* 70. Deſcribit Seneca: Cogita hoc loco carcerem & cruces, & eculeos & uncum & adactum per medium hominem, qui per os emergat, ſtipitem,

Epiſt.

Epiſt. 14. Notanter, *qui per os emergat*, inde Lipſius *lib.* 1. *de Cruce cap.* 6. pingit, ut cuſpis ferrata tranſadacta cruciario per ſeſſum, emineat ſurſum per os. Corrigit Fontanus Reſponſo de Cruce: *non ex ore quidem, ut pingitur apud Lipſium, ſed ex humero*, pag. 8. Atqui Lipſium tuentur manifeſta verba Senecæ, & fieri poteſt, ut alibi per os, alibi per humeros extuſa cuſpis infigeret palo miſerum. Hodiè neutro modo contingit, palo ità adacto per corporis interiora, ut caput perforet, doloremque citius finiat. Rurſum *Seneca*: Video iſthic Cruces nec unius generis, ſed aliter ab aliis fabricatas. Alii capite converſo in terram ſuſpenderunt, alii per obſcena ſtipitem egerunt, *Conſolat. ad Marciam cap.* 20. Compactæ partibus tribus conſtabant, arrectario ligno vel ſtipite, qui erectâ ſtatione in terram defigebatur & Crucile dictus eſt: ligno tranſverſario, quod patibulum & antenna vocabatur, & diſpeſſis brachiis Cruciarii alligabatur, cum traduceretur per ora populi & à lorariis cæderetur palam. *Alius te cinget*, eſt Johan. 21. 18. Cinctio illa eſt vinculorum religatio ad cornua furcæ, & verè ait Theophylactus Commentario h. l. τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἔκτασιν καὶ τὰ δεσμὰ δηλοῖ. Tertullianus in Scorpiaco: *Tunc Petrus ab alio cingitur, cum cruci adſtringitur.* Nam deinde clavis etiam figebantur in crucile adducti, quomodò pedes in congruâ parte ſtipitis non vinciebantur tantum, ſed, quoque clavis configebantur. Lucanus:

Laqueum nodosque nocentes
Ore ſuo rupit: pendentia corpora carpſit
Abraſitque cruces, lib. 6.

Laqueus nodique nocentes ſunt vincula, quibus nocentes religabantur ad crucem. Paulò poſt:

Inſertum manibus chalybem,

No-

Notantur clavi ferrei. Quod verò *laqueum* ad illos, quibus gula frangitur laqueo, refert Petrus Faber *lib. 3. Semeſtrium cap. 16.* luculenter aberrat. Quid enim illi ad Cruces in propatulo erectas? Et quod Calixtus prælectionibus de Cruce pag. 2. ſcribit, *funes alligatorum in cruce nullo autoris dicto adſtrui poſſe*, falſum perinde eſt. Tertia erat ſedile, id eſt, lignum ſeſſile, quod à medio pali arrectarii prominebat, eique inſidebat cruciarius, ac ſubſidentis corpus hinc inde ſuſtentabatur cruribus pendulis. *Staticulum* vocat Tertullianus *lib. 1. adverſus nationes cap. 11.* deque illo meminerunt Juſtinus *in Tryphone*, Irenæus *lib. 2. cap. 42.* teſtes certæ fidei, quoniam ævo illo cruces durabant. Quartam partem addunt Gretſerus *lib. 1. de Cruce cap. 42.* Dilherrus *Tom. 1. Diſputat. Philolog. pag. 505.* Calixtus *in Concordiâ Evangel. lib. 6. cap. 13* Bellarminus *lib. 2. de Imagine crucis cap. 26.* Jacobus Gothofredus *notis in librum 1. Tertulliani ad nationes pag. 119.* Nicolaus Fullerus *lib. 4. miſcellan. cap. 12.* Barradius *Tom. 4. Concordiæ Evangelicæ lib. 7. cap. 13.* videlicet ſuppedanium lignum, *in quo pedibus cruciarij inſiſterent, ac veluti requieſcerent.* Non eſt opus, quandò corpus cruciarii poterat tolli & levari citrà illud ſuppedanium. Hoc enim, quamvis maximé ponatur ad ſuſtinendam corporis molem fuiſſe commodum, non potuit ſufficere ſtaticulo (quod ipſi cupiunt) remoto. Corpus & pedes quò arctius recto ſtipiti applicantur, eò illud prorſum ruit pronius. Ergò verè dicendo patibulati corpus requieſcebat in ſtaticulo, & in eodem conſiſtens carnifex diſpeſſas in patibulo manus clavis figebat. Ità neque ſcalis opus fuit, quas præter hiſtoriam & fidem veterum appingunt Juſtus Lipſius *notis ad lib. 2. de Cruce pag. 88.* Thomas Bartholinus *in Epiſtolis Medicis Centur. 1. pag. 393.* Johannes Ammonius *part. 3. Iconum*

Bi-

Biblicarum pag. 107. & confer Salmaſium *Epiſt.* 1. *&* 2. *ad Thomam Bartholinum*, Nicolaum Fontanum *Reſponſo allegato*, Balduinum Walæum *commentario perpetuo ad Evangelia pag.* 327. Nummus verò ille Conſtantinopolitanus apud Lipſium (*notis ad lib.* 2. *de Cruce pag.* 90.) in quo eſt *Crux Servatoris cum ſuppedanio*, â recentiori editione eſt, quæque nullam meretur fidem.

IX Sextum eſt: *Et crucifixerunt cum eo duos latrones*] Matth. 27. 36. Marci 15. 27. Lucæ 23. 33. Johan. 19. 18. Contendunt Gretſerus *l. d.* Johannes Ammonius *l. d. pag.* 107. 108. Thomas Bartholinus *libro de aperto latere Chriſti cap.* 17. Daniel Heinſius *in Exercitationibus ſacris ad Nonnum pag.* 515. illam crucem, in quâ affixus Jeſus exſpiravit, altiorem præ duabus aliis fuiſſe, in quibus latrones defuncti ſunt. Res non eſt, conjectura veró eſt. Hoc tamen certum eſt: *Crux eò infamior erat, quò altior fuit*, ut conſtat de cruce Mardochæi, *Eſther.* 7. 9. Si exempla edenda eſſent in viro famoſo & ob delictum atrox, aut ſi hoc ſupplicio eſſet afficiendus ille, cujus odium erat apud omnes flagrantiſſimum, crux altiſſima depangebatur. Juſtinus de Cartalone: *in altiſſimam crucem in conſpectu urbis ſuffigi juſſit*, lib. 18. De Galbâ Suetonius: Implorantiq; lege, & civem Romanum ſe eſſe teſtificanti, quaſi ſolatio & honore aliquo pœnam levaturus, mutari multóque præter cœteras altiorem & dealbatam ſtatui crucem paſſus eſt, *lib.* 7. *cap.* 9. Altiorem, ut digniori, albatam ut civi, qui geſtabat veſtes albas, ut dicemus *infrà lib.* 4. *cap.* 5. *diſt.* 8. Improbo patibulo eminens affigebatur, eſt *in fragmentis* Saluſtij. *lib.* 4. (& ibidem Salmaſius *in Obſervatis variis Antonij Thyſii p.* 467. 468. Improbo, id eſt, excelſo, quomodò *improba puppis* dicitur apud Silium Italicum lib. 13. ubi *improba* eſt idem, quod *maxima*, ut exponit D. Heinſius *in notis ad h. l. pag.* 131. Hoc ſi obſervetur, non

mo-

movebunt quenquam conjecturæ Lipſii, quas adfert *notis ad lib. 3. de Cruce pag. 92.* Patibulum vero hoc loco pro cruce totâ ponitur. Alia quidem lectio eſt : *In prorâ patibulo eminens affigebatur.* Quaſi res in navibus geſta fuiſſet, idque ſequitur Daniel Pareus *in notis ad Saluſtium pag.* 183. Sed hæc non ità convenit. Hodienum quoque uſu receptum eſt, ut furi multorum delictorum reo & ob id digno, qui non periret ſimplici ſuſpendio, erigatur patibulum duplice vel triplice ſubſtructione compoſitum, D. Otto Philippus Zepperus *in Cynoſurâ Legali pag.* 331. 232.

X. Septimum eſt : *Et diviſerunt veſtimenta ejus*] Matth. 27. 35. Marci. 15. 24. Lucæ. 23. 34. Johan. 19. 23. Pallium (quod Romanorum togæ reſpondebat) diviſum in partes acceperunt plures, tunicam verò integram ſortitò arripuit unus miles, ut prolixè diſſerit Caſaubonus *Exercitat. 16. ſect.* 84. & confer Bald. Walæum *commentario perpetuo ad Evangelia pag.* 993. 994. Johan. Dorſcheum *Opuſculo de Tunicâ Chriſti inconſutili cum confutatione fabulæ Trevirenſis.* Hoc quoque veniebat ex more Romano : Milites enim, qui ſupplicium exſequebantur, ſpolia facinoroſorum ſibi capiebant, ut videre eſt ex reſcripto Divi Adriani *l. divus D. de bonis damnator.*

XI. Octavum eſt : *Et ſedentes ſervabant eum ibi*] Matth. 27. 36. Ne de crucibus detraherentur mortui per amicos & cognatos, adjungebantur milites excubitores, quod vetuſtiſſimum eſt, uti de Ægyptiis refert Herodotus *lib.* 3. Petronius in Satyrico: Miles cruces aſſervabat, ne quis corpora ad ſepulturam detraheret. *pag.* 140. Rurſum Plutarchus de Cleomene, ὀλίγαις δὲ ὕστερον ἡμέραις οἱ τὸ σῶμα τοῦ κλεομένους ἀνασταυρωμένον φυλάττοντες, εἶδον εὐμεγέθη δράκοντα τῇ κεφαλῇ περιπεπλεγμένον, in vitis illuſtribus pag. 224.

XII. Nonum eſt : *Pilatus ſcripſit titulum & poſuit ſuper crucem*] Matth. 27. 37. Marci. 15. 26. Lucæ. 23. 38. Johan. 19. 19. 20. Titulus in quo cauſa mortis exprimebatur, *ſuprà cap. 7. diſt.* 14. Cælatura fuerit, an ſculptura, dubitatur. Daniel Heinſius *Ariſtarcho ad Nonnum cap. 9. &* 28. putat fuiſſe ſculpturam, ἐκπεπασμένον γράφιδ@ vocant Græceinſes. At ſcripturam fuiſſe, diſputant Salmaſius *libro de modo uſurarum pag. 674. ſeqq. & libro de Cruce pag.* 284. *ſeq.* Balduinus Walæus *commentario perpetuo ad Evangelia p.* 989. 990. Daniel Claſenus *in Exercitationibus pag.* 202. quomodò titulos & tabellas dealbatas, inde calamo & atramento inſcriptas, ut ſciri poſſent quorum intererat, palam affigebant Græci & Romani, ac illi quidem λεύκωμα vocabant, hi verò Album. Poſtremæ huic ſententiæ favent verba Evangeliſtarum planiſſima, αἰτία γεγραμμένη ait Matthæus, ἐπιγραφὴ γεγραμμένη ajunt Marcus & Lucas, ἔγραψε τίτλον ait Johannes. Quæ omnia docent, ſcriptam fuiſſe criminis cauſam, non verò ſculptam, σανίδα λευκὴν, eodum ſenſu appellat Nicephorus *lib. 8. hiſtor. cap.* 29. id eſt, tabulam albam nigris literis depictam.

XIII. Decimum eſt : *Stabat autem juxtà crucem mater ejus*] Johan. 19. 25. Quod omnes dici poſſint ſublimes pependiſſe, qui affixi erant Cruci, non eſt dubium. Nam & nocentes *in crucem tolli, levari,* dicebantur, aut etiam *inſcendere eam.* Itaque vulgares cruces non erant admodum altæ : (1) Quia eam inſcendebant facinoroſi operâ levi, cum in ſtaticulo ſedebant. (2) Quia ut morerentur, haſtis confodiebantur, aut laniabantur à canibus: humiles ergò fuerunt. (3) Quia totam crucem ſæpius ipſi portabant ad locum ſupplicii : modica ergò erat, & levis ponderis. (4) Quia poterant in eâ hærere, & proximè adſtantes compellare, ut perciperent eloquia, uti Jeſus allo-

alloquitur matrem. (5) Quia titulus ad caput Cruciarii affixus poterat legi ab omnibus, id quod eſſe non potuit, ſi cruces nimium attollerentur.

XIV. Undecimum eſt: *Unus militum lancea latus ejus fodit*] Joh. 19. 34. *Vel ex petulantiâ & inſolentiâ militari, vel periculum facturus, an bonâ fide obiiſſet*, ait Calixtus in Concordiâ Evangelicâ lib. 6. cap. 15. Nihil horum de vero eſt. Lanceâ confixit latus ſiniſtrum Redemptoris, non ut exploraret, an mortuus eſſet, verum ut animam agenti (quomodò putabat ille) vitam omninò eriperet ac finiret dolores. Cor percuſſit, inde enim ſanguis provênit, & ante quidem eodem ictu læſit pericardium, *quod continet aquæ copiam pro cordis exæſtuantis refrigerio*, uti dudum monuit Hippocrates *lib. 2. de Corde pag.* 234. & prolixè confirmant Bauhinus *lib. 2. Anatomiæ pag.* 203. 204. Andreas Laurentius *lib. 9. Hiſtoriæ Anatomicæ pag.* 347. Thomas Bartholinus *in Epiſtolis Medicis Centuriâ* 1. *pag.* 288. *ſeqq.* Andreas Veſalius *lib. 6. Anatomiæ cap.* 8. Quod enim Johan. Maldonatus *commentario ad Matth.* 27. *v.* 56. contendit, *miraculoſum fuiſſe profluvium aquæ de vulnere*, fruſtrà certè eſt, nec enim alio fine hoc refert Evangeliſta, quàm ut doceat, perfecto vulnere ſuſcepto Chriſtum verè mortuum fuiſſe. Scilicet Cruciarii in crucibus moriebantur, & non per ipſas. Alios in cruce uſtulabant, alios beſtiis immiſſis laniabant, alios haſtâ fodiebant, aliis crura frangebant, alios fumo ex viridibus lignis concitato enecabant. Exempla referunt Lipſius *de Cruce lib.* 2. *cap.* 24. *lib.* 3. *cap.* 10. 11. Julius Cæſar Bulengerus *libro de Venatione Circi cap.* 36. Sed & quidem anteà jugulati, poſt in cruce ſuffixi eſſe leguntur, quomodò Julius Cæſar pyratas ſuos punivit, Suetonius *lib.* 1. *cap.* 74. Fame abſumptos ex conſuetudine Romanâ non facilè reperiamus, quamvis ità præſumant Petrus Fa-

ber *l. d.* & Lipſius *lib. 2. cap.* 12. Sed exemplum non adducunt.

XV. Duodecimum eſt : *Joſeph acceſſit ad Pilatum & poſtulavit corpus Jeſu*] Matth. 27. 58. Marci 15. 43. Lucæ. 23. 52. Johan. 19. 38. Quandò cadavera ſupplicio affectorum dabantur amicis ad ſepulturam, cum illi rogabant, gratia aliqua erat, ut Pauli & Ulpiani reſponſa docent, *ff. Tit. de cadaveribus punitorum*, & illis adde Petrum Fabrum *lib. 2. Semeſtrium cap.* 9. Jacobum Durantium Caſellium *lib. 1. Variar. Lect. cap.* 4. ubi etiam adferunt *exemplum Joſephi rogantis pro cadavere Servatoris.* Verum hoc potius erat ſecundum leges Hebræorum, *Deuter.* 21. 23. & mores eorum (quod refert Maimonides *in Halachot Sanhedrim cap.* 15.) quibus vetitum erat, cadaver inſepultum relinquere, ne terra pollueretur, ac jumenta poſſent aliquandò :

Vellere creſcentem de noſtris oſſibus herbam,

Lucano dicente. Die illo, quo enectum erat, in terram defodiebatur, & voluerunt Romani permittere, ut irâ fieret. Aliàs *paſcebant in cruce corvos*, teſte Horatio *lib.* 1. *Epiſt.* 16. Et Lucanus refert, *percuſſaque viſcera nimbis, & incoctas admiſſo Sole medullas*, lib. 6. De corporibus in cruce relictis, ſituque marcidis agit. Quæ verò in literis ſacris extant, poſt ævum Prophetarum deſcripta, & autores habent divinâ eruditione celebres Sapientes חכמים, uti ſunt Proverbiorum ſupplementa, cap. 30. 17. *de abjectis cadaveribus* referunt, quoniam hæc talia Barbarorum, apud quos exules vixerant, moribus conveniebant.

XVI. Quæ de Crucis inventione ſub Conſtantino Magno, jactitant Baronius *notis ad Martyrologium Romanum pag.* 298. *ſeq.* Gretſerus *lib.* 1. *de Cruce cap.* 62. 63. &

63. & in Apologiâ contrà Junium pag. 86. *ſeqq.* Polydorus Virgilius *lib.* 5. *de rerum inventoribus cap.* 6. Johannes Boſius *de Triumpho Crúcis lib.* 4. ea refellimus in Auctariis *ad Pappi Epitomen pag.* 72. 73. & confer Salmaſium *Epiſtol.* 2. *de Cruce*, Georgium Hornium *notis ad Sulpitij hiſtoriam ſacram pag.* 411. *ſeqq* Conradum Deckerum *lib.* 2. *de adoratione crucis pag.* 107. *ſeqq.* Verba *Sulpitij Severi* hæc ſunt: Helenæ Reginæ beneficio Crux Domini tum reperta, quæ neque in principio obſiſtentibus Judæis potuerat conſecrari, & poſtea dirutæ civitatis oppreſſa ruderibus, nonniſi tàm fideliter requirenti meruit oſtendi. Igitur Helena primum de loco paſſionis certior facta, admotà militari manu atq; omnium provincialium multitudine in ſtudia Reginæ certantium, effodi terram & contigua quæque ac vaſtiſſima ruinarum purgari jubet, mox ptecium fidei & laboris, tres pariter cruces, ſicut olim Domino ac latronibus duobus fixæ fuerant, reperiuntur. Hic verò major dignoſcendi patibuli, in quo Dominus pependerat, difficultas, omnium animos menteſque turbaverat, ne errore mortalium, forſitan pro Cruce Domini, latronis patibulum conſecrarent. Capiunt deinde conſilium, ut aliquem recens mortuum crucibus admoverent. Nec mora, quaſi Dei nutu, funeris extincti ſolennibus exſequiis deferebatur, concurſuque omnium, feretro corpus eripitur. Duabus prius crucibus fruſtrà admotis, ubi Chriſti patibulo attactum eſt, dictu mirabile, trepitantibus cunctis, funus excuſſum & inter ſpectatores ſuos adſtitit. Crux teperta dignoque ambitu conſecrata, *lib* 2 *Hiſtoriæ ſacræ cap.* 48.

XVII. Ad quæ verba ſcriptoris non tàm accurati quàm diligentis, hæc quidem notabimus. *Helenæ Reginæ beneficio Crux Domini reperta*] Vanos fuiſſe rumuſculos ab illis ortos, qui ſub pietatis ſpecie com-

miniſci quævis non dubitabant, conſtat ſatis, quoniam relationes illæ nec cum veritate, nec invicem ſatis congruunt. Primus omnium, qui de hac inventione ſcribere potuit, & qui res Imperatoris Conſtantini optimè noverat, Euſebius fuit σύγχρονος. At nullam is mentionem facit reproductæ è tumulo crucis. Helenæ pietatem, quam illa declaravit in repurgando monte Calvariæ, beneficentiam ejus in pauperes, munificentiam ergà Eccleſiam & Scholas accuratè deſcribit, cœterum de Cruce nihil commemorat. Quod in Chronico ejus aliquid tale occurrit, ab alienâ manu eſt, quæ licenter admodum graſſata in plurimis veterum libris, opinionum monſtra peperit. Mirari verò lubet, quod Crucem refoſſam non uno loco oſtendant, aut ſaltem maximas ejus particulas οἱ λειψανολατρευταί. Diviſam ità, ut maxima pars Hieroſolymis remanſerit, minor verò particula Conſtantinopolim allata ſit, produnt Ruffinus, Socrates, Sozomenus. Et de Cruce apud Hieroſolymitanos integrâ exſtante, quandò Coſdroës Perſa vaſtabat Paleſtinam, Heraclius Cęſar defendebat, ſcribunt Theophanes *in hiſtoriâ miſcellâ lib.* 18. Spondanus *in Epitomâ Annal pag.* 681. Nummi ærei ab Heraclio cuſi pro memoriâ victoriæ illuſtris, exhibentur apud Lipſium *lib.* 3. *de Cruce pag.* 76. Unde ergò Crux illa Servatoris, quam à Conſtantino Magno Imperatore Romano gloriantur ſe accepiſſe? uti refert Spondanus *in Epitomâ dictâ pag.* 298.

XVIII. Quod enim Gretſerus occurrit, *eſſe multiplicatas particulas Crucis per divinum beneficium, quomodò Servator olim panibus ex ſeſe multiplicatis latenter populum in deſertò paverat*, eſt ludere in re feriâ. Porró Severus dicit: *Quæ neque in principio obſiſtentibus Iudæis potuerat conſecrari*] Cur priores Chriſtiani non ſervaverint Crucem in precio, & ſuperſtitioſo cultui dedicaverint,

rint, non eſt cauſa, quod Judęi vetuerint ità fieri, ſed quia ſupplicii inſtrumentum verè putaverint, eſſe ineptum quod cultibus religioſis addiceretur. Nam Judęi hoc perinde non vetuiſſent, quomodó corpus Servatoris non poterant à ſepulchro honeſto prohibere, & ſepulchrum ipſum nullo deinceps affeceruut damno, quod ad poſteritatem duravit. Sequitur: *Et poſteà dirutæ civitatis oppreſſa ruderibus nonniſi tàm fideliter meruit oſtendi.*] Quis credat, poſt trecentos & amplius annos Crucem Servatoris per omne illud tempus coopertam ruderibus & in terrâ defoſſam, aut aliis modis ſubverſam, non computruiſſe? Si miraculum obtendunt, quid dicent de Crucibus latronum, quas eandem habuiſſe pręrogativam teſtantur iſti tàm malè cohęrentium relationum patroni? Nam additur illicò: *Contigua quæque ac vaſtiſſima ruinarum purgari jubet, mox precium fidei & laboris, tres pariter Cruces, ſicut olim Domino ac latronibus fixæ fuerant, reperiuntur.*] Locus ille, in quo Servator crucifixus eſt, ſupplicio huic deſtinatus erat, uti eſt *ſuprà diſt. 6.* Quilibit cruciarius ſuam portabat crucem, aut ſaltem crucis partem, antennam, quod dictum eſt *ſuprà diſt. 7.* Sublato cruciario unà tollebatur antenna, & crucile quidem perſtitit uti potuit, non etiam tot ſeculis, quandó ſi caderet à putredine eroſum non renovabatur, nova Crucilia potius erigebantur. Si ergó plures poſt Chriſtum & duos latrones ibi crucifixi fuerunt, novis antennis in vetus Crucile elevati, quomodó non erit ſuperſtitio mera, ne dicam impietas aliqua, de ligni ſanctitate contendere & mundo imponere in tantâ veritatis luce, quod pręter ſanctiſſimum Redemptorem peſſimos quoque facinoroſos enectos portavit? Et quomodó tres ſolum Cruces reliquę inveniebantur loco illo, ubi pluri-

mos ſupplicio affectos eſſe, negari haut poteſt? Golgotha enim erat, id eſt, mons damnatorum pœnis exigendis deſtinatus. Supplicium crucis ad Conſtantini ævum duravit in omnibus Romanorum prę-ſidiis, & quis velit negare, dicto loco Golgothę crucilia multa exſtitiſſe, dum veteribus collapſis nova ſuccederent? Rurſum, cum urbs à Tito Imperatore obſeſſa & capta eſt, cumque Adrianus Cęſar vicinos Hieroſolymorum agros novis depopulationibus affligeret, non probabile eſt, crucilia permanſiſſe locis ſuis? An aliquo caſu, Deo itá providente, ut conſervaretur Crux ſua, tres illæ Cruces terrâ opertę latuerunt? Cur igitur duę reliqę ſimul conſervatę fuerunt, & non unica illa? Cur fuit opus miraculo ad diſcernendam eam à reliquis duabus?

XIX. Sequitur enim: *Hic verò major dignoſcendi patibuli, in quo Dominus pependerat, difficultas, omnium animos mentemque turbaverat, ne errore mortalium, forſitan pro Cruce Domini, latronis patibulum conſecrarent.*] Quis velit negare, in eodem Crucili, ſed in diverſis antennis, plures damnatos ſæpè vitam finiviſſe? Et ſi Crux Servatoris ex cedro, cupreſſo, oleà fuit, quare ergò non facilè diſtingui poterat à latronum crucibus? Nam quis credat, latrones & ſervos fugitivos cedrinis ac cupreſſinis crucibus ſuſpenſos? Certè opinio illa de Cruce Servatoris ab aliquot ſeculis invaluit, ut videre eſt *in Gloſſâ Clementinâ* 1. *de ſummâ Trinitatis & fide Catholicâ*. A quá tamen recedere auſus Lipſius, pronunciat adverſus Traditionem, fuiſſe ê quercu præparatam, *lib.* 3. *de Cruce cap*, 13. Sequitur: *Capiunt deinde conſilium, ut aliquem recens mortuum crucibus admoverent. Nec mora, quaſi Dei nutu, funeris extincti ſolennibus exſequiis deferebatur, concurſuque omnium feretro corpus eripitur. Duabus prius fruſtrà crucibus admotis, ubi Chriſti patibulo atta-*

tactum eſt, dictu mirabile, ſtrepitantibus cunctis, funus excuſſum & inter ſpectatores ſuos adſtitit.] Nihil tale Ambroſius *Oratione de obitu Ambroſii*, & Chryſoſtomus *Sermone* 84. *in Johan.* referunt, ubi multa dicunt pro aſſerendá veritate Crucis inventæ, ſed ex titulo veritatem rei deprehenſam eſſe tradunt. Hoc eſt invictum argumentum pro falſitate hujus inventionis. Nam cur non & reliqui duo tituli inventi ſunt latronum Crucibus appenſi? Nunquam enim factum eſt more Romanorum, ut nocens aliquis ullo ſupplicio affectus fuerit ſine elogio, quod erat Judicium criminis. *Crux reperta dignoque ambitu conſecrata*] Ambitum vocat honorem & pompam conſecrationis. Nos dicimus cum Minucio Felice in Octavio: *Cruces nec colimus nec optamus.* Satis de Cruce & hactenus. Sequitur

COROLLARIUM.

De Conſecratione Principum.

I.

AD librum primum Corollario produximus verba Herodiani, quæ porrò notis illuſtrabimus, ut liberemus fidem. Sic verò ille: *Mos Romanis conſecrare Imperatores, qui ſuperſtitibus filiis vel ſucceſſoribus moriuntur, quique eo honore ſunt affecti, relati dicuntur inter divos.*] Ità Auguſtus Julium, Tiberius Auguſtum, Nero Claudium, Titus Veſpaſianum, Domitianus Titum, Trajanus Nervam, Hadrianus Traja-

 num,

num, Pius Hadrianum, Marcus Pium, Commodus Marcum conſecraverunt, omnes aut filii aut deſtinati ſucceſſores fuerunt. Et hæc improba ab animo nimis facili profecta Indigetatio procudit Deos omnes orbemque implevit ſuperſtitioſis cultibus, Sapient. 14. 15. Reprehendit *Kirchmannus*: Lapſus memoriæ eſt in Herodiano, quandò Imperatores aliqui conſecrati fuerunt, opibus exuti & filiorum nullorum parentes, demum quoque uxores Imperatorum inter divas relatæ ſunt, quomodò Liviam Auguſti uxorem conſecravit Claudius, effigiem dicando, Veſtales inſtituendo, currum in pompâ Circenſi decernendo, teſte Suetonio lib. 4. cap. 11. Hæc ille *lib.* 4. *de funeribus Romanor. pag.* 642. 643. Verum exempla ſuperius allata, quorum ſimilia paſſim exſtant plurima, (& ordine referuntur apud Onufrium Panvinium *Commentariis ad lib.* 2. *Faſtorum pag*, 249. 250. 251.) defendunt Herodianum, adeòque certum eſt primam Conſecrationem fuiſſe virorum Principum, ſive hanc filiis ſuis, ſive deberent ſucceſſoribus imputare. De Uxoribus Principum ſerius agi cepit & quoque rarius, quandò Nero etiam conſecravit Poppæam. Tacitus *lib.* 16. *Annal. cap.* 21. & Antoninus Philoſophus Fauſtinam ſuam, Capitolinus *in vitâ ejus pag.* 26. Rarius, uti dictum, contigerunt iſta, & per aliquam velut imitationem, unde mos ipſe non poterat

im-

immutari; de quo pronunciandum eſt ſecundum primam originem ejusq; conſuetudinem communiorem.

II. *Eſt autem totâ urbe quaſi luctus quidam promiſcuus feſtæ celebritati, quippe functum vitâ corpus ritu hominum ſumptuoſo funere ſepeliunt.*] Dion lib. 56. οὐκ οὖν οὐδὲ πενθεῖν αὐτὸν ἡμῖν πρέπει, ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα αὐτοῦ τῇ φύσει ἀποδοῦναι, τὴν δὲ ψυχὴν, ὡς καὶ θεοῦ ἀεὶ ἀγάλλειν. Rationem profert ejus inerrantis mœtori lætitiæ, ſed quæ nimium ſubtilis eſt. Verius dicendo, luctus erat à defuncto Principe, ſed temperatus cum lætitiâ publicâ, quandò novus Princeps adferebat gaudia. De luctu ſolenni in funeribus dicemus *infrà lib. 4. cap. 6. diſt. 4.* Quod ait, *ſumptuoſio funere ſepeliunt*, intelligi debet è communi lege ac more, quandò corpora primò ſunt exuſta, poſt reliquiæ, cineres videlicet & oſſa, vino aliisque odoribus perſperſa atque irrigata in monumentum condebantur, *infrà lib. 4. cap. 6. diſt. 9. 13.* Namque corpora Principum perinde, ut aliorum de vulgo, ſunt cremata, deinde humata, Suetonius *lib. 1. cap. 84. lib. 2. cap. 100. lib. 3. cap. 75. lib. 4. cap. 59.* Tacitus *lib. 1. Annal. cap. 8.* Expreſsè verò *ſumptuoſo*, quando in Principum funeribus veſtimenta funeralia erant, pretii maximi, quamobrem *decretum fuiſſe Claudio funus cenſorium*, ait Tacitus lib. 13. Annal. cap. 13. Cenſorium, ideſt, honoratiſſimum, & in quo omnia pur-

pu-

puria, veſtes ſtragulaque fuerunt, ut exponit Lipſius *notis ad h. l. pag.* 194. De Pertinace Cæſare eodem modo Capitolinus: Funus imaginarium ei & cenſorium ductum eſt, *in vitâ eius cap.* 15. Nomine videlicet ſeculi veteris, quia temporibus Reipublicæ liberæ Cenſura omnium dignitatum maxima & præſtantiſſima habebatur. De Neronis exſequiis alia Suetonius: Funeratus eſt impensâ ducentorum millium ſtragulis albis auro intextis, *lib. 6. cap.* 50. Hæc ſtragula unà cum cadavere flammis abſumebantur. Nam quod hic monet Beroaldus *in Enarrationibus fol.* 297. videlicet intelligi ſtragula ex lino incorruptibili confecta, quæ cadaveribus Regum injecta non quidem vetarent, quò minus exurerentur cadavera, interim hos cineres vetarent permiſceri cum cineribus lignorum, hæc inquam ſtragula forte apud Indorum Reges uſitata fuerint, uti ex fabuloſis relationibus commemorat Plinius, cæterum apud Romanos veteres ac novos haud erant. Et cur fuiſſent? permiſcebantur ſanè cineres, quia non curabatur, & cum reliquias legebant, non quidem omnes cadaveris cineres conquirebant anxii, ſed reſiduas oſſium particulas indebant Urnæ. Subinde quidem pro affectu in defunctos aliquantulum cineris adſperſêre: verum illud & oppidò exiguum erat, & cum aromatum cineribus permiſtum. Herodianus lib. 3. ubi deſcribit

bit Severi Cæſaris exſequias, τὸ γὰρ σωμάτιον πυρὶ παραδόντες, τήν τε κόνιν σὺν τοῖς ἀρώμασι εἰς κάλπιν ἀλαβάστρου ἐμβαλόντες, ἀπεκόμιζον εἰς τὴν ῥώμην, εἰς τὰ βασίλεια ἱερὰ μνήματα ἀποθεσόμενοι. Teſtantur hoc Urnæ, quæ non itâ magnæ ſunt, ac præter oſſicula vix manipulum cineris colliquati habent. De quâ re etiam dicemus *infrà lib. 4 cap. 6. num. 13.*

III. *Sed ceream imaginem defuncto quàm ſimillimam fingunt, eamque in Regiæ veſtibulo proponunt ſuprà eburneum lectum maximum atque ſublimum, veſtibus inſtratum aureis*] Quod de imagine cereâ dicit, eſt apud Capitolinum verbis ſuprà allatis *funus imaginarium*, & de tali imagine Cæſaris, quàm Antonius oſtentavit populo in funere Principis ejus, memorat quoq; Appianus *lib. 5. bellor civil.* Tacitus lib. 2. de Germanici funere: *Ubi illa veterum inſtituta; præpoſitam toro effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina*; Quod in veſtibulo Regiæ poſuerunt, è communi lege erat, de quâ eſt *lib. 4. cap. 6. diſt. 3.* Suetonius in exſequiis Auguſti: A Bovillis equeſter ordo ſuſcepit, urbique intulit, atque in veſtibulo domus collocavit, *lib. 2. cap.* 100. Nec aliter eſt de cæteris. Lecto imponebantur mortui, *infrà lib. 4. cap. 6. diſt. 3.* Eburneum verò principes viri acceperunt, quandò precium ebori olim ingens erat, unde Conſulis ſella eburnea, *ſuprà lib. 2. cap. 3. diſt. 6.* Lectus eburneus auro & pur-

& purpura ſtratus., eſt quoque in funere Julii Cæſariis apud Suetonium *lib.* 1. *cap.* 84. & in funere Auguſti apud Dionem Caſſium *lib.* 56. *hiſtor.* Veſtibus inſternebant aureis, partim quod communiter ità fieri ſolebat, partim ob dignitatem, quia aureæ erant, ut paulò anteà de Neronis funere diximus, ad augendos ſumptus.

IV. *Et quidem imago illa ad ægroti ſpeciem pallida recumbit.: circà luctum verò utrinque magnam partem diei ſedent, à lævâ quidem Senatus omnis veſtibus atris amictus, à dexterâ verò matronæ, quas virorum aut parentum dignitas honeſtat, harumque nulla vel aurum geſtans, vel ornata monilibus conſpicitur, ſed veſtibus atris exilibus induta mœrentium ſpeciem præbent.*] Omnia illa ferè è lege communi exſequiarum, tantum quod dignior lugentium chorus & conſeſſus. Veſtes atræ in luctu apud viros erant, & veſtes albæ apud mulieres, eæque non admodum precioſæ, verum ſatis viles, uti dicemus infrà *lib.* 4. *cap.* 6. *diſt.* 5.

V. *Hæc ità per ſeptem dies continuos faciunt, Medicis ad lectum quotidie accedentibus, inſpectumq́ʒ velut ægrum deterius ſeſe habere ſubinde pronunciantibus.*] Nobilis φαντασία, ſed magnatibus propria quandò & hodie defunctis in Galliâ Regibus non diſſimile aliquid præſtatur, diebus quadragintà ab exceſſu miniſtrantibus apud cereas horum imagines Aulicis, epulas apponentibus,

tibus, Medicorum aditum requirentibus, perinde quaſi viverent aut ſaltem morbo affecti, nondum mortui eſſent, Thomas Demſterus *notis ad lib.* 3. *Antiquitatum Roſini pag.* 479. Henricus Savilius *notis ad lib.* 1. *Taciti pag.* 56.

VI. *Deinde ubi jam viſus obiiſſe diem, lectum humeris attollunt, Equeſtris Senatoriique ordinis nobiliſſimi ac lectiſſimi juvenes, perque viam ſacram in vetus forum deferunt, ubi magiſtratus Romani deponere Imperium conſueverant.*] Lectus ebore exutus, (quód in Campo deponebatur) cum reliquis veſtibus efferebatur & unà comburebatur, *infrà lib.* 4. *cap.* 6. *num.* 3. Senatorii ordinis viri ſuccollabant, quod poſt Syllæ exſequias, contigit deinde in exſequiis Julii Cæſaris Suetonius *lib.* 1. *cap.* 84. porrò quoque in funere Auguſti, de quo Suetonius: *A Bovillis Equeſter ordo ſuſcepit urbique intulit.* Et Paulò poſt: *Senatorum humeris delatus in Campum crematusq;.* Et deinde: *Reliquias legerunt primores Equeſtris ordinis.* Via ſacra erat, quæ á Curiâ veteri (id eſt, Pompeii, *quam poſt cædem Julij Cæſaris obſtruxerant Romani*, teſte Suetonio lib. 1. cap. 88.) incipiebat & ad Capitolium pertingebat. *Pro roſtris ſub veteribus à Druſo Tiberij filio laudatus eſt Auguſtus*, ait Suetonius l. d. Hæc erat ad viam ſacram; & quod in Capitolio deponerent Magiſtratus Imperium ſuum veteri ævo, diximus *lib.* 1. *cap.* 8. *diſt.* 6. Horatius;

Videſne

Videſne ſacram metiente te viam
Cum bis ter ulnarum togâ.

lib. 5. Carm. 4. Et ibidem Carm. 7.

Intactus aut Britannus ut deſcenderet
Sacrâ catenatus viâ.

Viam ſacram depingit Johan. Baptiſta de Cavalleriis lib. 2. Antiquitat. Romanar. Tab. 23.

VII. *Utrinque autem gradus quidam ſunt ad ſcalarum ſimilitudinem exſtructi, in quibus alterâ ex parte puerorum chorus eſt è nobilisſimis atq; patriciis, altera fœminarum illuſtrium hymnos in defunctum pæanasq; canentium verendo ac lamentabili carmine emodulatos.*] De puerorum & virginum choro idem fuit in Auguſti exſequiis: Canentibus næniam principum liberis utriusque ſexus, ait Suetonius *l. d.* Quia Imperator erat pater patriæ & communis omnium parens: nam ex ritu næniam canebant ſolum qui propinqui mortuis erant, vel eorum loco præficæ, ut dicemus *infrà lib. 4. cap. 6. diſt. 4.* Aderant Siticines, quos pingit Jacobus Laurus, & conteſtatur Seneca *in ludo Claudij conſecrati*: Erat omnium formoſiſſimum (funus Claudii) & impensâ curâ plenum, ut ſcires Deum efferri, tibicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conventus, ut etiam Claudius audire poſſet. *pag. 512. Operum.*

VIII. *Quibus peractis tollunt iterum lectum, atq;*

q; extrà urbem perferunt in Campum Martium, bi quà latiſſimè campus patet, ſuggeſtus quidam ecie quadrangulâ lateribus æquis aſſurgit, nullâ ræterquam lignorum ingentium materiá compactus n tabernaculi formam.] Poſterioris ævi omninò nventum artificioſum erat, nam in Cæſarum primorum uſtrinis nihil tale occurrit. Tantum de Julio refert Suetonius: Funere indicto rogus exſtructus eſt in Campo Marcio juxtà Juliæ tumulum, & pro Roſtris aurata ædes ad ſimulachrum Templi Veneris Genetricis collocata, intràque lectus eburnius, auro & purpurâ ſtratus, *lib.* 1. *cap.* 84. Notavimus, quæ huc pertinent, *ſuprà lib.* 1. *cap.* 12. *diſt.* 17. ubi videri poſſunt. Ædem ſcilicet vocat tabernaculum illud in formâ templi exſtructum, ut ibi colloca-retur Cæſaris corpus, donec laudatio peragebatur. In foro laudabantur, ut de exſequiis Auguſti refert Suetionis *lib.* 2. *cap.* 100. Cæſar tamen in fero ipſo crematus eſt, non in exſtructo ei rogo, quod per populi tumultum evenit.

IX. *Id quidem interius totum eſt aridis fomitibus oppletum, extra autem intectis auro ſtragulis atque eboriis ſignis variisque picturis exornatum. Infrà verò alterum, minuſculum quidem poſitum eſt, ſed formá & ornatu perſimile portis januisque patentibus. Tertiumque item & quartum ſemper ſuperiore contractius, ac deinceps alia, donec ad extremum,*

quod eſt omnium breviſſimum, perveniatur.] Ejuſce tabernaculi pictura eſt apud Jacobum Laurum part. 2. Antiquitat. Romanar. Tab. 12. Tum quoque in Numiſmatis Antonini Cæſaris (apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 42. *num.* 22.) Fauſtinæ majoris Auguſtæ (apud eundem *Tab.* 44. *num.* 17.) Aurelii Cæſaris (ibidem *Tab.* 47. *num.* 23.) Fauſtinæ minoris Auguſtæ (ibidem *Tab.* 49. *num.* 18. 19.) Lucillæ Auguſtæ (ibidem *Tab.* 50. *num.* 16.

X. *Poſſis ejus ædificij formam comparare turribus his, quæ portubus imminentes, noctu igne prælato, navem in tutas ſtationes dirigunt: Pharos vulgò appellant.*] Opus Ptolomæi Philadelphi Regis in Ægypto, de quo Strabo, Plinius, Pomponius Mela, Hircius *de bello Alexandrino*, locis plurimis.

XI. *Igitur lecto in ſecundum tabernaculum ſublato aromata & ſuffimenta omnis generis, fructus, herbasq; ſuccos omnes odoratos conquirunt atque acervatim effundunt. Quippe neque gens neque Civitas, neque qui honore ullo aut dignitate præcellat, quin certatim pro ſe quisque ſuprema illa munera principis honori deferant.*] De odoribus & aromatis effuſis in rogum apud Græcos & Romanos, dicemus *infrà lib.* 4. *cap.* 6. *num.* 9.

XII. *Ubi verò ingens aromatum acervus aggeſtus eſt, ac locus omnis expletus, tum circà ædificium illud adequitant, univerſis Equeſtris ordinis certâ quadam*

quædam lege ac receſſu, motuque pyrrhichio numeroque, in orbem decurrentibus.] Equi ſingulatores, de quibus actum eſt *ſuprà lib. 2. cap. 6. num. 5.* A Græcis eſt, de quibus Iſocrates in Evagorâ, τιμῶντά σε τὸν τάφον τοῦ πατρὸς οὐ μόνον τῷ πλήθει καὶ τῷ κάλλει τῶν ἐπιφερομένων, ἀλλὰ καὶ χοροῖς, καὶ μουσικῇ; καὶ γυμνικοῖς ἀγῶσι, ἔτι δὲ πρὸς τούτοις ἵππων τε καὶ τριήρων ἁμίλλαις.

XIII. *Currus item decenti ſimiliter ordine circumaguntur, inſeſſi purpuratis rectoribus, qui perſonas ferant, quæ habent imagines Ducum omnium Romanorum, principumque illuſtrium.*] Currus quadrigas pingit Jacobus Laurus *l. d.* in quo manifeſtum errorem committit. Nam in honorem Deorum Manium agitabantur trigæ, ut diximus *ſuprà lib. 2. cap. 6. diſt. 5.* & convincunt meliores picturæ, quas adfert Onufrius Panvinius *lib. 1. de Ludis Circenſibus fol. 15.* Quod præferebantur Larvæ, id eſt, imagines Ducum & Principum, eſt à communi lege & more, ut docuimus *ſuprà cap. 1. diſt. 6.* & confer quæ docebimus *infrà lib. 4. cap. 6. diſt. 6.* Huc pertinet illud *Flavij Vopiſci*: Et dignitatem Probo derogent, quem Imperatores noſtri prudenter & conſecrandum vultibus, ornandum templis, & celebrandum Ludis Circenſibus judicaverunt, *in vitâ Probi cap. 23.* Conſecrandum vultibus, id eſt, ut ejus imago præferatur inter alias, quæ majorum ſunt, pro funeris Princi-

pum deductione. Nam hæ imagines erant facies viorum cum humeris, αἱ προτομαί; atque præterea ad militaria ſigna appendebantur, ut diximus *ſuprà cap.* 1. *diſt.* 6. & confer Salmaſii notas *in excerptis Screvelij ad h. l. pag.* 949. Malorum principum imagines dejiciebantur, ſi forte viventes ſibi poſuiſſent aliquas, neque ratio habebatur earum in exſequiarum proceſſu.

XIV. *Quæ ubi celebrata ſunt, facem capit imperij ſucceſſor, eamque tabernaculo admovet. Tum cæteri omnes undique ignem ſubjiciunt, cunctaque illicò fomitibus illis aridis odoramentisque referta, igne valido corripiuntur.*] Imperii ſucceſſor accendebat primus, tanquam defuncti proximus, nam & aliàs hoc uſu venit, ut propinqui inflammarent rogos aversâ facie facibus ſubjectis, uti dicemus *infrà lib.* 4. *cap.* 6. *diſt.* 9.

XV, *Mox ab extremo minimoque tabernaculo tanquam è faſtigio quodam ſimul cum ſubjecto igne aſcenſura in ætherem aquila dimittitur, quæ in cœlum creditur ipſam principis animam deferre.*] Aquila Regina avium & Jovis miniſtra credebatur Heroum ac diis velut genitorum animas in cœleſtes ſedes inferre, ac ſideribus imponere. Ac in Julii funere hanc animarum translationem credulum vulgus perſuaſit ſibi & omnibus propter viſum cometam, ut diximus *ſuprà lib.* 1 *cap.* 12. *diſt.* 10. De Auguſti animâ Suetonius: Nec defuit vir prætorius, qui ſe effigiem

cre-

cremati euntem in cœlum vidiſſe juraſſet, *lib.* 2. *cap.* 100. Virum illum prætorium nomine proprio Numerium Atticum vocat Dion *lib.* 56. *hiſtor.* *Contemplator cœlitis in cœlum recepti*, ait Tertull. adv. nat. lib. 1. cap. 10. Nummos in conſecratione Principum Virorum procudebant cum appoſitâ aquilâ, quomodò in Conſecratione Principum fœminarum ſignabantur Nummi cum appoſitâ imagine pavonis ocellatam caudam expandentis, Abrah. Gorlæus in Theſauro numiſmatum *Tab.* 20. *num.* 4. & Antonius Auguſtinus locis productis *ſuprà lib.* 1. *cap.* 7. *diſt.* 2. Hoc Artemidorus *lib.* 2. *Onirocriticorum cap.* 10. dixit, ὀχεῖσθαι ἀετῷ. Et Dionis verba ſunt: κατ' τοῦτο δᾷδας ἑκατοντάρχοι λαβόντες, ὑφῆψαν τὴν πυρὰν, καὶ ἡ μὲν ἀνηλίσκετο ἀετὸς δέ τις ἐξ αὐτῆς ἀφεθεὶς ἀνίπτατο, ὡς καὶ δὴ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναφέρων, lib. 56. hiſtor.

XVI. *Ac jam ex illo unà cum cœteris Numinibus Imperator colitur.*] Templis & effigie Numinum per Flamines & Sacerdotes, quæ omnia prolixè deſcripſimus *lib.* 1. *cap.* 12. *diſt.* 17. Nec tantum per Flamines, ſed quoque Flaminicas. Inſcriptio Brixienſis: *P. Poſthumiæ. P. F. Paulæ. Avidiæ. Proculæ. Rutiliæ. probæ. Sacerd. D. Julij. Auguſt. D. D.* Et alia Nemauſenſis: *D. M. Domiciæ. Græciniæ. Flaminic. Aug. V. S. P.* Et ibidem: *D. M. Sammiæ. Q. F. Flamin. Aug.*

Nemauſ. C. Terentius. Apronianus. Amitæ. optimæ. &. piiſ. Gruterus in Volumine pag. 320. num. 11. pag. 321. num. 5. 9. Exemplum hujus rei à Liviâ, quæ miro exemplo Sacerdos viri ſui è decreto Senatus. Vellejus: Livia Romanorum eminentiſſima, quam poſteà conjugem Auguſti vidimus, quam transgreſſi ad Deos Sacerdotem ac filiam, *lib. 2. cap. 75.* (& Jacobus Schegkius notis ad. h. l. pag. 397.) Eò pertinent iſta Ovidii:

Nec pietas ignota mea eſt, videt hoſpita terra,
In noſtrâ ſacrum Cæſaris eſſe domo.
Stant pariter natusque pius, Conjuxque ſacerdos,
Numinia jam facto non leviora Deo,

lib. 4. de Ponto Eleg. 9. Dicit, ſe quamvis abſentem, colere tamen Auguſtum velut Deum in Larario ſuo, atque illi per imitationem aliquam Liviam & Tiberium addere, quibus non minus quàm patri ac marito Cæſari defuncto offerat thura in arâ privatâ. Natus pius eſt Tiberius, conjux ſacerdos Livia. Inde ſequitur.

His ego do toties cum thure precantia verba,
Eoo quoties ſurgit ad orbe dies.

Sed parum hæc illi proderat adulatio, quandò ab exilio nunquam liberatus apud Barbaros obiit. Cæſarum Flaminicas, quæ Auguſtarum conſecratarum aris templisq; præerant, memorant Inſcriptiones. Italica: *Curtiliæ. C. F. Priſcillæ.*

ſcillæ. Sacerdoti. Divæ Auguſtæ. ordo. VI. Vital. Nec non alia Aquinenſis : *Dentriæ. L. F. Pollæ. Sacerdoti. Divæ. Auguſtæ. poſt. mortem. D. D.* Et Brixienſis : *Æmiliæ. C. F. Æquæ. Sacerd. Divæ. plotinæ. Coll. Cent. Titulo. uſa.* Et Campanica : *Sæniæ. Cn. Fil. Balbillæ. Sacerdoti. Divæ. Fauſtinæ. Decuriones. ære. collato. ob. merita. ejus.* Gruterus in Volumine pag. 320. num. 12. pag. 321. num. 4. pag. 322. num. 1. 2. 5.

XVII. De hac Indigetatione ità loquitur *Tertullianus* : Non ſuffecerat vectigalium Deorum contumelia, de contemptu ſcilicet æſtimanda, nec contenti eſtis Deis honorem non habuiſſe, niſi etiam quæqunque habetis, deprecietis aliquâ indignitate. Quid enim omninò ad honorandos eos facitis, quod non etiam mortuis veſtris ex æquo præbeatis ? Exſtruitis Deis templa, exſtruitis aras Deis, æquè mortuis aras, eisdem titulis ſuperſcribitis literas easdem : ſtatuis inducitis formas, ut cuique ars aut negocium, aut ætas fuit : Senex de Saturno, imberbus de Apolline, virgo de Dianâ figuratur, & miles in Marte, & in Vulcano faber ferri conſecratur. Nihil itaque mirum, ſi hoſtias easdem mortuis, quas & Deis cæditis, eosdemque odores excrematis. Quis iſtam contumeliam excuſet quæ ut aut mortuos cum Deis deputet ? Regibus quidem etiam ſacerdotia adſcripta ſunt, ſacrique apparatus, ut then-

ſæ & currus & ſoliſternia & lectiſternia, lætitiæ & ludi. Planè quoniam illis cœlum patet, hoc quoque non ſine contumelià Deorum. Primò quidem, quod non decuerit alios eis adnumerari, quibus datum ſit, poſt mortem Deos fieri. Secundum, quod tàm liberè atque manifeſtè coram populo non pejeraret contemplator cælitis in cœlum recepti, niſi contemneret quos dejeraret, tàm ipſe quàm ei, qui ei pejerare permittunt, *libro* 1. *adverſus Nationes c.* 12.

XVI. Ad quæ verba cumprimis notamus ſequentia. *Mortuis veſtris ex æquo præbeatis.*] Regibus cumprimis, ut vulgus deinceps credat, fuiſſe illos è cœlitum numero, ac veniſſe cœlitus animos carnemque aſſumſiſſe hominum bono. *Senex de Saturno.*] De quâ re prolixè ſcripſimus lib. 1. Antiquitat. cap. 7. *Regibus quidem etiam.*] Ità vocat Imperatores, qui illo ævo Regiâ cum poteſtate agebant omnia domi foriſque. *Sacerdotia adſcripta ſunt.*] Sodalium inde numerus ingens exſtitit, quos prodimus lib. 1. Antiquitatum cap. 12. diſt. 17. *Sacriſque apparatus ut thenſæ.*] Thenſæ ſunt vehicula ſacra, quibus portabantur Deorum & Indigetum ſimulachra cum pompâ ordinum & officiorum, in Ludis Circenſibus imprimis; qui Numinum honoribus conſecrati erant, uti diximus ſuprá lib. 2. Antiquitat. c. 6. num. 1. Thenſa ejuſmodi ſive carpentum

mu-

mulare, in Ludis Circenſibus traducta videtur in nummis Fauſtinæ, in alterâ ejusdem facie eſt Fauſtina cum paterâ & ſceptro, ut Dea, Antonius Auguſtinus Tab. 43. 20. 21. *Et currus.*] Notat currus ſacros illos, de quibus nunc diximus. Exempla copioſa proſtant. Claudius Cæſar effigiem Liviæ templo intulit, ac ſacra illi fieri à Veſtalibus juſſit, in Circenſi pompâ currum Elephantorum quâ veheretur ipſa, ut Auguſti ſimulachrum, decrevit, Suetonius lib. 5. cap. 11. Dion Caſſius lib. 60. Et porrò idem Claudius parentibus inferias publicas, patri quoque Circenſes annuos natali die, matri carpentum, quod per Circum duceretur, conſecravit, Suetonius l. d. Currus Elephantorum Auguſto poſt mortem dicatus eſt apud Antonium Auguſtinum Tab. 16. n, 24. Currus Agrippinæ (quem Caligula Cæſar inſtituit, docente Suetonio lib. 4. cap. 15.) eſt ibidem Tab. 18. num. 16. 17. Quadriga elephantorum D. Claudio & Agrippinæ decreta, eſt ibidem Tab. 19. num. 24. Quadriga elephantorum Marco Aurelio Philoſopho conſecrata, eſt ibidem Tab. 47. num. 17. 18. *Et ſoliſternia*] Notat apparatus illos emortuales poſt exceſſum Principis, quaſi viveret ille, uti eſt ſuprà diſt. 5. *Et lectiſternia*) Similiter in deſcriptione honorum Julii Cæſaris, qui humanum faſtigium excedebant, recenſet Suetonius, thenſam & ferculum in

Circenſi Pompâ, templa, aras, ſimulachra juxtà Deos, pulvinar, flaminem, lib. 1. cap. 76. Nec aliter Dion: ἔςε τὰ θέατρα τό τε δίφρον αὐτοῦ τὸν ἐπίχρυσον, καὶ στέφανον αὐτοῦ τὸν διάλιθον καὶ διάχρυσον ἐξ ἴσου τοῖς τῶν θεῶν ἐγκομίζεσθαι, καὶ ταῖς ἱπποδρομίαις ὀχὸν εἰσάγεσθαι ἐψηφίσαντο. Pulvinar, id eſt, lectiſternium, atq; de hoc genere ſacrorum vide quæ diximus ſuprà lib. 1. cap. 12. diſt. 9. & adde Caſaubonum notatis ad h. l. Jul. Cæſ. Bulengerum libro de Circo & Circenſibus Ludis cap. 36. & lib. 3. de Imperatore Romano cap. 20. *Lætitiæ & Ludi*] Lætitias vocat, publicam hilaritatem ob conſecrationem Principis, & quos ludos intelligat, vide ſuprà diſt. 10. 11. *Contemplator cœlitis in cœlum recepti*] Notum, in Principum Conſecrationibus id ſolenne fuiſſe, ut præmio conducti inducerentur, qui in funere cœlum contemplantes aſſerarent, vidiſſe ſe Principem in cœlos receptum, ut diximus ſuprà diſt. 13.

Libri Secundi

F I N I S.

AN-

ANTIQUITATUM
ROMANARUM
LIB. III.
Quo continentur res Militares.

CAPUT I.
De Militum delectu.

I.

ROMANIS priſcis hoc teſtimonium perhibet Cicero: Majores nullum bellum juſtum credebant; niſi quod à rebus repetitis gereretur, aut denunciatum eſſet antè atque indictum, *lib.* 3. *Offic.* Proinde antequam bella ſuſciperentur, Patres Conſcripti mittebant Feciales, ad repetendas res. Varro: Feciales dicti ſunt, quod fidei publicæ inter populos præerant. Nam per hos fiebat, ut juſtum conciperetur bellum, & ut fœdere fides pacis

pacis conſtitueretur, *lib. 4. de LL.* & ſimilia habet Nonius Marcellus *libro de ſermonum proprietate cap. 12. num. 43.* Ex his mittebant, qui res repeterent. Et quia clarâ voce, res per feciales repetebatur, inde Clarigatio dicta eſt pro belli denunciatione, à quo tamen diſſentit Marcellus Donatus *in dilucidationibus ad Livium pag. 17. 18.* Primus hoc inſtituit Ancus Marcius Rex, & retinuerunt poſteri, teſte Livio *lib.* 1. ubi multis verbis rem totam deſcribit: Quod populi priſcorum Latinorum hominesque priſci Latini adverſus populum Romanum Quiritum fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritum bellum cum priſcis Latinis juſſit eſſe, Senatusque populi Romani Quiritum cenſuit, conſcivit, ut bellum cum priſcis Latinis fieret: ob eam rem ego populusque Romanus populis piſcorum Latinorum, hominibusque priſcis Latinis bellum indico facioque. Id ubi dixiſſet, haſtam in fines eorum immittebat. *Hæc ibi.* Ex illo belli indicendi decernendique more profluxit *juſti ac pij belli* frequens in Veterum libris cognomen. Rurſum Livius lib. 9. *Exſolvamus religione populum, ſi quâ obligamur, ne quid divini humanique obſtet, quò minus juſtum piumque ineatur bellum.* Hoc eſt, quod toties dicitur, adverſus arma injuſta pio juſtoque bello ſe tutari. Et confer Hugonem Grotium *lib. 3. de Jure Pacis & Belli cap.* 3. Balthaſarem Ajalam *lib.* 1 *de jure & officiis bellicis cap.* 1.

II. Ad delectum habendum trigintà dies ordinabantur, *Juſti* & *præliares* dicti, apud Feſtum Pomponium *lib. 9. de verbor. ſignificat. pag.* 303. *& lib. 15. pag.* 374. Fiebat apparatus ſeriò admodum & vexillum rubri coloris ponebatur in arce, ut civitatem belli expectatione impletam undiquaque cernerent, Macrobius *lib. 1. Saturnal. cap.* 16. Hinc illud Arnobii: Cum paratis bella, ſignum monſtratis ex arce, *lib.*

2. pag.

2. *pag.* 91. (& Stevvechius *notatis ad h. l. pag.* 81) Signum eſt vexillum rubrum, ut jam diximus. Porrò Conſules in foro aderant, & nomina Civium de tabulis Cenſoriis, id eſt, matriculâ, prælegebant, utque ipſi adeſſent, jubebant. Tradit Cicero *lib.* 1. *de divinat.* operam datam, ut cives illi omnes eſſent bonæ frugis, & quibus ſuppeterent domi opes. Præterea curabatur, *uti primus miles bono fieret nomine*, id eſt, nominabant Valerios, Salvios, Statorios, Longinos. Nomina illa bonum eventum portendebant, valere, ſalvos eſſe, ſtare, longum eſſe, atque ex iis captabatur velut augurium aliquod proſperitatis & diuturnitatis. Tacitus lib. 4. hiſtor. *Ingreſſi milites quibus fauſta nomina.* Mala contrà erant nomina, è quibus triſte aliquod, infirmum, breve, ut Curtius, Minutius, Furius, Hoſtilius. (Et confer Juſtum Lipſium *notis ad Tacitum lib.* 4. *hiſtoriar. num.* 76.)

III. Hoc erat *dare nomen*, uti eſt apud Livium *lib.* 3. 4. 42. Qui recuſabant militiam pro patriâ, illi bonis mulctabantur, ut exempla docent, quæ referunt Dionyſius Halyc. *lib.* 8. & 10. Dion Caſſius *lib.* 5. 6. Hugo Grotius *lib.* 2. *de Jure B. & P. cap.* 5. *num.* 32. Referebantur ad indicem, qui nomina dederant, & poſtquam juſtus exercitus coactus eſſe videbatur, certo die cum armis ſuis iterum convenire velut ad diribitorium jubebantur. Civibus adjungebant Ruſticos, quod hi præ cœteris ad militîæ labores perferendos indurati eſſe viderentur. Eorum delectum inſtituebant per Conquiſitores extrà urbem. Livius: Creati Triumviri bini conquiſitionem ingenuorum agros habuerunt, *lib.* 23. Conquiſitores ſunt quoq; apud Ciceronem *Oratione pro Milone.* Adducebant verò liberos, & civum æquales, non ſervos, non tirones. Hos n. horumq; ſimi-

miles, uti erant capite cenſi & proletarii cives, agris colendis aut mœniis defendendis per excubias nocturnas ſub oculis & curâ Seniorum, quàm foris & apud exteros bellis gerendis aptos magis eſſe putabant, Gellius *lib. 16. cap. 10.* De Servis imprimis notorium eſt, ut monet Servius commentario ad lib. 9. Æneid. pag. 561. *quod à militiâ prohibebantur.* Innuebat idem celebris Inſcriptio Lanuvienſis: *Mavortio. ſacrum. hoc. ſignum. à. ſervo. tangi. nefas. eſt.* Gruterus in Volumine pag. 57. num. 2. Et proſtant exempla, quod cum ſeſe obtuliſſent ignoti, deprehenſi poſteà, & pro ſupplicio de rupe Capitolinâ præcipitati ſint, teſte Appiano *lib. 1. belli civilis.* Capitalem pœnam adverſus eos Trajanus decrevit: (quod Plinius *lib.* 10: *Epiſt.* 39. prodit) nec non Marcianus *in Digeſtis lib. 49. leg. 12.* Dejotarus mittebat equites ſubſidiarios ad Julium Cæſarem, eratque inter illos Servus, quod Cicero *Oratione pro Dejotaro* excuſat timidius. De Proletariis & ſervis excipiebat neceſſitas: *Octo millia juvenum validorum ex ſervitiis armaverunt,* ait Livius de bello Punico ſecundo lib. 22. hiſtor. De temporibvs iisdem Valerius Maximus: *Tres creati ſunt viri, qui quatuor & viginti millia ſervorum compararverunt.* Et paulò poſt: *Quanta violentia eſt caſus acerbi? quæ civitas ad id tempus ingenuæ quoque originis capite cenſos habere milites faſtidiverat, eadem cellis ſervilibus extracta corpora & á paſtoralibus caſis collecta mancipia, velut præcipuum firmamentum exercitui ſuo adjecit,* lib. 7. cap. 6. num 1. Erant capite cenſi, qui nihil opum deferebant ad Cenſores, adeòque mera nomina profitebantur. Cellis ſervilibus dicit, quæ aliás ſunt ergaſtula, de quibus eſt infrá *lib. 4. cap. 1. diſt.* 3. Saluſtius de Mario: Ipſe milites ſcribere non more majorum, neque ex claſſibus, ſed uti libido cujusque erat, capite cenſos pleros que, *in Jugurthinâ.* De eodem Plutarchus,

πολὺ

πολὺν ἴδεν ἄπορον καὶ δῆλον καταγεγράφων. Aut neceſſitas ità hunc facere juſſit, aut tumultus, quod etiam pauperes vellent ſpoliis hoſtium ditari, adeòque in aciem deſcendere potius quàm domi excubare cuperent. De Auguſto idem refert Suetonius *lib. 2. c. 25.* & de Nerone, *lib. 6. cap. 44.*

IV. Primis Reipublicæ temporibus milites ipſi inter ſe conjurabant, Tribuno verò Sacramentum verbis conceptis dicebant, quod patriæ commoda armis fortiter gerendo rem tueri vellent: ut verò fidem eó tenacius ſervarent, deinde *Sacramentum*, quod bonæ fidei erat, in *Juramentum*, quod accuratæ ſponſionis erat, demutatum eſt, Livius *lib. 22. hiſtor.* Jurabant gladio ſtricto, verbis claris, quod fugæ & formidinis causâ abire & ſigna deſerere nollent, quodve ex ordine nollent diſcedere niſi teli ſumendi aut petendi feriendive hoſtis, vel civis ſervandi causâ, & quod nihil ex prædâ partà in alios quàm patriæ uſus erogare vellent, Polybius *lib. 10.* Seneca *Epiſt. 69.* De Scipione tradit Livius *lib. 22.* quod jurejurando à ſe dato & præſtito alios adegerit in hæc verba: *Ex mei animi ſententiâ juro, ut ego Rempublicam non deſeram, neque ullum civem Romanum deſerere patiar, ſi ſciens fallo, tunc me Jupiter Optime Maxime domum, familiam, remque meam peſſimo letho afficias.* Ipſi etiam milites obſtringebant ſe quandoque juramento, quod à prælio victores reverti vellent. Cæſar: *Hæc cum dixiſſet Labienus, juravit ſe niſi victorem in caſtra non reverſurum, reliquosq;, ut idem facerent, hortatus eſt. Hoc laudans Pompejus, idem juravit*, lib. 3. de bello civili. Utque teſtarentur alacritatem ſuam, elatis in altum manibus conclamabant. Lucanus:

> *His cunctæ ſimul aſſensêre cohortes,*
> *Elatasque alte quæcunque ad bella vocaret,*
> *Promisêre manus, it tantus ad æthera clamor,*

lib. 1. Pharſaliæ.

V. Milites erant duorum generum: Cives & Socii. Et Socii quidem auxilia dicebantur, erantque plurimum levis armaturæ. Inſcriptio Villacenſis: *Enico. Redſati. F. &. Banana. Venina. F. Uxor. viv. f. Ambidrabo. f. Equiti. auxiliario. A. XX. H. E.* Gruterus in Volumine pag. 120. num. 1. Suâ pecuniâ & omni ſumptu militabant, excepto frumento, quod habebant à Romanis. Pacta fœderis cum Æquis initi pronunciant, ἀποστέλλειν δὲ ῥωμαίοις μηδὲν, ὅτι μὴ στρατιὰς, ὅτε ἂν αὐτοῖς παραγγελθῇ τέλεσι τοῖς ἰδίοις ἐκπέμποντας αὐτὰς, Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 10. Civium exercitus in legiones diſtributus conſtabat peditibus & equitibus. Equites diviſi in turmas decem. Pedites legionis fuerunt quatuor mille ducenti, atque illi diviſi in Velites, haſtatos, Principes, triarios. Velites, haſtati, Principes quidem ſinguli numero mille ducenti, triarii verò ſexcenti. De quibus accuratè agunt Antonius Valtrinus *lib. 3. de re militari Romanorum cap.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. Juſtus Lipſius *lib. 2. de militiâ Roman. Dialog.* 1. *ſeq.* Henricus Salvilius *commentario de militiâ Romanâ p.* 344. *ſeq.* Salmaſius toto *libro de re militari Romanorum.* Qui milites regebant, Duces erant. Hi erant proprii vel communes, Proprii, qui exercitus partem aliquam cum Imperio ſubordinato regebant. Tales erant Centuriones, eorumque Adjuncti Optiones: & Tribuni. Inſcriptio Romana: *D. M. Titi. Cœli. Sentiniani. Cent. Coh. VIIII. F. R. P. V. T. Cœlius. Sentinianus. fil. Pat. B. M. F. &. Calidia. Pyrallis. marito. optimo. F.* Gruterus l. d. pag. 535. num. 11. Et Spoletana: *D. M. Florio Baudioni. Viro. Ducenario. protectori ex. ordinario. Leg. II. Ital. Divit. vix. an. XL. mil. an. XXV. Val. Vario. Optio. Leg. II. Italicæ. Divit. Parenti. Kariſſimo. M. F. C* Gruterus l. d. pag. 542. num. 8. Et Notica: *C. Hoſtilius. &. P. Egnatius. Veitor. Quintadecimæ. Legionis. Tribuni. P. S. P. Q. P. dimicantes. pariter.*

heic

heic. occiſi. pariter. jacent. ſingulare. poſteris. exemplum. &. caritatis. &. fortitudinis. Cilinenſes. XXL. dies. atrati. luxerunt. Gruterus l. d. pag. 544. num. 45. Et Brixienſis: *L. Salvius. C. F. fab. Vexillarius. Leg. IV. Veter. ſibi. &. Popiliai. T. L. Hiſpani. &. Capitoni. f. &. Priſcai. &. Firmo. f.* Gruterus l. d. pag. 559. num. 9. Centuriones præerant in manipulis, & milites illi dicebantur Manipulares. Inſcriptio Romana: *Dis. Man. Sacrum. T. Campilio. T. M. manipulari. vix. ann. XXXIX. D. XVI. Campiliæ. Feſtæ. Sorori. ſuæ. vix. ann. XXIII. menſ. III. D. VI. Campilio. Rufino. Nepoti. vix. ann. XII. menſ. VIII. D. IX. &. Albanæ. Merulæ. uxori. b. de. ſe. m. ann. XXXIII. menſ. VI. D. IV. &. Campilio. Albano. Infanti. dulciſſ. ann. II. M. V. D. IIII. Quos. Dij. irati. uno. die. æterno. ſomno. dederunt. T. Claudius. Hermes. dolens. de. ſuo. fecit*, Gruterus in Volumine pag. 535. num. 4. In his ſigna ferebat *Vexillarius*, uti eum Livius lib. 8. appellat. Inſcriptio Romana: D. M. L. Caſurio. Dextro. Vexillario. II. Vig. Caſuria. Caprola. Patrono. &. Conjugi. B. M. Gruterus l. d. pag. 536. num. 7. Signa erant perticæ cum ligno transverſario & velo quadrato, clypei, corollæ, manus extenſæ. Tribuni in unàque Legione erant ſex, itá ut Legionem totam imperio communi ſibi vindicarent, ac per vices imperarent. Totidem Præfecti erant in quàque alâ ſociali vel cornu, ubi rem gerebant levis armaturæ viri. Inſcriptio Vienneniſis: *T. F. Verecund. Mag. Eques. Alæ. I. Fla. Aug. Brit. C. R. Jur. Italici. An. XXXX. S. I. Iſes. Prote. Priſcinus. Vex. &. Ingenuus. Hered.* Gruterus l. d. pag. 542. num. 7.

VI. Legionis ſignum erat Aquila, id eſt alitis ejus ſimulachrum aureum haſtæ præpilatæ ſuffixum, & pede altero fulmen ſæpè ferens. Suetonius: *Somniavit, Jovem Opt. Max. prætextatis compluribus circá aram ludentibus unum ſecreviſſe, atque in ejus ſinum ſign. m Reipublicæ, quod manu geſtaret, repoſuiſſe*, lib. 2. cap. 94.

Signum Reipublicæ de Aquilâ, quæ & legionum ſignum erat, exponit Sabellicus *Enarrationibus ad. h. l. fol.* 123. Erat aliàs etiam lupus, canis, porcus, equus, teſte Plinio *lib.* 10. *cap.* 4 Sed pleraque hæc deſueverunt poſt tempora Conſulis Marii, atque ille tantum aquilas adhiberi voluit. Nummi ſunt cum Aquilis legionum apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 7 *num.* 18. 19. 20. 22. *Tab.* 8. *num.* 18. 19. 20. 21. 22 *Tab.* 21. *num.* 23. Tunc enim Reipublicæ perinde ac legionum ſignum eſſe cepit, quandò olim Reges, deinde Conſules manu præferebant ſceptrum, in cujus faſtigio erat Aquila, ut dictum eſt *ſuprà lib.* 2. *cap.* 3. *diſt.* 6. Ab Etruſcis acceperat Tarquinius Priſcus intèr alia ſceptrum ἀετὸν ἔχον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, Dionyſius Halyc. *lib.* 3. Hinc in uſu permanſit eſſe apud Romanos, Dracones verò ſub Trajano & deinceps adhibiti ſunt, uti refert Vegetius *lib.* 1. *cap.* 13. Propertius:

> *Aut quibus in campis Mariano prælia ſigno*
> *Stent, & Teutonicas Roma refringat opes,*

lib. 3. Eleg. 2. Saluſtius de Catilinâ: *Ipſe propter aquilam adſiſtit, quam bello Cimbrico Marius in excercitu habuiſſe dicebatur.* Aquilæ verò imponebatur fanulum aliquod quadratum, uti in Columnâ Trajani videre eſt, & pictura quædam talis eſt apud Lipſium *lib.* 4. *de militiâ Romanâ pag.* 271. Jacobum Laurum *in Antiquitatibus Romanis part.* 1. *num.* 7. Nimirum ad religionem ſanciendam. Erat enim Aquila ſignum ſacrum, itaque *ſacratas aquilas* vocat Valerius Maximus *lib.* 6. *cap.* 1. *num.* 11. Nec amabant tantum, ſed venerabantur etiam illud. Tacitus lib. 1. Annal. *Aquilam amplexus religione ſeſe tuebatur.* Et paulo poſt: *Sequerentur Romanas aves propria legionum numina.* Ergò ornabant, ungebantque velut aliorum Nu-

mi-

minum ſimulachra, uti docent Plinius *lib.* 18. *cap.* 4. Suetonius *lib.* 4. *cap.* 13. (& adde Marcum Vertranium Maurum *notis ad Tacitum pag.* 39.) Quod non fiebat in ſignis aliis. Eſtque de illâ Dionis locus lib. 40. hiſtor. ἔστι δὲ νεὼς μικρὸς καὶ ἐν αὐτῷ ἀετὸς χρυσοῦς ἐνίδρυται. Quem Lipſius allegat *lib.* 4. *de militiâ Rom. Dialog.* 5. ſed non rectè exponit de *ſacello caſtrorum, in quo ſigna reponebantur.* Et cum non ſatis caperet Adrianus Junius *lib.* 3. *Animadverſ. cap.* 2. ad paradoxa referre voluit. Itaque vocantur τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, Matth. 14. 15. quod de ſignis militaribus Romanorum benè exponunt Grotius *in annotatis pag.* 407. Balduinus Walæus *commentario perpetuo ad Evangelia pag.* 268. 269. Scilicet Tertullianus dicit: *Religio Romanorum tota caſtrenſis ſigna veneratur, ſigna jurat, ſigna omnibus Diis præponit.* Affixi erant iis ſignis clypei, & in clypeis pictæ erant imagines Cæſarum, quos inter Deos retulerant, propterea adorabantur. Suetonius: Artabanus tranſgreſſus Euphratem, aquilas & ſigna Romana, Cæſarumque imagines adoravit, *lib.* 4. *cap.* 14. Itaque Signiferi alio nomine dicebantur Imaginiferi. Gallicana Inſcriptio: *Memoriæ. æternæ. Solemnio. Fido. milit. Leg. Minerviæ. Imaginifero. Maturinia. Victorina. Conjugi. cariſſimo. ponendum. curavit. &. ſub. aſciâ. dedicavit.* Gruterus in Volumine pag. 552. num. 1. Talia ſigna Titus conſpicua in caſtris ſuis poſuit, quaſi templum templo Hieroſolymitano contrarium. Tacitus: fulgentibus aquilis ſigniſque & ſimulachris Deorum in modum templi, *lib.* 15. *Annal.* Abominabantur iſta Judæi cultores unius Dei, inque conſpectu ſuo non facilè tolerabant, uti patet è geſtis rebus cum Vitellio, de quibus refert Joſephus *lib.* 18. *Antiquit. Judaicar. cap.* 7. quod cum ille in Arabiam ducere vellet exercitum ſuum, Judæorum proceres deprecati

 fue-

fuerint ſeriò, ne per agros Palæſtinæ duceret, veriti pollutionem terræ ſanctæ à ſignis militaribus & appenſis idolis, ſive illa in orbiculis depicta erant, ſive icunculæ aureæ. Arrianus in diſſertationibus, τὰ σημεῖα τῆς ἐπιλέκτου στρατίας, αἰετοὶ, εἰκόνες βασίλειοι, σίμματα, πάντα χρυσᾶ. Manilius hoc illuſtrat:

Venerisque ab origine proles
Juiia deſcendit cælo, cælumque replevit,
Quod regit: Auguſtus ſocio per ſigna tonante
Cernit, & in cætu divum magnumque Quirinum.

lib. 1. Aſtronomicor. pag. 25. In hoc loco mirè ſe torquet, ut ſenſum indaget, Barthius *lib.* 11. *Adverſar. cap.* 10. nec ſatis ad verum exponit Joſephus Scaliger *in annotatis pag.* 90. Senſus verus ille eſt: Julium Cæſarem cœlo oriundum per Venerem in cœlum, & inter Deos ſuperos receptum eſſe, Auguſtum verò videre, patrem unà cum Jove & Romulo *in cætu*, hoc eſt in urbe & extrà urbem *in ſignis militàribus* coli. Hæc nos docuit Thomas Reineſius *in Epiſtolis pag.* 670. 671. Cœterum ſcribit Modeſtinus: *Crimen majeſtatis facto vel violatis ſignis vel imaginibus maximè exacerbatur in milites*, leg. ult. §. 7. ff. ad L. Majeſt. ubi vulgò legitur, *violatis ſtatuis*, verum meritò corrigit Jacobus Godofredus *notis ad lib.* 1. *Tertulliani pag.* 123. Signa militaria intelligit, ad quæ appendebantur imagines. Quanquam certum eſt, quod in caſtris peculiare tentorium fuerit, ubi aliquandò repoſiræ ſint aquilæ. Herodianus *lib.* 4. de adventu Antonini verba faciens, ait veniſſe illum εἰς τὸν νεὼν ἔνθα τὰ σημεῖα καὶ τὰ ἀγάλματα τοῦ στρατοπέδου προσκυνεῖται. Eò quidam referunt illa Flori de Perſeo captivo apud Æmilium Conſulem, *cum in conſpectum veniſſet hoſtis, in templum recepit & conviviis adhibuit*, lib. 2. hiſtor. Roman. cap. 12. Templum de loco illo, ubi Aquilæ repo-

reponebantur, exponit Gruterus, ſed negat Salmaſius, veram lectionem eſſe, adeoque corrigit, *in tentum recepit*, eſtque tentum illud idem quod tentorium. De quo porrò videatur Freinsheimins *annotatis ad Florum pag.* 168. 169. Aquilæ ſignum vetuſtis temporibus adhibuit Cyrus Perſiæ Rex clariſſimus, ac retinuerunt ſucceſſores, unde ſcribit Xenophon *lib.* 7. *Cyropæd. & lib.* 1. ἀναβάσ. quod viderit in Cyri junioris exercitu ἀετὸν χρυσοῦν. Locus eſt Eſaiæ 46. 11. *Vocans ab Oriente avem.* De Cyro magno agitur, eſtque ille ſic dictus, quod naſum aquilinum haberet, Plutarcho teſte. Curtius lib. 3. cap. 7. de acie Codomanni: *Inter hæc aquilam auream, pennas extendenti ſimilem ſacraverant.* Qui ferebat Aquilam, Signifer erat, alio nomine quoque *Primipilus* vocabatur, ut narrat Valerius Maximus *lib.* 1. *cap.* 6. Quique dignitatem illam geſſerat, exauthoratus deinde, Primopilaris erat, uti Conſularis, qui Conſulatum depoſuerat. Inſcriptio Vaticana: *M. Pompejo. M. F. Ani. Aſpro. VII. Legion. XV. Apollinar. Coh. III. Pr. Primop. Leg. IV. Cyren. Præf. Caſtr. Leg. XX. Victor. Atimetus. Lib. Pullarius. fecit. ſibi. &. M. Pompejo. M. F. Col. Aſpro. filio. ſuo. &. Ciнciæ. Saturninæ. uxori. ſuæ.* Gruterus in Volumine inſcriptionum pag. 557. num. 6. Quid ſit Pullarius, vide *ſuprà lib.* 1. *Antiquitatum cap.* 12. *diſt.* 9. Eſt alia Tarraconenſis: *Templum. hoc. ſacrum. Herc. Auguſti. nomen. felix. remaneat. ſtirpis. ſuæ. lætetur. parens. nam. quom. te. Cæſar. te. M. expoſce. Deum. cæloque. reperies. mundum. reges. ſint. hei. tu. ei. ſorte. huic. imperent negantque. nos felicibus. voties. ſueis. L. Aurelius. L. F. Pal. Rufus. Primopilaris. XVI. militaris. Sec. Imp. Cæſaris.* Gruterus in Volumine pag. 50. num. 6. & Inſubrica: *L. Sentius. L. F.* O. *V. F. Niger. Signifer. Leg. IV. Scyticæ. hic. natus. hic. ſitus. eſt. M. Sentius. L.* F. O. *V.* F. *Macer. Veteran. Leg. IV. Scyticæ. ſibi. &. fratri. V. F.* Gruterus l. d. pag. 561. num. 2. Et Capuana:

Paulo. Æmilio. Primipilo. Bis. Præfecto. Equit. Tribuno. Cohortis. IV. prætor. Senecio. Gruterus ibid. pag. 518. num. 8. Suos quoque illi habebant Optiones. Inſcriptio Moguntina: *Fideliæ. Verulæ. Prudentius. Reveres. Optio. Signiferorum Conjugi. incomparabili. ac. dulciſſimæ. quæ. vixit. annis. XXXI. menſibus. III. diebus. XII. f. c.* Gruterus I. d. pag. 558. num. 7. Et Gallicana: *D. M. D. Sextio. Coſſutio. S. F. Quirina. Primo. Emerito. ex. Cohorte. XIII. urbis. T. Silius. hoſpes. Signifer. coh. ejusdem. amico. poſuit.* Gruterus l. d. pag. 501. num. 9. 10. Lautum munus & votis multorum petitum, quod ære mereret non parvo. Juvenalis:

Ut locupletem aquilam tibi ſexageſimus annus
Adferat,

Sat. 14. Locupletem ait, id eſt, reditibus inſignem. Martialis:

Grata Pudens meriti tulerit cum præmia pili,

lib. 1. Epigr. 32. Præmia dicit expreſsè, & cum Primipilis Caligula denegabat ſtipendium, notabatur improba avaritia ejus, uti refert Suetonius *lib. 3. cap.* 43.

VII. Duces communes erant, qui exercitum cum Imperio ſummo regebant: Legatus & Imperator. Legati aderant conſilii cauſâ, utque auxilia procurarent, de quibus multa narrat Dion Caſſius *lib. 52. & 53. hiſtor.* Imperator erat Conſul, facto intrà urbem delectu: vel Conſularis, in Provinciis. Atque hic rem gerebat auſpiciis ſuis, id eſt, ducebat, regebat, jubebat.

CAP.

Cap. II.

De Peditatu & armis ejus.

I.

DUplicis ordinis milites erant, Pedites & Equites. Pedites vària arma geſtabant pro claſſium ratione. Velites habebant verutum ſive gladium Hiſpanicum, haſtas curtas plures vel oblongam unam, parmam, galeam coriaciam. Livius ſcribit: Hic miles (de velitibus agit) parmam tripedalem habens, & in dextrâ haſtas, quibus eminus utitur, gladio Hiſpanienſi eſt cinctus. Quod ſi pede collato pugnandum eſt, translatis in lævam haſtis, gladium ſtringit, *lib.* 38. *hiſtor.* Gladius Hiſpanicus erat brevis (itaq; ξιφίδια vocat Dion Caſſius *lib.* 38. *hiſtor.*) anceps verò etiam, latus, validus, & cum mucrone. Silius Italicus:

> *Non illis ſolitum criſpare haſtilia campo,*
> *Nec mos pennigeris pharetram impleviſſe ſagittis,*
> *Pila volunt, brevibusque habiles mucronibus enſes,*

lib. 8. Scilicet, ut punctim agere poſſent milites, ac majorem ſtragem facere, cæſim etiam, quanquam rarius. A venatoribus olim uſurpatus, quos in Hiſpaniâ & Oriente plurimos fuiſſe ſemper conſtat, & *machæram* vocat Suetonius *lib.* 5. *cap.* 15. vocabulo equidem Græco, ſed in Oriente non minus noto. Locus eſt Gen. 49. 5. *Gladij eorum ſunt inſtrumenta violentiæ*, eſtque in Hebræo מכרתיהם quod Pagninus & Tremellius in verſionibus ſuis neglexerunt, accuratius verò ſervavit Ariæ-Montanus, μάχαιραι αὐτῶν, & adde Joh. Buxdorfium in Le-

xico Thalmudico pag. 1033. 1204. Locus alter eſt Pſalm. 35. 2. *Educ lanceam & ſagarim adverſus perſequentes me.* Denuò Pagninus, Caſtalio, Munſterus, Tremellius obiter inſpexerunt verbum סגור, quod eſt σάγαρις, gladius militaris, quo cominus utebantur in præliis apud Xenophontem lib. 4. ἀναβάσ. Talem gladium Eſavus venator geſtavit, ut indicat vox תליך Gen. 27. 3. quam Chaldæus rectè vertit סייפך *gladium*, ſed poſt illum nemo Interpretum advertere voluit, adeòque *pharetram* ſubſtituerunt omnes, quibuſcum propterea litigat Nicolaus Fullerus *lib.* 1. *miſcell. ſacror. c.* 27. Eum Xenophon *in Cyropædiâ lib.* 2. 6. 7. & Plutarchus *in Alexandro* vocant κοπίδα, ut allegat Johan. Scapula *in Lexico Græco pag.* 841. nam & Perſis uſitati erant, itaque *Copides* ſunt etiam apud Curtium *lib.* 8. 25. Notabis, quod Velites gladium in dextro latere geſtaverint, ut Livius & Polybius docent, & ſecundum illos accuratè diſſerit Lipſius *lib* 3. *de militiâ Rom. Dialog.* 3. Sed & in lævo gerebant alium oblongum, ſive frameam, uti ſcribit Joſephus *lib.* 3. *de bello Jud.* μάχαιρα μὲν ἐν δεξιᾷ μακρά. Militis utroque latere cum gladio uno oblongo, & breviore altero, effigiem é Columnâ Antonini ponit Juſtus Lipſius *in Analectis ad libros de militiâ Romanâ pag.* 280. Novum id quidem moribus noſtris, qui gladium unum in ſiniſtro latere appendimus, ità enim facili operâ ſtringi poteſt. Sed non minus facilè ſtringebatur olim, cum in dextro latere hærebat, tum quia brevis erat, & ab humero non à medio cingulo dependebat, tum quia conſuetudo lævam manum faciebat expeditam. In Columnâ Trajani pleroſque cinctos in dextro latere videmus, nec non in Antonini, etſi Imperator ipſe & Tribuni habeant gladios ſiniſtros. Scuti uſum ſpectabant, præcipui inter arma, & impediri

diri videbantur, cum gladius in ſiniſtro latere dependebat.

II. Haſtas curtas ferè ſeptem quivis Veles habebat ſecum, non tàm ferire cupidus, quàm jaculandi peritus. Veruta proprio nomine. Silius Italicus:

Tenui pugnax inſtare veruto,

lib. 3. Sabellum veru appellat Virgilius lib. 7. Æneid. Rurſum Silius:

Servili fert ora ducis ſuffixa veruto,

lib. 10. Notat Servilium Proconſulem ad Cannas occiſum, cujus caput haſtæ præfixum ſpectaculo efferebant Pœni. Virgilius:

Hunc primò levis haſta Themillæ
Strinxerat,

lib. 9. Æneid. Catejas appellat idem:

Teutonico ritu ſoliti torquere Catejâ,

lib. 7. Æneid. Et Silius Italicus:

Pandâ manus eſt armata Catejâ,

lib. 3. Haſta oblonga eſt, quam falaricam vocant, & deſcribit Vigetius lib. 4. cap. 18. Meminit Virgilius:

Sed magnum ſtridens contra falarica venit
Fulminis acta modo,

lib. 9. Æneid. ubi Farnabius notat: haſta valido præfixa ferro, ſulfure, reſinâ, bitumine, ſtupisque convoluta, infuſo oleo incendiario, quæ balliſtæ impetu deſtinata ardens figitur, falis & turribus accendendis, *pag.* 304, Verum & manibus emittebatur, quod conſtat ex Virgilii verbis adductis.

III. Parmæ ligneæ erant, corio ſuperinductæ. Virgilius:

Quam nec duo taurea terga,

lib. 9. Æneid. id eſt, clypeus ex duplici taurino tergore. Leves & rotundæ. Horatius:

Tecum Philippos & celerem fugam
Senſi, relictâ non bene parmulâ,

lib. 2. Carm. 7. Nimirum quod ſine clypeo redire è prælio, ſummum dedecus eſſet non tantum apud Romanos, ſed quoque Græcos, teſte Ariſtotele *lib. 2. Rhetoric.* & adde Nicolaum Cragium *lib.* 3. *de Republ. Lacedæmon. pag.* 213. Tyronibus dabatur parma alba & pura, inſignio prorſus nuda. Virgilius.

Enſe levis nudo parmâq; inglorius albâ,

lib. 9. Æneid. Inſignium factis glorioſis ſibi promerebantur, ut adſcriberetur.

Nubigeros clypeos, intactaq; cædibus arma,

vocat Statius lib. 5. Sylv. 2. Et Perſius:

Permiſit ſparſiſſe oculos jam candidus umbo,

Sat. 5. Rurſum Virgilius:

Per linea terga, tribusque
Tranſiit intextum tauris opus,

lib. 10. Æneid. Linea, id eſt, candida necdum picta, quod tyronis alicujus eſſet. Corium verò erat ſuperductum ex bobus tribus, ut eò validius obſtaret haſtis & telis.

IV. Galea erat è pellibus iisque hirſutis, vulpium, canum, caprarum, luporum, urſorum, vaccarum, muſtelarum Scythicarum. Capitis integumentum ad frigus arcendum. Virgilius:

fal-

fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capitî,

lib. 7. Æneid. Propertius:

Et galea hirſutâ compta lupina jubâ,

lib. 4. Eleg. 11. Statius:

Ille Lycaoniæ rictu caput aſperat urſæ,

lib. 4. Galeri & Galeæ non differunt hoc loco, atque inſuper Cudones appellat Silius Italicus:

Scipio contorquens haſtam cudone comantes
Disjecit crines,

lib. 16. Et ibidem:

Caput his cudone ferino
Stat cautum.

Accreverunt demum exſuviæ, ut ductores Ordinum leoninas integras ſumerent ità præparatas, ut Herculis priſci inſtar capite operirent caput, inde ſuper corpore porrectas & ſub brachiis conſtrictas geſtarent. Virgilius:

Ipſe pedes tegmen torquens immane Leonis
Terribili impexum ſetâ cum dentibus albis
Indutus capiti, ſic regia tecta ſubibat,
Horridus, Herculioque humeros innexus amictu,

lib. 7. Æneid. Secundum mores novos deſcribit veterem habitum. Signiferi omnes iſto habitu videntur in Columnâ Trajani, ut refert oculatus teſtis Lipſius *lib. 3. de militiâ Rom. Dialog.* 1.

V. Leves (quos *ferentarios* appellant Tacitus *lib.* 12. *Annal.* Saluſtius *in Catilinariâ*) pugnabant fundis, miſſilibus, gladio. Funditores (ut vocat Saluſtius *in Jugurth.*) vel Libratores (ut ait Tacitus *lib.* 13. *Annal.*) jaciebant lapides & glandes plumbeas.

Saxis

Saxis ſolida æra fatiſcunt,

ait Virgilius lib. 9. Æneid. Et Propertius:

Plumbea cum tortæ ſparguntur pondera fundæ,

lib. 4. Eleg. 3. Rurſum Virgilius:

Et fundam tereti circum caput egit habenâ,

lib. 11. Æneid. Egit, id eſt, rotavit, ex arte & more. Nam ſic vires addebant jactui. Et lib. 7. Æneid.

Pars maxima glandes
Liventis plumbi ſpargit.

Phœnicum inventum eſſe refert Plinius lib. 7. cap. 59. Horum coloniæ in Africâ & Hiſpaniâ exercendo fundas præ cœteris inclaruerunt. Virgilius:

Stuppea torquentem Balearis verbera fundæ,

lib. 1. Georg. *Beleari verbere*, eſt quoque apud Silium Italicum *lib.* 2. Balearidos incolæ ex Africâ profecti ſunt, Strabo *lib.* 3. *Geograph.* Livius *lib.* 30. Florus *lib.* 3. *cap.* 8. Diodorus Siculus *lib.* 5. *cap.* 17. Exaggerant impetum Poëtæ. Lucretius:

Plumbea verò
Glans etiam longo curſu volvenda liqueſcit,

lib. 6. Et Lucanus:

Romanus cunctis petitur cruor, inde ſagittæ,
Inde faces & ſaxa volant, ſpacioque ſolutæ
Aeris, & calido liquefactæ pondere glandes,

lib. 7. Pharſal. Annotat Screvelius: Per attritionem aëris intermedii ex veloci motu liquefactæ ſunt pilæ plumbeæ in figuram glandium formatæ & fundis emiſſæ, *pag*, 343. *Comment. ad h. l.* Sic etiam Farnabius *notis ad lib.* 9. *Æneid. pag.* 300. Ratio falſa eſt, nunquam enim aër mutatur in ignem, ſed igniculi in aëre copioſi procurant calorem & incendia, ſi qua verè

rè oriuntur. Nam de hoc Poëtarum experimento res dubia eſt, quanquam ei fidem habeat Ariſtoteles *lib. 3. de Cœlo cap. 7. t. 42. & lib. 1. Meteoror. c.8.* Negat itá eſſe Simon Simonius *diſputat. de Putredine pag. 362.* & oppidò conſtat, cùm ne globus quidem è cerà confectus & ſclopo ejectûs vel incaleſcat vel liqueſcat, quanquam ignis impetu expellatur & aerem celerrimè pervadat, multò minus de plumbo verùm eſſe poteſt. Confer Sebaſtianum Baſſonem *lib. 2. Philoſ. naturalis pag. 99. 100.* De miſſilibus notiſſima res eſt. Sagittarios vocat Saluſtius *in Jugurth.* Virgilius:

Vulnera dirigere & calamos armare veneno,

lib. 10. Æneid. Et paulò poſt:

Queis tela, ſagittæ,
Coritique leves humeris & letifer arcus.

Coriti ſunt pharetræ, ſagittarum thæcæ, ut exponit Servius *in commentario pag. 585.* Ovidius de Sarmatis:

In quibus eſt nemo, qui non coryton & arcum
Telaque vipereo lurida felle gerat,

lib. 5. Triſtium Eleg. 7. Nimirum & apud illos erant infectæ ſagittæ. Tela erant præfixa ferro acuminato, ut penetrarent, vel hamato, ut infixa non poſſent facilè iterum avelli. Tragulam vocabant hoc poſterius genus Hiſpani, Afri, Galli, qui olim adhibebant: Sarmatæ prius illud hodienum in bellis uſurpant. Saluſtius de Metello in Hiſpaniâ: *ictu tragulæ ſauciatur.* De Afris Silius:

Cui tragula ſemper
Fulminiam armabat dextram.

De Gallis Cæſar: *Balventio femur utrumque tragulæ trajicitur.* Propertius:

Et

Et manus hamatis utraque eſt armata ſagittis,
Et pharetra ex humero Gnoſia utroque jacet,

lib. 2. Eleg. 9. Ovidius:

Pars cadit hamatis miſerè confixa ſagittis,

lib. 3. Triſt. Eleg. 10. Uncos vocat Statius:

Aſpera tergeminis acies ſe condidit uncis,

lib. 9. Thebaid. Quæ tela *præpilata* erant, (ut vocant Livius *lib. 26.* & Ammianus *lib. 24. hiſtor.*) illa carebant ferro, nimirum pilę inſtar, obtuſo acumine, rotunda, ut verberarent potius, quàm foderent. Veneno perlinere, ut infectum vulnus curari non poſſet, Barbarorum damnatus mos erat. Virgilius:

Ungere tela manu ferrumque armare veneno,

lib. 9. Æneid. Sed apud Europęos (tantum quod Roſſi & Sarmatę adhibent) in deſuetudinem venerunt, poſtquam glandes plumbeæ de bombardis nitrati pulveris impulſu exturbari ceperunt, non infelici permutatione. *Debemus hoc malum Germaniæ*, ait Cœlius Calcagninus *libro de re nauticâ pag.* 312. *Operum.* Quod enim Robertus Valdurius *lib.* 10. *de re militari pag.* 261. ſcribit, *bombardas ab Archimede eſſe inventas*. de hoc rectè pronunciat Johannes Brodæus, quod nihil fatuum magis excogitari poſſit, *lib.* 1. *miſcellan. cap.* 26. idemque prolixè refellit Hieronymus Magius *lib.* 1. *miſcellaneor. cap.* 1.

CAP.

Cap. III.

De Equitatu & armis ejus.

I.

VElitum & ferentariorum hæc arma fuerunt, dicemus porrò, quæ arma fuerint haſtatorum, triariorum, principum. Atque eadem illa fuerunt Equitum. Scilicet, ſcutum, pilum, galea, ocreæ, thorax, gladius. Scutum erat oblongum, figuræ ellipticæ, uti deformat Lipſius *lib.* 3. *de militiâ Romanâ pag.* 165. Proinde æquali altitudine obtegebat pectus ac infrà genua porrigebatur. Livius ſcribit, milites in excubiis ſtantes capite ſuper marginem ſcuti impoſito dormiviſſe, *lib.* 44. Ferro marginatum erat, & corio obductum. Et prius quidem ideò, ut gladiorum ictus eò minus penetrarent, qui aliàs lignum facilè percellunt: poſterius, ut mundicies ſervaretur, & militi ſuperacclinanti commodius eſſet. Excipiebant illo miſſilia, lapides, verutorum & gladiorum ictus, ne vulnerarent, ſiniſtram verò faciei partem omninò obducebant, ne quà lædi poſſet. Atque hinc patet, quamobrem Nahas Rex *oculum dextrum vellet eruere Jabeſitis*, 1 Samuel. 10. 2. Joſephus lib. 6. Antiquitat. cap. 5. Nimirum ut bello ineptos eos efficeret. Qui enim manu ſiniſtrâ objicit clypeum, eâ tegit oculum ſiniſtrum, dextrâ verò aſpicit hoſtem, ait Theodoretus *in Expoſitione ad h. l. quæſt.* 25. Aliàs tamen ad ſervilia opera perficienda utiles erant.

II. Pilum (ut vocant Florus *lib.* 2. *cap.* 7. Plinius *lib.* 22. *cap.* 6. Saluſtius *in Catilinariâ*) erat, quod haſta velitum, fodiebant eo, feriebant, jaculabantur.

Habe-

Habebat in apice ferrum præacutum, quadratum, ſæpè etiam hamatum, utrumque alto impetu perforabat ſcuta & lorîcas, Tibullus:

Celeremve ſagittam
Jecerit aut lento perfregerit obvia telo,

lib. 4. Eleg. 1. Lentum vocat ob pondus & gravitatem ſuam, quâ adjutum perfringebat obſtacula maxima. Neque facilè revelli poterat infixum. Geſum vocabant Galli, Varrone teſte, idemque vocabulum adhibet Virgilius:

Cæſa manu ſcutis protecti corpora longis,

lib. 8. Æneid. Græcorum vocabulum eſt ὕσσον, apud Stabonem *lib.* 10. *Geogr.* Polybium *in frgmento de caſtris metandis*, Plutarchum *in Pompejo & Mario.* Locus eſt Johan. 19. 29. *Impleverunt ſpongiam aceto & hyſopo circumdatam admoverunt ori ejus*, ὑσσώπῳ περιθέντες. Putant viri docti, lectionem illam eſſe corrigendam. Rationem adferunt, quia hyſſopus ſit humilis & pariter fragilis ſuffrutex, ità ut non poſſit caulis ejus pro arundine longâ uſurpari, quæ ſpongiam ad Servatoris in cruce pendentis os protenderet: ergò legendum eſſe ὑσσῷ περιπεριθέντες, ut ſpongiam aceto plenam impoſuerint pilo, & hoc modo eam Chriſto ſitienti porrexerint milites cuſtodes. Ità Joachimus Camerarius *notatis ad Novum Teſtam. pag.* 298. *& in homiliis Græcis ad Euangelia pag.* 138. Sed medicina excedit modum, ac poteſt lectio recepta defendi, partim conſenſu optimorum Codicum, partim ex ſuffragio vetuſtiſſimorum Interpretum, Syri, Arabis, Cyrilli, Chryſoſtomi, Theophylacti, Nonni Panopolitani. Porrò obſervetur, pilum Romanum in extremitate ſuâ craſſius multò fuiſſe, ac ut illi ſpongia poſſet infigi commodè. Daniel Heinſius *Ariſtarcho ad Nonnum cap.* 29. pro ὑσσώπῳ legendum eſſe

eſſe putat *οἰσύπῳ*, unde ſenſus emergat : lanæ ſuccidæ circumpoſuerunt. Sequitur *Bernecceru*s : Romani milites aliàs bibebant poſcam, id eſt, aquam aceto mixtam, qualem petulantia Romanorum coprearũm ori morientis Servatoris admovit in ſpongiâ circumligatâ *οἰσύπῳ*, id eſt, lanâ ſuccidâ, non *ὑσσώπῳ* plantâ illâ tenui, *notis ad Plinij Panegyricum pag.* 16. Verum hinc ſenſus provenit omninò imperfectus. Evangeliſta vult exprimere inſtrumentum, quo potum emortualem porrigebat Romanus miles. Quid verò dicere eſt : *porrexit ſpongiam in lanâ ſuccidâ?* Et quare circumponant ſpongiæ lanam ſuccidam? poterat certè ſpongia vel ſine additamento illo commodè infigi prolixæ alicui & acuminatæ harundini. Calamum fuiſſe docent Matthæus & Marcus, id exponere pergit Johannes, ac calamum ſive caulem hyſſopi fuiſſe monſtrat. Arboreſcebat hyſſopus in Palæſtinâ, quemadmodum & ſinapi, ac poterat longos & robuſtos calamos ſuppeditare, 1 *Reg.* 4. 33. *Matth.* 13. 21. Hujuſmodi calamum, qui fortè ad manus erat, coprea arripuit, ſpongiamque infixit. Ità nobiſcum Caſaubonus *notis ad Novum Teſtamentum. pag.* 431. *& Exercitat.* 16. *contra Baronium ſect.* 88. Hugo Grotius *notis ad Evangelia pag.* 493. Johan. Cunradus Dietericus *part.* 3. *Antiquit. Biblicar. pag.* 82. Salmaſius *in excerptis Walæi ad Evangelia pag.* 334. 335. 977. 978. Thomas Bartholinus *in Epiſtolis Medicis Centuriâ* 1. *pag.* 363. *ſeqq.*

III. Galea, ſive ærea ſive ferrea, criſtis ornata erat. Virgilius :

Et conum inſignis galeæ, criſtasque comantes,

lib. 3. Æneid. Conus eſt curvatura galeæ, cui ſuperimponitur *πτίλινος στέφανος*, uti Polybius dicit, id eſt, criſta. Et criſta quidem imponebatur, avium

plumæ, leonum & equorum jubæ, caudæ equorum. Virgilius:

Ære caput fulgens, criſtâque hirſutus equinâ,

lib. 10. Æneid. Et idem alibi:

Cujus olorinæ ſurgunt de vertice pennæ.

Claudianus de ſexto Conſulatu Honorii:

Quod picturatas galeæ Junonia criſtas
Ornet avis.

Silius lib. 8.

Horridus & ſquamis & equinâ Curio criſtâ.

Hoc ideò, ut hoſti eò terribiliores apparerent, Genus ârmorum à Caribus inventum, & orbe toto promulgatum, ut prodit Herodotus *in Clejone.* Nam & Orbis novi Inçolæ habebant, ut Johannes Lerius multis locis refert & ex eo Sebaſtianus Scrôterus *Tom. 2. Geograph. hiſtoricæ pag.* 1042. Et hinc inſignia illa familiarum tàm varia, quibus nobiles Europæi ſuperiunt, ut peculiari Volumine deſcribit Hòppingus. Erat galea, non quidem tota clauſa, ut hodiè uſurpamus, ſed anteriori parte aperta, ut facies proſpectum liberum haberet. Hinc illa vox Cæſaris (apud Florum *lib. 4. cap. 2.*) in prælio adverſus Pompejum, *miles faciem feri*, quæ ſola propter ſcutum reductum nuda & ictibus expoſita erat. Quanquam de hac re aliter cenſeant Janus Rutgerſius *lib. 1. Var. Lect. cap. 4.* Freinshemius *notis ad Florum pag.* 342. 343. Zevecotius *Obſervationibus Politicis ad Florum pag.* 404.

IV. Ocreæ erânt tegumenta tibiarum, unde etiam Tibialia nominantur, ænea ut Polybius ſcribit, ferrea, ut Vegetius *lib. 1. cap.* 20. Et hic quidem lib. 1. cap. 15. *Pedites*, ait, *ſcutati etiam ferreas*

ocreas

ocreas in cruribus dextris cogebantur accipere. Dat uni cruri, & dextro quidem, ocreas. Similiter Virgilius:

Veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituêre pedis, crudus tegit altera pero,

lib. 7. Æneid. Pero eſt ocrea, uti apud Juvenalem:

Per glaciem perone tegi, qui ſummovet Eurot
Pellibus inverſis,

Sat. 14. Aliter de re ipſâ Juvenalis:

Baltheus, & manicæ, & criſtæ, crurisque ſiniſtri
Dimidium tegmen,

Sat. 6. Dat & ipſe uni, verum ſiniſtro. In Columnâ Trajani videtur, crus utrumque indutum eſſe tibiali. Variavit ergó res pro militis arbitrio, & prout is vel dextrum vel ſiniſtrum pedem inter cominus pugnandum proferebat. Ne pes gladio læderetur, ocrea muniebat eum. Et dimidiam quidem, ne gravaret militem, ac quod partem reliquam clypeus obtegeret.

V. Thorax erat lamina faterea palmi majoris latitudine, ut Polybius narrat. Ergò non obtexit pectus totum, ſed tantum partem, eamque dexteram. Et quid in ſiniſtrâ opus erat, ubi ſcutum pro milite ſtabat? Aliàs habebant loricas hamatas. Virgilius:

Loricam conſertam hamis,

lib. 3. Æneid. id eſt, catenatam. Hami enim ſunt annuli vel circuli, quorum contextu fit lorîca. Locus eſt 1 Reg. 22. 38. *Et arma laverunt.* Joſephus, Alexandrini. Caſtalion, Munſterus, Hebræum vocabulum זנות non quidem *arma*, ſed *meretrices* vertunt, quæ laverint Achabi Regis currum ſanguine ejus perfuſum. Scilicet, ut hoc etiam ad contem-

ptùm Achabi acceſſerit, *quod non improbabile eſt*, ajunt Grotius *notis h. l.* & Franzius *libro de Interpretatione Scripturæ Oraculo* 148. Sed iſta quidem gratis dicuntur, ac melior eſt interpretatio Tigurinorum, Pagnini, Tremellii, Ariæ Montani, qui de armis exponunt, cruore perfuſis, poſtquam Rex jaculo percuſſus cum ſanguine multo vomuerat animam. Ergo זונות indicat *thoracem*, quo Rex indutus erat, ne telis confertim irruentibus opprimeretur, eodemque ſenſu אזינים ponitur *Deuter.* 23. 13. ut ibi Chaldæus Paraphraſta expreſſit.

Cap. IV.

De Expeditione terreſtri.

I.

LEges ad conſervandam diſciplinam fuerunt multæ, easque recenſet Polybius *in fragmentis libri 6.* Prima eſt, quæ furtum vetat, cujus quia magna occaſio in caſtris, quod ſpe prædæ multi caſtra ſequantur & amicos ſæpè, ubi rapere liceat incuſtodita, pro hoſtibus habeant, placuit Veteribus illis ſeverè prohibere & punire. Quæ verò pœna furti fuerit, dicit Polybius: *Fuſte cædebatur, qui aliquid ſurripuerat ex caſtris.* Ad necem puta, ut idem Polybius memorat. De Tiberio Suetonius: Militem prætorianum ob ſubreptum è viridario pavonem capite punivit, *lib.* 3. *c.* 60. Plura exempla ſunt apud Tacitum *lib.* 2. *&* 14. *Annal. & lib.* 3. *hiſtor.* Non illis hodiè vivitur moribus, adeòque mirum non eſt, cum provincialium lachrymæ, ſi non in raptore, ſaltem in hæredibus ejus à Deo puniuntur.

II. *Pa-*

II. *Polybij* locus ille eſt : Fuſte percutitur, qui furto aliquid è caſtris abſtulit, & qui in flore ætatis corpore ſuo deprehenditur abuſus, itemque qui ter ob eandem cauſam mulctatus eſt. Hæc talia ut crimina puniunt. At ignaviæ & militari probro adſcribunt iſta : Si quis falsò ſtrenuum aliquod factum ſuum referat ad Tribunos, honoris præmiique cauſâ : Si quis armorum abjecerit aliquid in ipſo diſcrimine promendum, eòque fit, ut quidam in præſidiis fortiter occumbere malint, quàm perditorum armorum cauſâ notari ignominiâ, itaque in conflictu ipſo excuſſo gladio aut ſcuto, aliove ex armis caſu fortuito, jaciunt ſe ipſi in haſtas, certi aut recuperare quod amiſerint, aut occumbentes effugere manifeſtam ignominiam ſuam. Quod ſi plures in tali re delinquere contingat, Tribuni eos quidem fuſte percutere nolunt, ſed excercitum advocantes & in medium noxiis productis eos acriter incuſant, ac interdum quinque, aliàs octo, aliàs viginti ex omnibus ignavis ſorti ſubjiciuntur. Et in quos ſors ea cecidit, ſine ullâ veniâ fuſte percutiuntur. Reliquis hordeum pro tritico admetiuntur, jubentque extrà vallum tendere & tutelam caſtrorum. Ità periculo & metu à ſorte æqualiter omnibus impendente, ad omnes plurimum pervenit emendationis. *Hæc ille.* Quod dicit, *juſſos extrà vallum tendere*, non diſſimile eſt illi, quod Alexander fecit : Qui fortè tædium laboris per literas erant conqueſti, hanc ſeorſum cohortem à cœteris tendere ignominiæ cauſâ jubet, Curtius *lib.* 7. *cap.* 3 Exemplum aliud narrat Valerius Maximus *lib.* 2. *cap.* 7. Nec fuſtibus ſolum ad necem adigebantur, ſed etiam deligatos ad palum, virgis cæſos & ſecuri percuſſos legimus eos, qui ſigna deſeruerant aut ordines, Livius *lib.* 2. & 28. Nonnunquam in crucem actos perfugas,

Livius *lib.* 30. Pluribus confer Balthaſarem Ajalam, *lib.* 3. *de Jure belli cap.* 9. 10. 11. 12. 14. 17. 19. Petrum Fabrum *lib.* 2. *Semeſtr. cap.* 6.

III. Ut animi robur integrum eſſet militi, exeſſe de caſtris jubebant mulieres, atque harum ſervitia præſtari volebant à colonibus & lixis. Quod hinc *caſtra dicti ſint quaſi caſta* (uti Iſidorus ſcribit lib. 9. cap. 3.) non admodum probo. Verum tamen eſt, & Servius affirmat, *turpe fuiſſe habitum à Majoribus, cum mulier ſequebatur caſtra*, commentar. ad lib. 8. Æneid. Sæpius quidem irrepſerunt, non verò permanſerunt in comitatu, ut factum eſt in obſidione urbis Numantiæ, ubi rem gerebat Scipio Æmylianus, Florus *lib.* 2. *cap.* 18. De eâdem re *Tacitus*: Milites ſine uxore neque conjugiis ſuſcipiendis neque alendis liberis ſueti, ſine poſteris domos relinquebant, *lib.* 14. *Annal.* Intrare caſtra fœminis non licet, ait Quintilianus *Declamat.* 3. Et Poëtæ aſſentiuntur. Tibullus:

> *Quod ſi militibus parces, ero & hic quoque miles*
> *Ipſe levem galeâ qui ſibi portet aquam.*
> *Caſtra peto, valeatque Venus, valeantque puellæ,*
> *Et mihi ſunt vires, & mihi facta tuba eſt,*

lib. 2. Eleg. 3. Propertius:

> *Romanis utinam patuiſſent caſtra puellis,*
> *Eſſem militiæ ſarcina fida tuæ,*

lib. 4. Eleg. 3. Correxit Juſtinianus, permiſitq; militibus, ut ſecum uxores ducerent, Balthaſar Ajala *lib.* 3. *cap.* 2. ubi Juris civilis textus adfert. Abutuntur Monachi Latini, & conſuetudinem in argumentum adducunt, ut probent Sacerdotes, Dei milites, debere cœlibes eſſe, Becanus *lib.* 1. *Manualis Controverſiarum cap.* 13. *diſt.* 13. Reſpondeo: Contubernii militibus ſemper jus fuit, à Junone arcebant eos

leges

leges Romanæ, & non à Venere, ait *Lipſius notis ad lib.* 14. *num.* 75. id eſt, Conjuges non quidem habebant, ſed concubinas & focarias. Aliter erat, cum Emeriti eſſent. Inſcriptio Gallicana: *Memoriæ. &. quieti. æternæ. Veriniæ. Ingenuæ. Libertæ. quondam. &. conjugi. cariſſimæ. quæ. vixit. mecum. annis. XVII. m. II. d. III. ſine. ullâ. animi. læſurâ. C. Verecundinus. Verinus. Veter. Leg XXII. R. P. F. Conjux. &. Patronus. &. Verecundina. &. Verina. &. Vera. filiæ. matri. Kariſſimæ. &. ſibi. vivi. ponendum. curaverunt. &. ſub. aſciâ. dedicaverunt.* Gruterus in Volumine pag. 567. num. 8. Patronus erat ob contubernium priſtinum: Conjux, tunc cum poſt datam miſſionem perfecto conjugio ſociaverat eam. An Clericorum ſuorum eandem velint eſſe rationem Papiſtæ, conſultent maturè, noſtrates Clerici habent uxores, τίμιον τὸν γάμον καὶ τὴν κοίτην ἀμίαντον, Hebr. 13. 4. & confer Johan. Crocium *in Anti-Becano Tom.* 2. *pag.* 626 *ſeqq.* Georgium Calixtum doctiſſimo libro *pro Conjugio Clericorum*, Polydorum Virgilium *lib.* 5. *de Inventoribus rerum cap.* 4. Rodolfum Hoſpinianum *lib.* 3. *de Origine Monachorum cap.* 1. Claudium Eſpencæum *lib.* 1. *de Continentiâ cap.* 1. 2. 3. 8. 9. 10.

IV. Acierum diſpoſitio ſpectatur ſecundum quatuor requiſita: Ordinem, Signorum locationem, Formam, Adjuncta. Ordo erat ille: Haſtati per manipulos ſtabant primi, inde principes, loco poſtremo triarii. Velites ſparſi per manipulos ad latera & in fronte. Equites muniebant agmen diſpoſitis ad latera eorum alis, & premebant à tergo, ut luxatam aciem primam reſtaurarent, aut hoſtes in fugam depulſos acriter perſequerentur. De quâ re prolixius agunt Salmaſius *libro de re militari Romanorum cap.* 2. 3. *ſeq.* Juſtius Lipſius *lib.* 4. *de militiâ Romanâ Dialog.* 1. 2. Antonius Valtrinus *lib* 5. *de re militari Roman. c.* 3. Rob. Valturius *de re militari lib.* 6. *cap.* 12.

Signa & Duces ſtabant ante principia, unde anteſignani & poſtſignani dicti ſunt. Inſcriptio Romana: *Ulpia. Scitai Pilumnai. Conjugi. B. M. P. Ælius. Macer. Anteſignanor. Tribun. Lacrymas. poſuit.* Gruterus in Volumine pag. 517. num. 3. Quid ſit, lacrymas ponere, docebimus *infrà lib.* 4. *cap.* 6. *num.* 13. Tribuni, Legati & Imperator circá medium erant & apud Aquilas. Centuriones in fronte ſuos quisque dirigebant manipulos, ut latè monſtrat Juſtus Lipſius *lib.* 4. *dialog.* 3. 4. Forma ſtruendi quadrata plurimum erat, eaque duplex, aut triplex, variata exteriori ſpecie, ut eſſent cuneus, globus, forceps turris, ſerta. De quo multis Samaſius *libro dicto cap.* 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. Lipſius *dicto libro cap*, 6. 7. 8. Adjuncta erant: Alloquium Ducis ad milites, quo timidis ac trepidis animum ſuggerebat: Claſſicum. Horatius:

Neque excitatur claſſico miles truci,

lib. 5. Carm. 2. Signa canere, vocat Saluſtius *in Catilinariâ.* Erant apud Veteres tubæ, cornua, buccinæ. Tubas & cornua accepperunt á Tyrrhenis. Τυῤῥηνῶν δὲ ἐστὶν εὕρημα κέρατα καὶ σάλπιγγες, ait Athenæus *lib.* 4. *Dipnoſophiſt.* Et hi quidem ab Oriente petiverunt, itaque crebra in literis ſacris mentio eſt de tubis & cornibus, ut notavimus *ſuprà lib.* 1. *cap.* 11. *diſt.* 3. Suetonius: Raptâ ab uno tubâ ingenti ſpiritu claſſicum exorſus eſt, *lib.* 1. *cap.* 32. Horatius:

Multos caſtra juvant, & lituo tubæ
Permiſtus ſonitus,

lib. 1. Carm. 1. Et lib. 2. Carm. 1.

Jamiam minaci murmure cornuum
Perſtringis aures, jam litui ſtrepunt.

Vir-

Virgilius:

> *Primus equi labor eſt animos atque arma videre*
> *Bellantum, lituosque pati.*

lib. 3. Georgic. Inſcriptio Romana: *Ælius. Lucius. qui. vixit. ann. XL. P. Ælius Deciminus. Eq. Sing. Aug. Buccinator. heres. pientiſſimo. amico. Titulum. fecit.* Gruterus in Volumine pag. 516. num. 8. Et alia Romana: *C. Sallio. Materno Buccinatori. Leg. V. Alaudæ Cajo. Sallio. Arcinio. Cæſar. N. Tubic. C. Sallio. Sveſſala. N. Primioni Cornicular. Leg. III. Aug. C. Sallio. Caponio. Cornic. oll. IV. Sallia. Fortunat. parent. infeliciſſ. fec.* Gruterus l. d. pag. 559. n. 7. Tympanis haut utebantur in bello, ſed in Cybeles ſacris frequentia erant illa, ut diximus *ſuprà lib. 1. c. 2. n. 7.* Sequebatur clamor militum, unde poſſit hoſtis terreri ſi vellet. Virgilius:

> *At tuba terribilem ſonitum procul ære canoro*
> *Increpuit: ſequitur clamor, cælumque remugit.*

lib. 9. Æneid. Barritum appellant Vegetius *lib. 5. c. 18.* Ammianus Marcellinus *lib. 16. 21. 31.* & Ululatum, Livius *lib. 20.* eſtque Græcorum ἀλαλαγμὸς, cujus exemplum eſt in literis ſacris. *Jud. 7. 20: 21.* Multum proderat adverſus hoſtes, iſto clamore adoriri eos. Sciebat Joſephus Hebræus, qui bello in Romanos turmalium ductor, ne occlamando exanimarentur commilitones ejus, juſſit, πρὸς τὸν ἀλαλαγμὸν τῶν ταγμάτων ἐπιφράξαι τὰς ἀκοὰς, *lib. 3. cap 18.* de Perſis & Macedonibus *Curtius*: Jam in conſpectu, ſed extrà teli jactum utraque acies erat, cum priores Perſæ inconditum & trucem clamorem ſuſtulerunt, redditur & à Macedonibus major numero exercitus, jugis montium, vaſtiſque ſaltibus repercuſſus, *lib. 3. cap. 19* De Germanis *Tacitus*: Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem Barritum vocant, accendunt animos, futu-

ræquè pugnæ fortunam ipſo cantu augurantur, terrent enim trepidantve, prout ſonuit acies, *libro de moribus Germanor.* Denique ſignum pugnæ erat χιτὼν κόκκινος ὑπὲρ τῆς στρατηγικῆς σκηνῆς διατεινόμενος, teſte Plutarcho *in vitá Fabij & in vitâ Bruti*, id eſt, tunica punicea ſuper Imperatoris tentorio extenſa. Aliàs etiam tunica punicea àd haſtam appenſa in altum erigebatur, ut eminus videri poſſet, autore Appiano *in Ibericis*, ubi eſt, φοινικίδα ἐπὶ δόρατος ὑψηλοῦ.

V. Pugnæ diſcrimen ſubituri in acie ordinandâ hoc conſilium interdum ſequebantur, ut vir virum legeret. Virgilius:

Totas
Implicuêre inter ſe acies, legitque virum vir,

lib. 11. Æneid. De Rutulis ait. In cujus virtute plurimum fiduciæ eſſe ſtatuebat quisque, eum in acie proximum ſibi cupiebat, cujus latus tegeret. Idem fecerunt Hetruſci, Livius *lib.* 9. Samnites, Livius *lib.* 10. Romani, Suetonius *lib.* 2. *cap.* 35. & confer Petrum Victorium *lib.* 18. *Variar. Lect. cap.* 19. Singulare aliquid erat, quandò exercitus laborabat, & propter Deos adverſos ſuperari ab hoſtibus poſſe videbatur: tunc enim Pontificis & Aruſpicum (qui in caſtris unà aderant) conſilio factum eſt, ut miles aliquis (ſive is Ordinum ductor eſſet, ſive Conſulum alter) pro ſalute exercitus devoveret ſeſe, atque obitu ſuo hoſtibus cladem, patriæ victoriam acquireret. Juvenalis:

Plebejæ Deciorum animæ, plebeja fuerunt
Nomina: pro totis legionibus hi tamen & pro
Omnibus auxiliis atque omni plebe Latinâ
Sufficiunt Diis infernis, terræque parenti,

Sat. 8. Rem geſtam deſcribit Livius lib. 8. hiſtoriar.

& in-

& inter alia verba iſta habet: *piaculum omnis Deorum iræ, qui peſtem ab ſuis averſam in hoſtes ferret.* Piaculum vocat appoſitè, eratque piaculum hujuſmodi filia Jephtæ, quamobrem non poterat redimi, ſed cogebatur mori, ex lege Levit. 27. 28. Judic. 11. 30. 31. 36. 37. *pag.* 430. plura dicemus *Corollario ad hunc librum.*

VI. Et quia credebant Veteres, Genios urbis tutelares ità potentem coloniæ ſuæ defenſionem præſtare, ut non poſſet illa occidere, niſi Genius averſos animos haberet, factum eſt conſilio Pontificis & Augurum, ut verbis conceptis Genius tutelaris ſollicitaretur ad deſerendam urbem, quo facto nihil virium in civibus eſſet, nec poſſent reſiſtere hoſti. Recitat cerimonias Macrobius *lib.* 3. *Saturnal. cap.* 9. (unde repetit Nicolaus Remigius *lib.* 2. *dæmonolatriæ cap.* 9.) additque exempla, ubi ſucceſſerit res in evocandis ſacris, nimirum adverſus Stonios, Fregellos, Gabios, Vejos, Fidenates, Pœnos, Achæos, Numantinos. Carmen evocatorium erat tale: *Si Deus, ſi Dea es, cui populus civitasque eſt in tutelá, teque maxime ille, qui urbis hujus populique tutelam recepiſti, precor veneror que, veniam à vobis peto, ut vos populum civitatemque deſeratis, loca, templa, ſacra, urbemque eorum relinquatis, abſque his abeatis, eique populo civitatique metum, formidinem, oblivionem injiciatis, proditique Romam ad me meosque veniatis, noſtraque vobis loca, templa, ſacra, urbs acceptior probatiorque ſit, mihi quoque populoque Romano, militibus meis præpoſiti ſitis, ut ſciamus intelligamusque. Si ità feceritis, voveo vobis templa & ludos facturum.* Eòdem pertinet illud Silii Italici:

Et demigrantem Tarpejâ ſede Tonantem,

lib. 12. Sic enim emendat & explicat Franciſcus Modius *in lectionibus nov-antiquis Epiſt.* 38. Romani

verò

verò Genium urbis ſuæ arcanum habuerunt, ejuſque effigiem quidem numiſmatis imprimebant, ut ſtaret ante aras cum paterâ & cornu-copiæ, teſte Antonio Auguſtino *Tab. 28. n. 4.* ſed tamen ejus nomen, ſacra, cultum proprium, paucis Sacrorum Doctoribus indicando communicaverunt, ne hoſtes tentarent adverſus illos, quod ipſi cum ſucceſſu adverſus hoſtium urbes ſeſe feciſſe noverant. Servius prodit: Verum nomen ejus numinis, quod urbi Romæ præeſſet, ſciri ſacrorum lege prohibetur, quod auſus quidam Tribunus plebis enunciare, in crucem levatus eſt, *commentario ad lib. 1. Georgicor. pag.* 89. Inſcriptio Romana: *Seculo. felici. Phiſias. ſacerdos. Iſidi. ſalutaris. conſecratio. Pontificis. votis. annuant. quorum. nutu. Romano. Imperio. regna. ceſſère.* Gruterus in Volumine pag. 82. num. 15. Boiſſardus part. 3. Antiquitat. Roman. Tab. 120. Arcana urbis præſidia ſunt Dei tutelares, quorum propria nomina ignota eſſe volebant. Hinc explices illud Bileami: *reddam vobis reſponſum, quemadmodum edixerit mihi Dominus*, Numer. 22. 8. 9. ſeqq. Annotavimus, quæ eò pertinent, *in Auctariis ad Epitomen Pappi pag.* 297.

VII. Quæcunque urbs portas aperire nolebat, eam coronâ cingebant, & arctè cuſtodiebant, ut demum fame victa introreciperet obſeſſores: aut quandò non libebat à temporis extractione auxilium præſtolari, faciebant aſſultum per valla & mœnia, ſcalis admotis. Virgilius:

Quærunt pars aditum, & ſcalis adſcendere muros,

lib. 9. Æneid. Scuta ferebant ſuper capite, ut tela, quę propugnatores injiciebant, declinarent. Lucanus:

Ut tamen hoſtiles denſâ teſtudine muros
Tecta ſubit virtus, armisque innexa priores

Arma

Arma ferunt, galeamque extenſus protegit umbo
Quæ prius ex longo nocuerunt miſſa receſſu,
Jam poſt terga cadunt,

lib. 3. Pharſal. Vocabant Teſtudinem, & verbis manifeſtis deſcribit Tacitus: Tum elatis ſuper capita ſcutis, denſâ teſtudine ſuccedunt: Romanæ utrimque artes. Pondera ſaxorum Vitelliani provolvunt, disjectam fluitantemque teſtudinem lanceis contiſque ſcrutantur, donec ſolutâ compage ſcutorum exſangues aut laceros proſternerent, *lib.* 3. *hiſtor.* Depingit Lipſius *lib.* 1. *Poliorcetic. Dial.* 5. *& lib.* 5. *cap.* 1. Si verò ob propugnaculorum vaſtitatem hoc non ſuccederet, aggeres jaciebant, turresque obſidionarias conſtruebant, demumque machinis admotis eam concutiebant.

VIII. Agger erat moles terræ congeſta à militibus, & per ceſpitum induratas commiſſiones in lateribus ſuis firmiter compacta, ut altitudine æquaret mœnia. Stabant in parte ſuperiori integræ militum cohortes, atque inde telis injectis affligebant urbis incolas, Livius *lib.* 5. Cæſ. *lib.* 2. *de bello Gallico*, Aggeres ità per longum & latum deductos, ut eò magis commodare poſſent militibus, turribus obſidionariis ex intervallo poſitis firmabant. Lucanus:

Tunc omnia latè
Procumbunt nemora, & ſpoliantur robore ſilvæ,

lib. 3. Pharſal. Quæ inſtar ſpecularum erant, unde obſervarent milites cominus, quid hoſtes intrà mœnia pro defenſione urbis conarentur, & quomodò vel cuniculis ſubter mœnia agendis, vel machinis loco idoneo admovendis, urbs magis affligi poſſet, ac deditio maturari. Depingunt Lipſius *in Poliorceticis lib.* 2. *Dial.* 3. 4. Robertus Valturius *lib.* 10. *de re militari pag.* 237.

IX. Ut Cuniculos agerent, turres mobiles (quas Vegetius *ambulatorias* vocat lib. 4.) adhibebant, latiſſimas & rotis multis impoſitas, milites intrò ſtantes promovebant rotas, ut mœnibus propinquarent, tabulatum deſuper crudis & recentibus pellibus obductum, & à lateribus aſſerum viminumque compaginem firmiſſimam habentes, ne ignibus vexari, lapidibus aut telis peti ac perimi ab obſeſſis poſſent. Saluſtius: *Contrà ea oppidani in proximos ſaxa volvere, ſudes, pila, præterea pice & ſulfure tædam mixtam mittere*, in Jugurthin. Ubi cuniculis non erat relictus locus, quod ſolum petroſum eſſet, intrà iſtas turres appendebant Arietes. Erant trabes prægrandes, oblongæ, ferro præmunitæ, & catenis ſuſpenſæ, quas libratas & in æquilibrio detentas, retrorſum protrahebant milites, & prorſum cum impetu ad mœnia intorquebant, ut illa rimas ducerent, lapidumque ſolidata compago fathiſceret, ità ruinæ quantocyus ſequebantur. Virgilius:

Labat ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine poſtes,

lib. 2. Æneid. Propertius:

Dumque aries murum cornu pulſabat aheno,
Vineaque inductum longa tegebat opus,

lib. 4. Eleg. 9. Quid Vinea ſit, dicemus ſtatim. Depingunt Lipſius *lib.* 3. *Poliorcetic. Dial.* 1. Robertus Valturius *lib.* 10. *de re militari pag.* 279. 280.

X. Ne quid turribus ſub mœnia propius ducendis obſtaret, ad foſſas explendas & viarum hiatus complanandos præmittebantur milites ſtratores & foſſores, cum ligonibus & rutris, iique intrà pluteos, gerras, muſculos, & vineas reconditi, Vegetius *lib.* 4. *cap.* 15. Ità vocabant turres mobiles levioris

vioris operæ, ex viminibus contextas & quacunque occaſione ſolutiles, ut gravioribus negociis ſtatim aptari poſſent. Saluſtius: *Oppidum circumſedit, vineis turribusque & machinis omnium generum expugnare aggreditur*, in Jugurth. Lucanus:

Tunc adoperta levi procedit vinea terrâ,
Sub cujus pluteis & tectâ fronte latentes
Moliri nunc ima parant, & vertere ferro
Mœnia, nunc aries ſuſpenſo fortior ictu
Incuſſus denſi compagem ſolvere muri
Tentat, & impoſitis unum ſubducere ſaxis,

lib. 3. Depingunt Lipſius *lib. 1. Poliorcetic. Dial. 7. 8. 9.* Rob. Valturius *l. d. pag. 244. ſeqq.* Nec arcubus ſolum tela, & fundis lapides ingerebantur, ſed quoque balliſtis & catapultis, Nonius Marcellus libro de proprietate ſermonum cap. 18. num. 1. 20. 22. *Murum arietibus feriri*, dixit Saluſtius in Jugurthin. Virgilius:

Murali concita nunquam
Tormento ſic ſaxa fremunt;

lib. 12. Æneid. Nervis funibusque attrahebantur illæ, ut procul jacerent ſaxa ingentis molis, arborumque ramalia, quæ vocabant phalaricas. Lucanus:

Hunc aut tortilibus vibrata falarica nervis
Obruat, aut vaſti muralia pondera ſaxi.

lib. 6. Pharſal. Scorpiones & Onagros vacavit ætas ſerior, ut refert Ammianus Marcellinus *lib. 23.* Depingunt Juſtus Lipſius *lib. 3. Poliorcetic. Dial. 2. 3.* Robertus Valturius *l. d. pag. 261. ſeqq.*

XI. Ubi arietum pulſus non ſufficiebat, ibi conjungebant falces. Erant ferrum acutum trabi infixum, quo compagines præſertim radebantur, ut la-

lapides facili ope eximi poſſent. Meminit Cæſar *lib.* 3. *de bello Gallic.* & pingunt Lipſius *lib.* 3. *Poliorceticor. pag.* 118. Rob. Valturius *l. d.* Præterea malleolos in urbium tecta projiciebant. Virgilius:

Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri, qua plurima vento
Corripuit tabulas, & poſtibus hæſit adeſis,

lib. 9. Æneid. Erat manipulus ſegmentorum tædæ, aut cannarum pice illitarum, quæ incenſa & vento favente propulſa, quia tenacem ignem ſecum ferebant, illicò domorum culmina arripiebant, Nonius Marcellus *l. d. c.* 18 *n.* 27. Et hæc quidem conflagrabant, quod affuſis aquis exſtingui non poſſent flammæ infernales, ſed tantum injecto pulvere comprimerentur, uti prodit Ammian. Marcellinus *lib.* 23. πῦρ ὑγρὸν vocat Nicetas Choniata *lib.* 1. *Annal.* materiâ non abſimili iis ignibus, quos Batavi adhibuerunt in exurendis Hiſpanorum navibus. Confer Hieron. Cardanum *lib.* 2. *de ſubtilitate Rerum pag.* 36. 37. Joh. Langium *lib.* 2. *Epiſtol. Medicical. n.* 52. Simonem Majolum *lib.* 1. *dierum Canicularium pag.* 701. *ſeqq.* Jul. Scaligerum *Exercit.* 13. *ſect.* 3. Caſparum Scottum *in Magiá Univerſali part.* 4 *pag.* 119. *ſeq.* Alia, quæ hîc dicenda erant, tum de Expeditione maritima, tum de Victoriæ ſolennibus, illa omnia dimittimus, ut ſint Coronis libri quarti, ubi Lector quærat. Sequitur

COL-

COROLLARIUM

De Voto â Jephtâ prolato.

I. VOtum tale erat : *Si tradideris Ammonitas in manum meam, quicquid egredietur de foribus domus meæ in occurſum meum, cum revertar in pace ab Ammonitis, erit Domini & offeram illud holocauſtum* Referunt quidam (Joh. Brentius *comment. h. l. pag.* 42. Joh. Druſius *notis ad h. l. p.* 278. Sixtin. ab Amamâ *in Antibarbaro Bilblico pag.* 612. *ſeqq.* Rabbinus Kimhi , Vatablus , Grotius , Tremellius , Piſcator , Munſterus, Pellicanus *notatis ad h. l.* Dan. Heinſius *in Excercitat. ſacris lib.* 18. Dan. Feſſelius *lib.* 1. *Adverſar. ſacrorum cap.* 8.)ad votum ſimplex, quod eſt votum rei ſacræ, נדר הקדש , ut adeò Nata devota fuiſſet cultui ſacro ad tabernaculum, virgo perpetua. Errant verò & contradicunt verbis apertis, *& offeram illud in holocauſtum.* Ergò חרם, votumque de perpetuo cœlibatu iſto tempore prorſus inuſitatum, imò cum populi moribus evidenter pugnans , non poterit verbis accommodari. De quâ re contrà Baronium & Bellarminum accuratè differunt Joh. Gerh. *Confeſ. Cathol. Tom.* 3. *p.* 216. *ſeqq.* Dan. Chamierus *in Panſtratiâ Cathol. Tom.* 3. *lib.* 20. *c.* 20.

 ſeqq.

ſeqq. Caſaubonus *Exercit.* 1. *ſect.* 22. *ſeqq.* Ratio una eſt, quæ rem totam conficit, videlicet, mos non inoleuiſſet inter virgines Iſraëliticas, quotannis conveniendi ad memorandam celebrandamque ejus in ſubeunda voti exſecutione fortitudinem. An quod viva ſeparabatur à thoro, & ſerviebat in operis ſacris? Non ſanè hæc tanta cauſa erat, ſed par omninò tanto conventui cauſa erat, ſponte ad mortem contendiſſe, ut pro hoſtiâ cæderetur.

II. Excipiunt: (1) *Virgo exorat moram ſemeſtrem plangendi, non quidem vitam, ſed virginitatem.* Reſp. Deflevit virginitatem, ſed non excluſâ vitâ. Morti n. acerba conditio erat addita, videlicet quod ſine liberis obire haberet neceſſum. (2) *Voti exſecutio deſcribitur per per verba illa, & virum non cognovit, i. e. virgo permanſit*, Reſp. Planius vertitur, *& virum non cognoverat.* Nimirum perfectæ virtutis atque ætatis virgo erat tunc, cum immolabatur, quò magis evidenter conſtaret figura Chriſti, qui purus ab omni labe obtulit ſe ipſum holocauſtum pro totius mundi peccatis, uti benè monet *Auguſtin.* comment. ad libr. Jud. quæſt. 49.) (3) *Virgines cum eâ quotannis confabulabantur, non ergò vivis exempta fuit.* Reſp. Imò confabulabantur de eâ, celebrando ejus conſtantiam in perferendâ morte, idque ſuo adhuc feciſſe tempore Samaritanos, teſtatur

tur de illis *Eupiphanius* in hæreſiologo ſect. 55. *ἐν δὲ τῇ σεβαστῇ τῇ πόλει σαμαρείᾳ καλουμένῃ τὴν θυγατέρα ἰεφθάε θεοποιήσαντες, ἐπ ταύτην τελετὴν κατ' ἔτος ἄγουσιν.* Ubi τελετὴ ſacrificium eſt, eodem interprete ſect. 78. *ἐν σικίμοις, τοῦτ' ἐστὶν ἐν τῇ νηνὶ νεαπόλει θυσίας οἱ ἐπιχώριοι τέλουσιν εἰς ὄνομα τῆς κόρης.*

III. Grotius annotat: *Non poterant holocauſta per legem fieri, niſi ex bobus, ovibus, capris, turture, columbâ. Quidſi aſinus vel canis occurriſſet, debuitne fieri holocauſtum? non ſanè, ergò nec humani generis quicquam, ſed dedicandum id ad ea miniſteria, quæ homines Deo exhibent, puta in ſanctuario, ſi mas eſſet: ſi fœmina, ad preces, aliaque pietatis exercitia, vini abſtinentiam & vitam ſolitariam. De mare exemplum habes in Samuele, 1. Samuel 1. 28. de fœminis μοναζούσαις eſt Exod. 38. 8. 2. Samuel. 20. 3.* Hæc ille. Reſpondeo: De holocauſtis ordinariis hoc verum quidem eſt, ſed eò non debet referri hoc extraordinarium anathema. Et ſecundum illud nec canis, nec aſinus, quandò priores occurriſſent, in vivis relinqui debuiſſent. Sed altioris principii eſt, quod occurrit filia ad voti exſecutionem faciendam, unde eſt in textu, *erat ſuper Jephtam ſpiritus Domini, vovitque votum.* Et hoc ipſum votum maximæ fidei ejus adſcribitur, *Hebr.* 11. 12. Conſecrationes ad ſacras operas in populo Hebræo receptæ, non

pertinent ad præſens negocium: Nam mares poterant uxores ducere, neque illi vitam ſolitariam agebant, ut Samuelis exemplo conſtat. Fœminæ verò pro tempore votum ſolvere quidem poterant in tabernaculo, non verò ad omne tempus vitæ cœlibatum ſervabant. Davidis pellices divinis uſibus conſecratas eſſe, unde probabit Grotius? De re totâ confer Nicolaum Serarium *commentario ad librum Judicum cap.* 11. *quæſt.* 14. 15. 16. Ludovicum Cappellum *Diatribâ peculiari.*

Libri Tertii.

F I N I S.

AN-

ANTIQUITATUM
ROMANARUM
LIB. IV.

Quo continentur res Domeſticæ.

CAPUT I.
De ſtatu Familiarum.

I.

FAmiliæ ſunt tres: Conjugialis. Patria, Herilis. Conjugialis eſt inter maritum & uxorem, itaque de Jure Connubiorum ſequenti capite prolixius agemus. Patria eſt inter parentes & liberos è conjugio legitimo procreatos. Herilis eſt inter Dominum & Servum. De Servis libros peculiares ſcripſerunt Titus Popma & Laurentius Pignorius Patavinus. Eorum varii Ordines erant, videlicet *Diſpenſatores*, *Atrienſes*, *Oſtiarii*, *Obſonatores*,

Cubicularii, *Nomenculatores*, *Focarii*, *Lecticarii*, *Villici*. Et quidem DISPENSATORES erant, qui negocia procurabant, venalia diſtrahebant, pecuniam in rationes referebant, cæteris ſervis labores & alimenta dabant. Inſcriptio Romana: *Claudia, Pſychario. fecit. ſibi. &. Eutycho. filio. ſuo. piiſſimo. Imp. Domitiani. Cæſaris. Auguſti. Germanici. Servo. Diſpenſatori. Montaniano. &. Libertis. Libertabusque. ſuis. poſterisque. eorum. H. M. H. N. S.* Gruterus in Volumine pag. 596. ATRIENSES erant, qui in atriis diſpoſita armaria, ubi ſupellectilem precioſiorem Libellosque aſſervabant, ac majorum ſtemmata vel imagines cereas, (de quibus eſt *ſuprà lib. 2. cap. 1. diſſ. 5.*) diligenter cuſtodiebant, & porrò imagines in funerum comitatu efferebant, teſtibus Jacobo Cujacio *lib. 10. Obſervat. cap. 34.* Auſonio Popmâ *lib. 1. de Differentiis verborum pag. 66.* Inde eſt illud Petronii: *Interrogare ego atrienſem cepi, quas in mediâ porticu picturas haberet?* in Satyrico pag. 46. OSTIARII erant compediti vel catenis revincti ad veſtibula januarum, ut nemo vel egredi vel ingredi poſſet, quem illi non obſervarent cominus. Suetonius: Lucius Otacilius Pilitus ſerviſſe dicitur, atque etiam oſtiarius veteri more in catenâ fuiſſe, *libro de claris Rhetoribus cap. 3.* Propertius:

Non mille excubiæ, nec te ſignata juvabunt
Limina, perſuaſæ fallere rima ſat eſt,

lib. 4. Eleg. 1. Tibullus:

Et ſedeo duras janitor ante fores,

lib. 1. Eleg. 1. Nocte & diu quaſi in præſidio collocati hoc obſervabant, ne quis adventor gravior, quàm adveniſſet, diſcederet. Petronius: Ad ſiniſtram enim intrantibus non longè ab oſtiarii cellâ, *in Satyrico p. 74.* Cellam atrienſem dicit ſive πυλώελον, ubi vinctus janitor cuſtodiam januæ gerebat. Anno-

tat *Georgius Erhardus in Symbolis* : non quidem ſervus vinctus oſtium ſervabat, verum canis in vinculis, & ab his ſervus erat liber, *pag.* 597. Errat, nam & canis erat in vinculis, undè ſunt κύνες οἰκουροὶ καὶ δέσμιοι apud Artemidorum *lib* 3. & quoque ſervus erat catenatus. Columella lib. 1. *An putem fortunatius à catenato repulſum iri janitore?* Rurſum Tibullus:

At mihi ſervandam credas, non ſæva recuſo
Verbera, detrecto non ego vincla pedum,

lib. 1. Eleg. 7. Ait Poëta, ſe libenter in compedibus fore, dummodò janitor conſtitutus obſervet, quid Delia ſua agat, ut benè exponit Janus Parrhaſius *Annotatis variis pag.* 867. Similiter Horatius:

Si per inviſum mora janitorem
Fiet,

lib. 3. Carm. 14. OBSONATORES, qui edulia & annonam emebant, Seneca Epiſt. 47. & pars horum VOCATORES, qui convivas invitabant, excipiebant, diſcumbentibus loca pro dignitate cujuſque aſſignabant, Martialis:

Poſcis munera, Sexte, non amicos,
Jam dices mihi, vapulet vocator,

lib. 7. Epigram 85. Plinius quoque meminit *lib.* 34. *cap.* 10. CUBICULARII ſeu Mediaſtini, qui lectos & triclinia curabant. NOMENCULATORES, qui civium nomina quotidiè recitabant & quid rerum gereretur, domum referebant Adviſatores, quales nunc ſunt Planetarii, eorumque Meretrices, & congerrones Sileni, Diaboli inſtrumenta, honeſtarum feminarum calumniatores, quarum pudenda mundiora ſunt quám horum fœtidi rictus, unde ſputa malignorum cavillorum jaciunt in optimos quosque. Inſcriptio Romana : *L. Calpurnio. L.*

L. Fullo. Nomenculatori. Aug. L. Calpurnius. L. L. Euphroſy-nus. Amico. Optumo. Ol. D. D. Q. Gruterus in Volumine pag. 598. & alia Romana, quam adfert Jacobus Boiſſardus: *Dis. Manibus. T. Claudius. Aug. Lib. Thaletis. Viniciani. Nomenclatoris. à. Cenſibus. Thalus. &. Januaria. Lib. de. ſuo. poſuerunt. loco. legato. ab. Julio. Alcide*, part. 5. Antiquitat. Rom. fol. 27. Horatius:

Mercemur ſervum, qui dictet nomina,

lib. 1. Epiſt. 6. A populo petebantur honores, & populus honores arbitratu ſuo mandabat in comitiis, itaque Candidati, homines ambitioſi operam dabant, ut Nomenculatores ſecum haberent in vicis, á quibus civium nomina edocti, obvios illos ſalutabant nominatim ac gratiam horum apprehendebant, de quo prolixè agunt Lambinus *commentario h. l. pag.* 274. 275. Johannes Coraſius *lib.* 4. *miſcellaneorum juris civilis cap.* 13. Joh. Gerh. Voſſius *in Lexico Etymolog. pag.* 344. FOCARII, qui ligna cædebant & ignes alebant. LECTICARII, qui lecticarum vehicula ſuccollabant, Seneca *Epiſt.* 29. & prolixè Lipſius *lib.* 1. *Electorum cap.* 19. Inſcriptio Romana: *D M Eufræ. Tin. Servo. Lecticario. Tytyche. Funſtina. Conjugi. ſuo. B. M. F. &. ſibi. poſteriſque. ſuis*, Gruterus libro dicto pag. 600. Et alia: *Olympus. Liviæ. Druſi. Cæſaris. Lecticarius*, Petrus Appianus in Collectaneis pag. 302. VILLICI qui operas ruſticas excercebant. Terentius:

Herus ſi redierit
Molendum uſque in piſtrino, vapulandum, habendæ compedes,
Opus ruri faciendum,

In Phormione Act. 2. ſc. 1.

II. Servi aut naſcebantur, aut fiebant. Naſcebantur è ſervo & ancillâ, inter quos erat non quidem

dem matrimonium, ſed contubernium. Inſcriptio Romana: *Diis. Manibus. Antonia. Chariessa. Immunis. ſibi. &. M. Antonio. Myrtilo. Contubernali. ſuo. benemerenti. didit.* Et alia Romana: *Diis. Manibus. Cale. Victori. Contubernali. cariſſimo. &. fideliſſimo. poſuit.* Et alia Romana: *Diis. Manibus. Eutychiæ. &. Succeſſæ. F. ejus. L. Cæcilius. Succeſſus. Contubernali. &. filiæ. cariſſimis.* Gruterus in Volumine pag. 960. 966. 973. Itaque dicit Plautus prologo ad Caſinam:

Sunt hic quos credo nunc inter ſe dicere,
Quæſo hercle quid iſtuc eſt, ſerviles nuptiæ?
Servine uxorem ducent aut poſcent ſibi?
Novum attulerunt, quod fit nuſquam gentium.

Et confer Alciatum *lib. 6. Parergorum cap.* 16. Gabrielem Palæottum *libro de Spuriis cap.* 14. 15. Vernæ dicebantur, & Vernaculi, ut eos vocat Apulejus: Quid uxor? quid liberi? quid Vernaculi? *lib.* 1. *Mileſiarum.* Locus eſt apud Suetonium *lib.* 9. *cap.* 14. *Nullis tamen offenſior quàm vernaculis & mathematicis.* Ita legit Pignorius *allegato libro pag.* 22. & addit: *Quorſum enim ibi ſuſtituamus divinaculos aut veraculos?* Prior correctio eſt Turnebi, (& Antonii Mureti *lib.* 11. *Variarum lectionum cap.* 13.) poſterior Scaligeri, ut monet Caſaubonus *notatis ad. h. l. pag.* 713. 714. Et præferimus *Veraculos*, cauſa eſt, quoniam de agyrtis & vatibus deceptoribus agitur, & verò Vernaculi in hoc negocio prorſus non habent locum, uti diximus *ſuprà lib.* 1. *cap.* 12. *diſt.* 14. Fiebant ſervi captivitate ex hoſtibus (*ſuprà lib.* 3. *cap.* 6. *diſt.* 1.) aut venumdatione. Pater egenus vendebat filium ſuum, ut precium aliquod acquireret in ſummâ caritate annonæ. Ut hoc liceret, lege ſancivit Romulus, Dionyſius Halycarnaſſeus *lib.* 1. eſtque in lege Moſis, *Exodi* 21. 7. (de quâ vide Rabbinum Menaſſeh

Conciliatore ad Exodum quæſt. 39. *num.* 5.) & permiſit Conſtantius Magnus *in Codice lib.* 4. *Tit.* 43. ubi confer Jacobum Cujacium *in Paratitlis pag.* 160.

III. Servi evidens ſignum erat, quòd perfoſſis auribus eſſet. Non tantùm Hebræi ità faciebant ſervis, quos ad Jubilæum magnum ſubjectos retinebant, *Exodi* 21. 6. *Deut.* 15. 17. Sulpicius Severus *lib.* 1. *hiſtor. ſacr. cap.* 31. (ubi vide Georgium Hornium *in annotatis pag.* 95.) Verùm etiam Romani ſervis ſuis notam illam imprimebant. Juvenalis:

Natus ad Euphratem, molles quod in aure feneſtræ
Arguerint, licet ipſe negem,

Sat. 1. Aurium feneſtras vocat, quod eorum aures ſubulâ pertundebantur, ut Vetus Scholiaſtes notat. Ità illi domi, & cum Romam venirent, perinde Servi, demum aſſentatione provecti apud heros, libertatem capiebant, ſed pertuſa auris admonebat eòs priſtinæ conditionis. Porrò notis ſtigmaticis in manibus, fronte, genis, dorſo notabantur, uti docent Cœlius Rhodiginus *lib.* 8. *Antiq. Lect. cap.* 11. Juſtus Lipſius *lib.* 2. *Elect. cap.* 15. Johan. Brodæus *lib.* 4. *miſcellan. cap.* 24. Jacobus Cujacius *lib.* 7. *obſervationum. cap.* 13. Jacobus Pontanus *in Bellariis Atticis pag.* 315. Elias Vinetùs *commentariis ad Auſonii Epigram.* 15. Itaque *ſervos literatos* per jocum vocat Plautus *in Caſinâ Act.* 2. *ſc.* 6. id eſt, qui in fronte notas literarum habebant cauterio impreſſas. Locus eſt Zachar. 13. 6. *Et dicet, plagæ ſunt, quibus notatus ſum in domo eorum, qui amant me.* Ad ſtigmata pertinet, quibus ſervi notabantur, ut herus eos recognoſcere poſſet in loco quocunque & tempore. Apulejus *lib.* 9. *Mileſiarum*, ubi deſcribit homines in piſtrino laborantes, notat in eis *frontes literatos, capillos*

pillos ſemiraſos, & pedes annullatos. Pedum annulos intellige compedes, quos ubique ferebant. Juvenalis:

Inſcripta ergaſtula,

Sat. 14. id eſt, ſervi in ergaſtulis, qui frontes notis inſcriptas gerunt. Ergaſtula verò erant velut privati carceres ſubterranei & ſedibus quibusdam diſtincti, ut deſcribit Columella *lib.* 1. *cap.* 5. His ſervi concludebantur ruri, poſtquam ab opere ceſſaverant, ne fugam noctu arriperent, ut produnt Marcellus Donatus *dilucidationibus ad Suetonium pag.* 567. & Salmaſius *notis ad hiſtoriam Auguſtam pag.* 82. Stellantem frontem de eodem negocio commemorat Martialis lib. 2. Epigr. 29. (ut exponunt Scriverius *animadverſis ad h. l.* Screvelius *in notatis pag.* 122. Franciſcus Juretus *notis ad Symmachi Epiſtolas pag.* 91. quanquam *ſtillantem frontem* legere mavelit Ramireſius *notis ad Martialem pag.* 170. unde alius ſenſus emergit, qui tamen non eſt ità commodus.) *Servos inſcriptos* idem vocat lib. 8. Epigr. 75. *Famulus fronte notatus* eſt apud eundem lib. 3. Epig. 21. *Vincti pedes, damnatæ manus, inſcripti vultus* ſunt apud Plinium *lib.* 18. *cap.* 8. Tibullus:

Spes etiam durâ ſolatur compede vinctum,
Crura ſonant ferro, ſed canit inter opus,

lib. 2. Eleg. 7. Et rurſum:

Bacchus & afflictis requiem mortalibus adfert,
Crura licet durâ compede vincta ſonent,

lib. 1. Eleg. 8.

IV. Servi perveniebant ad libertatem Manumiſſione, erantque Liberti, id eſt, liberati. Dicebantur manumitti, cum Dominus caput ſervi vel aliud membrum tenens, Prætore & teſtibus aliis

præ-

præſentibus, ità pronuaciabat: *Hunc hominem liberum eſſe volo*, ait Feſtus Pomponius *lib.* 12. *de verborum ſignificat. pag.* 313. Simulque alapâ ſtringebat & circumactum eum dimittebat è manu. Scribæ referebant nomen in Acta publica, ipſe verò manumiſſus ab hero accipiebat codicillos ſcriptos, ac capite raſo pileum geſtabat veſtemque albam, unde palam conſtabat, liberum eſſe. Prætor verò etiam accepto de lictoris mânu baculo, (quem Vindictam appellabant) dorſum liberti verberabat. Plutarchus de ferâ numinis vindictâ, ῥωμαῖοι οὓς ἂν εἰς ἐλευθερίαν ἀφαιρῶνται, κάρφος λεπτὸν αὐτῶν ἐπιβάλλουσι τοῖς σώμασι. Vindicta κάρφος eſt, ſive feſtuca aut virgula. Pertinet huc lib. 40. Digeſtorum *de manumiſſionibus*, ubi vide Weſenbecium *in Paratitlis pag.* 1042. 1043. Cœterum teſtimonia Poëtarum nota ſunt. Perſius:

Heu ſteriles veri, quibus una Quiritem
Vertigo facit, hic Dama eſt non treſſis agaſo,
Vappa, & lippus & in tenui farragine mendax,
Verterit hunc dominus, momento turbinis exit,
Marcus Dama,

Satyrâ 5. Et mox ſequitur:

Vindictâ poſtquam meus à prætore receſſi,

Vertigo, id eſt, circumactum, atque idem eſt, *momentum turbinis*, ſcilicet de more eodem dictum. Alibi dicit:

Hic, hic, quem quærimus, hic eſt,
Non in feſtuca lictor quem quærit ineptus,

Satyrâ dictâ. Feſtuca eſt, quæ alias Vindicta appellatur, eamque de manu Lictoris capiebat Prætor, coram quo fiebat manumiſſio. Soſia apud Plautum:

Ut egò hodiè raſo capite calvus capiam pileum.

In Amphitruone Act. 1. ſc. 1. *Servisque ad pileum* (id eſt, libertatem ſpondendo) *fruſtrà vocatis*, ait Suetonius *lib.* 3. *cap.* 4. Pileus liberratis inſigne eſt in Bruti nummis apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 5. *num.* 2. conſimiliter in nummis Galbæ & Nervæ Cæſarum, *ibidem Tab.* 22. *num.* 9. *Tab.* 33. *num.* 19. Demum convivio, quod Patronus ejus dabat teſtibus, adhibebatur, Jacobus Cujacius *lib.* 5. *Obſervation. cap.* 13. Hadrianus Junius *libro de Comâ cap.* 2. Antonius Auguſtinus *Dialog.* 2. *Antiquitat. Romanar. pag.* 36. 37.

Cap. II.

De Jure Connubiorum.

I.

De Connubialibus ſcripſerunt Antonius Gubertus Coſtanus, Briſſonius, Hottomannus, Tiraquellus, Arniſæus, Albericus Gentilis, Valentinus Wilhelmus Forſterus. Solennia depingunt Jacobus Laurus *part.* 3. *Antiquit. Roman. num.* 8. 9. Jacobus Meurſius *in Iconibus veris Romæ pag.* 49. *ſeqq.* Qui uxorem ducere volebat, ab eo, in cujus poteſtate hactenus erat, eam matrimonio datum iri ſtipulabatur, isque, qui nuptum daturus erat, reſpondebat. *Qui contractus ſtipulandi & reſpondendi vocabatur Sponſalia*, ut ait Gellius lib. 4. cap. 4. Ad conſtituenda illa conſenſus nudus ſufficiebat, major ſolennitas inerat, cum in Tabulas conventiones ſponſalitiæ referebantur. Juvenalis:

Signa-

Signatæ tabulæ, dictum feliciter,

Sat. 2. Ex annulis ſignatoriis illorum, qui teſtes rerum aderant, obſignabantur. Rurſum Juvenalis:

Veniet cum ſignatoribus auſpex,

Sat. 10. Signatoribus, id eſt, Notariis, qui ſcribebant & obſignabant tabulas contractus matrimonialis. De quo vide etiam Marcum Vertranium Maurum *notis ad Tacitum pag.* 127. 128.

II. Ut ratus eſſet contractus, Sponſa faciebat ſumptibus ſuis cœnam aliquam invitatis ad eam Sponſo, ejuſque propinquis: & verò Sponſus dabat Sponſæ arrham, quæ erat *annulus pronubus*, uti vocat Tertullianus *libro de cultu fœminarum.* Juvenalis:

Et digito pignus fortaſſe dediſti.

Sat. 6. Quod verò A. Gentilis *lib.* 2. *cap.* 16. ſcribit, *ſponſi patrem dediſſe ſponſæ annulum iſtum*, neſcio undè probari poſſit. Expreſſè Tertullianus in Apologetico cap. 6. *Sponſum* dicit *oppignoraſſe*, & annulum *aureum* nominat pro ævi illius more, nam olim quidem *ferreus annulus* erat, teſte Plinio lib. 33. cap. 1. Demum diem nuptiis dicebant, quem boni ominis eligebant rogati propterea Auſpices, ut narrant Valerius Maximus *lib.* 2. *cap.* 1. Tacitus *lib.* 15. *Annal.* Itaque Lucanus:

Junguntur taciti contentique auſpice Bruto,

lib. 2. Communis opinio erat, menſibus Januario & Maio nullas debere fieri nuptias, quas cum ſucceſſu aliquo beatas eſſe cuperent, quod illo quidem fierent Lemuria, hòc verò Feralia, utraque erant mali ominis, quia pro Manibus. Ovidius

dius deſcribit prolixe *lib. 5. faſtor.* ubi inter alia occurrunt:

Nec viduæ tædis eadem nec virginis apta
Tempora, quæ nupſit, non diuturna fuit.
Hac quoque de cauſâ, ſi te proverbia tangunt,
Menſe malum Majo nubere vulgus ait.

Aptiſſimum tempus erat, quod Idus Junias ſequebatur. Ovidius:

Hanc ego cum vellem genero dare, tempora tædis
Apta requirebam, quæque cavenda forent.
Tunc mihi poſt ſacras monſtratur Junius Idus,
Utilis & nuptis, utilis eſſe viris.

lib. 6. faſtor. Bonum erat auſpicium, quando cornix aut volatu aut voce aſpirabat propoſito. Tibullus:

Huc veniat Natalis avis, prolemque miniſtret,

lib. 2. Eleg. 2. Avis illa cornix eſt, quam Concordiæ ſymbolum in Nuptiis Veteres invocabant, de quo eſt *ſuprà lib.* 1. *cap.* 1. *diſt.* 10. & adde Dionyſ. Gothofredum *notis ad Feſtum pag.* 1720. Antonium Auguſtinum *in Numiſmatis Tab.* 32. *num.* 20. Auſpiciis peractis ſacra faciebant Jovi, Junoni, Veneri, quod omnes illi conciliandis matrimoniis præeſſe cenſerentur. Immolabant porcum, at fel cum extis reliquis non offerebant, ſed revulſum citrà aram dejiciebant, ità ſignificare volebant, quod bilis & iracundia abeſſe deberet à nuptiis, cœteræ partes adolebantur, unde capiebantur ſigna futuræ inter eos tranquillitatis, autore Plutarcho.

III. Pro Sponſâ ornandâ abhibebatur cura accurata. Velo rubro aut flavo, quod Sponſus donaverat, obnubebatur, dicto aliàs Flammeum,

Ca-

Catullus *Epig.* 57. Plinius *lib.* 21. *cap.* 8. Suetonius *lib.* 6. *cap.* 28. Petronius Arbiter *in Satyrico pag.* 71. Nec aliter Lucanus:

Non timidum nuptæ leviter lectura pudorem,
Lutea demiſſos velarunt flammea vultus,

lib. 2. Locus eſt *Geneſ.* 24. 65. de Rebecca: *Tollens citò pallium operuit ſeſe.* Erat teſtimonium pudoris & verecundiæ. Virgilius in Ciri:

Ut tibi Corycio glomerarem flammea luto.

Corycium lutum eſt flavus color, ut explicat Taubmannus *in commentario h. l. pag.* 51. Martialis:

Flammea texuntur ſponſæ, jam virgo parata eſt,

lib. 11. Epigramm. 79. Sponſus veniebat in ædes ſponſæ comitatus paranympho, atque ibi nuptiæ peragebantur. Ad cœnam nuptialem (quam Sponſus parabat ſumptibus ſuis) conſidebant, & lautè excipiebant convivas. Aderant unà Tibicines & hymenæum decantabant, pueri quoque ad amovendum faſcinum recitabant carmina feſcennina, ut Feſtus *lib. 6. de verborum ſignificat. pag.* 288. refert. Lucanus:

Non ſoliti luſère ſales, nec more Sabino
Excepit triſtis convicia feſta maritus.

Sabini primi invenerunt feſcennina, & confer Janum Guilhelmum *lib.* 1. *Veriſimilium cap.* 14. Faſcinum amovebatur, quandoquidem pervulgatum, quod Sagæ crebrò partem illam, quâ vir erat, ſponſi magicâ arte læderent, ut officio ſuo fungi haud poſſet in concubitu. Tibullus:

Ipſa Venus magico religatum brachia nodo,

lib. 1. Eleg. 9. Magicus nodus eſt καταδεσμὸς ſive faſcinum, uti ex Salmaſio annotat Simon Abbes

bes *pag.* 278. ac prolixè Antonius Gubertus Coſtanus *libro de matrimonio pag.* 98. *ſeqq.* Johannes Fernelius *lib.* 2. *de abditis rerum cauſis cap.* 16 Hymenæus cumprimis Junoni ſacer erat, quam γενέθλιον καὶ γαμήλιον θεὰν plurima Nuptiarum ſolennia reſpiciebant, adeoque cum Sponſa ornabatur, coma ejus haſtâ parvâ diſcriminabatur, more à Sabinis petito, qui poſt concordata cum Romulo facta in civitatem immigraverant, cultores Junonis, eique arma conſecraverant, inter quæ haſta excellebat. Ovidius:

Nec tibi quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virginias haſta recurva comas,

lib. 2. faſtor. & adde Boxhornium *commentar. ad Plutarchi quæſtiones num.* 87. Philippum Beroaldum *in annotatis variis pag.* 191. Convivæ liberalius invitati clamabant Thalaſſionem, qui vetuſtæ memoriæ Sponſus (tunc cum Romulus Sabinas mulieres rapiebat) cum ſponſâ ſuâ invenerat conjugium per omne vitæ tempus placidiſſimum. Paris gloriæ matrimonium vovebant novis nuptis, cum Thalaſſionem vocabant, Feſtus Pomponius *lib.* 19. *de verborum ſignificat. pag.* 461. Plutarchus *in problematis Romanis quæſt.* 31. Martialis *lib.* 1. *Epigram.* 36. *lib.* 3. *Epigr.* 93. Janus Guilhelmus Laurembergius *in Antiquario pag.* 454. Johan. Gerhardus Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 256. 257. Nuces ſpargebat ſponſus, & inter pueros præſentes projiciebat, quod puerilibus oblectamentis omiſſis, deinceps res ſerias agere vellet, uti maritum & civem deceret. Catullus:

Non nuces pueris neget
Deſertum Domini audiens
Concubinus amorem,

Epigr. 62. Ubi tamen & alius ſenſus ſubeſt, quem

 expo-

exponunt Scaliger *in notis pag.* 41. Muretus *in Commentario pag.* 82. Simon Abbes Gabbema *in notis variis pag.* 97. 98. Virgilius:

Sparge marite nuces,

Bucolicor. 8.

IV. Poſt epulas finitas Pronuba manu ſponſam apprehendebat, & in cubiculum ducebat, ut in lecto geniali accumberet veſtibus depoſitis, Catullus:

Jam cubile adeat viri
Vos bonæ ſenibus viris
Cognitæ breve feminæ
Collocate puellulam,

l. d. Scilicet pronubas deligebant eas, quæ uni marito nuptæ, ut conjugium novum eſſet auſpicatum. *Genialis verò lectus propriè dictus eſt ille, qui ſternebatur puellis nubentibus*, teſtibus Servio *ad lib. 6. Æneid. pag.* 432. Lipſio *lib.* 1. *Elect. c.* 17. Accumbebat deinde Sponſus, & cum Deo Subigo ac Deâ Pertundâ coronidem imponebat actui. Arnobius lib. 4. *Pertunda quæ in cubiculis præſto eſt, virginalem ſcrobem effodientibus maritis?* Hoc erat, cingulum ſolvere. Catullus:

Tibi virgines zonulâ ſolvunt ſinus,

l. d. Græcorum more, λύειν παρθενίην ζώνην apud Homerum, Theocritum, Muſæum, quorum teſtimonia adducit Muretus *commentariis ad Catullum pag.* 116. & confer Martinum de Rohas *part.* 2. *Singularium lib.* 4. *cap.* 6. Poſtridie novus maritus reverſus in domum ſuam, ibi parabat cœnam, & quia velut inſtauraretur potio, vocabant *Repotia*, ut Feſtus *lib.* 16. dicit. Tunc etiam inter amicos diſtribuebant *Sportulas*, teſte Apulejo lib. 2. Apolog. Erant numiſmata cum imaginibus novorum conjugum, ut

nos

nos docent Symmachus *lib.* 4. *Epiſt.* 55. *lib.* 9. *Epiſt.* 96. & ibidem Franciſcus Juretus *in notis pag.* 121. *ſeqq.* Adducebatur ad eum nova marita cum peculiaribus ſolennibus. Abſtrahebatur velut per vim è gremio matris, aut ſi illa obierat, cognatæ proximæ, & ad maritum trahebatur ad recolendam memoriam vetuſtiſſimi matrimonii, cum jubente Romulo Sabinarum mulieres, quæ ad ſpectandos ludos equeſtres, non verò ad matrimonium paciſcundum aderant, per impetum raperentur & obtinerentur. Ducebatur in ſponſi domum, velut domicilium ſuum, & quidem altâ veſperâ. Catullus:

Veſper adeſt, juvenes conſurgite, veſper Olympo
Expectata diu vix tandem lumina tollit,
Surgere jam tempus, jam pingues linquere menſas,
Jam veniet virgo, jam dicetur Hymenæus,

Epig. 63. Virgilius:

Tibi deſerit Heſperus Oetam,

Bucol. 8. id eſt, nox advenit, ut interpretatur Servius *commentario ad h. l. pag.* 41. Comitabantur eam tres pueri Paranymphi, ac hi quidem patrimi & matrimi, hoc eſt ἀμφοθαλεῖς τοὺς γονεῖς ἔχοντες περιόντας, ut interpretatur Zoſimus *lib.* 2. *hiſtor.* Eorum unus facem præferebrt, & vocabatur *Prælux*, teſte Feſto. Petronius in Satyrico: *Embaſicœtas præferebat facem*, *pag.* 71. Sæpe etiam plures. Inſcriptio Patavina: *Coſ. Aug. Publ. Claud. quæſt. ær. Antoninian. Volumiam virginem, volent. auſp. e. parent. ſuo. is. coëmit. & IV. fac. in. do. duxit.* Gruterus in Volumine. Virgilius:

Mopſe novas incide faces, tibi ducitur uxor,

l. d. E ſpinâ albâ nuptiales tædas fieri ſolitas, Feſtus teſtatur, concinitque Catullus:

Manu ſpineam quate tædam,

Epig. 62. & confer Muretum *commentar. h. l. pag.* 77. Franciſcum Robortellum *in Maſcellaneis pag.* 1425. Nam Scaliger legit:

Manu pineam quate tædam,

& defendit *Caſtigationibus ad h. l. pag.* 43. adductis verbis Senecæ in Medeâ:

Multifidam jam tempus erat ſuccendere pinum.

Accedit ratio iſta, quod tæda non ſit in ſpinâ, quæ eſt propria reſiniferarum arborum. Ovidius lib. 5. faſtorum:

Exoptat puras pinea tæda faces.

Virgilius in Ciri:

Pronuba nec caſtos accendet pinus honores.

Et adde Barnabam Briſſonium *libro de ritu nuptiarum pag.* 65. 66. Franciſcum Hottomannum *libro de ritu nuptiarum cap.* 16. Jacobum Nicolaum Loënſem *lib.* 8. *miſcellan. cap.* 27. Johannem Livineum *in notatis p.* 17. Simon Abbes Gabbema *notatis ibidem p.* 89. Duo pueri tangebant ſponſam erantque conſanguinei ejus. Sequebantur ancillæ & ferebant colum, fuſum, ſtamen, quod Tanaquilla Regina primum ordinaverat, *eoque fine lanam cum colo & fuſo in æde Sanci appenderat,* uti refert Plinius *lib.* 8. *c.* 48. Erat hoc argumentum laboris, quo deinde occupatæ eſſe debebant. Ovidius:

Inde cito paſſu petitur Lucretia, cujus
Ante thorum calathi, lanaque mollis erat,

lib. 2. faſtor. Aderant vicini, noti, cognati, familiares in freqentiâ magnâ. Hoc ipſum *per ſolenne nuptiarum celeberrimo officio deducere* ſponſam, vocat Sueto-

tonius *lib. 6. c. 27.* Hi longo ordine incedentes quisque ferebat ſecum utenſilia novæ nuptæ, veſtimenta, aurum, gemmas, vaſa, pelves, urceos, ollas, ſandalia. Aderat quoque puer *Camillus* dictus, qui in vaſe operto, (quod *Cumerum* appellabant) ferebat crepundia pro liberis, ſi qui naſcerentur, Varro *lib. 6. de LL. pag. 72.* (Scaliger *in Conjectaneis pag. 120.*) Feſtus *lib. 3. de verborum ſignificat. pag. 275.*

V. Domus fores ornabantur floribus & frondibus. Apulejus: Domus tota lauris obſita, tædiſque lucida obſtrepebat hymenæum, *lib. 4. Mileſiar.* Lucanus:

Feſta coronato non pendent limine ſerta,

lib. 2. Juvenalis:

Ornentur poſtes & grandi janua lauro,

Sat. 6. Ubi propè limen venerat Sponſa, rogabant Sponſi propinqui: Quæ eſſet? Reſpondebat: Ubi tu Cajus es, ego ſim Caja, Plutarchus *in quæſt. Roman. num. 30.* Poſtes verò januæ lanâ coronabantur à nubentibus & adipe lupino ungebantur, inde Unxores, dictæ, quaſi Uxores, Servius *commentario ad lib. 4. Æneid. pag. 341.* Factum ideò, ne veneficiorum artes quicquam mali inferrent, Plinius *lib. 28. c. 9.* Peractâ unctiòne Sponſa limen, quod calcare nefas erat, tranſiliebat. Lucanus:

Turritâque premens frontem matrona coronâ
Tralatâ metuit contingere limina plantâ,

l. d. Pro illo, quod vulgò legitur *vetuit*, emendat Rutgerſius (lib. 1. Var. lect. cap. 12.) *metuit.* Res eodem recidit, adeoque *vitat* corrigit Johan. Brodæus in Miſcellaneis, quam lectionem in Puteanorum fratrum codicibus inventam præfert quoque

Grotius apud Screvelium *notis variis ad h. l. pag.* 77. Hoc ideò, ne pharmacis magicis lædi poſſet, quæ ſub limine ad deſtruendam conjugum vel concordiam vel virtutem generativam; defodi ſolebant à veneficis. Plautus:

Senſim ſupera tolle pedes nova nupta,
Soſpes iter incipe hoc, ut viro tuo
ſemper ſis ſuperſtes,

In Caſinâ Act. 4. ſc. 4. Et ſtatim dabantur ei claves, ut admoneretur, quod de rebus domeſticis omnibus fidelem curam deinceps gerere vellet.

VI. Si quod Conjugium non placebat marito evidentes ob cauſas & in judicio approbatas, Divortium ab uxore faciebat. Judicium erat conſeſſus amicorum & propinquorum, ut docet Valerius Maximus *lib.* 2. *c* 4. ubi de Lucio Antonio Senatore meminit. Res porrò ad Cenſores deferebatur, & amicorum teſtimonio fides facta eſt, quod divortii cauſæ legitimæ eſſent, Gellius *lib.* 17. *c.* 21. Cauſæ deſcriptæ in libello & à ſeptem teſtibus ſubſcriptæ dabantur mulieri, ut poſſet illis uti in procurando matrimonio alio. Reddebatur dos, adimebantur claves, ac ut domo exeſſet, clara voce jubebat maritus: *Res tuas tibi habeto.* Juvenalis:

Collige ſarcinulas dixit libertus & exi,

Sat. 6. Abibat illa & nubebat iterum, quandò vellet. Tabulæ ſponſalitiæ ſcindebantur. Juvenalis:

Tabulas quoque fregerat,

Sat. 9. Plura vide in Auctariis noſtris *ad Pappum pag.* 226. & adde Johannem Buxdorfium *libro de ſponſalibus & divortiis pag.* 79. *ſeqq.* Johannem Coraſium *lib.* 5. *Miſcellaneorum Juris civilis c.* 10.

Cap.

Cap. III.

De apparatu Conviviorum.

I.

SCripſerunt de rebus ad Convivia pertinentibus Johannes Wilhelmus Stuckius, Robortellus, Berneggerus, Bulengerus, Petrus Ciacconus, Fulvius Urſinus, & breviter Alexander Neapolitanus *lib. 5. cap.* 21. Juſtus Lipſius *lib.* 3. *Antiquarum Lectionum. cap.* 1. Johan. Roſinus *lib. 5. Antiquitatum Roman. cap.* 26. 27. 28. 29. 30. Hieronymus Mercurialis *lib.* 2. *de arte Gymnaſticâ.* Erant apud Romanos Jentaculum, Prandium, Merenda, Cœna, Comeſſatio. Nimirum quinque vicibus edebant, juſtæ verò menſæ erant tantùm duæ, Prandium ac Cœna. Reliqua pro pueris nondum adultis, & pro agricolis valido labore occupatis. Jentabant mane, *panis portionem vino intinctam ſumendo*, ut ait Plutarchus *lib.* 8. *Convivial. quæſt.* 6. Quidam etiam omittebant vinum. Tacitus apud Vopiſcum: *Panem niſi ſiccum, nunquam comedit, eundemque ſale atque aliis rebus conditum, cap.* 11. De ſeipſo Seneca: Non multum mihi ad balneum ſupereſt, panis deinde ſiccus, & ſine menſâ prandium, poſt quod non ſunt lavandæ manus, *Epiſtol.* 83. Panem comedere & jentare ſunt eadem res, uti prolixè hic annotat Salmaſius in excerptis *Screvelii pag.* 910. 911. Hinc dicit Martialis:

Surgite, jam vendit pueris jentacula piſtor,
Criſtatæque ſonant undique lucis aves,

lib. 14. Epig. 221. Et alibi:

Caſeus Hetruſcæ ſignatus imagine Lunæ,
Præſtabit pueris prandia mille tuis,

lib. 13. Epigr. 27. Prandia, id eſt jentacula, ἀνεργυμαστικῶς. Prandebant meridiè, tribus inde horis merendam capiebant, veſperi cœnabant, lectum ingreſſuri commeſſabantur. Sed nec prandia quidem Civium omnium fuerunt: ditiores fortè prandebant, & qui domi ocio abundabant, aut qui nuptiarum ſolennia agitabant, ut nos docent Plutarchus *in quæſtionibus Convivialibus l. d.* Servius *commentar. ad lib. 4. Æneid. pag.* 321. Hieronymus Mercurialis *lib. 2. Variarum Lectionum c. 21. & lib. 4. cap. 17.* Philippus Beroaldus *in Annotatis variis pag.* 269. Lambinus *commentario ad Satyras Horatij pag.* 88. Inde Horatius:

Pranſus non avidè, quantum interpellet inani
Ventre diem durare, domeſticus otior,

lib. 1. Sat. 6. *Bis die ventrem onerare*, in vitio ponit Saluſtius *Orat. 1. ad Cæſarem*, & Cicero *Tuſculan.* 5. ait, *nullu modo mihi placuit bis in die ſaturum fieri.* Cœnas verò ſive Veſpernas, eaſque prolixas adornabant omnes, plerique comeſſationem adjungebant, ſi fortunæ lautioris eſſent. *Suetonius* de Vitellio: Præcipuè luxuriæ ſævitiæque deditus, epulas trifariam ſemper, interdum quadrifariam diſpertiebat, in jentacula, prandia, cœnas & comeſſationes, facilè omnibus ſufficiens, vomitandi conſuetudine, *lib. 9. c.* 13. Idem de Domitiano: Convivabatur frequenter & largè, ſed pœnè raptim: certè non ultrà ſolis occaſum, nec ut poſteà comeſſaretur, *lib. 12. cap.* 21. Cœterùm ab ovis auſpicabantur, deſinebant pomis, itaque proverbio (apud Ciceronem *lib. 9. Epiſt.* 20. & Horatium *lib. 1. Sat.* 3.) dicitur: *Ab ovo usque ad mala*, id eſt, ab initio Cœnæ ad ejus finem uſque. Ovis addebant Lactucam, ut appetitum in ſtomacho excitarent. Martialis:

Clau-

Claudere quæ cœnas lactuca ſolebat avorum,
Dic mihi, cur noſtras inchoat illa dapes?

lib. 13. Epigram. 14. Indicat, quod paulò ante illa tempora lactucæ fuerint cœnarum ultimum condimentum. Autor Moreti:

Grataque nobilium requies lactuca ciborum.

Nimirum requies, id eſt, coronis, quâ abſolvebatur coena. Et confer Cœlium Rhodiginum *lib.* 14. *Antiq. Lect. c.* 61. Levinum Lemnium *lib.* 4. *de occultis nat. miracul. c.* 42. Johan. Bruerinum *lib.* 8. *de re cibariâ c.* 4.

II. Non ſedebant ad menſam, verum accumbebant, idque more frequentato Orientis populis, ut benè diſſerunt Caſaubonus *Exercitat.* 16. *ſect.* 22. *contrà Baron.* Thomas Bartholinus *Commentario Philologico de Paralyticis pag.* 39. 40. Johan. Wilhelm. Stuckius *lib.* 1. *Antiquit. Convivial. cap.* 33. *lib.* 2. *c.* 34. Menochius *lib.* 3. *de Republicâ Ebræorum c.* 3. *quæſt.* 3. Nec tamen ut Turci & Scythæ, qui ὀκλάξ, id eſt, genibus implexis vel per crucem diſpoſitis humi aſſident, itaque Flavius Blondus Forolivienſis *de Româ triumphante lib.* 2. *fol.* 34. non debuiſſet Turcorum accumbendi morem inſigniter diſſimilem, cum priſco Romanorum accubitû ſimilem facere, à quo diſcrepat multum. Quanquam eodem errore lapſus fuerit Johannes Coraſius *lib.* 6. *miſcellaneorum c.* 10. *num.* 5. In Cœnaculo menſa ponebatur, olim quadrata (ut monet Varro *lib.* 4. *de LL.*) ſed poſteri adſciverunt rotundam. Quod menſæ rotundæ fuerint, teſtis eſt Juvenalis:

Nam de tot pulchris & latis orbibus, & tàm
Antiquis, unà comedunt patrimonia menſâ,

Satyr. 1. Orbes vocat menſas. Nec verò erant perfectè rotundæ, ſed ἡμικύκλια, uti deſcribit Julius Pollux *lib. 6. Onomaſt. c.* 1. id eſt, lunæ dimidiatæ inſtar. *Semirotundum* appellat Apulejus lib. 5. Mileſiar. pag. 160. & ſenſu eodem *Sigma* dictæ ſunt. Martialis:

Accipe lunatâ ſcriptum teſtudine Sigma,
Octo capit, veniat quiſquis amicus erit,

lib. 14. Epig. 87. ex correctione Scriverii & Farnabii, quos ſequitur Janus Guilhelmus Laurembergius *in Antiquario pag.* 419. Bulengerus *lib.* 1. *de Conviviis c.* 33. Johan. Gerhard. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 531. 532. & ante omnes illos ità refert Petrus Crinitus *lib.* 19. *de honeſtâ diſciplinâ c.* 10. Nam Sigma Græcorum in vetuſtis marmoribus eſt figuræ ejuſdem, ut Latinorum. C. Sidonius Apollinaris:

Non tibi gemmatis ponentur prandia menſis,
Aſſyrius murex nec tibi Sigma dabit,

Carm. 17. Rurſum Martialis:

Stella, Nepos, Cani, Cerealis, Flacce venitis?
Septem Sigma capit, ſex ſumus, adde Lupum,

lib. 10. Epigr. 48. Et Plebeji quidem tripedem menſam è vulgari ligno habebant, ditiores è ligno pretioſo, citrino imprimis, teſte Plinio *lib.* 13. *c.* 15. Hoc ideò, ne cariem ſentirent. Perſius:

Non quicquid denique lectis
Scribitur in citreis,

Sat. 1. Martialis:

Et citrum vetus, Indicoſque dentes,

lib. 10. Epig. 98. Et lib. 12. Epig. 67.

Gem-

Gemmantes primâ fulgent teſtudine lecti,
Et Mauruſiaci pondera rara citri,

lib. 12. Epig. 67. Eandem ob cauſam vocat *Atlantica munera*, lib. 14. Epig. 89. quod è Mauritaniâ adferebantur. Lucanus:

Tantum Mauruſia genti
Robora divitiæ, quarum non noverat uſum,
Sed citri contenta comis vivebat & umbrâ,

lib. 9. Pharſal. Vellejus lib. 2. de Julii Cæſaris triumphis: *Gallici apparatus è citro.* Ubi Torrentius vult emendare, *è cedro*, adverſus quem rectè diſputat Voſſius *notis h. l. pag.* 184. *in Thyſii catalectis.* Erat laminá argenteâ obducta, quam pes eburneus fabrefactus in pardi aut leonis ſpeciem ſuſtinebat. Horatius:

Non ebur, neque aureum
Meâ renidet in domo lacunar,

lib. 2. Carm. 18. Lectos eboratos commemorat Plautus *in Sticho Act.* 2. *ſc.* 3. & prolixiùs multò Juvenalis:

Putere videntur
Unguenta atque roſæ, latos niſi ſuſtinet orbes
Grande ebur, & magno ſublimis pardus hiatu
Dentibus ex illis, quos mittit porta Syënes.

Sat. 11. Unguenta & roſæ pertinent ad delicias illas, quas notabimus *infrà diſt.* 5. 6. & confer Johannem Meurſium *libro de Luxu Romanorum c.* 3. 7. 9. 12. 13. Et porrò lati orbes ſunt menſæ rotundæ. Ebur diſertè nominat, & præterea deſcribit verbis iſtis, dentibus ex illis. Elefas frequens bellua apud Mauros, Abaſſinos, Indos.

III. Circà menſam tres plerumque lectuli erant diſpoſiti, unde Triclinii nomen eſt, (de quâ re vide

vide Joachimum Camerarium *in quæſitis promiſcuis pag.* 70. 71.) & in quolibet Triclinio erant tres diſcubitus, itaque diſcubitus omnes erant novem, tot enim convivas, & non plures habere licebat. Interior diſcubitus, qui menſam contingebat, *Sponda* vocata eſt, exterior verò, qui parietem reſpiciebat, *Plutei* nomen habuit, medius peculiari nomine caruit, eratque hic pro delicatulis. Præterea lecti parte illâ, in quâ caput recumbebat, & ubi pulvinus deponebatur, eminentem pluteum ex aſſeribus compactum erigere ſolebant, atque hoc erat ἀνακλιντήριον, quod vocabulum in Latio uſurpat Spartianus *in vitâ Ælii Veri cap. 5.* (& confer ibidem notata Salmaſii *pag.* 117.) Martialis:

Exciduntque ſenem, ſpondæ qui parte jacebat,
Namque puer pluteo vindice tutus erat,

lib. 3. Epigr. 90. Inſternebantur auleis, purpurâ, ſtragulâ qualicunque pro dignitate & opibus patrisfamilias. Non accumbebant, niſi ante mutaviſſent togas cum veſtibus, quas vocabant cœnatorias: *Syntheſin* vocat Martialis *lib. 2. Epigr. 46. lib.* 10. *Epigr.* 29. & ſæpius allbi, de quo porrò vide Turnebum *lib. 23. Adverſar. c.* 19. *lib.* 27. *c.* 18. Juſtum Lipſium *lib. 1. Saturnalior. cap.* 2. Johan. Brodæum *lib. 6. miſcellan. c. 7.* χιτώνιον eſt apud Xiphilinum in Epitomâ Dionis *lib.* 63. Erat læna de lino confecta. Locus eſt Marci 14. 51. περιβεβλημένος σινδόνα ἐπὶ γυμνοῦ *Nam σινδόνα eſt de veſtibus accubitoriis, adeoque erat adoleſcens ille de contubernio Chriſti, apud quem cœnam Dominicam perceperat, & fortaſſe veſtimenta de more gentis cum cœnatoriis mutaverat*, ait Octavius Ferrarius lib. 1. de re veſtiariâ cap. 31. Multa hic dubia ſunt. Neque enim facilè probaverit quiſpiam, hunc curioſulum ſpectatorem fuiſſe de contubernio Chriſti.

Sanè

Sanè Baronius *Tom.* 1. *Annal. A. C.* 34. *num.* 68. & cum illo Spondanus *in Epitomâ Annal. pag.* 31. putant, fuiſſe Johannem Evangeliſtam, ſicuti Ambroſium, Gregorium, Bedam, qui tale quid olim ſuſpicati fuerunt. Atqui non poterat ille eo tempore nudus eſſe, quandò recens conviva Domini abeuntis veſtigia legebat, & inter eos demum fuit, de quibus ſcribitur, tunc deſerebant eum omnes diſcipuli & fugiebant, Marci 14. 50. Excipit Spondanus: *Cænatoriam veſtem habebat pro amictu, de veſtibus aliis ſumendis, quia nox erat, non cogitabat.* Reſpondeo: De adoleſcente illo agitur, qui nihil veſtium habebat in corpore, & verò nudos accubuiſſe Veteres, ſomnium eſt. Nam veſtes cœnatorias induebant, ut fatetur Spondanus, ità illi veſtitum eſſe & nudum eſſe, perinde eſt. Induebant verò Syntheſes, ut illas tunicis ſuperinjicerent, togis ſolum depoſitis. Porrò hoc etiam probare debebat Ferrarius, *eſſe geſta ſub finem Cænæ.* Quin potius ſub initio noctis contigerunt. Eſt deſcriptio amiculi alicujus, ſive potius lintei pro amiculo aſſumpti è torablibus, quibus cubiculares lecti concinnabantur. De quo porrò diſſerunt Caſaubonus *Exercit.* 16. *ſect.* 66. Gerhardus *in Harmoniâ Paſſionis cap.* 4. *pag.* 46. Balduinus Walæus *commentario perretuo ad Evangelia pag.* 476. Daniel Claſenus *Exercitationibus ſacris ad Paſſionem Dominicam lib.* 2. *cap.* 7. Ad rem facit illud Petronii: *Cænatoria repetimus & in proximam cellám ducti ſumus, in quâ tres lecti ſtrati erant*, in Satyrico pag. 67. Calceos detrahebant pedibus, ne toralia ſive lectos macularent. Martialis:

Depoſui ſoleas;

lib.

lib. 3. Epigr. 49. Eos aſſervabant ſervuli adſtantes, reddebantque alias ſoleas pro uſo illo unà allatas, quæ citrà obſtragulum erant & ligulis in parte ſuperiori pedis obſtringebantur. Terentius:

Accurunt ſervi, ſoccos detrahunt,
Video alios feſtinare, lectos ſternere,
Cœnam apparare,

In Heautontimor. Act. 1. ſc. 1. Horatius:

Et ſoleas poſcit,

lib. 2. Sat. 8. & vide eundem *lib. 1. Epiſt.* 13. Martialem *lib.* 14. *Epigr.* 65. Turnebum *lib.* 24. *cap.* 17. *lib.* 30. *cap.* 38. Subjungebant preces & commendabant Deo menſas. Quintilianns Declamat. 301. *Adiſti menſam, ad quam cum venire cepimus, Deos invocamus.* Deorum ſimulacra coram adducta ſtabant. Arnobius: *Sacras facitis menſas ſalinorum appoſitu & ſimulacris Deorum*, lib. 2. pag. 91. & Stewechius *notatis ad h. l. pag.* 82. Deſiderius Heraldus *annotatis ibid. pag.* 118. Jacobus Pontanus *in Atticis Bellariis pag.* 328. Itaque Sal etiam erat religionis domeſticæ particula, ut docet Euſtathius commentar. ad lib. 1. Iliad. Horatius:

Ante Larem proprium veſcor, venasque procaces
Paſco libatis dapibus,

lib. 2. Sat. 6. Libatæ dapes ſunt, quarum portio miſſa ad focum erat, ut combureritur in honorem Larium, *ſuprà lib. 1. c. 4. diſt.* 3.

IV. Modus accumbendi erat ille: Accumbebant reclinatâ ſuperiore parte corporis in cubitum ſiniſtrum, ut liberam & exſertam habere poſſent dexteram: inferiore ad longum porrectâ ac jacente, capite leviter arrecto, dorſo á pulvillis ſubſtratis modicè ſublevato, uti monſtrant Inſcriptio Auguſtana apud *Petrum Appianum in Collectaneis pag.* 435. 458

& ali

& alia Romana in ædibus Cæſii, quam exhibet Joh. Jac. Boiſſardus *part.* 3. *Antiquitat. Rom. fol.* 81. Martialis:

Cubitis trudit hinc & inde convivas,
Effultus oſtro, ſericisque pulvinis,

lib. 3. Epigr. 81. Horatius:

Et cubito remanete preſſo,

lib. 1. Carm. 27. Et lib. 2. Sat. 4.

Languidus in cubitum jam ſe conviva reponet.

Is, qui primus & ad caput lectuli in quocunque Triclinio accumbebat, ſummus erat. Apulejus: Acbumbebat ſummum thorum maritus, *lib. 6. Mileſiar. pag.* 183. Proximus ad ſinum recumbebat, & qui recumbebat ad pedes, infimus erat. Suetonius de Caligulâ: Sorores ſuas pleno convivio ſingulas infrà ſe collocabat, uxore ſuprà cubante, *lib.* 4. *c.* 24. (De quo loco videris Juſtum Lipſium *in annotatis ad Tacitum lib.* 11. *Annal. num.* 10.) Nimirum uxori ſuprà ſe cubanti digniorem locum aſſignabat: ſorores ſuas, quas familiarius, ac fratrem decebat, amabat, infrà ſe ponebat: ipſe verò inter eas loco medio accubuit, molliſſimo illo & pro ſuaviſſimis amicis reſervato. Locus eſt Johan. 21. 20. (ubi prolixè annotat B. Walæus *commentario perpetuo ad Evangelia pag.* 949. 950.) καὶ ἀνέπεσεν ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος αὐτοῦ. Sonat de medio diſcubitu. Catullus: *Aſpice imus ut accubans, Vir tuus Tyrio in toro, Totus immineat tibi.* Epig. 62. Sic enim legi vult Scaliger, & defendit Livinejus *notis ad h. l. pag.* 18 ubi explicat, *imus id eſt extimus, in ſponda exteriori.* Quæ prorſus incongrua ſunt, imus enim accubabat ille, qui ad pedes accubabat: nunquam verò factum eſt, ut maritus imus accubuerit, id eſt, infrà uxorem,

rem, nec enim in ſinu ſubjectam eam fovere potuiſſet. Itaque Gerhardus legit, *aſpice unus ut accubans.* Juvenalis:

> *Signatæ tabulæ, dictum feliciter, ingens*
> *Cœna ſedet, gremio jacuit nova nupta mariti,*

Satyrâ 2. Et Ovidius:

> *Ne premat ille ſuis ſinito tua colla lacertis,*
> *Mite nec in rigido pectore pone caput,*

lib. 1. Amorum Eleg. 4. Certiſſima lectio eſt, quam Salmaſius perſuadet, cumque illo Simon Abbes: *Aſpice intus & accubans, Vir tuus Tyrio ut toro, Totus immineat tibi.* Intus, id eſt, in ſinu mariti, cui totus imminet maritus utpote ſuprà accumbens. Antequam accumberent, lavabant manus, ſæpè etiam pedes, ut ſqualores & illuvies demerentur, ac ſpiritus vitales refocillarentur. Virgilius in convivio Didonis:

> *Dant manibus famuli lymphas,*

lib. 1. Æneid. Exempla ſunt in literis ſacris, *Geneſ.* 18.4. *c.* 19.2. *c.* 43.24. *Judic.* 19.21. 2 *Sam* 11.8. *Luc.* 7.44 1 *Timoth.* 5. 10. Locus eſt Marci 7. 3. ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας οὐκ ἐσθίουσι, de quo vide laborantem Scaligerum *in Elencho Trihæreſii c.* 7. Plautus in Perſâ: *Locus hic tuus eſt, hic accumbe, ferte aquam pedibus*, Act. 5. ſc. 2. Nam quod hic Lambinus annotat, *ridet lenonem, itaque dicit pedibus, non manibus*, non pertinet ad rem. Veteres accubituri manus pedeſque lavabant, ne pulveroſis pedibus inquinarent ſtrata. Petronius: *Diſcubuimus, pueris Alexandrinis aquam in manus nivatam infundentibus, aliiſque inſequentibus, ad pedes*, in Satyrico pag. 50. 51. ποδονιπτὴς eſt in convivio Phoci, quod deſcribit Athenæus lib. 14. & confer Balduinum Walæum

læum

læum *commentario perpetuo ad Evangelia pag.* 945. 946. 947.

V. Nec lavabant tantum, ſed quoque caput ungebant, more petito ab Oriente, *Pſalm.* 23. 5. *Pſal.* 104. 15.

Terque lavet noſtras ſpica Ciliſſa comas;

lib. 4. Eleg. 6. Spica Ciliſſa eſt nardum Syriacum, ut exponit Hieron. Mercurialis *lib.* 6. *Variar. lect. c.* 7. Locus eſt Marci 14. 4. ἀλάβαστρον μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτελοῦς. Valde hic deſudant viri docti. *Scultetus* ſcribit: Grammaticorum alii πιστικὴν derivant à πίειν, ut nardus potabilis intelligatur: Alii πιστικῆς pro σπικάτης ſcriptum, Latinamque vocem ſpicati pro Græcâ ab Euangeliſtâ poſitam eſſe ſuſpicantur, cum nihil de piſticâ nardo in claſſicorum Autorum libris reperiatur. Alii à πιστὸς deducunt πιστικὴν. Omnia fruſtrà. Nam à πιεῖν quomodo veniat πιστικὴ? quod ſi à fide ſit dicta, πιστὶς ſive πιστὴ fuerit, non verò πιστικὴ, *in Exercitat. Evang. pag.* 121. Ordine educemus ſententias illas. Quod ſit à πιεῖν dicta, contendunt Beza *in notis ad h. l. pag.* 205. Caſaubonus *in notis ibid. pag.* 399. Maldonatus *commentario h. l.* & teſtimonia Plinii, Horatii, Æſchyli, Athenæi proferunt, ubi ſit νάρδος πρὸς πότον. Verum quia de potu non agitur, manifeſta ratio èſt, quod de poculentâ nardo haut poſſit ſermo eſſe. Ad metatheſin recipiunt ſeſe Camerarius *in notis ad Marcum pag.* 135. Caſtellio *notis ibid. pag.* 436. Johann. Gerhard. Voſſius *in Harmoniâ Evangelica lib.* 1. *pag.* 28. Grotius *in notis pag.* 581. ut ſit precioſum unguentum de ſpicis nardi confectum פיסתקא pro ספיקטא. Durius aliquantò, & præter conſuetudinem divinorum Scriptorum. A verbo πίσις derivant Salmaſius *in Exercitationibus Plinianis pag.* 165. Caſaubo-

nus *Exercitat.* 14. *adv. Baron. num.* 13. Valla, Vatablus, Strigelius *notis ad h. l.* Toletus *commentario ad Iohannem cap.* 12. *pag.* 978. Daniel Heinſius *Ariſtarcho ad Nonnum pag.* 449. Jacobus Stôr *in Lexico Iuris pag.* 641. *&* 746. Chriſt. Becmannus *libro de* Originibus *LL. pag.* 720. 721. Balduinus Walæus *commentario perpetuo ad Evangelia p.* 933. & omnibus illis prior Theophylactus, ut πιστικῆς dictum paragogicè pro πιστῆς, id eſt, bonæ fidei ἄδολος ἢ μετὰ πίστεως κατασκευασθεῖσα. Quærit Scultetus, *an* πιστικὴ *deduci poſſit à* πίστις, *& non potius* πιστὴ *ſit?* Reſpondeo: non diſſimulant Autores optimi, quod derivatio illa bona ſit. Πιστικὴν οἰκουρὸν fidelem matremfamilias, dicit Artemidorus Daldianus *lib.* 2. *cap.* 33. *Onirocrit.* πιστικοὶ ſunt gubernatores, quorum fidei cura totius navis committitur, *l.* 3. *Cod. de naufrag.* Mavult Scultetus, ut πιστικὴ ſit per aphæreſin velut ὀπιστικὴ, id eſt, nardum allatum ex Opi vico Babyloniæ, præſtantiſſimum illud, de quo teſtentur Strabo *lib.* 16. *Geograph.* Athenæus *lib.* 15. *cap.* 24. Julius Pollux *lib.* 16. *cap.* 19. Accepit ab Johanne Hartungo *in locis memorabilibus pag.* 718. & retinet Quisdorpius *notis ad Matthæ. pag.* 98. Sed non congruit ad leges Grammaticorum. Eſt enim ὀπικὸν ab ὄπι non etiam ὀπιστικόν. *Nardum purum* vocat Tibullus lib. 2. Eleg. 2. *Nardum ſincerum* Plinius lib. 13. cap. 1. Huc pertinet locus Eccleſiaſt. 9. 8. *Omni tempore ſunto veſtimenta tua candida, & oleum infuſum capiti tuo ne deficito.* Hortatur ad lætitiam, quæ per convivia regnare ſolet. Oleum eo ſenſu, quo dictum eſt, & veſtimenta alba pertinent ad ferias, *infrà cap.* 5. *diſt.* 8. Deniq; Horatius:

Funde capacibus
Unguenta de conchis,

lib. 2. Carm. 7. Et Carm. 11.

Cur

Cur non ſub altâ vel platano, vel hac
Pinu jacentes ſic temerè, & roſa
Canos odorati capillos
Dum licet, Aſſyriâque nardo,
Potamus uncti?

Catullus eodem ſenſu:

Nam ungnentum dabo, quod meæ puellæ
Donarunt Veneres, Cupidinesque,

Epig. 13. Convivatorem, qui ſolum unguentum ex more præbebat, cœterum convivas famelicos dimittebat, ridet Martialis lib. 3. Epigr. 12.

Unguentum fateor bonum dediſti
Convivis here, ſed nihil ſcidiſti,
Res ſalſa eſt benè olere & eſurire.

Scidiſti eſt verbum conviviale. Scindebantur obſonia, ut convivis dividerentur, qui ergò nihil ſcindebat, is nihil dividebat.

VI. Pergit Horatius:

Qui udo
Deproperare apio coronas,
Curatve myrto?

lib. 2. Carm. 7. Undè patet, quod etiam coronas impoſuerint, nimirum ut ſe adverſus vini vires præſervarent, quas odoramentorum virtus diminuere poſſet. Virgilius:

Serta procul capiti tantum delapſa jacebant,

Bucolic. 6. Deſcribit Silenum ebrium, qui capite excuſſa ſerta abjecerat. Utrumque conjungit Lucanus:

Accipiunt ſertas nardo florente coronas,
Et nunquam fugiente roſâ, multumque madenti

Infudère comæ, quod nondum evanuit aurâ
Cinnamon, externâ nec perdidit aëra terrâ,

lib, 10. Pharſal. Rurſum Horatius:

Quis multâ gracilis te puer in roſa
Porfuſus liquidis urget odoribus?

lib. 1. Carm. 5. Et lib. 3. Carm. 14.

I pete ungentum puer, & coronas.

Et lib. 1. Carm. 4.

Nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrto,
Aut flore, terræ quem ferunt ſolutæ.

Caput impedire myrto eſt ſerta myrtea imponere capiti, & nitidum eſt λιπαρὸν ſive unguentis delibutum, quomodò Plautus in Trinummo dicit: *ut oleo nitidè nitet.* Anacreon in hymnis:

ἐμοὶ μέλει μύροισι καταβρέχειν ὑπήνην,
ἐμοὶ μέλει ῥόδοισι καταστέφειν κάρηνα,

Tibullus:

Jamdudum Tyrio madefactus tempora nardo,
Debueram ſertis implicuiſſe comas,

lib. 5. Eleg. 6. Ubi Douſa legit, *Syrio.* Odores enim laudatiſſimi è Syriâ afferebantur, itaque *Aſſyria nardus* eſt apud Horatium lib. Carm. 11. & apud eundem, *malobathro Syrio*, lib. 2. Carm. 7. Aſſyrium amomum laudant Virgilius *Bucolicor.* 4. Martialis *lib.* 8. *Epigr.* 77. Ab iisdem locis eſt Balſamus, de quo nobiliſſimo unguento multa profert Juſtinus lib. 36. ubi inter alia hæc verba ſunt: *Spacium loci ducenta jugera, nomine Arcus dicitur.* Debet legi, *lericus dicitur*, ut benè monent Bongarſius *notis h. l. pag.* 68. & Salmaſius *in Exercitationibus Plinianis pag.* 583. De Hiericunte odorum fertili diſtrictu vide etiam Plinium *lib.* 12. *c.* 25. Solinum *in polyhiſtore c.* 38. Strabonem

bonem *in Geographiâ lib.* 16. Suetonius: Indicebat & familiaribus cœnas, quorum uni mitellita quadragies ſeſtertio conſtitit, alteri pluris alquantò roſaria, *lib.* 6. *cap.* 28. Roſaria ſunt corollæ roſaceæ, quas precioſis unguentis adſpergebant. Aliàs de nardi foliis quoque erant, ut teſtantur Martialis *lib.* 3. *Epig.* 65. Plinius *lib.* 21. *cap.* 3. & confer Salmaſium *notis ad h. l. Suetonii in variis collectaneis Schildi pag.* 592. Nec ipſi tantum ſeſe, verum pocula quoque coronabant, tum hilaritatis convivialis, tum libationis cauſâ. Virgilius:

... Crateras magnos ſtatuunt, & vina coronant,

lib. 1. Æneid. Et lib. 3. Æneid.

Tum pater Anchiſes magnum craterea coronâ
Induit, implevitque mero.

Et lib. 7. Æneid.

Crateras læti ſtatuunt, & viva coronant,

Tibullus:

Coronatus ſtabat & ipſe calix,

lib. 2. Eleg. 5. Lucretius:

Hoc etiam faciunt, ubi diſcubuêre, tenentque
Pocula ſæpe homines, & inumbrant ora coronis,

lib. 3. & confer Johan. Baptiſtam Portam in Villâ lib. 9. cap. 44. lib. 10. cap. 30.

VII. Sequitur apud Horatium:

Quem Venus arbitrum
Dicet bibendi?

l. d. Eligebatur συμποσίαρχος vel Modiperator, (ut vocant Nonius Marcellus *libro de proprietate ſermonum cap.* 2. *num.* 565. Plinius *lib.* 14. *cap.* 22.) qui prout Convivæ cupiebant, vel ad ſummum vel eò minus

infundi curaret, præcaveretque ne quis ultrà vires à proximo invitatus poculis obrueretur, Aulus Gellius *lib. 15. cap. 2.* Huc pertinet illud Ciceronis de ſenectute: *Me verò & magiſteria delectant, à majoribus inſtituta, & is ſermo, qui more majorum à ſummo adhiberetur magiſtro in poculo.* Sic ille. Hic quoque mos à Græcis eſt, ut teſtantur Plutarchus *lib. 1. Convivial. quæſt.* Athenæus *lib. 10. dipnoſophiſt.* Salmaſius *Obſervationibus ad Jus Atticum & Romanum pag. 74. ſeqq.* Rurſum Horatius:

Nec regna vini ſortiere talis,

lib. 1. Carm. 4. Itaque vel ſortitò obveniebat magiſterium iſtud, vel convivarum rogato voto accipiebatur. Nam *talis* hic eſt pro *teſſeris*, adeoque impingit Franciſcus Luiſinus *lib. 3. parergor. cap. 38.* ubi hoc negat, & mavult, *vini talis*, id eſt, *tàm ſuavis & grati.* Quod prorſus rejiciendum eſt, nam de teſſeris confirmat alio loco Horatius:

Quem Venus arbitrum dicet bibendi?

lib. 2. Carm. 7. Venus, id eſt, Veneris jactus, ut exponitur *infrà cap. 4. diſt. 3.* & confer Theodorum Pulmannum *notis ad Horatium pag. 10.* Sorte eligebatur, ut invidiâ careret ille poculorum diribitor, ac debatur ei ſignum rei benè gerendæ Corolla. Plautus: Do hanc tibi florentem florenti, tu hic eris dictatrix nobis, *In Perſâ Act. 5. ſc. 1.* Annotat Janus Gruterus: *Ut in conviviis magiſter aliquis crearetur, Hebræis quoque uſitatum fuiſſe colligo ex Syrachide cap. 32. 1. Si ſummus magiſter convivii es conſtitutus, ne te ſuprà alios efferas.* Laudant Taubmannus *commentar. ad. h. l. pag. 1001.* Urſinus *in Analectis l. 6. q. 40.* Julius C. Bulengerus *lib. 1. de Conviviis pag. 104.* Sed verò fuiſſe hunc morem Judæorum, nuſpiam legitur. Græca ita ſonant, ἡγούμενόν σε κατέστησαν, *magiſtratum*

con-

conſtituerunt te, nempe cives tui, non in convivio, ſed in rebus civilibus gerendis. Nam quid illud, *ne efferitor?* Scilicet modimperator efferre ſe poterit adverſus convivas! *Mox coronæ* meminit, quæ benè meritis de Republicâ olim dari ſolebat pro conſuetudine Græcorum, ut porrò adverſus Maldonatum diſſerit Caſaubonus *Exercit.* 13. *num.* 29. Potabant ſolenniter, & ſæpè quidem bibebant ordine pocula tria, in honorem Gratiarum: aliàs quoque pocula novem, ob totidem Muſas. Horatius:

Da Lunæ properè novæ,
Da noctis mediæ: da puer auguris,
Murenæ, tribus aut novem
Miſcentur cyathis pocula commodis,
Qui Muſas amat impares,
Ternos ter cyathos attonitus petet
Vates, tres prohibet ſuprà
Rixarum metuens tangere **Gratiæ**
Nudis juncta ſororibus,

lib. 3. Carm. 19. Erantque illa pocula honoraria, & *bibere ſalutaria* vocat Apulejus *lib.* 2. *Mileſiarum pag.* 128. Nam præterea bibebant in honorem Deorum, Principum, amicorum, & quas deperiebant, mulierculararum. Tot verò cyathos evacuabant, quot literæ in nomine illo erant. Martialis:

Nævia ſex cyathis, ſeptem Juſtina bibatur,
Quinque Lycas, Lyde quatuor, Ida tribus.
Omnis ab infuſo numeretur amica falerno,
Et quia nulla venit, tu mihi ſomne veni,

lib. 1. Epig. 62. Adde eundem *lib.* 8. *Epigr.* 51. *lib.* 11. *Epigr.* 37. 95. & commentarios Rameſii *ad h. l. pag.* 105. 106. Idque fiebat plurimum in menſis ſecun-

dis. Duæ enim menſæ erant, una Epularum, altera poculorum. Virgilius:

Non ego te menſis & Dîs accepta ſecundis,

Georg. 2. Diis ſecundis, id eſt, in quorum honorem Veteres in menſis ſecundis propinabant, ut benè exponit Franciſcus Luiſinus *lib. 1. parergor. c 7.* Græci dudum ante illos in honorem Principum bibebant, necnon Deorum & amicorum, ut teſtatur Aſconius Pedianus ad Verrin. 3. κρατῆρας φιλοτήσιον vocat Plutarchus *libro de fortuna Alexandri.* Jovis Olympii poculum celebrant Pindarus Olympiis & Athenæus lib. 2. Dipnoſophiſtar. ἔρωτος ἀκράτω ἐπισχεῖς ait Theocritus *Idyll. 2.* Et neſcio, an huc pertineat Joſephi poculum, unde is Regis ſui honoratam memoriam conviviis propinaret, *Geneſ.* 44. 5. Multas expoſitiones convectavit Johan. Gerhardus *commentario ad h l. pag.* 759. 760. Certè verba illa unicè rectè explicat Aben Esdras: *In eo divinat herus meus,* quod fures ſitis. Sequitur Tremullius in verſione, & retinent Dilherrus *Tom. 2. Diſputat. Philolog. pag;* 33. Michaël Chriſtianus Thiroff. *diſputatione Jenenſi de ſacris Judæorum vinculis ſect. 2. diſt.* 11. *ſeqq.* De Romanis ità Silius Italicus, ubi Fabium Dictatorem, qui rem Romanam ſervaverat, deſcribit,

Nec prius aut epulas aut munera grata Lyæi
Fas cuiquam tetigiſſe fuit, quàm multa precatus
In menſam Fabio laticum libavit honorem.

lib. 7. Et rurſum:

Ante omnes ductor honori
Nominis auguſto libat carcheſia ritu,

lib. 11. Auguſtum ritum vocat τὴν φιλοτησίαν & con-

convivii Dominus faciebat initium poculi honorarii, προπίνειν inquàm. Ut Dido:

Hic Regina gravem gemmis auroque popoſcit,
Implevitque mero pateram, &c.
Dixit, & in menſâ laticum libavit honorem,
Primaque libato ſummo tenus attigit ore,

lib. 1. Æneid. Attigit ore, id eſt, προπίνειν. Nimirum quando hoſpitem liberalius invitare vellent, poculum vino ζωρότερον & bibebant ipſi & convivæ dabant ut ebiberet, amicitiæ teſſeram aut ſubjectionis teſtimonium. φιλοτησίαν πίνειν eſt apud Dionem Caſſium. De Auguſto refert Horatius:

Et alteris
Te menſis adhibet Deum.
Te multâ prece, te proſequitur mero
Defuſo pateris, & Laribus tuum
Miſcet numen,

lib. 4. Carm. 5. De Meſſalâ amico ſuo Tibullus:

Et benè Meſſalam ſua quiſque ad pocula dicat,
Nomen & abſentis ſingula verba ſonent.

lib. 1. Eleg. 1. Derivatus eſt mos hauriendi pocula ſoteria plena & ζωρότερα in Septentrionem. Ovenus Britannus:

Una ſalus ſanis nullam potare ſalutem,
Non eſt in potâ vera ſalute ſalus,

lib. 2. Epigramm. ad Mariam Neville num. 42. & confer Danielem Heinſium *notis ad Silium Italicum pag.* 103. *ſeqq.*

VIII. Peculiare erat quod in Deorum honorem portiones ciborum adolerent, & pariter libarent. De portionibus ciborum, quas ad Lares oblatas in foco adolebant; dictum eſt *ſuprà lib. 1. c.* 4. *ſect.* 3. De libatione eſt in allatis è Virgilio:

In menſâ laticum libavit honorem.

Vinum ità vocat, cumque libabant, ex paterâ leviter vini aliquid defundebant vel in menſam vel in terram. Virgilius:

Duo ritè mero fundens carcheſia Baccho
Fundit humi,

lib. 5. Æneid. Exprimit hunc ritum libandi Plautus in Curculione Act. 1. ſc. 2. *Venus de paulo paululum hoc tibi dabo; Haut lubenter, nam tibi amantes propinantes, Vinum potantes dant omnes.* Et de totâ re copioſè diſſerit Scaliger *commentario ad Feſtum, vocabulo Menſa.*

IX. Bibebant poculis aureis, cryſtallinis, murrhinis, ut ait Capitolinus *in vita Antonini Pii.* De cryſtallinis & murrhinis ſunt teſtimonia Poëtarum, quod magni precii & æſtimationis ſummæ vulgò eſſent. Juvenalis:

Grandia tolluntur cryſtallina, maxima rurſus
Myrrhina,

Sat. 6. Et Martialis:

Opimia num morionibus nectar
Cryſtallinisque murrhinisque propinat,

lib. 3. Epigr. 81. Et lib. 9. Epigr. 60.

Et turbata brevi queſtus cryſtallina vitro
Myrrhina ſignavit, ſepoſuitque decem.

Scribit hac occaſione *Baifius*: Cryſtallum fieri ajunt gelu vehementiore concreto, argumento eſſe, non reperiri alibi, quàm ubi nives hybernæ maximè regnant, glaciemque eſſe, *libro de Vaſculis pag.* 125. Nos de re illâ prolixius dicemus in Phyſicis Inſtitutionibus, adeòque ſententiam eam, quam Baifius profert, tuentur Conimbricenſes *Tract. 7. de meteoris cap.* 5. Joh. Velcurion *lib. 3. Phyſic. cap.* 15. Julius Scaliger *Exercit.* 119. For-

119. Fortunius Licetus *de ſpontaneo viventium ortu lib. 4. cap.* 68. Johann. Camers *commentariis ad Solinum pag.* 144. Chriſt. Becmannus *libro de Originibus Linguæ Latinæ pag.* 382. Bulengerus *lib. 4. de Conviviis pag.* 370. Atqui negamus cum Hieronymo Cardano *lib. 7. de Subtilitate pag.* 204. Athanaſio Kirchero *lib. 1. de Magnete p.* 6. Salmaſio *Exercitat. ad Solinum pag.* 204. *ſeq.* Johan. Gerh. Voſſio *in Lexico Etymologico pag* 166. quod Cryſtallus ſit aqua conglaciata, & probat effectus, quia aquis in ecta mergitur ſtatim, ſecus ac glacies duriſſima, quæ ſemper innatat aquis. Murrhina ab Oriente primus attulerat Pompejus, victor Orientis, inque triumpho dedicaverat Jovi Capitolino, inde protinus ad uſum communem tranſiverunt, dicente Plinio *lib.* 37. *cap.* 2. Hodiè murrhina prorſus ignorari, contendunt Bulengerus *lib. 4. de Conviviis cap* 13. Pancirollus *in Opuſculo de veteribus amiſſis cap.* 7. Raderus *commentario ad Martialem lib.* 3. *Epig.* 82. Marcellus Donatus *in dilucidationibus ad Suetonium pag.* 483. *ſeqq.* Veruntamen Scaliger *Exercitat.* 92. Salmaſius *in Exercitationibus Plinianis p.* 940. *ſeq.* Janus Guilhelmus Laurenbergius *Antiquario pag.* 287. Johan. Gerh. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 333. Hieron. Cardanus *lib 5. de Subtilitate fol.* 143. cenſent, Porcellana noſtra eſſe, quæ Veteres appellaverint murrhina quocunque modo ea confici illi referant. Propertius:

Murrheaque in Parthis pocula cocta focis,

lib. 4. Eleg. 5. ubi confer Gabbema *in notis pag* 803. Fortè quod Parthi cum Seribus commercia habuerint, ac murrheam terram inde petitam, ad poculorum juſtum uſum redegerint. Seres hodiè vocamus Chinæ incolas, & de vaſorum Porcellanorum confectione vide Johan. Hugonem Linſchoten *Navigat. in Indiam Orientalem pag.* 26. Petrum Ber-

Bertium *in Tabulis Contractis lib. 6, pag.* 741. Jacobum Gretſerum *libro de vino myrrhato cap. 6. ſeqq.* ubi refellit Ludovicum Mercatum *libro de foſſilibus*, qui docet, poculorum horum materiam fuiſſe ex myrrhâ arbore inciſâ fluentem, inque maſſam coagmentatam, coloribus ad ſpeciem inductis per artificem vaſorum illorum fictorem: myrrham verò eſſe, quæ hodiè ab Indis Orientalibus vocatur Benſui, & deſcribitur à Carolo Cluſio *in hiſtoriâ plantarum Exoticarum pag.* 117. Plinii verba ſunt: Oriens myrrhina mittit. Inveniuntur enim ibi in pluribus locis, nec inſignibus, maximè Parthici regni, præcipué tamen in Carmaniâ. Humorem eſſe putant, ſub terrâ denſatum à calore. Amplitudine nuſquam parvos excedunt abacos, craſſitudine rarò quanta dictum eſt neceſſaria vaſi potorio: ſplendor his ſine viribus, nitorque veriùs quàm ſplendor. Sed in precio varietas colorum, ſubinde circumagentibus ſe maculis in purpuram candoremque & tertium ex utroque igneſcentem, velut per tranſitum coloris purpurâ rubeſcente, aut lacte candeſcente. Sunt qui maximé in his laudent extremitates, & quoſdam colorum repercuſſus, quales in cœleſti arcu ſpectantur. His maculæ pingues placent. Tranſlucere quicquam aut pallere, vitium eſt. Idem ſales verrucæque non eminentes, ſed ut in corpore etiam plerumque ſeſſiles. Aliqua & in odore commendatio eſt. *Hæc ille.* Annotat *Cardanus*: Ergò quis non videt, figulina hæc eſſe, & ejus generis, quod ut dixi hodié Porcellanas ſolemus appellare. Conſtant enim & hæ ex ſucco quodam ſub terrâ denſato, & ex Oriente vehuntur. At noſtra pallidiora ſunt & odore carent, & quæ ex his etiam tranſlucent, magis probantur, foliiſque ac imaginibus placent, nullumque purpuræ veſtigium, quæ

omnia

omnia videntur ab antiquâ myrrhina diſſidere. Verum temporum varietas & opificum, tum uſus hoc pepererunt. Nam precium fecit copiam, dum multitudinem augere ſtudent, cum verò materia deeſſet nobilior, aliam ſuppoſuerunt, inde excogitata pictura reſarciendæ vilitatis cauſâ, itâ honos ac ſinceritas vaſis deceſſit. Aut enim vilior materia, aut non adò elaborata, aut vaſa ipſa ante tempus eruta, ob lucri cupiditatem moræ impatientibus, utcunque ſe res habeat, & precium, & locus, & materia, & modus, quo fiunt, eadem eſſe docent hæc murrhinis. Nunc longo Indiæ tractu fiunt ex conchyliorum atque ovorum corticibus, ſepeliunturque conſtanti famâ in octogintâ vel centum annos, quaſi hæreditarium loco. Inde eruta obducuntur vitro ne combibant. Succi autem, quibus cortices excipiuntur, non ſatis noti ſunt. Pinguntur etiam, antequam vitrum ſupperaddatur. Incertum eſt, an excoquantur, ob nitorem ac duritiem. Majore in precio ſunt, ſed multum ab antiquis degenerant, *Hæc ille l. d.* De aureis & argenteis poculis ſunt omnia vulgata. Neque illa tantum adhibita, gemmas addiderunt. Pocula gemmata ſunt apud Juvenalem *Sat.* 10. & potare gemmâ, dicit Martialis *lib.* 1. *Epig.* 12. Similiter Propertius:

Nec tamen inviſo pectus mihi carpitur auro,
Nec bibit è gemmâ divitè noſtra ſitis.

lib. 3. Eleg. 3. Chryſendeta vocantur. Martialis:

Innumeri tibi flava regunt Chryſendeta mulli,

lib. 2. Epig. 43. Nimirum quod cruſtis aureis illigata ac cælata eſſent. Picturam Chryſendetorûm habet Lazarus Baifius *libro de Vaſculis pag.* 110.

X. Vina recondebantur in multos annos, cadis ficti-

fictilibus probé concluſa, & repoſita in *apotheeis* (ut vocant Horatius lib. 2. Sat. 5. Plinius, Columella, Cicero, locis plurimis) vel horreis, non procul à vaporario, ut caloris vim percipere ſecum poſſent. Horatius:

Parcis deripere horreo
Ceſſantem Bibuli Conſulis amphoram,

lib. 3. Carm. 28. Et lib. 4. Carm. 12.

Nardi parvus onyx eliciet cadum,
Qui nunc Sulpiciis accubat horreis.

Hoc ideò factum eſt, ut vina requieta velut intrà ſe duplicarent ſaporem: Tibullus:

Nunc mihi fumoſum veteris proferte falernum
Conſulis, & Chio ſolvite vincla cado,

lib. 2. Eleg. 1. Fumoſum falernum, id eſt, vina quæ fumum bibere ſunt inſtituta, uti exponit Scaliger *in notis pag.* 129 & verba ſunt Horatii *lib.* 3. *carm.* 8. ubi confer Lambinum *in commentariis pag.* 210. Rurſum Horatius:

Vile potabis modicis Sabinum
Cantharis, Græcâ quod ego ipſe teſtâ
Conditum levi,

lib. 1. Carm. 20. De re eâdem ſunt teſtimonia Martialis *lib* 3. *Ep.* 82. *lib.* 10. *Ep.* 36. *lib.* 12. *Ep.* 83. *lib.* 13. *Ep.* 183. *lib.* 14 *Ep.* 118. & porrò vide Marſilium Cagnatum Veronenſem *lib* 2. *variar. Obſervat. cap.* 1. Joh. Brodæum *lib.* 1. *Miſcellan. cap.* 13. Turnebum *lib.* 30. *Adverſarior. cap.* 6 Ivonem Villiomarum *animadverſis ad Titium pag.* 120. Vinum falernum (quod optimum ſemper æſtimatum fuit) temperabant aquâ fontium, glaciei, nivium ſolutarum, ut eſſet ὑδαρὲς vel κεκεραμμένον. Horatius:

Diſſi-

Diſſipat Evius
Curas edaces, quis puer ocyus
Reſtinguet ardentis Falerni
Pocula prætereunte lymphâ,

lib. 2. Carm. 11. Tibullus:

Temperet annoſum Martia lymfa merum,

lib. 3. Eleg. 6. Martialis:

Sextantes Caliſte duos infunde falerni,
Tu ſuper æſtivas Alcime funde nives,

lib. 5. Epig. 65. Et lib. 12. Epig. 17.

Ebria Setino fit ſæpè & ſæpè falerno,
Nec niſi poſt niveam Cæcuba potat aquam.

Rurſum Horatius: *Vina liques*, lib. 1. Carm. 11. Liques, id eſt, in cadis obdurata emollias, affuſâ aquâ. Et vinum purum nullâ aquâ permixtum vocat:

Chium maris expers,

lib. 2. Sat. 8. id eſt, marinæ aquæ. τεθαλαττωμένον οἶνον adhibebant Veteres, uti ſcribit Athenæus *lib.* 1. ideò quod ad cibum concoquendum juvaret, συγκατεργάζονται τὴν τροφήν. Et confer Senecam *Epiſt.* 78. 96.

XI. Ut læta omnia in convivio eſſent, ſermonibus vel doctis vel jocoſis, invicem experiebantur, aderant pueri qui cantillarent, quandò hoc viſum convivis oportunum. Varro apud Nonium: *In conviviis pueri modeſtè ut cantillarent carmina antiqua, in quibus erant laudes majorum & aſſâ voce & cum tibicine.* Horatius:

Tuque teſtudo reſonare ſeptem
Callida nervis;

Nec

Nec loquax olim, neque grata, nunc &
Divitum menſis & amica templis,

lib. 3. Carm. 11. Et multis ante annis in convivio Didonis:

Citharâ crinitus Jopas
Perſonat,

lib. 1. Æneid. & adde Quintilianum lib. 1. cap. 14. Bellaria vel menſarum ſecundarum acceſſio erant poma, pira, nuces, ficus, caſtaneæ, uvæ & ſimilia hortorum proventa. Martialis:

Menſæ munera ſi voles ſecundæ,
Marcentes tibi porrigentes uvæ,
Et nomen pira quæ ferunt Syrorum,
Et quas docta Neapolis creavit,
Lento caſtaneæ vapore toſtæ,

lib. 5. Epigr. 79.

XII. Abituri ad ſomnum conciliandum poſcebant ultimum poculum, Mercurio conſecratum, qui Somni præſes erat. Teſtantur Homerus *lib. 7. Odyſſ.* Plutarchus *lib. 7. quæſt convivial.* Athenæus *lib. 1. Dipnoſophiſt.* & conſentit Julius Pollux *lib. Onomaſt c. 15.* ubi ποτήριον ἱερὸν deſcribit. Erat Mercurius ὀνειροπομπὸς καὶ ὑπνοδότης dicente Euſtathio ſcholiis ad l. d. Home:i, idque conſtat ex Ovidio, ubi Argi fabulam deſcribit:

Firmatque ſoporem
Languida permulcens medicatâ lumina virgâ,

lib. 1, Metamorph. Et Virgilio:

Dat ſomnos adimitque,

lib. 4. Æneid. Eidemque libabant, ut jucunda ſomnia immitteret, dicente Heliodoro *lib. 3. Æthiopic.* Nimirum. ut ait Martialis lib. 1. Epig. 72.

Et

Et quia nulla venit, tu mihi Somne veni.

Confer Lilium Gyraldum *in hiſtoriâ Deorum ſyntagm. 9. pag. 299.* Jacobum Pontanum *in Bellariis Atticis pag. 361.* Daniel. Heinſium *notis ad Silium Italicum pag. 41. 42. ſeqq.* Xenia mittebant convivis, poſtquam domum abierant, vel dabant, cum præſentes erant. Martialis:

Divitis alternas & pauperis accipe ſortes,
Præmia convivæ det ſua quisque ſuo,

lib. 14. Epigramm. 1. & adde Plinium lib. 6. Epiſtol. 31.

Cap. IV.

De Ludis privatis.

I.

Udos privatos deſcripſit libro ſingulari *Julius Cæſar Bulengerus.* Eos recenſet Horatius:

Indoctusque pilæ diſcive trochive quieſcat,

lib. de arte Poët. Et Ovidius:

Nunc pila, nunc celeri vertitur orbe trochus,

lib. 3. de Arte amandi. Et quidem Pila (Sphæram vocat Plinius *lib. 2. Epiſt. 17. lib. 5. Epiſt. 6.*) in frequentiſſimo uſu erat, non ſolum apud juvenes, ſed quoque Viros & Principes. Galenus ſcripſit librum *de ludo Pilæ*, notatque Valerius Maximus de Scævolâ, *eum optime luſiſſe pilâ*, lib. 8. cap. 8. diſt. 2. & idem refert Suetonius de Auguſto *lib. 2. cap. 83.* Quatuor Pilarum genera nominantur: Pila vulgaris,

ris, follis, trigonalis, harpaſtum. Et in ludo ipſo notari debent tria: raptim ludere, datatim ludere, expulſim ludere, quæ exponunt Joſephus Quercetanu *in Diætetico polyhiſtor. ſect.* 2. *c.* 11. *pag.* 319. *ſeqq.* Ramireſius *notis ad Martialem pag.* 314. Georgius Erhardus *Symbolis ad Petronium Arbitrum pag.* 592. Simon Abbes Gabbema *in notis variis ad Petronium pag.* 41. Raptim ludere dicebant, cum pilæ cadentes è pulvere capiebantur illo ipſo impetu, quod ad terram alliſæ aſſurgebant ſaltu. Lucanus Panegyrico ad Calpurnium Piſonem vocat:

Pilam revocare cadentem.

Datatim ludere erat, cum inter multos in coronâ ità ludebatur, ut alius alii pilam intentaret, nec tamen illi, quem videbatur velle petere, ſed alii infligeret per dolum. Id Lucanus vocat:

Non ſperato fugientem reddere geſtu.

Expulſim ludebant, cum pilam, ut nemo eam apprehendere poſſet, alter alteri præriperet, inque ſublime pelleret, ut non decideret ſtatim. Id Lucanus vocat:

Pilam geminare volantem,

Id eſt, propellere dum volat, nec permittere, ut illicò decidat. Confer Turnebum *lib.* 7. *Adverſar. cap.* 4. Hieronymum Mercurialem *lib.* 2. *Gymnaſt. c.* 5. & Inſcriptionem Romanam apud Janum Gruterum *in Volumine pag.* 637.

II. Quod Diſcum attinet, egimus de ludo illo ſuprà *lib.* 2. *cap.* 6. *diſt.* 6. Trochus (Græcis ῥόμβος, uti eſt apud Antonium Cæſarem *lib.* 2. & Scholiaſtem Apollonii *lib.* 1. *verſ.* 1130.) erat circulus æneus, grandis, per quem involuti ferebantur annuli ænei multi; & hujuſmodi trochos pueri certatim per vicos in

in longum agitabant, donec motus per ſe quieſceret, vel ad lapidem & obicem offenſus inflecteretur ac caderet. Martialis:

Quàm celer arguto qui ſonat ære trochus,

lib. 11. Epigram. 22. Rurſum:

Garrulus in laxo cur annulus orbe vagatur?
Cedat ut argutis obvia turba trochis,

lib. 14. Epig. 154. Propertius:

Cum pila veloci fallit per brachia jactu,
Increpat & verſi clavis adunca trochi,

lib. 3. Epigram. 12. Clavam aduncam vocat, quâ trochus compactilis aperiebatur immittendis annulis & claudebatur, ut Paſſeratius exponit. Perinde uti Bremenſes noſtri pueri, circulo ligneo, quo, victores dolia ſirpant, multos annulos æneos inducunt, luduntque.

III. Ludebant prætereà talis ſive teſſeris, de quibus vide Cœlium Calcagninum *peculiari commentario pag.* 286. *ſeqq.* Ovidius:

Seu ludet numeroſque manu jactabit eburnos
Tu malè jactato: tu benè jacta dato.
Seu jacies talos, victam ne pœna ſequatur
Damno ſi tacito ſlent tibi ſæpè canes,

lib. 2. de Arte amandi. Propertius:

Me quoque per talos Venerem quærente ſecundos,
Semper damnoſi ſubſiluêre canes,

lib. 4. Eleg. 9. Veneris ergò jactus erat ſecundus, & jactus Canis erat adverſus. Horatii locus de Modiperatore per Veneris jactum creando, eſt *ſuprà c.* 3. *diſt.* 7. Martialis:

Non mea magnamino depugnat teſſera talo,
Senio nec noſtrum cum cane quaſſat ebur,

lib. 13. Epig. 1. & porrò *ibidem Epig.* 15. 17. *lib.* 14

Epig. 14. Suetonius: Talis enim jactatis, ut quisque canem aut ſenionem miſerat, in ſingulos talos ſingulos denarios in medium conferebat, quos tollebat univerſos, qui Venerem jacerat, *lib.* 2. *c.* 71. Et lib. 3. cap. 14. *Monebatur*, ait, *ut de conſultationibus in Aponi fontem talos aureos jaceret, evenit, ut ſummum numerum jacti ab eo oſtenderent; hodieque ſub aqua viſuntur ii tali.* Summus numerus hîc eſt Veneris jactus, ut notat Beroaldus commentar. h. l. & confer Julium Bulengerum *dicto libro c.* 58. 59. 60. Non quidem liberâ manu projiciebant miſſiles talos, ut faciunt Germani, ſed in tabulam quadratam decidebant illi, miſſi deſuper ex inverſâ turriculâ ad baculum erectum affixâ, & reſiliendo definiebant jactum. Turriculam illam *Fritillum* vocabant. Juvenalis:

Parvoque eadem movet arma fritillo,

Sat. 14. Martialis:

Dum blandâ vagus aleâ December
Intertis ſonat hinc & hinc fritillis,

lib. 4. Epig. 14. Aut pyrgum. Horatius:

Mitteret in pyrgum talos,

lib. 2. Sat. 7. & Lambinus commentario *ibid. pag.* 218.

IV. Aleâ, id eſt, chartulis pictis ludere vetitum erat, & deprehenſi aleatores mulctabantur. Horatius:

Seu Græco jubeas trocho,
Seu malis vetitâ legibus aleâ,

lib, 3. Carm. 24. & confer Johan. Baptiſtam Pium *in annotatis poſterioribus c.* 72. Weſenbecium *Paratitlis*

titlis ad Digeſta lib. 11. *pag.* 507. 508. Viris principibus licebat tamen, adeòque Catonem ludo iſti diligenter inhæſiſſe, refert Plutarchus *in vitis illuſtribus*. De Auguſto idem teſtatur Suetonius *lib.* 2. *c.* 71. de Claudio & Domitiano, *ibidem lib.* 5. *c.* 33. *lib.* 12. *c.* 21. Porrò Jacobus Magnæ Brittanniæ Rex *lib.* 3. *Doni regii pag.* 162. ſuadet filio ſuo Williæ Principi, ut Scacchiorum luſu abſtineat, qui accuratam intentionem depoſcat, id quod contrà luſus naturam ſit, qui curarum relaxatio eſſe debeat, adeòque chartulas pictas commendat, ubi caſus obtinet, artis verò & diligentiæ parum ineſt. Quod verò Leonhardus à Ryſen Heuſdanus *peculiari libello de luſu aleæ* adverſus Gattackerum Anglum contendit, aleæ ludum eſſe omnino peſſimum & nefarium, de eo cenſemus, Puritanicam, id eſt, rigidam cenſuram eſſe. Honeſta refectio animorum cum probitate verâ non pugnat. Nec debet permitti luſus iſte niſi illis, qui abundant ocio, & parvam nummorum jacturam facere amant, ut à converſationis jucunditate majus lucrum ſibi acquirant.

CAP. V.

De Veſtimentorum habitu.

I.

DEſcripſerunt Lazarus Baifius, Octavius Ferrarius, & adde Juſtum Lipſium *lib.* 1. *Electorum cap.* 15. Carolium Sigonium *lib.* 3. *de judiciis*,

Claudium Salmaſium *annotatis ad pallium Tertulliani*, Johan. Roſinum *lib. 5. Antiquitat. cap. 31. ſeqq.* Antiquiſſimæ veſtes Pelles ſunt, easque ovibus pro ſacrificio oblatis detractas geſtavit Adamus de Paradiſo ejectus, ut præſidio illo, tempeſtates aërisque injuriam prohiberet, tegeretque pudorem corporis honore priſtino ſpoliati, *Geneſ. 3. 21.* Similiter Lucretius:

> *Tunc igitur pelles, nunc aurum & purpura curis*
> *Exercent hominum vitam,*

lib. 5. De Scythis Juſtinus: Lanæ eis uſus & veſtium ignotus & quanquam continuis frigoribus utantur, pellibus tamen ferinis & murinis utuntur, *lib. 2. cap. 2.* ubi vide notas Franciſci Modii *pag. 11.* & Berneggerum *in commentario pag. 32.* Turnebum *lib. 15. adverſar. cap. 23.* Nam qui hic legere volunt, *ferinis aut marinis*, (ut Lipſius *notatis ad Germaniam Taciti num. 53*) illi ſenſum accuratum elidunt. Lappones deſcribit & Samojedas, feroſque Tartaros, & remotiſſimos Moſcovitarum populos, quorum pars maxima Hunni, geſtabant olim veſtimenta ex pellibus ſiveſtrium murium (quos Mardos, Hermelinas, Sibericos feles hodie vocant) conſarcinata, ut de illis refert Ammianus Marcellinus *lib. 31. c. 3.* & adde Edonem Neuheuſium *in Theatro Ingenii humani lib. 2. cap. 3. 4.* Hieronymum Magium *lib. 3. miſcell. cap. 7.* Nec non veteres Germanos. *Pellitos* eos vocat Rutilius Numantianus *lib. 2. Itinearii numer. 49.* *Germani intecti corpus rhenonibus tegunt*, eſt in fragmentis Saluſtii, & inde citat Servius commentario *ad lib. 3. Georg.* Rhenones ſunt veſtes de pellibus. De iisdem Cæſar: *Pellibus aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magnâ corporis parte nudâ*, lib. 6. de bello Gall. Sollicitat lectionem unicè rectam Hottomannus in

notis pag. 34. *Quale animal ſit rheno*, inquit, *nemo explicat*, *ego Renum reſtituendum eſſe pridem exiſtimavi.* Quale animal ſit, dicemus in ſequentibus. Et Tacitus: *Gerunt ferarum pelles.* Hoc autem nomen Gallos pellibus ferinis indidiſſe putant Scaliger *conjectaneis ad Varronem pag.* 68. Henricus Stephani *libro de Latinitate ſuſpectâ cap.* 8. Joh. Gerh. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 434. ob converſationem peregrinorum, quandoquidem *Græci ῥῆνας τὰ μῆλα nominent.* Sanè veteres Gallos per immigrationem Phocæorum vocabula Græca plurima recepiſſe conſtat: Suedi verò nunc etiam *Rhendir* appellant cervos Lapponicos, undé victum, veſtimenta, opera domeſtica exigunt Lappones feri. Ut proinde non ſit cauſa ulla, quare Hottomannus *Renum* velit ſubſtituere ac ſenſum pervertere: neque ratio aliqua fingi poteſt, quamobrem pro hoc ſignificatu, *unde Rheno animalis nomen eſſe conſtet*, authoritatem requirat Ludovicus Carrio *lib.* 3. *Antiquar. Lect. cap.* 2. Suedi, Lapponi, Roſſi, Samojedæ pro nomine illo teſtimonium dicent. Denique illud à Johanne Calvino in Lexico Juris pag. 784. prolatum, *Rhenones appellatæ ſunt pelles ferinæ, quia Rhenani populi hiſce peculiariter utebantur*, falſum eſt. *Cervos jugales* appellat Saxo Grammaticus *lib.* 3. *hiſtor. Danicæ pag.* 40. & confer Johan. Loccenium *in Antiquitatib. Suedicis lib.* 2. *c.* 20 Philipp. Cluverum *lib.* 1. *Germaniæ antiquæ c.* 13. Nec aliter Romani Priſci. Sic enim Propertius:

Curia prætexto quæ nunc nitet alta ſenatu,
Pellitos habuit ruſtica corda patres.

lib. 4. Eleg. 1. Et Juvenalis:

Qui ſummovet Euros
Pellibus inverſis,

Qui ſummovet Euros
Pellibus inverſis,

Sat. 14. Aliter deinde fuit, cum Orbis opes ad ſe bello derivaſſent.

II. Scribit *Philippus Caroli* : Pueri apud Romanos uſque ad annum ætatis decimum tertium geſtabant palliolum, quod aliculam chlamydem vocabant, teſte Ulpiano l. veſtis 23. §. 1. D. de auro & argent. leg. *lib.* 4 *Antiquit. Rom. c.* 10. Deſcripſit à Pancirollo, ſed vera non ſunt. Aliculæ chlamydes ab Ulpiano recenſentur, non quod eſſent ordinariæ puerorum veſtes, ſed quod infantum amicula aliqua eſſent, pro tegendis illis, cum fortè domi eſſent, aut non procul domo abeſſent. Jacobus Cujacius *lib. Obſervat. c.* 18. Dionyſius Gothofredus *notis ad lib.* 34. *Pandectarum Tit.* 2. *ſect.* 23. *pag.* 118. Michaël Watſonus *part.* 1. *notationum ad Pancirollum pag.* 45. aliculas interpretantur de togis brevibus. Neque hoc verum eſt. Adferunt Martialem :

Brumæ diebus, feriisque Saturni,
Mittebat Umber aliculam mihi pauper,
Nunc mittit alicam, factus eſt enim dives,

lib. 12. Epig. 83. Quod alibi idem exponat :

Bevis gelidæ miſſa eſt toga tempore brumæ.

Reſpondeo : Aliculæ & breves togæ differunt multum. Patroni mittebant Saturni diebus ad Clientes ſuos, non alicas tantum, ſed etiam breves togas, ut ſumptibus parcerent : Togas, quas geſtarent majores natu, aliculas pro veſtiendis puellis, unde ſemitecti eſſe poſſent. Nam humeris injiciebatur, cætera nudi erant. Apulejus lib. 10. *Adeſt luculentus puer nudus, niſi quod ephebicâ chlamyde ſiniſtrum tege-*

tegebat humerum. Mercurius ephebicâ chlamide ſiniſtrum tegens humerum, caduceo & marſupio inſtructus, pingitur in nummis apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 59. *num.* 10. Apollinis ſimulachrum marmorium conſimili habitu ê Belvedere Romano depingit Joh. Baptiſta de Cavalleriis *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 4. Adeoque veriſimile non eſt, majores pueros ità inceſſiſſe ætate illâ, quâ decenter velari corpora oportebat maximè. Infantes, ut dixi, & puſiones geſtabant. Ad Martialis verba prolata ſic notat *Farnabius*: Cum verò alica craſſior ſit & vilior quàm alicula, poëta dum laudare videtur, Umbrum carpit, ut ſordidiorem factum, quâm olim ubi pauper fuit, *pag.* 399. Quòd me non ſatis fateor intelligere. Senſus verò, quem Poëta vult, ille eſt: Alica notat χόνδρον, id eſt, pòtum de Zeâ, alicula eſt levidenſe veſtimentum. Ergò Umber, cum pauper erat, mittebat aliculam, id eſt, veſtem, at dives factus mittebat alicam, id eſt, potionem ex zeâ decorticata. Quod pauperes mitterent alicam, docet Martialis:

Nos alicam, mulſum poterit tibi mittere dives,

lib. 13. Epig. 6. Alica nunquam eſt veſtimenti genus, quomodò alicula non eſt potus, & confer Johann. Gerhardum Voſſium *in Lexico Etymologico pag.* 18.

III. Geſtabant pueri Prætextam, quæ toga candida erat, περιπόρφυρος χιτών ajunt Plutarchus *in Publicolâ*, & Athenæus *lib.* 6. *Dipnoſophiſt.* Ora & limbus per circuitum purpurâ prætexebatur. Catullus:

His corpus tremulum complectens undique veſtis
Candida purpureâ Tyrios prætexerat orâ,

Epig. 65. Perſius:

Cum primum pavido cuſtos mihi purpura ceſſit,
Bullaque ſuccinctis laribus donata pependit,

Sat. 5. *Purpuræ decus* eſt apud Horatium lib. 5. Carm. 5. In latere dextro recincta, ut homini libertatem movendi ſeſe permitteret, ſuprà humerum dextrum fibulâ conſtringebatur, latus ſiniſtrum humerumque illum decorè involvebat.

IV. Cum perveniſſent ad annum decimum quintum, prætextâ depoſitâ virilem ſumebant Togam, cum pompâ magnâ deducti in forum, invitatis ad actum illum amicis & cognatis. Recitabatur oratio inauguralis, & dies ille Tyrocinium vocabatur, Plinius *lib.* 8. *c.* 48. Lares mutatæ veſtis dabantur teſtes. Propertius:

Mox ubi bulla rudi demiſſa eſt aurea collo,
Matris & ante Deos libera ſumpta toga.

lib. 4. Eleg. 1. Et pro felici incremento ſolvebatur nummus argenteus Divæ Juventæ, in æde ejus, Dionyſius Halycarnaſſ. *lib.* 4. Togam puram & Togam liberam appellant Cicero *lib.* 9. *ad Atticum Epiſt.* 4. 20. 22. Et Catullus:

Tempore quo primum veſtis mihi tradita pura eſt,
Jucundum cum ætas florida ver ageret,

Epigram. 69. De Togâ vide prolixè Aldum Manutium *quæſitis per Epiſtolam pag.* 276. *ſeqq.* & Guilhelmum Budæum *annotatis poſterioribus ad Pandectas pag.* 350. *ſeqq.* Toga pura dicta eſt, quia nihil purpuræ attextum haberet. Attamen illi, qui Magiſtratum gerebant, quique Sacerdotes erant, prætexebant purpurâ viriles togas ſuas. Germanicus apud Tacitum: *Vidit ſe operatum & ſanguine ſacro reſperſa prætexta pulchriorem aliam manibus aviæ Auguſtæ accepiſſe*, lib. 2. Annal. Annotat Lipſius: *Germanicum fuiſſe prætextatum, utpote*

Augu-

Augurem. Et addit, *Sacerdotes tantum uſos prætextâ*, notis ad h. l. num. 26. Atqui Germanicus erat prætextatus, non tantum quia Augur, ſed quia exercitus Imperator, & cum poteſtate Proconſulari erat. Livius: *Purpurâ viri utemur in magiſtratibus prætextati, in ſacerdotiis, liberi noſtri prætextis purpurâ togis utentur*, lib. 34. Appianus lib. 2. Belli civilis de Conſule Dolabellâ, τὴν μὲν ὕπατον ἐσθῆτα ἠμφιέσατο id eſt, prætextam induit. Propertius:

Curia prætexto quæ nunc nitet alta ſenatu,

lib. 4. Eleg. 1. De Tribunis idem certum eſt, quoniam apud Appianum *lib. 4. civil.* dicit Caſſius oratione ad milites, tribunis à Cæſare ſacrum magiſtratum & τὴν ἐσθῆτα τὴν ἱερὰν *ſacram veſtem* ademptam fuiſſe. Hic *veſtis ſacra* eſt prætexta toga. De Julio Cæſare tunc cum Prætor eſſet, Suetonius *ut comperit paratos qui vi ac per arma prohiberent, dimiſſis lictoribus abjectâque prætextâ, domum clam refugit pro conditione temporum quieturus*, lib. 1. cap. 16. Prætor deponebat primum, ac deinde invertebat prætextam, cum dicturus ſententiam erat. Seneca: Et ſi perverſa induenda magiſtratui veſtis, *lib. 1. de Ira c. 16.* Perverſa, id eſt, inverſa, ut pars ejus floridior introrſum verteretur, notante Mureto ad h. l.

V. Toga ab humeris ad talos uſque pertingebat, ut refert Cicero *Orat. pro Cluentio.* Erat rotunda & undequaque conſtricta, itaque immiſſa ſuprà caput injectu uno corpus totum veſtiebat, laxè patentibus in ſummo faucibus, ut non caput modo, ſed etiam brachium humeruſque dexter, cum luberet, commodè exſeri poſſet, ac particula illa ad cervicem arrecta vel in caput attrahi vice pilei, tempore æſtus aut pluviæ, vel ab eo remo

ver

veri poſſet in occurſu viri honeſti, coram quo debebat aperiri caput. Περισπάσας τὴν τήβεννον ἐξ ὤμου, ait Plutarchus *in Gracchis*. Et tunc fiebat, ut lacinia togæ ſub dextrâ alâ promiſſæ ad humerum lævum decurreret, faceretque ſinum aliquem obliquum, deſinendo per rugas non perindè æqualiter vel breves vel longas. Cœterum ad partes inferiores erat clauſa, ut corpus velaretut, quod tunc temporis non haberent femoralia vel braccas. Cæſar cum infeſtis conjuratorum pugionibus appeteretur, *togæ ſinum ſiniſtrâ manu ad ima crura detraxit, quo honeſtius caderet*, ait Suetonius *lib. 1. cap.* 82. Id Appianus *lib. 5. de bello civili* dicit, τὸ ἱμάτιον περικαλύψασθαι καὶ πεσεῖν εὐσχημόνως. Nimirum lævam togæ partem brachio ſubductam demiſit ad pedes, ne dum moribundus prolabitur, tunica, quæ tunc ferè ad medium crus pertingebat, denudaret partes illas, quas naturæ honeſtas vult opertas eſſe. Tagatorum Icones adferunt Joh. Baptiſta de Cavalleriis *lib. 1. Antiquitat. Romanar. Tab.* 23. Octavius Ferrarius *lib. 1. de re veſtiaria pag.* 4. Cęſar Galba togatus eſt in numiſmatis Antonii Auguſtini *Tab. 22. num. 5. 6.* Antoninus Imperator togatus eſt *ibidem Tab. 47. num. 6.* Orientis populi habebant Togas, & ſub eis proximè Subuculam, unde facilè poterant diſcooperiri corporis partes infimę, exemplo Noachi. *Geneſ.* 9. 21. Atque hi cingulo colligabant eas, quoniam erant manuleatę: Romani verò non cingebant ſuas, quia rotundę & manicis deſtitutę erant, itaque ſuturam in pectoris ſuperiori parte faciebant, undè poſſet exſeri dextera, quandò vellent: ſiniſtra verò intus concluſa, non poterat cingulo comprimi, ut non valdè obeſſet homini ſeſe moventi, & negocia ſua promptè obire volenti. Quod ergò Sigonius contendit, *togam fuiſſe cinctam*, de eo viderit ille, quomodò togę cinctura non impedi-

pediviſſet omnem corporis motionem? quomodò manus ſub togâ extendi potuerint & cinctum pati? quomodò togę fimbria in caput attrahi, ut vice pilei eſſet? Horatius:

Videſne ſacram te metiente viam
Cum bis ter ulnarum togâ.

lib. 5. Carm. 4. Tibullus:

Effluit effuſo cui toga laxa ſinu.

lib. 1. Eleg. 7.

VI. Toga erat in converſatione civili, uti erant Paludamentum & Sagum in caſtrenſi vitâ. Paludamentum quidem Imperatoris, Sagum verò lictorum & Centurionum, Nonius Marcellus *libro de proprietate ſermonum cap.* 14. *nu.* 10. 11. 12. Silius Italicus:

Isque ut Varronem procul inter prælia vidit,
Et juxtà ſagulo circumvolitare rubenti
Lictorem, noſco pompam atque inſignia noſco,

lib. 9. Suetonius: Urbem denique ad Claſſicum introiit paludatus ferroque ſuccinctus, inter ſigna & vexilla, ſagulatis comitibus ac detectis commilitonum armis, *lib.* 9. *cap.* 11. Utrumque verò differebat à Toga, quod eſſet apertum à dextro latere toto, & fibulâ aureâ ſuper humero dextro connecteretur. ἐπιπορπήματι χρυσῷ ait Appianus *libro de rebus Punicis.* Centurionem ſagatum depingit Jacobus Boiſſardus *part* 3. *Antiquit. Rom. fol.* 94. Ovidius:

Purpureum chlamydis pennæ traxêre colorem,
Fibula quod fuerat, veſtemque momorderat aurum,
Pluma fit, & fulvo cervix præcingitur auro,

lib. 14. Metamorph. Chlamys idem eſt quod Sagum. Statius:

Emi-

Emicat & torto chlamydem diſſibulat auro.

Notat Valdurius lib. 10. de re militari cap. 1. quod *Paludamentum in ſiniſtro humero fuerit nodo colligatum.* Verum quod in dextro humero alligata fibula ſit, Veteres ſtatuæ omnes atteſtantur, ait Octavius Ferrarius *lib. 6. de re veſtiariâ pag.* 109. Galba Cæſar paludatus cum nodo in humero dextero, eſt in numiſmatis Antonii Auguſtini *Tab.* 21. *num.* 22. perinde uti Antonius Cæſar paludatus in humero dextero cum nodo eſt ibidem *Tab.* 46. *num.* 15. 18. Adrianus Cæſar paludatus cum nodo in dextro humero ê marmoribus Farneſianis pingitur apud Joh. Baptiſtam de Cavaleriis *lib.* 1. *antiquitat. Romanar. Tab.* 41. 68. Octavii Auguſti ſimulachrum eleganter depictum ê marmoribus Capitolinis, ut nodus ſit in humero dextero, eſt apud eundem Baptiſtam *libro dicto*, *Tab.* 71. Nec non Simulachrum Julii Cæſaris cum dextero nodo eſt *ibidem Tab.* 72. Qualia ergò fuerint marmora illa apud Lazarum Baifium *libro de Veſtibus pag.* 55. Jacobum Boiſſardum *part.* 3. *Antiquitat. Roman. fol.* 59. ubi in ſiniſtro humero, (ut ſcribit Valturius) nodum oſtendit? Purpureum, id eſt, coccineum erat, quod color iſte acuat fortitudinem, & quod fuſus de vulnere ſanguis ruber non ità facilè notetur in veſtimento rubro. Hoc erat â Lacedæmoniis, de quorum ſtatutis ità referunt Valerius Maximus *lib.* 2. *cap.* 6. Ælianus *lib.* 6. *variæ hiſtoriæ cap.* 6. & ex illis Nicolaus Cragius *lib.* 3. *de Republ. Lacedæmon. pag.* 153. 154. Locus eſt Eſai 63. 2. *Quare ergò rubrum eſt indumentum tuum?* Notatur paludamentum, quo Judas Maccabæus indutus per viſionem obtulit ſeſe Prophetæ, defenſor populi ſui adverſus vicinos hoſtes. Nam de illo exponit Grotius *in notis*, & tolerari poteſt literali ſenſu, ut ſublimior referatur ad Chri-

Chriſtum Servatorem, cui omnes veterum heroum victoriæ dictis factisque, ſuis præluſerunt. Paludatos Duces vocat Juvenalis *Sat. 6.* Conſules paludati ſunt apud Livium *lib.* 3. 31. 42. *hiſtor.* Ciceronem *in Piſonianâ.* ἐναγώνιον ϗ στρατηγικὴν ἐσθῆτα vocat Plutarchus *in Cæſare*, ubi de Pompejo victo & poſt abjectnm paludamentum fugiente è campis Pharſalicis, refert. Atque idem Plutarchus *in Parthicis* φοινικίδα pro Imperatorio paludamento dixerunt. Paludati Imperatoris effigiem è marmoribus columnæ Trajanæ delineant Baifius *l. d. pag.* 55. Juſtus Lipſius *lib.* 2. *de militiâ Rom. Dialog:* 12. Octav. Ferrarius *lib. 6. de re veſtiaria pag.* 110. & adde Salmaſium *in Exercitat. Plinianis pag.* 1329. *ſeqq.*

VII. Lotus eſt Matth. 7. 28. περιέθηκαν αὐτῷ χλαμύδα κοκκίνην, quod Johannes Cap. 19. 2. ἱμάτιον πορφυροῦν περιέβαλον αὐτόν. Explicant illa ſeſe mutuò. Porphyra color ille eſt, quem Ebræi שנים vocant & Gręcis Κόκκινον vertitur, aut ſanè illi proximus, itaque Rabbini interpretantur ſemper de illo, quod eſt *Cramoſinum*, Eſai. 1. 18. ubi in Gręco eſt ὡς φοινικοῦν. & Hieronymus reddit. *ut coccinum.* πορφυρὶς φοινικὶς pro eodem ponuntur à Julio Polluce in Onomaſtico. Nec aliter apud Latinos, quibus Phęnicium idem eſt cum Puniceo. Horatius:

Terra marique victus hoſtis, Punico
Lugubre mutavit ſagum,

lib. 5. Carm. 9. Loquitur de Marco Antonio Triumviro, qui victus ab Auguſto & Imperatoriâ poteſtate ſpoliatus, lugubrem habitum ſtatumque aſſumſit. Purpureum paludamentum eſt apud Valerium Maximum *lib.* 1. *c.* 6. Beza & Caſtalion vertunt, *circumdederunt ei chlamidem coccineam.* Namque chla-

χλαμὺς eſt idem, uti ſagum, veſtimentum militare & coccinium. Diſſerit Baifius, fuiſſe togam purpuriam, quæ & picta dicebatur, in Servatoris ludibrium velut à S. P. Q. R. miſſam illi, qui ſe Regem Judæorum appellaret, *libro de re veſtiariâ pag.* 48. Neque ab illo diſſentiunt Dilherrus *Tom.* 1. *Diſputat. Philologicar. pag.* 504. Cl. Watſonus *part.* 1. *notationum ad Pancirollum pag.* 2. Verum undè Copreæ ſumerent togam hujuſmodi, quæ Ducum triumphalium ornatus erat, aut ſi fortè aliàs togæ pictæ donarentur, Regibus ſociis pro munere ſummo dabantur ſolùm? uti referunt Plutarchus *in Antonio*, Livius *lib.* 10. Tacitus *lib.* 4. *hiſtor.* & exempla ſunt 1 *Maccab.* 10. 19. 62. 64. *c.* 11. 58. *c.* 14. 44. Dicimus ergò cum Caſaubono *Exercitat.* 16. *ſect.* 73. & Johanne Gerhardo *in Harmoniâ Paſſionis c.* 11. fuiſſe Sagum aliquod Centurionis aut Ordinum ductoris obſoletum, quod præ manibus erat, & verò *ἱμάτιον* obiter valet *amiculum*, quod per occaſionem ſuperinjicitur veſtimentis aliis. Quæ verò Ludovicus de Dieu *notis ad Johan.* 19. 5. & ex illo Balduinus Walæus *commentario perpetuo ad Evangelia pag.* 984. referunt, non ſufficiunt difficultati ſolvendæ. *ἁλουργὰ ἱμάτια*, id eſt, veſtes purpureas vocat Dion Caſſius, ubi Cæſarem per Nilum enatantem in paludamento ipſo deſcribit, *lib.* 42. *hiſtor.*

VIII. Ut Sagum coloris rubri, ità erat Toga candida. Hunc colorem amabant (luctus verò tempore atrati erant in Togis pullis) & ſi quas ſordes veſtis contraheret, aderant fullones, qui maculas eluebant, & quia ſenſim color veſtis deterebatur, addebant cretæ benè præparatæ aliquid, ità & ſplendor reſtituebatur & veſtes fiebant denſiores, Plinius *lib.* 35. *cap.* 15. 17. Locus eſt Marci 9. 3. *οἷα γναφεὺς ἐπὶ τῆς γῆς οὐ δύναται λευκᾶναι.* De fullonibus eſt

multa

multa mentio in Jure Civili, *l. 2. D. de condict. ſine cauſ. l. 3. §. ſi fullo. D. locat l. 12. &. 82. D. de furt. l. 13. §. finali D. de uſufruct. l 3. D. de aquâ pluviâ arcendâ.* Lamdrius in Alexandro Severo: *Fullones nonniſi ſervos ſuos habuit.* Et confer Turnebum *lib. 24. cap. 23.* Hienymum Mercurialem *lib. 3. Variarum Lectionum c. 21.* Jacobum Pontanum *in Bellariis Atticis pag. 351.* Diximus quædam *ſuprà lib. 2. c. 5. diſtinct. 2.* Plautus:

Qui veſtitû & cretâ occultant ſeſe.

In Aulular. Actu. 5. ſc. 9. Dictum adverſus homines tenuiores, qui cum mutare non poſſent togam veterem cum novâ, uti ditiores: ut tamen nitidi & melioris fortunæ viderentur eſſe, diebus feſtis incretabant togas ſuas inquinatas vel ipſi, vel per fullones. Horatius:

Ille repotia, natales, alioſque dierum
Feſtos albatos celebrat,

lib. 2. Sermon Sat. 2. Albatus, id eſt togâ candidâ amictus, ut *Eccleſiaſt. 9. 8.* ibidem Pineda *in commentario*, Martinus de Roha *part. 2. ſingularium lib. 2. cap. 2.* λευκαίνειν τὰς στολὰς eſt Apocal. 7. 13. 14. ubi multa adverſus Petrum Fabrum (qui de hoc loco quædam non ſatis rectè *lib. 2. Agoniſticorum cap. 12.* diſſerit) annotat Ludovicus Alcaſar *commentariis num. 9.*

IX. Sub Togâ communiter geſtabant Tunicam abbreviatam, ità ut paulo infrà genua caderet, eamque fluxam cingebant, ut corpori aptior eſſet. ἀζώστους χιτῶνας habere, erat probrum, uti narrant Seneca *Epiſt. 93.* Dion Caſſius *lib. 63. hiſtor.* Sæpè etiam loco pœnæ. Suetonius: *Pro cætero delictorum genere variis ignominiis affecit, ut ſtare per totum diem juberet ante prætorium, interdum tunicatos diſcinctoſque*, lib. 2. cap.

 24. Diſci-

24. Diſcinctos, id eſt, ἀζώνους. Huc pertinet illud Ovidii:

Nec coma vos fallat liquidâ nitidiſſima nardo,
Nec brevis in rugas cingula preſſa ſuas,

lib. 3. de Arte amandi. Senatores verò & Equites præterea in pectore habebant latos clavos aut clavos anguſtos, ut eſſent inſigne aliquod & ornamentum. Namque clavi erant purpurei vel aurei, & verò de clavis illis non rectè ſcribit *Joſephus Scaliger:* Clavus erat plagula, quæ ab humeris in pectus demittebatur, ut erat ἐπωμὶς Græcorum, ea clavis quibusdam conſita erat, *pag.* 192. *conjectan. ad Varron.* Nec aliter Simon Abbes Gabbema *notis ad Petronium pag.* 54. Verum ità erant tunicæ pars ut illi aſſuerentur, (uti rectè monet Joh. Gerhard. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 281) non etiam ut deſuper ſolum velut obiter injicerentur. Et licet inſuti eſſent, à veſte tamen ſeparari poterant atque eximi inde, ut in veſtem aliam transferrentur & de novo conſuerentur & de novo conſuerentur. Quod verò etiam Johannes Samoſcius *lib.* 1. *de Senatu Romano pag.* 76. & Antonius Auguſtinus *Dialogo* 2. *Antiquitat. Romanar. pag.* 35. ſcribant, *clavos eos velut flores intertextos fuiſſe veſtibus*, perinde falſum eſt, uti conſtat ex illis, quæ jam diximus. Intertextum haut erat, quòd exterius annexum poterat quavis occaſione ſeparari. Erant fila aurea vel purpurea ſegmenta, quomodò ſunt capita clavorum, vel rotunda vel quadrata, *plagulas* dicit Varro lib. 8. de LL. pag. 117. Nimirum tunica illis, ut rete plagis diſtinguebatur. Suetonius: Sumenti virilem togam tunica clavi reſuta ex utraque parte ad pedes decidit, *lib.* 2. *c.* 94. Reſuta, id eſt, refibulata, nodo ſcilicet ſublato vel ſoluto, quo continebatur in hume-

humero dextro, ut toga prætexta. Et verò, quomodò Octavius tyrocinii die latum clavum ſumſit, cum nondum Senator eſſet? Caſaubonus divinat, quod hoc illi Julius Cæſar peculiariter indulſerit, & vide plura apud Octavium Ferrarium *lib.* 3 *de re veſtiariâ c.* 13. Nam quod idem Caſaubonus ad h. l. pag. 258. notat, *reſutam, id eſt, refibulatam, nodis ſcilicet ſolutis, quibus tenebatur in humeris ex utrâque parte*, id non poſſum approbare. Statuæ omnes togatæ monſtrant unam in dextro humero fibulam, duæ fibulæ nuſquam apparent, neque opus illis erat, ut tunica jungeretur. Atque inde eſt Tunica laticlavia, Senatoribus proprium veſtimentum, ut referunt Suetonius *lib.* 1. *c.* 45. *lib.* 2. *c.* 38. 94. *lib.* 3. *c.* 35. *lib.* 4. *c.* 45. *lib.* 8. *c.* 10. *lib.* 9. *c.* 2. Plinius *lib.* 9. *c.* 36. χιτῶνας πλατυσήμους vocat Strabo *lib.* 3. *Geograph.* Itaque Ovidius cum ſe laticlavium, id eſt, Senatoriam dignitatem aſſecutum eſſe refert, verba illa uſurpat:

Intereà tanto paſſu labentibus annis
Liberior fratri ſumpta mihique toga eſt;
Induiturque humeris cum lato purpura clavo,
Et ſtudium nobis, quod fuit ante, manet,

lib. 4. Triſt. Eleg. 10. Vellejus Paterculus de Mecænate: Quippe vixit anguſto clavo contentus penè, nec majora conſequi non potuit, ſed non tàm optavit, *lib.* 2. Nimirum erat clavus anguſtus Equitum inſigne, uti clavus latus Magiſtratuum ſuperiorum & Senatorum promiſcuè. Statius:

Non te ſeries inhonora parentum
Obſcurum proavis, & priſcæ lucis egentem
Plebejâ de ſtirpe tulit; non ſanguine cretus
Turmali trabeâque Remi; nec paupere clavo

Auguſtam ſedem, & Latii penetrale ſenatus
Advena pulſaſti,

lib. 5. Silv. 2. Paupere clavo, id eſt, anguſto. Martialis:

Dum proavos atavosque refers, & nomina magna
Dum tibi noſter eques ſordida conditio eſt:
Dum te poſſe negas niſi lato Gellia clavo
Nubere, nupſiſti Gellia ciſtifero,

lib. 5. Epigr. 17. Gellia nobilis erat, negaveratque ſæpè, quod alii quàm Senatori vellet nubere, at demum mendico nupſit: nam hoc eſt ciſtifero, id eſt, vili ſacrificulo Cybeles, qui ferebat ciſtulam, in quâ religionis Iſiacæ arcana repoſita erant, ut exponit Turnebus *lib. 3. adverſar. cap. 21.* Equeſtris ordo erat στενόσημος cum anguſto clavo, Senatores erant πλατύσημοι cum lato clavo. Senatores non cingebantur, ſed laticlaviam tunicam erecto pectore demittebant, cincturâ minimè adſtrictam: equites verò ſuper tunicam anguſti clavi cingebantur. De lato clavo multa vide apud Marcellum Donatum *Dilucidationibus ad Suetonium pag. 245. ſeqq.* & de Tunicâ adjunge Aldum Manutium *quæſitis per Epiſtolam pag. 289. ſeqq.*

X. Qui delicatiores erant, geſtabant tunicam χειριδωτὸν, *manicatam* (ut vocat Curtius lib. 3. cap. 3.) ſive *manuleatam* (ut Plautus appellat in Pſeudolo Act. 2. ſc. 4.) Et de quâ Rutulus ille ad Phryges per contemptum:

Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ,

lib. 9. Æneid. Suetonius de Caligulâ: manuleatus & armillatus in publicum proceſſit, *lib. 4. cap. 52.* Nimirum effœminatus ille & honeſtatis publicæ negligens. Quare ſtatim addit, *aliquandò ſericatus & cy-*

& cycladatus. Certè ne veſtem ſericam vir geſtaret, Tiberius edicto ſanciverat, ut Tacitus *lib. 2. Annal.* refert. Fœminæ ità veſtitæ incedebant. Et porró cyclas erat tunica muliebris, ut monet Servius *commentario ad lib.* 1. *Æneid. pág.* 198. Rurſum Suetonius, *nonunquam ſocco muliebri.* De quâ ſtolidita-te Imperatoris hujus præterea narrant Plinius *lib. 9. cap. 35. lib. 37. cap. 2.* Seneca *lib. 2. de beneficentiâ cap.* 12. Dion Caſſius *lib. 59. hiſtor.* Iterum Suetonius de Julio : Etiam cultu notabilem ferunt, uſum enim lato clavo ad manus fimbriato, nec ut unquam aliter quàm ſuper eum cingeretur, & quidem fluxiore cincturâ, *lib. 1. cap.* 45. Latus clavus hoc loco eſt tunica laticlavia, id eſt, Senatoria, & notabile erat, quod cum alii haberent colobia, Julius tamen adhiberet tunicam laticlaviam manuleatam, ità ut oræ manicarum fimbriatæ eſſent, quod mulierum proprium erat, notante Caſaubono *ad h. l.* & ſequitur Berneggerus *notis ad h. l. pag.* 108. Deinde, hoc etiam novum erat, quod cum cœteri proceres non cingerentur, ſed latis clavis connecterent, ipſe tamen laticlaviam tunicam more novo cingeret. Tunicæ manicis defectæ erant Colobia, ut Servius docet *commentar. ad. lib. 9, Æneid. pag.* 565. Non quod brachiis totis denudatis incederent, ſed quod manicę tantum ad cubitum pertingerent, ut veteres ſtatuę exprimunt. Cicero Action. 2. Catilinę probri loco objicit, *quod manicatis & talaribus tunicis uteretur.* Et confer Aulum Gellium *lib. 7. cap.* 12.

XI. Hęc Tunica erat veſtis domeſtica, nam domi Togam abjiciebant, atq; hanc ſolum fortè geſtabant, cum amicos viſerent, vel patronos comitarentur aut alloquerentur, vel negocia publica exigerent. Martialis :

Quos Fauſtine dies, qualem tibi Roma Ravennam
Abſtulit, ò ſoles! ò tunicata quies!

lib. 10. Epig. 51. Nimirum illi qui procul negociis domi quietus ſe continebat & Patronorum favorem exambire negligebat, quod illis carere poſſet citrà damnum rerum ſuarum. Atque idem operam togatam vocat:

Exigis à nobis operam ſine fine togatam;
Non eo, libertum ſed tibi mitto meum,

lib. 3. Epig. 49. Porrò explicatius ait:

Denariis tribus invitas & manè togatum
Obſervare jubes atria, Baſſe, tua,

lib. 9. Epig. 103. Cives togati deducebant & reducebant Patronos è Magiſtratibus & concivibus ditioribus, in domum, templa, forum. *Longi agminis officia* vocat Juvenalis Sat. 10. Quare in vitâ beatiora togam raram optat:

Lis unquam, toga rara, mens quieta,

lib. 10. Epig. 47. Domi enim adſidentes togam exuebant, neque Patronorum anteambulones eſſe volebant.

XII. Sub Tunicâ habebant *Subuculam* (ut vocat Suetonius *lib. 2. c. 82.*) ex lanâ confectam: quæ cutem proximé attingebat. Hinc intelligas illud, quod ſæpé legitur de tunicis duabus. Una erat interior, id eſt, Subucula, altera exterior, id eſt, Tunica veré dicta. Locus eſt Lucæ 3. 11. ὁ ἔχων δύο χιτῶνας μεταδότω τῷ μὴ ἔχοντι. Et conſimiliter Plautus: *Ne inter tunicas habeas*, in Aulular. Act. 4. ſc. 4. Nam quod ibi Lambinus & Taubmannus in commentario pag. 184. notant, *pallium eſt veſtis Græcorum exterior, tunica eſt interior*, non eſt ad rem. Tunicas verò dicit multitudinis voce, ut ſuprà expoſi-

tum

tum eſt. Locus alius eſt Matth. 10. 10. Marci 6. 9. Lucæ 9. 3. *μὴ ἐνδύσασθαι δύο χιτῶνας.* Annotat Grotius: Ne modò hanc, modó illam tunicam induite, ut ſolent qui iter faciunt, aliis in itinere veſtibus uti, aliis ubi in urbem aliquam advenerunt, *pag.* 551. *ad Evangelium Marci.* Verum aliter eſt. Scilicet volebat Chriſtus, ne veſtium munimentis confiderent magis, quàm par eſſet, adeóque ipſâ interulâ amicti ſtatuerent vel ità non defore medium ſufficiens ad depellendas â corpore tempeſtates ſævas. *Interior tunica* eſt apud Valerium Maximum *lib.* 7. *c.* 4. *χιτωνίσκον* vocant Appianus *lib.* 1. *de bello civ.* & Dion. *lib.* 77. Eadem hæc ſubucula eſt. Et ſubucula quidem virorum proprium erat, induſium veró fœminarum, uti Nonius prolatis à Varrone locis docet, *libro de proprietate ſermonis c.* 14 *diſt.* 18. *&* 36. E lanâ conficiebatur utraque interula, ſerius veró & Cæſarum ævo demum moris fuit, ut de lino eſſet, quod monet Salmaſius annotatis ad Lampridii Alexandrum Severum cap. 40. *Boni linteaminis appetitor fuit & quidem puri.*

XIII. Locus alius eſt Johan. 21. 7. *Petrus cum audiviſſet Dominum eſſe τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο.* Et quia ſtatim additur, *ἦν γὰρ γυμνός*, inde quidem Caſtellio voluit exprimere, *accipit induſium jacitque ſe in lacum.* Dixerat ante illum interpres Arabs אחר קמיצה, ubi omninó aberrat Fullerus *lib.* 2. *miſcellan. ſacror. c.* 11. quandó קמיצה exponit de tunicâ laxâ, ut cingulo poſſet includi, ne obeſſet natationi. Certé קמיצה *ſubucula* eſt, & vocabulum ad Hiſpanos, Gallos, Italos, eorum ſive incolę ſive accolę Mauri deportarunt, ut *camiſia* hodienum ſit populis illis, quàm *ſubuculam* Latini appellant. Eginhardi teſtimonio é libro de Caroli Magni geſtis probat Elias Vinetus *commentariis ad Auſonium num. marg.* 84. Veruntamen

runtamen non placet verſio Caſtellionis, & porrò non juvat eum, quod Petrus *nudus fuiſſe* dicatur. γυμνὸν vocant Hebræi & Græcienſes eum, qui ſuperiori veſte exutus eſt, licet ſubuculâm retineat, 1. Sam. 19. 24. 2. Sam. 6. 20. Jobi. 22. 6. cap. 24. 7. Eſai. 20. 7. Actor. 19. 16. perinde ut Mela dicit, *Germanos plerumque nudos egiſſe*, lib. 3. pag. 155. Interpretatur Tacitus de *rejectâ veſte ſuperiore.* Chryſoſtomus ad baptiſandos, γυμνοὺς μετὰ τοῦ χιτωνίσκου μόνον. Quid ſit χιτωνίσκοι, diximus in præcedentibus. Rectè iſta monet Grotius *notis ad h. l.* Verum non rectè illa addit, quæ ſequuntur; Ἐπενδύτης *eſt veſtis genus honoratius*, στολὴ ποδήρης *tunica ſuperior, quam induit Petrus, quò honeſtior apud Chriſtum appareret, nihil veritus, ſi eam per aquas gradiendo nonnihil humectaret.* Qui ad natandum ſeſe accingebat, noluit omninò tunicâ lalâ graviq;, unde natatio impediri poterat, veſtiri. Ut honoratus appareret, vix in illâ animi correptione meditari poterat, ſatis eſſe arbitratus, quandò pudori conſuleret. Subuculâ amictus venabatur more ſuo piſces, quoniam labori eò expeditius incumbere poterat, & ne veſtes aliæ macularentur. Beza vertit, *amiculum ſuccinxit*, & in Notis addit, *amiculum lineum pudoris causâ, ut ſubligaculum eſſet*, pag. 448. Poterat didiciſſe ex Nonno?

Καὶ λινέῳ πετόνηστο πολυστρέπτῳ χέρσα πέπλῳ, Paraphraſi *ad h. l.* pag. 218. λίνεον πέπλον eſt amiculum lineum, & tolerari poteſt, quàmvis ei refellendo diligenter incumbat Daniel Heinſius *Ariſtarcho ad Nonnum* pag. 527. 528. Dicit ἐπενδύτης *interula eſt.* Non eſt, uti vocis compoſitio illicó arguit. Inſtat, *nudum fuiſſe Evangeliſta refert.* Nudus quidem erat, ut tamen inerulâ non careret. Cumq; audiviſſet, Dominum eſſe, qui in littore ſtaret, circà indu-

duſium, quod propter ſuturas inferiores à leviori aurâ impulſum, membra pudori obnoxia revelare facilè poſſet, conſtringit ſubligaculum lineum, ità natationi haudquaquam obeſſe poterat. ἐπενδύτης ergò eſt, quia induſio ſuperinduebatur femorale, & comprimebat illud penes lumbos.

XIV. Pluvio tempore Penulam (quam *Lacernam* vocant Plinius lib. 19. cap. 25. Suetonius lib. 5. cap. 6.) injiciebant ſuper tunicâ. Martialis:

Amphitheatrales nos commendamur ad uſus,
Cùm tegit algentes noſtra lacerna togas,

lib. 14. Epig. 137. Juvenalis:

Fremeret ſævâ cum grandine vernus
Jupiter, & multo ſtillaret penula nimbo,

Sat. 5. Et Sat. 9.

Pingues aliquandò lacernas
Munimenta togæ.

Ex corio aut vili panno confectam habebant eoque nigro, cives promiſcui. Martialis:

Ingrediare viam cœlo licet uſque ſereno,
Ad ſubitas nunquam ſcortea deſit aquas,

lib. 14. Epig. 130. Scorta enim apud veteres ſunt idem quod pelles, ut Feſtus *lib.* 18. *de verborum ſignificatione pag* 428. docet. Rurſum Martialis:

Spectabat modò ſolus inter omnes,
Nigris munus Horatius lacernis,

lib. 4. Epigr. 2. *Pullatorum turba* eſt apud Suetonium lib. 2. cap. 40. Nimirum penulæ erant coloris pulli. Et ibidem cap. 41. *Niſi poſitis lacernis togatum conſiſtere.* Lacerna eadem quæ penula erat, ut diximus, & cum propria civium Romanorum veſtis forenſis Toga eſſet, eaque alba, contrà hanc obſervationem majorum variè peccatum

eſt per illa tempora, & magis deinceps. Tenuiores depoſitâ togâ in tunicis prodibant, inde apud Tacitum eſt *populus tunicatus*, id eſt, turba viliſſima. Alii penulam togę loco geſtabant, vel togę ſuperinjectam. Auguſtus verò lacernarum uſum non prorſus abrogavit, voluit tantum, ne quotidianus amictus eſſet in circo & foro, ad quę urbis loca ferè conveniebant cives Romani. Eſt φελόνη, quam Paulus ſibi petit mitti Troade, 2 *Timoth.* 4. 13. quanquam hoc de *Togâ* exponat (quę erat civium Romanorum honorarius amictus & libertatis ſignum) Joachimus Stephani *lib.* 1. *de Jurisdictione c.* 7. *num.* 93. Attamen magnam differentiam eſſe inter togam & penulam; rectè probat Jacobus Cujacius *lib.* 12. *Obſervat. c.* 39. Ditiores & militiæ Duces habebant Lacernas coccinias. *Tyrias lacernas* vocat Martialis *lib.* 2. *Epig.* 29. *lib.* 8. *Epig.* 10. *lib* 14. *Epig.* 133. & confer Johan. Baptiſtam Donium Florentinum *Diſſertatione de Pœnulâ.*

XV. Tibialia nulla habebant, tantùm quod milites illa inducerent, & vocabant Caligas. Inde *caligati*, id eſt, milites, apud Suetonium *lib.* 2. *cap.* 25. *lib.* 3. *c.* 9. *lib.* 8. *c.* 7. Et verò qui militiæ gradum aliquem tenebant, ornatiore caligâ quàm manipularii utebantur, ac clavis aureis argenteisque effulgebant, ut monet Torrentius ad *lib.* 2. *Sueton. c.* 25. & adde illi Salmaſium *in Catalectis Schildi ad Suetonium pag.* 395. Berneggerum *diatribis ad Suetonii Auguſtum pag.* 127. Hieronymum Magium *lib.* 3. *miſcellaneorum cap.* 3. Briſſonium *lib.* 2. *Antiquitatum ſelectarum.* Nobiles & Equites induebantur peronibus corjaciis infrà genua conſiſtentibus, ac quod reſtabat, faſciâ quadam precioſâ obligabant Proceres ſolum pro ornatu aliquo, ut de Pompejo Magno ſcribit Valerius Maximus *lib.* 6. *c.* 2. De Auguſto Suetonius: femorali-

ralibus & tibialibus muniebatur, *lib. 2. cap.* 82. Notantur pedules & crurules falciæ, περιπίζιδες καὶ περισκέλιδες, ut multis exponunt Caſaubonus *in annotatis pag.* 235. Salmaſius *notis ad Hiſtoriam Auguſtam pag.* 561. Juvenalis:

Nil vetitum feciſſe volet, quem non pudet alto
Per glaciem perone tegi,

Sat. 14. Calceo muniebant pedes, & Viri quidem habebant calceos nigros. Juvenalis:

Et nobilis & generoſus
Appoſitam nigræ lunam ſubtexit alutæ,

Sat. 7. Mulieres verò habebant albos. Ovidius:

Pes malus in niveâ ſemper celetur alutâ,
Arida nec vinclis crura reſolve tuis:

lib. 3. de arte amandi. Itaque viri, qui calceos albos geſtabant, molles & ſtolidi eſſe cenſebantur. Martialis:

Sordidior cœno cum ſit toga, calceus autem
Candidior primâ ſit tibi, Cinna, nive,

lib. 7. Epig. 32. Diſſentit Lipſius lib. 1. Elect. cap. 13: & *calceos fuiſſe albos communiter*, ait. Verum Martialis teſtimonium obſtat, quod ille adverſus comptulum profert. Vopiſcus in Aureliano: *Calceos albos mulieribus reliquit*: cap. 49. Emendat Lipſius, *galbos*, verum hoc repudiat Salmaſius, & lectionem vulgatam retinet, *notis ad h. l. pag.* 896. Nec meliore loco fuerunt illi, qui rubris calceis utebantur. ὑπόδησιν ἐρυθροχρῶν habebat Julius Cæſar, quod obtrectatores ejus traducebant gnaviter, ut refert Dion Caſſius *lib.* 47. *hiſtor.* Aut qui ſoleas adhibebant, itaque Cicero crimini vertit, quòd Verres *ſoleatus* inceſſerit, Action. 7. Nam hæ in triclinio

ſolum

ſolum uſitatæ erant, ut diximus *ſuprà cap. 3. diſt. 3.* Locus eſt Marci. 1. 7. *Cujus ego non ſum dignus ut ſolvam* τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ, *corrigiam ſolearum ejus*, vertit Beza, & in notis exponit, *ſolearum, quibus plantæ pedis duntaxat obteguntur*, ad Matth. 3. 11. pag. 12. Romanus Interpres habet, *calceamentorum ejus*, melius certè, quandoquidem ſoleas non induebant ſive Hebræi ſive Romani, quandò foris prodibant, calceos verò geſtabant, quibus tegebantur pedes crure tenus, (ait Juſtus Lipſius *notis ad Tacitum lib. 2. Annal. num.* 132.) cùm nolebant ἀνυποδητεῖν. Bezam redarguit Daniel Heinſius *lib. 2. Exercitat. ſacrar. cap. 1.* Itaque legitur Marci 6. 9. *Sed ut calcearentur ſandaliis.* Sandalia eadem ſunt quæ ſoleæ, id eſt, calcei domeſtici, per convivia, per ludos, per ocium. Soleatos jubet Chriſtus, non calceatos, Apoſtolos ſuos iter arripere, non minus adverſus itinerum incommoda, quàm adverſus difficultates alias illis conſulturus, quamvis media ordinaria non adeſſent, perinde uti de tunicis duabus *ſuprà diſt.* 12. diximus. Id Tacitus lib 2. Annal. vocat, *pedibus intectis incedere*, & exponit Lipſius, *incedere ſoleatum, crepidatum, ut plantarum calces tantum imæ tegantur, cæteris ferè nudis.* Nexas ſine tegmine plantas, dixit Manilius *lib. 5. Aſtron.* quomodò locum hunc emendavit Scaliger in prioribus curis, nam in poſterioribus mutavit, uti patet ex *annotatis pag.* 263. & confer Balduinum Walæum *commentario perpetuo ad Evangelia pag.* 393. Hieronymum Magium *lib. 3. miſcellaneorum c.* 3. Benedictum Balduinum Ambianum *libro de calceo antiquo & myſtico.* Johan. Gerhardum Voſſium *in Lexico Etymologico pag.* 478.

XVI. Puellæ hactenus, uti pueri, geſtabant togam prætextam, eamque die nuptiarum deponebant. Cœterum muliebria veſtimenta erant

Sto-

Stolæ. Inſcripto Lugdunenſis : *Memoriæ. perenni. quieti. æternæ. Tertiniæ. Victorinæ. feminæ. rariſſimæ. ſtolatæ. conjugi. incomparabili. Tertinius. Severianus*, Gruterus in Volumine pag. 563. Videlicet tunicæ purpureæ, demiſſæ ad pedes uſque, inſtitam aſſutam habentes, manuleatę & ſegmentis aureis ornatę. Ovidius:

Quæque tegis medios inſtita longa pedes,

lib. 3. de Arte amandi. Juvenalis:

Segmenta & longos habitus & flammea ſumit.

Erant ſegmenta faſcię purpureę auro intertextæ, quæ veſti pro ornamento inſuebantur. *Longos habitus* dicit, quia ſtola ad pedes erat demiſſa. Flammea ſunt nupturientis, uti id eſt *ſuprà cap. 2. diſt.* 3. In plicas multas contrahebatur, itaque vocatæ ſunt Tunicæ ſtriatæ. Ovidius:

Scripſimus hoc illis, quarum nec vitta pudicos
Contingit crines, nec ſtola longa pedes,

lib. 3. de Ponto Eleg. 3. Et idem lib. 1. Amorum Eleg. 7.

Aut tunicam ſummâ deducere turpiter orâ.

Iconem habes apud *Lazarum Baifium libro de re veſtiariâ pag.* 3. Jacobum Boiſſardum *part.* 3. *fol.* 53. 63. *& part.* 5. *Antiquitatum Romanarum fol.* 8. 11. 62. 63. Johan. Baptiſtam de Cavalleriis *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 11. 15. 17. 18. 25. 54. 55. Super ſtolis adhibebant Pallas, uti vocat Nonius Marcellus libro de proprietate ſermonum cap. 14. num. 7. Velut operimentum pro ornatu. Horatius:

Ad talos togâ demiſſa & circumdata pallâ,

lib. 1. Sat. 2. Ovidius:

Virginii crines auro gemmâque premuntur,
Et tegit auratos palla ſuperba pedes,

lib.

lib. 3. Amor. Eleg. 13. Martialis:

Faſcia te tunicæque tegunt, obſcuraque palla,
At mihi nuda ſatis nulla puella patet,

lib. 11. Epigr. 105.

XVII. Supparos præcingebant, id eſt, lineum ſuccinctorium ad femora alligatum, ut Nonius *libro de proprietate ſermonum c. 14. num. 20.* interpretatur. Virgines delicatiores ſtrophiis & faſciis conſtringebantur, nt papillarum tumor cohiberetur, atque corporis aliqua agilitas eſſet. Terentius: Quas matres ſtudent, demiſſis humeris, vincto pectore eſſe, ut gracilæ fient, *in Eunucho Act. 3. ſc. 3.* Catullus:

Nec tereti ſtrophio luctantes vincta papillas,

Epig. 65. Sic enim cum Douſâ legere malumus, quàm *cincta*, uti vulgò. Martialis:

Faſcia creſcentes dominæ compeſce papillas,

lib. 14. Epig. 134. Zonâ circumligabant tunicam mediam. Martialis:

Longa ſatis nunc ſum, dulci ſed pondere venter
Si tumeam, fiam nunc tibi Zona brevis,

lib. 14. Epigr. 151. Cœterum tunica ipſa fibulis duabus in humero utroque conſtringebatur, alæ infrà brachia demiſſæ erant conſutæ. Quod enim Baifius *libro de re veſtiariâ pag. 63.* contendit, *alas fuiſſe apertas*, errat ille & fruſtrà adducit. Ovidium:

Pallia ſi nimium terræ demiſſa jacebunt,
Collige & immundâ ſedulus effer humo,
Protinus officii precium patiente puellâ,
Contingent oculis crura videnda tuis.

Neque enim efferendo pallio aperirentur crura, ſi alæ

aliæ utrinque conſutæ eſſent, ait *Baifius l. d.* Reſpondeo : Sunt hæc dicta eo ſenſu, amantem cum lapſam pallii oram tollit, poſſe etiam permittente puellâ ſtolæ aliquantum ſubducere & aſpectu crurum beari. Et porrò Matronæ ità erant veſtitæ in ſtolis, ut nihil præter faciem appareret. Horatius :

Matronæ præter faciem nil cernere poſſis,
Cætera, ni Catia eſt, demiſſâ veſte tegentur.

Libertinæ & quæ ſtupri licentiam vulgaverant, fibulam in humero dextero ità laxam faciebant, ut non cervice modò, ſed humeris quoque & lacertis conſpicuis eſſent. Ovidius :

Pars humeri tamen ima tui, pars ſumma lacerti
Nuda ſit, à lævà conſpicienda manu,

lib. 3. de arte amandi. Nimirum, ut procorum oculos in ſe converterent. Zona veró erat precioſa & ſuperba, quam tamen precioſiorem multó habebant ſponſæ, eamque cum ſponſo accubituræ ſponſi ipſius manibus recinctam ponebant, virginitatis perituræ teſſeram. Hinc illud : *Zonam ſolvere*, λύειν ζώνην ait Homerus lib. 11. Odyſſ. λῦσαι μίτρην, dixit Theocritus Idyll. 20. & confer *ſuprà cap. 2. diſt. 4.*

XVIII. In capite habebant mitras. In Catalectis Virgilii :

Copa Syriſca caput Grajâ redimita mitellâ:

Copa (quod vocabulum etiam Suetonius *lib. 6. c. 28.* uſurpat) eſt πάμπλις, quæ cauponarias artes exercet, ac cum illi mitram imponit, docet anum eſſe, uti multis probam Salmaſius *in Exercitationibus ad Solinum pag. 555.* Johan. Weizius *notis ad Copam pag. 18, 19.* Johan. Gerhard. Voſſius *in Lexico Etymologico*

pag.

pag. 120. Nam propria vetularum erat mitra. Propertius lib. 4. cap. 5.

Exſequiæ fuerant rari furtiva capilli
Vincula & immundo pallida mitra ſitu.

Ovidius:

Illa modò mitrâ canos incincta capillos,
Fingebat tremulâ ruſtica liba manu.

Vocabant alio nomine Calanticas, ut notat Servius *commentar. ad lib.* 9. *Æneid. pag.* 565. & Iconem matronę gerentis in capite mitram rotundam exhibent Jacobus Boiſſardus *part.* 3. *fol.* 147 *& part.* 5. *Antiquitat. Romanar. fol.* 57. 62. Joh. Baptiſta de Cavalleriis *lib.* 1. *Antiquitat Romanar. Tab.* 34. Et ſuberat Reticulum ex optimo lino confectum, quo capilli continebatur, ne diffluerent:

Cui flavam religas comam?

ait Horatius lib. 1. Carm. 5. Dictum aliàs Vitta & Tęnia. Tibullus:

Sit modò caſta doce, quamvis non vitta ligatos
Impediat crines, nec ſtola longa pedes,

lib. 1. Eleg. 7. id eſt, quamvis nondum ſit conjugio elocata. Ovidius:

Scripſimus hæc illis, quarum nec vitta pudicos
Contingit crines, nec ſtola longa pedes,

lib. 3. de Ponto Eleg. 3. Verbis ferê iiſdem vigines deſcribit.

XIX. An Viri perinde geſtaverint capitis vel ornamentum vel integumentum aliquod, videlicet PILEUM, non leviter dubium eſt. Caput apertum & ſine pileo habere, non Romanis ſolum quondam, ſed & Græcis veteribus uſitatum erat, ut Euſtathii *ad lib.* 1. *Odyſſ.* & aliorum fide cenſent Tur-

Turnebus *lib.* 8. *adverſar. c.* 4. Marcellus Donatus. *Elucidationibus ad Spartianum pag.* 1078. *ſeqq.* Johan. Henr. Meibomius *commentario ad Jusjurandum Hippocratis pag.* 50. In veteribus nummis omnes capite nudo ſcalptos videre eſt. Nec aliter ſtatuæ veteres, in quibus proſtant cæteræ veſtes virorum, nullus veró pileus invenitur, ut teſtis eſt Guido Pancirollus *libro de veteribus perditis Tit.* 44. Et ſi quis pileo tectus incederet, palam eum Scriptores vel ſervum manumiſſum (unde *Libertas* pingebatur cum pileo ad cervicem, ut docent nummi apud Gorlæum in Theſauro numiſmatum *Tab.* 17. *num.* 7. 8. Antonium Auguſtinum *Tab.* 5. *num.* 5. *Tab.* 33. *num.* 6.) vel ægrum aliquem, vel aliâ occaſione inductum ità feciſſe, liquidò monent. De habitu communi eſt nihil tale. Suetonius de Claudio: Ob hanc eandem valetudinem & gladiatorio munere palliolatus novo more præſedit, *lib.* 5. *cap.* 2. Nam quibus pilei non erant, illi palliola injiciebant capiti, valetudinarii puta, cinædi & molles. Trimalcion ille apud Petronium: *adraſum pallio incluſerat caput.* Molles inquam: erant enim hæc pallia velut mitræ, quibus fœminæ utebantur, ut eſt *ſuprà diſt.* 17. Narrat Suetonius *lib.* 1. *c.* 45. quòd Julio Cæſari Senatus velut honorem extraordinarium decreverit, *ut pro calvitio diſſimulando lauream perpetuò in capite geſtaret.* Quorſum honos ille peculiaris, ſi pileum ex more geſtaviſſet Julius? Et porrò *lib.* 6. *c.* 57. ſcribit, quòd poſt Tyranni obitum ad teſtandam lætitiam publicam, *plebs pileata urbe totâ diſcurrerit.* Novi nihil, ſi pileos communiter adhibuiſſent. Erat hoc tempore ſignum libertatis, in quam poſt Tyranni obitum reſtituti gaudebant admodum, uti olim quoque *Cæſaris percuſſores circumtulerant totâ urbe pileum haſtæ impoſitum*, teſte Appiano lib. 1. de bello civili. De A-

driano Cæſare prodit Spartianus in vitâ ejus, *quod frigora & tempeſtates ità patienter tulerit, ut nunquam caput tegeret.* Si non fecit hoc cœlo pluvio, nec ſanè fecerit ſereno cœlo. Res certa eſt, quod cum domi eſſent, pileo non uterentur, ſed cum iter facerent, *petaſum adhibebant adverſùs æſtum & procellas*, Suetonius lib. 2. cap. 82. Petaſum vocat, qui aliàs Umbella eſt, de quâ Martialis:

Accipe qui nimios vincunt umbracula ſoles,
Sit licet & ventus, te tua vela tegent,

lib. 14. Epig. 28. Et hic quidem de publicis ludis in Circo & Amphitheatro loquitur, ubi ſolebant ſpectatores aut velis obductis æſtum arcere, aut petaſis ad tempus acceptis. Itaque ejusdem Poëtæ epigramma ſequitur:

In Pompejano tectus ſpectabo theatro,
Nam ventus Populo vela negare ſolet.

De Gauſapâ loquitur, quomodò etiam aliâs Umbellam & Petaſum vocabant. Niſi quis malit cùm Petro Scriverio *animadverſ. h. l.* legere *Cauſia.* Græcis καῦσων æſtus eſt, itaqe Plautus in Perſâ: *Tunicam atque zonam, chlamydem & cauſiam afferto.* Et in Milite glorioſo: *Cauſiam habeas ferruginiam*, Act. 4. ſc. 4. Juvenalis:

En cui tu viridem umbellam, cui ſuccina mittas.

Viridem, id eſt, viridi colore ſuperlitam, ut eò firmior uſus ejus eſſet, perinde uti hodiè umbellas virides ejusmodi per itinera ſecum ferunt Itali & Poloni magnates ad baculos applicatas, ut vinculorum ope explicari & contrahi poſſint. Milites verò etiam pileis corjaciis utebantur, ut docet Vegetius *lib. 3. cap. 5.* Cœteri arrectiorem partem togæ attractam in caput geſtabant, quam cum in occu-

occurſu dextrâ exſertâ detraherent coram viro honorato, caput aperuiſſe narrantur. Plutarchus de Syllâ: *advenienti Pompejo aſſurgebat Sylla capite nudato*, in vitis illuſtribus pag. 319. Scilicet togam à capite removendo, ut idem Plutarchus ſcribit in Gracchis, τὸ κρασπεδὸν τοῦ ἱματίου θέμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Prolixè differunt Alciatus *in Parergis lib.* 8. *c.* 10. Lipſius *in Electis lib.* 1. *c.* 23. *& libro de Amphitheatro cap.* 19. Jacobus Pontanus *in Atticis Bellariis pag.* 327. Joh. Brodæus *lib.* 8. *miſcellan. c.* 17. Octavius Ferrarius *lib.* 1. *de re veſtiaria c.* 10. Philippus Caroli *Animadverſ. ad Curtium pag.* 480. 480. 481. Quod verò Lipſius (& hunc ſecutus Caſaubonus *notis ad hiſtoriam Auguſtam pag.* 107.) contendit, *togæ laciniam fuiſſe capiti impoſitam, vel inde detractam*, procul à vero abeſt. κρασπεδὸν eſt ſumma togæ ora, quæ ab dextero humero equidem defluebat, cum de togâ brachium exſerebatur; ſed facilè tamen fuit, cum res poſceret, eam dejectæ togę partem, quatenus ambitu ſuo propè cervicem extendebatur magis, ut capitii vice eſſet, revocare & caput operire. Expreſſè Plutarchus de Syllâ, ἐκ τῆς κεφαλῆς ἀπάγοντος τὸ ἱμάτιον, qui locus non ſuccurrit Lipſio, quod miror. Res ità ſe habet: Non quidem togæ lacinia vel inferior limbus in caput rejici ſolebat, ſed pars togæ ſupeior ad cervicem, quæ nempe humero ſiniſtro inſidebat & dextro dejiciebatur, illa attrahebatur in caput, cum ſacra fierent, & cum res alia poſceret. Marmora hoc oculis ingerunt, & ratio evincit. De Cæſare narrat Setonius, quod *cum animadvertit, undique ſe ſtrictis pugionibus peti, togâ caput obvolvit, ſimul ſiniſtra manu ſinum ad ima crura deduxit, quò honeſtius caderet, etiam inferiore corporis parte velatâ*, cap. 82. Si infima pars ſive lacinia togæ in caput rejiciebatur, ut Lipſius & Caſaubonus putant, non po-

terat ſinus ad crura inferiora detrahi, qui nihil aliud erat quàm lacinia brachio ſubducta? Et quomodò inferior pars corporis velata eſſe potuit extremâ orâ in caput rejectâ? Pars ergò togæ ſuperior ad cervicem ſiniſtro humero incumbens trahebatur in caput, eaque obvelatio erat maximé in ſacrificiis, uti dictum eſt *lib. 1. c. 12. diſt. 18.* συνεκαλύψατο de Cæſare infeſtis pugionibus circumdato, ait Dion Caſſius *lib. 54. hiſtor.* De Cæſare itidem Plutarchus, ἐφελκυσάμενος κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον, quod Darius Tibertus vertit, *obductâ circum caput togâ.* Rectè, illo, quem diximus, ſenſu.

Cap. VI.

De Proceſſu funerum.

I.

DE funeribus eorumque ritibus apud Romanos peculiares libros ſcripſerunt Johannes Kirchmannus, Lilius Gyraldus, D. Johannes Andreæ Quenſted, Johannes Meurſius, Onuphrius Panvinus, & confer Dilherrum *Tom. 1. Diſputationum Philologicarum pag. 446. ſeqq.* Jacobum Gutherium *libris de Jure Manium*, Franciſcum Peruccium *libri ſeptem de pompa funebri.* Summa hæc eſt: Poſtquam ægrotus efflaverat animam, qui propinqui ejus erant & præſentes, ſpiritum ore legebant. Cicero 5. Verrin. *Ut filiorum extremum halitum excipere ſibi liceret.* Græcis eſt ψυχορροφεῖν. Virgilius:

Et

Et extremus ſi quis ſuper halitus errat
Ore legam,

lib. 4. Æneid. Lucanus:

Tacito tantum petit oſcula vultu,
Invitatque patris claudenda ad lumina dextram,

lib. 3. Pharſal. Digito ſuper palpebras impoſito claudebant oculos (quod ſugillare oculos vocat Nonius *libro de proprietate ſermonum c. 2. diſt.* 785.) ſed in rogo iterum aperiebant illos, Plinius *lib.* 11. *c.* 37. Virgilius:

Nec te tua funera mater,
Produxi, preſſive oculos,

lib. 9. Æneid. Funera, id eſt funeſta, quod funus ad eam pertineret, ut Servius *commentar. h. l. pag.* 559. exponit, ac ſequuntur Joh. Gerhard. Voſſius *in Lexico Etymolog. pag.* 227. Janus Guilhelmus Laurembergius *in Antiquario pag.* 189. Et quid *produxi* velit, dicetur *infrà diſt.* 3. Martialis in Epitaphio nobilis matronæ:

Quinque dedit pueros, totidem mihi Juno puellas.
Clauſerunt omnes lumina noſtra manus.

lib. 10. Epig. 63. Propertius:

At mihi non oculos quiſquam inclinavit euntes,

lib. 4. Eleg. 7. Euntes, id eſt, moribundos, οἰχομένους. Et porrò:

Condita ſunt veſtrâ lumina noſtra manu,

lib. 4. Eleg. 12. Ità enim emendat Scaliger *in notis pag.* 239. & ferè conſentit Joh. Livinejus *in notis pag.* 77. ὄμμα συγκλείειν eſt apud Euripidem *in Hecubâ.* Virgilius ut ſuprà:

Preſſive oculos.

Ovidius:

Hic certè manibus fugientes preſſit ocellos
Mater, & in cineres ultima dona tulit,

lib. 3. Amor. Eleg. 9. Et alibi:

Dî precor, hoc faciant ut euntibus ordine fatis,
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Erat mos ille etiam apud Hebræos, ut monet Johannes Druſius *Centur. 2. miſcellan. c.* 1. & exempla ſunt Geneſ. 46. 4. Tobiæ 14. 14. Cœterum intereà dum premebant oculos, conclamabant vice primâ, experiri volentes, an ſpiritus verè emigraſſet, vel animi deliquium aliquod eſſet, uti è Plinio *lib. 7. hiſtor. natur. c. 52.* referunt Servius *commentar. ad lib. 6. Æneid. pag.* 410. Angelus Decembrius *lib. 4. de re literariâ pag.* 315. & confer Deſiderium Heraldum *animadverſis ad lib. 5. Arnobii pag. 202. ſeqq.* Ovidius:

Nec mandata dabo, nec cum clamore ſupremo
Labentes oculos claudet amica manu,

lib. 1. Triſt. Eleg. 2.

II. Cadaver perluebatur aquâ calidâ & ungebatur. Virgilius:

Pars calidos latices & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis & ungunt,

lib. 6. Æneid. Plautus in Aſinariâ: *Ecquis currit pollinctorem accerſere?* Apulejus: *Pollinctor ejus funeri dum parat unctionem.* Et alibi: *Eum lavacro ultimo procurant,* lib. 9. Mileſiar. Suetonius: *aquam ſimul ac ligna conferri curando mox cadaveri,* lib. 6. cap. 49. Lavabant & ungebant Libitinarii, quorum ſervi erant Pollinctores, Veſpillones, ut docet *Ulpianus l. 5.* § 8. *D. de inſtitoriâ actione*, & confer Joh. Gehard. Voſſium

in

in Lexico Etymolog. pag. 288. Antiquiſſimum hoc eſt, exemplo Jacobi, Geneſ. 51. 2. de quo ita factum eſt ſecundum mores Ægyptiorum, *præcepit Joſeph ſervis ſuis medicis, ut aromatibus condirent patrem ſuum.* Servis inquam, quia olim ſervi ad medicinam diſcendam adhibebantur, ut fuit *ſuprà lib.* 1. *c.* 1. *ſect.* 26. De priſcis Ægyptiis idem teſtantur Herodotus in Euterpe, Diodorus Siculus lib. 1. Pomponius Meli in deſcript. Orbis lib. 1. cap. 9. & adde quæ de recentium Ægyptiorum conditurâ in cadaveribus uſitatâ referunt Furerus *in Itinerario Orientali pag.* 25. Sveiggerus *in Itinerario lib.* 3. *c.* 20. Franciſcus Perucius *lib.* 4. *pag.* 60. *ſeqq.* Hujuſmodi veterum Ægyptiorum corpora aromatis condita & ſiccata, *Mumiæ* vulgò vocantur, quod nomen eſt ab Arabico מומ *cera*, uti derivat Johan. Gerhard. Voſſius *lib.* 2. *de vitiis Latini ſermonis c.* 12. Habent enim conſervandi vim etiam mel ac cera. Exempla alia in ſacris literis ſunt, Marci 16. 1. Johan. 19. 39. 45. Act. 9. 37. & confer Galenum *de methodo medendi lib.* 13. *c.* 15 Locus eſt 1. Corinth. 15. 29. ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν? Putant Beza *in annotatis pag.* 173. Daniel Chamierus *in Panſtratiâ Catholicâ Tom.* 3. *lib.* 26. *c.* 19. *num.* 35. Wendelinus *lib.* 1. *Theol. Chriſtianæ c.* 27. quod reſpiciat Paulus ad has mortuorum ablutiones. Sed loci ſenſus omninò alius eſt, quem breviter indicavimus *in Auctariis ad Pappi Epitomen pag.* 189. *ſeqq.*

III. Poſtquam abluerant, togâ honeſtâ & candidâ induebant. Livius lib. 34. *Purpurâ viri utemur, prætextati in magiſtratibus, in ſacerdotiis, nec id ut vivi ſolum habeamus inſigne, ſed etiam ut cum eo crememur mortui.* Eâ ipſâ fere, quam ſibi in vitâ parari curaverant, ut in illâ mortui efferrentur. Ità colligit Franciſcus Luiſinus *lib.* 3. *parergor. c.* 36. ex loco Virgilii:

Veſte tegens tibi quam noctes feſtina dieſque
Urgebam, & telâ curas ſolabar aniles,

lib. 9. Æneid. Et lecto componebant. Tibullus:

Sic ego componi verſus in oſſa velim,

lib. 3. Eleg. 2. Ad incinerati corporis reliquias in Urnä componendas, refert Simon Abbes Gabbema *in notis pag.* 360. *ſeq.* de quo eſt *infrà diſt.* 13. Compoſiti propriè dicebantur defuncti, & componi ſeu collocari, quandó in ſtrato eorum brachia & pedes decoré jacebant. Virgilius:

Tum membra thoro defleta reponunt,

lib. 6. Æneid. Thorus hic eſt lectus, qui deinde unà cum corpore exurebatur in rogo. Suetonius lib. 1. cap. 94. de Julio: *Lectum pro roſtris in forum magiſtratus & honoribus functi detulerunt. Quem cum pars in Jovis Capitolini cellâ cremare, pars in curiâ Pompeji deſtinaret, repente duo quidam ardentibus cereis ſuccenderunt.* Tibullus: *Flebis & arſuro poſitum me Delia lecto*, lib 1. Eleg. 1. Compoſitum producebant, id eſt, in veſtibulo domus collocabant ità, ut prætereuntes admoneret exceſſus ſupremi, Suetonius *lib.* 2. *c.* 100. Plutarchus *in quæſtionibus Romanis diſt.* 26. & ex illis Juſtus Lipſius *lib.* 1. *Elector. c.* 6. Hinc Senecæ jocus: *Quis eſt iſte decrepitus & meritò ad oſtium admotus? foras enim ſpectat*, Epiſt. 12. Ludit & ait: meritò ille janitor eſt, & ſervat oſtium, mox ità locandus & efferendus. Nimirum faciem pedeſque ad januam converſos habebat, abiturus & nunquam reverſurus. Perſius:

Tandemque beatulus alto
Compoſitus lecto craſſiſque lutatus amomis,
In portam rigidos calces extendit,

Sat. 3. Cuſtodem ſandapilarem addebant honoris causâ. Virgilius:

R-

Recipitque ad limina greſſum
Corpus ubi exanimi poſitum Pallantis Aceſtes
Servabat ſenior,

lib. 11. Æneid.

IV. Mox cupreſſus ad fores per Libitinarios deponebatur, ſignum funeris. Virgilius:

Et ferales ante cupreſſos
Conſtituunt,

lib. 6. Æneid. Et in Culice:

Ilicis & nigræ ſpecies, lethæa cupreſſus,

Sic enim Gifanius & Scaliger emendant, pro quo Heinſius edidit, *& læta cupreſſus*, non ità benè. Horatius:

Neque harum, quas colis, arborum,
Te, præter inviſas cupreſſos
Ulla brevem dominum ſequetur,

lib. 2. Carm. 14. Nec tamen ad fores omnes funeſtas ponebatur. Lucanus:

Et non plebejos luctus teſtata cupreſſus,

lib. 3. Sed tantum, ubi nobiles & patricii exſequias parabant. Eoque arbor iſta cumprimis inſerviebat, *quòd ſemel exciſa nunquam renaſcatur*, Plinius *lib.* 16. *c.* 33. Servius *commentar. ad lib.* 6. *Æneid. pag.* 410. Feſtus Pompejus *lib.* 3. *de verborum ſignificat. pag.* 275. Flavius Blondus Forolivienſis *de Româ triumphante lib.* 2. *fol.* 32. Joh. Meurſius *in Arboreto ſacro lib.* 1. *c.* 10. Philipp. Carolus *lib.* 4. *Antiquitat. Romanar. c.* 12. Natalis Comes *lib.* 1. *Mytholog. c.* 13. Joh. Kirchmannus *lib.* 1. *de funeribus Romanorum pag.* 110. 111. De quo tamen dubitant Joh. Baptiſta Porta *in Villâ lib.* 2. *c.* 9. Nicol. Fullerus *lib.* 4. *miſcellan. ſacror. c.* 5. quandoquidem aqud Candiotas reciſa naſcatur. Septem

diebus cadaver domi aſſervabatur, frequentantibus eò quotidiè ad luctum cognatis, vicinis, amicis: octavo indicebatur funus prçconis ope in urbe totâ, verbis illis: *Exſequias Tito, Sejo, Sejo, Cajo, quibus eſt commodum ire, jam tempus eſt, ollus ex ædibus effertur.* Ad ordinandam pompam funebrem Deſignatores aderant, qui hoc cumprimis agebant, ut defuncti cum honore efferrentur, adeóque catalogo inſcripta prçſentium nomina recitarent, ac locum, quo quisque funus proſequi deberet, aſſignaret. Meminerunt Seneca *lib. 6. de beneficiis*, Cicero *lib. 4. ad Atticum Epiſt.* 3. & porró Horatius

Dum ficus prima, calorque
Deſignatorem decorat lictoribus atris,

lib. 1. Epiſt. 7. Hodiè vocamus Magiſtros Cerimoniarum, ut notat Budæus *ad l. Athletas*, & adde Jacobum Nicolaum Loenſem *lib. 3. miſcellan. c. 25.* Johan. Calvinum *in Lexico Iuris pag. 269. 270. 531.*

V. Cum exportandum eſſet cadaver, ſecundâ vice conclamabatur: nummus æreus inſerebatur ori ejus, qui efferebatur pro funere, naulum Charonti perſolvendum pro ſtygiç paludis transmiſſione, quem deinde peractâ uſtione unà cum cineribus inindebant loculo ſive urnulis, atque cum illis ſemper effoditur, ut teſtantur Joh. Jac. Chiffletius *in deſcriptione Veſontionis part. 1. cap. 26.* Melchior Goldaſtus *notatis ad Columbani Abbatis carmina pag. 93. 94.* Conteſtatur *Apulejus*: Cum ad flumen mortuum venies, cui prçfectus Charon protinus expetens portorium, ſic ad ripam ulteriorem ſutili cymbâ deducit commeantes, *lib. 6. Mileſiar. pag. 180.* Inſcriptio Camerinenſis: *Inferno. Plotoni. Charæ. oxori. Proſerpinæ. tricipitique. Cerbero. munus. mecum. fereus. damnatam. dedo. ani-*

animam. vivamque. hoc. me. condo. monimento. ne. obrutis. domus. lapſu. filiis. ſax quos P. Scipio. patriis. Camertibus. à. ſalo. &. Libyâ. incolumes. reſtituerat. in. deſolatâ. orbitate. ſuperſim. miſera. Refert Simon Abbes Gabbema *notis variis ad Petonium pag.* 145. Greci primi inſtituerunt, & vocaverunt δανάκην. Heſychius in Lexico, δανάκη ὁ τοῖς νεκροῖς διδόμενος ὄβολος. Meminerunt Ariſtophanes *in Ranis* & Lucianus περὶ πένθους. Cœterum *Munus* in prolatâ Inſcriptione eſt τὸ ναῦλον. De Charonte Sibylla apud Virgilium:

> *Portitor has horrendus aquas & flumina ſervat,*
> *Terribili ſqualore Charon, cui plurima mento*
> *Canicies inculta jacet*

lib. 6. Æneid. Et Ovidius:

> *Fata manent omnes, omnes exſpectat avarus*
> *Portitor, & turbæ vix ſatis una ratis,*

Conſolat. ad Liviam. Avarum dicit, quia τὴν δανάκην exigere putabatur. Porró funus comitabantur viri atrati omnes, id eſt, in Togâ pullà, uti vocat Cicero *in Piſonianâ.* Propertius:

> *Denique quis noſtro curvum te funere vidis,*
> *Atram quis lachrymis incaluiſſe togam?*

lib. 4. Eleg. 7. Mulieres habebant vittas albas, crines ſolutos & expaſſos, Plutarchus *in problematis Romanit quæſt.* 26. Ovidius:

> *Funere ſæpè viri vir quæritur, ire ſolutis*
> *Crinibus, & fletus non tenuiſſe decet,*

lib. 2. de arte amandi. Tibullus:

> *Ante meum veniat longos incompta capillos,*
> *Et fleat ante meum mœſta Neæra rogum,*

lib. 3. Eleg. 2. Petronius: *Hæc ergò cum virum extuliſſet*

liſſet, non contenta vulgari more, funus paſſis proſequi crinibus aut nudatum pectus in conſpectu frequentia plangere, in Satyrico pag. 140. & confer Lipſium notis ad Tacitum lib. 2. Annal. 158. Ditiores lectis impoſiti ferebantur. Propertius:

> *Nec mihi tunc fulcro ſternatur lectus eburno,*
> *Nec ſit in Attalico mors mea nixa thoro,*

lib. 2. Eleg. 10. Superinjectis veſtimentis eorum aut armis, ſi militiæ operam navaſſent. Virgilius:

> *Tum membra thoro defleta reponunt,*
> *Purpureasque ſuper veſts, velamina nota*
> *Conjiciunt,*

lib. 6. Æneid. Lucanus:

> *Collegit veſtes miſerique inſignia Magni*
> *Armaque & impreſſas auro, quas geſſerat olim,*
> *Exuvias, pictasque togas, velamina ſummo*
> *Ter conſpecta Jovi, funeſtoque intulit igni,*

lib. 9. Eæ deinde unà exurebantur. Tibicen præcedebat, quem *Siticinem* vocabant, teſtibus Nonio *libro de proprietate ſermonum cap. 1. diſt.* 268. Gellio *lib. 20. c. 2.* & vide Lucianum elegantiſſimo libro περὶ πένθους, nec non prolixé Hieronymum Magium *lib. 1. Miſcellan. c.* 13. Johannem Baptiſtam Pium *in annotatis poſterioribus c.* 188. Locus eſt Matth. 9. 23. καὶ ἰδὼν τοὺς αὐλητὰς, ubi Theophylactus rationem allaturus, cur puella defleretur πρὸς αὐλὸν, inquit, ἄγαμος ἦν μετὰ τῶν γαμικῶν αὐλῶν αὐτὴν ἐθρήνουν. *Obſervationem inanem eſſe*, meritò dicit Caſaubonus *notis ad Evangeliſtas pag.* 347. Nam moris hoc erat, ſive innupta puella eſſet ſive marita, deflebatur utraque ad tibias. Scillicet Judæi acceperunt hoc à Romanis, poſtquam ſub eorum imperium redacti ſunt: fallitur verò Grotius notis ad Evangelia pag. 189. ubi

ſcribit, *exſtare in antiquiſſimis Ebræorum ſcriptis moris ejus veſtigia.* Nulla tamen producit, adeòque veterum Ebræorum mos ille non erat, ut Siticines adhiberent, quod rectè monent Abraham Sculterus *lib.* 2. *Exercitat. Evangel. c.* 55. Menochius *lib.* 8. *de Repub. Hebræorum c.* 5. *quæſt.* 6. Schickardus *libro de Iure Regio Hebræorum c.* 6. *theor.* 19. Decantabat ille *næniam* (uti vocat Suetonius *lib.* 2. *c.* 100. vocabulo Phrygum proprio, teſte Julio Polluce *Onomaſtico*, & vide multis Joſephum Scaligerum *Conjectaneis ad Varronem pag.* 142. 143. Thomam Reineſium *in Lectionibus variis lib.* 1. *c.* 10.) ſive leſſum funebrem, quo defuncti laudes & præclara facta exponebantur. Comitabantur *Præficæ* (ita mulieres illas Nonius *libro de proprietate ſermonum c.* 1. *diſt.* 240. vocat) & lugubriter concinebant verbis, addebant facta, ſic etiam, ut ad teſtandam luctus acerbitatem manibus lacerarent genas & elicerent ſanguinem. Quod deinde fieri vetuit lex duodecim Tabularum: *Mulieres ne radunto genas, neve leſſum funeris ergò habento.* Ubi radere eſt idem, quod impactis unguibus cruentare, leſſus verò eſt exceſſus, quem committebant in planctu. Tale quid olim Phœnices fecerunt, & prohibetur in literis ſacris, Levit. 19. 28, cap. 21. 5. Adde R. Maimonidem *libro de Idololatriâ c.* 12. *ſect.* 12. Thalmudiſtas *in libro Maccoth. c.* 3. *ſect.* 5. Illud verò in uſu eſſe perſeveravit, ut ſorores fratribus, matres filiis, uxores maritis defunctis pro funeris honore crines attonſos in rogum conjicerent, Plutarchus *in problematis Romanis num.* 13. Propertius:

Illa meo caros donaſſet funere crines,
Molliter & tenerâ poneret oſſa roſâ,

lib. 1. Eleg. 17. Ovidius:

Mix-

Mixta bibunt molles lacrymis unguenta favillæ,
Vertice libatas accipiuntque comas,

lib. 3. faſtor. De Anna Perennà loquitur, quæ ſorori Didoni faciebat juſta. Mos profluxit à Græcis, ut teſtantur Eripides *in Oreſte* (ubi eſt, κόμας δό'τω τάφῳ) Homerus *lib.* 21. *Iliad.* & *lib.* 4. *Odyſſ.* Sophocles *in Ajace.* Et omninò hoc pertinebat ad funeris ſolennia, proinde quos vovebant inhonoratà ſepulturà affici, eis cupiebant deeſſe talia. Tibullus:

Seu veniat tibi mors, nec erit qui lugeat ullus,
Nec qui det mæſtas munus in exſequias,

lib. 2. Eleg. 4. Hoc vult, ut deſint ei mortuæ, qui funus lachrymis & leſſo proſequantur, quique Manibus ejus ritè inferias mittant inferantque annua piacula. Locus eſt Jerem. 22. 18. 19. *Non plangent eum, heu frater mi, aut heu ſoror, non plangent eum, heu domine, aut heu decus ejus.* Sepulturam ignobilem deſcribit, quam Rex captivus inter Barbaros accepturus eſſet. Lectus verò debebat eſſe moderatus. Manes enim offendi nimio leſſu & planctu credebat Veterum ſuperſtitio. Tibullus:

Tu Manes ne læde meos, ſed parce ſolutis
Crinibus, & teneris Delia parce genis,

lib. 1. Eleg. 1. ubi vide Scaligerum *in notis pag.* 109. & quæ ille ex veteri Inſcriptione apud Narbonenſes refert. Sequebantur præficas illi, qui funalia ferebant. Perſius:

Hinc tuba, candelæ,

Sat. 3. Nam tuba in magnatum funeribus adhibebatur, tibiam habebant de vulgo homines. *Seneca:* Quidam verò diſponunt etiam illa, quæ ultrâ vitam

ſunt

ſunt, moles magnas ſepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitioſas exſequias. At mehercule iſtorum funera tanquam minimum vixerint, ad faces & cereos deducenda ſunt, *libro de brevitate vitæ c.* 20. (De quo loco videris Lipſium *notis ad Tacitum lib.* 3. *Annal. num.* 4.) Virgilius:

Et de more vetuſto
Funerias rapuêre faces,

lib. 11. Æneid.

VI. Arma gentilicia & expreſſas in cerâ majorum facies velut ſimulchra longo ordine in haſtis præferebant ſervi publici magno cum apparatu, ut ſtemmatis claritas eò manifeſtior eſſet, Cicero *lib.* 2. *de Oratore*, Appianus *lib.* 2. *de bello civili*, Polybius *lib.* 6. Tacitus *lib.* 3. *&* 4. *annalium*, & conſentit Horatius:

Eſto beata, funus atque imagines
Ducant triumphales tuum,

lib. 5. Carm. 8. Plebeji capulus aut *feretris* (popularem ſandapilam vocant Suetonius *lib.* 12. *c.* 17. Fulgentius *libro de priſco ſermone num.* 1.) efferebantur per Veſpillones, quos Feſtus appellat Veſpas, additque rationem, *quoniam veſpertino tempore mortuos efferrent, qui funebri pompâ duci propter inopiam nequeunt*, lib. 20. de verborum ſignificatione pag. 474. & illi adde Gerhardum Johan. Voſſium *in Lexico Etymologico pag.* 552. Noctu ſepeliebant veteres Romani ad funalium lumen, ut Servius monet *commentar. ad lib.* 11. *Æneid. pag.* 627. Virgilius:

Lucet via longo
Ordine flammarum & latè diſcriminat agros,

lib. 11. Permanſit inde mos, ut in omnibus funeribus

ribus etiam die elatis funalia adhiberent, *ſuprà diſt.* 5. Seriori ævo plebejos noctu extulerunt ſine pompa, quæ erant *funera tacita*: divites in luce, quorum funera dicta ſunt *indictiva* inde, quoniam ſolennia præmiſſa omnia complectebantur. Sed & divites extulerunt noctu *funera acerba*, id eſt, amicorum, qui ante juſtam ætatem defuncti erant, ut non poſſent ſine magno cordolio audire laudes, quæ palam recitabant. Virgilius:

Pallas quem non virtutis egentem
Abſtulit atra dies, & funera merſit acerbo,

lib. 11. Æneid. Tacitus: Nox eadem necem Britannici & rogum conjunxit, proviſo ante fenebri apparatu, qui modicus fuit. *Et paulò poſt*: Feſtinationem exſequiarum edicto Cæſar defendit, id à majoribus inſtitutum referens, ſubtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus aut pompa detinere, *lib.* 13. *Annal.* Erant ex infima plebe ſuccollatores illi, & ſæpiſſimè viles ſervoli. Perſius:

At illum
Hiſterni capite induto ſubjêre Quirites,

Sat. 3. Servos deſcribit, vel libertos potius, qui cum libertate data pileum acceperant ſimul, heſterni Quirites, & herum ad ſepulturam efferebant, ut notat Lubinus *in commentario pag.* 748. Martialis:

Quatuor inſcripti portabant vile cadaver,
Accipit infelix qualia mille rogus,

lib. 8. Epig. 75. Inſcripti, id eſt, literati, ut *ſuprà cap.* 1. *diſt.* 3. Catullus:

A ſemiraſo tunderetur uſtore,

Epig.

Epigr. 60. Uſtor eſt veſpillo & νεκροκαύτης, id eſt, pyrarum conſtructor. Semiraſi erant, damnati quicunque ad opus aliquod publicum, uti ſunt molendina, remi, & ad cadavera vilia efferenda, ait Scaliger *notis ad Catullum pag.* 42. Nam de honoratioribus dictum eſt ſuprà verbis Perſii.

VII. Poſt elatum funus ſcopis domus verrebatur & purgabatur ſolenni ancillarum concurſu, quem Exverras vocat Feſtus *lib. 5. de verborum ſignificatione pag.* 264. Nimirum hoc ideò, ut omnis contactus immundus, qui à funere oriri poterat, ultimâ vice exigeretur foras. Et olim quidem nec cum pompâ ſepeliebant, nec urebant defunctos, *omnes in ſuis domibus ſepeliebantur*, ait Servius *commentar. ad lib. 6. Æneid. pag.* 406. Aut ubi deficiebant illa, extrà pomerium in agro publico leviter egeſtâ humo defodiebantur. Locum ſepulchri in Campo Martio, aliàs quoque in Eſquilino, deſignabant Augures & Pontifices, ut ferè extrà aliorum hominum contactum eſſet, ne ſacra funeſtarentur ac vivi à mortuorum contactu inquinarentur, Plinius *lib. 7. c.* 54. Strabo *lib. 5. Geogr.* Dion Caſſius *lib.* 48. *hiſtor.* Inde eſt illud Propertii:

Si piguit portas ultrà procedere. at illud
Juſſiſſes, lectum lentius ire meum,

lib. 4. Eleg. 7. Sed poſtquam à Græcis & Pœnis morem urendi peterent, Buſtum fuit, quod hactenus ſepulchrum erat. Lucretius:

At nos horrifico cineſactum te propè buſto
Inſatiabiliter deflebimus,

lib. 3. Quandò hoc primùm ceperit, diſquirunt Hieronymus Magius *lib. 3. miſcellan. c.* 10. Joh. Kirchmannus *lib. 1. de funeribus Romanorum c.* 2. & adverſus Ciceronem *lib. 2. de Legibus* pariter ac

Plinium *lib. 7. hiſtor. natur. c. 54.* concludunt, jam ante Syllæ tempora in uſu fuiſſe, ut cremarentur mortui. Nam in Legibus Decemviralibus multo ante Syllam tempore editis hæc erant: *Hominem mortuum in urbe nec ſepelito, nec urito.* Et apud Terentium: *Chryſidis funus procedit, ſequimur, ad ſepulchrum venimus, in ignem impoſita eſt, fletur,* Act. 1. ſc. 1. Poterat equidem Sylla primus in familiâ ſuâ Corneliâ hunc morem adhibuiſſe, ut cremari vellet, ejusque exemplo proceres alii deinceps cremati ſunt, cœterum olim quidam ſepeliebantur, quidam cremabantur. De Pœnis conſtat ex Juſtino, Darium Perſiæ Regem juſſiſſe illos, *mortuorum corpora terrâ potius obruere quàm cremare*, lib. 19. hiſtor. Ità enim locus emendari omninò debet (ut monet Berneggerus *notis ad Juſtinum pag.* 305. Raderus *notis ad Curtium pag.* 96.) ac conſtat, quod veteres Perſæ contumulaverint cadavera, non veró cremaverint, Herodotus *lib.* 3. Xenophon *lib.* 8. *Cyropæd.* De Græcis eſt res vulgata. Πυρὰ νεκρῶν ſunt locis multis apud Homerum *in Iliade*, & Thucydidem *lib.* 2. Atque hoc defendebat Heraclitus Philoſophus, adverſus quem contendit Thales Mileſius & Græcis Aſiaticis perſuaſit, ut cadavera terræ infoderentur, quomodò refert Servius *commentario ad lib.* 11. *Æneid. pag.* 629. Indorum Bramenes hodienum exurunt defunctos, ut teſtatur Johan. Hugo Linſcottanus *in navigatione Orientali pag.* 47. De Cinaloënſibus Americæ populis idem narrat Gothofredus *in Archontologiâ Coſmicâ lib.* 1. *pag.* 332. nec non Germani veteres, autore Tacito *libro de moribus Germanorum c.* 27. Galli quoque, ut narrat Joh. Jac. Chifflerus *part.* 1. *deſcript. Veſontionis c.* 26. & Boreales gentes, antequam fidem in Chriſtum ſuſciperent, uti produnt Stephanus Johan. *notatis ad lib* 3. *Saxonis Grammatici pag.* 91. Jo-

91. Johannes Loccenius *lib. 2. Antiquitat. Suedicar. c. 25.* Philippus Cluverius *in Germania Antiqua lib. 1. c. 52.*

VIII. Ebræi perinde cadavera defodiebant, non exurebant. Tacitus lib. 5. hiſtor. de Judæis: *Corpora condere quam cremare more Ægyptio.* Defodiebant in ſubterraneis, ne fœtore auras corrumperent in ſupernis poſita, ἤδη ὄζει de Lazaro extincto, ait Martha *Johan.* 11. 39. Dies quartus erat, ex quo cadaver ille erat, ac proinde jam fœtebat. Patet hinc, Judæos corpora defunctorum non condiviſſe aromatis, extenterata, ut ſolebant Ægyptii. Nullus enim fœtor ex cadavere conditurà medicato prodiviſſet, ungebant verò extrinſecus, uti eſt *ſuprà diſt.* 2. Dubitant quidem hac de re Hieronymus Magius *lib. 3. miſcellan. c.* 11. Cornelius à Lapide *commentar. ad lib.* 1 *Samuel. pag.* 359. Danhaverus *in Hodoſophia ſacra pag.* 1000. Joh. Tarnov. *comm. ad Amoſum. pag.* 166. Georgius Hornius *notis ad lib.* 1. *Sulpicii pag.* 190. & perſuadere conantur, quod Hebræi quoque exuſſerint cadavera ſua. Adferunt exempla Saulis & filiorum ejus, quos Jabeſitæ combuſſerunt, 1. *Samuel.* 31. 12. Aſſæ Regis, ſuper quo combuſſerunt uſtionem magnam, 2. *Paralip* 16. 14. Jorami Regis, ſuper quo non fecerit populus uſtionem ſimilem uſtioni majorum, 2. *Chronic.* 21. 19. Zedeciæ Regis, cui uſtionem comburere populares, & plangere deberent, eheu Domine, *Jerem.* 34. 5. Addunt locum Prophetæ, *cumque tollet aliquem amicus ejus, aut uſtor educet oſſa ejus domo*, Amos. 6: 10. *Reſpondeo*: (1) Quodſi exuſſerunt cadavera illa, peculiare aliquid factum eſt, & rationem dant Vatablus ac Tremellius *in notis*, Caſp. Sanctius *comment. ad h. l. pag.* 256. Quoniam illa jamdudum Soli & aëri expoſita computruiſſent. Rectius ver-

tas : *& reverſi Jabes incenderunt ſuper ea ibi.* Nimirum aromata, ut moris erat in funere principum. Ità benè Sebaſtianus Munſterus *ad h.l.* monet, ac Interpres Chaldæus expreſſit. Cadavera ipſa terræ infoderunt, ut ſtatim in contextu docetur, (2) De funeratione Regis Aſæ eſt locus expreſſus, *& combuſſerunt ei uſtionem maximam*, ſcilicet incenſis aromatibut variis, de quibus mentio præcedit, injectis ſimul utenſilibus & veſtimentis ejus precioſis, ut accuratè docent Rabbinus Kimhi, Abravaniel, Becchai, & cum illis Wilhelmus Scickardus *libro de Jure Regio Hebræorum c. 6. theorem.* 19. Martinus Gejerus *libro de Luctu Hebræorum pag.* 101. *ſeqq.* Sic enim ferebat mos perpetuus in obitu Regum omnium, quibus non contingebat plebeja ſepultura, ut Joramo, 2. *Chron.* 21. 19. & Jojacimo, *Jerem.* 22. 19. Eadem ratio eſt de cæteris, & verò (3) Locus Prophetæ ad magnatum funera commodè applicatur, ut aromatum uſtiones indicentur, perinde ut in ſuperioribus.

IX. Libitinarii pyram in modum aræ è lignis impolitis, conſtruebant, ut Lex Decemviralis jubebat: *ne facito rogum aſciâ, ne polito.* Virgilius:

Aramque ſepulchri
Congerere arboribus, cæloque educere certant,

lib. 6. Æneid. & ibidem Servius *in commentariis pag.* 407. Materies erat lignum, quod facilè conciperet ignem, affuſâ pice. Inſcriptio Romana: *D. M. Publio. Attilio. Rufo. &. Attiliæ. Beronicæ. vixer. ann. XXXIV. ſed. Pub. menſ. X. ante. natus. eſt. &. eadem. horâ. fungor. eſu. ambo. mortui. ſunt. ille. acu. iſta. lanificio. vitam. agebant. nec. ex. eorum. bonis. plus. inventum. eſt. quàm. quòd. ſufficeret. ad. emendam. piram. &. picem. quibus. corpora. cremarentur. &. præfica. conducta. & urna. empta*, Gruterus in Volumine. Virgilius:

Pro-

Procumbunt piceæ, ſonat icta ſecuribus ilex,
Fraxineæque trabes.

Et pauló poſt:

Principio pinguem tædis & robore ſecto
Ingentem ſtruxêre pyram, cui frondibus atris
Intexunt latera, *l. d.*

Imponebant cadavera cum lectis, & ardentibus facibus averſá facie incendebant. Virgilius:

Et ſubjectum more parentum
Averſi tenuêre facem,

l. d. Averſâ facie rectè pingit eos Juſtus Lipſius *lib.* 1. *Saturnal. pag.* 34. nam quòd facie converſâ delineat Jacobus Laurus *part.* 2. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 12. id errorem aut potius negligentiam arguit. Pater, mater, affines, amici, propinqui accendebant rogum. Aromata & ſuffimenta paria conſerebant, ut odoris gravitas prohiberetur. Virgilius:

Congeſta cremantur
Thurea dona, dapes, fuſo crateres olivo,

l. d. Martialis:

Dum levis arſurâ ſtruitur Libitina papyro,
Dum myrrham & caſiam flebilis uxor emit,

lib. 10. Epig. 97. Flebilis uxor, id eſt, quæ maritum moribundum lugebat. Statius:

Ver Arabum Cilicumque fluit, floresque Sabæi,
Coriciæque comæ,

lib. 6. Thebaid. Deſcribit thura & myrrham, nec non crocum, qui optimus erat in Coryco monte Ciliciæ. Nam crocus olim inter odores optimos erat, ut diximus *lib.* 1. *c.* 11. *diſt.* 5. & quod aliàs adhiberetur in feſtis publicis. Suetonius:

Sparſo per vias identidem croco, *lib. 6. c. 25.* Rogo incenſo ventos rogabant, ut vellent aſpirare, ac flammas non alere ſolum, verum quoque animam, quæ hactenus cadaveri præſens, nunc illo in cineres adacto, ad campos Elyſios abitum maturaret, facili provectione juvare. Propertius:

Cur ventos non ipſe rogis ingrate petiſti?

Poſtquam deflagraverant, aſſervabant cineres, ne à prætereuntibus diſſiparentur. Virgilius:

Poſtquam collapſi cineres,

l. d. Tibullus:

Non ſoror, Aſſyrios cineri quæ dedat odores,
Et fleat effuſis ante ſepulchra comis,

lib. 1. Eleg. 3. Propertius lib. 4. Eleg. 7.

Cur nardo flammæ non oluere meæ?

X. Sive Præco, ſive Præfica exclamabat: ILICET. Virgilius:

Dixitque noviſſima verba,

l. d. & Servius in commentario ibid. pag. 411. Proinde Sacerdos aſpergillo, qui ramus oleæ vel laurus erat, præſentem turbam irrorabat, & purâ aquâ (ὕδωρ ἁγνὸν vocat Dionyſius Halycarnaſſæus) expiabat. Virgilius:

Idem ter ſocios purâ circumtulit undâ,
Spargens rore levi & ramo felicis olivæ,
Luſtravitque viros,

l. d. Hoc Græcis eſt περιαγνίζειν, & de februis illis (quomodò vocabant purgationes ſolemnes) in funere pollutis, vide porrò Caſaubonum *commentar. ad Sat. 2. Perſii.* Illi abeuntes à rogo valedicebant, eratque communis formula: *Æternum. vale. nos. te. ordine.*

dine. quo. natura. permiſerit. cuncti. ſequemur. Catullus :

Atque in perpetuum frater ave atque vale,

Epig. 100. Vigilius:

Salve æternum mihi maxime Palla,
Æternumque vale,

lib. 11. Æneid. & Servius *commentar. h. l. pag. 625.* εἶλε καὶ χαῖρε dicebant Græci. Plautus in Aſinariâ: *Vale qui properas, bene vale : apud Orcum te videbo, Act. 3. ſc. 3.* Inde hoc natum, quia exiſtimabant miſeri illi, τοὺς μακαρίτας ſe in æternum amittere. Catullus:

Nobis cum ſemel occidit brevis lux,
Nox eſt perpetuò una dormienda,

Epig. 5. Ovidius:

Nox tibi, ne properes, iſta perennis erit,

Epig. 14. Aut ſaltem dubitabant, an ſupereſſent. Tacitus in vitâ Agricolæ : *Si quis piorum Manibus locus, ſi ut Sapientibus placet, non cum corpore exſtinguuntur magnæ animæ, placidè quieſcas.* Multa hic annotat Virdungus *in commentario pag. 257. ſeq.* ut probet, Sapientes è Paganis agnoviſſe animæ immortalitatem. Democrito impingit delirium, quaſi docuerit, *animam eſſe compoſitam ex atomis & in eaſdem reſolvi.* Neſcio, ubi hoc de illo Sapientum Principe ſcriptum ſit. Longè aliter Plinius, *promiſiſſe illum reviviſcentiam corporum.* Quanquam *vanum* ille vocet Epicureâ vanitate perculſus, lib. 7. hiſtor: natural. cap. 55. Pergit: *Zoroaſtrem, Themiſtium, Pythagoræos, Platonicos docuiſſe, quod animæ immortales ſunt, & quod corporum univerſalis reſurrectio futura eſt.* Quod crediderint animarum circulationem, eſt verum, de quâ re vide quæ ſcripſimus *in Auctariis ad Pappum pag. 158. ſeqq.* & adde Paulum Slegvotium *in Diſputationibus Academicis pag. 829. ſeqq.*

ſeqq. Stephanum Forcatulum *lib. 1. de Gallorum Phileſophiâ & imperio pag. 41. ſeqq.* De re eadem Tibullus:

Seu matura dies celerem properat mihi mortem,
Longa manet ſeu vita tamen mutata figuram,

lib. 4. Eleg. 1. & Paſſeratius commentario ad h. l. Reſurrectionem corporum nemo eorum docuit, nemo credidit. Hoc addit, *facere Ariſtoteli injuriam illos, qui ſtatuunt, docuiſſe animam eſſe corruptibilem.* De quo viderit ille. Certe Ludovicus Vives lib. 2. de animâ pag. 144. ſeq. Simon Portius libro de mente humanâ, Contarenus lib. 6. de rerum perfectione cap. 7. ſeq. Combachius lib. 4. Inſtitution. Phyſicar. pag. 654. ſeqq. Laurentius Valla lib. 1. Dialecticarum quæſtion. cap. 7. 8. Joh. Micrælius in Ethnophronio lib. 1. pag. 88 ſeqq. Nicolaus Taurellus lib. 2. Alpium cæſarum quæſt. 8. multis argumentis evincere ſatagunt, Ariſtotelem non poſſe ab hoc errore defendi, quem pro animæ corruptibilitate in teſtimonium advocare voluit magnus Peripati Doctor Averrhoës commentariis ad libros de animâ, & exactiſſimus Interpres Pomponatius dictis ejus ſuperſtruxit ſcepticiſmum de animæ mortalitate.

XI. Inferias ſolvebant Diti, nt ante rogum funderent ſanguinem. Non tamen in omnium exſequiis, ſed tantum in Magnatum & virorum fortium funere. Et tunc captivos ibi jugulabant. Virgilius:

Quatuor hinc juvenes totidem quos educet Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundit ſanguine flammas,

lib. 10. Æneid. Et lib. 11. Æneid.

Vnxe-

Vinxerat & poſt terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæſo ſparſuros ſanguine flammâ.

Servius: Sanè mos erat in ſepulchris virorum fortium captivos necari, quod poſtquam crudele viſum eſt, placuit gladiatores ante ſepulchra dimicare, qui à buſtis cineribus buſtuarii appellati ſunt, *commentar. ad lib.* 10. *Æneid. pag.* 601. Gladiatores, qui ſe mutuò conciderent, & ſanguine placarent Manes, primi Junius & Marcus Brutus inſtituerunt, in memoriam patris defuncti, qui prælio adverſus Tarquinios pro urbis libertate occubuerat, ut referunt Livii Epitome *lib.* 16. Valerius Maximns *lib.* 2. *c.* 4. *diſt.* 7. Horum exempla ſecuti deinceps alii, & de Marci Æmylii Lepidi funere ità narrat Livius *lib.* 23. de Licinii funere, narrat idem *lib.* 29. de Valerii Levini funere eſt apud eundem *lib.* 31. Inde ſunt *munera gladiatoria*, quę memorat Suetonius *lib.* 1. *c.* 26. *lib.* 3. *c.* 7. *lib.* 5. *c.* 2. & aurigationes Circenſes cum trigis in honorem Deorum Manium. uti diximus *ſuprà lib.* 2. *c.* 6. *diſt.* 5. & confer Panvinium *de Ludis Circenſibus lib.* 1. *fol.* 15. Communiter Inferias vocabant ſacrificia illa, quę pro Manibus fiebant. Sępé holocauſta erant. Virgilius:

Multa boum circà mactantur corpora morti,
Setigerosque ſues raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes,

lib. 11. Æneid. Locus eſt 2. Maccab. 12. 43. 44. *Judas cum ex capitatione confeciſſet drachmas bis mille argenti, miſit Hieroſolymas, ut offerretur ſacrificium pro peccato, valdè benè & honeſté faciens, quod de reſurrectione cogitaret. Nam ſi eorum, qui ante ceciderant, reſurrectionem non credidiſſet, ſupervacaneum fuiſſet orare pro defunctis.* Sic ille Scriptor errans in jure & facto. *In Jure* quidem, nam in totâ lege Moſis nuſquam mentio eſt ſacrificii

ullius pro defunctis inſtituti. *In facto*, nam Judæ Maccabæi conſilium aliò torquet. Nec enlm ille pro defunctis offerre volebat, ſed viventes expiare, veritus ne exercitui ſuo contingeret,quod Joſuæ poſt ſacrilegium Achanis acciderat, *Joſu.* 7. 5. *ſeqq.* Ergò cum animadverteret, milites ſuos labem contraxiſſe per rapinas eorum, qui res idolis Jamnienſibus conſecratas abſtulerant, ne velut prævaricatores à Deo punirentur, colligit pecuniam, & ſacrificium expiatorium pro ſuperſtite populo fieri imperat, 2. *Maccab.* 12. 42. Scilicet, error errorem peperit: eos, qui gladio cæſi erant, piè defunctos celebrat, v. 45. cum tamen in ſacrilegio obiſſent pœnamque ſceleris morte exſolviſſent, nec pœnitentiæ documentum ullum præbuiſſent. Unde conſtat, abbreviatorem iſtum in pietatis negocio ſatis rudem fuiſſe. De inferiis patres aliquas ſervatas, vinum potiſſimum & carnes aſſas inferebant ſepulchris ipſis, odore & nidore proliciturі Manes, ut vellent apparere & reſponſa dare. Credebant animas vagari per ſepulchra, veteris comitis, quo per fati vim ſpoliatæ eſſent, amore perculſæ. Refert Quintilianus *declamat.* 10. & multis probant Daniel Heinſius *notis ad Silium Italicum pag.* 126. *ſeqq.* Deſiderius Heraldus *animadverſis ad Arnobium lib.* 7. *pag.* 278. 279. 280. Caſpar Scottus *in Phyſica Curioſa lib.* 2. *pag.* 263. *ſeqq.* Hieronymus Magius *lib.* 4. *miſcellan c.* 12. Otho Heurnius *in Philoſophiâ Barbaricâ lib.* 2. *c.* 29. Noctium occurſacula, buſtorum formidamina, ſepulchrorum terriculamenta vocat Apulejus *in Apologia p.* 315. Tibullus: *Hanc volitent animæ circum ſua fata querentes*, lib. 1. Eleg. 4, Atque inde Sanctuli quidam, ne impuri fierent, ſepulchra vitabant, uti ſcribunt Plato *in Phædone*, Theophraſtus *in Characteribus*,

ribus, & Porphyrius *lib. 2. de abſtinentiâ animal.* Virgilius:

> *Tandem inter pateras & lævia pocula ſerpens,*
> *Libavitque dapes.*

Et paulò poſt:

> *Vinaque fundebat pateris, animaque vocabat*
> *Anchiſæ magni, maneſque Acheronte remiſſos,*

lib. 5. Æneid. χοὰς vocat Euripides *in Hecuba*, & addit eſſe τῶν νεκρῶν ἀγωγὰς. Propertius:

> *Pallida vina bibi,*

lib. 4. Eleg. 7. Pallida vocat ob mortuos, ad quos pertinebat vinum inferium. Eis etiam, quos morte violentâ periſſe fama erat, inferias dabant, ut anima fieret corpori obnoxia, quod hactenus oderat illa velut per vim expulſa inde, adeòque vaga eſſe & ſedibus incertis oberrare volens potius, quàm corpori ſuo adeſſe præſens. Virgilius:

> *Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte*
> *Sanguinis & ſacri pateras, animamque ſepulchro*
> *Condimus & magnâ ſupremum voce ciemus,*

lib. 3. Æneid. & Servius *commentario ad h. l. pag.* 278. 279. Tepido, id eſt, recens mulcto. Conſtat hinc, quod lac & ſanguinem de victimis elicitum, junxerint cum vino inferio. Rurſum Virgilius:

> *Sit qui me raptum pugnâ, pretioque redemptum*
> *Mandet humo: ſolita aut ſi qua id fortuna vetabit,*
> *Abſenti ferat inferias decoretque ſepulchro,*

lib. 9. Æneid.

XII. Redibant domum ad convivium amici, propinqui, vicini, & parentalia (quæ aliàs *Silicernium* vocantur apud Feſtum Pompejum *in fragmentis,*

tis ab Urſino editis pag. 181. 182. Nonium *libro de proprietate ſermonum c.* 1. *diſt.* 235. Janum Guihelmum Laurembergium *in Antiquario pag.* 419. Gerhard. Joh. Voſſium *in Lexico Etymolog. pag.* 472. Juſtum Lipſium *notis ad lib.* 6. *Annalium Taciti num.* 18.) celebrabant cum multâ & honeſtâ mentione defunctorum, quos amplius nec videre nec affari liceret. Silicernii portio quædam in ipſo ſepulchri loco ad rogum dabatur pauperibus, (quos ideò *Buſtirapos* vocat Plautus in Pſeudolo Act. 1. ſc. 3.) videlicet cœna funebris. Catullus:

Uxorne Meni ſæpè quam in ſepulchretis
Vidiſtis ipſo rapere de rogo cœnam,
Cum devolutum ex igne proſequens panem
A ſemiraſo tunderetur uſtore,

Epig. 69. Semiraſum uſtorem vocat, ut *ſuprà diſt.* 6. quod νεκροδάνται illi eſſent conditionis ſervilis. Huc refert Muretus illud Tibulli:

Ipſa fame ſtimulante furens eſcasque ſepulchris
Quærat,

lib. 1. Eleg. 6. Ità enim legit *commentar. ad h. l. pag.* 154. & aſſenſum præbent Janus Guilhelmus *lib.* 3. *Veriſimil. c.* 12. Johan Livineus *notis ad Tibullum pag.* 29. Gerhard. Joh. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 83. Verum Joſephus Scaliger legi vult: *herbasque ſepulchris Quærat.* Annotat: Evellat herbas de veteribus monimentis, *pag.* 118. & cum illo Janus Gebhardi *in animadverſionibus pag.* 42. Cœterum de ſilicernii portione eſt Tobiæ 4. 18. ut diſſerunt. Feſſelius *lib.* 1. *Adverſar. ſacror. c.* 12. *num.* 1. *ſeqq.* D. Quenſted *libro de Sepulturâ Veterum pag.* 293. Johan. Kirchmannus *lib.* 4. *de funeribus Romanorum c.* 6. Atqui ſenſus alius eſt. Verba ſunt: *effunde panes tuos & vinum tuum in ſepulturam juſtorum*, id eſt, ſepulto amico

viro

vito bono proximos ejus ſolare miſſo cibo & vino optimo. Hic enim erat mos Judæorum, *Jerem.* 16. 7. *Ezechiel.* 24. 17. 22. Nam apud ſepulchra epulari & facere δοχὰς ἐπιταφίους, non fuit conſuetudo Ebræorum, ſed Græcorum, ut teſtantur Apollonius *lib.* 2. *Argonautic.* Athenæus *lib.* 7. & 8. *Dipnoſophiſt.* Euſtathius *commentar. ad lib.* 21. *Iliad.* Autor Epiſtolæ Baruco adſcriptæ *num.* 31. & ab illis viſcerationes ſuas acceperunt Romani. Hodienum ità faciunt Turci, ut narrat Sveiggerus *lib.* 2. *Itinerarii c.* 59. & confer quæ dicta ſunt *libro* 1. *c.* 10. *diſt.* 10. Adde Turnebum *in Adverſariis lib.* 22. *c.* 10. Biſciolam *Tom.* 1. *Lect. ſucciſivar. lib.* 11. *c.* 4. Serarium *commentario ad Tobiam pag.* 86.

XIII. Ad cineres colligendos Vala (id eſt Urnas) comparabant. Virgilius:

Oſſaque lecta cado texit Chorineus aheno,

lib. 6. Æneid. Lecta, id eſt collecta, nam alia, quæ hic commentatur Servius (*in annotatis pag.* 410) non ſunt accommoda. Cadus ahenus eſt Urna ænea, quæ in magnatibus erat aurea, in mediocris fortunæ viris argentea, qualem fuiſſe Papiniani Jureconſulti, Romæ erutam, narrat Hieronymus Magius *lib.* 2. *miſcellan. c.* 1. Plerumque fictilis erat. Propertius: *Accipiat manes parvula teſta meos*, lib. 2. Eleg. 10. Rectè *parvula*, nam exiguæ reliquiæ eis indebantur. Indebont cineres, proximo (id eſt, nono) die, poſtquam cadaver deflagraverat, oſſa vino lavabant & cineribus addebant. Virgilius:

Relliquias vino & bibulam lavêre favillam

lib. 6. Æneid. Et lib. 11. Æneid.

Mærentes altum cinerem & confuſa ruebant
Oſſa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.

Ren-

Ruebant, id eſt, de cineribus eruebant manibus lotis antè, perinde uti in omni religoſo actu. Tibullus:

Præfatæ ante meos manes, animamque rigatæ,
Perfuſæque pias ante liquore manus.

Confer illa, quæ ſunt *lib.* 1. *c.* 11. *diſt.* 17. Tepido aggere dixit, quaſi oſſa etiamnum calerent à priſtinis ignibus. Tibullus:

Non hic mihi mater,
Quæ legat in mæſtos oſſa peruſta ſinus,

lib. 1. Eleg. 2. Et lib. 3. Eleg. 2.

Et primum annoſo ſpargant collecta Lyæo.

Collecta nimirum oſſa. Ex Romano novendialium ſacrorum ritu, in quibus vetuſto & optimo vino ad manes propiciandos ſepulchra defunctorum conſpergebantur, & tantum non inundabantur. Hoc eſt *vinum reſperſum* apud Feſtum. *Legenda nunc eſſe ejus oſſa*, ait Apulejus in deſcriptione exſequiarum Philemonis, *Floridor. pag.* 354. Suetonius lib. 2. cap. 100. *Legenda oſſa per ſacerdotes ſummorum collegiorum.* Et deinde: *Reliquias legerunt primores equeſtris ordinis, tunicati & diſcincti, pedibuſque nudis.* Non quod omnes abſumpti cadaveris cineres conquirerent, (urnæ enim ſatis parvæ erant, adeoque Agrippina dicitur *feralem urnam tenens gremio*, apud Tacitum lib. 3. Annal.) ſed quod reſiduas oſſium particulas, exiguas illas, colligerent: diſcincti verò & pedibus nudis ad luctum conteſtandum. Tibullus: *Pars, quæ ſolæ mei ſuperabit corporis, oſſa, Incinctæ nigrâ candida veſte legant*, lib. 3. Eleg. 2. Lachrymas profuſas excipiebant, & in vitream urnam oblongam derivabant, quæ Urna lacrymalis erat. Has verò etiam hodiè de Bu-

Buſtis antiquorum erui, teſtantur Joh. Jac. Chiffletius *in deſcript. Burgundiæ part.* 1. *pag.* 99. Franciſcus Peruccius *libro dicto pag.* 34. 35. Olaus Wormius *lib.* 4. *rerum rariorum c.* 1. *&* 7. Cotovicius *in Itinerario Hieroſolymitano lib.* 1. *pag.* 50. 51. Martinus Gejerus *libro de Luctu Ebræorum c.* 12. *diſt.* 5. Hoc erat, quod dicebant, tumulum lachrymis plenum dare. Inſcriptio Hiſpanica: *T. Plautio. D. F. de. municipio. Attacen. optimè. merito. &. XXXVIII. ann. æt. è. vitâ. ſublato. toto. pop. cum. magnâ. lacry: funus. proſeq. Quintia. Paulina. mater. ann. LXXXIII. ad. flet. ad. gemitum. relic. tumul. lacrim. plen. è. marm. hum. D. Dedit*, Gruterus in Volumine pag. 700. Reponebant omnia in locis ab hominum injuriâ tutis, ſubterraneis foveis aut in petrâ exciſis foſſis. Virgilius:

Fuit ingens monte ſub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere buſtum,
Antiqui Laurentis, opacâque ilice tectum,

lib. 11. Æneid. Fovea illa Scrobs eſt apud Martialem.

Jam ſcrobe, jam lecto, jam pollinctore parato,

lib. 10. Epig. 97. Scrobe, id eſt, ſepulchro vel Urnæ reconditorio. De lecto ferali, quo defunctus efferebatur, eſt *ſuprà diſt.* 9. Pollinctor eſt νεκρολείπτης, *ſuprà diſt.* 2.

XIV. Addebant inſcriptiones, vel Elogia. Virgilius:

Tum fronte locatur
Elogium,

In Culice. Tibullus:

Atque hæc in celebri carmina fronte notet:
Lygdamus hic ſitus eſt,

lib.

lib. 3. Eleg. 2. In fronte, id eſt, obviâ tumuli parte, quæ prætereuntium oculis expoſita eſt. Cicero lib. 2. de finibus: *Nonne elogia monumentorum id ſignificant?* Prodebant defuncti ortum, nomen, familiam, nunc conciſius, nunc prolixius: & cupiebant, ut ei benè precaretur, quiſquis tanſiret viator. Exempla ſunt toto inſcriptionum Opere plurima, quod *Janus Gruterus* concinnavit, Joſephi Scaligeri ac Marci Velſeri auſpiciis: nec non apud *Jacobum Boiſſardum* in Collectaneis Antiquitatum Rom. In buſtis ejuſmodi Lucernas perpetuas, arte magicâ paratas, & hactenus æternùm arſuras, donec aër accederet, ponèbant, lineum cum oleo incombuſtili in vitro affabrè polito. Exempla de Tulliæ, Luciæ Cæſæ, aliorum buſtis proferunt abunde Guido Pancirollus *libro de veteribus perditis Tit.* 35. Bernhardus Scardionius *l.* 1. *Antiquitat. Patavin.* Johan. Langius *lib.* 2. *Epiſt.* 25. Janus Gruterus *in Volumine Inſcriptionum pag.* 927. Bernhardus Cęſius *lib.* 3. *de Mineralibus c.* 7. *ſect.* 20. Athanaſius Kircherus *Tom.* 3. *Oedipi Ægyptiaci Syntag.* 20. *ſect.* 9. Caſpar Scottus *in Magiâ Univerſali part.* 4. *pag.* 144. *ſeqq.* Joh. Jonſtonus *in Thaumatographiâ naturali pag.* 51. 52. & peculiari Volumine exponit Fortunius Licetus. Scribit *Henricus Regius*: Lampades, quę olim in ſepulchris perpetuò arſiſſe dicuntur, videntur eſſe merum figmentum, quia pugnat cum naturâ ardoris fomitem ejus non comburi. Lucernę iſtę, ſi unquam fuerint repertę, videntur fuiſſe corpora ſine ullo perceptibili calore lucida, quę inſtar cicindelarum, ligni putridi, ſquamarum piſcis, aliorumque ſimilium in tenebris ſplendebant, propterea quod apertis monumentis ac admiſſo lumine diurno & aëre moto, lumen earum diſparuiſſe dicatur. Clauſo autem rurſus monumento lucernę iſtę non amplius apparuerunt,

runt, quia talis erat earum conſtitutio, ut ab admiſſo aëre eoque vehementius moto corrumperentur, *lib. 4. Philoſoph. natural. c. 5.* Reſpondeo: Bonamici hæc opinio fuit, quam refellit Fortunius Licetus *lib. 2. c. 3. 4. 5.* Figmenta non ſunt, quæ adeò clarè monſtrat experientia rerum teſtis. Nec pugnat cum naturâ ardoris, quatenus arcana multa ſunt, quæ Geniorum ope noverant Magi, ac inde poterant conficere modo hodié nobis ignoto. Corpora pellucida non erant, quoniam flammas & fumum videre licuit, caloremque in vaſculis ipſis deprehenderunt illi, qui coram inſpexerunt, ut de Lucernâ perpetûâ, quæ in Pallantis ſepulchro reperta fuit in Romæ ſuburbio, narrat Volaterranus *lib. 33. Geograph.* De Cicindelis & putrido ligno parum congruit. Unde enim fumus extinctæ flammæ? Fuiſſe magicas, affirmat Auguſtinus *lib. 21. de Civit. Dei c. 6.* & vel ſola Patavinæ Lucernæ inſcriptio (quam referunt Gruterus *in Volumine l. d.* Petrus Appianus *in Collectaneis pag.* 325. 337. 338. Perucciûs *libro 3. de pompâ funebri pag.* 44. 45.) docet: *Abite. hinc. peſſimi. fures. vos. quid. voltis. voſtris. cum. oculis. emiſſiciis. abite. hinc. veſtro. cum. Mercurio. petaſato. caduceatoque. Maximus. Olybius. donum. hoc. maximum. Plotoni. ſacrum. fecit.*

XV. Tumulos ornabant ſertis & floribus injectis, addebantque cuſtodes, qui ornatum illum, ne quid damni acciperet, obſervarent. Græci vocant φυλλοβολεῖν. Anacreon Odâ εἰς ῥόδον: τόδε καὶ νεκροῖς ἀμύνει, *pag.* 196. Virgilius:

> *Purpureosque jacit flores,*

lib. 5. Æneid. Et lib. 6.

> *Purpureos ſpargam flores, animamque nepotis*
> *His ſaltem accumulem donis.*

Propertius:

Adferet huc unguenta mihi, ſertisque ſepulchrum
Ornabit custos ad mea buſta ſedens,

lib. 3. Eleg. 14. Suetonius: Non defuerunt, qui per longum tempus vernis æſtiviſque floribus tumulum ejus ornarent, *lib. 6. c. 57.* Hinc illud:

Spargite humum foliis,

Virgil. 5. Bucolic. Scilicet è more funerum, in quibus ſpargebantur flores. Itaque ſequitur:

Et tumulum facite & tumulo ſuperadite carmen,

Confer Hieron. Magium *lib. 2. miſcellan. c.* 17. Petrum Victorium *lib. 16. variarum lectionum c. 2.* Chriſtiani ità faciebant, veteres mores retinendo. Prudentius:

Nos tecta fovebimus oſſa,
Violis & fronde frequenti,
Titulumque & frigida ſaxa
Liquido ſpargemus odore,

In cathemerinis pag. 101. Non quidem vetuſtiores illi, cum adhuc perſecutiones urgebant. Nam ideò ſunt à Paganis accuſati. Cæcilius apud Minucium in Octavio: *Coronas ſepulchris denegatis.* Sed qui in pace fruebantur ſeculis melioribus. Sulpicius Severus: Ac licet inani munere, ſolum ipſum flore purpureo & ſuave reddentibus ſparge graminibus, *Dialog. 3. num.* 22. Cuſtodes prætereà invigilabant ſeriò, ne Sagæ pro incantamentis ſuis conficiendis oſſa deriperent. De Canidiâ Horatius:

Nec in ſepulchris pauperum prudens anus
Novemdiales diſſipare pulveres,

lib. 5. Carm. 17. Cadaverum præſegmina ad magicos uſus adhibita eſſe, refert quoque Apulejus *lib.*

1. Mi-

1. *Mileſiar.* & adde Cardanum *lib.* 18. *de ſubtilitate rerum fol.* 500. Porrò ſerebant arbores, ut creſcentes locum ſepulchri obumbrarent. Propertius:

Deinde ubi ſuppoſitus cinerem me fecerit ardor,
Accipiat manes parvula teſta meos:
Et ſit in exiguo laurus ſuperaddita buſto,
Quæ tegat exſtincti funeris umbra locum,

lib. 2. Eleg. 10. Martialis:

Accipe non Phario nutantia pondera ſaxo,
Quæ cineri vanus dat ruitura labor:
Sed fragiles buxos & opacas palmitis umbras,
Quæque virent lachrymis humida prata meis,

lib. 1. Epig. 89. Sunt pyramides & Obeliſci, quos ſibi ponebant Optimates. Buxos, lauros, (quod felicibus Manibus perpetuas & virentes arbores convenire exiſtimabant) taxos, cupreſſos, eligebant, quæ nunquam perdunt folia. Ità rectè adverſus Raderum exponunt Rameſius *notis ad Martialem pag.* 116. 117. Screvelius *annotatis ibidem pag.* 85. Eodem pertinet illud Juvenalis:

Spirantesque crocos & in umbrâ perpetuum ver,

Sat. 7.

XVI. Tranſeuntes monumenta amicorum vovebant, ut mortuis terra levis eſſet, neve illos lapis ſepulchralis urgeret. Tibullus:

Atque aliquis ſenior veteres veneratus amores,
Annua conſtructo ſerta dabit tumulo:
Et benè diſcedens dicet, placidèque quieſcas,
Terraque ſecuræ ſit ſuper oſſa levis,

lib. 2. Eleg. 4. Autor Elegiæ in obitum Mecænatis eundem adhibet ἐυφημισμὸν:

Nunc ego quid poſſum? TELLUS LEVIS OSSA TENETO.

Perſius:

Non levior Cippus nunc imprimit oſſa?

Sat. 1. : Martialis:

Mollia non rigidus ceſpes tegat oſſa, nec illi
Terra gravis fueris : non fuit illa tibi,

lib. 5. Epig. & vide porrò eundem lib. 9. Epig. 30. Juvenalis:

Dii majorum umbris tenuem & ſine pondere terram'

Sat. 7. Improbis veró, & quibus malè poſt obitum eſſe cupiebant, vovebant, ut illos terra gravis premeret. Suetonius : *Pars terram matrem Deosque Manes orarent, ne mortuo ſedem ullam niſi inter impios darent*, lib. 3. cap. 75. Tibullus:

Jam tua qui Venerem docuiſti vendere primus,
Quisquis es, infelix urgeat oſſa lapis,

lib. 1. Eleg. 4. Apponebant aras (Feſtus *lib.* 1. *de ſignificat. verborum pag.* 243. acerras vocat) ad ſepulchra eorum, quos chariſſimos habebant, & poſt exceſſum Deo magis propinquos eſſe credebant. Virgilius:

Stant mœnibus aræ
Ceruleis mœſta vittis, atrâque cupreſſo,
Et circum Iliades crinem de more ſolutæ,
Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
Sanguinis & ſacri pateras, animamque ſepulchro
Condimus & magnâ ſupremum voce ciemus,

lib. 3. Æneid. Et paulò poſt:

Libabat cineri Andromache manesque vocabat
Hectorium ad tumulum, viridi quem ceſpite inanem
Et geminas cauſam lacrymis ſacraverat aras.

Hic lacte & vino ſacrificabant, aut thure injecto adolebant. Ara ejusmodi pingitur é marmoribus Cæſianis

anis apud Boiſſardum *part. 3. Antiquitat. Romanar. Tab.* 59. Inſcriptio addita *eſt : C. Domiti. C. F. Pal. Vert. vixit. annis. XXXXI. menſibus. VII. diebus. XII. Voluſia. Severa. Conjunx. marito. optimo. &. indulgentiſſimo.* Huc pertinet alia Inſcriptio é marmoribus Cæſianis :

Ingratæ Veneri ſpondebam munera ſupplex,
Ereptâ conjux virginitate tibi.
Perſephone votis invidit pallida noſtris,
Et pramaturo funere te rapuit.
Supremum verſus munus donatus &. aram,
Et gratam ſcalpſit docta Pedana chelym.
Me nunc torquet amor, tibi triſtis cura receſſit,
Letheoque jaces condita Sareophago,

Boiſſardus l. d. Tab. 81. Et eandem ob cauſam ad aras ſomnum capientes in ſepulchris, velut in fanis, incubabant, ſomnia percontati, unde res futuras addiſcere poſſent. Credebant, animas ſeparatas non illico ad Elyſios campos abire, ſed corporis amore detentas per benè longum tempus apud ſepulchra obvagari. Docent ità Pſellus *libro de dæmonibus*, Porphyrius *libro de ſacrificiis*, (& aſſentiuntur οἱ πλατωνίζοντες Ebræi, Rabbinus Menaſſeh *lib. 2. de Reſurrect. mort. c. 6.*) adduntque, quod animæ liberatæ à corporis vinculis, originis ſuæ velut poſtliminio compotes, notitam exquiſitam rerum multiplicium habeant, itaque carminibus quibusdam recitatis obdormiebant in monumentis, ut à circumſtrepente animâ in ſomniis diſcere poſſent. Referunt Herodotus *in Melpomene*, & Pomponius Mela *in deſcriptione Orbis lib.* 1. *c.* 8. Locus eſt Eſai. 65. 4. *Qui habitant in ſepulchris.* Ad rem præſentem facit, uti monet Hieronymus *commentariis ad h. l.* & confer Tertullianum *libro de animâ c.* 57. Lactantium *lib. 2. divinar. Inſtitut. c. 2.*

XVII. Tanta erat cura ſepeliendi eos, quos habebant charos, nimirum quod animas crederent obvagari & à ſedibus placidis in morte prohiberi, donec corpora in tumulum delata eſſent: & quoque familliæ credebantur eſſe funeſtæ, id eſt, malis omnibus obnoxiæ, teſte Varrone *lib. 4. de LL. pag.* 10. Hinc Palinurus mari demerſus, ſepulchri expers, apud Virgilium:

Eripe me his invicte malis, aut tu mihi terram
Jnjice (namque potes) portusque require Velinos,

lib. 6. Æneid. Et paulo antè:

Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu neſcis) totamque inceſtat funere claſſem,
Sedibus hunc refer antè ſuis & conde ſepulchro:

Sedibus refer ſuis, id eſt, commodé juva, ut in placidas animarum ſedes perveniat. Servius *commentario ad h. l. pag.* 406. multa ambitoſè annotat, pauca verò ſunt, quæ ad verum congruunt. Et porrò ibidem Sibylla:

Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque turba eſt,
Portitor ille, Charon: hi quos vehit unda, ſepulti,
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Tranſportare prius, quàm ſedibus oſſa quièrunt.

id eſt, priusquam vel perfectam, vel imaginariam ſepulturam acceperunt. Quandò enim corpora ipſa non poterant obtinere, quomodò fiebat, cum à mari hauſta vel à beſtiis lacerata erant, apparabant ſepulchri ſimulachrum (quod Cenotaphium appellant Dionyſius Halyc. *lib.* 1. Xenophon *lib. 6 ἀναβάσ.*) & ter jacientes pulveris manipulum, ut valerent, conclamabant, ac prodeſſe hoc omninó vagis animabus, rebantur. De Architâ Tarentino fluctibus ſepulto Horatius:

Quanquam feſtinas, non eſt mora longa, licebit
Jnjecto ter pulvere curras,

lib.

lib. 1. Carm. 28. & prolixè Lambinus *commentario h. l. pag.* 91. 92. Daniel Heinſius *notis ad Silium Italicum pag.* 26, 27, 28. Æneas ad Deiphobum Trojanum:

> *Hunc egomet tumulum Rhæteo in littore inanem*
> *Conſtitui, & magnâ manes ter voce vocavi,*

lib. 6. Æneid.

OMISSA.

VElis tamen L. B. ſuis locis inſerere, quandò non ſatis in tempore ad manus erat liber, à quo deſcripſimus. Sunt verò iſta: Apollinis ſimulachrum è marmoribus Belvedere eſt apud Joh. Baptiſtam de Cavalleriis *lib.* 1. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 4. Veſtæ Deæ ſignum è marmore Vaticano, *ibidem Tab.* 9. Cybeles turrita imago e marmore viridarii Pontificis, *ibidem Tab.* 12. Floræ Deæ imago è marmore Vaticano, *ibidem Tabb.* 16. *&* 33. Satyri ſignum è marmore Cæſiano, *ibidem Tabb.* 22. *&* 87. Signum Herculis è marmore Farneſiano, *ibidem Tabb.* 27. *&* 61. *&* 75. Signum Minervæ è marmore Farneſiano, *ibidem Tabb.* 38. *&* 57. Signum Æſculapii è marmore Farneſiano, *ibidem Tabb.* 39. *&* 40. Signum Cereris è marmore Eſtenſi, *ibidem Tabb.* 45. *&* 67. *&* 77. Signum Dianæ è marmore Eſtenſi, *ibidem Tabb.* 46. Signum Junonis è marmore Eſtenſi, *ibid. Tab.* 47. Signum Veneris è marmore Eſtenſi, *ibidem Tab.* 51. *&* 52. *&* 65. Signum Bellonæ é marmore Eſtenſi, *ibidem Tab.* 60. Signum Lupæ, â quâ ſugunt Remus & Romulus, è marmore Vallenſi, *ibidem Tab.* 84. Jani templum in foro Boario eſt apud eundem *lib.* 2. *Tab.* 1. Templum Veſtæ, *ibidem Tab.* 2. Templum Junonis, *ibidem Tab.* 5. Memplum Veneris Genitricis, *ibidem Tab.* 6. Templum Pantheon, *ibidem Tab.* 7. Templum Bacchi *ibidem Tab.* 9. Templum Æſculapii, *ibidem Tab.* 18. Sequitur.

COROLLARIUM.

In quo Bileami oracula exponuntur, obſervatis cumprimis iis, quæ ex moribus & ritibus Gentium deducuntur.

I.

NUmeror. XXII. 5. E*t miſit* (Balacus Rex) *nuncios ad Bileamum filium Behoris*] Augur erat Bileamus, neque tolerari poteſt, quod Toſtadus commentar. ad h. l. quæſt. 3. Rodolfus Gualtherus commentario in Epiſtolas Petri fol. 136. Victorinus Strigelius in hypomnematis ad Novum Teſtamentum pag. 528. Janus Druſius commentario ad loca difficilia Numerorum cap. 105. ſcribunt fuiſſe hunc verum Dei Prophetam. Contrarium demonſtrant Rabbinus Moſes Gerundenſis commentariis ad Geneſin pag. 262. Wolfgang. Francius libro de Interpretatione Scripturæ pag. 309. Franciſcus Junius Tom. 1. Operum Theolog. pag. 467. & conſtat ſatis, tum quod ſacra facit idololatrica pro ſpiritibus in ſeptem Planetis efficaciter (ut putabant οἱ οἰωνιςαὶ) agentibus, cap. 23. 1. 2. tum quod verbis manifeſtis dicitur exercuiſſe incantationes נחשים, cap. 24. 1. Itaque נבוא שקר vocat eum Autor Pheſichta

fol.

fol. 26. num. 2. *Pethoram, quæ eſt impoſita ipſi flumini, in regionem popularium ejus*] Pethora eſt urbs Meſopotamiæ, nam ex illis gentibus oriundum ſe eſſe fatetur Planetarius, cap. 23.7. Flumen, ut paſſim alibi, eſt Euphrates maximus Orientis, Geneſ. 2. 14. Nomen urbis videtur eſſe à Rad. פתר *interpretari*, Buxdorffius in Lexico Thalmudico pag. 1877. videlicet, quod ibi ſcholas haberent illi, qui ὀνειροκρίτας profitebantur, Geneſ. 40.5.8.12.18. *Iverunt ergò Seniores Moabitarum & Seniores Midianitarum cum divinationum honorariis in manibus ſuis*] verſ. 7. Ebræum קסמים vertunt Pagninus, Tremellius, Chaldęus, ut notet precium divinationis. Nec malè, uti patet ex 2. Petri 2. 15. Quanquam Aben Esdras interpretetur divinationis inſtrumenta, quibus utebantur in captandis auguriis & compellendis aſtralibus dæmonibus ſub obſequium. *Reddam vobis reſponſum, quemadmodum præceperit Dominus mihi*] verſ. 8. Credebant Veteres, ſuum Genium tutelarem habere quamlibet Gentem, â quo illa potenter ità defenderetur, ut hoſtium armis ſuperari non poſſet, antequam Numina tutelaria vel ſpontè migrarent, vel ſolenniter per Magos evocarentur, Plinius lib. 28. cap. 2. Briſſonius lib. 1. de formulis pag. 63. 64. & quæ nos prolixè docemus lib. 1. Antiquitat. Romanar. cap. 2. nu. 3. lib. 3. cap. 4. num. 6. His congrua ſunt, quæ proponit Æneas in recenſione Trojani excidii:

Exceſſère omnes aris adytisque relictis
Dii, quibus imperium hoc ſteterat,

lib. 2. Æneid. Tacitus de obſeſſâ Hieroſolymorum urbe: Expaſſæ repentè delubri fores, & audita major humanâ vox, excedere Deos. Simul ingens motus excedentium, *lib.* 5. *hiſtor.* Ità Sophocles inducit Deos ſuis humeris ſua deportantes ſimulacra ex urbibus occidioni proximis, quod idem apud Æſchylum *in Perſis* legitur. Cum Alexander M. obſidebat Tyrum, multis civium viſus eſt Apollo in ſomniis dicere, ſe ad Alexandrum abire, nec enim placere ſibi, quæ in civitate gerebant, Curtius *lib.* 4. *cap.* 11. & addit, *metu aureâ catenâ devinxêre ſimulachrum, aræque Herculis, cujus numini urbem dicaverant, inſeruerunt vinculum quaſi illo Deo Apollinem retenturi.* Nimirum ſimulacris injiciebant vincula, & vinctus credebatur Deus, vano augurio, ut pulchrè diſſerit Auguſtinus *lib.* 11. *de Civitat. Dei cap.* 22. Proinde credebat Rex Balacus, vinci poſſe Hebræos, poſtquam Dei tutelaris patrocinium excantaverat Magus, cap. 22. c. Aderat quidem provocatus Deus Iſraëlis, non verò etiam incantamentis Magi poterat vinci, quoniam pro ſalute populi feliciter rem gerebat, cap. 22. 8. ſeqq. cap. 23. 16. 27.

II. *Venit autem Deus ad Bileamum & dixit, quinam ſunt viri iſti apud te?*] verſ. 9. Deus

eſt

eſt ὁ λόγος, pro quo Angelum creatum vice Dei agentem & loquentem, fruſtrà hîc obtrudunt Toſtadus, Vatablus, Cornelius à Lap. Bonfrerius, Emanuel à Sà, Menochius in notis & commentariis, nam adverſus illos peculiari Diatribâ perſcripſimus *in Auctariis ad Pappum pag.* 281. *ſeqq.* Interrogat verò, non tanquam ignarus a quo diſcat, ſed tanquam arbiter, qui Augurem ipſum, iniquitatem facti recitantem, ut eam â ſe removeat, adducat. *Veniens autem Deus ad Bileamum noctu, dixit ei*] verſ. 20. Reſponſum accepit per modum בת־קול quod vaticinii genus in veteri Teſtam. uſitatum erat, 1 Samuel. 3. 4. ſeqq. 1 Regum 19. 11. Jobi 4. 12. ſeqq. Daniel. 4. 28. & perdurabat in Novo, Matth. 3. 17. cap. 17. 5. Joh. 12. 28. 29. Actor. 23. 9. Hanc vocem illi tantum audiebant, propter quos edebatur, alii præſentes nihil ejus percipiebant, ut conſtat exemplo Pauli & comitum ejus, Actor. 9. 4. 5. 6. 7. cop. 26. 13. 14. De quo porrò videantur Daniel Heinſius in Exercitationibus ſacris ad Nonnum pag. 455. ſeqq. Paulus Fagius notis ad פרקי אבות cap. 6. Johannes Cocchius notis ad סנהדרין. *Et oppoſuit ſe Angelus Domini in viâ, ut eſſet adverſarius ei*] verſ. 22. Angelus iſte Michaël erat, ait Toſtadus commentario ad h. l. quæſt. 10. & antè eum monuerat Procopius Gazæus. Nos hoc negamus, & quod ὁ λόγος fuerit, proba-

bamus: (1) quia repetitis vicibus אל Deus vocatur, verſ. 9. 10. 12. 20. (2) quia pro imperio regit Augurem, & verba, quæ eum vult eloqui, ſuppeditat, verſ. 20. 35. 38. (3) quia ſibi tribuit injuriam illam factam, quam Augur meditabatur adverſus populum, verſ. 32. *Aperuit autem Dominus os aſinæ, quæ dixit Bileamo, quid feci tibi?*] verſ. 28. Prolixè diſſerit Toſtadus *commentariis ad h. l. quæſt. 9. & 10.* ut oſtendat, quomodò aſina locuta fuerit, cum non haberet organa articulata, quæ ad ſermonem efformandum requiruntur. Nos illi curioſitatem relinquimus, & paucis dicimus, potuiſſe Genium aſſiſtentem movendo aſinæ linguam, voces formare in aëre. Confer eventa ſimilia, quæ retulimus ſuprà lib. 1. Antiquitatum cap. 12. num. 11. *Cumque Balacus mactaviſſet boves & pecudes, miſit ad Bileamum & ad Principes, qui cum eo erant.*] verſ. 40. Rex mactabat in ſacrificium Bahali Deorum maximo, & carnium oblatarum portiones mittebat ad Bileamum, ut epulas adornaret, quomodò ferebat mos ſacrorum, ut diximus ſuprà lib. 1. Antiquit. cap. 11. num. 12. *Et Balacus aſſumſit Bileamum deducendo eum ad excelſa Bahalis*] verſ. 41. Locis editis conſtituebant aras ſuas, velut cœlo proprioribus, Docuimus iſta lib. 1. Antiquitat. cap. 11. num. 11.

III. Cap. XXIII. *Tunc dixit Bileamus Balaco, ex-*

exſtrue mihi hîc ſeptem altaria, & præpara hic mihi ſeptem juvencos & ſeptem arietes] verſ.1. Septem Planetis totidem Rotatores Genios, per quos in ſublunaria agerent, adjungebant Chaldæi. Hos divinationum ſuarum patronos in mente habebat Augur, cum jubebat ſeptem altaria ponere pro totidem Tauroboliis & Crioboliis. Chaldæorum ſunt & veterum Judæorum, uti oſtendit facto ipſo Scriptor libri Tobiæ, qui Raphaëlem ê Geniorum contubernio devocatum cœlo, magicâ fide inducit de ſui Ordinis Angelis teſtimonium perhibentem, quod ſeptem ipſi coram Deo ad obeunda miniſteria adſtent, cap. 12. 15. *Et fecit* Balac, *quemadmodum locutus eſt Bileamus, obtulitq; juvencum & arietem in unoquoque altari*] verſ. 2. Boves & arietes melior pars ſacrificiorum erant apud populos mundi. Et hactenus quidem adipe ſuccenſo exta comederant, perſuaſi ità fore, ut purgarentur animi, quomodo ſcripſimus lib. 1. Antiquitat. cap. 11. num. 11. Apud Romanos ceperunt peculiari nomine vocari Taurobolium, quod erat ſacrificium hircorum vel arietum. *Inſcriptio Romana*: Diis. Magnis. Ulpius. Egnatius. Faventinus. V.C. Augur. p.u.b. p.r.q. Pater. &. Hieroceryx. D.S.J.M. Archibuculus. Dei. Liberi. Hierofanta. Hecatæ. Sacerdos. Iſidis. percepto. Taurobolio. Criobolioque. Idibus. Auguſtis. D.D.N.N. Valente. Aug. &. Valentiniano. Aug. Conſſ. feliciter, Gruterus

in

in Volumine pag. 27. num. 4. Et *Romana alia*: M. D. M. J. &. Attidi. Sancto. Menotyranno Q. Clodius. Flavianus. V. Cl. Pont. Major. XV. Vir. S. f. Septemvir. Epulonum. Taurobolio. Criobolioque. percepto. Scripſit Laurentius Pignorius *diſſertationem de Magnæ matris Deûm & Attidis initiis*, & illi adde Vincentium Chartarium libro de Imaginibus Deorum pag. 190. ſeqq. Claudium Salmaſium notatis ad Lampridii Heliogabalum pag. 467. 468. ubi plurima occurrunt lectu digniſſima. Exſtat Juliani Cæſaris ſermo εἰς τὴν μητέρα τῶν θεῶν, nam fiebant cumprimis in honorem Dianæ, Cybelles, Solis. Et vetuſtiſſimum Oriente toto, quod Mithra illis coleretur, ità enim vocabant Solem, teſtibus Arnobio lib. 5. adv. gentes, & Julio Firmico libro adverſus profanos errores cap. 5. Porphyrio in Explicatione antri Nympharum, ubi eſt de ſacris Mithriacis. Atque idem eſt in prolatâ inſcriptione *Menotyrannus*, id eſt, Rex menſium, anni gubernator, dierum & menſium arbiter, μηνοτύραννος. Corrigenda hinc eſt *Inſcriptio alia Romana*: M. D. M. Ideæ. &. Attidi. Minotauro. augentur. meritis. ſymbola. Tauroboli. Gruterus l. d. pag. 28. num. 6. Legi debet *Minoturanus*, quandò *Minotaurus* eſt prorſum alienus. Deinde verò expiabantur & luſtrabantur in ſacris illis. Hoc erat *Taurobolium &*

Crio-

Criobolium percipere, uti ſunt verba inſcriptionis. Ritum deſcribit Prudentius hymno in Romanum pag. 198. ſeqq. Operum. Homo conſecrandus in ſcrobe profundâ defoſſus taurorum arietumque ſuper ſtrato multifoto tabulato mactatorum ſanguine proluebatur, eoque capite, ore, auribus, oculis, naribus totoque adeò corpore excepto, purus ſemper eſſe cenſebatur. Fiebat hoc extrà urbem in Circo Flaminio, itaque ἐπιβόθρια ἱερὰ vocat Ariſtides *ſerm.* 2. Inſcriptio Romana: Diis. magnis. matri. Deûm. &. Attidi. Sextilius. Ageſilaus. Ædeſius. V. C. Cauſarum. non. ignobilis. Africani. tribunalis. Orator. &. in. Conſiſtorio. Principum. item. Magiſter. libellorum. &. cognitionum. ſacrarum. Magiſter. memoriæ. Vicarius. præfector. per. Hiſpanias. vice. S. J. C. pater. patrum. Dei. Solis. Invicti. Mithræ. Hierophanta. Hecatæ. Dei. Liberi. Archibuculus. Taurobolio. Criobolioque. in. æternum. renatus. aram. ſacravit. D. D. N. N. Valente. V. &. Valentiniano. jun. Augg. Conſſ. Idib. Auguſtis. Gruterus *in Volumine pag*. 8. *num.* 2. Certè hauſerunt è dogmate Chriſtianorum, qui credebant ſanguine Redemptoris emundari homines impuros, & Deo reddi acceptos, neque antequam invaluiſſet Chriſti religio & orbis Romani provincias omnes pervaſiſſet, Taurobolii, Criobolii, ulla in Romanorum ge-

geſtis mentio eſt, ut ignoraviſſe hanc ſacrorum ſuperſtitionem & nefarium piaculum, priusquam â Chriſtianis, & in irriſum majeſtatis ſummæ vel accepiſſent, vel arripuiſſent, veriſſimum ſit, ait Thomas Reineſius *in Epiſtolis pag.* 620. *ſeqq.*

IV. De Alagabalo Imperatore prodit *Spartianus*: Matris deûm ſacra accepit & tauroboliatus eſt, jactavit autem caput inter præcîſos fanaticos, & genitalia ſibi defixit, & omnia fecit, quæ galli facere ſolent, *in vitâ ejus cap.* 7. Tauroboliatus eſt, id eſt, cruore ſacrorum perfuſus initia percepit. Quod capita jactaverint, & genitalia ſibi amputaverint Archigalli, diximus *lib.* 1. *Antiquitat. cap.* 2. *num.* 7. Conſtantino Magno ad imperium evecto, cum majorem partem Orbis Romani, nedum Curjam Romanam, conſtituerent Chriſtiani, qui babtiſmi ſacro ceu profeſſionis notâ præcipuè â Paganis diſcernebantur, eoque vel Epiphaniorum die, vel profeſto Paſchatis vel Sabbatho Pentecoſtes multâ cum ſolennitate magnis cœtibus initiabantur, frequentiora quoqne Taurobolia, velut baptiſmi imitamenta, obſervamus, poſtquam nimirum Juliano imperante gentilium, collapſâ pietate præcedentium Rectorum, ſuperſtitio caput erigeret, Senatumque facerent, præfecturas & reliquos magiſtratus gererent Pagani Diis patriis addicti, & in con-

contemptum temporis ſui avitis funeſtæ ſuperſtitionis erroribus & nefariis ſacrificiorum ritibus inhærentes. Huc pertinent Inſcriptiones poſitæ à Petronio Apollodoro, Cejonio Rufio Voluſiano, RufioCejonio, Vettio Agorio Prætextato, quas referunt Gruterus in Volumine p. 28. 6. pag. 309. num. 2. 3. pag. 1012. num. 2. num. 1. 5. Joh. Jacobus Boiſardus part. 3. Antiquitat. Romanar. Tab. 47. Taurobolio facto cornua tauri inaurata, quo fecerant, conſecrabant & dedicabant. Hinc intelligi debet Inſcriptio: *Severus. Julii. f. l. vires. tauri. quo. propr. per. Taurobol. pub. fac. fecerat. conſecravit.* Tauri cornua vocat vires tauri.

V. *Conſiſte juxtà holocauſtum tuum, dum abeo, forſan occurret Dominus mihi, & quamcunque rem oſtenderis mihi, indicabo tibi*] verſ. 3. Circumagebat ſeſe Augur, ut facies Numinum videret, amicæ illæ an verò inimicæ eſſent? De tota re videris lib. 1. Antiquitat. Roman. cap. 12. num. 18. *En populus, qui ſolus habitat & aliis gentibus ſe non annumerat*] verſ. 9. Solus, id eſt, legibus & ſacris à reliquis mundi populis ſecretus. Non laudant profani Scriptores. *Barbaram ſuperſtitionem* gentis increpat Cicero Orat. 24. & poſt eum ambitioſus Politicus *Tacitus* ſcripſit: Moſes, quo ſibi in poſterum gentem firmaret, novos ritus contrarioſque cœteris mortalibus indidit. Profana illic omnia, quæ

apud nos ſacra. Rurſum conceſſa apud illos, quæ nobis inceſta, *lib.* 5. *hiſtor.* Conſimiliter *Juſtinus*: Caverunt, ne cum peregrinis communicarent, *lib.* 36. Confer illa, quæ diximus lib. 1. Antiquitatum cap. 8. num. 3. *Non eſt idolum in Jacob, nec videtur ſimulachrum in Iſraële*] Benè Tacitus: Judæi mente ſolâ, unumque Deum intelligunt, profanos qui Deorum imagines mortalibus materiis in ſpecies hominum effingant. Summum illud & æternum, neque mutabile neque interiturum, igitur nulla ſimulacra urbibus ſuis, nedum templis ſunt, *lib.* 5. *hiſtor.* Mox inverſis remis veliſque: *Rex Antiochus demere ſuperſtitionem & mores Græcorum dare anniſus, quò minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus eſt.* Nimirum ut errori publico faveret, ſuperſtitionem appellat, numen ſummum citrà ſimulacrorum figuras venerari. Porrò de Moſe honorificum *Strabonis* teſtimonium audire juvat: Moſes unus ex Ægyptiis Sacerdotibus, cum partem quandam regionis obtineret, ac moleſtè ferret Ægyptiorum inſtituta, hinc in Judæam abiit. Diſceſſerunt cum eo multi, quibus divina curæ erant. Docebat enim, quomodò Ægyptii non rectè ſentirent, qui ferarum ac pecorum imagines Deo tribuerent, nec Græci, qui Deos figuris hominum inſignirent. Et quod illud ſolum Deus eſſet, quod nos cunctos terramque

ac

ac mare contineret, quod Cœlum dicimus, & Mundum, rerumque Naturam. Cujus profectò imaginem nemo ſanæ mentis noſtræ ſimilem auderet effingere, oportere igitur omnium ſimulacrorum effigie remotâ, ac digno ei templo erecto ſine figurâ colere, *lib.* 16. *Geograph.* Ait, Moſen fuiſſe de Sacerdotibus Ægyptiis, id eſt, virum Sapientem in gente illâ, quod percepiſſet artes & ſcientias omnes in ſcholis eorum proponi ſolitas, ἐπαιδεύθη πάσῃ σοφίᾳ αἰγυπτίων, Actor. 7. 22. Ità ſumitur vox כהנים Geneſ. 47. 29. Eæ artes fuerunt Geometria, Arithmetica, Aſtronomia; Muſica, Phyſica, Metaphyſica, ut referunt Herodotus in Euterpe; Diodorus Siculus lib. 2. Laërtius proœmio ad vitas Philoſophorum, Philo lib. 1. de vitâ Moſis, Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromat.

VI. *Dominus Deus ejus cum eo eſt, & clangor Regis eſt in eo*] verſ. eod. Quæ de clangore dicuntur, pertinent ad tubas ſacras, quarum ſonitu perſtrepebant Hebræi, aut in diebus feſtis, aut ad pugnam exeuntes, Levit. 23. 24. Numer. 10. 2. cap. 29. 1. Tacitus lib. 5. hiſtor. ubi de Judæis agit: *Sacerdotes eorum tibiâ tympaniſque concinebant.* Exempla ſunt Exodi 15. 20. Joſuæ 6. 4. 5. Judic. 11. 34. 2 Samuel. 18. 6. 2 Sam. 6. 5. Pſ. 47. 6. Pſal. 68. 26. Pſal. 81. 3. 4. *Deus eduxit illum ex Ægypto, eſtque ei ut vires monocerotis*]

rotis] verſ. 26. De Unicorne libros peculiares ſcripſerunt Andreas Baccius Italus & Caſpar Bartholinus Danus, ità ut contendant, eſſe animal diverſum ab eo, quod Rhinocerotem vocamus. Atqui ſpecierum nulla interiit hactenus, proinde quæcunque de ראם cornigero animali in ſacris literis dicuntur toties, quandò Unicornis hodiè non exſtat uſpiam locorum, veriſſimè cenſeri debent, pertinere ad Rhinocerotem, ferociſſimum & Elephantis inimicum. Quæ contrà diſſerunt Scaliger *Exercitat.* 205. Laurentius Forerus *in Viridario philoſophico pag.* 75. *ſeqq.* ea minus firmo ſtant talo, nam: (1) Picturis citrà rationes haut quicquam tribui debet. (2) Cornua illa, quæ circumferuntur, medicamina adverſus venenum, non quidem animalis alicujus ſunt, verum ſunt foſſilia & de terræ mineris eruntur, docente Sennerto lib. 5. Epir. Phyſ. atque illi adde Jacobum Primiroſium Anglum lib. 2. de vulgi erroribus in medicinâ cap. 8. Ambroſium Paræum lib. 20. Chirurgiæ cap. 39. Buxdorffium in Lexico Thalmudico pag. 2167. 2168. *Non eſt augurium contrà Jacob, & non eſt divinatio contrà Iſraëlem*] verſ. 23. Nihil proficiunt diræ, quæ incantatorum & magorum operâ adverſus populum iſtum enunciantur. Diximus ſuprà lib. 1. Antiquitatum cap. 2. num. 13. *Non accubabit, donec devoret prædam & occiſorum ſanguinem bibat*]

verſ.

verſ. 24. Prædam comedebant Hebræi, quandò gentes infeſtas armis opprimebant, Geneſ. 49. 9. 27. *Et aſſumens Balacus Bileamum, duxit in verticem Peor, qui reſpicit ſolitudinem verſus*] verſ. 32. Colebatur in monte iſto idolum Baal-Peor, Numer. 25. 3. de quo aliqua retulimus ſuprà lib. 1. Antiquitatum cap. 3. num. 3.

VII. Numer. XXIV. verſ. 1. *Hac vice, ut anteà, non ivit ad captandum augurium*] Non exploravit prius Numinum facies prolatis carminibus magicis, ut ſuprà diſt. 5. *Dictum Bileami filii Behoris, dixit homo, cujus obturatus eſt oculus*] verſ. 3. Ebræum eſt שתם העיר & vertunt Pagninus, Tigurini, Tremellius, *cujus apertus eſt oculus*, verum melior verſio eſt Ariæ Montani, *cujus occluſus eſt oculus*. Qui enim erant in ἐκστάσει conſtituti, procumbebant humi & quoque ſenſuum externo uſu privabantur. 1 Samuel. 19. 24. Confer illa, quæ diximus lib. 1. Antiquitatum cap. 12. num. 15. & Bodium lib. 2. Dæmonomaniæ cap. 5. *Ut valles extenduntur, ut horti juxtà flumen, ut ſantalos plantavit eos Dominus, ut cedros juxtà aquas*] verſ. 6. Ebræum אהלים *ſantalos* notat aquoſis locis gaudentes, ut Tremellius reddit: voci accuratius inſiſtens Chaldæus vertit *aloëm*, eumque Tigurini ſequuntur. Lignum Paradiſi appellant vulgò, & naſcitur in deſertis Indiæ locis, teſte Garſiâ ab Orto in deſcriptione plantarum exotica-

rum pag. 105. ubi Carolus Cluſius in notatis adfert Chaldæum Iterpretem, qui videlicet affirmet, provenire aloën in paradiſo terreſtri. Adverſus eum litem capit Daniel. Heinſius *Exercitationibus ad Nonnum pag.* 518. 519. Res paucis componitur de Euphrate, ut ſæpè aliàs, & verò ad Euphratem ſitum olim fuiſſe Paradiſum, accuratè demonſtravimus in Actuariis ad Pappi Epitomen hiſtoriarum pag. 305. ſeqq. Eſt deſcriptio fortunæ maximæ, quam nullis cladibus evertere unquam poſſet hoſtium impetus quicunque. *Fluet aqua de ſitulâ, ejus & ſemen erit in aquas multas*] verſ. 7. Aquæ ſunt populi, Apocal. 17. 15. Senſus ergò eſt: Augebitur poſteritate & capiet magnum incrementum. Inde fœcunditatis Dea Venus eſt ὑδρογενὴς apud Poëtas, ut diximus lib. 1. Antiquitatum cap. 1. num. 17. & in ſacris literis, nunc aquis comparatur ſemen, Proverb. 5. 15. 16. Eſai. 48. 1. nunc rori, Pſalm. 110. 3. Vide in re ſimili σεμνὸν λόγον, Cantic. 4. 12.

VIII. *Video illud non tamen nunc, contemplor illud ſed non propinquum*] verſ. 17. Illud, id eſt, regnum magnum in populo Iſraëlitico oriturum, ut ſequentia oſtendunt. Nondum enim tunc temporis Iſraëlitæ in regni formam erant redacti, ſed velut ab Optimatibus regebantur. *Prodibit ſtella ex Jacob, & exſurget ſceptrum ex Iſraële*] verſ. eod. Sydera vocantur Reges & Viri

ri illuſtres; ut Eſai. 14. 12. Apocal. 8. 10. Davidem prænunciat, Regem Iſraëlis potentiſſimum, qui plurimarum gentium victor fuit, Pſalm. 18. 35. Pſalm. 60. 8. ſeqq. Sublimi ſenſu ad Meſſiam applicant Onkelos, Maimonides, R. Levi Ben Gerſon, Vatablus, Bonfrerius, Cornelius à Lap. Tremellius, Druſius, & Chriſtianorum Interpretum turba, hujus maximum ſucceſſum in domandis gentibus Evangelii voce, omnes veteres victoriæ modo ſuo adumbraverunt, Pſal. 2. 6. 7. 8. 9. *Quod franget latera Moabitarum*] Quid clarius? David multis præliis attrivit Moabitas, 2 Samuel. 9. 2. 2 Chron. 19. 2. Pſal. 60. 10. *Et deſtruet omnes illos, qui pone ſunt*] בני־שת adverbialiter exponit Tremellius, ſecutus Rabbinum Hiskuni. Qui pone ſunt, id eſt, Ammonitas, Philiſtinos, Syros Euphratis accolas. Omnes gentes illas à tergo ſitas habebat Bileamus, tunc cum converſo ad caſtra Iſraëlitarum ore vaticinia proferebat, ac Davidi Hebræorum Regi potentiſſimo ſubjectas fore prædicebat. De Ammonitis vide 2 Samuel. 11. 1. cap. 12. 26. ſeqq. 1 Chron. 20. 15. cap. 21. 1. 2. 3. De Philiſtinis eſt 2 Sam. 5. 17. ſeqq. cap. 8. 1. cap. 23. 9. ſeqq. 1 Chron. 12. 10. ſeqq. cap. 15. 8. ſeqq. cap. 19. 1. Pſalm. 60. 2. De Syris eſt 2 Sam. 8. 3. ſeqq. cap. 10. 6. ſeqq. 1 Chron. 19. 3. ſeqq. cap. 20. 6. ſeqq. Pſalm. 60. 2. Syriæ

partem vocat Plinius Cindeviam, quod eſt nomen Syriacam קין־דויא *portio Davidis*, quam victor ille Hadadeſari eripuit & regno ſuo adjunxit, 1 Reg. 11. 23. 24. 25. *Et erit Edom poſeſſio ejus*] verſ. 18. David ſubegit Idumæos, 2 Sam. 8. 14. 1 Chron. 19. 12. 13. Pſal. 60. 2. 10. *Dominium obtinebit ex Jacobo natus, & perdet ſuperſtites è civitatibus*] verſ. 19. Hoc de illo interpretor, quod reliquias Cananæorum expurgavit David captâ Jeroſolymorum urbe, 2 Sam. 5. 6. ſeqq. 1 Chron. 12. 4. ſeq. *Principium gentium Amalek & noviſſimum ejus ad perditionem*] verſ. 20. Diu floruit inter Orientis populos ob celebria belli ac pacis ſtudia, ſed veniet tempus, cum internecioni dabitur. 1 Sam. 1. 2. ſeqq. *Cum verò aſpiceret Kinæum, proferens ſententiam ſuam dixit*] verſ. 21. Salmæum interpretatur Onkelos, & noti apud Plinium ſunt Arabes Salmani. Ex illis oriundus fuit Jethro, cujus propinqui & eorum poſteri Iſraëlitis in Chanaan profecturis adhæſerunt, Judic. 1.18. cap. 4. 11. 1. Sam. 15. 6. *Quin imò erit ad depaſcendum Kinæum, donec Aſſyrius captivum tenebit te*] verſ. 22. Modica ſemper fuit Kenitarum fortuna, ob agrorum ſterilitatem, donec unà cum Hebræis abducerentur captivi, & verò multi eorum reverſi cum Judæis Babylonicis patriam repetiverunt, 1 Chron. 2. 55. *Naves à littore Kitthæorum venient & vaſtabunt Aſſyrios*] verſ. 24. Hæc & ſequentia

ex-

exponas ſecundum illa, quæ diximus lib. 2. Antiquitatum cap. 1. num. 6. Kitthæi ſunt Græci & eorum Princeps Alexander Magnus, qui evertit Babyloniorum ac Perſarum imperia. *Vaſtabuntq́; Ebræos*] Et porrò devaſtavit gentes plurimas ultrà Euphratem ſitas. Nam hoc eſt עבר, videlicet, qui trans flumen ſunt, appellativo ſenſu, quomodò Geneſ. 14. 13. dicitur. Abrahamo Ebræo, ubi reddiderunt Alexandrini τῷ περάτῃ. Commodiſſimè, nec enim ab Hebero cognomen illud Abrahamo datum provenit, (ſecus ac contendunt Janus Druſius Obſervationibus ad loca difficiliora Geneſeos cap. 29. Vatablus & Tremellius notis ad Geneſ. 10. 21. Carolus Sigonius lib. 1. de Republ. Ebræorum cap. 1.) quandò tot alii parentes interceſſerunt: ſed ità Phœnices appellabant, quod ex locis trans Euphratem ſitis advenerat, ut rectè monent Chryſoſtomus Serm. 35. in Gen. Theodoretus quæſt. 60. ad Geneſ. Auguſtinus quæſt. 29. in Geneſin. Moſes Gerundenſis commentariis ad Geneſ. 14. 13. ac confirmatur loco manifeſto, Joſuæ 24. 3. Alexander victoriarum curſu provectus ad Indos pervênit. *Et ad extremum illi quoque peribunt*] Romani demum patres Aſiæ & Africæ edomabunt armis ſuis, poſteriosque Alexandri Magni devincent feliciter.

Libri Quarti Finis.

DISSERTATIO

PRIMA.

De Expeditione maritimâ.

I.

SErius ad maris navigationem venerunt Romani, & primam claſſem ſtruxerunt adverſus Carthaginenſes in primo bello Punico. Nec infelici eventu. Victor enim claſſe Duillius, quod ante eum nemo conflictus navales iniviſſet, Triumphator ſummus in urbe provixit, Romani verò etiam dominium maris ſibi attribuerunt, Livius *l.* 17 Florus *lib.* 2. *c.* 2. Eutropius *lib.* 2. Duilio ob navalem hanc victoriam ſtatua cum Columnâ roſtratâ in foro Romano decreta fuit, cujus meminit Plinius *lib.* 33. *c.* 1. Ejus Baſi Inſcriptio addita erat, quam in Capitolinis urbis ruinis repertam ediderunt Antonius Auguſtinus, Carolns Sigonius, Fulvius Urſinus, à quibus accepit Onufrius Panvinius *commentario de Triumphis Romanorum pag.* 10. ubi quoque Iconem appinxit, quam eandem habet Jacobus Laurus *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 16. Inſcriptio verò hæc eſt: *C. Duilius. M. F. M. N. Conſul. Segeſtan. Opidom. obſidione. exemit. Legiones. Ramanas. periculo. maximos. magiſtratus. liberavit. civium. m. novem. caſtris. exfociunt. Macelam. urbem. pugnando. cepet. enque. eodem. mageſtratu. en. navebos.*

Baſis

bos. mari. Conſul. primos. ceſſit. claſſeſque. navales. primos. ornavit. palmâ. cumque. eis. navibus. claſſes. Pœnicas. omnes. ſummas. copias. Carthaginienſes. præſente. Hannibale. dictatore. ollorum. in. alto. ma ri pugnando. cum. quinque.navibus. &.cum. ſociis. ſepteremem. biremosque. triremosque. naves. x. cepit. êque. navale. prædâ. poplo. numos. donavit. Sic ibi. Meminit Silius Italicus :

Exuvias Marti, donumque Duillius alto
Ante omnes merſâ Pœnorum claſſe dicabat,

lib. 6. & confer Moriotum *in Orbe Maritimo*, Johan. Seldenum *lib.* 1. *maris clauſi c.* 14. Franciſc. Stypmannum *lib.* 1. *de Navigatione c.* 6. Martinum Schookium *libro de Imperio maritimo c.* 6. Navium conſiderabimus partes & ſpecies, ut fecerunt Cœlius Calcagninus *libro de re nauticâ pag.* 301. *ſeq. Operum*, Lilius Gyraldus *libro de re nauticâ pag.* 571. *ſeq. Operum*, Johan. Schæferus *libris quatuor de militiâ navali*, Thomas Rivius & Georgius Hornius *in hiſtoriâ navali*, Andreas Senfftlebius *commentario de navigiis Veterum*. Partes ſunt vel integrantes vel ad Ornatum. Integrantes ſunt ſcalmus, latera, carina, prora & puppis, antenna, mali, vela, tranſtra, remi. Scalmus eſt, ad quem alligabantur remi. Latera deſignabant navis partes, dextram & ſiniſtram. Carina eſt pars infima & firma, quæ fluctus ſecat, & in quâ ſentina confluit, id eſt, aqua per rimas pice oblitas illapſa, quæque deinde per antlias exhauritur. Virgilius.

Natat uncta carina,

lib. 4. Æneid. Et lib. 8. Æneid.

Labitur uncta vadis abies,

Pro-

Prora eſt anterior pars & puppis eſt poſterior: hîc eſt clavus, quo navis regitur à gubernatore, ut commoditate venti fruatur, & à littoris contractu prohibeatur, ubi ſolent vada cœca & arenarum cumuli eſſe, quibus impacta navigia damnum certum patiuntur: ibi eſt roſtrum, protenſa aliqua navis pars, eaque ærata. Virgilius:

Spumas ſalis ære ruebant,

lib. 1. Æneid. Et lib. 10. Æneid.

Maſſicus ærata princeps ſecat æquora tigri,

Et paulò poſt:

Quot prius æratæ ſteterant ad littora proræ.

Silius Italicus:

Adnabat centum laté Sidonia velis
Claſſis ſubſidio & ſcindebat cærula roſtris,

lib. 14. Hoc ideò, ut non tantum compagem navium firmarent, ſed etiam ut in naves hoſtiles audacter incurrere, & aliquam ejus partem impetu facto affligere poſſent. Roſtrorum icones multas adducit Abrahamus Gorlæus in Theſauro numiſmatum *Tab.* 43. *numer.* 5. 6. 8. 9. *Tab.* 44. *num.* 1. 2. 3. 8. 9. & in promptuario *annulorum num.* 88. alias verò etiam prolatas è Stradâ, Golzio, Urſino, Lazio, habet Schæferus *lib.* 2. *de militâ navali pag.* 125. *ſeqq.* eique adde Jacobum Laurum *part.* 3: *Antiquitatum Romanarum Tab.* 15. ubi naves roſtratas plurimas depingit. Antennæ ſunt conti lignei teretes, ad quos rudentum ope expanduntur & ſinuatur vela, ut cornuum ſpeciem imitentur. Virgilius:

Cornua velatarum obvertimus antennarum,

lib. 3. Æneid. Malus ſuſtinet vela unà cum antennis,

nis, neque unius generis velum eſt. Aliud enim vocant Artemonem, velum majus navis & à quo ſubſidium maximum eſt: aliud verò Dolonem, velum minus in prorâ, & velut prioris ſubſidiarium: tertium eſt Epidromus, velum mediocre in puppi. Tranſtra ſunt ſedilia, in quibus remiges ordine a ſummo ad imum ducto ſedebant, navem remis ſimul adductis promoventes, cum ventus aut adverſus eſſet, aut minus validus ad implenda vela. Virgilus:

ferit æthera clamor
Nauticus, adductis ſpumant freta verſa lacertis,

lib. 5. Æneid. Clamor nauticus eſt κέλευσμα. Martialis:

Quem nec rumpere nauticum celeuſma,
Nec clamor valet helciariorum.

lib. 4. Epig. 64. & confer Daniel. Heinſium *notis ad Silium Italicum pag.* 68. 69. Helciarii ſunt; qui funibus trahebant naves in fluminibus aut lacubus commerciorum gratiâ. Id Græci dicunt ῥυμουλκεῖν, Diodorus Siculus lib. 20. & Latini, *remulco trahere*, Livius *lib.* 2. Cæſar *lib.* 2. *de bello Civili.* Pars extrema & latior remi dicitur Palmula, à ſimilitudine palmæ humanæ protenſæ. Virgilius:

Lævas ſtringat ſine palmula cautes,

l. d. Et Catullus:

Sive palmulis
Opus foret volare ſive linteo,

Epigr. 4.

II. Partes ad ornatum erant Apluſtria. Inſignia & Tutelæ. Et quidem Apluſtria ſunt vela minima (*Tænias* vocat Julius Pollux *in Onomaſtico*)

ſtico) conto erecto ſuper puppi, libera & ab ventorum flatus mobilia; diſtincta certis coloribus, prout gentes navigationum ſtudioſæ invicem eligebant, ut dignoſcerentur. Lucanus lib 3.

Renum contorſit in hoſtem
Alter, at hi totum validis apluſtra lacertis
Avulſasque rotant excuſſo remige ſedes.

Inſigne, παράσημον, erat in prorâ depictum, animalis figura plerumque, nonnunquam Dei vel herois, unde navi dabatur nomen. Virgilius: *Centauro invehitur magnâ*, lib. 5. Æneid. Et lib. 10. Æneid. *Ingentem remis Centaurum promovet.* Et ibidem: *Hunc vehit immanis Triton.* Et poſteà:

Æneja puppis
Prima tenet, roſtro Phrygios ſubvecta leones.

Hic παράσημον ſunt Leones gemini velut Cybeles currum trahentes. Lacianus in navi & precibus, ubi proram deſcribit: τὴν ἐπώνυμον τῆς νεὼς θεὸν ἔχουσα τὴν Ἶσιν. Erat ibi Iſis Dea *navis inſigne*, uti vocat Tacitus *lib. 5. hiſtor.* Denique Tutela erat in puppi appicta aut effigiata, ſemper Dei vel Deæ alicujus, quæ navi patrocinium commodaret, ſpecies. Virgilius:

Aurato fulgebat Apolline puppis,

lib. 10. Æneid. Ubi Taubmannus in Commentario: Tutela navis & inſigne ſignificatur παράσημον, πλοῖον, ut Actor. 28. v. 11. *pag*, 917. & ibidem Farnabius *in notis pag.* 312. Verum ſi tutela erat, non erat inſigne. Et inſigne non erat, quòd illud eſſet in prorâ. Nam qui cum Johanne Brodæo *lib. 1. miſcellan. c.* 10. & Johanne à Woveren *animadverſis ad Petronium pag.* 446. confundunt *tutelam & inſigne*, non leviter impingunt. De puppi cum dicit, tutelam

lam intelligit, ad quam non pertinet locus ex Actis prolatus, ubi de Inſigni agitur, ut diximus Auctariis ad Pappum pag. 11. 12. & confer Johannem Seldenum *Syntag. 2. de Diis Syris c. 16.* Joſephum Scaligerum *in animadverſis Euſebianis pag.* 36. Janum Gruterum *notatis ad Senecam pag.* 636. Balduinum Walæum *commentario perpetuo ad Acta Apoſtolica. pag.* 1300. Daniel. Heinſium *notis ad Silium Italicum pag.* 138. *ſeqq.* Perſius:

Jonio jacet ipſe in littore, & nua
Ingentes de puppe Dii,

Sat. 6. Ovidius conjungit utrumque:

Eſt mihi ſitque precor flavæ tutela Minervæ,
Navis & à pictâ caſſide nomen habet.

Nimirum tutela erat Minerva, & παράσημον erat Divæ ejus caſſis. De Tutelâ porrò eſt ejusdem in Epiſtolâ Paridis:

Quâ tamen ipſe vehor comitata Cupidine parvo,
Sponſor conjugii ſtat Dea picta ſui.

Et hoc Lucani:

Non robore picto
Ornatas decuit fulgens tutela carinas,

lib. 3. Proinde in puppi erat ſacrarium quoddam, velut Lararium. De quo Turnebus *l.* 19. *Adverſa. c.* 2. monet, atque eò ſpectant illa Silii Italici:

Dextras jungamus inertes
Fœderis en hæc teſtis erit, veniamque precatus
Trojanam oſtentat trepidis de puppe Minervam,

lib 13. Et Suidas, τὰ τῶν θεῶν σεβόμενα eſſe ait. Huc poſt feliciter abſolutum iter coronas & ſerta deponebant. Virgilius:

Ceu

Ceu preſſæ cum jam portum tetigêre carinæ,
Puppibus & læti nautæ impoſuêre coronas,

lib. 1. Georgic.

III. Navium ſpecies ſunt, quod alias vocabant longas, alias verò onerarias, piſcatorias, actuarias. Olim Ratibus uſi populi, vel etiam cavatis arboribus, ut refert Plinius *lib.* 16. *c.* 41. σχεδία φαυλὴ eſt apud Marcum Tyrium *Diſſertat.* 40. & confer Feſtum Pomponium *in fragmentis à Fulvio Vrſino editis pag.* 206. Sunt & ῥαψῳδίαι, carminum contexturæ, translatæ ad contexturam ratium, & ab Ebræis antiquiſſimis uſurpatæ, 2. Paral. 2. 16. vbi eſt רפסדות. Rudimenta illa codicaria ex tignis planis inter ſe conjunctis & colligatis compoſita, expoliverunt Phœnices, & juſtam navium formam condiderunt, exemplo ejus, quod olim fecerat Noachus Orbis reparator, ſive Janus Priſcus, uti eſt *ſuprà lib.* 1. *c.* 2. *diſt.* 1. Plinius ſcribit: Nave primus in Græciam ex Ægypto Danaus advenit, ante ratibus navigabatur inventis in mari Rubro inter Inſulas ab Erythrâ Rege, *lib.* 7. *c.* 56. De Rubro mari Virgilius:

Præcipitem Oceani Rubro lavit æquore currum,

lib. 3. Georg. Et lib. 8. Æneid.

Victor ab Auroræ populis & littore Rubro.

Erythra Rex eſt ille, cujus ſepulchrum, narrrat Curtius, repertum eſſe in quadam Oceani Inſulâ palmetis conſitâ, *lib.* 10. *c.* 2. Et idem Scriptor: Mare certè quò alluitur, ne colore quidem abhorret à cœteris. Ab Erythrâ Rege inditum eſt; propter quod ignari rubere aquas credunt, *lib.* 8. *c.* 17. Eodem modo Solinus *in Polyhiſtore c.* 46. Sententiarum aliarum farraginem vide apud

apud Raderum *comment. h. l. pag.* 526. 527. Freinſhemium *notis ibid. lib.* 8. *c.* 9. *ſect.* 14. Johannem Brodæum *lib.* 3. *miſcellan. c.* 9. Pererium *commentario ad Exod. c.* 14. *quæſt.* 8. Johan Hugonem Linſcotanum *navigatione ad Indiam Orientalem pag.* 8. Conimbricenſes *libro de meteoris Tract.* 8. *c.* 3. Martinum Lipenium *in Navigatione Ophiriticâ pag.* 283. *ſeqq.* Joh. Camertem *notis ad Solinum pag.* 242. Erythra Rex ille eſt, quem literæ ſacræ vocant Edom, ſive primogenitus Iſaaci filius Eſau, qui in has regiones profectus cum imperio ampliſſimo longè latèque Gentibus illis dominatus, Oceano indidit nomen ים אדום, ut ad poſteritatis memoriam duraret. Prolixè hoc confirmant Fullerus *lib.* 4. *miſcellan. ſacror.* cap. 20. Ludovicus Cappellus *Spicilegio ad Novum Teſtam. pag.* 108. 109. Druſius *Obſervationibus ad loca difficiliora Exodi pag.* 187. Sixtinus ab Amamâ *in Antibarbaro Biblico lib.* 2. *pag.* 456. Hugo Grotius *notis ad lib.* 1. *Regum. c.* 9. *verſ.* 26. Edom verò eſt celebris ille Græcorum φοίνιξ, quanquam de progenitoribus ejus non ſatis rectè prodant. Silius Italicus:

Et qui longa dedit terris cognomina Phœnix,

lib. 1. Quod ille primus navium uſum docuerit in gentibus illis, teſtatur quoque Sanchuniathon Phœnicius apud Euſebium *lib.* 1. *de præparat. Evang. c.* 10. Namque Uſous, uti vocat ille, eſt Eſavus, accola maris Rubri ſive Erythręi, quod poſt alios benè monet Johannes Loccenius *lib.* 1. *de Jure maritimo c.* 1. *diſt.* 2. A rubro mari in Syrię littora migraverunt primi Phœnices, & ipſi deinde plurimas Aſię & Africę littorales regiones coloniis deductis impleverunt, ut referunt Juſtinus *lib.* 18. *hiſtor.* Saluſtius *in Jugurthin.* Solinus *in*

Polyhiſtor. cap. 22. quibus adde Johan. Gerhardum Voſſium *lib.* 1. *de arte Grammat. c.* 9. *& lib.* 1. *Theologiæ Gentilium c.* 9. Antonium Thyſium *notis ad Juſtinum pag.* 608. Sed & in Americam pervenerunt, ut diſſerunt Georgius Hornius *notis ad lib.* 1. *Sulpicii Severi pag.* 127. *& lib.* 1. *de Origine Americanorum cap.* 5. *lib.* 2. *c.* 5. 6. *ſeq.* Marcus Leſcarbotus *lib.* 1. *de Franciâ novâ c.* 3. ac urget Leſcarbotus, *quod Americani comederint hominum carnes, exemplo veterum Phœnicum, de quibus hoc proditum ſit, Sapient.* 12. 4. 5. Nos de re ipſâ quidem non contradicimus, attamen ratio aſſertionis nimis quàm infirma eſt, uti conſtat *ſuprà lib.* 1. *c.* 2. *diſt.* 2. Hanc famâ cognitam habuerunt Veteres, eâque obſcuriori quàm ut Vulgus perciperet ſatis. Quod famâ cognitam habuerint Veteres, docet Virgilius:

Jacet extrà ſidera tellus,
Extrà anni Solisque vias, ubi cælifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum,

lib. 6. Æneid. Et Tibullus:

Te manet invictus Romano Marte Britannus,
Teque interjecto mundi pars altera ſolo,
Nam circumfuſo conſiſtit in aëre tellus,

lib. 4. Eleg. 1. Sed quod ab hominibus incoleretur, non certò noverant, imò negabant plerique. Itaque Virgilius ipſe:

Quinque tenent cælum zonæ, quarum una coruſco
Semper ſole rubens, & torrida ſemper ab igni,

lib. 1. Georg. Atlanticæ Inſulæ ultrà Æquatorem ſunt, id eſt, quod noſter dicit:

Extrà anni Solisque vias.

Nam quòd ad Mauros vicinoſque Æthiopas referre vult

vult Servius *in commentario h. l. pag.* 446. non eſt vero ſatis congruum. Et ab Atlante dictæ ſunt, quòd Maurus ille Coſmographus de monſtraverit illas, eumque deinceps ſecutus eſt Plato *in Timæo & Critiâ.* Rurſum Virgilius:

Docuit quæ maximus Atlas,

lib. 1. Æneid. Sed à poſteris neglectæ & demum oblivioni traditæ ſuut, itaque Strabo & Ptolomæus non commemorant. De quo porrò videris Joſephum Acoſtam *lib.* 1. *de naturâ novi orbis c.* 11. *ſeqq.* Georgium Hornium *lib.* 2. *de origine Americanorum c.* 6. 7. Paulum Merulam *part.* 1. *Coſmographiæ lib.* 3. *c.* 22. Ante Diluvium nonniſi Aſia fuit habitata, quamobrem nec opus erat navigiis operoſioribus ad bella & mercimonia, aut verò ad piſcationem, quia demùm paulò ante diluvium ceperunt homines veſci carnibus animantium, cum hactenus ſativis & frugibus contenti vitam egiſſent. De illo tempore valent Tibulli iſta:

Nondum cæruleas pinus contempſerat undas,
Effuſum ventis præbueratque ſinum,

lib. 1. Eleg. 3.

IV. Naves longæ (μακρὰ πλοῖα vocat Polybius *lib.* 6. *hiſtor.*) dictæ ſunt, quod in longum porrectæ non haberent parem latitudinem, onerariæ verò rotundiores erant. Et quod aliæ majores, aliæ minores eſſent, biremes, triremes, quadriremes, quinquiremes, ſexiremes, ſeptiremes. Totidem enim Remigum ordines habebant, à quibus impellebantur illæ, ut multis Iconibus docent Lazarus Baïfius *libro de re navali pag.* 16. 17. *ſeqq. &. pag.* 247. *ſeqq.* Godeſcalcus Stewechius *notis ad lib.* 4. *Vegetii c.* 37. Sed in eò aberrant, quod non ſatis perpendendo navium

figuram juſtam, Remigum Ordines nūmerant ſecundum longitudinem laterum à prorâ ad puppim, quomodò *Galeæ* ſunt noſtræ μονοκρότοι, quæ ab his trecentis aut quadringentis & ultrà annis in uſu ſunt Europæis atque Aſianis, obliterato omni genere navigiorum horum, quod pluribus remorum ordinibus conſurgeret, eodemque modo pingit Jacobus Laurus *part.* 3. *Antiquitat. Romanar. num.* 15. 16. Verior ſententia eſt, quod numerandi ſint ſecundum altitudinem à cataſtromate ſummo ad imum fundum, ut docent Joſephus Scaliger *in Animadverſionibus Euſebianis pag* 61. *ſeqq.* Salmaſius *Obſervationibus ad Jus Romanum & Atticum c.* 28. Stypmannus *lib.* 3. *de navigatione c.* 3. *num.* 79. *ſeqq.* Gerhadus Joh. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 532. Expreſſa ſunt verba Pauſanię *lib.* 7. ubi deſcribit τὸ δὲ ἐν Δήλῳ πλοῖον, his verbis uſus, καθῆκον εἰς ἐννέα ἐρέτας ἀπὸ τοῦ καταστρώματος, in novenos remigum ordines à cataſtromate ad imum diſtinctum. Verbum καθήκειν à ſummo ad imum deſcenſum notat, & proinde navigium illud admirandæ magnitudinis erat ἐννήρης, *novem remis.* Qui numerus remorum fruſtrà collocatur à Baiſio, ut in longum accipiatur, non verò in altum. Virgilius *verſum* appellat hos remorum ordines in triremi, cum dixit:

Triplici pubes quam Dardana verſu
Impellit, terno conſurgunt ordine remi.

Verſus ibi eſt ἐρεσία, & de triplici remorum ſitu eſt illud, *terno conſurgunt ordine remi.* Quomodó etiam alii loquuntur. Florus de navigiis Antonii in pugnâ Actiacâ, *numerum magnitudo compenſabat, quippe à ſenis in novenos remorum ordines,* lib. 4. cap. 1. (ubi vide notata Freinshemii pag. 381.) At Cæſaris naves

ves eodem autore, *triremibus in ſenos non amplius ordines creverant.* Lucanus:

Cornua Romanæ claſſis, validæque triremes,
Quasque quater ſurgens exſtructi remigis ordo
Commovet, & plures quæ verrunt æquora pinus
Multiplices cinxêre ratem,

lib. 3. Creſcere dicit gemino ordine, quę duplici conſtant ἱεσίας, ſuperiore & inferiore, per modum tabulatorum. Nam longitudo jacet, altitudo creſcit vel conſurgit, quarè intelligi non poſſunt remorum ordines in porrectum. Plana in hanc rem teſtimonia ſunt. Lucanus:

Celſior at cunctis Bruti prætoria puppis
Verberibus ſenis agitur, molemque profundo
Invehit, & ſummis longè petit æquora remis,

lib. 3. *Summis remis*, & quidem *longè petiſſe* ait, unde facilè apparet, habuiſſe etiam remos alios viciniores aquis. Silius Italicus:

Intrat diffuſos peſtis Vulcania paſſim
Atque implet diſperſa foros: trepidatur omiſſo
Summis remigio: ſed enim tàm rebus in arctis
Fama mali nondum tanti penetrarat ad imos,

lib. 14. Explicat prolixè Johannes Scheferus *lib. 2. de militiâ navali pag. 93. ſeqq.* Inter minores, & biremes quidem excellebant Liburnicę, veloces illę & ad deprędandum, ſpeculandum, ultró citroque commeandum, ſtationes agendas, hoſtes laceſſendos, expeditæ. καζασκοπικὰ vocat Plutarchus in Catone; *biremes leves* appellat Livius *lib. 34. hiſtor.* & Liburnis primò adhibitę, qui Dalmatarum pars, ubi nunc Senga eſt, accolę maris Adriatici, non illud tantum, ſed & proximum Jonium, pyraticis excurſionibus infeſtum habuerant, ut narrat Appianus *in Illyricis.*

 V. To-

V. Totus ille navium apparatus à Græcis Inſulanis & Pœnis ad Romanos pervenit, & Pœnorum Magiſtri quidem fuerant Phœnicum clariſſimi, Tyrii. Virgilius:

Urbs antiqua jacet, Tyrii tenuêre coloni,
Carthago, Italiam contrà Tiberinaque longè
Oſtia, dives opum, ſtudiisque aſperrima belli,

lib. 1. Æneid. Nobiliſſima inquam pars Phœnicum, & Oceani Eoi pariter atque Atlantici olim potentes, ut teſtantur Strabo *lib. 16. Geograph.* Pomponius Mela *in Deſcriptione Orbis lib. 1. c. 12.* De iisdem Curtius: Diu mare, non vicinum modò, ſed quodcunque claſſes ejus adjerunt, ditionis ſuæ fecit, *lib. 4. c. 15.* Tibulus: *Prima ratem ventis credere docta Tyrus*, lib. 1. Eleg. 8. Navigationes eorum in Orientales Indiæ partes notiſſimæ ſunt ex literis ſacris, 1. *Regum.* 9. 27. 28. Nam qui Ophir cum Georgio Hornio *lib. 2. de Origine Americanorum c. 8. 9. 10. & notis ad lib. 1. Sulpicii Severi pag. 207.* Philippo Mornæo *libro de Veritate Relig. Chriſt. c. 6.* Eraſmo Smidio *diſſertatione de Americâ in commentariis Pindaricis inſertâ pag. 261.* exponunt de Americâ, aut cum Gilberto Anglo *lib. 1. de Magnete c. 1.* Paulo Merulâ *part 1. Coſmograph. lib. 2. pag. 196.* Marthæo Beroaldo *lib. 3. Chronici pag. 476.* Interpretantur de Sofalâ Africæ, illi omninò aberrant, ut diximus in Auctariis ad Pappum pag. 61. ſeqq. Peguſiæ regnum eſt & vicinæ regiones in Orientali Indiâ, ut probant Caſpar Varrerius *libro de Ophirâ*, Johan. Loccenius *lib. 3. de Jure maritimo c. 6. num 2.* Franciſcus Stypmannus *lib. 2. de navigatione c. 3. num. 35. ſeqq.* Jacobus Salianus *in Annalibus ſacris Tom. 3. pag. 92.* Cornelius à Lapide *in commentario ad libros Regum pag. 153.* Caſpar Sanctius *in commentario*

ibi-

ibidem pag. 1111. Petrus Ravanellus *in Bibliothecâ ſacrâ pag.* 159. Martinus Lipenius *in navigatione Ophiriticâ pag.* 518. *ſeqq.* Johan. Gerhard. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 350. & conſtat ex literis ſacris conferendo loca *Geneſ.* 2. 11. *c.* 25. 18. 1. *Samuel.* 15. 7. cum *Geneſ.* 25. 4. 6. Eodem tempore celebris fuit eorum navigatio in Hiſpaniam, ubi vetuſtiſſimum Emporium erat Tharſis, aut Tarteſſus, de quo meminit Herodotus *in Thaliâ*, & in literis ſacris dicitur, quod *voluerit Jonas fugere in Tharſis inventâ navi, quæ eò contendebat*, Jonæ 1. 3. ubi fruſtrà ſunt, qui תרשיש vertunt cum Hieronymo appellativè, *in mare.* Nam quis fuerit hic ſenſus: Jonas volebat fugere in mare? Nec enim volebat navis in mari oberrare, ſed locum certum petere, videlicet Tarteſſum Bœticæ, ut eam Tyrrheni vocabant, docente Strabone *lib.* 3. Eadem urbs velut mercimoniis florentiſſima nominatur Ezech. 27. 12. 1. Regum. 10. 22. & confer Johan. Druſium *lib.* 3. *Obſervat. c.* 13. *lib.* 6. *c.* 3. *lib.* 9. *c.* 12. Johannem Pinedam *lib.* 4. *de rebus Salomonis c.* 14. Joſephum Scaligerum *in Lectionibus Auſonianis lib.* 2. *c.* 29. Baptiſtam Egnatium *in Racemationibus variis pag.* 337. 338. Joh. Tarnovium *commentario ad Jonam pag.* 16. 17. 18. Colonia Phœnicum erat, itaque Mela ait: Tarteſſos quam transvecti ex Africâ Phœnices habitant, *lib.* 2. *pag.* 126. Et Curtius: Coloniæ ejus penè toto orbe diffuſæ ſunt, Carthago in Africâ, in Bœotiâ Thebæ, Gades ad Oceanum, *l. d.* Gades creverunt è ruderibus deſtructæ Tarteſſi. Caſtellio verò etiam aberrat vertendo, *Jonas navem nactus, quæ in Ciliciam iret, dato naulo conſcendit, ut cum illis in Ciliciam perveniret.* Ad Hiſpaniam debet ſenſus converti, non ad Ciliciam. Poſtquam Tyrios Chaldæi primum, inde Macedones ſpoliaverunt & de-

vaſtarunt, navigatio Oceani ſenſim venit in deſuetudinem, cum poſteri non æquarent Majorum induſtriam. Atque hoc fieri poterat eò facilius, quó periculoſior & cum quotidiano damno ferè conjuncta erat navigatio per Oceanum, ob magnetis uſum eis incognitum. Certiſſium hoc eſt, Veteresque, Ariſtoteles, Plinius, Marinus Tyrius, Ptolomæus, qui de rerum naturalium proprietatibus aut etiam de rebus ad naviculariam pertinentibus diligenter ſcripſerunt, nusquam tamen Magnetis verticitatem, id eſt, virtutem βορειοδεικτικὴν commemorant, quia neſciebant. Contendunt Fullerus *lib.* 4. *miſcellan. c.* 19. Levinus Lemnius *lib.* 3. *de occultis naturæ miraculis c.* 4. quod Magnetis uſum in re nauticâhabuerint cognitum veteres Tyrii, Sidonii, Pœni. Verum divinant potius, quàm probant illud, quod aſſerunt, adeòque rectius negant Joſephus Acoſta *lib.* 1. *de naturâ novi orbis c.* 17. 18. Samuel Bochartes *in Geographiâ ſacrâ. part.* 2. *lib.* 2. *fol.* 716. *ſeq.* Nicolaus Cabeus *lib.* 1. *de Magnete c.* 6. Willebrordus Snellius *præfat. ad Tiphym Batavum*, Gilbertus Anglus *lib.* 1. *de magnete c.* 1. Kircherus *libro* 1. *de Magnete pag.* 18. *ſeqq.* Caſpar Scottus *in Curſu Mathematico lib.* 13. *pag.* 381. Stypmannus *lib.* 3. *de navigatione c.* 9. Legebant oras & ductu ſyderum regebantur multum, remis confiſi, libera vela non ſemper adhibebant. Virgilius:

Navita tum ſtellis numeros & nomina fecit,

lib. 1. Georg. Tibullus: *Ducunt inſtabiles ſidera certa rates.* lib. 1. Eleg. 10. Petronius: *Gubernator, qui pervigil nocte ſiderum quoque motus cuſtodit*, in Satyrico pag. 117. Adfert Lemnius illud Plauti: *Si huc item properes ut iſtuc properas, facias rectius, huc ſecundus ventus nunc eſt, cape modò verſoriam*, In Mercatore

tore Act. 5. ſc. 2. & in Trinummo Act. 4. ſc. 3. *Reſpondeo* : Verſoria illa nihil aliud eſt quàm temo aut velum , quorum ope navis in omnem partem verſa compellitur, ut ajunt Turnebus *lib.* 20. *Adverſarior. c.* 4. Gerhard. Johann. Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 551. Certè Veneti ac Luſitani ſecuti ductum Canopi , & â littorum indiciis quædam argumenta petentes, meridionales Africæ regiones, Indiæque confinia per mare adiverunt dudum, antequam Pyxis nautica per Flavium Amalfitanum conſtructa eſt, teſte Petro Medinenſi *lib.* 1. *de arte navigandi.*

VI. Quæ in conflictu navali vehebat militiæ Ducem, prætoria appellata eſt, Florus *lib.* 2. *c.* 7. Tacitus *lib.* 5. *hiſtor.* Ducem ipſum vocabant Præfectum claſſis, uti eſt apud Tacitum *lib.* 3. *hiſtor.* Seriori ætate appellaverunt Ammiralium , voce barbaro-græcâ ; nam ἀμιρᾶς *princeps* eſt linguâ Cedarenâ , & verò ἅλς linguâ Græcâ *mare* notat. Hoc certiſſimum eſt, nec de eo quisquam dubitaverit. Quod enim Johan. Gerhard Voſſius *in Lexico Etymologico pag.* 333. ſcribit, *ab* ἁλμυρὸς *muria eſſe videtur Gallicum Almiralius , id eſt , Thalaſſiarchus*, aberrat multum , nam vocabulum à Mauris eſt, non veró à Gallis.

VII. Erant quoque prædatoriæ alię, quas non uno appellant nomine. Celoces ſunt apud Livium *lib.* 37. & Florum *lib.* 3. *c.* 6. Myoparones apud Ciceronem 5. *Verrinâ.* Nonium Marcellum *libro de proprietate ſermonum c.* 13. *num.* 6. Latino vocabulo Curſorias dicas , quod Gręci ſeriores, ut Nicetas Choniates & alii retinent , κορσαρίους. Et Corſaras Turci, Pœni, Itali, Galli vocant. Naves onerarię vehebant merces , commeatum, machinas bellicas , miſſilia , tela , ſaxa, ut deſcri-

ſcribit Livius lib. 37. *Neque illæ remis agebantur, ſed velis*, ajunt Baifius *libro de re navali pag.* 11. Salmaſius *in obſervationibus dictis pag.* 652. Verum non ſemper caruerunt ſive remis, ſive velis, uti rectius docet Hieronymus Magius *lib.* 1. *miſcellaneor. c.* 6. Tacitus: Naves aptæ vehendo commeatui, velis habiles, citæ remis, *lib.* 2. *hiſtor.* De onerariis loquitur. Piſcatoriæ erant pro capiendis piſcibus, quas Cicero *lib.* 3. *offic.* vocat Cymbas,& lenunculos Julius Cæſar *lib.* 2. *de bello civili.* Actuariæ longitudinem modicam eique comparem latitudinem habebant. Lembos vocant Livius *lib.* 44. Nonius Marcellus *libro de proprietate ſermonum c.* 13. *num.* 5. Voluptatis cauſâ fiebant plurimum, ut ad explendum animum per amnes & lacus placido remigiorum ductu veherentur Patricii: interdum quoque cum navibus longis, non quidem ad prælium faciendum, ſed ad explorandum, aut quibus ad excubias uterentur, velut ſubſidiariæ permiſcebantur, unde *lemborum claſſem* prodit Livius *lib.* 55. & exemplum eſt apud Hirtium *libro de Bello Alexandrino c.* 44.

DIS-

DISSERTATIO

SECUNDA.

De Victoriâ & ſolennibus ejus.

I.

QUi ſponte vincebantur, id eſt, civilibus diſſenſionibus agitati, vel ab externo hoſte crudelia veriti, ad Romanorum patrocinium confugiebant, Dedititii erant, exemplumque eſt de Collatinis, qui ſeque ſuamque urbem, divina & humana omnia dedebant, nec non de Campanis, qui ſimiliter per Legatos ſuos ſe populo Romano dedunt, Quandoquidem noſtra tueri adverſus vim atque injuriam juſtâ vi non vultis, veſtra certè defenderis, Itaque populum Campanum, urbemque Capuam, agros, delubra Deûm, divina humanaque omnia in veſtram ditionem dedimus. Quicquid deinde patiemur, dedititii veſtri paſſuri, Livius *lib.* 1. *&* 7. *hiſtor.* Qui verò armis inferiores vincebantur, in deditionem veniebant belli jure. Et hi vel mitius, ſi non adeò repugnaſſent, tractabantur: vel ſeverius, cum pertinaces reſtitiſſent, belloque domiti longinquo ſuccubuiſſent. Dedebant ſe ità ut vitæ gratiam precarentur, ſupplices arma traderent, ſe & ſua omnia in victoris poteſtatem adſcriberent. Bonis omnibus mulctati & inter mi-

milites diſtributi, venum exponebantut, velut mancipia. Exemplo ſunt Sardi venales, quos Sempronius Gracchus adduxit & ſub haſtâ vendidit, non quidem *in bello Punico ſecundo* (ut vulgò refertur ſecundum Florum *lib.* 2. *c.* 6.) ſed longo poſt tempore, ut Johannes Stadius in *commentario ad, h. l. pag.* 120. 121. obſervavit ſecundum Faſtos Capitolinos, quos etiam allegat Freinſhemius *commentario ad Florum pag.* 143. Cum venales fiebant incolæ, opes eorum inſimul direptæ, præda ërant. Summum hoc jus erat, quia belli, & quis contradicat? Civitates & prædia occiſis indigenis, ne in ſolitudinem verterentur, emeritis militibus dabantur, vendebantur, locabantur, unde eſt illud Senecæ in Conſolatione ad Helviam: *Ubicunque vicit Romanus, habitat.* Novos illos habitatores vocabant Coloniam, uti diximus *ſuprà lib.* 2. *c.* 2. *diſt.* 1. & confer J. Lipſium *lib.* 1. *de magnitud. Romanâ c.* 6. 7. Petrum Fabrum *lib.* 2. *Semeſtrium c.* 3. *&* 4. Inſcriptio Salonenſis: *Imp. Cæſar. Divi. Veſpaſiani. F. Domitianus. Auguſtus. Germanicus. Pontifex. Maximus. Tribunic. Poteſtat. XII. Imp. XXII. Coſ. XVI. Cenſor. perpetuus. P. P. Pedibus. &. Equitibus. qui. militant. in. Legione. III. Alpinorum. &. in. VIII. Voluntariorum. Civium. Romanorum. qui. peregrinæ. conditionis. probatæ. erant. &. ſunt. in. Dalmatiâ. ſub. Q. Pomponio. Rufo. qui. quina. &. vicena. ſtipendia. aut. plura. meruerunt. item. dimiſſis. honeſtâ. miſſione. Emeritis. ſtipendiis. liberis. poſteriſquè. eorum. civitatem. dedit. &. connubium. cùm. uxoribus. quas. tunc. habuiſſent. cum. eſt. civitas. iis. data. aut. ſiqui. cælibes. eſſent. cum. iis. quas. poſteà. duxiſſent. duntaxat. ſinguli. ſingulas. ad. III. Idus. Julias. M. Lollio. Paulino. Valerio. Aſiatico. Saturnino. C. Antio. Julio. Quadrato. Coſſ.* Gruterus in Volumine pag. 574. num. 5. 6. 7.

II. Re-

II. Regiones devictæ in provinciæ formam redigebantur, & à Populo Romano miſſis eò Proconſulibus & Prætoribus, regebantur, præſidiis militum impoſitis, & cenſibus ad belli paciſque artes promovendas imperatis, capitalium verò etiam judiciorum exſecutione ablatâ, ut exmplo Judæorum probavimus in *Auctariis, ad Pappum pag.* 8. 9. Senatum proprium retinebant. Prolixè illa narrat Carolus Sigonius *libris tribus de antiquo Jure Italiæ*, nec non *libris tribus de antiquo jure provinciarum*, brevius verò Jacobus Stör *in Lexico Juris pag.* 813. *ſeq.* Si quæ regiones in præfecturæ formam redigerentur, non illa tantum, quæ de provinciis retulimus, impoſita habebant, verum inſuper Senatu propriæ gentis ſpoliatæ, à Præfectis Româ dimiſſis jura accipiebant, quomodò Caphæ accidit in bello Punico ſecundo, ademptus eſt ager, ſublatus omnis magiſtratus & Senatus publicumque conſilium, imago nulla Reipublicæ relicta, Livius *lib.* 26. Vellejus *lib.* 2. Cicero *Oratione de Lege agrariâ contra Rullum.*

III. Solemnia victoriæ erant Triumphi, Tropræ, præmia, de quibus ſingulis dicendum eſt. Quod ad prȩmia attinet, cȩſis fugatiſque hoſtibus, milites, qui fortiter pugnaverant, ab Imperatore pro concione laudabantur, & viritim donativum accipiebant, videlicet portionem à prædâ illâ, quæ bello acquiſita erat, & in urbem adducta, Volones, qui è ſervis aut dedititiis adſciſcebantur, libertate donabant: Cives ſocioſque armillis, aureiſque phaleris, monilibus, torquibus, eoſque imprimis, qui ordines ducebant, aut facinore inſigni eventum prȩliorum ſecundum adjuverant. Nam gregarii milites aurum argentumve ſignatum capiebant. Neque illud tantum, ſed

etiam

etiam Coronas, erantque illæ variæ, triumphales, murales, caſtrenſes, navales. De quibus agunt Gellius *lib. 5. c. 6.* Flavius Blondus *lib. 10. de Româ triumphante, fol. 167. ſeqq.* Angelus Decembrius *lib. 5. de re literariâ c. 56.* Juſtus Lipſius *lib. 5. de militiâ Romanâ Dialogo 17.* & peculiaris exſtat liber Caroli Paſchalii. Adde picturas Godeſcalci Stewechii *ad Vegetium pag.* 83. 84. *animadv.* Jacobi Lauri *part. 1. Antiquitatum Romanar. num. 9.* Jacobi Meurſii *in Iconibus Veteris Romæ pag. 63.* & plurimas Inſcriptiones apud Janum Gruterum *in Volumine pag.* 343. *ſeqq.* nec non Antonium Auguſtinum in Numiſmatis, *Tab.* 13. *num.* 22. *Tab.* 14. *num.* 18. 19. 22. 23. *Tab.* 15. 9. 10. 13. 71. 16. *num.* 2. 3. 6. 9. 10. *Tab.* 19. *num.* 2. 3. *Tab.* 20. *num.* 2. Ex auro puro omnes, ſed non omnes ejusdem precii. Triumphales communiter erant laureæ. Tibullus:

At te victrices laurus Meſſalla gerentem,

lib. 1. Eleg. 8. Vellejus: Abſente Pompejo Tribuni plebis legem tulerunt, ut is ludis Circenſibus coronâ laurea & omni cultu triumphantium uteretur, *lib. 2. c. 40.* δαφνοφορεῖν vocat Dion Casſius *lib. 37. hiſtor.* ubi rem eandem narrat, & verò Paſchalius emedando in Velleji loco, (*auream coronam*) fruſtrà omninò eſt, ut rectè monent J. Lipſius *notis ad. h. l. pag.* 277. Boclerus *notis ibidem pag.* 147. Propterea in anitiquis ſcalpturis videre licet aquilam ſub pedibus fulmine vibrantem, roſtro lauream corollam ferentem, ad latera habentem militares haſtas aquiliferas, victoriæ partæ & triumphi peracti publica teſtimonia, uti oſtendit Gorlæus *in promptuario annulorum num.* 91. 122. 129. 161. & in ſcalpturis *gemmarum num.* 44. 80. Sæpius aureæ erant, easque Imperatori à victo-

ctoriâ in urbem reverſo, donabant Socii Reges & populi, ut teſtimonium eſſent lætitiæ publicæ, quam ipſi etiam venerari liberaliter vellent. Aurum coronarium vocabant, ut nos docent Cicero *in Piſonianâ* & Servius commentario *ad lib.* 8. *Æneid.pag.* 535. quibus adde *Codicem Theodoſianum lib.* 12. *Tit.* 13. Murales dabat Imperator militi illi, qui primus evaſerat in mœnia urbis obſeſſę, atque inde propugnatores dejecerat. Caſtrenſes dabat Imperator militi illi, qui primus viam ferro aperiens in caſtra hoſtium pervenerat, hoſteſque in fugam pręcipites egerat. Navales dabat Imperator militi illi, qui primus in potentem aliquam hoſtium navem cum armis ſuis tranſiverat, & deditionem extorſerat. Navales ſeu roſtratas coronas è nummis Agrippæ pingit Antonius Auguſtinus *Tab.* 11. *num.* 21. 22.

IV. Ad Triumphum accedimus, de quo peculiari commentario ſcripſerunt Bartholomæus Marlianus, Onufrius Panvinius, Julius Bulengerus, Martinus Wicardus, & confer eundem Onuphrium Panvinium *commentario ad lib.* 5. *faſtorum pag.* 338. *ſeqq.* Alexandrum Neapolitanum *lib.* 6. *Genial. dier. c.* 6. Robertum Valturium *lib.* 12. *de re militari c.* 1. 2. *ſeqq.* Picturas univerſæ pompæ habent Onufrius *l. d.* Jacobus Laurus *part.* 1. *Antiquitat. Romanar. num.* 5. 6. 7. *& part.* 2. *num.* 5. Jacobus Meurſius *in Iconibus Romæ veteris pag.* 185. *& in Iconibus Romæ novæ pag.* 256. Imperatori triumphanti, cum per urbem in Capitolium curru ſubveheretur, acclamabant milites: IO TRIUMPHE, ut ſcribit Varro *lib.* 5. *de LL.* Horatius:

Teque

Teque dum procedis, Io triumphe,
Non ſemel dicemus, Io triumphe,
Civitas omnis,

lib. 4. Carm. 2. Triumphabant illi, qui validam gentem ſæviſſimis pugnis feliciter attriverant, & Rempublicam auxerant provinciæ alicujus acceſſione, Dictatores, Conſules, Prætores. Habitu triumphali ornati, armilis ſumptis, annulum verò ferreum, (ut Plinius autor eſt *lib.* 32. *c.* 1.) digito geſtantes, laureâ redimiti. Horatius:

Neque res bellica Deliis
Ornatum foliis Ducem,
Quod regum tumidas contuderit minas,

lib. 4. Carm. 3. Ramum lauri protenſum dexterâ, ſiniſtrâ eburneum ſceptrum tenentes, in curru obaurato ſedebant. Gemmarum ſculpturæ tales ſunt apud Gorlęum *in promptuario annulorum num.* 89. & Nummos habet Antonius Auguſtinus *Tab.* 13. *num.* 18. *Tab.* 14. 3. *num. Tab.* 17. *num.* 3. *Tab.* 18. *num.* 15. *Tab.* 34. *num.* 22. 23. *Tab.* 46. *num.* 10. 14. *Tab.* 55. *num.* 16. *Tab.* 56. *num.* 10. Horatius:

Io triumphe tu moraris aureos
Currus,

lib. 5. Carm. 9. χρυσῆ ἅμαξα, ἐφ' ἧς οἱ βασιλεῖς τὰς ἐκ τῶν πολέμων πομπὰς πομπεύουσιν, ait Philoſtratus in vitâ Dionis Sophiſtę. Et per *triumphalem portam* (uti vocat Cicero *in Piſonianâ*) advecti, quacunque incedebant, maxima lętitię ſigna comperiebant, videbant vias flore ſtratas, audiebant plauſus & acclamationes, ſummoventibus lictoribus cum bacillis turbam, ne ſe pompę admiſcerent, ordinemque turbarent. Ovidius:

Qua-

Quaque ibis, manibus circum plaudêre tuorum,
Vindique jactato flore tegente vias.
Tempora Phœbeâ lauro cingentur: Ioque
Miles Io magnâ voce triumphe canet,

lib. 4. Triſt. Eleg. 2. Præibant Tubicines, & pæana canebant, ſequebantur Popæ cum bobus, qui ſertis onerati & cornibus inauratis ad ſacrificium properabant. Virgilius:

Et ſtatuam ante aras auratâ fronte juvencum,

lib. 10. Æneid. Adoleſcentes in contis & haſtis (*fercula* vocat Suetonius lib. 1. cap. 37.) præferebant ſpolia opima hoſtium, quæ ſi plura eſſent, quàm ut aptè traduci poſſent, curribus impoſita vehebantur cum oſtentatione. Spoliorum acceſſio erant tituli & ſimulacra picta devictarum gentium, urbium, claſſium, exercituum. Ovidius:

Ergò omnis populus poterit ſpectare triumphos,
Cumque ducum titulis oppida capta leget,

l. d. Et paulò poſt:

Hic lacus, hi montes, hæc tot caſtella, tot amnes,
Plena feræ cædis, plena cruoris erant.

Et poſt pauca:

Crinibus en etiam fertur Germania paſſis,
Et ducis invicti ſub pede mœſta ſedet.

Propertius:

Aut canerem Ægyptum & Nilum, cum tractus in urbem
Septem captivis debilis ibat aquis,

lib. 2. Eleg. 1. Et lib. 3. Eleg. 3.

Inque ſinu charæ nixus ſpectare puellæ
Incipiam, & titulis oppida capta legam.

Claudianus:

Hi famulos traherent reges, hi fracta metallo
Opppida vel montes, captivaque flumina ferrent,

lib. 3. de laudibus Stilicon. Tum ſubibant hoſtium duces captivi, vincti catenis. Tibullus:

Novos pubes Romana triumfos
Vidit & evinctos brachia capta duces,

lib. 1. Eleg. 8. Ovidius:

Vinclaque captivâ reges cervice gerentes,
Ante coronatos ire videbit equos,

lib. 4. Triſt. Eleg. 2. Horatius:

Intactus aut Britannus ut deſcenderet
Sacrâ catenatus viâ,

lib. 5. Carm. 7. Catenæ ſæpius erant aureæ, vano ſolatio. Silius Italicus:

Ante Syphax feretro reſidens, captiva premebat
Lumina, & auratæ ſervabant colla catenæ,

lib. 17. Eos proſequebatur novus ordo virorum amictu candido, qui triumfales coronas ferebant cum pompâ. Juvenalis:

Hinc præcedentia longi
Agminis officia & niveos ad. frena Quirites.

Sat. 10. Hos demum excipiebat Imperator, cujus veſtis triumphalis erat purpura cum intexto auro, picta, clavos aureos habens. Silius Italicus:

Ipſe adſtans curru, atque oſtro decoratus & auro,
Martia præbebat ſpectanda Quiritibus ora,

ἀλουργίδα χρυσόπαστον appellat Dion Caſſius lib. 63. πορφύραν ἀστέρων χρυσῶν ἐνυφασμένον vocat Appianus *in Punicis*, id eſt, purpuream togam aureis ſtellis intertextam. Eodem ſenſu Dionyſius Halycar-

lycarnaſſæus *lib.* 3. *dicit.* χιτῶνα πορφυρῦν χρυσόσημον, tunicam purpuream auro clavatam. Depingitur ê nummo Cæſaris unà cum coronâ laureâ apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 13. *n.* 21. Inſcriptio Romana: *PR. TR. PL. Q. Augur. TR. MIL. ex. ſorte. bellum. cum, Iugurthâ. Numid. vel. Procoſ. geſſit. eum. cepit. &. triumphans. in. Jovis. ſecundo. Conſulatu. ante. currum. ſuum. duci. juſſit. III. Conſul. abſens. creatus. eſt. IV. Teutonorum. exercitum. delevit. V. Conſul. Cimbros. fugavit. ex. eis. &. Teutonis. iterum. triumphavit. Rempubl. turbatam. ſedicionibus. &. TR. PL. &. Prætor. qui. armati. Capitolium. occupaverant. VI. Coſ. vindicavit. Poſt. LXX. annum. patriâ. per. arma. civilia. pulſus. armis. reſtitutus. VII. Coſ. factus. eſt. de. manubiis. Cimbricis. & Teutonicis. ædem. honori. &. virtuti. victor. veſte. triumphali calceis. puniceis*, Barthol. Marlianus in Topographiâ Urbis lib. 6. cap. 19. Johan. Jacob. Boiſſardus part. 3. Antiquitat. Romanar. fol. 118. Eſt Tropæum Marii, & *veſtem Triumphalem* expreſſè nominat. Alio nomine ſunt Tunicæ palmatæ. Martialis:

I comes & magnos illæſa merere triumphos,
Palmatæque ducem, ſed citò redde togæ,

lib. 7. Epigr. 1. Nimirum quod illis intexerentur victoriæ cum ramulis palmarum, filis aureis & purpureis. Currum trahebant quatuor equi albi, ut videre eſt in nummo Lepidi Imperatoris apud Antonium Auguſtinum *Tab.* 6. *n.* 24. Propertius:

Quatuor hinc albos Romulus egit equos,

lib. 4. Eleg. 1. Tibullus:

Portabit niveis currus eburnus equis,

lib. 1. Eleg. 8. Nam quod Sextus Aurelius Victor libro de Viris illuſtribus cap. 23. ſcribit, *Camillo crimini datum eſſe, quod equis albis triumphaſſet*, illud habet à Livio *lib.* 5. *hiſtor.* & Plutarcho *in vitis illuſtribus.*

bus. Et fortaſſè ævo illo uti novum, ità anſam præbuit calumniæ, cœteroqui deinde in uſum venit permanſitque. *Invehi quadrijugo curru & albentibus equis*, ubi triumfum deſcribit, ait Plinius *in Panegyrico c. 22.* Et Apulejus in Apologiâ: *Triumphantibus quadrigas albas.* Ovidius:

Sic tibi maturè fraterni funeris ultor,
Pupureus niveis filius inſtet equis,

lib. 2. de Ponto Eleg. 8. De quo videris porrò Freinshemium *notis ad Florum pag. 24. & in Commentario ad Curtium lib. 3. cap. 3. num. 11.* Equi erant ſertis ornati. Ovidius:

Hic tibi ſic redeat ſuperato victor ab hoſte
Inque coronatis fulgeat altus equis,

lib. 2. Triſt. Poſtquam ævum inſanire cepit, equorum vice adjungebantur leones, elephanti, cervi, & exempla produnt Suetonius *lib. 4. cap 37. lib. 5. c. 11.* Vopiſcus *in Aureliano*, Plinius *lib. 8. cap. 16.* Duos Elefantos ad currum junctos, in quo ſedet Auguſtus lauream protendens manu, exprimit nummus apud Gorlæum *Tab. 16. num. 8. Tab. 28. num. 2.* Duos ſtruthiones curru trahentes victorem Cæſarem, lauream ſiniſtrâ, vexillum dextrâ tenentem, oſtendit Gorlæus *in ſcalpturis gemmarum num. 5.* Agmen claudebant equitum & peditum exercitus ſuo quiſque ordine, *laureati omnes in lanceis pilisque*, ajunt Feſtus Pomponius *lib. 11. de verbor. ſignificat. pag. 321.* Plin. *lib. 15. cap. 30.* Et cum dulci jubilo. Claudianus:

Ipſe albis veheretur equis, currumque ſecutus
Laurigerum feſto fremuiſſet carmine miles,

lib. 3. de laud. Stilicon. Martialis:

Feſta coronatus ludet convicia miles,
Inter laurigeros cum comes ibit equos,

lib.

lib. 7. Epigr. 7. Convicia dicit, quod infrunitus miles ſæpè dicteriis exagitaret Imperatorem triumphantem, idque impunè, ut conſtat ex Suetonio *lib.* 1. *cap.* 49. 51. Rurſum Martialis:

Conſuevère jocos veſtri quoque ferre triumphi,
Materiam dictis nec pudet eſſe ducem,

lib. 1. Epig. 5. Ad Capitolium paſſibus æquis contendebant, cumque proprè illud Imperator eſſet, jubebat is hoſtium duces in carcerem publicum ſive Tullianum (de quo eſt *ſuprà lib.* 2. *cap.* 3. *num.* 11.) abripi & ſupplicio per lictores affici. Capitolium ingrediebantur, victima fiebat bove candido. Ovidius:

Candidaque adductâ collum percuſſa ſecuri,
Victima purpureo ſanguine tingit humum,

lib. 4. Triſt. Eleg. 2. Jovi coronam auream & ſpolia opima ſuſpendebant, inque gremium ejus deponebant laurum hactenus protenſâ manu geſtatam, epulum ſumptibus publicis adornabant, pecuniam in vulgus ſpargebant, Plinius *lib.* 9 *natur. hiſtor. c.* 55. *lib.* 14 *c.* 6. Suetonius *lib.* 1. *c.* 38. *lib* 3. *c.* 19. Plutarchus *in vitâ Luculli pag.* 295. Dion Caſſius *lib* 54. Eò alludit Seneca: *Scilicet minus beate vivebat Dictator noſter, qui Samnitum Legatos audivit, cum viliſſimum cibum in foco manu ſuâ verſaret, illâ, quâ tàm ſæpe hoſtem percuſſerat, lauream que in Capitolini Jovis gremio repoſuerat,* Conſolat. ad Helviam cap. 10. De quo Senecæ loco vide Juſtum Lipſium *notatis ad Annales Taciti lib.* 2. *num.* 44. & adde quædam apud Danielem Heinſium *notis ad Silium Italicum pag.* 141.

V. Hæc Triumphi gloria erat, ampliſſima illa, minor verò Ovationis. Conſules & Prætores, victores hoſtium, qui debiles vel ignobi-

les erant, neque virium aliquid populo Victori conciliabant, in publico ovabant. Pedites ingreſſi urbem, ſed equo per urbem circumvecti ſunt. Tibullus:

Ille licet Cilicum victas agat ante catervas,
Ponat & in capto Martia caſtra ſolo:
Totus & argento contextus, totus & auro
Inſideat celeri conſpiciendus equo,

lib. 1. Eleg. 1. Militari habitu induti, coronati myrto, ad Capitolium pergebant, tibicines comitabantur, ſequebantur milites, ovem cædebant pro victimâ, Aulus Gellius *lib. 5. c. 6.* Cæſarum ævo, ut alia quædam, ſic hoc etiam immutatum eſt, & loco equi permiſſus eſt Victoribus currus, itaque Ovantes curru per urbem vehebantur, quod de Tiberio (antequam Cæſar eſſet) narrat Suetonius *lib.* 3. *c.* 9. & confer Schildum *notatis ibidem pag.* 296

VI. Triumphis adjungenda ſunt Tropêa, arcus triumphales, ſtatuæ, columnæ. Tropêa deſcripſit Bulengerus *libro de ſpoliis bellicis c.* 3. Erant domi foriſque corpora trunca, marmoria vel lignea cum ſpoliis appenſis de hoſtium exuviis, ut erant gladii, loricæ, galeæ, clypei, uti oſtendunt marmora, & prætereà nummi apud Gorlæum in Theſauro nummiſmatum *Tab.* 38. *num.* 6. & *Tab.* 39. *num* 8 9 10. 11. & *Tab.* 40. *num.* 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. Antonium Auguſtinum *Tab.* 7. *num.* 3. *Tab.* 8. *num.* 7. *Tab.* 11. *num.* 10. *Tab.* 12. *num.* 12. 18. *Tab.* 13. *num.* 7. *Tab.* 30. *num.* 7. 10. *Tab.* 34. *num.* 20. *Tab.* 46. *num.* 11. 12. 20. 21. 23. nec non annuli apud eundem Gorlæum *Dactyliothecâ num.* 20. 30. 57. 102. 183. & in ſcalpturis *gemmarum num.* 95. 142. Denique Icones apud Jacobum Laurum *part.* 1. *Antiquitat. Romanarum*

num.

num, 24. Joh. Baptiſtam de Cavalleriis *lib.* 1. *Antiq. Tab.* 98. 99. Virgilius:

Ingentem quercum decisis undique ramis
Conſtituit tumulo, fulgentiaque induit arma,

lib. 11. Æneid. Et paulò poſt

Indutosque jubet truncos hoſtilibus armis
Ipſos ferre duces, inimicaque nomina figi.

Itaque *armorum congeriem* vocat Tacitus *lib.* 2. *Annal.* & Inſcriptiones rerum feliciter geſtarum additas eſſe prodit. Utque eò magis conſpicua forent, *locis figebantur*, teſte Servio *commentar. ad lib.* 11. *Æneid. pag.* 620. Inde eſt apud Florum: In montibus altis tropea fixit, *lib.* 2. *c.* 16. Ubi loca erant humilia, juvabant aggeſtis tumulis vel turribus ſubſtructis. Domitius Ænobarbus & Fabius Maximus ipſis, quibus dimicaverant locis, ſaxeas erexerunt turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus tropæa fixerunt, ait Florus *lib.* 3. *c.* 2. Miles Germanici ſtruxit aggerem & in modum tropeorum, arma, ſubſcriptis victarum gentium nominibus, impoſuit, Tacitus *l. d.* Arcus, ſtatuas & columnas deſcribit Plinius *lib.* 34. *c.* 5. 6. 7. Arcus Triumphalis Cęſaris Octavii eſt apud Antonium Auguſtinum in Numiſmatis *Tab.* 10. *num.* 23 *Tab.* 11. *num.* 11. 12. Arcum triumphalem Titi Veſpaſiani delineat Serlius *lib.* 3. *Architecturæ fol.* 49. 50. Septimii Severi arcum triumphalem habes *fol.* 51. 52. 53. & Conſtantini Magni arcum *fol.* 56. 57. Quibus adde Arcus triumphales Gratiani & Domitiani apud Jacobum Laurum *part.* 2. *Antiquitat. Romanar. num.* 9. 14. 29 33. &c. *part.* 3. *num.* 19. Antonium Auguſtinum in Numiſmatis *Tab.* 32. *num.* 9. Joh. Baptiſtam de Cavalleriis *lib.* 2. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 22. 27.

22. 27. 28. 29. 30. Inſcriptiones recenſent Petrus Appianus & Janus Gruterus Volumine ſingulari. Paſſim oſtentavit Roma Orbis domina, ſed Barbarorum invaſiones maximâ parte vel afflixerunt vel deſtruxerunt ſumptuoſa monumenta, ut reſtantur Andreas Palladius libro de Antiquitatibus urbis Romæ, Antonius Boſius & Athanaſius Kircherus precioſò maximè Opere de Româ ſubterraniâ, Jacobus Laurus in Antiquitatibus Romanis, Jacobus Boiſſardus Veſontinus in deſcriptione Romæ. Columnas Trajani & Antonini Pii Cæſarum, uti adhuc proſtant, depingunt Johan. Baptiſta de Cavalleriis *lib.* 2. *Antiquitat. Romanar. Tab.* 35. 36. Jacobus Laurus *part.* 2. *Tab.* 17. 18. *Antiquitat. Roman.* Deinque nummis etiam, qui rd rerum præclarè geſtarum memoriam feriebantur, cauſæ addebantur, ut in nummis Auguſti : *Reſpublica ſervata*, *Ægyptus capta*, *ſignis receptis*. Et alius ejuſdem : *Pax orbis terrarum*, (quem laudat Petrus Scriverius *in animadverſ. ad Vegetium pag.* 608.) In nummis Veſpaſiani : *Judæa capta.* De quibus omnibus peculiares libros ediderunt Adolphus Occo, Abrahamus Gorlæus, Fulvius Urſinus Romanus, Jacobus Strada, Jacobus Biæus, Hubertus Golcius, Antonius Auguſtinus.

VII. Bello confecto demittebant excertitum. Erant verò miſſionum genera tria, honeſta, cauſaria, ignominioſa, *D. de re militari l.* 13. §. 2. Balthaſar Ajala *lib.* 3. *cap.* 6. Honeſta, quæ emeritis ſtipendiis, debitæqne militiæ impleto tempore veteranis *miſſiciis* (uti loquitur Suetonius lib. 6. cap. 48. ad quem locum vide Salmaſium *in catalectis Schildi pag.* 630.) indulgebatur. Inſcriptio Valentina : *D. M. Et Memor. ætern. Petroni. Caſti. Vet. miſſi. honeſtâ. miſſione. ex.*

Leg.

Leg. prim. min. exoptione. proc. ducenar. &. Vitaliniæ. Floræ. conjugi. ejus. vivi. ſibi. ponend. curaver. &. ſub. aſciâ. dedicaverunt. Gruterus in Volumine *pag.* 556. Petrus Appianus *in Collectaneis pag.* 473. Tempus debitum olim quidem erat, ſi decem annis militaverant, ut ſcribit Plutarchus *in Gracchis.* Deinceps variavit ſæpe, adeoque apud Tacitum *lib.* 1. *Annal.* militaverant quidam tricena ſtipendia, alii quadragena, id eſt, totidem annis. Virgini annis militaviſſe alios, antequam dimitterentur, refert Polybius *lib.* 6. Inſcriptio Romana: *L. Ælius. Fabius. Brixia, Veteranus. militavit: legione. XIV. in. Germaniâ. ann. XXII. Vixit. ann. XLII.* Gruterus in Volumine pag. 516. num. 7. Ad bellum ſubitum accurrere cogebantur quoque milites Veterani emeriti, & tunc vocabantur *Evocatii*, ut Scribunt Dion Caſſius *lib.* 45. & ex illo Jacobus Cujacius *lib* 7. *Obſervation. cap.* 10. Turnebus *lib.* 1. *Adverſarior. cap.* 9. Inſcriptio Romana: *Dis. manibus. Ulpio. Urſino. Evocato. qui. vixit. a. XL. m.* 11. *d. XV. Mummia. Afrodite. poſuit. marito. pientiſſimo. B. M. Arcadi. oſſa. be. ceſquant*, Gruterus libro dicto pag. 569. Et alia Romana: *D. M. Albius. Moderatus Evoc. Nat. Pannonius. qui. vixit. ann. XL. S. Stup. XIX. Flavia. Urſa. Soror. fratri. bene. merenti. fecit*, Gruterus *l. d. pag.* 519. *num.* 8. Ultrò ſi vellent quacunque occaſione ſequi, licebat eis. De Mario Saluſtius in Jugurthinâ: *Ambiundo cogere homines emeritis ſtipendiis ſecum proficiſci.* Ait ambiundo, id eſt, non imperando ſed blandiendo, rogatione, precibus cogebat eos ad bellum proficiſci unà, qui ad militiam de jure compelli non poterant, uti ex Soldo annotat Antonius Thyſius *commentario ad. h. l. pag.* 338. & confer Juſtum Lipſium *lib.* 1. *de militiâ Rom. Dialog.* 8. Petrum Fabrum *lib.* 1. *Semeſt. cap.* 17. Carolum Sigonium

 lib.

lib. 1. de antiquo Jure Civium Roman. cap. 15. Franciſcum Hottomannum *notis ad Cæſarem pag.* 60. Inſcriptio Gallica: *D. M. &. memoriæ. æternæ. Attoni. Conſtantis. Vet. Leg. XXII. remiſſus. honeſtâ. miſſione. caſtris. inter. cæteros. conveteranos. ſuos. revocatus. quique. bello. interfectus. obiit. Atta. Florentina. Conjugi. cariſſimo. &. ſibi. viva. ponendum. curavit. &. ſub. aſciâ. dedicavit.* Gruterus in Volumine pag. 524. num. 7. Cauſaria eſt, cum quis animi vitio vel corpore debilis exſolvebatur militiâ. Ignominioſa eſt, cum quis propter delictum, ſed quod capitale non erat, dimittebatur, ut cum Cæſar in bello Africano milites ignavos & petulantes ab exercitu removit, quod Hircius narrat.

Se-

Sequitur

Index Rerum & Verborum

locuples, ubi numerus adjectus paginam deſignat.

A.

Ablegmina, 227.
Accenſi, 516.
Achad, 133.
Accumbere, 705.
Adad, 133.
Ædiles, 545.
Æditumus, 456.
Ætna, 48.
Æra auxiliaria 95. ſeq.
Ærarium, 561. ſeqq.
Æſculapius, 104. 156. 175.
Aligabulus, 126.
Albæ veſtes, 243.
Album, 541.
Albati, 572.
Alea, 732.
Alicula, 736.
Aloë, 813.
Ambarvalia, 198.
Ambubajæ, 88.
America, 826.
Ammiralius, 833.
Ammonius, 50.
Amptruare, 458.
Amphitheatrum, 568.
Ancilia, 202.
Anchialus, 50.
Angeli, 5.
Angelus tutelaris, 70. ſeq.
Anna Perenna, 118. 212.
Annulus, 694.
Antenna, 820.
Anteſignani, 672.
Anubis, 129.
Apparitores, 556.
Apophoreta, 204.
Apothecæ, 725. ſeq.
Aphrodite, 35.
Apollo, 55. ſeq. 154. 173. 589.
Apis, 133. 134.

Apluſtria, 821.
Aqua luſtralis, 238.
Aquariolus, 32.
Aquila, 152. 636.
Aruſpices, 227. 480. 694.
Ara, 162. ſeqq.
Armaria, 176. ſeq. 525.
Aries, 678.
Aſtarthe, 134. ſeq.
Aſylum, 160. 190.
Atrienſes, 525. 686.
Atergatis, 134.
Aventinus mons, 519.
Aves præpetes, 465.
Aves oſcines, 465.
Augures, 461.
Auctoratus, 582.
Aureum ſeculum, 45. ſeq. 69.
Aurigatores, 562. ſeq. 573.
Auxilia, 648.
Azizus, 141.

B.

Baal, 134.
Baal-Peor, 136.
Baal-Zebub, 139.
Baccariones, 32.
Bacchus, 83. ſeqq.
Bacchanalia, 207.
Balliſta, 679.
Balſamus, 716.
Barritus, 575.
בת־קול, 803.
Belenus, 136.
Bellaria, 728.
Bellona, 36.
Bellonarius, 202.
Belus, 134.
Beſtiarii, 584. 601.
Bidentes oves, 230.
Bileam, 407. 800.
Bona Dea, 87. 209. 210.
Buccinator, 573.
Buſtum, 777.

C.

Calendæ, 197. 203.
Calceus, 755.
Cabiri, 111.
Cadmus, 119.
Caduceum, 39.
Carmenta, 117. 521.
Carcer, 549.
Carnifex, 560.
Caligæ, 754.
Carthago, 24.
Capitolium, 170. 589.
Camilli, 225. 456. 701.
Caſtor, 103. 156. 174.
Candidati, 244. 688.
Catamiti, 109.
Cenſores, 537. 702.
Cenſi capite, 537. 702.
Ceſpites, 164.
Ceres 24. ſeq. 153. 169.
Ceroma, 577.

Ce-

Cerimonia, 178. ſeq.
Ceritum tabulæ, 539.
Ceſtus, 578.
Chamos, 139.
Chamus, 51. 52.
Charontis naulum, 770.
Chiun, 139.
Cingulum ſolvere, 698.
Cinxia, 13.
Circus, 567. ſeq.
Circumciſio, 90.
Civis plenus, 527. 529.
Civis honorarius, 528.
Civis Romanus, 531.
Citthim, 527.
Clientes, 523.
Clypeus, 658.
Coactores, 547.
Coacti, 582.
Cœlius mons, 519.
Coloniæ, 529. 566.
Codeta, 581.
Columnæ, 226.
Compitalia, 211. 590.
Comitia, 532.
Conſecratio Regum, 106. ſeqq. 492. ſeq. 625. ſeqq.
Corollæ, 223.
Corybantes, 89.
Cooptatio, 530.
Conſules, 539. ſeq.
Conſtantinus, M. 591.
Conquiſitores, 645.
Contubernium, 689.
Connubium, 693.
Convivium, 703.
Cornix, 695.
Cœna, 704.
Coronæ, 715. 883.
Coccinum, 743.
Colobia, 749.
Corſaræ, 742.
Cryſtallus, 741.
Criobolium, 895. ſeq.
Crocus, 221.
Crux, 604. ſeqq.
Culeus, 599. ſeq.
Cultrarius, 226.
Cunina, 16.
Cupido, 34.
Curetes, 44. 111.
Curia, 534. 535.
Curiones, 577.
Curſores, 577. ſeq.
Curulia certamina, 594. ſeqq.
Cuſtodia militaris, 602. 603.
Cubicularii, 687.
Cudones, 659.
Cumerus, 701.
Cuniculus, 678.
Cupreſſus, 769.
Cybele, 87. 196.

D.

Dagon, 140.
Damium, 210.

De-

Decimæ, 548.
Decennalia, 593.
Decollatio, 597.
Decoctores, 600.
Delubrum, 232. 238.
Delphi, 60.
Derceto, 134.
Deus incertus, 1.
Deſignatores, 770.
Dedititii, 835.
Diana. 26. ſeq. 140. 153. 169. 200.
Dictator, 536.
Dido, 118.
Dii Electi, 2.
Dii Populares, 2.
Dioſpiter, 43.
Diſcus, 579.
Diſpenſatores, 686.
Divortium, 702.
Domiduca, 13.
Donativa, 565.
Duum Decemviri, 485.

E.

Eburneum ſceptrum, 540.
Egeria, 11.
Eileithyia, 28.
Elagabalus, 47. 136.
Elicius, 48.
Eliſah, 118.
Eleuſinia, 198.
Elogium, 603. 618. 625.
Empuſa, 124.
Enakim, 23.
Encœnia, 211.
Epulones, 459.
Equites, 521.
Equi deſultorii, 569.
Equi albi, 843.
Ergaſtula, 691.
Erycina, 34.
Eſquilinus mons, 520.
Eſſeni, 216.
Eſthera, 33.
Evocati, 849.
Evocatio, 675.
Excalceati, 239.
Eximiæ victimę, 229.
Exverrę, 777.

F.

Fabulina, 17.
Falces, 679.
Fanula, 176. 177.
Favere linguis, 179. 218.
Faunus, 120.
Faunalia, 214.
Februare, 242. 782.
Feciales, 490. 643.
Feralia, 206. 694.
Feretrius, 47.
Ferię, 194. ſeq.
Feſcennina, 696.
Fiſſiculare, 482.
Flamines, 455.
Flammeum, 455. 695.

Flaminicę, 456. 637.
Flaminii, 456.
Flamen Dialis, 456.
Flagellare, 608.
Flora, 119.
Florales, 588.
Fluonia, 13.
Focarii, 688.
Fodinæ, 601.
Fœdera, 491. 553.
Fratres arvales, 199.
Fritillus, 734.
Frumentatio, 566. 567.
Fullones, 744.
Fumoſa vina, 634.
Funalia, 774.
Furcifer, 611.
Funditores, 659.
Furtum, 668.
Fuſtis, 689.

G.

Gades, 68.
Galea, 658. 665.
Gallantes, 89.
Ganymedes, 97.
Gemoniæ ſcalæ, 586.
Genii, 3. ſeq.
Genius, 17.70.155.462.
Geniculari, 183.
Genibus repere, 189.
Gladiatores, 588.
Gladius, 655.
Golgotha, 610.

Gymnici ludi, 568.

H.

Hebræi, 527. 817.
Hecate, 28.
Herodiani, 495.
Hercules, 98. ſeq. 141. 156. 449.
Herma, 41.
Hetruſci, 453.
Hierophantrię, 198.
Hilaria, 209.
Holocauſta, 231.
Horchia, 19.
Hortorum Collis, 521.
Hoſtia pręcidania, 228.
Hoſtia ſuccidania, 228.
Hymenęus, 694.
Hyſſopus, 242.

I.

Janiculum. 521.
Janus, 63. ſeq. 155. 173. 204. ſeq. 447.
Jentaculum, 703.
Jephta, 530. 681.
Ignis cœleſtis, 498.
Ignis ſublunaris, 21.
Imagines, 524. 635. 775.
Inachidæ, 120.
Incerare, 192. ſeq.
Incubus, 122.
Incubatio, 128. 231. 232.

Indigites, 97.
Indigetatio, 639. ſeq.
Interpretes, 556.
Interrex, 537.
Inferiæ, 784.
Inſigne, 822.
Iris, 18.
Iſis, 129. ſeqq. 158.
Judicia privata, 594.
Judicia publica, 594.
Judæi, 149. ſeqq.
Jugatina, 12.
Juno, 11. ſeq. 152. 169.
Jupiter, 42. ſeq. 154. 170.
Jura majeſtatis, 509. ſeq.
Juramentum, 647.
Juturna, 114.

K.

Kenoptaphium, 798.

L.

Lac, 222.
Lapidatio, 605.
Lacerna, 753.
Lara, Lares, 115. 211.
Laniſtæ, 581.
Laurus, 56.
Lautia, 548.
Lecticarii, 608.
Lectiſternia, 104. 459. 470.
Legionis ſignum, 650.
Lemures, 83. 207. 694.
Lenæus, 84.
Leſſus, 774.
Levana, 13. ſeq.
Libitinarii, 766.
Liburnica, 829.
Libare, 220. 225. 721.
Libertus, 691.
Liber, 83. ſeq. 155. 207.
Lictores, 557. 594.
Litare, 227.
Lituus, 463.
Lorarii, 559.
Lorica, 667.
Lucernæ, 197. 792.
Lucetius, 48.
Lucina, 13. ſeq.
Lucus, 136. ſeq. 165. 166.
Ludi publici, 567. ſeqq.
Ludi privati, 729.
Luna, 91. ſeq.
Luſtrum condere, 538.
Luſtralia exta, 227.
Luperci, 448.
Lycanthropi, 8. ſeqq.

M.

Mare rubrum, 824.
Macellum, 548.
Malleoli, 680.
Magi, 5.
Magica ſacra, 76. 93.
Magiſter equitum, 536.
Mappa, 579.

Ma-

Matrona, 17.
Matuta, 119.
Manturna, 17.
Manumiſſio, 531. 691.
Manubiæ, 562.
Mars, 36. ſeq. 153. 178. 201.
Mauri, 103.
Mercurius, 37. ſeq. 153. 170. 203.
Mentes, 3.
Melicartes, 54.
Megalenſes, 587.
Medici ſervi, 59.
Medici cives, ibid.
Melechet, 147.
Menſa, 192. 705.
Menſarii, 547.
Meridiationes, 124.
Meſſias, 215.
Milites, 648. ſeqq.
Minerva, 21. ſeqq. 152. 154.
Miplezet, 147.
Miſſio, 583. 849.
Mitra, 759.
Modiperator, 717.
Mola ſalſa, 222. 241.
Moloch, 66. 144. ſeq. 231.
Moneta, 13.
Morator. 573.
Moſes cornutus, 161.
Murrhina, 722.
Muhammedes, 144.
Munerarii, 581.
Municipes, 529.
Mylitta, 34.

N.

Nahaman, 168.
Nativitas, 529.
Natationes, 574.
Naumachia, 580.
Nardus, 713.
Navis, 119.
Necromantia, 78. ſeqq.
Nego, 141.
Neptunus, 52. ſeq. 154. 172.
Nereus, 122.
Nereides, 123.
Nergal, 141.
Nimbus, 160.
Nobiles, 524.
Notarii, 554. 694.
Nola, 595.
Nœnia, 773.
Notores, 531.
Novenſiles, 3.
Nomenculatores, 687.
Nuces ſpargere, 697.
Nundina, 16.
Nymphæ, 113. ſeq. 158.

O.

Obſeſſi, 6.
Obſonatores, 687.
Ocreæ, 666.

Oenotrius, 64.
Oleum ſacrum, 500. ſeq.
Onca, 23. 119.
Operto capite, 181.
Ophir, 830.
Opis, 87.
Opalia, 210.
Oracula, 7. 61. 62. 63.
Orbes, 706.
Orcus, 47. ſeqq. 145.
Oriens, 187. ſeq. 241.
Orimaſda, 19. 141. ſeq.
Orphens, 82.
Orus, 47.
Orgiophanta, 208.
Oſculari, 181.
Oſiris, 127. ſeq.
Oſſilegium, 789. ſeq.
Oſtenta, 471. ſeq.
Oſtiarii, 686.
Ova, 704.
Ovatio, 845.

P.

Palatinus mons, 518.
Paludamentum, 741.
Pales, 119.
Palilia, 213.
Palladium, 19.
Palla, 757.
Pallas, 21. ſeqq.
Pan, 125. ſeq. 158.
Parelii, 475.
Parnaſſus, 57.
Patres Conſcripti, 543.
Pater pattatus 490.
Patracii, 521.
Patrima, 21.
Patroni, 238. 750.
Paranymphi, 699.
Pavo, 152.
Pedarii, 535.
Pelaſgi, 448.
Peregrinitas, 532.
Pedites, 655.
Pervigilium, 130.
Pertunda, 698.
Pelles, 734.
Penula, 753.
Philippus Arabs, 591.
Philoſophia occulta, 78.
Phœnices, 92. 825.
Pileus, 693.
Piaculum, 674.
Pila, 729. ſeqq.
Pileus, 760. ſeq.
Pilum, 663.
Pinarii, 449.
Piſtrinum, 602.
Planetarii, 68. 462. 481. 485. 687.
Plebeji, 522.
Pluto, 47. ſeqq.
Pluteus, 708.
Pluvius, 48.
Pocula ſalutaria, 719.
Pollinctor, 766.
Pollux, 105. 156. 175.
Popæ, 225. 226.

Pontifex Maximus, 453.
Porriciæ, 227.
Porcellana, 723.
Porta Mecia, 520.
Portorium, 548.
Portumnus, 111.
Potitii, 449.
Prandium, 704.
Praſini, 573.
Præcònes, 195. 556.
Præſultor, 220.
Prætexta, 737.
Præfica, 773.
Prætores, 540.
Primopilus, 653.
Primogeniti, 447.
Princeps Senatus, 538.
Priapus, 108. 156.
Proconſules, 542.
Prodigia, 471. ſeqq.
Profani, 232.
Proletarii, 538.
Prometheus, 37.
Prora, 820.
Pronis manibus, 185.
Pronuba, 698.
Proſerpina, 26. ſeq.
Proteus, 122.
Publicani, 548.
Pulvinaria, 194.
Puræ manus, 236.
Pyra, 779.

Q.

Quadrumviri viarum, 546.
Quæſtores, 548.
Quindecim-viri, 487.
Quinqueviri menſarii, 547.
Quirinalis mons, 519.
Quirinus, 106.
Quirinus prętor, 542. ſeq.
Quisquis es, 188.

R.

Rates, 824.
Rami ſacri, 187. 196. 241.
Relegatio, 601.
Regum eminentia, 499. ſeqq.
Remus, 119.
Repotia, 698.
Reticulum, 760.
Rhea, 87.
Rhenones, 734.
Rimmon, 147.
Rogus, 780.
Romulus, 106. ſeqq. 156. 517.
Roſtrum, 818. 820.
Rubrica, 159. ſeq.
Rumina, 16.
Ruminalis ficus, 518.
Ruſſati, 572.

S.

Sabazius, 86.
Sacra magica, 76. ſeqq.

Sabbathum, 87. 196.
Salii, 457.
Sacrificia, 215. ſeqq.
Sacrati, 234.
Sagum, 741.
Sagæ, 6.
Samuel redivivus, 80. ſeq.
Sancus, 100.
Saturnus, 66. ſeqq. 155. 174. 205. 448.
Satyri, 152. ſeq. 157.
Scribæ, 554.
Seſach, 148.
Semo, 100.
Seceſpita, 125.
Sementinæ, 209.
Semones, 3. 97.
Senatus, 530.
Serapis, 127. ſeq. 158.
Servi, 685.
Serenus, 50.
Sileni, 152. ſeq. 157.
Sibyllę, 485. ſeq.
Simon, 101.
Siſtrum, 129.
Simpulum, 219.
Silentium, 235.
Sol, 73. 155.
Soſpita, 17.
Solis ſtatio, 476.
Solis retrogreſſus, 477.
Somnia, 461.
Sodales, 494. ſeqq.
Spectra, 6. 475.
Speculum magicum, 96.
Speculatores, 559.
Spoliarium, 575. 586.
Sponda, 708.
Sponſor, 48.
Sponſalia, 693.
Sportulę, 698.
Stator, 47.
Statuę, 149. ſeqq.
Stola, 757.
Strena, 204.
Struma, 129.
Stygius, 48.
Stelę, 541.
Stigmatici, 235. 602. 690.
Sugillare, 577. 765.
Sublatis manibus, 184.
Supinis manibus, 185.
Supplantare, 577.
Supplicationes, 194.
Suovetaurilia, 198.
Subigus, 698.
Subucula, 750.
Supparus, 758.
Syntheſis, 708.
Syrenes, 123.
Sylvanus, 121.

T.

Tanfana, 21.
Tænia, 760.
Tæda, 699.
Tali, 731.
Taurobolium, 805.
Tellus, 87. ſeqq.

Tem-

Templa, 166.
Telum, 661.
Teraphim, 77.
Teſſera, 731.
Thalaſſion, 697.
Tharſis, 831.
Thammus, 148.
Thenſa, 568. 640.
Thiaſus, 209.
Thorax, 667.
Thubal-Cain, 55.
Thus, 220.
Tibicines, 218. 772.
Titanes, 44.
Titulus, 603. 618. 625.
Toga, 738. ſeq.
Tonans, 48.
Tranſtra, 821.
Tranſvectio, 512.
Trapezitæ, 547.
Tribus urbanæ, 528.
Tribuni plebis, 544.
Tributa, 562.
Triclinium, 707.
Trivia, 29.
Triptolemus, 26.
Triremes, 827. ſeq.
Tritones, 122.
Triumphus, 837. ſeqq.
Triumviri Epulonum, 459.
Triumviri nocturni, 546.
Triumviri monetales, 546.
Triumviri capitales, 543.
Trochus, 730.
Tropæa, 846.
Tunica moleſta, 596.
Tunica, 745. 843.
Tutanei, 72. ſeq. 801. 589.
Turres, 678.
Tutelæ, 822.
Tutulus, 455.
Tuba, 672.

V.

Vaccę injuges, 230.
Vaticanus mons, 521.
Vectigalia, 562.
Velites, 655.
Venus, 31. ſeqq. 153. 170. 200.
Velato capite, 186. 495. 595.
Veneti, 572.
Verutum, 657.
Veracula, 77. 485. ſeq. 689.
Verbena, 221. 490.
Verſoria, 833.
Vertumnus, 108.
Vernæ, 683.
Veſpillones, 766.
Veſta, 18. ſeq. 143. ſeq. 152. 169. 189.
Veſtales, 450. ſeqq.
Veſtes purę, 243.
Veſtes albę, 243.
Veſtes pullę, 244,

Ve-

Veſtitores, 159.
Viminalis mons, 521.
Viſcerationes, 228.
Vinalia, 201.
Vinea, 678.
Vitta, 218. 223. 759.
Victima alba, 244.
Victima nigra, 445.
Victimarii, 482.
Virgatores, 550.
Viatores, 556.
Vivicomburium, 596. 605.
Vindicta, 692.
Umbella, 158. 762.
Unicornis, 812.
Ungere, 713.
Uncti lapides, 183.
Vocatores, 687.
Voluntarii, 582.
Votivi ludi, 592.
Uranus, 63.
Urina, 563.
Urna, 789.
Vulcanus, 55. ſeq. 154. 172.
Vulcanalia, 203.
Uxor, 701.

X.

Xenia, 729.

Y.

ὕσσιν, 664.

Z.

Zona, 758.
Zygia, 12.

Incuria Typographi, in prætereundis inde à 244. ad 445. aliquot paginarum numeris, nihil æquum lectorem morabitur; ſiquidem eundem ejus commodo in indice imitandum curavimus.

FINIS.

101 A675779